בסייעתא דשמיא

בר מצוה

ודיני חינוך קטן

בהלכה ובאגדה

הועתק והוכנס לאינטרנט
www.hebrewbooks.org
ע"י חיים תשפ"ג

חיברתיו וערכתיו בחסד ה׳ עלי

הצעיר באלפי ישראל

דוד שלום נקי ס״ט

שנת: ״בְּנִי יְהִי ה׳ עִמָּךְ וְהִצְלַחְתָּ״ (דברי הימים א כב יא)

שבט תשפ״ב לפ״ק

החוברות שיצאו לאור בסייעתא דשמיא – בהלכה ובאגדה:

השבת: הלכות שבת המעשיות, בצרוף דברי אגדה להבנת יקרתה וחשיבותה של שבת קודשנו.
סדר היום: השכמת הבוקר, ציצית, תפילין, תפילה ועוד, בצירוף דברי אגדה נעימים ומחזקים עד מאוד.
הסעודה: נטילת ידיים, הפסק באכילה, הנהגות הסעודה, מאה ברכות, ברכת המזון ועוד. ודברי אגדה מרתקים.
כשרות המטבח: בשר בחלב, הכשרת כלים, תולעים, מליחה, פת גויים, טבילת כלים ועוד. ודברי אגדה מרתקים.
הטהרה: הלכות בלשון ברורה, אף למתחילים. שאלות אקטואליות ועוד. **פורמט צבעוני** מרהיב עין.
להיות את: חוברת נרחבת לאשה בנושאים: עוצמת נשים, צניעות, האשה במעגלי החיים ועוד. חובה לכל אשה!
ראש חודש ברכת הלבנה וברכת החמה: ביאורים וחידושים נפלאים על המאורות ופלאי הבריאה, שובה לב.
כבוד אב ואם: ההלכות המעשיות דבר יום ביומו, עם מדרשי חז"ל וסיפורים מרתקים ומחזקים.
ראש השנה ויום הכיפורים: הלכות ודברי אגדה מחזקים לימים אלו. **כולל סדר הסליחות והתרת נדרים.**
חג הסוכות: ניסי ישראל, המן, הבאר, ענני כבוד, חג הסוכות בירושלים, שמחת בית השואבה, האושפיזין, ועוד.
ימי החנוכה: הלכות חנוכה לפרטיהם, עם סיפור נס חנוכה מדברי חז"ל וממקורות היסטוריים, מרתק במיוחד.
ט"ו בשבט: מהות היום ומנהגיו, שבח ארץ ישראל ופירותיה, עניני ברכות ועוד. **סדר לשלחן ט"ו בשבט צבעוני.**
ימי הפורים: הלכות פורים, וסיפור המגילה בהרחבה על פי מדרשי חז"ל, מרתק במיוחד! **כולל מגילת אסתר.**
חג הפסח: הלכות הפסח, וסיפור יציאת מצרים וקריעת ים סוף, ועוד. **כולל הגדה של פסח** עם פירוש קצר ומתוק.
ימי העומר: ספירת העומר, ל"ג בעומר, פסח שני ועוד. עם הרחבה מרתקת על מהות הימים בעבר ובהווה.
חג השבועות: דיני החג ויום טוב, סיפור מרתק של מתן תורה. **מגילת רות** משולבת בסיפורי המגילה. שובה לב.
ארבע התעניות ובין המצרים: פרטי ההלכות, וסיפורי החורבן בהרחבה, הגאולה, ביאת המשיח ועוד. נוגע ללב.
פרקי אבות: עם פירוש מאירת עיניים להבנת פשט המשנה **ופירוש שמחת הלב** מדרשים, סיפורים וחיזוקים מרתקים.
מצוות הארץ: הלכות שמיטה, חלה, כלאים, ערלה, תרומות ומעשרות, יישוב ארץ ישראל, ודברי אגדה מרתקים.
הרפואה: הלכות שמירת הגוף והנפש, מצות ביקור חולים, סיעוד הורים זקנים ועוד, ודברי אגדה מרתקים.
ברית מילה: דברי אגדה מרתקים, ופרטי ההלכות ליולדת, לברית, בחירת שם ועוד. **עם סדר הלימוד לברית יצחק.**
בר מצוה: הכנה והדרכה מיוחדת לחתן, ביאורים במצוות ציצית ותפילין, הלכות אקטואליות, עם דיני חינוך קטן.
הנישואין: גיל הנישואין, שידוכים, אירוסין, חופה, כתובה, מהלך השמחה, שבע ברכות, הנהגות הבית ועוד.
האבלות: דיני ימי השבעה, השלושים, השנה ועוד. וכן ענייני עילוי נשמה, דברי נחמה, אגדה וחיזוק מרתקים.
מרן הרב עובדיה: הנהגות, מעשים, דרכי לימוד והשקפה על מרן רבנו עובדיה יוסף זצוק"ל, מזווית אישית.
תבורך מנשים יעל: קוים לדמותה של הרבנית, מזכה הרבים, אצילת הנפש ורבת האמונה, מרת **יעל נקי** ע"ה.
השבת \ סדר היום - **מחולק ללימוד יומי:** מארז ג' חלקים פורמט כיס. בלימוד 3 דקות מסיימים כל ההלכות בשנה.

מחירי החוברות:

שבת, טהרה, סדר היום, להיות את, נישואין, אבלות, פרקי אבות, ברית מילה - 7 ₪.
יתר החוברות - 5 ₪. **מחיר כל הסדרה** [26 חוברות] **– 145 ₪.**
מארז השבת \ סדר היום – לימוד יומי ג' חלקים **– 10 ₪.**
חוברות מקוצרות [טהרה, שבת, להיות את] – 3 ₪. ברכישה מעל 100 חוברות מקוצרות – 1.5 ₪ לחוברת.
אפשרות להטבעת זהב על כל החוברות [עלות 70 אגורות לחוברת + מחיר המשלוח, החל מ-100 חוברות זהות] – 054-8517294.

☜ רשימת נקודות המכירה בערים השונות – בעמוד האחרון ☞

© כל הזכויות שמורות לעמותת אפיקי מים ע.ר. 580540094
ניתן בשמחה לצלם קטעים לצורך לימוד בבתי הספר, שיעורי תורה, עלונים וכדומה. **לא למטרות מסחר.**

אפיקי מים *מים של תורה לכל יהודי!*

היה שותף בהשקיה - קנה לך ולזרעך מניה! להשתתפות בזיכוי הרבים ובחלוקת חוברות לאחינו בית ישראל

☜ קבלת טופס הו"ק: 6410995@okmail.co.il. ☜ חשבון בבנק הדואר 8413671 סניף 01 - עמותת אפיקי מים
☜ תרומה באשראי בקהילות - 073-2757000 שלוחה 16563.
ניתן לשלוח מייל לקבלת **העלון השבועי "יתתענג בדשן"** - משא ומתן הלכתי בדרכו של מרן.

תוכן העניינים

שער האגדה

יום בר המצוה ומעלתו 12
מעלת הדרשה 32
טעמים ומקורות לעריכת סעודה 34
יצר הטוב ויצר הרע 40
חופשי – ומאושר 55
התפילין 64
סיפורי מסירות נפש לתפילין 97
הציצית 101

שער ההלכה

דיני חינוך קטן ובר מצוה 108
מצות ציצית 112
הלבישה 113
טלית קטן 117
כבוד המצוה 121
מצות חינוך 123
מצות תפילין 125
סופר בקי בהלכה וירא שמים 129
מצות חינוך 132
סדר הנחת התפילין 136
בית הכנסת 143
פרטים לפני תפילת שחרית 146
ברכות התורה 147
התפילה 149
קביעת יום בר המצוה 154
לנולד בין השמשות 160
לתינוק ששהה באינקובטור 165
צירוף למנין עשרה 168
קריאת התורה 169
קריאה נכונה ומדוקדקת 169
סדר העלייה לתורה 183
ברכת "שפטרני מעונשו של זה" 189
מדיני חינוך במצוות שונות 194
שבועות, נדרים והקדשות 201
תרומות ומעשרות והפרשת חלה 203
כבוד אב ואם 205
איסור קללה 208
איסור הכאה 210
מדיני ממונות 211
מדיני בשר בחלב וטבילת כלים 213
טקס הנחת תפילין לחתן הבר מצוה 217
וידוי ביום הבר מצוה 219
בר מצוה בשבת 221
שבת חתן 223
חגיגת בר המצוה 227
הזמנות 227
ההכנות לאולם 230
יום בר המצוה 231
סעודת מצוה 243
דבר להורים 249
חינוך ובר מצוה במעגל השנה 251
ענייני אבלות 261

דרשות לבר מצוה 267
פיוטים לבר מצוה וברכת המזון 272

לתועלת המעיינים:

יש לציין שההלכות שבחוברת הן לכל הדעות, גם לבני ספרד וגם לבני אשכנז, לבד מההלכות שבארנו בהן במפורש, שיש חילוק בין בני ספרד לבני אשכנז.

העמודים המסומנים בהלכות ב-()), הם לפי הספר "ילקוט יוסף" דיני חינוך קטן.

Yitzchak Yosef
Rishon Lezion Chief Rabbi Of Israel

יצחק יוסף
ראשון לציון הרב הראשי לישראל

בס"ד **ראש חודש מרחשון ה'תשפ"ב**

הסכמה

הובא לפני הקונטרס היקר **"בר מצוה בהלכה ובאגדה"**, ערוך בטוב טעם ודעת, תפוחי זהב במשכיות כסף, שחיבר וערך הרב היקר מאוד, שוקד באוהלה של תורה, לילה כיום יאיר כחשכה כאורה, יראת ה' היא אוצרו, ועליו יציץ נזרו, שמן תורק שמו, טעמו ונימוקו עמו, אשרי יולדתו, ציגה וסוחרה אמתו, מרביץ תורה ברבים ומורה הוראה, כבוד שם תפארתו, הרב הגאון רבי **דוד שלום נקי** שליט"א, **מתלמידיו המובהקים של מרן אאמו"ר פוסק הדור רבנו עובדיה יוסף זצוק"ל, והולך בדרכו ההלכתית, לא זז מפסקיו ימין או שמאל, בין להקל ובין להחמיר.**

כבר אתמחי גברא בחיבוריו היקרים, המאירים לארץ ולדרים, **אשר בהם הוא מסכם בתמצית ובבירור את הדברים באופן נכון, ובשפה ברורה וקלה השווה לכל נפש,** זריז ונשכר, לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, והביא מאשר עלה בספרי **"ילקוט יוסף"**, וכן מספריו של מרן אאמו"ר עטרת ראשנו רבן של כל בני הגולה רבנו **עובדיה יוסף** זצוק"ל, זיע"א, **והדבר הוא לתועלת מרובה הן לציבור האברכים, והן לציבור בעלי הבתים, והן לקירוב רחוקים,** איישר חיליה לאורייתא.

כמו כן צירף דברי אגדה ממדרשי חז"ל, מתוקים מדבש ונופת צופים, מזהב ומפנינים יקרים, ובפרט במעלת מצות ציצית ותפילין. ועל הכל הנהגות חשובות ונפלאות, עם דברי הדרכה וחיזוק, בצורה של דו שיח האב עם הבן, והדברים ראויים לכל נער המתקרב לגיל שלש עשרה ללמוד בהם ולהתכונן מהם, כדי להגיע מוכן ומזומן ליום הגדול והנשגב הזה, יום שבו הוא נכנס לעול תורה ומצוות. ובזוהר הקדוש בכמה וכמה מקומות הגדיל במעלת היום הזה. ואף רבי שמעון בר יוחאי עשה משתה ושמחה ביום שנכנס בנו רבי אלעזר לעול תורה ומצוות, והיה שמח ביותר, כי ביום זה זוכה נער הבר מצוה לקבל נשמה חדשה, וככל שיכין את עצמו, כך יזכה לקבל נשמה קדושה ועליונה יותר, ועם נשמה זו הוא יעבוד את ה' בכל ימי חייו. על כן, כמה חשובה תפילתו של הנער ושל הוריו להתחנן לה' יתברך עידן ועידנים קודם הגיעו לגיל מצוות, שיזכהו לנשמה קדושה ועליונה.

את אחי אנכי מבקש, **לתמוך ולסייע להוצאת חיבורים אלו,** שעליהם נאמר: "ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד". וכתב בשו"ת דברי מלכיאל (בהקדמה לחלק א), **הזוכים במצות הדפסת חיבורים חדשים בהלכה, שהוא עיקר חיזוק תורתנו הקדושה, שעל ידי זה תרבה הדעת בישראל, אין גבול לעילוי הנשמה שהם גורמים, ומעלים אותה במעלות אין סוף, כי כל הזכויות שיצאו מהלימוד בהם, ומזרעם וזרע זרעם של הלומדים והמתחזקים מהם, הכל נזקף לזכותו, ומכניסים אותו בשערי גן עדן העליון, אף אם לא זכה בהיותו פה בעולם הזה ללכת בדרכי השם יתברך.** עכ"ד.

ברכתי להרב המחבר שליט"א שיזכה לברך על המוגמר ולחבר עוד חיבורים יקרים טובים ומועילים, לזכות את הרבים בדבר ה' זו הלכה, וזכות זיכוי הרבים יגן בעדם ובעד בניהם אלף המגן, ולא תמוש התורה מפיהם ומפי זרעם ומפי זרע זרעם עד עולם, לאורך ימים ושנות חיים בטוב ובנעימים. "והיה כעץ שתול על פלגי מים אשר פריו יתן בעתו, ועלהו לא יבול וכל אשר יעשה יצליח". אמן.

בברכת התורה בהערכה ובאהבה רבה

יצחק יוסף
הראשון לציון והרב הראשי לישראל

יצחק יוסף YITZCHAK YOSEF Rishon Lezion Chief Rabbi of Israel הראשון לציון הרב הראשי לישראל

הגאון הרב משה מרדכי קארפ שליט"א
מחבר סדרת הספרים "הלכות חג בחג" ועוד

דברי ברכה

הן ידידי היקר הרב הגאון המובהק רבי **דוד שלום נקי** שליט"א, זכה להסתופף בצלו של גאון ישראל ומגדולי מזכי הרבים, ומקימי עולה של תורה, הראשון לציון הגאון רבנו **עובדיה יוסף** זצ"ל, אשר כל רז לא אניס ליה, וזיכה את הרבים באור תורתו ובספריו הרבים ובשיחות חיזוק שהיה מכתת רגליו מעיר לעיר לדרוש לעם שבשדות, וזכה להחזיר עטרה ליושנה ליהדות ספרד, והגאון רבי **דוד שלום נקי** שליט"א אשר הוא מתלמידיו, יצק מים אף על ידי בנו הראשון לציון הגאון רבי **יצחק יוסף** שליט"א בעל ה"**ילקוט יוסף**", וזכה לחבר חיבורים רבים "**בהלכה ובאגדה**" לחיזוק הרבים, והכל בשפה קלה וברורה אך ורק על פי פסקי רבותיו הנ"ל, ושילב בהם הרבה דברי חכמה ומוסר והתעוררות לעבודת השם יתברך, ותהילה להשם יתברך התקבלו החוברות לאלפיהם ורבבותיהם בתפוצות ישראל.

והנני לברכו שימשיך לזכות את הרבים בחיבורים הקדושים של תורה ומוסר, ולהשיב רבים מעוון, עדי נזכה במהרה ל"ומלאה הארץ דעה את ה'".

כעתירת ידידו הדורש שלומו וטובתו

משה מרדכי קראפ

משה מרדכי קראפ

הגאון הרב זמיר כהן שליט"א
יו"ר ארגון "הידברות"

מכתב ברכה

הנני בזה בשבח הסדרה הנפלאה שחוברה על ידי ידיד נפשי המאור הגדול, גריס באורייתא תדירא ויראת ה' היא אוצרו, מרביץ תורה ברבים בפה מפיק מרגליות, הרה"ג הרב **דוד שלום נקי** שליט"א, אשר בהן אסף איש טהור וכתב בלשון בהירה את ההלכות העוסקות בחיי היום יום ומועדי ישראל, בדברים שכל יהודי צריך ללומדם היטב, לדעת את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון, שהרי "לא עם הארץ חסיד", וללא ידיעת ההלכה אי אפשר לקיים את המצוות כראוי, גם כשהוא ירא שמים החפץ בכל נפשו ומאודו להתקרב לבוראו ולעשות רצונו בלב שלם.

ומה גם שהוסיף הרב שליט"א דברי מוסר ומאמרי ומדרשי חז"ל בדברים המאירים את המצוות ומחזקים ומעוררים להבין את מהות המצוות והחגים, בשפה השווה לכל נפש, וכבר פשטה סדרה זו בכל רחבי העולם היהודי באין ספור עותקים, ורבים מעידים כי היא שעמדה להם לשמור מצוות כראוי לאחר שקבעו לימודם בו בשבתם בביתם ובלכתם בדרך.

אשר על כן מצוה רבה לסייע ולפעול להדפסת והפצת סדרה חשובה זו, למען יגיעו לכל תפוצות ישראל בארץ ובעולם, להגדיל תורה ולהאדירה. ולא נצרכה אלא לברכה להרב המחבר שליט"א שיזכה להמשיך להרביץ תורה ברבים בתורה שבכתב ובתורה שבעל פה, ויזכה את הרבים בעוד חיבורים רבים טובים ומועילים, מתוך הרחבת הדעת ושפע רב ברוחניות ובגשמיות.

"והיה כעץ שתול על פלגי מים אשר יתן פריו בעתו ועלהו לא יבול וכל אשר יעשה יצליח", אמן.

זמיר כהן

זמיר כהן

ראש ישיבת "היכל מאיר"
זמיר כהן
Zamir Cohen
מרדכי שליט"א נר כהן עוד

בואו שעריו בתודה

אוֹדֶה ה' מְאֹד בְּפִי, וּבְתוֹךְ רַבִּים אֲהַלְלֶנּוּ (תהלים קט ל). מָה אָשִׁיב לַה', כָּל תַּגְמוּלוֹהִי עָלָי (שם קטז יב). חַסְדֵי ה' אַזְכִּיר תְּהִלַּת ה', כְּעַל כֹּל אֲשֶׁר גְּמָלָנוּ ה' (ישעיה סג ז). הָאֱלֹהִים הָרֹעֶה אֹתִי, מֵעוֹדִי עַד הַיּוֹם הַזֶּה (בראשית מח טו), אשר גבר חסדו עלינו, ובשפלנו זכר לנו, לזכותנו בזאת הסדרה היקרה והנפלאה **"בהלכה ובאגדה"**, תשואות חן חן לה, אשר נתקבלה בשמחה וברננה, בכל מדינה ומדינה, בשפה קלה ונעימה, אצל כל שוחרי תושיה. ורבים אשר בסדרה זו הוגים, וקובעים בהם שיעורים, בשבתות ובימים טובים. תמידין כסדרן לומדים, זקנים עם נערים, יגיעי כפיים ואברכים, ומשתה הנשים כאנשים. ואף הקרובים והרחוקים, אליו כמהים ומחכים, רעבים גם צמאים. "אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לּוֹ, אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁה' אֱלֹהָיו" (תהלים קמד טו).

בַּמָּה אֲקַדֵּם ה', אִכַּף לֵאלֹהֵי מָרוֹם (מיכה ו ו), שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה, ויתן לי גם את זה, להוציא לאור חיבור יקר זה, אשר מחזה שדי יחזה, ויקרא שמו בישראל **"בר מצוה – בהלכה ובאגדה"**, סובב הולך על דיני "חינוך קטן", והלכות והליכות לנער "בר המצוה", הזוכה להיכנס לעול תורה ומצוות, ולהיות ככל איש מישראל, נמנה ושווה בין שווים, להצטרף לכל דבר שבקדושה, ולהרבות בישראל את השכינה.

עילת העילות וסיבת הסיבות שחוברת זו **"בר מצוה"**, היא החוברת העשרים ושש מתוך סדרת החוברות **"בהלכה ובאגדה"**, כמנין שם הוי"ה ברוך הוא, לרמוז על שתי אהבות: אהבת הבורא לעם ישראל, ואהבת עם ישראל לבורא. כי אהב"ה בגימטריא - **13**. וכאשר חתן בר המצוה שהוא בן **13**, יכין את עצמו היטב לקראת כניסתו ליום הגדול והקדוש הזה, וכפי שיבואר בהרחבה, להלן ב"שער האגדה", אין ספק כי בעזרת השם הוא יזכה להגיע לשמחה בעשיית התורה והמצוות, ומשם לאהבת השם. וכשנחבר את שתי האהבות, נגיע לשם הוי"ה ברוך הוא - **26**.

אתה בחרתנו מכל העמים

בתפילות המועדים אנחנו אומרים: "אתה בחרתנו מכל העמים, אהבת אותנו, ורצית בנו, ורוממתנו מכל הלשונות". כלומר, הקדוש ברוך הוא ישתבח שמו בחר בנו מכל האומות אך ורק מאהבתו וחיבתו אלינו, ללא שום אינטרס שהוא, וכמו שמפורש בתורה (דברים ז ו): "לֹא מֵרֻבְּכֶם מִכָּל הָעַמִּים חָשַׁק ה' בָּכֶם וַיִּבְחַר בָּכֶם, כִּי אַתֶּם הַמְעַט מִכָּל הָעַמִּים, כִּי [אלא] **מֵאַהֲבַת ה'** אֶתְכֶם".

"לְטוֹב לָנוּ כָּל הַיָּמִים לְחַיֹּתֵנוּ בְּהַיּוֹם הַזֶּה"

ומרוב אהבתו וחיבתו אלינו, נתן לנו גם את התורה והמצוות, לא רק בשביל

שנזכה בהם לחיי העולם הבא, אלא כדי שגם פה בעולם הזה יהיו לנו חיים טובים, חיים מאושרים, כמו שנאמר (דברים ו כד): "וַיְצַוֵּנוּ ה' לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל הַחֻקִּים הָאֵלֶּה לְיִרְאָה אֶת ה' אֱלֹהֵינוּ, **לְטוֹב לָנוּ כָּל הַיָּמִים לְחַיֹּתֵנוּ כְּהַיּוֹם הַזֶּה**".

הברכה הכי טובה

וכמו שדייקו המפרשים בפסוק (דברים יא כו): "רְאֵה אָנֹכִי נֹתֵן לִפְנֵיכֶם **הַיּוֹם** בְּרָכָה וּקְלָלָה", "היום" דייקא, כלומר בעולם הזה, ולא מדובר כאן על עולם הבא. ומה היא הברכה בעולם הזה? "אֶת הַבְּרָכָה אֲשֶׁר תִּשְׁמְעוּ אֶל מִצְוֹת ה'", כלומר עצם זה שאדם שומע בקול השם יתברך, לומד את תורתו ומקיים את מצוותיו ואת חוקיו ומשפטיו, זו היא הברכה הכי טובה, כי אין כמוהו מאושר בזה שהוא ממושמע לספר החוקים ולהוראות היצרן, הוא הבורא יתברך, ישתבח שמו ויתעלה כבוד הדרו, שמתווה לנו את הדרך לאורך כל ימי חיינו על כל צעד ושעל.

מה הדבר הכי משמח, נחמד וטעים?

לא בכדי אומר דוד המלך בתהלים (פרק יט): "תּוֹרַת ה' תְּמִימָה **מְשִׁיבַת נָפֶשׁ**", "פִּקּוּדֵי ה' יְשָׁרִים **מְשַׂמְּחֵי לֵב**", "מִצְוַת ה' בָּרָה **מְאִירַת עֵינָיִם**". כי הזוכה ללמוד ולקיים את המצוות כיאות, מרגיש באמת כמה התורה והמצוות משיבים את נפשו, ומשמחים את לבבו, ומאירים את עיניו בכל העניינים. הוא מרגיש באמת, כמה דברי התורה נחמדים, טעימים ומתוקים, כמו שנאמר: "**הַנֶּחֱמָדִים** מִזָּהָב וּמִפַּז רָב, **וּמְתוּקִים** מִדְּבַשׁ וְנֹפֶת צוּפִים". וכמו שכתב אור החיים הקדוש (דברים כו ח): "אם היו בני אדם מרגישים במתיקות ועריבות טוב התורה, היו משתגעים ומתלהטים אחריה, ולא יחשב בעיניהם מלוא עולם כסף וזהב למאומה, כי התורה כוללת כל הטובות שבעולם". עכ"ל.

חיים טובים ומאושרים

נמצא שממטרות הקב"ה בנתינת התורה - כדי לתת לנו חיים טובים ומאושרים, שמחים ומעניינים, וזה שאנו אומרים: "אתה בחרתנו... אהבת אותנו...", ולכן: "קדשתנו במצוותיך, וקרבתנו מלכנו לעבודתך...", שזה פועל היוצא מתוך אהבת השם אלינו, כי אך ורק מאהבתו וחיבתו אלינו, ציוה אותנו בתורה ובמצוות.

מהו המתכון לאושר ולמתיקות הטמונים בתורה?

והנה לפנינו ניצב ילד קטן פטור ממצוות, ואט אט הוא גדל וגדל וגדל עד שנעשה בן שלש עשרה שנה - "בר מצוה" - שאז נעשה חייב במצוות מן התורה. אך יש לדעת ולזכור, כי כדי לזכות לכל האושר והמתיקות הטמונים בתורה ובמצוות, עליו להשתדל לקיימם בשמחה ובהתלהבות. ובדרך זו, הוא אכן יזכה להגדיל בתוכו

יותר ויותר את היצר הטוב שמגיע אליו בגיל זה, וכמבואר בזוהר הקדוש, שהיצר הטוב שבאדם מתגדל יותר ויותר מתוך השמחה שבעשיית המצוות. ואז בהכרח הוא יגיע גם לאהבת השם, כאשר הוא ירגיש את כל האושר הגדול המציף אותו.

ממתי הוא נקרא בן של הקב"ה?

אהבה זו, זוכה חתן בר המצוה אט אט להכיר אותה מיום זה, וכמו שאמרו בזוהר הקדוש (פרשת משפטים דף צח ע"א), שכאשר מגיע הנער לגיל שלש עשרה, הוא נקרא "בן" של הקב"ה. ולכן כשהגיע דוד המלך לגיל זה, נאמר בפסוק (תהלים ב ז): "ה' אָמַר אֵלַי **בְּנִי** אַתָּה, אֲנִי הַיּוֹם יְלִדְתִּיךָ". אבל מקודם לכן, הוא לא היה נחשב "בן", כי לא שרתה עליו הנשמה העליונה. עי"ש. וכשהוא זוכה להיות בגדר "בן", ממילא האהבה למצוות מגיעה הרבה יותר בקלות, ככל אהבת אבא ובן.

למה "עול" תורה ומצוות?

רק ברור שאהבה זו אינה באה כל כך בקלות ובמהירות, כי 'כל ההתחלות קשות', ולכן אנו אומרים שחתן בר המצוה נכנס ל**עול** תורה ומצוות. כי לכאורה יש להתבונן, אם התורה והמצוות הם כל כך מתוקים ונחמדים וערבים וטעימים כמו שראינו, אם כן למה לקרוא להם "עול"? אלא באמת, בתחילה הם בגדר "עול", כי עדיין הוא לא זכה להרגיש 'כמה מעלות טובות למקום עלינו', אבל כאשר הוא מתחיל ומתאמץ ומשתדל כיד השם הטובה עליו, אט אט הוא זוכה להבין ולהרגיש את המתיקות שבתורה ובמצוות, וממילא הכל נעשה לו נחמד, מתוק וטעים.

מה היא עבודה "גדולה"?

כותב הרמב"ם (הלכות סוכה ולולב פרק ח הלכה טו): "השמחה שישמח אדם בעשיית המצוות ובאהבת האל שציוה בהן, **עבודה גדולה היא**". כלומר, יש עבודת השם הרגילה והמצויה פחות או יותר אצל כל אחד ששומר תורה ומצוות, אבל ישנה עבודה שהיא בגדר **"עבודה גדולה"**. כי לא די בעצם קיום המצוות בפועל, אלא ישנה עבודה "גדולה" מזו, שאותן מצוות שאנחנו מקיימים, נוסיף בהן משהו מיוחד, שיהיו "בשמחה", וזו עבודה בפני עצמה, שהרמב"ם קורא לה "עבודה גדולה", כי היא באמת "גדולה", היא לא פשוטה ולא קלה כלל ועיקר. הלוא לא כל העיתים שווים, פעמים שאדם יש לו מצב רוח טוב, ופעמים שאין לו מצב רוח טוב, הוא קם בבוקר והוא נזכר מאיזה דברים שמעיקים עליו, והוא הולך להתפלל ולהניח תפילין במצב רוח כזה, ועכשיו הוא בניסיון, האם בכל זאת הוא יעורר את עצמו להתפלל **"בשמחה"**? האם בכל זאת הוא יניח תפילין **"בשמחה"**? וכי זו לא "עבודה **גדולה**"?! לכן לא הסתפק הרמב"ם לכתוב לנו הלכה שצריך שישמח האדם בעשיית המצוות, אלא הוא קורא לזה "עבודה", ואפילו "עבודה גדולה", כי באמת צריכים לעבוד על זה, ואט אט להתקדם עוד שלב ועוד שלב, עד שמגיעים להבנה האמיתית

ולשלמות הזאת שעבודת השם יתברך היא בשמחה תמיד, ודרכה מגיעים גם לאהבת השם ברוך הוא.

"מָה ה' אֱלֹהֶיךָ שֹׁאֵל מֵעִמָּךְ"?

וכמו שפירשו המפרשים על הפסוק (דברים י יב): "וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל מָה ה' אֱלֹהֶיךָ שֹׁאֵל מֵעִמָּךְ, כִּי אִם לְיִרְאָה אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ, לָלֶכֶת בְּכָל דְּרָכָיו, וּלְאַהֲבָה אֹתוֹ, וְלַעֲבֹד אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשֶׁךָ. לִשְׁמֹר אֶת מִצְוֹת ה' וְאֶת חֻקֹּתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם, לְטוֹב לָךְ". ולכאורה יש להבין, הפסוק מתחיל בלשון "מה ה' שואל מעמך", כלומר, מה כבר הוא רוצה ממך, כאילו אינו מבקש כלום, ואחר כך הוא ממשיך רשימה ארוכה של בקשות: יראה, אהבה, עבודת השם מכל הלב, שמירת כל המצוות, כל החוקים, בקיצור "הכל". אם כן, זה לא דבר של מה בכך, אז למה הפסוק מתחיל בלשון של מה בכך - "כי אם"?

משל למה הדבר דומה:

משל לעשיר גדול שהיה לו משרת שעושה את כל צרכי הבית באמונה. והנה כשבוע ימים לפני חג הפסח, קרא העשיר למשרת ואמר לו, בבקשה ממך תביא הרבה סלים, הרבה עגלות, כי ישנה קניה רצינית וגדולה מאוד לכבוד החג. אני מציע שתביא גם את הילדים שלך שיעזרו לך, כי הדברים יהיו כבדים עד מאוד. ועכשיו תביא עט ודף ותרשום כל מה שאגיד לך. נאנח המשרת והלך להביא עט ודף, והעשיר התחיל להקריא לו: 10 חבילות מצות, 10 ארגזי יין, 10 שקי תפוחי אדמה, 10 שקי גזר, 10 שקי בצל, 10 שקי אורז, 10 ארגזים בשר, 10 ארגזים עופות, 10 חבילות קפה, סוכר, תה, 10 תבניות ביצים, 30 בקבוקי שמן, 20 ארגזים שתיה קלה וכו' וכו'. וכל מצרך שמוסיף העשיר, המשרת נאנח בליבו, 'וכי אני הסבל שלו, איך אני יכול להרים את כל זה...'. לבסוף כשסיים העשיר להקריא את כל הרשימה הארוכה, נתן לו למשרת צ'ק פתוח, ואמר לו: תשמע טוב מה אני אומר לך עכשיו: "כל הרשימה הזאת שכתבת, תקנה ותיקח הכל ישר לבית שלך, זה הכל בשבילך מתנה לכבוד חג הפסח". המשרת כמעט התעלף, לא האמין למשמע אוזניו - כל זה בשבילי?! הסתכל שוב על הרשימה באושר גדול, וחשב בליבו: חבל שלא הוסיף העשיר עוד כמה דברים...

ולכאורה, מה השתנה? איך פתאום הכל נעשה לו קל למשרת? אלא, מתחילה שהוא חשב שהדברים לא בשבילו, הכל היה נראה לו כמעמסה כבדה, אבל עתה שנודע לו שהכל בשבילו, לטובתו ולהנאתו, הכל נעשה לו קל ונעים, ללא שום קושי.

"לְטוֹב לָךְ"

והנמשל: כשאנחנו נפנים לליבנו עמוק עמוק שהתורה והמצוות של השם הם

לטובתנו העכשווית והנצחית, ממילא הכל יֵעשה לנו קל ונעים, ולא נרגיש שום קושי בדבר. וזה שהפסוק הנ"ל מסיים ואומר: "**לְטוֹב לָךְ**", כי כשהאדם יודע שהכל בשבילו, לטובתו, הכל נעשה לו קל.

אשריך בעולם הזה

מספרים על המשגיח הרב דוב יפה זצ"ל שכאב מאוד את העובדה שרבים אמנם מתחנכים שהתורה והמצוות מעניקים שכר לעולם הבא, אך לא מחדירים בהם את האושר שיש במצוות בעולם הזה. לאלפי ילדי בר מצוות שהיו באים לבקש ברכה לפני כניסתם לנועם עול תורה ומצוות, לא התעייף הרב לחזור בכל פעם מחדש, להשריש בלב הנער את האושר של המצוות. כאשר היה שואל את הנער: מפני מה השם יתברך נתן לנו את המצוות? הרבה נערים היו עונים: כדי שנקבל שכר בעולם הבא. אך הרב היה אומר: נכון מאוד, אולי אתה יודע אם ישנה עוד סיבה לקיום המצוות? הרבה היו שותקים, והיה כואב לו שהם לא יודעים לומר זאת לבד... ובעדינותו וזהירותו היה אומר: אתה בוודאי יודע, וכרגע שכחת, אז אני אזכיר לך: בשביל שנהיה מאושרים פה ב-ע-ו-ל-ם ה-ז-ה! הרי ללא קיום המצוות, איננו בני אדם, המצוות הן הן שעושות אותנו בני אדם! נזכור תמיד שהקב"ה נתן לנו את המצוות, כי הוא אוהב אותנו והוא רוצה בטובתנו, שנהיה מאושרים גם בעולם הזה, וגם בעולם הבא. אז נשתדל לקיים את המצוות בשמחה... ("לעבדך באמת" פרשת נשא התשע"ח)

בן אדם או דחליל

לסיום, נביא סיפור מעניין על נער בר מצוה, שבא הדור בלבושו, עם מגבעת וחליפה, לפני רבו. הרב בפיקחותו המרובה ידע להתאים את אמרותיו, וכך התחיל את שיחתו: מעשה באיכר ששתל בגינתו זרעים לרוב, אך הציפורים היו מכרסמות בגינתו ללא ליאות, וכמה שניסה לגרשן, היתה ידו על התחתונה, הן המשיכו בשלהן. יום אחד החליט לעשות מעשה, קם והעמיד דחליל בגינתו. לקח קרש גדול, הלביש עליו חליפה שחורה, על ראשו חבש מגבעת גדולה, בידו שם מטאטא ארוך, הוא היה נראה כגיבור מטיל אימה, עד שהציפורים היו מפחדות להתקרב לגינתו.

יום אחד עברה שם להקת ציפורים לאחר כמה ימים שלא בא אוכל אל פיהן, ורצו בכל זאת לטעום מכמה זירעונים בגינה. ציפור אחת עזת פנים ניסתה להראות כוחה, והתחילה לחטוף כמה גרעינים בסוף הגינה. הציפורים היו בטוחות שעוד מעט הגברתן הזה יקפוץ עליהן בכל הזעם, ויגרשן תיכף ומיד! אך שום דבר לא קרה. אם ככה הם פני הדברים, קמה עוד ציפור חצופה והמשיכה הלאה, ניסתה בזהירות והתקרבה עוד יותר, וחטפה עוד כמה זירעונים. והנה גם כעת הלה לא מגיב ולא נוגע בהן לרעה. ניסו עוד ועוד עד שהתקרבו אליו ממש, ואז גילו את

הסוד הגדול... הכל אחיזת עיניים, אין כאן שום גברתן, כי אם דחליל קרש לבוש בגדים שהרוח מעיפם לכל עבר...

אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בו (מסכת אבות פרק ד משנה כ)

כך, סיים הרב את סיפורו, ביום הבר מצוה הבחור בא מלובש בבגדים מיוחדים כמו צדיק גדול, והיצר הרע נרתע לאחוריו, מה יש לי להציע לבחור שכזה? הוא עלול למחוץ אותי ברגע אחד. אך הוא בכל זאת מנסה, אולי בכל זאת אצליח להכשילו במשהו קטן. הוא ניגש אליו מרחוק, ומנסה בזהירות לנגוע בו בדבר קטן... אם חתן בר המצוה קם בזריזות ומבריחו בגערה ברגע הראשון, אז הוא מבין כי אכן עומד לפניו איש גברתן מטיל אימה שלא כדאי להתחיל אתו. אבל אם הוא רואה כי אין כל תגובה, אז הוא מתלבש עוז וממשיך הלאה, עד שרואה כי הכל היה פחד שווא ודמיון אחד גדול, הכל כמקודם... אין כאן גברתן מטיל אימה אלא דחליל מחופש בגדים... (שנות ביכורים עמוד לז)

על כן, כמה חשוב לנצל את עת בר המצוה שיהיה קרש קפיצה לעלייה בתורה וביראת שמים טהורה, לצעוד בדרך העולה בית אל, בגאון ובשמחה, עד עדיו לגדולות ונפלאות, אמן.

כצאתי את הקודש, עיני לשמים נשואות אל אל בשמים, יהי רצון מלפניך, שממעון קודשך עלינו תשגיח, ואת דרכינו תהי נא מצליח, להמשיך במלאכת הקודש בהפצת תורה, יראה ודעת, בלבבות בניך היקרים, ודברינו יתקבלו, ומהם רק יתעלו. ואזכה יחד עם רעייתי מנב"ת, לרוות נחת מכל יוצאי חלצינו, ונהיה אנחנו וצאצאינו, וצאצאי צאצאינו, וצאצאי עמך בית ישראל, כולנו יודעי שמך ולומדי תורתך לשמה, גדולים בתורה וביראת שמים טהורה, ברבות הטובה, גם עד זיקנה ושיבה. וכנבואת הנביא ישעיה (נד יג): "וְכָל בָּנַיִךְ לִמּוּדֵי ה', וְרַב שְׁלוֹם בָּנָיִךְ", "לֹא יָמוּשׁוּ מִפִּיךָ, וּמִפִּי זַרְעֲךָ, וּמִפִּי זֶרַע זַרְעֲךָ, אָמַר ה', מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם" (שם נט כא), באושר ועושר, ובריאות איתנה, ושובע שמחות וכל טוב, אמן.

הכותב וחותם לכבוד התורה ולומדיה

ערב שבת קודש פרשת נח ג' מרחשון – יומא דהילולא של מרן מלכא אור העולם הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף זצוק"ל

שנת: "וְכָל בָּנַיִךְ **לִמּוּדֵי ה' וְרַב שְׁלוֹם בָּנָיִךְ**" (ישעיה נד יג) **תשפ"ב לפ"ק**

דוד שלום נקי

הקדמה

עורך הדין סיימון סגר בטפיחה את הקלסר העב, והפטיר אנחה עמוקה. אהה---- החוק הזה! איזה חוק יבש! לו היתה לי אפשרות לשנות בו אי אילו סעיפים, אזי יכול הייתי לעזור לו, ללקוח שלי, הנמצא במצב ביש. אבל החוק הזה! בטוח שהמחוקק לא חשב על הסיטואציה הזו. סעיפי החוק כאן ממש אינם תואמים את המציאות! כמה מתסכל! אבל... אין מה לעשות, חוק הוא חוק. מחר אמשיך לעיין ולחפש, אולי אצליח למצוא איזו פרצה בחוק....

הוא ירד אל החנייה, ונכנס לרכב. הנסיעה בכבישי ברוקלין מהירה, והוא כבר מצפה להיות בבית. אבל, באחד הרחובות, היה עומס תנועה. מה קורה כאן? לאחר כמה דקות של המתנה, הוא הבין את הסיבה. תהלוכה גדולה של יהודים, בתיאום עם המשטרה, עצרה את התנועה. בהשלמה, כיבה את המנוע, וצפה בתהלוכה. מעניין, מה הם חוגגים שם? הוא רואה אותם רוקדים בהתלהבות, ילדים מניפים דגלים, אחרים מחזיקים אבוקות, רכב גדול מלווה את התהלוכה עם תזמורת ואורות צבעוניים. מעניין מאוד, מה זה יכול להיות? אולי כך נהוג אצלם לחגוג חתונה?

כאשר עברה ליד רכבו קבוצת חוגגים, לא עצר את סקרנותו, הוא פתח את החלון וקרא לעברם: "אקסיוז מי פליז, וואט אר יו סלברייטינג...? מה אתם חוגגים שם? והם השיבו לו: "הכנסת ספר תורה".

- "הכנסת ספר תורה? מה הכוונה? מה זה 'ספר תורה' ולאן מכניסים אותו?"

החוגגים היהודים הבליעו חיוך קל, ואחד מהם התנדב להסביר: "ספר תורה זה ספר החוקים של העם היהודי. ואנו מכניסים כעת לבית הכנסת ספר תורה חדש".

עורך הדין סיימון ניסה לעבד בראשו את המידע החדש והמפתיע. "ספר חוקים, אתם אומרים? כן, אני יודע שיש ליהודים חוקים רבים, אפילו למדתי על חלק מהם בפקולטה למשפטים, אבל מה זה קשור לכל החגיגה הזאת?!" בדמיונו ניסה לצייר לעצמו את עמיתיו עורכי הדין, עורכים יחד חגיגה גדולה לרגל הכנסתו של ספר חוקים חדש אל מרכז ההשתלמויות שלהם... והמוני אזרחים מצטרפים גם הם לחגיגה... משהו פה לא הגיוני!

"ספר חוקים הוא דבר נחוץ והכרחי", המשיך, "אבל רק מכורח הנסיבות, ולמען הסדר הטוב. ומנסיון אני אומר לכם, שהאזרח הקטן מרגיש קצת 'כאב בטן' כשהוא נאלץ להיפגש עם חוקים וסעיפים שונים! ובטח שהוא אינו מאושר לציית להם כאשר הם עומדים בניגוד לרצונות ולצרכים שלו! אז אולי תסבירו לי שוב, מה באמת אתם חוגגים כאן?!"

"בדיוק מה שאמרנו, הכנסת ספר תורה", נדו האנשים בראשיהם, "אצלנו... זה לא מה שאתה מתאר. אצלנו זה משהו אחר".

***

אכן, **אצלנו זה משהו אחר!**

אצלנו - רוקדים וחוגגים עם ספר החוקים הנפלא שמסר לנו בורא העולם.

ואצלנו - רוקדים וחוגגים ביום שבו מקבל עליו הנער את העול היקר הזה - "עול תורה ומצוות".

היום בו מגיע הנער לגיל 13, ונעשה "מצווה ועושה", נחוג בשמחה ובגילה. אנחנו שמחים בעול הזה, רוצים בו, גאים בו, חוגגים אותו!

***

יום הבר מצוה הוא יום גדול, יום שבו מקבל הנער נשמה קדושה, החלק האלוקי שבו מתעורר לצאת לפועל, הפוטנציאל הרוחני שלו גדל ומתעצם, והוא נעשה כבריה חדשה. כעת הוא "חי הנושא את עצמו", נושא באחריות על מעשיו, וממילא יכול לשאת באופן עצמאי בחיוב התורה והמצוות.

"בְּיוֹם חֲתֻנָּתוֹ" - מהו חתונתו? ביום שהוכשרו לעשות את מצוות התורה, שהוא שמחת הצדיקים. ואימתי הוכשרו? אמר רבי יצחק, משלש עשרה שנים ומעלה, שאותו היום חובה על הצדיקים לעשות שמחת הלב כיום שעולה לחופה, ומשום אותה הזכות עתיד הקדוש ברוך הוא לעורר אותם ולהעביר כרוז לפניהם בחדוה: "צְאֶינָה וּרְאֶינָה בְּנוֹת צִיּוֹן". (זהר חדש פרשת בראשית)

"וכל אב ואם חייבים להתפלל לה' יתברך על בניהם, שיזכו לנשמה קדושה. וזמן תפילה זו לערך חודש או חודשיים קודם שיהיו בני שלש עשרה שנה כי אז הזמן לסעדו ולזכותו לנשמה קדושה, כפי שמצינו ברבי אלעזר בן רבי שמעון בר יוחאי". (אור הישר פרק ג)

בחוברת זו - הובאו מדברי חז"ל על מעלת היום וחשיבותו; התבוננות כללית על המצוות והחוקים הנפלאים והמתוקים שנתן לנו ה'; על מלחמת היצר הרע והיצר והטוב, וכן על מעלת התפילין והציצית.

ובשער ההלכה - מבחר הלכות מעשיות הנוגעות ליום גדול זה, ענייני ציצית ותפילין, העלייה לתורה, סעודת בר המצוה, שבת חתן ועוד.

ואליך, נער בר מצוה יקר, נשגר ונאחל ברכת מזל טוב, שהדברים יהיו לך לתועלת, שתשא בגאון את העול היקר הזה, ותעלה מעלה מעלה במסילה העולה בית אל.

קריאה מהנה ומועילה!

יום בר המצוה ומעלתו

"זֶה הַיּוֹם עָשָׂה ה' – נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בוֹ"

(תהלים קיח כד)

יוני בני היקר! יום הבר מצוה שלך הולך ומתקרב. כולנו נרגשים ומתרגשים... הצמנו תפילין מהודרות... הצמנו אולם... הדפסנו הצמנות... אבל - אנחנו בעצם מבינים, שבר מצוה זה לא איזה יום הולדת, במהדורה מוגדלת... אלא זה יום בעל משמעות מיוחדת! אתה, יוני, הולך ועובר מעולם של ילדות אל עולם של בגרות. יותר מכל, חשוב שנדע על מה ולמה כל החגיגה, מה המשמעות הגדולה של יום הבר מצוה, מה זה אומר לך, איך זה משפיע עליך... לכן, חשוב לנו לשבת ולשוחח יחד, על המהות של היום, על עול המצוות, וכמובן אשמח לשמוע ממך שאלות בשבל אתי במהשבות העולות בראשך, כך שבעוד יום הבר מצוה מבויב ובדוש עם הבנות נכונות ויציבות יחובות.

- מצוין, אבא. אתה יודע שאני מתרבש מאד לקראת המאורע. והאמת.... שחשוב לי מאד שיהיה יפה, שיהיה שמח, שהכל יהיה מוצלח. שהחברים יהיו מרוצים... חשוב לי הבגדים והנעליים וכל התבאורה... תודה אבא, על כל הטרחות וההוצאות שאתם עושים בשבילי, שאהיה שמח ומרוצה! אבל גם אני יודע שכל זה לא הרעיקר... ואני שמח מאד על ההכרמנות ללמוד ולהחכים, ולהגיע מוכן מכל הבחינות!

- כמה טוב לראות את יוני הבגרות המבבבים כבר במהשבותיך!

אך נמיל. מהו באמת ביון הדרך המשמעותי הזה שנקרא "בר מצוה"? מה מתרחש אך? מהי ההשפעה על האישיות שלך?

מציאה על הירח

שמע סיפור שקרה [ההתחלה קרתה באמת. וההמשך - תבין לבד]:

ה' באב ה'תשכ"ט. 20.07.1969. העולם כולו עוצר את נשימתו. היום זהו יום גדול לאנושות, היום בו יעלה האדם לראשונה אל הירח! כמה מסעיר, כמה מעניין! מה ימצאו שם, בירח? האם צומחת שם צמחיה? האם יש שם מים? האם האדמה דומה

לאדמת כדור הארץ? והכי מעניין: האם גרים על הירח אלו שהם יצורים? אולי גרים שם בני אדם, ממש כמונו? האם נצליח לתקשר איתם? המון תהיות ומחשבות מתרכזות אל הרגע הגדול הזה!

בחללית "אפולו 11" יושב האסטרונאוט ניל ארמסטרונג, האדם הראשון בהיסטוריה המתעתד לדרוך על אדמת הירח. מיטיב על גופו את חליפת החלל, ממשמש שוב בבלוני החמצן, מוחה מעל מצחו זיעה קרה... עוד רגע תתנתק החללית מכדור הארץ ותזניק אותו, יחד עם שני עמיתיו, אל הירח... ההתרגשות מרקיעה שחקים [תרתי משמע]... והנה... זה קורה!

... החללית נוחתת על אדמת הירח, וניל, בתנועות איטיות ומסורבלות, יורד ממנה במתח. כף רגלו דורכת על האדמה הסלעית, הוא מביט ימינה ושמאלה בציפייה דרוכה. והנה---

מה רואות עיניו?

לא יאומן!

שולחן! ---

כן, כן. שולחן! שולחן מעץ, עם ארבעה רגליים! שולחן פשוט, אבל - שולחן! אמיתי!!!

ניל משפשף את עיניו, לרגע מתאושש וזועק לעבר מכשיר הקשר: **ש–ו–ל–ח–ן**!!!!! נמצא שולחן על הירח!!!!

העולם כולו סוער ורוגש: נמצא שולחן על הירח!!!!

ניל ממשיך בסיורו, בודק את השולחן מכל צדדיו, מנסה לחפש ממצאים נוספים. כל פרט חשוב, כל פרט מלמד המון...

והחוקרים בכדור הארץ, מקבלים כל פיסת מידע בהתרגשות, 'אלף ואחת' מסקנות והשערות צצות ועולות מהימצאותו של השולחן על הירח: א. ישנם ייצורים בעלי תבונה מחוץ לכדור הארץ! ב. הייצורים הללו כנראה דומים במידה מסויימת לבני האדם החיים בכדור הארץ. ג. יש להם יכולות וכלים שונים. ד. ישנה צמחיה מחוץ לכדור הארץ, שכן השולחן עשוי היה מעץ! ועוד ועוד השערות ומסקנות, דיונים וחיבוטים, על טיבם של ייצורים אלו, על אופן קיומם, מקומם... מדוע וכיצד הגיע לכאן השולחן? מי יצר אותו? מה היתה מטרתו? האם הוא מתכונן לשוב? האם הוא גר על הירח או שהביא אותו ממקום אחר?...

אבל - רגע רגע. מה קורה כאן?! על מה כל ההתרגשות?! סך הכל שולחן! האם מעולם לא ראינו שולחן?! האם זה לא מוגזם, תילי תילים של דיונים ומסקנות - משולחן אחד פשוט?! התרגשות עצומה - משולחן אחד פשוט?!

אוי, זו אינה שאלה! נכון שזה רק שולחן פשוט, אבל קיומו מלמד המון!!!

ונתאר לעצמנו, שניל לא היה מתרגש בכלל. היה רואה את השולחן ואומר: "או, טוב שיש לי על מה להניח את בלוני החמצן שלי", הוא היה מניח אותם וממשיך הלאה לסייר על הירח, מבלי לדווח על קיומו של השולחן. מה היינו אומרים? טיפשות! חוסר דעת! בשביל מה בכלל הוא הגיע לירח?! איזה חוסר מחשבה! איזו רדידות!

עד כאן הסיפור.

והנה ---

יהי אור!

מגיע האדם אל העולם הזה, והוא רואה לפניו: עץ... עץ יפה, עם ענפים, עלים וגזע! הוא רואה מפל של מים! דשא, פרחים! הוא רואה שמש זורחת! ירח! עננים! גשם! בני אדם!!! וואו!!!! מה הוא היה צריך לזעוק?

א--ל--ו--ק--י--ם!!!!

יש כאן אלוקים גדול ועצום שמהווה את כל הדברים האלו. מישהו אדיר עשה כאן את הכל! 'אלף ואחת' מחשבות צריכות לצוץ במוחו: מה? מי? מדוע? איך? כיצד? לשם מה?

חידת החיים

כך מתאר החזון איש זצ"ל, במילותיו הקדושות, את התדהמה העצומה שצריכה ללפף את האדם, אל מול החידה האדירה הזו, של העולם הנעלם (אמונה ובטחון פרק א):

"אם האדם הוא בעל נפש, ושעתו שעת השקט, חופשי מרעבון תאווני, ועינו מרהיבה ממחזה השמים לרום, והארץ לעומק, **הוא נרגש ונדהם, כי העולם נדמה לפניו כחידה סתומה, כמוסה ונפלאה. והחידה הזאת מלפפת את לבבו ומוחו, והוא כמתעלף, לא נשאר בו רוח חיים,** בלתי אל החידה כל מעיינו ומגמתו, ודעת פתרונה כלתה נפשו...".

אבל....

האדם לא הגיע לעולם לפתע פתאום, מתוך איזו חללית... הוא הגיע לעולם בעודו

תינוק. את כל הדברים הוא הכיר אט אט, ואין לו התפעלות של חידוש. אט אט פקח את עיניו והתוודע לכל הדברים מסביבו, למד להכיר אותם בחמשת חושיו, מבלי להבין את המשמעות העצומה של עצם הימצאותם.

הוא רואה "שולחן", מבלי להבין את המשמעות שלו. רואה "אבא", אמא", "משחק", "ממתק"... גדל ורואה "חברים", ו"כתה", "אוטו" ו"אופניים"... הוא לומד להפיק לעצמו את רצונותיו, צרכיו ודחפיו... עושה מה שטוב ונעים לו... מה שבא לו... מה שכיף לו...

ככה הוא חי בממד רדוד ושטחי מאד! מניח על ה"שולחן" בלוני חמצן, מבלי לצעוק ולזעוק: שולחן!!! רואה דברים חומריים, משתמש ונהנה מהם, מבלי להבין את המשמעות העצומה של העולם, של הימצאותו בו, ותפקידו עלי אדמות.

אבל.... באיזשהו שלב, מתוך החושך וההעלמה הזאת, מתוך הצמצום, **מתנוצץ באדם איזה אור אלוקי**. מתוך הגוף האפל, החשוך, הרואה ומבין רק חומריות, ורק רוצה לספק לעצמו את צרכיו והנאותיו... **צץ איזה "חוש רוחני"** שאומר לו: תסתכל פנימה. תבין את המשמעות של הדברים. תתבונן! וככל שהוא מפתח את החוש הרוחני הזה, ואינו מתעלם ממנו, הוא הולך ומתפתח בעולם הפנימי שלו... ומתבונן בעולם יותר ויותר במבט בעל משמעות פנימית... מבין שיש אלוקים, ויש תכלית לעולם... יש תפקיד לאדם בעולם... יש מחוייבות... לא עוד חיים רדודים של "אכול ושתה כי מחר נמות". אלא חיים במחשבה, חיים המכוונים אל התכלית.

מתי מתנוצץ באדם האור האלוקי הזה? מתי מתחיל להופיע בו "החוש הרוחני", הפנימי והמתבונן? בעת שהוא מגיע לבגרות - בגיל 13.

*הבה נקשיב לדבריו הנפלאים של האור החיים הקדוש, המבאר את הפסוקים הראשונים בתורה, אודות בריאת העולם, באופן הרומז לבריאת **האדם**, שהוא כידוע "עולם קטן".*

אומרת התורה: "בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ: וְהָאָרֶץ הָיְתָה תֹהוּ וָבֹהוּ וְחֹשֶׁךְ עַל פְּנֵי תְהוֹם וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל פְּנֵי הַמָּיִם: וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי אוֹר וַיְהִי אוֹר".

מבאר האור החיים: הקב"ה ברא באדם "שמים" ו"ארץ", כוחות רוחניים עליונים, יחד עם כוחות גוף גשמיים. והנה -

"הָאָרֶץ הָיְתָה תֹהוּ וָבֹהוּ" - בתחילה, הגוף ריקן ושומם מכל דבר של קדושה. "וְחֹשֶׁךְ עַל פְּנֵי תְהוֹם" - החושך של היצר הרע מחשיך את התהום ["וקרא להגוף תהום להיותו כתהום בולע תמיד"]. והיכן היא, הנשמה האלוקית שנתן ה' באדם?

"וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל פְּנֵי הַמָּיִם" - הנשמה האלוקית לא מוצאת לעצמה מקום, לא מוצאת מנוחה! החושך של היצר הרע ממלא את האדם כולו! "ונשארת הנפש מרחפת על פני המים, הם מים הזדונים שהם כוחות של הטומאה".

אך אז ---

"וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי אוֹר - וַיְהִי אוֹר"!

*"בראותו הקב"ה כן, ויאמר אלהים יהי אור, שולח אל האדם עזר נגד יצרו, **וזה יהיה בהגיעו לי"ד שנה, יופיע עליו ממעון קדשו רוח אלהין קדישין, נשמה קדושה וטהורה**... והוא אומרו "ויאמר אלהים יהי אור", שהיא הנשמה שאורה רב, להיותה חצובה מתחת כסא כבודו יתברך, חלק אלוה ממעל, **שולחה ה' להאיר אל האדם** לבל יטבע בטיט היצר הרע... וירא ה' את האור אשר נתן באדם כי טוב, שבאמצעותו ילך האדם בדרך הטוב והישר"!*

אתה מבין, יוני, איזו משמעות עצומה יש ליום הבר מצוה שלך? הנשמה מתאימה להאיר בך, ולהאיר לך את הדרך. לא עוד לפעול רק על פי הרגלים ודחפים אוטומטיים, לא עוד להסתכל על העולם במבט רדוד ואסר משמעות פנימית. אלא - חוש רוחני, אור אלוקי, שמאיר לך את הדרך. שמאפשר לך לעשות את הטוב - מתוך בחירה, מתוך הבנה פנימית נכונה.

בהתאם לכך, כעת הינך יכול לקבל על עצמך עול תורה ומצוות. עד עכשיו קיימת את המצוות רק מדין "חינוך", בשביל להקנות לך הרגלים שיעצרו לך בעתיד. אבל עכשיו יש לך כושר לעשות אותן מתוך בחירה ורצון עצמי.

שמע עוד דברים נפלאים מהצוהר הקדוש ומדברי חז"ל על מעלת היום הגדול!

התעוררות הנשמה

*אומר הזוהר הקדוש: "...זה הנחש שהתקלל, והתקלל העולם בגללו, שהוא עומד לפתח להשטין לגוף, **ולא תפעל הנשמה עבודה שהצטוותה, עד שיעברו עליה בעולם הזה שלוש עשרה שנים.** שהרי שתים עשרה שנים ומעלה, מתעוררת הנשמה לעבוד את העבודה שהצטוותה... **אז יוצאת מאותה זוהמת הנחש, ונכנסת לעבודה הקדושה.** זהו שכתוב: "בְּצֵאתוֹ מֵחָרָן" - בצאתו מהחרון, מאותו הרֹגֶז והתַּקֶף של השטן, ההוא הנחש, שהיה מסית עד עכשיו את הגוף ושולט עליו.*

באילן שולטת ערלה שלש שנים. באדם שלש עשרה שנים שנקראים שני ערלה. *כיון שעברו על הגוף אותן השנים, והתעוררה הנשמה לעבוד את עבודת הקדש, היא מצוה את הגוף לרצון טוב, להכניע את אותו הנחש, שהנה לא יכול לשלוט כמו שהיה. (לך לך עח ע"א)*

בגיל 13 הנשמה מתעוררת לפעולה. היא נתשת כשרה לצאת ולהתמודד מול כוחות הזלת.

ראה דבר מעניין, יוני. קח ספר תהלים וספור את הפסוקים הראשונים. אמור לי, מהו הפסוק ה-13?

– הנה, פרק ב פסוק ז:

"אֲסַפְּרָה אֶל חֹק, ה' אָמַר אֵלַי בְּנִי אַתָּה, אֲנִי הַיּוֹם יְלִדְתִּיךָ".

- התבונן וראה כמה מתאים הפסוק הזה לעניין הבר מצוה, המקבל עליו את חוקי ה', וכאילו נולד מחדש. ראה מה אומר על כך הצוהר הקדוש.

"בא וראה, כל מי שהוא זוכה לשלש עשרה שנים ומעלה, ***נקרא בן לכנסת ישראל...*** *כשהגיע דוד לשלש עשרה שנה, וזכה באותו יום שנכנס לארבע עשרה, אז כתוב "ה' אָמַר אֵלַי בְּנִי אַתָּה, אֲנִי הַיּוֹם יְלִדְתִּיךָ". מה הטעם?* ***שהרי מקודם לזה הוא לא היה לו לבן, ולא שרתה עליו נשמה עליונה,*** *שהרי בשנות ערלה הוא היה, ומשום כך "אני היום ילדתיך", היום ודאי ילדתיך. אני, ולא הצד האחר, כמו שהיה עד עכשו, אני לבדי... בן שלש עשרה שנים ומעלה, שהרי יצא מרשות הצד האחר שהזדמן לו... שנינו, בכל יום ויום רואה הקדוש ברוך הוא את אותו תינוק שעומד ברשות הערלה, והוא יוצא ממנה ונמשך לבית הספר, ושובר אותה. מה עשה הקדוש ברוך הוא לאותה נשמה? מכניס אותה לגורן [חדר לימוד] שלו,* ***ונותן לה מתנות ואוצרות רבים ומקשט אותה בקשוטים עלאיים, עד הזמן שמכניסה לחופה עם אותו בן משלש עשרה שנים ומעלה.*** *(זוהר פרשת משפטים דף צח ע"א)*

מי הם שלושה השותפים ביצירת האדם? הקב"ה, אביו ואמו. בעודו קטן, החלק של האבא והאמא, כלומר הגוף, הוא הדומיננטי והניכר ביותר. אבל בהגיעו לגיל 13, אז מתעורר ומתחזק באדם חלקו של הקב"ה - הנשמה, "חלק אלוה ממעל" שנתן בו ה'.

הדבר נרמז באופן נפלא במילה: "אדם".

בתחילה, ישנו רק "דם", כלומר רק גוף, בשר ודם ["דם" מציין את המרכיב החיוני בגוף האדם, כפי שנאמר: "כי הדם הוא הנפש"]. ובגימטריא, **"דם" = אב, אם**. כלומר האב והאם נותנים את הדם, את הגוף החומרי. אבל, כאשר זוכה להתקרב ולהתדבק ל"**אלופו** של עולם", לה' יתברך, אז נוספת לו האות אל"ף, והוא נעשה "אדם". וכמו שנאמר: "נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כִּדְמוּתֵנוּ" - הוא נעשה "אדם", בעל צלם אלוקים.

לכן אומר הקב"ה לנער הבר מצוה: "בני אתה, אני היום ילדתיך"! – היום יוצא לפועל החלק ש**אני** נתתי בך. כשנולדת תינוק, הרי אביך ואמך ילדו אותך. אבל היום - **אני** ילדתיך. החל מהיום הולך וניכר החלק האלוקי שלך - **"בני אתה"!** (עפ"י אבני זכרון עמוד רלז)

*אומר ה"שפת אמת" (ליקוטים - לבר מצוה): "עַם זוּ יָצַרְתִּי לִי" - **ז"ו בגימטריא י"ג**. שאז נוצר האדם מחדש, ומקבל הציור המיוחד לאיש ישראל. **ולכן יש לשמוח באותו יום כמו ביום הלידה, שנעשה בריה חדשה**. ובאדם ג' שותפין, אב ואם והקב"ה, **וכשנעשה גדול מתעורר חלק האלוקות שבאדם**, ולכן זוכה להארת הנשמה שהיא חלקו של הקב"ה.*

גוף ונשמה בצוותא

אבא, רציתי לשאול, מדוע אחד אני מבין שאני נכנס למעלה רוחנית גדולה מאד, אבל מדוע שני, שמעתי רבות עד עכשיו על מעלתם של ילדים קטנים, "תינוקות של בית רבן". אומרים שהתפילה שלהם היא "הכל שאין בו חטא", ולכן היא מתקבלת ללא קיטרוגים. אל אינני מבין, למי יש מעלה רוחנית גדולה יותר, לגדול או לקטן?

- שאלה יפה שאלת, בני. נדי לענות לך על כך, תשוב בבקשה: נעת הינך מקבל על עצמך "עול מצוות". מה אתה שומע במילה "מצוות"? אולי כמובן מן המשמעות הפשוטה של "ציווי", נסה למשוב על גלגל נוסף, על משמעות נוספת שניתן למצוא במילה "מצוות".

- אולי... "הצוותא"... הימה...

- יפה. בצוותא. מי כאן נמצא ביחד, בצוותא? הבה ונראה.

מעשה ב... מלאך. כן, כן. מלאך קדוש וטהור. היה המלאך מהלך בדרך, מתפלל ועובד את ה' בדחילו ורחימו. לצידו הלך... סוס. סוס פרא. היה הסוס מלחך עשבים, לועס, מגרגר, בועט... וככה הלכו זה לצד זה במשך שלושה עשר יום. ביום השלושה עשר, הצטווה המלאך לשבת ולרכב על הסוס, לנהלו ולהנהיגו. הסתכל המלאך על הסוס

ואמר: אני?! אעלה וארכב על הסוס?! סוס כה מגושם, כל היום לועס ומגרגר, לא רואה מאומה מעבר לתבן וקש... אני - ארכב עליו?!

אבל - נאמן לציווי ה', עלה המלאך על הסוס והתחיל לרכב עליו ולהנהיגו. הסוס, שעד כה היה מחוסר רסן, מרגיש לפתע בכח עליון שנמצא עמו, מרסן אותו, ומכוון אותו בדרכים. מונע ממנו לאכול מן הגזל, מונע ממנו להשחית ולהרוס. מכוון אותו למקומות מועילים. למלאך זה לא היה קל... במקום להיות עסוק כל היום בעבודות הקודש, להתייחד ולהידבק בבוראו, נאלץ הוא להאכיל את הסוס, לנקותו, להתעסק בצרכיו... לכל עבודות הקודש שלו הוא יכול להגיע רק יחד עם הסוס, ולכן עליו "ללמד" את הסוס ביצועים שונים... קרה לו לא פעם שהסיח את דעתו, ולפתע פתאום גבר עליו הסוס והוביל אותו למחוזות בלתי רצויים... ולא קל היה לחזור ולהחזיק מחדש את המושכות... אכן עבודה לא פשוטה היתה זו!

כעת נשאל: מתי היה המלאך בדרגה רוחנית גבוהה יותר, לפני שרכב על הסוס או אחרי? מצד אחד, בתחילת הדרך, היה פנוי מכל ההפרעות של הסוס, היה כל כולו רוחני טהור וקדוש. מאומה מהחומריות המגושמת של הסוס לא דבקה בו. מצד שני, רק בהמשך הדרך הוא נכנס לתפקיד הגדול והעצום שלו - להנהיג את הסוס, לרסנו ולהפוך אותו להיות "מכשיר" של קדושה והתעלות. וללא ספק זוהי המעלה היותר גדולה של המלאך.

כך, האדם נולד גוף ונשמה. ובתחילה, כביכול הגוף לבד והנשמה לבד. הגוף - נאמר עליו (איוב יא יב): "עַיִר פֶּרֶא אָדָם יִוָּלֵד". עושה ככל העולה על רוחו. אנוכי לגמרי. נוהה כל היום אחר הנאותיו וסיפוקיו. ואילו הנשמה - הצפונה - היא קדושה וטהורה. אין לה בינתיים השפעה על הגוף, ומאידך - הגוף אינו מעכיר אותה כלל. וזוהי מעלתם המיוחדת של "תינוקות של בית רבן". הבל הפה שלהם [הנובע מן הנשמה, שהרי הנשמה של האדם היא "רוח ממללא"] - הינו ללא חטא. התפילה שלהם, לימוד התורה שלהם, זכים ונקיים, לא מעורב בהם שמץ של יצר הרע.

אבל בגיל 13, מתרחש החיבור, הגוף והנשמה מתחילים לעבוד בצוותא [כפי דברי הזוהר הקדוש לעיל, שהנשמה "נכנסת עימו לחופה"]. ה"סוס" מתחיל להרגיש לפתע בכח עליון... הנשמה מתחילה להשפיע עליו את השפעתה, לרסן ולכוון אותו.

ואיך יכולה הנשמה "ללמד" את הגוף את השפה הרוחנית, ולחבר אותו לדברים רוחניים? על ידי מצוות! המצוות יוצרות "צוותא" וחיבור בין הגוף לנשמה. האדם לוקח אוכל ומברך עליו - הנה חיבר את האכילה הגשמית של הגוף - לקדושה. האדם מתעטף בציצית, מתעטר בתפילין - הנה חיבר את גופו לקדושה. נכנס לסוכה - הכניס את גופו לקדושה. וכך הלאה והלאה, באמצעות המצוות נוצרת באדם "צוותא" של גוף ונשמה, העושים יחדיו את רצון קונם.

ואומנם, נכון הדבר, כי כעת הנשמה עלולה אף היא להיות מושפעת מן הגוף ולהתעכר ממנו. ברגע של הסחת הדעת, יכול הגוף לאבד רסן, ולהוביל אותה חלילה למקומות עכורים... כל "חטא" הוא בעצם החטאת המטרה של הנשמה... הנשמה מתמודדת שוב ושוב עם החומריות העכורה... אך זהו תפקידה וזוהי מעלתה הגדולה והעצומה. ומה רב הטוב הצפון לה על עבודתה זו.

קטנים - "לאו בני דעה נינהו" [אינם בני דיעה], ועניין הדעת הוא ההתחברות וההתקשרות. כל עוד לא הגיע האדם לכלל דעה, יש בו גוף מהאדמה, ויש בו נשמה טהורה, אבל חסר לו הדעה לקשרם ולאחדם, שגם הגוף יתעלה התעלות הנשמה. ומאחר ונעדר הקשר לחבר ולאחד את הגוף עם הנשמה, הרי נעדר בגופו אור הנשמה מאלוקותו יתברך שמו, וגופו עדיין בבחינת "ערלה". מאידך, אין הנשמה נפגמת בגלל מעשה הגוף. ***ומצד זה גדול הוא כח ההבל תינוקות של בית רבן שלא חטאו.*** *נשמתם זכה מכל חטא כי אינה מתעכרת על ידי הגוף.*

אבל כשנעשה בן י"ג, ונעשה בר דעת לקשר ולחבר את הנשמה בגוף, ***אזי נעשה בר מצוה, מצוה מלשון צוותא, שהגוף מהאדמה והנשמה האלוקית בצוותא ממש,*** *וזאת על ידי חיוב וקיום המצוות, שמקשר את רמ"ח איבריו ושס"ה גידיו להיות מרכבה והיכל לשכינתו יתברך.* (אבני זכרון עמוד רנז)

המלאך האישי שלך!

אבא, רציתי להבין, מה הכוונה שרק עכשיו נכנס בי היצר הטוב? וכי עד עכשיו לא היה לי יצר הטוב?! לא היו לי מחשבות טובות?! רצונות טובים?! לא התנהגתי אל היצר הרע?! לא קיימתי מצוות?!

אכן, גם ילד קטן מקיים מצוות, גם הוא לומד תורה, גם לו יש רצונות קדושים ונעלים. אבל ההבדל הוא, שאצל הילד - ה"מנוע" הוא חיצוני, הוא מופעל על ידי הוריו ומחנכיו. הם אלו שמעוררים בנפשו שוב ושוב את הכוחות הטובים, את השאיפות הקדושות, הם אלו שמורים לו מה טוב ומה רע, מה נכון ומה לא נכון וכו'. ואילו אצל נער הבר מצוה - מתחיל ה"מנוע" לעבוד באופן פנימי ועצמאי. **מתוך תוכו** עולה ומגיעה השאיפה לעשות את רצון ה'. **בתוך תוכו** מופיע ה"שוטר" הפנימי המכוון ומדריך אותו מה טוב, מה נכון ומה ראוי.

אם נמשיך את המשל של המלאך והסוס, הרי שעד עכשיו הסוס הודרך והתרסן על ידי "מלאכים" שונים מבחוץ. באמצעותם הוא אכן הלך למקומות טובים, באמצעותם הוא אכן נהיה מרוסן יותר. אבל לאחר מכן הוא קיבל את המלאך האישי שלו, של עצמו, שהפך להיות חלק ממנו.

*אתה מבין את המשמעות של הדברים, יונה? עד עכשיו היו לך "מלאכים" חיצוניים שאומרים לך "אל", שמדריכים ומכוונים אותך, שמעוררים בנפשך את הרצונות הטובים, שמכוונים אותך לקיום התורה והמצוות. **עכשיו מתחיל להתפתח בך המלאך הפנימי האישי שלך!***

כמובן שעדיין נקוק אתה למלאכים הטובים מבחוץ... כמובן שעדיין עליך לקבל את הדרכתם. ובפרט כשהינך עוד כה רך בשנים, ותהליך ההתבגרות הוא הדרגתי... ולמעשה התהליך הזה ממשיך עד גיל 20. רק בגיל 20 האדם מגיע לבגרותו המלאה, ובודאי שעד אז הוא נקוק ביותר להכוונה ולהדרכה של הוריו ומחנכיו. ועם לאחר מכן, כולנו, כל ימי חיינו, חייבים להמשיך לקבל חיזוקים והכוונה מ"מלאכים" שונים, המכוונים אותנו בדרך העולה בית אל.

אבל יחד עם זאת, עלינו להקשיב ולשים לב היטב למלאך האישי הפנימי שלנו, שמדריך אותנו בדרך הספציפית שלנו, ומביא אותנו אל היעד והתכלית המיוחדת לנו.

במה לכבד את האורח?

אומר דוד המלך בספר התהלים (קיט ט): **"בַּמֶּה יְזַכֶּה נַעַר אֶת אָרְחוֹ? לִשְׁמֹר כִּדְבָרֶךָ"**, דהיינו: במה יזכה הנער את אורחותיו ודרכיו? בכך שישמור את מצוות ה'.

אך בדרך רמז אומרים: במה יזכה נער את "**אורחו**"? נער הבר מצוה, במה יזכה את ה"אורח" החדש שהגיע אליו, הוא היצר הטוב שהתחיל להתנוצץ בנפשו? "לשמור כדברך"! על ידי שילך בדרך ה', יקיים תורה ומצוות. בכך הוא "מכבד" את האורח היצר הטוב, בכך הוא נותן לו מטעמים, ומאפשר לו לצמוח, לגדול ולהתפתח בקרבו יותר ויותר.

היצר הרע לא יוצא לפנסיה

כניסתו של היצר הטוב, האם היצר הרע מתבטל, או מתקטן?

- מתבטל?! מתקטן?! ממש לא...

אומר הזוהר הקדוש, כי כוחות הרע נשארים ודבוקים באדם תמיד, אלא שכוחות הנשמה, המתעוררים בבר המצוה, עומדים כנגדם ויכולים להכניעם.

"וכיון שהתעוררה הנשמה לעבוד את עבודת הקודש, היא מצוה את הגוף לרצון

*טוב, להכניע את אותו הנחש שהנה לא יכול לשלוט כמו שהיה... שזה הנחש לא זז כל כך מן הגוף, משום הדבקות של הגוף לא כל כך זזים ממנו. **אבל התעוררות הנשמה תמיד מלקה אותו ומתרה בו ומוכיחה אותו ומכניעה אותו בעל כרחו**". (זוהר לך לך עח ע"א)*

בדומה לכך מסביר "אור החיים" הקדוש, שאומנם היצר הרע נשאר באדם, אך בכוחו של היצר הטוב להאיר לאדם שידע להבחין בו ולהלחם עמו.

"ולא תחשוב כי בהיות הנשמה באדם, בזה הוא שקט מתחבולות היצר המחטיאו, ופנה והלך לו, שאם כן אין כאן לא שכר ולא עונש. לזה אמר, כי עדיין החושך בעולם, אלא שעל ידי זה מסתייע האדם להעריך מלחמה עמו ולהבדילו מעליו, לבל הפילו במועצותיו. ויכיר בחינת עשות רע כי "רע" הוא. וזה הוא אומרו: "ויבדל אלקים בין האור" - שהיא הנשמה, "ובין החושך" - שהוא היצר הרע". (אור החיים בראשית א א אות כ)

"וכן שמעתי, כי בי"ג שנה, ביום שנעשה בר מצוה ונכנס יצר טוב, אז גם היצר הרע מתגבר. וכן אמרו חז"ל (סוכה נב ע"א): "כל הגדול מחברו - יצרו גדול הימנו", כי "זֶה לְעֻמַּת זֶה עָשָׂה הָאֱלֹהִים". (צדקת הצדיק לובלין אות רי"ט)

טענה ניצחת

ביום היותו בר מצוה, נשאל הנער יהונתן, אשר לימים נודע בשם הגאון הגדול רבי יהונתן אייבשיץ: מכיון שעד היום לא היה בך היצר הטוב, אלא רק יצר הרע, אם כן איך הצלחת לנצחו?

השיב הנער בחכמה: כאשר היה בא היצר הרע ומנסה לשדלני, כך הייתי עונה לו: התורה מצווה את הדיינים: "שָׁמֹעַ בֵּין אֲחֵיכֶם, וּשְׁפַטְתֶּם צֶדֶק", ומבארים חז"ל, שזוהי אזהרה לדיינים, שלא ישמעו דברי בעל דין אחד קודם שיבוא בעל דין השני, כדי שלא יהיה ליבם נוטה אחר הראשון. וכן אזהרה לבעלי הדין עצמם שלא ישמיעו את דבריהם ללא נוכחות בעל דין השני.

בהלכה מפורשת זו - דחיתי את יצרי הרע, וכך אמרתי לו: שתוק, והפסק מיד את שידוליך! שכן לפי ההלכה אסור לך להשמיע את דבריך, ואף לי אסור לשמוע את טענותיך, לפני בואו של בעל הדין השני, הלא הוא היצר הטוב. רק כאשר יהיה אף הוא נוכח במשפט, תוכל להשמיע דבריך, ואשפוט מי משניכם צודק...

להיות לאיש

ביום בר המצוה נעשה הילד - ל"איש". חבר מן המנין לעם הנבחר; בעל אחריות למעשיו ולדיבוריו; מצטרף למנין; בעל דעה; מחילתו - בעלת תוקף.

*בעת שנעשה לוי בן 13, קראה לו התורה "איש", כמו שנאמר (בראשית לד כה): "וַיִּקְחוּ שְׁנֵי בְנֵי יַעֲקֹב שִׁמְעוֹן וְלֵוִי... **אִישׁ** חַרְבּוֹ". "שלא מצינו בכל התורה שיהא קרוי "איש" בפחות מבן שלש עשרה, אבל בבן שלש עשרה מצינו שקראו הכתוב איש... ושמעון ולוי באותה שעה, בני שלש עשרה שנה היו". (רש"י נזיר כט ע"ב)*

בעת שנעשה בצלאל בן 13, התמנה לעשות את מלאכת המשכן (סנהדרין סט ע"ב). ומה נאמר בו באותה שעה? "וָאֲמַלֵּא אֹתוֹ רוּחַ אֱלֹהִים בְּחָכְמָה וּבִתְבוּנָה וּבְדַעַת". ומכאן סימוכין לכך שנער הבר מצוה מקבל תוספת של חכמה, תבונה ודעת. (הגרש"ז אוירבך זצ"ל. שלמי מועד עמוד תרנט)

"וְחָזַקְתָּ, וְהָיִיתָ לְאִישׁ!

וְשָׁמַרְתָּ אֵת מִשְׁמֶרֶת ה' אֱלֹהֶיךָ, לָלֶכֶת בִּדְרָכָיו,
לִשְׁמֹר חֻקֹּתָיו מִצְוֹתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וְעֵדְוֹתָיו, כַּכָּתוּב בְּתוֹרַת מֹשֶׁה,
לְמַעַן תַּשְׂכִּיל אֵת כָּל אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה, וְאֵת כָּל אֲשֶׁר תִּפְנֶה שָׁם".

מדבריו של דוד המלך, טרם פטירתו, לשלמה בנו, בהיותו כבן 12. (מלכים א ב א)

רבי ישראל מסלנט אמר פעם לנער בר מצוה שבא להתברך אצלו: בא וראה כמה גדול הוא יום הבר מצוה! שהרי אפילו אם יבואו לבית הכנסת תשעה אנשים, צדיקים גדולים כמשה רבנו, עדיין אי אפשר לומר קדיש וקדושה, וזאת משום שאין דבר שבקדושה פחות מעשרה. ואילו אם יכנס לבית הכנסת עוד ילד שרק היום נעשה בר מצוה, מיד יש כאן ציבור, ויכולים לומר כל דבר שבקדושה. ומזה תבין ותראה גודל יקר ערך יום הבר מצוה!

סיפור

מדוע הגיע הסטייפלר?

לקהל המשתתפים בשמחת בר המצוה של אחד מילדי העיר בני ברק נכונה הפתעה: בפתחו של אולם השמחות נראתה לפתע דמות מוכרת: "הסטייפלר"! הכל קמו ממקומותיהם, מבקשים לחזות בהדרת פניו של הצדיק, אשר זה זמן רב לא יצא מפתח ביתו מפאת חולשתו. נרגשים במיוחד היו בני משפחתו של חתן השמחה, אשר לא הבינו, על מה ולמה זכו הם כי הצדיק, ששנים רבות אינו משתתף אף בשמחות משפחתיות, יגיע דוקא לשמחתם?!

עד מהרה התבררו הדברים, שכן עם הכנסו לאולם, ביקש הסטייפלר לשוחח ביחידות עם חתן בר המצוה, ולאחר ששוחח עמו מספר דקות, עזב את המקום. "מה אמר לך הסטייפלר"? הקיפו הנוכחים את הנער, הנער התרגש מאד, וסיפר, שהסטייפלר בא לבקש ממנו מחילה! התברר כי אביו של חתן השמחה, נוהג להתפלל בבית המדרש 'לדרמן', בו התפלל הסטייפלר. בעת שהיה הילד כבן שבע שנים, נדמה היה לסטייפלר כי הילד לומד בזמן התפילה, הוא גער בו על כך, ואחר כך התברר לו כי הילד החזיק

בידיו סידור גדול במיוחד [של שליחי ציבור] הדומה לגמרא, והילד אמנם התפלל ולא למד. כיון שכך, חפץ הצדיק לבקש את מחילתו של הילד. אך מפני שקטנים אינם בני מחילה, לא יכל לבקש את מחילתו, לפיכך בירר את שם הילד ואת גילו. שש שנים שמר את הדבר בלבו, ובהתקרב מועד בר המצוה של הנער, ביקש לדעת היכן תיערך שמחת המצוה, ומיד עם צאת הכוכבים, יום בו מלאו לנער י"ג שנים, והוא יצא מגדר קטן, מיהר הצדיק לבקש את מחילתו.

סיפור

בקשת המחילה של רבי שלום שבדרון

מספר רבי גדליה שייניו: בשעת חזרת הש"ץ של מוסף בראש השנה, הסתובב ילד קטן ליד ארון הקודש בישיבת חברון, הוא עלה וירד במדרגות הלוך וחזור. הצדיק רבי שלום שבדרון זצ"ל הראה לו באצבע תקיפה שיעזוב את המקום. הילד חש נפגע.

"רבי שלום, אתם יודעים שהילד שקפץ והפריע הוא יתום?", אמרתי לו לאחר סיום התפילה. רבי שלום נרעש למשמע הדברים, ואמר בצער: "אוי אוי מה עשיתי? פגעתי בילד יתום". פניו העלו חרשי קמטים מלאי צער, כשהוסיף ואמר: "לבקש מחילה מילד קטן זו בעיה הלכתית, מה אעשה? אומנם, מה שסילקתי אותו, זאת מכיון שחששתי... אך לדאבוני גרמתי צער לילד". רבי שלום הרהר נוגות, וכשחלפו עשרה רגעים פנה אלי בחיוך של רגיעה: "גדליה, אני עושה אותך שליח לבקשת מחילה. לא עכשיו, בבר מצוה שלו"! רבי שלום המשיך והטעים את בקשתו: "אתה, רבי גדליה, מכיר את הילד ומשפחתו ומסייע להם, ודאי תהיה בחגיגת הבר מצוה שלו. אני... מי יודע אם אהיה אז... אם כך נמסרת בידך שליחות לבקשת מחילה".

בשנה הבאה, בעיצומה של תפילה מוסף בראש השנה, בשעת הפיוטים, הצליחו עיניו של רבי שלום להבחין בדמותו של הילד. סימן לו רבי שלום באצבעו בקריאה של חיבה, וקרא לו שיתקרב אליו. כשהגיע, ליטפו בחביבות והושיבו לידו לשעה ארוכה.

חלפו ימים ושנים, וביום הבר מצוה של הילד רבי שלום עוד היה בינינו. הוא זכר את הסיפור, נכנסתי לביתו להודיעו שאני זוכר את בקשתו, ובדעתי לבקש מחילה בשמו. רבי שלום הוציא מיד מהארון ספר מתנה, הוסיף וכתב הקדשה בכתב ידו הקדושה, ומביתו בשערי חסד נסעתי היישר לבר המצוה, לשמוח לשמח ולבקש מחילה. אמרתי לנפשי: כמה נקיות הנפש היתה לרבי שלום! (קול חוצב)

שימו לב אל הנשמה!

יוני יקירי, אל תהי הולך ונעשה "איש", בוגר, בעל אחריות. נשמה קדושה מתחילה לפעמים בך, "המלאך האישי" שלך מתחיל להדריך אותך.

זה הזמן שלך להתאזר למשוב מחשבות טובות עם עצמך, למשב את צדיק, להתבונן בכוחות שלך, בצדדים שלך, להבין ולהשכיל איך להתקרב יותר ויותר אל דרך ה'.

היודעת, בני? קול חדש נולד בלבבך! כן, כן. קול חדש, עדין, מדבר אליך מתוך ליבך. זהו קול ה' המפעם בך, קולה של הנשמה.

הקשב לו! מצא לך זמנים של השקט, דבר עם הקב"ה במילותיך, בקש ממנו שיפתח את ליבך לרבות ולשאול אל התכלית. שיכוון אותך, לפי תבונותיך וצדדיך, בדרך הצולה. תיבור קשר אישי מתוק ונעים עם בורא העולם.

קבל עליך ברצינות ובאחריות את עול התורה והמצוות. זכור אתה? המצוות הן אלו שעושות את ה"בוואא", הן אלה שמקשרות ומחברות אותך אל הנשמה הטהורה שבקרבך ואל בורא עולם.

כשאתה קם ומתפלל בזמן, מניח תפילין כראוי, לומד טוב, מכבד את הוריך, מקפיד לברך כהוגן וכו', בכך אתה בונה את האישיות שלך, ומרגיל את עצמך למיות "בבוואא" עם הנשמה. אתה הולך ונעשה מאובר יותר ויותר לפנימיות שלך ולהשם יתברך.

קבלת אחריות אישית

רבי אליהו לופיאן זצ"ל השתתף פעם בסעודת בר מצוה, ואמר לנער הבר מצוה בלשון זו: **להיות אדם גדול – לא נהיים בגיל חמישים או שישים,** כי אז כבר מאוחר, להיות אדם גדול זה שבעת קבלת עול מצוות, דהיינו **מיום הבר מצוה, צריך לקבל קבלות על עצמו בתורה ויראת שמים, וכך צומחים להיות גדול!**

*כתב בספר הפרדס (לרבי אריה לייב הלוי עפשטיין זצ"ל, עמוד יח): קבלתי מרבי המובהק החריף והבקי הישיש מורי ורבי הרב יצחק אייזיק זצ"ל, שבליל הנכנס לי"ד שנה משני האדם, אחר י"ג שנה שלימות, [וכן בליל הנכנס לכ"א שנה אחר כלות כ' שנה שלימות], **כאשר יסכים האדם בדעתו באותו לילה לעבוד ה' יתברך ויתעלה,** כן יצמיח ויעלה בכל מיני מעלה, עד שיגיע לכל מידה מעולה, והוא בדוק ומנוסה. **והשומע לדברי אלה בוודאי שתהיה לו תקנה גדולה, על ידי בקשת רחמים כל אותו הלילה. ויעלה לשם ולתהילה.***

להלן מכתב ששלח רבי אליהו דסלר זצ"ל, לבנו השוהה במרחקים, לפני היותו בר מצוה (הובא בספר מכתב מאליהו חלק ד עמוד שט).

ב"ה יום ו' ערב שבת קודש תרומה
ב' דראש חודש אדר תרצ"ד. לונדון.

בני יקירי מחמד כל חיי נחום זאב נ"י,

עתה בעמדך לפני שער הגדלות, ועוד מעט ותכנס פנימה לכל חיובי התורה הקדושה, בודאי כבר תחשוב מחשבות, מה תאמר לעשות לעתידך? מה תקותך? איך תסדר לך את עתידך בעזרת ה', שתהיה בכל לבך מסור לתורה ולעבודת ה' יתברך? הלא גם אתה כמוני תדע קצת מהו חיובנו בעולמנו, ומה צריכים אנו לקוות להשיג בכל מה שאנו עוסקים בו. מה נואלו האנשים אשר כל תקוותם וחפצם ענייני העולם הזה, אשר באמת לא ישיגוהו בשום אופן. עלינו לשום כל תקוותנו ואושר נפשותינו אך ורק להשתדל בעושר רוחני, שהוא האושר האמיתי, ואם כן, הלא בודאי חשבת איך ומה תסדר את עצמך בהיותך לגדול, ואיך תשמור את עצמך שלא תתחיל בעבירות, חלילה!

בקשה אחת יש לי אליך, הלא תדע כי רחוק אני ממך מאות מילין, ולא אוכל לקחת חלק בשמחת הבר מצוה שלך, והלא תבין כי לא נקל לי הדבר! על כן עשה נא עמדי טובה זו, ותכתוב אלי מכל אשר תחשוב, איך תסדר את עבודתך שתוכל להיות יהודי נאמן, שומר תורה ומצוה. כתוב נא לי באר היטב כל מה שתחשוב בזה, **עשה נא לך סדר חדש בכל ענייניך**, סדר אשר יהיה ראוי למי שחפץ להיות מקיים דבר ה' יתברך תיכף מתחילת גדלותו. הודיעני נא מזה בפרוטרוט, הלא תבין את אשר בקשתיך.

ובזה אני אומר לך ברכה מרובה, יהי רצון שיחודש בך לב חדש ורצון כביר למלאות את חובתנו בעולמנו, ובזה תצעד הלאה הלאה בגרם המעלות.

באהבה רבה
אביך

כיבוד אב ואם – הדרך לעלייה

הגאון רבי מיכל יהודה לפקוביץ זצ"ל אמר פעם לנער בר מצוה שבא להתברך אצלו: המצוה הכי חשובה לקבל עליך בהגיעך לעול המצוות, הוא **לימוד התורה בשמחה, וגם כיבוד אב ואם מתוך שמחה!** וכל כמה שתתחזק במצות כיבוד אב ואם, כך גם תזכה יותר לתורה!

בהזדמנות אחרת אמר בנוסח זה: כאשר תקבל עליך לקיים מצות כיבוד אב ואם בשמחה וביראת הכבוד, בכל השלימות שתוכל לקיים, **על ידי זה תזכה להגיע לשלימות המידות כולן, ותהיה כלי מוכן לתורה, כי ההכנעה שתכניע עצמך לקבל כל אשר יורוך הוריך, תשריש בלבך מידת ההכנעה, שהיא יסוד ושורש כל המידות טובות! ומה גם שעל ידי כך תקבל מהם הדרכותיהם הטובות בכל דרכי החיים, ללכת בדרכי ישרים.**

פעם נוספת, כשנשאל על ידי אב אחד, מה לומר לנער הבר מצוה שיקבל עליו לרגל היכנסו למצוות, השיב: מצות כיבוד אב ואם! ולאחר זמן הוסיף: ומדוע אמרתי לקבל כיבוד אב ואם? כי על ידי כך הבן יוכל לקבל מההורים כל מה שיש להם לתת, וכך הוא יעשה 'שטייגען', ויגדל לתפארה!

רבי משה נתן למברגר זצ"ל [אב"ד מאקאווא] היה רגיל לצוות לבחור שנעשה בר מצוה, בעת סעודת הבר מצוה, **להגיש לאביו מאכל או משקה, כדי לקיים מיד בהיכנסו לעול מצוות את מצות כיבוד אב**! שהרי מהלכות המצוה היא "מאכילו ומשקהו", ובזה שהגיש לאביו דבר מאכל, כבר זכה וקיים מצוה דאורייתא יקרה וחביבה של כיבוד אב.

עול מלכות שמים

המצוה הראשונה שמתחייב בה הנער בהיכנסו ליום הבר מצוה, היא: **קריאת שמע של ערבית.** [ואומר החידושי הרי"ם (ליקוטי הש"ס עמוד רפג), שזו הסיבה לכך שרבי יהודה הנשיא מסדר המשניות, פתח את המשניות דווקא בהלכה זו: "מאימתי קורין את שמע בערבית..."', שהיא המצוה הראשונה שמתחייב בה האדם].

כמה נאה הדבר, להתחיל במצוה זו, של קבלת עול מלכות שמים, שהיא היסוד והבסיס לקבלת עול התורה והמצוות.

*אמר רבי יהושע בן קרחה: למה קדמה פרשת "שמע" ל"והיה אם שמוע"? **כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחילה, ואחר כך עול מצוות.*** *(ברכות פרק ב משנה ב)*

*משל למלך בשר ודם שנכנס למדינה וכבש אותה, אמרו לו עבדיו: גזור עליהם חוקים וגזירות! אמר להם: לכשיקבלו מלכותי, אגזור עליהם גזירות, שאם מלכותי אין מקבלים, היאך יקיימו גזירותי?! כך אמר הקב"ה: **קבלו מלכותי, ואחר כך קבלו מצוותי!*** *(ילקו"ש שמות רמז רפו)*

"כל נער בר מצוה, יקבל על עצמו לעבוד את הקב"ה, קבלת עול מלכות שמים וקבלת עול מצוות, בשמחה ובפנימיות. **והחלטה טובה זו תלווה אותו במשך כל ימי חייו. וכאשר מחליט כן, אזי הקב"ה עוזרו לקיים החלטה זו במלואה,** מתוך בריאות נכונה, שמחה וטוב לבב, באופן שמוסיף והולך מדי יום ביומו"! (שערי בר מצוה עמוד צט)

אומר החתם סופר: מצוה ראשונה שמקיים הנער מיד בכניסת שנת י"ד בצאת הכוכבים,

הוא **שיהא שש ושמח שזוכה לקבל מצות ה' אלוקיו,** והשמחה היא מצות עשה דאורייתא, לעבדו בשמחה ובטוב לבב, מרוב כל. (חת"ס על התורה, בראשית עמוד מו)

חיזוקים בלימוד התורה

✍ חביבות מיוחדת יש להגאון רבי חיים קנייבסקי שליט"א לנערי בר מצוה, המגיעים להתברך ערב כניסתם בעול תורה. ועל אף שדרכו לברך בקצרה, מצוי הדבר אצל נערי בר מצוה, שהרב מאריך מעט. כאשר מבקש הנער או אביו, ברכה שיגדל להיות תלמיד חכם, נוהג הרב להשיב: **שב ותלמד! אם תלמד – אין צורך בברכה, ואם לא תלמד – לא תועיל הברכה!...**

✍ אברך נכנס עם בנו אל הגאון הרב שך זצ"ל לפני בר מצוה, ושאל: מה כדאי שיקבל הנער על עצמו כשנעשה בר מצוה? וענהו הרב במאור פנים: כדאי לקבל שני דברים: א. **להתרחק מחברים רעים ולבחור רק את החברים הטובים.** ב. **לא להסתובב בחוצות!** אלא מהבית לישיבה ומהישיבה לבית. אחר כך הוסיף: יש עוד דבר חשוב, **לאכול בזמן וללכת לישון בזמן.**

✍ בהיותו בר מצוה, קיבל על עצמו החזון איש זצ"ל **ללמוד תורה לשמה.** [עובדה זו גילה ברבים לראשונה, אחיו הבכור הגאון רבי מאיר קרליץ זצ"ל, כאשר הספידו בהלוייתו (מעשה איש חלק א עמ' טו)]

ופעם אמר החזון איש לנער בר מצוה: **יש להתבונן באחריות הכבירה המוטלת על ילד בר מצוה,** שצריך להחליט לבדו בגיל צעיר שכזה, האם להיות רבי עקיבא איגר, או חלילה להיות עם הארץ...

יוני בני היקר, יום הבר מצוה שלך כו הנת לקחת לעצמך עיפה בלימוד התורה, להחליט ללמוד בהתמדה, בשקידה, ולקבוע בלב שאיפות טהורות, לגדול בתורה ולהיות תלמיד חכם אמיתי, לגאון ולתפארת עם ישראל!

חיזוקים שונים

מה טוב ומה נעים, שיברור לו חתן הבר מצוה, בעצת הוריו או מוריו, איזו הנהגה טובה, קבלה טובה, שאותה יאמץ לעצמו במיוחד. והנהגה זו תתן לו חיזוק כללי ואמיצות כח בעבודת ה'. וכפי שאמרו חז"ל במשנה (קידושין סוף פרק א): "כל העושה מצוה אחת מטיבים לו ומאריכים את ימיו ונוחל את הארץ", ומבואר בירושלמי, דהיינו מי שייחד לו מצוה ולא עבר עליה מימיו.

✍ ביום הבר מצוה שלו, קיבל עליו הסטייפלר זצ"ל [אביו של רבי חיים קנייבסקי שליט"א], **איזו הנהגה מיוחדת כדי שתשמרהו כל ימי חייו.** אך לא רצה לספר מהי. (תולדות יעקב עמוד כד)

תלמיד חכם אחד בא עם בנו אל הגאון רבי שלמה זלמן אוירבך זצ"ל כדי לקבל ברכה קודם הבר מצוה. אמר להם הרב: העיקר, שצריכים **לשמור את הפה**! וזה העיקר לכל בחור, לקבל על עצמו שהפה מכאן והלאה יהיה לתורה ולתפילה ולטהרת הלשון, וכל הברכות יבואו על זה. ואחר כך בירך אותו להיות גדול בתורה ויראת שמים.

האדמו"ר רבי אהרן מבעלז זצ"ל, היה אומר לכל ילד שנכנס אליו להתברך לפני הבר מצוה, שלוש הנהגות טובות בעניין התפילה: **א. שלא לדבר בעת שהוא חבוש בתפילין. ב. להתפלל בגוף נקי. ג. לעמוד במקום אחד בשעת התפילה, ולא ללכת ולהסתובב.** הרב הסביר ואמר, שעל ידי שהולכים אנה ואנה בשעת התפילה, יכולים לשמוע איזה דברים שמבלבלים את הכוונה, לכן יש להיזהר לשהות כל הזמן במקום אחד, כדי שיוכל להתרכז בתפילה. עוד הוסיף וסיפר, כי בעיר בעלז היו יהודים שהתפארו: אינני מדבר בתפילין כבר שישים שבעים שנה! (בקדושתו של אהרן עמוד תצב)

פעם שאל נער את הגאון רבי מיכל יהודה ליפקוביץ, מה לקבל על עצמו לרגל הבר מצוה, והשיב לו: תקבל בלא נדר, **לחלוץ את התפילין רק לאחר הקדיש האחרון של תפילת שחרית,** וזאת משום שתתרגל שיהיו המצוות חביבות עליך, ולא יהיו עליך כמשא, ועל ידי הנהגה זו תתחבב עליך מצות תפילין.

האדמו"ר מגור, רבי אברהם מרדכי זצ"ל, ישב לפני יום הבר מצוה שלו, וחשב מה לקבל על עצמו. הוא החליט לקבל **לומר רק את האמת** במשך כל ימי חייו! והסביר את הנימוק לקבלתו זו, משום שזהו דבר קשה ביותר, לעבור את כל החיים בלי לשקר, ודוקא בשל הקושי שבכך, קיבל זאת על עצמו. ואכן נזהר מאד במשך כל חייו מלהוציא מפיו מילה של שקר. ומה קרה לבסוף? עם ישראל הכתיר את הרבי זצ"ל [על שם ספרו] בשם ה"אמרי אמת"! כמי שכל אמריו אמת! (כך סיפר הרב יצחק זילברשטיין שליט"א)

זמן לפעול ישועות!

יום הבר מצוה הוא יום גדול, ששערי השמים פתוחים לתפילותיו של נער הבר מצוה, ויכול הוא לפעול גדולות ונצורות בתפילותיו!

דבר זה רמוז בפסוק (תהלים פרק ב פסוקים ז-ח): "ה' אָמַר אֵלַי בְּנִי אַתָּה, אֲנִי הַיּוֹם יְלִדְתִּיךָ - **שְׁאַל מִמֶּנִּי וְאֶתְּנָה**". באותו יום שבו ה' אומר לנער "אני היום ילדתיך" ונותן בו נשמה קדושה [כפי שהורחב לעיל], או אז, ממשיך הקב"ה ואומר לו: "שאל ממני ואתנה", **תתפלל, תבקש, ואמלא משאלות ליבך לטובה, בפרט כשאתה מבקש על התעלות רוחנית!**

*זכורני לפני שנעשיתי בר מצוה, שלח אלי דודי הקדוש רבי משה בצלאל הי"ד, **שיום הבר מצוה הוא כמו יום החתונה, ואפשר לפעול הרבה דברים,** כמו שכתוב בזוהר הקדוש, שהקב"ה אומר אז: "בני אתה, אני היום ילדתיך - שאל ממני ואתנה". (אוצר מכתבים להאדמו"ר מגור מועדי שמחה עמוד צב)*

פעם אחת התלווה נער בר מצוה אל רבי אליהו ראטה בדרכו. רבי אליהו לא הפסיק מלהלל, לשבח להגדיל ולרומם בפני הנער - את היום הגדול בחייו. הוא ביקש ממנו, **שבערוב היום המיוחד הזה, לפני לכתו לישון, יתפלל ויתחנן לפני הקב"ה שימשיך עליו נשמה קדושה לעבודת הבורא יתברך**, היות שבליל הבר מצוה ממשיכים עליו נשמה חדשה ממרומים, ולפי ערך הנשמה שיקבל כן יזכה לעובדו יתברך כל הימים.

אף זו היתה אחת מהוראותיו והדרכותיו של רבי אליהו לנערים המגיעים לגיל הבר מצוה, **להתפלל כמה חודשים לפני הבר מצוה, בסיום התפילה באלוקי נצור, שיזכה לנשמה קדושה ביום הבר מצוה.** (איש חסיד היה עמוד קפא)

*אומר הכלי יקר: "עַם **זוּ** יָצַרְתִּי לִי תְּהִלָּתִי יְסַפֵּרוּ" (ישעיה מג כא). "זו" בגימטריה 13, רמז למנהג **שהנערים מתפללים בבר מצוה שלהם, ומרבים במזמורים ותהילות של ספר תהלים.** (עוללות אפרים ב עמוד קצה)*

סיפור

הבכי שהבקיע רקיעים

רבי יצחק פוזן [רבו של המגן אברהם] התייתם מאביו בגיל רך. בצעירותו, לא היה לו לב ושכל טוב להבין את דברי התלמוד, והיה אחיו רבי יוסף נוזף בו כפעם בפעם.

בלילה שנעשה בר מצוה, הלך הבחור לעת תפילת ערבית לבית הכנסת, והחביא את עצמו תחת הספסל, כדי שישאר שם אחר סגירת בית הכנסת. כשסגר השמש את בית הכנסת, הלך הבחור ופתח את ארון הקודש, והתפלל בבכי ובתחנונים שיהיה לו מח ולב להבין ולהשכיל את תורתינו הקדושה. מחמת גודל הבכי, בעת שהיה ראשו בארון הקודש, נפלה עליו תרדמה, ובא אצלו בחלום אביו הצדיק רבי אברהם זצ"ל ואמר לו: בני, אל תבכה, אני אמליץ עליך בבית דין של מעלה לחזק אותך בתורה! ומאז נפתחו לו שערי החכמה. (סיפור זה סיפר קדוש ישראל החוזה מלובלין והובא בהקדמת שו"ת רבי יצחק פוזנא)

הדרשה

יוני, כבר נמן רב שאתה מתכוון לקראת ה"דרשה" שלך, שאותה תושא בפני הנוכחים בבר מצוה. אני יודע שאתה קצת מתבייש... אבל אתה מתאמץ לשנן את הדרשה היטב, כדי לאומרה ברהיטות. כל הכבוד, אתה משקיע בדבר הנכון! המנהג הנה, שאין הבר מצוה דורש בפני הנוכחים בדברי תורה, הוא אחד המנהגים החשובים ביותר ביום הנה!

אומר החתם סופר, **כי עיקר שמחת בר מצוה – היא דרשת הנער!** (ספר הזכרון לחתם סופר עמוד ו). וכמה טעמים למנהג חשוב זה.

← לפתוח את הלב לקבלת הנשמה קדושה!

סעודת הבר מצוה, נעשית, כאמור, לכבוד הנשמה הקדושה שנכנסת בנער. אבל הנשמה הזו צריכה "כלי", היא צריכה שיתנו לה מקום להיכנס! לכן, אומר רבי שמעון בר יוחאי (זוהר ויקרא דף כה ע"ב): "כל מי שאינו עוסק בתורה, אינו זוכה לא ברוח ולא בנשמה". על הנער להכין את ליבו, על ידי שיעסוק בתורה, ואז יוכל לקלוט ולקבל את ההארה המיוחדת של היום הזה. אילו חלילה הנער יהיה עסוק כל היום רק בדברים גשמיים: יאכל, ישתה, יצטלם, יטייל... הנשמה הקדושה כביכול תדפוק לו בדלתות הלב, אבל לא תקבל מענה, לא יהיה מי שיפתח לה ויכניס אותה, וכך היא תשוב כלעומת שבאה. אבל כשהנער דורש בדברי תורה, **בכך הוא פותח את ליבו אל הנשמה הקדושה שתבוא ותשרה עליו!** (עפ"י סידור אוצר התפילות ח"א עמוד רסז בשם הסולת בלולה)

← רוח ממללא

נאמר על בריאת האדם (בראשית ב ז): "וַיִּפַּח בְּאַפָּיו נִשְׁמַת חַיִּים, וַיְהִי הָאָדָם **לְנֶפֶשׁ חַיָּה**" - ומתרגם אונקלוס: "לְרוּחַ מְמַלְלָא". כלומר עיקר חיותו המיוחדת של האדם מתבטאת בכח הדיבור שלו. **כח הדיבור הוא החיבור והשילוב בין הגוף לנשמה!** ואם כן, כעת, כשמתחברת הנשמה עם הגוף, על הנער לבטא ולהוציא זאת לפועל, באמצעות דיבור, **למַלֵּל בתורה!** וכך יקויים בו (שמות יג טו): "לְמַעַן תִּהְיֶה תּוֹרַת ה' - **בְּפִיךָ**"! (עפ"י אבני זכרון אגרת 14)

← להכניע את היצר הרע!

כתב ה"עוללות אפרים" (ח"ג עמוד כב): "ובעצם היום - הוא קודש הילולים לה', להלל לפניו יתברך, ולהתפלל בבית הכנסת, **ולדרוש בדברי תורה ברבים**, והם סיבות חזקות **להכניע היצר הרע אויב הפנימי**".

← שתהיה ניכרת מהותו הטובה

יעקב ועשיו, התאומים, גדלו שניהם יחד, על ברכיו של יצחק אבינו. כאשר גדלו, אומרת עליהם התורה (בראשית כה כז): "וַיִּגְדְּלוּ הַנְּעָרִים, וַיְהִי עֵשָׂו אִישׁ יֹדֵעַ צַיִד אִישׁ שָׂדֶה, וְיַעֲקֹב אִישׁ תָּם יֹשֵׁב אֹהָלִים". **משל למה הדבר דומה!** לשני צמחים - הדס ועצבונית [סוג של קוץ], שהיו גדלים זה לצד זה. בתחילה לא היה ניכר ההבדל ביניהם, אך כיון שהגדילו והפריחו, זה נותן ריחו, וזה נותן חוחו. כך, 13 שנים ראשונות, יעקב ועשיו שניהם הולכים לבית הספר, ושניהם באים מבית הספר, ואין ניכר ההבדל ביניהם. לאחר י"ג שנה, זה הולך לבתי מדרשות וזה הולך לבתי עבודה זרה! [ומה הטעם שכח הרע התגלה בעשיו דוקא כאשר נעשה בן 13, והרי אדרבה כעת בא יצר הטוב לאדם? אלא שכאשר מתגבר באדם כח הקדושה, שחותמה אמת, אז בהכרח מתגלית פנימיותו, ואינו יכול עוד לפסוח על שני הסעיפים, כי הקדושה אינה סובלת טשטוש, ומבררת את מהות האדם לטוב או לרע. (דורון דרשה)] ולפי זה, הנער היהודי, בהגיעו לבר מצוה, צריך להראות ולהפגין את ריחו הטוב בתורה, שתהיה כעת ניכרת היטב מהותו הטובה והקדושה!

דורון דרשה

נהוג לתת לבן הבר מצוה מתנות. יש המכנים את המתנה הניתנת לבר מצוה: "דורון דרשה", כלומר: בגלל שהדורון הוא עבור הדרשה הנאה שדרשת, כי עיקר מה שמכבדים ומייקרים אות הנער הוא בעבור עול התורה שהוא מקבל עליו.

המתנה של ה'

אמר הגאון רבי שלמה זלמן אוירבך זצ"ל: צריך להתבונן, שהדורון הניתן על ידי הקב"ה לנער הבר מצוה, הוא הדורון הנכבד ביותר, והוא מתנת ה"דעת", שהנער הבר מצוה זוכה בזה במתנת חינם מאת הבורא יתברך שמו. (שלמי מועד עמוד תרנט)

שמור על המתנה כנפשך!

סיפר בנו של הגאון רבי יעקב קמינצקי זצ"ל: ביום שלמחרת הבר מצוה שלי, קרא לי אבי להיכנס לחדרו. נשאתי אליו עיניים שואלות, אך הוא לא דיבר מאומה, רק עלה על הספסל, והוריד מעל הארון חבילה קטנה עטופה בקפידה. אבא אחז בחבילה ואמר לי: היום כשכבר הגעת למצוות, חפץ אני להעניק לך מתנה. אך תחילה רוצה אני שתבטיחני, כי תשמור עליה כפי שאתה שומר על נפשך! אבא פתח את קישורי החבילה, הסיר את נייר העטיפה, והושיט לי שעון יד במתנה. בראותו את מבטי, הוסיף ואמר: דע לך בני, **"זמן זה חיים"**, ואם מאבדים את הזמן, מאבדים חלק מהחיים!

מילותיו של אבא נחרטו עמוק בנפשי, והלימוד אותו קבלתי יחד עם שעון היד, המשיך ללוותני זמן רב.

"זמניך, שעותיך ורגעיך, לא יסולאו בפז, כל רגע יקר ממש".
(מתוך אגרת שכתב מרן מלכא הראשון לציון הרב **עובדיה יוסף** זצוק"ל לבנו מורנו הראשון לציון הגאון רבי יצחק יוסף שליט"א בהיותו בחור ישיבה)

עריכת סעודה ושמחה

כאלק מההכנות לבר מצוה שלך, יוני, אנחנו מתכוננים לעריכת הסעודה. לשם מה צריך לערוך סעודה? ביום גדול וקדוש כזה, האם לא היה טוב יותר שנשקיע יותר ויותר רק בדברים רוחניים? שנעשה "יום שכולו תורה ותפילה"? לשם מה להיות עסוקים בסעודה וטרודים עם האורחים? מה העניין בכך?

מנהג ישראל קדושים בעריכת סעודה ביום הבר מצוה, בקול שירה וזמרה - יסודתו בהררי קודש, ויש לו כמה וכמה מקורות וטעמים. (מהספר אוצר בר מצוה פרק ג)

↩ אברהם אבינו ערך סעודה לבנו יצחק

"וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד וַיִּגָּמַל, וַיַּעַשׂ אַבְרָהָם מִשְׁתֶּה גָּדוֹל בְּיוֹם הִגָּמֵל אֶת יִצְחָק" (בראשית כא ח) – אברהם אבינו ערך "משתה גדול", לרגל כך שיצחק בנו גדל ונגמל. וממה נגמל? רב הושעיא רבה אמר: **נגמל מיצר הרע ליצר הטוב.** "שנעשה בן י"ג שנה, שאז נגמל הנער מיצר הרע, שהוא כח התאוה החומרית, ונכנס בו כח היצר טוב". (בראשית רבה נג יד ומתנות כהונה. ילקו"ש בראשית רמז צד)

שלוש עשרה שנה גדול יצר הרע מיצר טוב. ממעי אימו של אדם היה גדל ובא עימו... לאחר י"ג שנה נולד יצר טוב. (אבות דרבי נתן פט"ז מ"ב)

↩ רבי שמעון בר יוחאי ערך סעודה לבנו אלעזר

רבי שמעון בר יוחאי הזמין את כל התלמידי חכמים לאכול בסעודה גדולה שהכין להם, וכיסה את כל ביתו בכלים יקרים, והיה שרוי בשמחה גדולה. שאלוהו החכמים: מה היא השמחה של אדוננו ביום הזה יותר משאר הימים? ואמר להם: **ביום זה ירדה נשמה קדושה עליונה לאלעזר בני,** שביום זה מלאו לו י"ג שנים, ובסעודה זו תהיה לי שמחה שלימה. ואז הושיב את רבי אלעזר בנו סמוך לו, ואמר: שב בני, שב, כי ביום זה אתה קדוש, ובגורלם של קדושים!

לפתע ראו החכמים אש יורדת מן השמים ומסובבת את כל הבית. יצאו החוצה וראו קיטור עשן עולה מן הבית כל אותו היום. עבר שם ר' יוסי, ומצא את החכמים עומדים ותמהים בשוק, שאלם: מה זה? אמרו לו: העשן הזה, מן האש של מעלה הוא, כי ביום זה מכתירים את רבי אלעזר בכתר קדוש. ואז ראו החכמים ארבע כנפי נשר שיורדים באש, וסבבו את רבי אלעזר ואת רבי שמעון אביו. (זוהר חדש בראשית)

↩ על מה רצה רב יוסף לערוך סעודה?

רב יוסף היה סגי נהור [עיוֵר, סומא], ונחלקו חכמים האם סומא מחוייב במצוות או לא. אמר רב יוסף: בתחילה, רגיל הייתי לומר, שאם יבואו ויאמרו לי, שההלכה היא שסומא פטור מן המצוות, אעשה סעודה ושמחה גדולה, שהרי אני אינני מחוייב במצוות, ובכל זאת מקיים אותן! אבל עכשיו, ששמעתי את מה שאמר רבי חנינא, ש"גדול המצֻוֶּה ועושה יותר ממי שאינו מצווה ועושה", הרי אדרבה, אני אומר להיפך: מי שיאמר לי שההלכה היא שהסומא מחוייב במצוות, אעשה בזכותו סעודה גדולה לחכמים, משמחתי על כך שאני "מצווה ועושה"! (קידושין לא ע"א)

ואם כן, כל שכן בנער בר מצוה, שעכשיו ביום זה הגיע זמנו להיות "מצווה ועושה", שמקיים את המצוות מתוך חיוב עצמי גמור, בודאי שצריך לעשות סעודה ויום טוב. (מהרש"ל, ים של שלמה ב"ק פרק ו אות לז. וכעין זה כתב גם במחצית השקל או"ח סימן רכה)

↩ כיום מתן תורה

בחג השבועות, חג מתן תורתנו, מצוה להרבות בסעודה במיוחד. ואמרו על רב יוסף,

שהיה מצוֶה לבני ביתו בחג השבועות, להכין בשר עגל משולש ומשובח, לכבוד יום מתן תורה. פירש רש"י, שבזה ששמח במאכל ובמשתה, מראה **שנוח ומקובל עליו יום שניתנה בו תורה לישראל**. (קידושין לא ע"א)

בדומה לכך, אף ביום הבר מצוה, שהוא כעין יום מתן תורה פרטי של הנער, יש עניין לערוך סעודה ושמחה, להראות **שנח ומקובל, חביב ורצוי עלינו עול זה!**

← כיום כניסתו לחופה

יום הבר מצוה הוא יום של שמחה "כמי שנכנס לחופה", שהרי מזדווגת עם הנער נשמה קדושה עליונה!

*מה עשה הקדוש ברוך הוא לאותה נשמה? מכניס אותה לגורן שלו, ונותן לה מתנות ואוצרות רבים ומקשט אותה בקשוטים עלאיים, עד הזמן **שמכניסה לחופה עם אותו בן משלש עשרה שנים ומעלה**.* (זוהר פרשת משפטים דף צח ע"א)

*אומר הזוהר הקדוש: "בְּיוֹם חֲתֻנָּתוֹ" - מהו חתונתו? ביום שהוכשרו לעשות את מצוות התורה, שהוא שמחת הצדיקים. ואימתי? משלש עשרה שנים ומעלה, שאותו היום **חובה על הצדיקים לעשות שמחת הלב, כיום שעולה לחופה.*** (זוהר חדש בראשית אות טו)

ישנו דמיון בין שמחת החופה לשמחת הבר מצוה. שהנה בעת החופה, האדם למעשה מכניס את עצמו בעול כבד מאד! עול של הקמת משפחה, עם כל החיובים הכרוכים בכך, בבחינת "ריחיים על צוארו". ובכל זאת יש לו שמחה גדולה, **שמחה של בנין, שמחה של יצירה!** וזה טבע הבריאה והאדם, ששמחת הכניסה לחופה מבטלת את כל החששות הנלוות, והריהו ניגש לחופה מתוך בטחון גמור שיתגבר על הכל, ומתוך שמחתו הריהו מקבל באהבה את העול הכרוך בבניית ביתו.

כן הדבר בשמחת הבר מצוה, שצריך לקבל את עול המצוות באהבה ובשמחה, בבטחון גמור שיוכל לשאתו, ומתוך ידיעה שזהו עול טוב ומשמח, של בנין האישיות ומיצוי הכוחות. (אמרי מרדכי)

← סימן יפה לחינוכו

אומר הרמב"ם (פ"ה מכלי המקדש הלכה טו), כהן, בהיותו ילד, אינו יכול לעבוד בבית המקדש. אבל כאשר הוא גדֵל ונעשה "איש", הרי הוא כשר לעבודה. "ואינו נכנס לעזרה לעבודה תחילה, אלא בשעה שהלויים אומרים שירה". הפעם הראשונה שהוא עובד בבית המקדש, צריכה להיות מתוך שירה וניגון, "כדי שיהא סימן יפה לחינוכו". (רדב"ז שם)

אף כניסתו של הנער אל עבודת הקודש, אל חיים נעלים של עבודת ה', צריכה להיות דווקא מתוך חגיגה ושמחה! (בשם הגר"י מרצבך, מראשי ישיבת קול תורה)

↩ לכרוך את הגשמיות עם הרוחניות

יום הבר מצוה הוא יום **רוחני** נעלה. אבל אצל עם ישראל, החכמה היא לכרוך את הגשמיות יחד עם הרוחניות. שלא כמו אומות העולם, להבדיל, שאצלם מי שרוצה להיות רוחני וקדוש, עליו להיבדל מן העולם הזה ולחיות כ"נזיר", פרוש ומובדל מהנאות גשמיות.

על פי הדרכת התורה הקדושה, חי היהודי בהרמוניה של גוף ונשמה, הפועלים יחד ללא כל סתירה, אלא להיפך: בהשלמה, במיזוג ובאיזון [וכפי שהורחב לעיל, שהמצוות יוצרות "צוותא", גוף ונשמה יחדיו].

כך כותב הגאון רבי יהודה צדקה זצ"ל (קול יהודה - שבועות): *נראה לי טעם יפה למנהג העולם לעשות חגיגה וסעודה ביום הגיע הבן למצוות: ללמדנו שצריכים אנו לקשור את העולם הזה עם העולם הבא, שהרי הבן בהגיעו למצוות, הרי זה עבורו כמעמד הר סיני וכקבלת התורה, והחשש גדול שמא הבנת הדברים לעומקם יגרמו לו למאוס בכל חיי העולם הזה, ותדבק נפשו ברוחניות בלבד, על כן עורכים לו באותו יום סעודה,* ***לומר לו שיקשור את העולם הזה עם העולם הבא.*** *וצריך לזה חכמה רבה, שידע איך לקשרם זה בזה, שעל ידי שיברך ברכות הנהנין בכוונה גדולה וכהוגן, אזי מקדש את הגשמיות, ומקבל גם על גוף האכילה שכר.*

ויש שהוסיפו בזה, שהנה ***בר מצוה*** *בגימטריא* ***גשם****, וזהו הטעם שעושים סעודה, כיון שעם ישראל* ***גם בעניני גשמיות עושים הכל לשם מצוה, ולפיכך גם הגשמיות נהפכת למצוה.***

↩ לתת לגוף את שלו

משל לבן מלך שנשבה בין איכרים פשוטים וברברים, ותמיד התגעגע לאביו. יום אחד קיבל מאביו אגרת חשאית, ובה דרש המלך לשלומו, ובישר לו שבקרוב יוכל לשחררו מיד האכרים. מרוב שמחתו והתרגשותו, רצה הבן לצאת בריקודים ובמחולות, ואולם הוא חשש שמא יחשדו האכרים שיש דברים בגו, ויטרפדו את התוכנית. מה עשה? הוציא בקבוקים רבים של יין ושיכר, חילק לכל האיכרים, והללו שתו והשתכרו, התהוללו ורקדו, ובעת שרקדו, רקד אף הוא עמהם. הם עלזו משכרות היין, והוא שמח בשמחת המלך!

כך, ביום שבת קודש, רוצה הנשמה להתענג ולשמוח באור האלוקי השופע בה. אבל כדי שכוחות הגוף לא יחלישו ויתנגדו לכך, נותנים אף לגוף את שלו, בעריכת סעודות ומטעמים טובים. וכשהגוף מקבל את חלקו ומתענג במאכלים, הנשמה שמחה ומתענגת בשמחתה הרוחנית. (תולדות יעקב יוסף)

כך אף ביום הגדול הזה, יום הבר מצוה, שבו מקבל הנער נשמה קדושה עליונה, ונכנס במלחמת היצר הרע. כדי להסיט את מחשבת היצר הרע, שלא יבוא בהתנגדות גדולה,

עושים משתה ושמחה, וכך הגוף שמח בסעודה ומקבל את חלקו בהנאה גשמית, ואילו הנפש מתפעלת מהנשמה הקדושה והאור נצחי השופע ממרום.

← שמחה לאב על סיום מצות החינוך

סעודת הבר מצוה היא כמעין "סיום" שעושה האב, על מצוות החינוך שעד עכשיו היתה מוטלת עליו, ועתה הושלמה בשעה טובה, ובכוחה ילך הבן ויגדל מעלה מעלה. "וזוהי שמחה על העבר המתהפך לעתיד, דהיינו שהאב בטוח שבנו ימשיך ויתעלה בעתיד, מכח החינוך שקיבל בקטנותו". (שו"ת לבושי מרדכי או"ח סימן לז)

כמעין זה מצינו שהיו עושים שמחה גדולה ביום ט"ו באב, שאז היו מסיימים ופוסקים מלכרות עצים למערכה. וכתב הרשב"ם (בבא בתרא קכא ע"ב), **שעושים סעודה כשמשלימים ומסיימים מצוה.**

← שמחה לאב על שנפטר מעונשו של בנו

עד עכשיו היה האב נושא באחריות על בנו, ונענש בעבורו. ומעתה הוא נפטר מעונשו, וכפי שהוא מברך ואומר: "ברוך שפטרני מעונשו של זה".

ורמז נאה לדבר: "הָלוֹךְ יֵלֵךְ וּבָכֹה נֹשֵׂא מֶשֶׁךְ הַזָּרַע, בֹּא יָבוֹא בְרִנָּה נֹשֵׂא אֲלֻמֹּתָיו" (תהלים קכו ו). האבא היה עד עכשיו בגדר "נושא משך הזרע", נושא בעוונותיו של זרעו [בנו], ולכן "הלוך ילך ובכה", היה לו בכך קושי וצער. אבל מעתה: "בא יבא ברינה". כאשר בא הבן לגיל "**יבא**" [בגימטריה 13], אזי האב "ברינה", שהרי הבן נושא את אלומותיו, הוא נושא בעול של עצמו. (האדמו"ר רבי אהרן מבעלז זצ"ל)

← שמחה לכלל ישראל על הצטרפות חייל נוסף לצבא ה'

בבר המצוה ישנה שמחה לכלל ישראל, בכך שהצטרף חייל נוסף אל צבא ה'. נער נוסף מעם ישראל נכנס לעבודת ה' יתברך, ויביא לגילוי נוסף של כבוד שמים, "לתקן עולם במלכות שדי".

← הותרת רושם חזק בלב הנער והנוכחים

הסעודה יוצרת התקהלות של נוכחים רבים, ויש בכך תועלת רבה! בדומה למה שכתב ספר החינוך (מצוה תריב) על טעמה של מצות "הַקהֵל": שראוי שיקהלו כולם יחד, ולהיות הקול יוצא בתוך כל העם: מדוע נתקבצנו כאן כולנו? ותהיה התשובה: לשמוע דברי התורה, שהוא כל עיקרינו ותפארתנו! ויבואו מתוך כך לספר בגודל שבחה והוד ערכה, ויכנס בלב כולם חשקת התורה, ועם החשק בה ילמדו לדעת את השם יתברך, ויזכו לטובה, וישמח השם במעשיו".

וכך גם בשמחת בר מצוה, יש תועלת בסעודת בר מצוה בפומבי, בשמחת מרעים והמון חוגג, לשמוע דברי תורה בענין קבלת עול תורה ומצוות, כדי להכניס חשק התורה והמצוות בלב הבאים לשמוע את דבר ה' יתברך, וביחוד עושה הדבר רושם נכבד בלב

הנער הרך, כי יוסיף אומץ בהשתלמות נפשו, כיון **שסעודת המצוה בהתקהלות עושה ציור חזק על לב הנער חתן השמחה, ועל שאר נערי בני ישראל העוטרים לו סביב, והרושם הזה ילווה אותו בכל דרכו בחיים, לבל יפרד ממקור החיים לעולם!**

על ידי הופעת והשתתפות המשפחה והידידים לשמחתו, **ירגיש הבחור היטב את השמחה, ויתווסף בו רושם של קדושה והתלהבות לקבלת עול התורה והמצוות.** שכל בחור הוא עולם מלא, כאילו לא היה שום בר מצוה מלפניו, והוא האדם הראשון שנעשה בר מצוה. (שו"ת אפרקסתא דעניא חלק ד עמוד רז ועמוד רפא)

← גדולים וטובים מברכים את הנער

מנהג טוב היה בירושלים, שכל נער שמגיע לגיל י"ג שנים, היה אביו מוליכו ומקרבו לפני כל זקן וזקן, כדי שיברכו אותו ויתפללו עליו שיזכה לגדול בתורה ובמעשים טובים. (מסכת סופרים פרק י"ח ה"ה. גרסת הגר"א)

כשעושים סעודה לנער הבר מצוה, יש בזה תועלת רבה גם לדבר זה, שבתוך הקרואים הבאים לסעודה יש גם אנשי שם, זקנים ותלמידי חכמים, שכשהם באים לסעודה הם מברכים את הנער, **וברכותיהם, יחד עם ברכות הנוכחים הרבים, אוהביו ודורשי טובתו, יחולו על ראשו.** (שו"ת אפרקסתא דעניא חלק ד עמוד רפא)

אשריכם ישראל!

ולסיכום, כמה נאה הוא יש לקב"ה, בעריכת סעודת בר מצוה בקדושה ובטהרה, בשירה ובצהרה! להכניס עוד יהודי לצבא ה' "באופים ובמאולות", ולאמץ את כוחו לעשות חיל ולהתמסר לחיי תורה ומצוות!

*"מצוה על האב לעשות סעודה ביום שבנו נעשה בר מצוה. **ואין לך סעודת מצוה גדולה מזו,** שנותנים שבח והודאה שזכה הבן להיות בר מצוה, וגדול המצווה ועושה". (המהרש"ל ים של שלמה בבא קמא פרק ז סימן לז) [ומבארים ש"אין לך סעודת מצוה גדולה מזו", דהיינו, שבמעגל החיים יש לאדם שלוש שמחות עיקריות: ברית מילה, בר מצוה, ונישואין. והנה ברית מילה ונישואין, יש בהם שמחה טבעית על הולדת הבן ועל עצם הנישואין, ולהבדיל אף הגויים חוגגים שמחות אלו. אבל בבר המצוה, ניכר ביותר שהשמחה היא "נטו" לשם המצוה.]*

*אומר הבן איש חי (שנה א פרשת ראה אות יז): "וישתדל לעשות סעודה לאוהבים ורעים, ויזמין בה תלמידי חכמים, וירבה בסעודה ושמחה כיד ה' הטובה עליו, שמסעודה זו יהיה סניגוריא על ישראל **שיאמרו מליצי יושר לפני הקב"ה: רבונו של עולם, ראה בניך כמה הם שמחים על אשר נכנסים בעול מצוותיך!** וסעודה זו נקראת סעודת מצוה".*

יצר הטוב ויצר הרע

שני "זובורים" מתמודדים כעת בצורת הלב שלך, יוני - יצר הטוב ויצר הרע. מלחמה תמידית מתנהלת ביניהם! הכלל הראשון במלחמה אומר: "דע את האויב"! כדי לנצח את האויב, עליך להכיר אותו, להבין את דרכי הפעולה שלו... אך הבה נלמד מעט על אותם שני כוחות מנוגדים הנאבקים בלבנו ללא הפסקה - היצר הטוב והיצר הרע.

נא להכיר את סמי

הקשב נא לסיפורו הנורא של יוסי, בחור צעיר המתאים את חייו.

יוסי הגיע נרגש לתחנה המרכזית, הביט כה וכה, וניסה לחשב את צעדיו. המליצו לו לנסוע לעיר הזאת, כדי לעשות עסקים. כאן, כך אמרו לו, ישנן המון אפשרויות! הוא ניגש לקיוסק הסמוך, קנה לעצמו כוס קפה, והתיישב לנוח מעט מן הנסיעה. והנה ניגש אליו אדם חביב, נראה מהודר ומרשים, בחיוך כובש לחץ את ידו, והציג את עצמו: "שמי סֵם. או אם תרצה תוכל לקרוא לי סמי. אני רואה שאתה חדש כאן. מה מעשיך? לאן מועדות פניך?" יוסי היסס מעט, אך נוכח לראות כי סמי אדם טוב לב, החפץ לעזור לו. לאחר כמה דקות של שיחה נעימה, אמר סמי ליוסי: "אתה עושה רושם של בחור פיקח ונבון, אשמח מאד להתיידד איתך, להכיר לך את העיר, לכוון אותך, וכמובן לעזור לך בכל מה שתצטרך!" יוסי שמח על מזלו הטוב, ואכן סמי ידידו החדש לא איכזב! הוא הזמין אותו לביתו, פינק אותו בארוחות טובות, לקח אותו לחנויות שונות, ואפילו הלווה לו כספים!

יום אחד, הזמין סמי את יוסי להיכנס למקום סודי, והראה לו מכונה גדולה ומשוכללת. "האם יודע אתה מהי המכונה הזו?" שאל אותו בקול צופן סוד. "אגלה רק לך! זוהי מכונה שמייצרת כסף! כן כן! הנה תראה". ומול עיניו המשתאות, הפעיל סמי את המכונה, וחבילות חבילות של שטרות יצאו ממנה. עיניו של יוסי ברקו: כל כך הרבה כסף!!! וכל כך בקלות!!! "אבל"... גמגם לפתע יוסי... "תגיד לי סמי, מותר להשתמש במכונה הזו? זו לא עבירה על החוק?" סמי צחק צחוק גדול: "חה... חה... חה... אל תהיה תמים, יוסי. חשבתי שאתה בחור 'לעניין', רציני ופיקח, ולא איזה פחדנון, שהולך לפי הספרים ולפי החוקים... האם אתה רוצה להיות כמו אלה המרובעים, שמוכנים לעבוד שעות בשביל איזה שטר מסכן, והעיקר להישאר בתוך הריבוע שלהם ולא לעבור על החוק?!... סמוך עלי, יוסי, אני משתמש במכונה הזאת זמן רב, ורק נהנה ממנה. ועכשיו, מכיון שהתיידדנו כל כך, אני נותן גם לך את האפשרות להשתמש בה".

יוסי היה מאושר, הדפיס בכל יום חבילות של שטרות, ועשה חיים, הלך למסעדות, קנה סחורות... והנה, יום אחד... דפיקות חזקות בדלת. מי זה? אוי ואבוי, משטרה!!! האם עלו עליו? אוי, זה לא יכול להיות! יוסי ניסה מהר לכסות את המכונה, והנה השוטרים כבר פרצו פנימה. "אתה עצור"! קראו לעומתו. שוטר חסון ניגש אליו בצעדים בוטחים, כשאזיקים בידיו... יוסי הביט לעברו במבט מפוחד, והנה... הוא איננו מאמין למראה עיניו: זהו סמי!!! ללא ספק, הוא ולא אחר!!! איזה מזל!!! "סמי, סמי" קרא יוסי, "תסתכל, תראה, זה אני, יוסי, ידידך הטוב!!" אך סמי הביט בו במבט קר ומנוכר, והבליע חיוך קטן מתחת לשפם. יוסי ניסה שנית: "סמי!!! זה אתה?! אתה מכיר אותי, נכון?! אנחנו ידידים טובים"!! סמי לא ענה, קשר את ידיו באזיקים והוביל אותו ביד ברזל אל תחנת המשטרה.

הימים הבאים עברו על יוסי בפחד ובאימה, עד אשר הגיע יום המשפט, יוסי ניגש כשהוא רועד אל דוכן הנאשמים, וניסה להצטדק על מעשיו במילים מגומגמות. והנה אומר השופט: כעת יכנס הקטיגור וישמיע את דבריו. דלתות אולם בית המשפט נפתחות, ונכנס פנימה גבר גבה קומה, מבט קשוח בעיניו, נעמד על דוכנו ובקול בוטח מטיח את ההאשמות, תוך שהוא מפרט באופן מדוייק את סכומי הכסף שזוייפו, איזה שימוש נעשה בהם, היכן נמצאת המכונה וכו'. ממילה למילה, וממשפט למשפט, עיניו של יוסי נקרעות, ולבו מסרב להאמין: זה הוא!!! שוב הוא!!! כן, ללא ספק, זה "החבר הטוב" שלו, הג'נטלמן, זה שהציע לו בנדיבות להשתמש במכונה!!! הוא ולא אחר, עומד פה עכשיו ומטיח כלפיו האשמות בזו אחר זו!!! יוסי מנסה לומר משהו, אך מבטו המתחנן נתקל במבע אטום ואכזרי. וכאשר נפסק פסק הדין הקשה, הגוזר עליו הלקאות קשות ולאחריהן מאסר ממושך, מרכין יוסי את ראשו בחולשה נוראה.

היום הקשה מגיע, יום ביצוע גזר הדין. יוסי אחוז אימה ולפות פחד, כל גופו רועד. הוא מובל אל ספסל הנידונים, ויושב עליו בשיניים נוקשות. והנה --- גבר חסון וגבה קומה, ניגש לעומתו, מגלב בידיו, וחיוך שטני על פניו. צווחת אימה נפלטת מפיו של יוסי כשהוא מזהה שוב את... סמי, "חברו הטוב". הוא, הוא ולא אחר, מצליף בו מכה אחר מכה ללא רחמים!!!

איזה סיפור נורא. כמה נורא שדווקא מי שיולה כלפיך פניים ידידותיות, מתגלה לפתע כאויב כה מר, הרודף ויורד אל החיים פעם אחר פעם.

האם הסיפור הזה קרה באמת?

אכן כן, זה סיפור שקורה שוב ושוב!

מיהו סמי?

סמי הוא הסמ"ך מ"ם - היצר הרע, שאמרו עליו חז"ל (בבא בתרא טז ע"א): "הוא שטן, הוא יצר הרע, הוא מלאך המוות"! "יצר הרע יורד ומתעה, עולה ומרגיז, נוטל רשות ונוטל נשמה".

מה דרכו של היצר הרע? בלילה אומר לאדם בא ונתעלסה באהבים, נשבעה בתענוגים, ומפתהו לאדם ומתדמה לו כידיד ואוהב, ונותן לו משאלות לבו כל הלילה, עד שנופלת עליו תרדמה וישן. אמנם היצר אינו ישן - הוא ישר עולה למעלה ומשטין ואומר: ריבונו של עולם, פלוני עשה כך אמש, וחטא לפניך כך אמש, תן לי רשות ואהרגהו או אענישהו. ונוטל רשות, ולמחר מתהפך לו לשונא המבקש להרגו. (מראות הצובאות פרק א אות לט)

אמר רבי יונתן: יצר הרע מסיתו לאדם בעולם הזה, ומעיד עליו לעולם הבא! (סוכה נב ע"ב)

"וְכִי יִהְיֶה אִישׁ שֹׂנֵא לְרֵעֵהוּ, וְאָרַב לוֹ וְקָם עָלָיו וְהִכָּהוּ נֶפֶשׁ..." - אומר "אור החיים" הקדוש: ידוע כי שרו של אדום הוא ס"מ, הוא שטן, הוא יצר הרע, ועליו העיד הכתוב כאן, ואמר: "כי יהיה איש שונא" - כי ***אין שונא לאדם כיצרו הרע, והוא מקור השנאה.*** *"לרעהו" - כי הוא* ***מראה ריעות לכל, כי לטובתם מייעצם - והוא שונא לו ומבקש רעתו בדרך אהבה וריעות.*** *"וארב" - שאורב לו להחטיאו... גם מסביר לו פנים על מעשה הרע, ויאמר לרע טוב, ובזה מתגבר עליו. "וקם עליו" - על ידי החטא יתגבר ויקום עליו, "והכהו נפש" - כי על ידי החטא תמות הנפש.*

היצר הרע מגיע לאדם עם פנים ידידותיות. כבעל חסד המבקש להיטיב עימו ולהנעים לו את החיים. אבל לאחר שהאדם נלכד ברשתו ונכשל בחטא, הוא בעצמו עולה לקטרג עליו ולתבוע את עונשו!

יוני נתרי היקר, כמה צריך שנשים לנו את הסיפור הזה מול העיניים! בכל פעם שאנחנו מרגישים את אותו נחש בקרבנו שבא להסית אותנו לדברים לא נכונים ולא טובים... חיוך מרוח לו על הפרצוף, והוא מציע לנו בנדיבות "מצומן בצמן" - רוואים מיוחדים ומקסומים... אל נשים לב להיזהר ממנו, לזכור את הפרצוף האמיתי שלו, לדעת שהוא בעצם רודף מכות לנו "בסיבוב", ורק להרע לנו חלילה, עם גאוק שטני מרושע. נדע לקרוא לו בשמו: "סמי"! כן, זה אתה, סמי הנוכל! סמי המרושע! נדע לומר לו בהחלטיות ובתקיפות: לא, לא ולא! לא מעניין!

הר גבוה – חוט השערה

כדת שמעת תיאור נפלא של חב"ל, על מה שיקרה עם היצר הרע לעתיד לבוא.

*דרש רבי יהודה: לעתיד לבוא, מביא הקדוש ברוך הוא ליצר הרע ושוחטו בפני הצדיקים ובפני הרשעים. **צדיקים – נדמה להם כהר גבוה, ורשעים – נדמה להם כחוט השערה.** הללו בוכים והללו בוכים! **צדיקים בוכים ואומרים: היאך יכולנו לכבוש הר גבוה כזה!! ורשעים בוכים ואומרים: היאך לא יכולנו לכבוש את חוט השערה הזה!!** (סוכה נב ע"א)*

עלינו להבין: מהו באמת היצר הרע? הר גבוה, או חוט השערה? מדוע לצדיקים הוא נראה כך, ולרשעים הוא נראה אחרת?! האין זה אותו יצר הרע?!

ישנו לכך הסבר נפלא: בעבור הצדיקים, שלא חטאו, היצר הרע נראה כמו הר גבוה, כי כך בדיוק הוא נראה לפני החטא - גבוה, מאיים וחזק. ואילו לרשעים, שכבר חטאו, הוא נראה כמו חוט השערה.

למשל: אדם עובר ליד חנות לא כשרה של שווארמה. הריח מכה באפו, כל חושיו מתגרים, והוא מרגיש שכל תאוותו וחפצו עכשיו זה רק לאכול את השווארמה!!! האם לא יאכל?! בשבילו כרגע זה "הר" כל כך גבוה! כל כך קשה! אם הוא יצליח להתגבר, אז לעתיד לבוא, כשהוא ייזכר שוב בנסיון הזה, הוא יבכה מרוב שמחה: אהה... איזה הר גבוה כבשתי, איך הצלחתי להתגבר על נסיון כזה גדול! לעומת זאת אדם שלא יתגבר, ויכנס למסעדה ויאכל, מה הוא ירגיש אחר כך? הרגשה 'זיפתית'. בשביל איזו שווארמה אחת, הייתי צריך להיכשל במאכלות אסורות ולטמטם את הנשמה שלי?! לא יכולתי להמתין כמה דקות, ללכת לאכול בבית או לחפש חנות כשרה?! אחרי העבירה, כל ה"אוויר" של ההר הגבוה יורד, כמו בלון שמתפוצץ. ולעתיד לבוא, האדם הזה יבכה מרוב צער: מדוע לא הצלחתי להתגבר על דבר כזה שטותי וקטן. איך לא התגברתי על חוט שערה שכזה?!

דוגמא נוספת: אדם שחלילה מתבייש ללכת עם כיפה. הוא מפחד, מה יגידו החברים בעבודה?! איך הם יסתכלו עליו, מה יחשבו ומה יגידו? זה נראה לו באמת הר גבוה מאוד! כל כך קשה לעשות את השינוי הזה ולהתגבר על כל החששות! והנה, הוא הצליח להתגבר! הצליח לכבוש את ההר הגבוה הזה שהיצר הרע הראה לו! לעתיד לבוא כשהוא ייזכר בנסיון הקשה שהיה לו, הוא יתמלא שמחה עצומה ויתרגש כל כך: איך הצלחתי לכבוש את ההר הזה! אבל מי שחלילה הלך בעצת יצרו, בבוא העת כשיראה לנגד עיניו מה הפסיד, כמה מעלות של יראת שמים, כמה הוא היה יכול להיות עכשיו ברמה הרבה יותר גבוהה, הוא בוכה מרוב צער ואומר: מה, בשביל כמה מבטים של חברים, הייתי מוכן להפסיד הפסד כזה גדול?! למה 'שמתי' עליהם בכלל?! וכי הם אלה שעוזרים לי עכשיו?! בשביל שיקולים כאלה קטנוניים הייתי מוכן להפסיד?! איך?! איך לא התגברתי על חוט שערה כזה?! והוא בוכה ובוכה...

ועוד דוגמא: בחור הולך ברחוב... וכבר אמר הרב צדקה ע"ה, שבהליכה אחת פשוטה ברחוב, אדם יכול לצבור לעצמו 100 מצוות או 100 עבירות. אם הוא שומר את עיניו

כראוי, צובר לעצמו זכויות על גבי זכויות, על כל רגע של שמירה והתגברות, ואם חלילה אינו שומר את עיניו, ומסתכל אנה ואנה לכל אשר יקחנו לבו, צובר לעצמו חלילה שקים של עוונות. והנה אותו בחור הולך בדרך, ונראה לו כל כך קשה לשמור את העיניים, ממש "הר גבוה". איך הוא ילך ככה כמו "צדיק תמים"? מה יחשבו עליו? ובכלל, הרבה יותר נחמד להסתכל לכל הכיוונים. אם יזכה להתגבר, אשריו ואשרי חלקו, שכבש את ההר הגבוה הזה. איזו תחושת של סיפוק תהיה לו, איזה רווח נקי של עיניים קדושות ומחשבה טהורה. אבל אם חלילה יתפתה לעצת היצר, יסתכל אנה ואנה... איך הוא ירגיש אחר כך? תחושת ריקנות, תחושה עכורה, בלבולי מחשבות... יישאר עם כמה חתיכות גומי עלובות של הנאה מפוקפקת...

יונ'י יקירי, תזכור נא את תמיד. היצר הרע נראה בהתאלה גדול ועצום, אבל הכל בעצם רק "אוויר". כמו בלון מנופח. ברגע האמת, ההר הגדול מתפוצץ מול הפרצוף, ומה נשאר ממנו? חתיכות גומי עלובות! אוט השדרה!

בשביל שרציתי קצת כבוד וגדולה, היה שווה לי להיכשל בדיבורי לשון הרע, שההרס הרוחני שלהם כבה נורא ואיום?! בשביל איזו עצלות ותאווה לישון עוד כמה דקות, היה לי שווה להפסיד תפילה בזמן?!

השודד החלשלוש

אני נזכר עכשיו במשל שראיתי בחצ"ל, שמאד מאד ריגש אותי.

> *אמר רבי אבא: היצר הזה דומה לליסטים שפוף [שודד חלוש ומדוכא] שהיה יושב בפרשת דרכים. כל מי שעבר, היה השודד אומר לו: "תן לי כל מה שעליך", ומפני הפחד היו כולם מוציאים הכל ונותנים לו. לימים עבר שם אדם פיקח, וראה שאין בו תוחלת [כח] לגזול לו כלום, התחיל מכתתו!* (בראשית רבה כב ו)

אתה מבין יונ'י מה קרה כאן? הלך לו איזה אחד חלשלוש, והחליט שהוא "שודד". שם כובע גרב ומשקפי שמש, החזיק ביד מבוט, וישב לו בצד הדרך. כל מי שראה אותו - נבהל! היה בטוח שזה איזה "ג'אבָּר", ופחד להתעסק איתו. ולכן כאשר השודד פנה אליו בקול עמוק וצרוד, ודרש ממנו את הארנק, הוא התחיל לרעוד: אמאל'ה, איזה פחד! מיד רוקן את הכיסים שלו וזרק לו הכל: את הארנק, את התכשיטים, את האשראי, הכל, הכל. העיקר להישאר בחיים, בבררר... איזה פחד... עד שיום אחד עבר שם איזה פיקח אחד, הסתכל על ה"שודד" טוב טוב, וראה עם מי יש לו עסק, עם איזה חלשלוש מסכן, העיף לו שתי סטירות, השכיב אותו על הכביש והצליף בו באבי אביו, והמשיך ללכת בגאון עם ארנק מלא.

הפחדות שוא!

ליצר הרע אין כח אמיתי, אבל יש לו "הפחדות"! הוא מצייר לאדם כל מיני דמיונות: * אם לא תדבר לשון הרע, כולם יצחקו עליך, אתה תהיה כזה "צדיק" ואף אחד לא ירצה להתחבר איתך! * אם תלמד יותר מידי "ברצינות", אתה בסוף "תיחנק" ותאבד את שמחת החיים שלך! * אם תציית בכל דבר להורים ולמורים שלך, אתה תאבד את עצמך ותהיה "נַכְנָך". דע לעמוד על הרצונות שלך ולהיות עצמאי! * אם תתחיל לדקדק על כל הפרטים של הלכות שבת, אתה בסוף לא תוכל לזוז כל השבת!

ככה היצר הרע מפחיד את האדם, כל אחד במה שהכי מדבר אליו ו"מפחיד" אותו. ובני אדם מפחדים! וזורקים לו את ה"ארנק" שלהם, מוותרים על מצוות יקרות, מוותרים על לימוד תורה, מוותרים על קדושת העיניים, מוותרים על התגברויות והתקדמות אישית. כמה חבל! אבל החכם מסתכל במבט מפוקח, ואומר לעצמו: אלו הן הפחדות שוא! פטפוטי סרק! לא אעזוב בעבורם את אוצרותיי, לא אעזוב שום מצוה מן המצוות היקרות שנתן לי ה'! הוא נותן בעיטה גדולה ליצר הרע, וממשיך ללכת בגאון בדרך ה', עם התורה, עם המצוות!

ראשו – מתוק, וסופו – מר!

שמע סיפור: רבי משה סופר היה סופר סת"ם ונוהג לטבול במקווה בכל בוקר לפני תפילת שחרית. בוקר אחד, כשבא לצאת מהבית, שאל אותו בנו הקטן: "אבא, לאן אתה הולך? אני רוצה לבוא איתך!" אמר לו: "בני, אני הולך לטבול, אבל המים קרים וזה לא בשבילך". אך הילד התעקש: "אבא, אני רוצה לבוא איתך!" טוב, בסדר, הסכים האב. הלכו למקוה, ושוב אמר האב: "בני, חכה לי כאן עכשיו, אני כבר מגיע, המים במקוה קרים וזה לא בשבילך". אך הבן שוב התעקש: "אבא, גם אני רוצה לטבול במקווה!" טוב, הסכים האב. פשט הילד את בגדיו והתחיל להיכנס למים. הכניס רגל אחת לתוך המים, ומיד הוציא אותה: "אוי, איזה מים קרים"! אמר לו אביו: "אתה רואה? אמרתי לך שזה לא בשבילך!" אך הבן העקשן לא ויתר, שוב הכניס את הרגל למים, ולאחריה את הרגל השניה, וכך אט אט התקדם לתוך המים, כשמידי פעם נמלטות מפיו קריאות: "אוי, אוי, איזה קור"... עד אשר נכנס וטבל את כל גופו במים. בצאתו, מיד עטף אותו אביו במגבת גדולה, חיבק וחימם אותו, והבן נאנח בהנאה: "אאהההחח... כמה נעים! אאהההחח.... אאהההחח...." הביט בו אביו בחיבה, ואמר לו בחיוך: "יפה, בני חמודי, ראה נא גם ראה. בתחילה נאנחת בכאב: אוי, אוי, אוי, ועכשיו כמה נעים לך, האח, האח... דע לך שככה זה בחיים! "צדיקים - תחילתם יסורים, וסופם שלוה"! מי שמתאמץ בשביל דברים טובים, בתחילה קשה לו, אבל בסופו של דבר הוא שמח ונהנה! אשריך בני, שאתה הולך בדרך של הצדיקים!"

אכן, לשמוע בקול היצר הטוב, לא תמיד זה נראה לנו הדבר הנאמן ביותר, לא תמיד זה מתמשך, זה דורש מאיתנו מאמץ איפוק, התגברות. אבל אחר כך אנחנו שמחים ונהנים, מלאים סיפוק, מלאים רווחים.

לעומת כאת לשמוע לקול היצר הרע, כה הדבר הכי קל והכי "נאמן", לא דורש מאמץ ממש "מתוק" וכלי". אבל אחר כך, מרגישים את התוצאות העצומות, מרגישים את ההרס, את הפספוס, את ההפסד.

אנחנו יכולים להרגיש כאת על עצמנו בכל מיני סיטואציות. ואנחנו יכולים גם לראות את כה בחיים של אחרים, כדי להפיק מכך לקח לעצמנו.

אפשר לראות אנשים שחשבו בצעירותם שהם הולכים "לעשות חיים", בחקו על החברים התמימים שלהם שלא יודעים ליהנות מהחיים, חשבו שהם החכמים הכי הכי גדולים. ובסוף מה? הם בוכים על החיים העצובים שלהם, שהתבצבצו על שטויות.

ולעומת כאת אלו שהשקיעו, שהתאמצו - אם כה בלימוד התורה, אם כה בחיקון מידותיהם, בכיבוש יצריהם - כמה הם נהנים מהפירות, כמה הם מרוויחים חיים מתוקים, בכך מכל השכר הכפון ושמור להם לעולם הבא, לעולם שכולו טוב.

אמר רבי אבון: ***יצר הרע – ראשו מתוק, וסופו מר!*** *(ירושלמי שבת פי"ד ה"ג)*

סיפור

"אינני רוצה לצער את הקב"ה"

"שמי גולן ואני עוד מעט בן 18. רציתי לספר לכם על ניסיון עצום שעמדתי בו, ושגרם לי לאהוב את הבורא ואת תורתו בצורה אדירה שקשה לי להגדיר במילים.

לפני כשנתיים שכנעו אותי שני חברים לבוא לשמוע שיעור תורה. זה לקח להם זמן רב, כי אני בן למשפחה חילונית רחוקה לחלוטין מתורה ומצוות. הורי אנשים אמידים מאוד, ואנחנו, הורי ואחי הקטן, מתגוררים באחת השכונות היוקרתיות בירושלים. משפחתי עונה בגדול על התואר "שני ילדים וכלב".

הייתי רחוק כל כך מתורה, שכאשר נכנסתי לבית הכנסת בפעם הראשונה בחיי, רציתי מיד לברוח. הרבנים, הכיפות, ארון הקודש, הספרים, האווירה, הכל דמה בעיני למקום שאין לי קשר אליו, וכאילו שתי ידים ענקיות דחפו אותי החוצה. חברי הושיבו אותי בכח, תקעו לי כיפת קרטון על הראש, ואז לראשונה בחיי שמעתי שיעור תורה. למחרת, מסקרנות, באתי שוב ושוב, עד שליבי נפתח לדברי תורה והלכה. מובן שהסתרתי מהורי שאני לומד תורה, משום שהם ממש "אנטי", ומדברים לא יפה על הדת.

לא מזמן אבא שלי תפס אותי "על חם". הוא עבר במכוניתו בכביש הסמוך לבית הכנסת, וקלט בעיניו שאני נכנס לשם עם כיפה על ראשי. אני לא הבחנתי בו. למחרת

בערב, כשעמדתי לצאת שוב, אבא פנה אלי רגוע ושליו וביקש לשוחח איתי. פניו היו רציניות מתמיד, וחששתי שמא הוא שמע משהו על תחילת החזרה בתשובה שלי. אכן כן. הוא סיפר לי שאמש הוא ראה אותי נכנס לבית הכנסת וחקר אותי. סיפרתי לו את האמת, שאני אוהב ללמוד תורה, ושיש בה דברים אמיתיים, ושלמדתי להתפלל.

אבא שתק, וראיתי שהוא פגוע או מבוהל, וכמובן מאוד לא מרוצה. ואז אבא אמר לי בשיא הנעימות והחביבות, בקור רוח, את המילים: "גולן, אני ואמא אוהבים אותך, ולא רוצים לאבד אותך. אנחנו בפירוש לא רוצים שתחזור בתשובה. ואני מציע לך הצעה שבוודאי תשמח אותך. לא מזמן עשית רשיון נהיגה, החלטנו אמא ואני לקנות לך מכונית חדשה, הכי טובה שיש, אבל בתנאי אחד, אתה מפסיק את הקשר שלך עם הדתיים והלימוד שלהם. אנחנו יודעים שמכונית תשמח אותך, וכשם שאנו רוצים לשמח אותך, אנא תשמח אותנו, ותפסיק ללמוד שם".

הרגשתי באותן דקות שאני נקרע לגזרים. כמו רעם ביום בהיר. אני אוהב מאוד את הורי ומכבד אותם, אבל אני אוהב את התורה ומאמין בקב"ה. אינני רוצה לצער את הורי, אבל לא רוצה לצער את הקב"ה. מה עושים? ואני בהחלט מעוניין במכונית חדשה. אינני אחד כזה שמתנזר מתענוגי העולם הזה, אבל איך אפשר בלי שיעור תורה? כמה קשה. אבל היצר הרע גם הוא לא הרפה. מכונית חדשה? איזו מתנה. אולי אעשה הפוגה קצרה משיעורי התורה. לא נורא. "גולן", אבא היה תקיף, "תחליט עכשיו, מכונית חדשה או שיעור תורה".

עצמתי את העיניים חזק חזק כדי לעצור את הדמעות, לחצתי על החזה כדי שהלב לא יפרוץ משם. רציתי לבכות, להניח את הראש על הכתף של אבא וללחוש לו: "אבא, התורה היא גם שלנו, יש בורא בשמים. גם אתה הבן שלו. אנא רחם עלי ותן לי ללכת על פי שכלי ורגשותי. פניתי להשם יתברך וצעקתי בשקט מתוך ראותיי: "אבא שבשמים, תן לי אומץ לענות לאבא". ואז פקחתי את עיני והודעתי לאבא: "אני מצטער. אני אוהב אתכם, אני רוצה מאוד מכונית חדשה, אבל אני לא מוותר על שיעור תורה ואמונה בה'. אנא תבין אותי".

חשתי רוגע עצום ושמחה פנימית רקדה בתוכי לאין שיעור. אבא הורה לי לצאת. נכנסתי אחר כך לשיעור גמרא והרגשתי אור עצום בלב ובשכל. הבנתי כל מילה, הקשיתי קושיות, שמחה אינסופית מילאה את ליבי. עמדתי בניסיון, וידיו של הבורא ליטפו את פני.

אחרי חצות נכנסתי הביתה, וחששתי מהנורא מכל. מצעקות, מבכיות, מהאשמות. וכאן קיבלתי הפתעה. הורי ישבו בסלון, קמו, נישקו וחיבקו אותי, ואמרו לי במפורש: "גולן, אם זו הדרך שבחרת, שתצליח".

ומה לגבי המכונית החדשה? מי צריך מכונית חדשה, אם הדרך שאני נוסע בה מקובלת על הורי, ומשמחת את מלך מלכי המלכים?! (מכתב מגולן בעל המעשה. במה מדליקין)

"טוֹב יֶלֶד מִסְכֵּן וְחָכָם – מִמֶּלֶךְ זָקֵן וּכְסִיל"

אומר שלמה המלך (משלי פרק ד פסוק יג): "טוֹב יֶלֶד מִסְכֵּן וְחָכָם, מִמֶּלֶךְ זָקֵן וּכְסִיל".

מיהו הילד המסכן והחכם?

ומיהו המלך הזקן והכסיל?

אמרו חז"ל: "ילד מסכן וחכם" - זה יצר הטוב. ולמה נקרא שמו "ילד"? כי אין מזדווג לאדם אלא מבן שלש עשרה שנה ומעלה. ולמה נקרא שמו "מסכן"? שאין הכל שומעין לו. ולמה נקרא שמו "חכם"? שהוא מלמד את הבריות לדרך ישרה.

"ממלך זקן וכסיל" - זה יצר הרע. ולמה קורא אותו "מלך"? שהכל שומעים לו. ולמה קורא אותו "זקן"? שהוא מזדווג לו מילדותו ועד זקנתו. ולמה קורא אותו "כסיל"? שהוא מלמד לאדם לדרך רעה. (קהלת רבה ד טו)

היצר הרע הוא "מלך"! יש לו שליטה טבעית על האדם, האדם נמשך אליו באופן אוטומטי. והוא לא סתם מלך, אלא מלך "זקן", עם דיפלומה, עם 13 שנות וותק יותר מהיצר הטוב. ומה הפלא שכבר התרגלנו לציית לו?! התרגלנו להקשיב לכל מילה שלו! אבל הכי חשוב לזכור שהוא בעצם "כסיל"! תבחן היטב את מה שהוא אומר לך, ותראה שהוא בעצם מדבר שטויות. הוא מסיח את דעתנו מהאמת, מהנכון. כמו שאמרו חז"ל (מסכת סוטה ג ע"א): "אין האדם עובר עבירה, אלא אם כן נכנסת בו רוח שטות". היצר הרע מכניס בנו רוח שטות, לא נותן לנו להתבונן על האמת של החיים, על המטרה האמיתית שלנו בחיים, על מה שיקדם אותנו באמת ויביא לנו תועלת.

ולעומתו - היצר הטוב... "ילד". צעיר, טרי בשטח. ולא רק ילד, אלא "מסכן", אחד כזה שלא בדיוק "מתעלפים" לשמוע אותו. עומד לו באיזו פינה בלב, בצד. מדבר אלינו בקול עדין כזה. אבל כשאנחנו מטים את אוזנינו לשמוע אותו, אנחנו מבינים כמה הוא חכם! אלו דברי טעם הוא אומר לנו! אלו דברים מתוקים ואמיתיים! איזה אור, איזה יופי, איזה תענוג! צליליו הענוגים כובשים את ליבנו, מטהרים ומרוממים אותו.

בני, בואו ואלמדכם מעלת יצר הטוב. דעו בני, כי מעלת יצר טוב - מן המעלות העליונות, מפני שיצר טוב נברא מן העליונים, ממקום טהרה וקדושה, וממקום דעה והשכל, והולך אחר טבע הנשמה שנבראת מן העליונים, כענין שנאמר: "וַיִּפַּח בְּאַפָּיו נִשְׁמַת חַיִּים".

בני! הגבירו עליכם יצר הטוב, ותשליטוהו עליכם, ותשאלו תמיד מאת האל שיפקח לכם עיני לבבכם ושכלכם לבחור דרך הטובה, ויפתח לכם דלתי דרכיו, וילמד אתכם דרך ידיעתו ועבודתו, כענין שנאמר: "אֲנִי ה' אֱלֹהֶיךָ, מְלַמֶּדְךָ לְהוֹעִיל, מַדְרִיכְךָ בְּדֶרֶךְ תֵּלֵךְ". (מעלות המידות מעלה טז)

מדוע היצר הטוב נראה לאדם כמעמסה?

מדוע היצר הטוב כה "מסכן"? מדוע הוא נראה לאדם כ"מעמסה"? מדוע קשה לקבל אותו "בכיף"? מדוע צריכים כך כך להתאמץ בשביל לשמוע אותו?

*אומר הזוהר הקדוש (פרשת וישב קעט ע"ב): **בא וראה, על זה מקדים יצר הרע עם אדם ביום שנולד, כדי שיאמין לו, שהרי כשבא יצר הטוב, לא יכול האדם להאמין לו, ודומה עליו כמעמסה.** כמו זה שנינו, מי הוא רשע ערום? זהו מי שמקדים לטעון דבריו לפני הדין, טרם יבוא חברו בעל הדין, כמו שנאמר (משלי יח יז): "צַדִּיק הָרִאשׁוֹן בְּרִיבוֹ"... ["שנקבעו דבריו בלב הדיין וקשין לסלקן" (רש"י סוטה)].*

*ומשום שהוא מקדים, והנה טוען טענתו עמו - כשבא חברו, שהוא יצר הטוב, לא יכול לזקוף ראשו, **כאילו הטעין על כתפו כל המשאות של העולם – בגלל אותו רשע ערום שהקדים עמו!** ועל זה אמר שלמה (קהלת ט): "וְחָכְמַת הַמִּסְכֵּן בְּזִיָּה, וּדְבָרָיו אֵינָם נִשְׁמָעִים", משום שהנה הקדים אחר!*

אבל אותו צדיק שפוחד מרבונו, כמה סובל ומתאמץ בעולם הזה כדי שלא יאמין ולא ישתתף עם אותו יצר הרע, והקדוש ברוך הוא מציל אותו מכולם... אשרי חלקו! ע"כ.

מי הבכור?

מיהו ה"בכור", היצר הטוב או היצר הרע? לכאורה נראה שיצר הרע הוא הוא הבכור, שהרי למדנו שהוא שולט באדם מרגע לידתו, ואילו היצר הטוב מגיע רק לאחר 13 שנה.

שאלה דומה ניתן לשאול לגבי יעקב ועשיו - מי מהם הבכור? לכאורה עשיו, שהלוא הוא יצא ראשון מבטן אמו. ותמוה הדבר, כיצד יעקב בכלל מנסה "לקנות" ממנו את הבכורה? וכי ניתן לשנות את המציאות?! וכי "בכורה" ניתן לקנות ולמכור?!

אלא, שהבכורה כבר היתה שייכת במהותה ליעקב אבינו. ומדוע? מפני שהוא נוצר הראשון במעי אמו, לפני עשיו! (וכמו שפירש רש"י בפרשת תולדות), ולכן כאשר קלקל עשיו את מעשיו, היתה הזכות ליעקב אבינו "לגאול" ממנו את הבכורה.

כן הדבר ביצר הרע ויצר הטוב - למרות שבחיצוניות נראה שיצר הרע קדם, והגיע לאדם בעת הלידה, הרי שלמעשה בודאי שיצר הטוב קדם עוד לפני כן. היצר הטוב הוא המהות של הנשמה הטהורה שנפח הקב"ה באדם ברגע יצירתו, עוד לפני שנולד! ואכן יכול כל אדם לחוש, שמהותו הפנימית, האמיתית והעמוקה ביותר - זהו היצר הטוב, הנקודה הטובה השואפת לרוחניות וטוהר!

כך אומר השל"ה הקדוש: "ודע, כי ענין יצר טוב ויצר הרע - הוא כדמות יעקב ועשיו,

שלפי הנגלה עשיו הוא הבכור, מאחר שיצא ראשון, אבל באמת יעקב הוא הבכור, הטיפה ראשונה, ועשיו שיצא ראשונה הוא הקליפה הקודם לפרי שהוא יעקב. כן באמת **הנשמה קדמה לגוף,** כי הנשמות נבראו כבר בבריאת עולם, וגם קודם שנולד משביעים אותו שילך בדרך הטוב, וגם תינוק בזמן שהוא במעי אמו "נר דולק על ראשו וצופה ומביט מסוף העולם ועד סופו" (מסכת נדה ל ע"ב), [והנר משל האור הבהיר, שהנפש מתלבשת בו ונכללת ממנו, אשר מתוכו צופה ומביט, והיא ההשגה והידיעה בייחוד האל, שהוא מסוף העולם ועד סופו, ראשית המחשבה וסופה, ומזה עומד על סתרי התורה וטעמים המופלאים, וכמו שאמר (שם): "ומלמדים אותו כל התורה כולה", ובצאתו מן הרחם, משכחים ממנו כל מה שראה וידע והשיג, והוא אמרם שם: "וכיון שיצא לאויר העולם, בא מלאך וסטרו על פיו ומשכח ממנו כל התורה". וטעם הדבר, כדי שלא יהיה מוכרח במעשיו, ותהיה לו הבחירה ויבחר בטוב]. ואז בצאתו לחוץ, מקדים יצר הרע ליצר הטוב, כדרך הקליפה הקודמת לפרי, ואדם עיר פרא יוולד, ויצר לב האדם רע מנעוריו, עד אחר זמן, בהגיעו לגדלות, פועל בו היצר טוב. והנה לפי מראית עין, נראה כי היצר הרע יותר זקן מיצר הטוב, ולו משפט הבכורה, אבל באמת הוא להיפך". (השל"ה הקדוש - שער האותיות אות י' - יצר טוב)

תהיה צעיר!

ישנה סיבה נוספת מדוע נקרא היצר הטוב "ילד", "נער". אומר הזוהר הקדוש: "למה נקרא נער? **משום שיש לו חידוש הלבנה שתמיד מתחדשת"!** (בראשית קעט ע"ב)

טמון כאן למעשה מסר עצום, שאם האדם יפנים אותו, הוא יצליח יותר ויותר! ליצר הטוב יש את הכח האדיר של ההתחדשות! כל הזמן להתחדש, להתחיל מהתחלה. בכל רגע "לחשב מסלול מחדש".

גם אם היו נפילות, חולשות, טעויות [ובטוח שהיו! ולמי אין?!] - לא לשקוע ולדשדש בעבר, אלא - לקום, ולהתחיל מהתחלה. להחליט בכל פעם מחדש: "עכשיו אני רוצה **להתחיל** לעבוד את ה'!"

אל תהיה זקן!

עד כמה קשה המחלה של הזקנה, ניתן ללמוד ממקרה שהיה לי לא מכבר. בא אלי בחור צעיר, שנפל מאד ברוחניות שלו, וסיפר לי על נפילתו וחולשתו וכו'. אמרתי לו: אתה בחור צעיר. בא ותעשה התחלה חדשה, ותתחיל מעכשיו מחדש! אמר לי הבחור: איך אפשר? הלוא עשיתי ככה וככה, וכבר ניסיתי ונפלתי... ועוד כיוצא בזה דיבורי יאוש מוכרים. אמרתי לו: טוב, בסדר, עברת מה שעברת, זה נורא... אבל תעזוב את זה עכשיו. תשכח מזה. תתחיל התחלה חדשה.

אבל הבחור הזה, למרות שהיה בחור צעיר מאד, כבר נפל כל כך ברשת של הזקנה של היצר הרע, עד שהוא לא היה מוכן לשמוע לי, ולא היה לי דרך לחזק אותו, כי אי אפשר לעזור לאדם שנפל לזקנה. אבל אם היה לו את הענין של התחדשות, אפשר ואפשר היה לעזור לו להתגבר על הכל! ובאמת לא צריכים לחכות לנפילה כדי להתחדש,

שאז זה עוד יותר קשה להתרומם, אלא האדם צריך להרגיל את עצמו ולחנך את עצמו להתחדש כל הזמן. לכן האדם צריך להחליט שעכשיו הוא נולד! וכך יהיה לו תמיד את הכח לשכוח מהעבר שלו ולהתחיל התחלה חדשה.

ותדע, שברגע שהאדם חושב מחשבה כעין זו, של התחלה חדשה, היצר הרע מקבל "דכאון". הוא לא יכול לזוז ולא לנשום מרוב דכאון. למה? כי כבר אין לו גישה לאדם הזה. מאחר וכל הגישה שלו לאדם היא על ידי שאומר לו: תראה מה עשית! תראה מה עברת! אין לך תקנה! אתה אבוד! אבל כשהאדם אומר לו: רגע רגע! מה אתה מדבר? אני נולדתי הרגע! אין לו כבר שום פתחון פה. כי מה יאמר לאדם שנולד רק הרגע? שהוא עבר עבירות?! הרי הוא יגיד לו: אניי! מה פתאום?! אני רק הרגע הגעתי לכאן! הרגע נולדתי!

לכן בודאי, כל מי שהולך עם העצה הנפלאה הזאת, אין לו יצר הרע. הוא פשוט נותן ליצר הרע מכה ניצחת.

מה זאת "זִקנה", למעשה? שהאדם מרגיש: אני כבר עברתי, וכבר אין לי כח, וכבר אין לי יכולת, וכבר אין לי סיכוי וכו' - זו נקראת זקנה! והעצה לזה: שיעשה התחלה חדשה, ובזה הוא ניצל מהיצר הרע של הזקנה הנקרא "זקן".

כל אחד צריך להחליט: אני מתחיל מהרגע הזה! **והלואי שכל אחד יכניס את הדיבור הזה ללב, ויקח את העצה הזאת, ויחליט שבכל יום הוא יעשה כמה וכמה פעמים "התחלה חדשה"**, ויחשוב: אני לא מזדקן! אני לא מתייאש! **וככה מריבוי ההתחלות, בסוף הוא יעשה הרבה תשובה ומצוות ומעשים טובים, ויצליח!** (הרב שלום ארוש שליט"א. בגן החכמה עמוד 154)

אימון שרירים

יוני, אחרי שלמדנו כמה דברים על היצר הרע ומעלליו, אני רוצה לשאול אותך: באלו כינויים נראה לך שמתאים לכנות אותו?

- אוהו... רשע מרושע! נקן מטופש! נוכל ורמאי!

טוב ויפה. הכל נכון, ועוד לא אמרת הכל... אבל - בודאי תתפלא לשמוע על כינוי נוסף, בלתי צפוי...

*אומרת התורה (בראשית א לא): "וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה וְהִנֵּה **טוֹב מְאֹד**", אמרו חז"ל (ילקוט שמעוני): טוב - זה יצר הטוב. **טוב מאד - זה יצר הרע.***

אתה שומע?! היצר הטוב הוא רק "טוב", ואילו היצר הרע הוא כבר "טוב מאד"... איך אפשר להבין כאת?!

פועלים חרוצים עמלו לילות וימים על הקמת מחנה צבאי חדש. לקראת סיום העבודה, הגיע הרמטכ"ל לערוך סיור במקום. שני פועלים ליוו אותו ממקום למקום, והראו לו בגאווה את המבנים השונים.

"כאן חדר האוכל", אמרו הפועלים, כשהם מראים לו את חדר האוכל המרווח.

"טוב ונאה", אמר הרמטכ"ל.

"כאן חדרי השינה", אמרו הפועלים, והראו את החדרים המרוהטים והמצויידים.

"טוב ונאה", אמר הרמטכ"ל.

"כאן חדרי הציוד", אמרו הפועלים, והציגו בפניו את כמויות הציוד.

"טוב ונאה", אמר הרמטכ"ל.

"וכאן... ובכן. כאן...", הפועלים התגמגמו, כאשר הגיעו עם הרמטכ"ל לשטח הררי ענק, מלא בורות, סלעים וקוצים. "כאן, זהו שטח האימונים. האמת היא שרצינו לרצף גם אותו. או לפחות ליישר את השטח, שיהיה נעים ומזמין יותר... אבל נאלצנו לפעול לפי הוראותיו של הקבלן".

הרמטכ"ל בחן היטב את השטח, מדד בעיניו את עומק הבורות, את גובה הסלעים, את תלילות ההרים, סקר את צמחיית הקוצים... לבסוף חייך בשביעות רצון -

"טוב **מאד**", אמר בהדגשה.

היתכן?! תמהו הפועלים בינם לבינם. חדר האוכל הנאה - טוב. החדרים המושקעים - טוב. חדרי הציוד המלאים - טוב. ודווקא השטח המוזנח והקשה הזה - "טוב מאד"?!

אילו ידעו והבינו הפועלים הללו מהו ייעודו של המחנה - לא היו מתפלאים. כנראה סברו לתומם שהמטרה היא לספק לחיילים תנאים טובים ונעימים, כמעין "פנימייה" או "מחנה נופש". ולא הבינו שכל מטרת הקמת המחנה היא לצורך האימונים, דווקא בתנאי שטח קשים.

כך -

העולם הזה, איננו "מחנה נופש", אלא "מחנה אימונים". אילו לא היה יצר הרע - אנשים היו חיים כמו מלאכים, ללא מאבקים, לא מלחמות פנימיות, אבל... גם ללא נצחונות. העולם לא היה ממלא את ייעודו. האדם לא היה משיג את התועלת והטובה העצומה שהקב"ה חפץ לתת לו. לכן, יצר הרע הוא טוב מאד!

אתה מבין יונה? טוב מאד שיש לנו יצר הרע! טוב מאד שיש לנו מאבקים פנימיים, טוב מאד שיש לנו קנאה ושנאה ואחרות, שאנחנו מרגישים פאאוס כבדות ורגזות... שאנחנו מלאים גאוה וכבוד... נמשכים לתאוות ורצונות שליליים... טוב מאד!!! אלא כה, האיים שלנו היו חסרי יצוד. דווקא מתוך הקושי, יש לנו אפשרות לאמן את השריריים הרוחניים שלנו, וכך - לגדול ולצמוח!

סיפור

סוד האושר במשחק הכדורגל...

שרון, בחור צעיר, הגיע בקביעות לשעורי הערב אצל הרב שלום שבדרון זצ"ל. פעם אחת התנצל בפני הרב ואמר כי השבוע לא יוכל להגיע לשיעורים, מפני שיש לו טרדה מסוימת המונעת ממנו להגיע.

"מה הטרדה?" התעניין הרב, שרון ניסה להתחמק אך למול מבטיו האוהבים והאכפתיים של הרב, נאות לספר: "השבוע מתקיים המשחק המרכזי של הכדורגל. שעות המשחק חופפות לשעות השיעור, ואני לא מסוגל לוותר על המשחק!".

"ידידי היקר", אמר הרב, "מעניין אותי מאוד לדעת מה כל כך מרתק במשחק הכדורגל? הייתי שמח לשמוע מקרוב על מהלך המשחק". שרון החל לספר בהנאה אישית: "המשחק מתחלק ל-2 קבוצות. ואם נרצה להגדיר את ההצלחה על רגל אחת, נאמר, שמי שמבקיע את השער הוא המצליח. זאת אומרת בצידי המגרש יש שערים רחבי ממדים, ומי שבועט בכדור ומכניסו לשער של הקבוצה הנגדית, הוא המנצח. הרגע שהכדור נכנס לשער הוא הרגע האמיתי של המשחק".

"מה החכמה הגדולה להכניס כדור לתוך השער?" שאל הרב, "בוא עמי ואני אראה לך איך אני בועט לתוך השער 20 כדורים במהירות הבזק". שרון חייך, "את העיקר שכחתי לספר לרב. ליד השער עומד שוער, והוא עושה הכל בשביל לעצור את הכדור שלא ייכנס לשער. החכמה היא להתגבר עליו ולהכניס את הכדור".

- "ואיך באמת מצליחים להתגבר?"

- "נו, זו החכמה במשחק, ומי שמצליח הוא גבור המשחק!"

- "אני רוצה להבין, השוער לא הולך לישון? הוא נמצא ליד השער 24 שעות ביממה, אוכל שם וישן שם?"

- "מה פתאום", צחק שרון, "ודאי שהוא הולך לישון, הוא עומד שם רק בשעת המשחק, ואחר כך הוא שב לחיי היום יום".

- "אם כן מה הבעיה, נבוא בלילה, כשהשוער הולך, ונבקיע את השער ללא שום בעיה".

שרון הגביה את קולו: "אוי, כבוד הרב. זו לא חכמה! כשהשוער מסתלק, כבר אין משחק. החכמה היא להכניס את הכדור דווקא בזמן שהשוער נמצא בשער ולא נותן לך להכניס אותו".

רבי שלום נעמד על רגליו ואמר לבחור: "ישמעו אזניך מה שפיך מדבר, האם לבוא לשיעור בשבוע הבא זו גבורה?! הרי בשבוע הבא אין לך שום מניעה. החכמה הגדולה היא בשעה שיש מפריע, שעומד בשערי בית המדרש, שמונע את הכניסה, בשעה זו נקודת האושר - להבקיע את השער. כן כן, לפום צערא אגרא! אל תפר את כללי המשחק!".

יום למחרת הגיע שרון לשיעור. הוא הבקיע את השער!

מה יקרה השחרות, מה נעימה הבחרות,

החיים הפוריים, הרעננים, השרירים, הבחירים, השאננים –

מה נעמו זמירותיהם, נצררו ברוח כנפותיהם,

יתרועעו אף ישירו, כל עצב יסירו.

התפתחות תבונתם מה נמרצה; כח עלומותיהם מה נחרצה,

יזהירו, יצריחו, ירהיבו עין; טובה דודיהם מעסיס יין.

אשרי הגבר מוקיר חרפו, כי לא יקשה ערפו,

אחרי הבל לא הלך; הכסיל עליו לא מלך.

מלא חפציים תבונה יאסוף; ואת משכיות החכמה יחשוף,

ראשית אונו ישיב בתבונות; שלימה משנתו להבין צפונות.

יכיר תעודתו ולא יליזו דרכיו, יצעד צעד ענק על במתי החכמה.

עלה, צלח ורכב על דבר אמת!

אגרת מהחזון איש לנער בר מצוה

(קובץ אגרות החזון איש חלק א אגרת פה)

חופשי ומאושר!

אחד הרצונות החזקים ביותר של האדם הוא - להיות "חופשי". משוחרר, עצמאי! אדם שכולאים אותו בבית הסוהר - זהו עונש כבד בשבילו. ומדוע זהו עונש? הרי דואגים לו לאוכל ושתייה, למקום מגורים ולינה, יש לו אפילו חברה נחמדה, ואולי גם סדנאות, הרצאות וכדומה. אז למה הוא כל כך מצפה לצאת?!

מפני שהאדם שואף להיות חופשי! לפעול באופן עצמאי, ולא שיכתיבו לו מה לעשות!

יוני, אתה עכשיו מקבל עליך "עול תורה ומצוות". ובתורה ישנן הרבה הגבלות... היהודי איננו "חופשי" לעשות כרצונו... איננו "עצמאי" לעשות מה שבא לו... התורה מכתיבה לו לעשות כך, ולעשות כך, ולא לעשות כך, וכך... אבל איך זה מסתדר?! מה עם החופשיות והעצמאות שאנו כה צקוקים ושואפים להם?!

מעשה בשני ילדים – גל וטל.

גל וטל, שניהם "ילדי תפנוקים" להוריהם, אשר מגדלים אותם מתוך מסירות ואהבה, ורצון להעניק להם ככל היותר.

גל – גדֵל בשפע רב מאוד, הוריו נותנים ומעניקים לו ללא שום גבולות והגבלות. ארון הממתקים תמיד פתוח לפניו, כשהוא גדוש בכל טוב, ממתקים מממתקים שונים, ותמיד הוא יכול לגשת ולקחת ללא הגבלה. כל משחק שהוא חפץ בו - מיד נרכש עבורו. כל בגד, כל משאלה - הכל בהישג ידו. הוא אף אינו כבול לסדר יום מסויים, אלא הרשות בידו תמיד - להחליט אם "בא לו" ללמוד או לשחק, או לחילופין להסתובב ולבלות בחוץ. הוריו גאים בכך שהם נותנים לו לגדול באופן "חופשי ומאושר".

ואילו טל – חי עם הרבה מאוד הגבלות. הוא מחויב לסדר יום מסודר ומוקפד, הכולל לימודים רבים, משימות שונות, וזמן מוקצב למשחקים. ממתקים - הוא מקבל בעיקר בשבת, וביום חול רק בהזדמנויות מיוחדות, כגון לאחר שעשה איזה מעשה טוב. קניית משחק חדש - היא עניין של "פעם ב...", ובדרך כלל רק לאחר שעמד ב"מבצע" מיוחד שנערך לו. בגדים הוא מקבל לפי הנצרך.

כמו מי היינו רוצים להיות, כמו גל או כמו טל?

אולי במבט של ילדים קטנים, היינו עלולים בטעות למפות את החיים של גל, המשוחרר מכל עול. אבל במבט בוגר, אנו יכולים לומר בפירוש וללא כל היסוס, שהיינו מעדיפים את החיים של גל!

איזה ילד נהנה יותר מהחיים? לאיזה ילד יש הנאה גדולה יותר - מממתקים? ממשחקים? מבגד חדש?

נשים לב, איננו שואלים - איזה ילד גדל בצורה נכונה יותר, מחנכת יותר, בריאה יותר. לא על זה אנחנו מדברים כרגע, אלא רק על עצם ההנאה מהחיים - מי נהנה יותר?

ברור, שהראשון, גל, איבד כל טעם במשחקים ובממתקים, אין לו כבר שום הנאה מזה. זאת - מבלי לדבר על הנזק הנפשע שגורמים לו הוריו לטווח הרחוק יותר, הן נזק גופני בצריכת יתר של ממתקים, והן נזק נפשי בחוסר ריסון ודחיית סיפוקים, ובודאי שבחיים יהיה לו מאוד קשה, והוא יהיה מאוד לא מחושל. יסבול אף מחסר לימודי. אבל חוץ מכל זה - גם ההנאות העכשוויות שלו מאוד מאוד נפגמות. כבר עכשיו הוא יצור מסכן שאינו מסוגל ליהנות באמת. ממתקים משאירים לו בפה טעם מריר ותחושת קבס, ומשחקים כלל אינם מעניינים אותו.

לעומתו טל, גדֵל כאישיות בריאה ומאוזנת, אשר יש לו הנאה ושמחה מהחיים. כל ממתק מסב לו עונג, כל משחק מעורר בו עניין והנאה. מבורכים ההורים שלו! הם אינם "מגבילים" ו"כובלים" אותו, אלא אדרבה, שומרים עליו! מציבים לו מסגרות חיים נכונות וטובות!

וכאן אנו בעצם מגיעים להבין מחדש את המושג "חופשיות". מתי החופשיות היא חיובית, נחוצה, בונה וטובה; ומתי היא מסוכנת והרסנית!

מתי טוב ונכון לאפשר את ה"חופשיות"? ומתי טוב ונחוץ להגביל אותה?

התשובה היא: כאשר מטילים על האדם מגבלות שהן בניגוד לנפש שלו, בניגוד לצרכים הטבעיים שלו - זה לא טוב לו, זה "עונש" בשבילו, זה שולל ממנו את החופשיות הנחוצה והטובה לו.

אבל כאשר יש לאדם מגבלות שמתאימות לנפש שלו, למצב שלו, אז זה לא מונע ממנו את החירות והחופשיות, אלא להיפך, זה נותן לו גדרות של בטחון, נותן לו גבולות טובים, שדווקא בתוכם יוכל לפעול באופן הכי חופשי, משוחרר וטוב!

תאר לעצמך שאתה נמצא על גג של בנין בן חמש קומות. מתי תרגיש יותר חופשי לפעול ולרוץ כאשר בגג יש מעקה, או כשאין בו מעקה?

- ברור שדווקא כשיש מעקה!

- למה? הלוא המעקה בעצם מגביל ומוסיף אותך?!

התשובה היא: נכון, אבל הוא מגביל אותי לא להגיע למקום שאני לא רוצה! למקום שמסוכן בשבילי! ודווקא בגלל זה - עכשיו המרחב שלי הרבה יותר בטוח ומוגן, ואני יכול לפעול בחופשיות! אבל כשאין את המעקה הזה, האדם מתוח, מבולבל, יודע שהוא עלול ליפול.

כך, התורה והמצוות הם כמו "גדרות". כל מיני "הגבלות" שיש לנו בחיים. אבל מי נתן לנו את ההגבלות האלו? מי שם לנו את הגדרות והציב לנו תמרורים? מי? מישהו מהונלולו שלא מכיר אותנו?! איזה אחד מאינדוניזיה?! מי?!

הלוא זה בורא עולם!!! אבא שלנו, שברא אותנו, שיודע בדיוק מה כוחות הנפש שלנו, יודע בדיוק למה אנחנו זקוקים. כמו ההורים האוהבים והאכפתיים שיודעים שהכי טוב לבן שלהם להיות בשעה 6:00 בערב בבית, ויודעים שהכי טוב שיאכל כל יום פירות וירקות וכו'. ככה ה' "מגביל" אותנו: את זה תעשו, את זה תעשו, כי הוא יודע שאלו הן ההוראות שעל ידן נחיה הכי טוב, ונשיג תועלת הכי גדולה מהחיים שלנו. ודווקא לכן אנחנו מרגישים הכי חופשיים שיכולים להיות, הכי מוגנים, הכי בטוחים!

כמה יפה שירו של ריה"ל - רבי יהודה הלוי [חי לפני כ-900 שנה]:

עבדי זמן – עבדי עבדים הם.
עבד ה' – הוא לבד חופשי!
על כן בבקש כל אנוש חלקו –
חלקי ה' אמרה נפשי!

מי המלך?

יש כאן בשיר הזה עוד משהו נפלא: שמי שאינו קשוב לרצון ה', ועושה "מה שבא לו" - דווקא הוא "עבד". ולא סתם עבד, אלא "עבד עבדים". יצור רופס וחלשלוש, בלי עמוד שדרה. לעומת זאת אדם שהולך לפי רצון ה', הוא בעצם מצליח להשתחרר מכל מיני רצונות לא טובים, תאוות לא טובות, והוא הולך ונעשה **מ-ל-ך**!!!

וכדי להבין זאת טוב יותר -

הבה נתבונן במושג "מלך", מנקודת מבט מעניינת וחדשה.

מערכות ההפעלה שלנו

ישנן שלש מערכות שמפעילות את האדם:

מח - מחשבה, שכל. אדם מבין בשכלו שצריך לעשות כך, לא לעשות כך... ולפי זה הוא פועל. ***למשל:*** ** האדם מבין שכדי להתפרנס כראוי הוא צריך להגיע בזמן לעבודה, ולכן הוא קם בשעה מוקדמת למרות שהוא עייף. * האדם מבין שבשביל לשמור על בריאותו עליו לאכול פירות וירקות, לכן הוא הולך להכין סלט ירקות.*

לב - רגשות. האדם אוהב, שונא, מרחם, מקנא... כל הרגשות הללו מפעילים אותו לעשות או לא לעשות דברים. ***למשל:*** ** האדם אוהב את הבן שלו ולכן הוא הולך לחנות וקונה לו משחק. * הוא מקנא בשכן שלו, ולכן אינו חותם לו על הרחבת הדירה.*

כליות - תאוות, משיכות טבעיות של הגוף. "כליות" מסמלות את כל מה שבא לאדם "מהבטן", מה שהגוף שלו משדר לו שהוא צריך. ***למשל:*** ** האדם עובר ליד מאפייה ומתגרה מהריח, ולכן הוא נכנס וקונה לעצמו בורקס. * חם לו והוא מדליק את המזגן. * הוא עייף ולכן ממשיך לישון ואינו קם בשעה שתכנן.*

אצ הבנו: יש דברים שבאים לנו מהמח, יש דברים שבאים מהלב, ויש דברים שבאים מהבטן...

איך לדעתך אנחנו דריכים לפעול, מתוך מה?

- אההמח... נראה לי מהמח.

אבל בעצם... אנחנו לא רובוטים... אי אפשר בלי לפעול גם מהלב!

ובעצם... בעצם... גם הבטן קצת חשובה, לא? הרי לא נוכל להתעלם מתחושות הבטן שלנו...

- יפה אמרת, בני חביבי! אכן שלוש המערכות הללו חשובות ונאותות ולא נוכל לוותר על אף אחת מהן! אבל השאלה הגדולה היא - מי תופס את הפיקוד?

שמעון, העגלון והסוס

שמע משל: שמעון היה זקוק לנסוע לעיר הבירה. לשם כך שכר עגלון, שיוביל אותו בעגלתו הרתומה לסוס אביר. וכך יצאו לדרך שלושתם: הסוס, העגלון, ושמעון.

נתאר לעצמנו, שבאמצע הדרך מחליט העגלון, שמתחשק לו לבקר את החבר שלו שגר בקרבת מקום. לאחר שעתיים של ביקור, הוא מחליט לקפוץ לאחד הלקוחות שלו, בשביל להעביר עבורו חבילה. לאחר מכן הוא מחליט שהוא כבר עייף ועליו לישון כמה שעות. כשהוא מתעורר, מפהק פיהוק רחב, ומחליט שבעצם... טוב יותר לשנות לגמרי את היעד, ולנסוע לעיר אחרת, כי מזג האויר שם יותר נחמד...

מגוחך, נכון? הרי שמעון הוא זה שצריך להוביל כאן את הנסיעה!

ונתאר לעצמנו, מקרה עוד יותר מגוחך. באמצע הדרך, **הסוס** מחליט פתאום ללכת ימינה, מפני שגדל שם קש טעים ועסיסי. לאחר מכן הוא מחליט לפנות אל המעיין הסמוך, להרוות את צמאונו. לאחר שהוא גם משתכשך חצי שעה במי המעיין, הוא מחליט שהוא פשוט עייף, והוא רובץ ונוחר לו 10 שעות רצופות...

מגוחך לגמרי! איך אפשר לתת לסוס להובילו!? הלוא העגלון הוא זה שצריך להוביל אותו. וכמובן שמעון הוא המוביל העליון, שעליו לקחת פיקוד על העגלון והסוס יחד.

כלומר, סדר השליטה הנכון הוא: **ראשון – שמעון. שני – העגלון. שלישי – הסוס.**

כך, האדם נמצא בנסיעה ארוכה. הוא נוסע ונוסע כל חייו. ושלושה מפעילים את הנסיעה הזאת: המח, הלב, והכליות.

נתאר לעצמנו שהלב לוקח פיקוד עליון: שמעון קם בבוקר. הוא לוקח את הבן שלו למעון, במטרה להמשיך משם לעבודה. אבל הבן בוכה וצורח, ושמעון, שכל כך **אוהב** אותו, מתמלא עליו **רחמים**, ומחליט להישאר עמו בבית. בדרך לבית הוא רוצה להיכנס לחנות לקנות כמה מוצרים, אבל הוא נזכר שהוא **אינו מסמפט** את המוכר שם, ולכן הוא נוסע לחנות רחוקה יותר. בחנות השנייה הוא פוגש חבר ילדות שלא ראה זמן רב, ומתוך **געגועים** ונוסטלגיה שוקע חצי שעה בשיחה. הוא מבחין שהחבר קנה כמה מוצרים יקרים, ומתוך **קנאה**, רוכש אותם אף הוא. בקופה הוא **מתעצבן** על המחירים הגבוהים והמופרזים, ומחליט לעשות לעצמו הנחה, ולא לשלם על חלק מהמוצרים. בשלב כלשהו הוא **מאוכזב** מעצמו על חוסר ההספקים, ושוקע ב"אכילה רגשית" מכל הבא ליד...

האם זה תקין להתנהל כך? האם נכון לפעול בעיקר על פי רגשות? ללכת כל הזמן "אחר הלב"? לא, בודאי שלא.

ועכשיו נתאר לעצמנו מצב עוד יותר לא תקין: **ה"כליות" מנהיגות. ה"בטן" תופסת פיקוד!** שמעון מתעורר בבוקר, ובא לו לישון עוד שעתיים. כשסוף סוף קם בעצלתיים, הבטן כבר מקרקרת ברעב. אין לו כח להכין ארוחה, והוא מוציא כמה עוגות עם כוס קולה.

אין לו סבלנות לאף אחד. כשהילד בוכה, הוא גוער ונוזף בו, שישתוק כבר. כשמישהו בכביש מעכב אותו, הוא צופר לו בקולי קולות. התגובות והפעולות שלו נשלפות "מהבטן"... ממה שבא לו, ולא בא לו, ומתחשק לו, ולא מתחשק לו...

זה הגיוני? זה תקין? אפשר להתנהל כך בחיים?! בודאי שלא.

ה"עגלון" [לב] או ה"סוס" [כליות] אינם יכולים להיות המובילים שלנו בחיים. אלא מי? המח. המח, המחשבה, ההגיון, הם שצריכים להוביל אותנו בחיים. ורק לאחר מכן יפעילו אותנו גם הלב והכליות.

יודע צדיק נפש בהמתו

נחזור למשל של שמעון עם העגלון והסוס:

"טוב", אומר שמעון, "עכשיו אני המוביל! לא אתן לעגלון או לסוס להשתלט עלי! קדימה, יוצאים לדרך!"

והנה - מה קורה? לאחר נסיעה של 3 שעות, אומר העגלון: "אני עייף מעט, הייתי רוצה לסור לביתו של חברי הגר בקרבת מקום, לחניית ביניים קצרה". "לא ולא"! מתקצף שמעון, "עליך להמשיך בדרך!". טוב, באין ברירה, העגלון ממשיך. לאחר חצי שעה - הסוס מתחיל להשמיע גרגורי רעב. העגלון מציע לעשות הפסקה קלה ולהגיש לו אוכל. "בשום פנים ואופן"! צועק שמעון, "עלינו להמשיך בנסיעה, ללא שום עיכובים"! הסוס והעגלון ממשיכים איכשהו... מידי פעם העגלון מבקש קצת מנוחה, קצת רענון, הסוס עייף ורעב... אבל שמעון - החליט שהוא הרי "המנהיג העליון" ובשום אופן לא ייכנע לעגלון ולסוס!

מה יקרה? העגלון יהיה ממורמר ועייף, הסוס רעב ומותש. הנסיעה לא תוכל להמשיך כך עוד זמן רב...

סיפר רב, שעוסק בתמיכה רגשית לבחורים, שהגיע אליו בחור, אשר הוא והוריו לא ידעו להגדיר בדיוק מה הבעיה שלו, אולם הם מבחינים שמשהו אינו כשורה. הבחור כביכול "מרחף", אינו מונח על הקרקע, אינו חי את המציאות. מתוך שיחות עם הבחור, התברר לרב, שהבחור פיתח שאיפות רוחניות גבוהות מאד. הוא קרא על כמה מגדולי ישראל שנהגו בפרישות בענייני אכילה ושינה, הסתפקו במועט ובהכרחי בלבד, והבחור הזה החליט לאמץ לעצמו את הדרך הזו. הוא לא הכניס לפיו שום דבר מעבר למה שנחוץ והכרחי לגמרי. חי בסגפנות רבה, ולא איפשר לעצמו "ליהנות" מהעולם הזה... כמובן שההנהגה הזו, שחלק מגדולי ישראל אימצו אותה מתוך התאמה לדרגה הרוחנית הגבוהה שלהם, לא תאמה את מידותיו של הבחור... הוא הלך ונעשה מנותק מעצמו, מצרכיו, מהמציאות שלו...

אט אט לימד אותו הרב, שאסור לו לדכא את צורכי הגוף והנפש שלו. כל עלייה רוחנית, חייבת להיות בהתאמה לכוחות הגוף והנפש.

כמו ששמעון אינו יכול להנהיג את העגלון והסוס מבלי להתחשב בהם, כך המח, אינו יכול להנהיג את האדם מתוך התעלמות מצורכי הנפש והגוף שלו, אלא מתוך שליטה והכוונה נכונה שלהם.

אומר שלמה המלך, החכם מכל האדם (משלי יב י): **"יוֹדֵעַ צַדִּיק נֶפֶשׁ בְּהֶמְתּוֹ".** וישנו לכך פירוש נפלא ומאיר עיניים (עפ"י רלב"ג שם):

במשל, שמעון הנוסע, נכון שהוא יודע שהוא המנהיג, הוא זוכר זאת תמיד. אבל יחד עם זאת הוא יודע את הצרכים של הסוס ושל העגלון ומתחשב בהם. הוא נותן הפסקות לפי מה שנראה לו נכון. כשהסוס משמיע גרגורי רעב, הוא לא מתעלם, ולמרות שאינו נותן לו לאכול עוד ועוד כאוות נפשו, מספק לו מה שצריך. כשהסוס כבר עייף, הוא לא נותן לו לרבוץ באמצע הדרך, לא נותן לו שעות ארוכות בלי גבול, אבל כן נותן לו שינה טובה ומספקת. וכשהעגלון מאד רוצה לבקר את החבר הגר בסמוך, הוא לא יאפשר לו ביקור של שעתיים, אבל כן יאפשר לו קפיצה של עשרים דקות שתרענן לו את כוחות הגוף והנפש. יודע צדיק נפש בהמתו!

ובנמשל, הצדיק, יודע את נפש בהמתו, יודע את הנפש הבהמית שלו, ואינו מתעלם ממנה! למרות שהוא לא נותן בידה את ההנהגה, אבל הוא מתחשב בה. הוא יאפשר לעצמו להביע את רגשותיו, יתן מקום נכון לאהבה ולשנאה, לאכזבה, לרחמים... אבל הכל על פי פיקודו של המח, את מי ראוי לאהוב וכמה, היאך לבטא זאת נכון, על מי ראוי לרחם ועל מי לא... וגם צורכי הגוף מקבלים את סיפוקם, אבל במידה הנכונה, באופן הנכון...

אדם כזה שיודע לשלוט באופן נכון על הרגשות ועל הדחפים הגופניים שלו, לכוון אותם כראוי, הריהו הולך בדרך יציבה ובטוחה. לא נופל מכל דבר קטן, לא נהיה כמו בהמה. מה הוא נהיה?

מ–ל–ך!

מח ← **ל**ב ← **כ**ליות

הוא משוחרר וחופשי לעשות כרצונו האמיתי. ללכת ולהתקדם אל היעד העליון, להפיק מהחיים שלו את התועלת המבוקשת.

אבל כשהסדר מתהפך... כשהסוס מחליט... כשהתאוות מושכות.. והאדם נעשה עבד

משועבד למה שבא לו... מה נהיה לנו? **כ** ← **ל** ← **ם** ! כלומניק שלא משיג כלום מהחיים שלו. הולך ומשוטט אנה ואנה בלי מטרה!

מעשה בזוג שהשתתפו בסמינר "ערכים". בסיום הסמינר נערך "סימפוזיון" שבו עולים המשתתפים לבמה, ומביעים את התרשמותם מן הסמינר. אנשים עלו בזה אחר זה, וסיפרו על חוויותיהם השונות, ממה התרשמו במיוחד, ממה התחזקו, אילו הרצאות דיברו לליבם, וכו'. כשהגיע תורם של בני הזוג, ניגש הבעל אל המיקרופון וסיפר: שמענו כאן הרצאות יפות ונפלאות בענייני יהדות, אבל משום מה, הדברים לא עשו עלינו רושם רב. חשבנו שאנחנו חוזרים הביתה בערך כפי שהגענו לכאן... עד ל... היום בבוקר. היום בבוקר חל אצלנו מהפך! פתאום הרגשנו שאנחנו חייבים לשנות כיוון! חייבים להתחיל ולהתקדם בשמירת התורה והמצוות! ואם תשאלו, מדוע? מה קרה? איזו הרצאה יפה שמענו? איזו שיחה נגעה לפתע ללבנו? ובכן, לא שיחה ולא הרצאה. אלא... מפגש פשוט עם... ילד בן ארבע. כן כן. הילד המתוק הזה, בנו של אחד המרצים, משך את תשומת ליבנו כבר כמה פעמים, נהנינו מהמתיקות ומהשובבות שלו, ואהבנו לעקוב אחריו. היום בבוקר אשתי שלפה מתיקה סוכריה גדולה וצבעונית על מקל, והגישה לו אותה. לא נעלם מעינינו ברק האושר וההפתעה בעיניו. ציפיתי לראות אותו פותח את העטיפה, ומלקק את הסוכריה להנאתו, אך משום מה, הילד התעכב, בחן את העטיפה מכל צידיה, ופתע אץ רץ. מתוך סקרנות הלכתי אחריו. ראיתי אותו ניגש לאביו, מראה לו את הסוכריה, ושואל: "אבא, זה כשר?" האב בחן את העטיפה היטב, והשיב: "לא, זה לא כשר". והילד החמוד הזה, לקח את הסוכריה, ובנחישות רבה, רץ לזרוק אותה עמוק בתוך הפח...! המחזה הזה ריגש אותי עד עמקי נשמתי. ככה התורה משפיעה על בן אדם?! ככה היא משפיעה אפילו על ילד בן ארבע?! ככה ילד קטן יכול להתגבר על עצמו ולא לאכול ממתק כל כך נחשק?! אכן, זוהי תורת חיים! גם אני רוצה לקיימה וללכת בדרכיה!

יכולת האיפוק, השליטה על הדחפים הטבעיים שלנו - היא יכולת מופלאה, שהיהודי הולך ומשכלל אותה על ידי התורה. האדם לומד להיות "רוכב" על הסוס! להנהיג אותו! ואין חופשיות ועצמאות גדולה מזו.

האינדבדואליזם של רונן

רונן, בעל תשובה, מספר על דרכו המיוחדת, כאשר בתחילה היה מוכר לכולם כאדם שאינו סובל חוקים! אינו מוכן להיות כפוף לכל מיני כללים! אינו מוכן שיכתיבו לו מה לעשות, ומה לא לעשות! אינו עושה דברים כי "ככה כולם עושים", אלא תמיד שואף להיות מקורי ועצמאי!

כל החברים שלו התפלאו כל כך, כשדווקא הוא חזר בתשובה! דווקא הוא פתאום מקשיב בקול הרבנים, דווקא הוא לובש "כמו כולם". הם מאד מאד התפלאו עליו, היו

בטוחים שזה סותר את כל מה שהוא היה עד עכשיו, אחד כזה שמעוניין לעשות דווקא את מה שהוא חושב ורוצה!

והוא מסביר במאמר ארוך, בספר הנפלא "אל המקורות", מה הביא אותו לחזור בתשובה, ומדוע דווקא עכשיו הוא מרגיש חופשי, ומרגיש שהוא יכול הכי טוב לבטא את עצמו! בין הדברים הוא מסביר כך:

תמיד חשבתי, שמכיון שבני האדם שונים זה מזה, כל אחד צריך להגשים את ייחודו כפי שנראה בעיניו! לכן לא סבלתי חוקים ומנהגים הכובלים את כולם להתנהג באופן אחיד.

היום אני מבין כי גישה זו היתה שטחית למדי! ולמה הדבר דומה? לאדם שרצה להיות מהנדס. אבל לא סתם מהנדס! אלא מכיון שהוא ניחן בכשרונות מיוחדים, הוא שאף להביע את עצמו בבניית מבנים מיוחדים, לא סטנדרטיים, בסגנון בנייה ייחודי ומרשים. כאשר הלך להירשם ללימודי הנדסאות, אמרו לו חבריו: מה קורה איתך? למה אתה הולך ללמוד איפה שכולם לומדים? למה אתה הולך ללמוד את הכללים הרגילים והסטנדרטיים? הרי יש לך סגנון ייחודי משלך! תפתח חשיבה עצמאית, תבנה בניינים לפי איך **שאתה** מבין, אל תהיה מקובע לכללים היבשים! השיב להם החבר בתבונה: חברי היקרים, אינני יכול להביע את ייחודי בסגנון הבניה, כל עוד לא למדתי את תורת ההנדסה על בוריה! רק על תשתית של חישובי כמויות ונוסחאות הנדסיות מוסכמות, אוכל להרשים בסגנוני המיוחד! יסודות ההנדסה משותפים הם לכל מהנדס, יהיה סגנונו חדשני ומיוחד כאשר יהיה! לכן קודם כל עלי ללמוד להיות "מהנדס" ורק לאחר מכן אוכל לפתח את הסגנון המיוחד שלי בהנדסאות.

כן הדבר בבניית האישיות של האדם. התורה הקדושה מלמדת ומכשירה אותך להיות "בן אדם", להקשיב לנשמה שלך, למהות שלך, ולכן דווקא עכשיו אתה הכי חופשי ומלא בכוחות לבטא את האישיות המיוחדת שלך, להוציא לפועל את הכוחות המיוחדים שלך!

אני מאושר שגיליתי את הביטוי העצמי הנכון שלי, את העצמאות האמיתית והעצומה ביותר של החיים!

*בני היקר מאמץ עיני! כמה מייחל ומתפלל אני, לראות אותך תמיד **מ-ל-ך**! מלך אמיתי! רוכב טוב טוב על הסוס. מובילו, מנהיגו! כפה שתמיד מפעיל את המח תחילה, ואושב, מה נכון, מה ראוי, מה הבורא רוצה ממני עכשיו.*

*עצמאי, חופשי - ומאושר! כפי מילותיו הנפלאות של רבי יהודה הלוי: **"עבד ה' - הוא לבד חופשי"!***

התפילין

שירי נפשי, שישי, חדי
על אות קשור על ידי
נתן לי רחומי, דודי –
עבדו אני, זהו כבודי!

מעל כל עדי עדיים –
טוטפות בין עיניים
יה מוציאי ממצרים,
ונשאני על כפיים.

(רבי שמעון סופר – אוצר בר מצוה עמוד יד)

יוני יקירי, יחד עם התקרבותך ליום הגדול – יום הבר מצוה, נוכה אתה לקשור את עצמך עם מצוה גדולה ומשובה – מצות הנחת תפילין.

הודעת, יוני, כי במשך ההיסטוריה של עם ישראל, היו סיפורים רבים על גויים שראו יהודים מניחים תפילין, ולא הבינו מה פשר הדבר, מהן אותן "קוביות שחורות", ומהן הרצועות השחורות המשתלשלות מהן?! ופעמים רבות הגיעו למסקנה שמדובר ב.... "מכשיר קשר". בודאי בעוד הקופסאות השחורות ישנם רכיבים אלקטרוניים שונים, שבאמצעותם היהודי משדר ומאותת לאויב!...

מצחיק. נכון? אבל אני חושב, יוני, שהם בכל זאת צדקו במשהו. כי התפילין הן באמת "מכשיר קשר", משוכלל מאד מאד. לא רכיבים אלקטרוניים יש בהן, אלא עובדות רוחניות מיוחדות, שמקשרות את היהודי אל אביו שבשמים. שמשדרות בצופן סודי ביותר, אלי אהבה הדדיים בינינו לבין הקב"ה...

הבה, יוני, נלמד יחד על המצוה הגדולה הזאת, שנכות בה עתה להבטיח אל מקיימיה.

– תודה, אבא, אני באמת מרגיש שהייתי רוצה לדעת יותר על התפילין שהתחלתי להניח!

אומרת התורה הקדושה:

"שְׁמַע יִשְׂרָאֵל, ה' אֱלֹהֵינוּ, ה' אֶחָד:
וְאָהַבְתָּ אֵת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ וּבְכָל מְאֹדֶךָ:

וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם עַל לְבָבֶךָ...
וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת עַל יָדֶךָ וְהָיוּ לְטֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ".
(דברים פרק ו פסוקים ד–ז)

"וְהָיָה לְךָ לְאוֹת עַל יָדְךָ וּלְזִכָּרוֹן בֵּין עֵינֶיךָ,
לְמַעַן תִּהְיֶה תּוֹרַת ה' בְּפִיךָ".
(שמות פרק יג פסוק ט)

צוות אבטחה

האדם, כידוע, מורכב מגוף ונשמה. מאין נוצר הגוף? מהארץ, מהאדמה. ומהיכן נוצרה הנשמה? מהשמים, מהקב"ה - "חלק אלוה ממעל". ומי מתארח אצל מי? הנשמה מתארחת אצל הגוף. הנשמה היא זו שירדה מן השמים, והגיעה אל הארץ, אל הגוף.

אז מי מרגיש יותר "על הגובה"? מי מרגיש שהוא "בעל הבית"? כמובן, הגוף! באופן טבעי הגוף הרבה יותר שולט ומלא נוכחות! מאז שהאדם נולד, ובמשך כל ימי חייו: **בא לו** לאכול, **בא לו** לשתות, **בא לו** לישון, **בא לו** ללכת לים, **בא לו** לעשות פיקניק, **בא לו** להרויח כסף, **בא לו** לקנות דירה, **בא לו** ליהנות מהחיים.... וכו' וכו'. כל הרצונות והצרכים האלו של הגוף "באים לו" לבד, באופן אוטומטי, הוא לא צריך להזמין אותם, הוא לא צריך לעבוד על עצמו בשביל לרצות אותם. הגוף צועק ודורש את שלו בקולי קולות!

ואילו הנשמה... מידי פעם מנסה קצת לצייץ: גם אני רוצה משהו, גם אני צריכה.... אני צריכה להרגיש משמעות לחיים, אני צריכה תכלית, אני צריכה קשר עם הבורא, אני צריכה לדעת מאין באתי ולאן אני הולכת, אני צריכה תוכן רוחני...

האם נקשיב לה?

זה אכן לא פשוט. לא פשוט להקשיב לנשמה! ועוד יותר לא פשוט להגביר אותה על הגוף! לתת לה את הטון, את השלטון, לכוון את החיים שלנו לפי מה שהנשמה שלנו רוצה וצריכה.

כדי לעזור לנו בכך, כדי לעזור לנשמה לשלוט על הגוף ולהנהיג אותו, הקיף הקב"ה את האיש היהודי בצוות אבטחה מיוחד, בשומרי ראש העומדים לעזרתה של הנשמה. על הצוות הזה נמנים מצוות שונות: לימוד תורה, מזוזה, ציצית, וכן - מצות התפילין. המצוות האלו נותנות כח ועוצמה לנשמה, להיות המובילה!

הנה הדברים הללו בלשונו הקדושה של ספר החינוך (מצוה תכא):

משרשי המצוה, לפי שהאדם בהיותו בעל חומר, ימשך בהכרח אחר התאוות, כי כן טבע החומר לבקש כל הנאות אליו והערב, כסוס כפרד אין הבין, אם לא שהנפש שחננו האל, תמנענו לפי כחה מן החטא. ומאשר תשכון בגבולו שהיא הארץ, ורחוקה מאד מגבולה שהיא השמים, לא תוכל לו, ויגבר כחו עליה תמיד. לכן היא צריכה על כל פנים להרבה שומרים לשמרה משכנה הרע, פן יקום עליה ויהרגה, אחר היותו בגבולו ותחת ידו.

*ורצה המקום ברוך הוא לזכותנו אנחנו עם הקודש, **וצונו להעמיד שומרים גבורים סביב לה,** והם שנצטוינו לבל נפסיק מדברי תורה מפינו יומם ולילה, ושניתן ארבע ציציות בארבע כנפות כסותנו, ומזוזה בפתחנו, והתפילין בידנו ובראשנו, והכל להזכירנו למען נחדל מעשק ידינו ולא נתור אחרי עינינו ואחרי יצר מחשבות ליבנו... ובהיות מיסוד התפלין מה שזכרנו, נצטוינו עליהם (מנחות לו ע"ב) לבל נסיח מהן דעתנו. ועתה, בני, ראה גם ראה כמה כח גופנו גדול על נפשנו! כי על כל אלה [יחד עם כל המצוות הללו] יעלה לפעמים ופרץ גדרנו, **האל ברחמיו יהי בעזרנו, וישמרנו, אמן**.*

התפילין הם אחד משומרי הראש של היהודי, הנותנים לו להתחבר עם הנשמה האלוקית השוכנת בקרבו.

הנה לנו מדברי הזוהר הקדוש, עד כמה המצוות הללו אופפות את האדם בקדושה, ומחברות אותו אל המהות הרוחנית הקדושה שלו!

*כשאדם יוצא מביתו, כשהוא מעוטף בטלית, והתפילין בראשו ובזרועו, וכשהוא יוצא הוא פוגש במזוזה ששמו של הקדוש ברוך הוא נמצא שם, מיד באים ארבעה מלאכים ויוצאים עמו משער ביתו, ומלוים אותו לבית הכנסת, ומכריזים לפניו: **תנו כבוד לדמות המלך הקדוש! תנו כבוד לבן המלך, לפרצוף היקר של המלך הקדוש! רוח קדושה שורה עליו, מכריזה ואומרת: ישראל אשר בך אתפאר!** (זוהר דברים רסה ע"א)*

עבותות אהבה

נתמקד במצות התפילין. אותן קוביות שחורות קדושות, שיש בתוכן ארבע פרשיות מהתורה המדברות על אהבתנו האמיתה ונאמנותנו לבורא עולם.

מה רמוז במילה "תפילין"?

חיבור חזק במיוחד. כמו חוטים **המפותלים** ומלופפים חזק חזק יחד. כך היהודי מלפף, מפתל, קושר וכורך את עצמו עם הקב"ה בקשר בל ינתק.

בודאי ידוע לך, יוני, מהם שני האברים החיוניים ביותר בגוף האדם - המח, והלב. שים לב לקשר שיש לכה למצות התפילין.

תפילין של ראש – מונחים הם ב"שער הכניסה" של **המח**. מקום הנחתן המדוייק הוא "מקום שמוחו של תינוק רופס", כלומר, כשתינוק נולד, עצמות הגולגולת שלו אינן סגורות לגמרי, וזאת כדי לאפשר את קצב הגדילה המוגבר של המח. לכן בקידמת הראש, נותר חלק "רופס" ורך, אשר במשך השנה הראשונה לחיי התינוק, אט אט נסגר. זהו בדיוק המקום שבו מניחים את התפילין - מקום ה"פתח" כביכול של המח, ומשם יוצאות רצועות לימין ולשמאל, מקיפות את הראש, ונקשרות בקשר קדוש מיוחד [שגם עליו עוד נדבר] בסמוך לעורף. כלומר התפילין של ראש מקיפות ומסובבות את המח, מתחילתו ועד סופו.

*הרמב"ן מסביר שמקום התפילין בקידמת הראש, הוא היכן **שמתחילים** במח תהליכי הקליטה והזכירה, ומקום הסיום והקשר בעורף, הוא היכן **שמסתיימים** התהליכים הללו ונקלטים סופית, כמעין "כרטיס זכרון" שבו נשמרים הזכרונות [וכפי שיתבאר מיד בהמשך אף לגבי תהליך הראייה]. **וזו לשונו** (שמות יג טז): **ואמר** "**ולזכרון בין עיניך**", שיונחו במקום הזכרון בין העינים שהוא **ראשית המוח, והוא תחילת הזכרון** ומעמד הצורות אחרי הפרדן מלפניו, והם מקיפים את כל הראש ברצועותיהם, והקשר שהוא על **אחרית המוח המשמר הזכירה**.*

תפילין של יד – מונחות הן בסמוך **ללב**! הן מונחות על הזרוע, בגובה הלב, ביד שמאל דווקא, שזהו הצד שאליו הלב נוטה.

סיפר רבי ירוחם ממיר זצ"ל, כי פעם כאשר הלך למרחצאות מרפא, ראה אדם שחקק את דמות אהובו על ידו השמאלית, ליד הלב. אמר הרב כי הוא קיבל בזה המחשה לכך שאברהם אבינו הבין מדעתו את מצות התפילין, והיה מניח תפילין על ידו השמאלית לאות אהבה בינו לבין הקב"ה. (זכרו לעולם בריתו עמוד 22)

מידי יום קושר היהודי את מוחו ואת ליבו להשם יתברך! ומוריד שפע של קדושה על שני מרכזי החיים החשובים ביותר, המשפיעים על הגוף כולו.

הנה לנו מדבריו הנפלאים של הרמח"ל (בספרו דרך ה' פרק ו סעיף ז):

"כי נתן הבורא יתברך לישראל שיהיו ממשיכים עליהם המשך ממש מקדושתו יתברך ויתעטרו בו, באופן שכל בחינותיהם הנפשיים והגופניים יתייחסו תחת האור הגדול הזה ויתוקנו בו תיקון גדול. ...ואמנם שני אברים ראשיים נמצאו באדם, ובהם הנשמה מתגברת תגבורת גדול, והם המח והלב. וציוה הבורא יתברך

*שיימשך האור הזה על המח "תחילה" על ידי תפילין של ראש ויתוקן בו המח והנשמה שבו, ויתפשט "אחר כך" על הלב על ידי תפילין של יד שכנגדו ויתוקן גם הוא. **ועל ידי זה נמצא האדם כולו בכל בחינותיו נכלל תחת המשך הקדושה הזאת ומתעטר בה ומתקדש קדושה רבה**".*

וכך כותב רבנו בחיי בספרו "חובת הלבבות" (הקדמה לשער הייחוד):

*תפילין של יד ותפילין של ראש והמזוזה - **כולם גורמים לזכור את הבורא, ולאהבו בלב שלם, ולכסוף לו**, וכמו שאמר הכתוב בחוקי זכרון אהבת האוהבים (שיר השירים ח ו): **"שִׂימֵנִי כַחוֹתָם עַל לִבֶּךָ, כַּחוֹתָם עַל זְרוֹעֶךָ, כִּי עַזָּה כַמָּוֶת אַהֲבָה"!***

וְאַתֶּם הַדְּבֵקִים בַּה' אֱלֹהֵיכֶם

רגיל היה הצדיק רבי יחזקאל שרגא משינווא זצ"ל לומר, ובפרט לנערי ישראל שהגיעו למצוות, שבשעת כריכת הרצועות של תפילין של יד, ענין גדול לכוון הפסוק: **"וְאַתֶּם הַדְּבֵקִים בַּה' אֱלֹהֵיכֶם חַיִּים כֻּלְּכֶם הַיּוֹם"** (דברים ד ח), שיש בזה שבע תיבות נגד שבע הכריכות, **וזה מועיל ומסוגל לדביקות לקב"ה משך כל היום.** (דברי יחזקאל החדש עמוד שיג)

השפעת התפילין על האדם

"וּמִשֶּׁפַע מִצְוֹת תְּפִלִּין יִמָּשֵׁךְ עָלַי, לִהְיוֹת לִי חַיִּים אֲרֻכִּים וְשֶׁפַע קֹדֶשׁ,
וּמַחֲשָׁבוֹת קְדוֹשׁוֹת, בְּלִי הִרְהוּר חֵטְא וְעָוֹן כְּלָל.
וְשֶׁלֹּא יְפַתֵּנוּ וְלֹא יִתְגָּרֶה בָּנוּ יֵצֶר הָרָע, וְיַגִּיחֵנוּ לַעֲבֹד אֶת ה' כַּאֲשֶׁר עִם לְבָבֵנוּ"
(מתוך תפילה קודם הנחת התפילין)

התפילין מורידים עלינו שפע של קדושה עליונה, ונותנים לנו **להתחבר יותר ויותר אל הנשמה הטהורה, להגביר בלבנו את הרצונות הקדושים והטהורים שטמונים בנו!**

אומר המדרש (מדרש תהלים פרק א): אמרו ישראל לפני הקב"ה: רבונו של עולם! רצוננו להיות יגעים בתורה יומם ולילה, אבל אין לנו פנאי. אמר להם הקב"ה: קיימו מצות תפילין, ומעלה אני עליכם כאילו אתם יגעים בתורה יומם ולילה!

עם ישראל, שכל רצונם להיות דבוקים כל הזמן בהקב"ה, פונים אליו ואומרים: מה יהיה?! הנשמה שלנו משתוקקת להיות כל היום מחוברת עמך! ולכן היינו רוצים לעסוק כל היום בתורתך הקדושה! אבל מה נעשה, שאנחנו מוכרחים להתעסק בכל מיני עניינים אחרים?! אומר להם הקב"ה: אל תדאגו, דאגתי לכם לדרך שבה תוכלו להיות קשורים אלי. תקיימו מצות תפילין, וכך תהיו קשורים אלי תמיד!

אומר הרמב"ם: "קדושת תפילין, קדושתן גדולה היא, שכל זמן שהתפילין בראשו של אדם ועל זרועו הוא עניו וירא שמים, ואינו נמשך בשחוק ובשיחה בטלה, ואינו מהרהר מחשבות רעות, אלא מפנה לבו בדברי האמת והצדק". (הלכות תפילין פרק ד הלכה כה)

סיפור

התקלפה הקליפה

סיפר הרב מנדל פוטרפס: פעם בהיותי בכלא, ישב עימי קברניט בולגרי קשוח. כה דוחה היה אותו קברניט בהנהגתו ובחיצוניותו, עד שכולם פחדו אפילו לדבד עמו.

באחד הימים עמדתי בפינת סתר והתפללתי, כשלפתע הגיע לאוזני קול בכי עצור. נשאתי את עיני ונדהמתי, הבוכה היה אותו קברניט זעוף פנים, שנראה עתה אחרת לגמרי! הוא התחנן לפני שאניח לו תפילין. הנחתי עמו, ובכיו הלך וגבר. מאז, מידי יום ביומו, היינו ניגשים לפינת הסתר ומתפללים בזה אחר זה. אילו היו אומרים לי לפני כן שהאיש הזה יהודי, לא הייתי מאמין.

לא עבר זמן רב, פניו של האיש התעדנו, וכל צורת היחס שלו לאנשים השתנתה, כאילו קילפו התפילין את הקליפה הגסה שדבקה בו, וגילו את הפנימיות היהודית שבתוכו! (התפילין עמוד 414)

סיפור

ויתרו על הארוחה הבשרית

במהלכה של טיסה מאנגליה לארה"ב, עבר רב חב"דניק מלונדון בין הנוסעים, והציע ליהודים שבהם להניח תפילין. ואכן, רבים מהם נענו להזמנתו והניחו תפילין.

הגיע זמן ארוחת הצהריים, דיילי המטוס ידעו שעליהם לספק לאותו רב מזון כשר. אך הם הופתעו לגלות שגם נוסעים אחרים, שלא הזמינו מראש אוכל כשר, ויתרו כעת על הארוחה הבשרית הבלתי כשרה, וביקשו ארוחה צמחונית.

כי יהודי שהניח תפילין, אינו רוצה להתגאל במאכל איסור! (התפילין עמוד 453)

סיפור

כבר לא צריך להסביר!

הגאון רבי יחזקאל אברמסקי זצ"ל, היה דמות מופת נערצת מאד בלונדון, ואף סטודנטים רבים מצאו בו כתובת לשאלותיהם וספקותיהם. סיפר הרב, שפעם הגיע להתייעץ עמו סטודנט יהודי שאינו שומר תורה ומצוות, והרב ניסה לקרבו לתורה ולשדלו לכל הפחות להניח תפילין בכל יום. השיב הסטודנט שקשה לו לקיים דבר שהוא אינו מבין, אם הרב יסביר לו את ההגיון של מצות תפילין, הוא יהיה מוכן להניחן. השיב לו הרב, שאכן מוכן הוא לשבת עימו, להסביר ולבאר לו את ענייניה של מצות התפילין, אבל לפני כן הוא מבקש ממנו שיניח תפילין למשך שלושים יום. הסכים לכך הסטודנט. חלף חודש חלפו חודשיים ויותר, והנה הרב פוגש את הסטודנט

באקראי. הלה מיהר לקראתו, ואמר לו: כבוד הרב, אני מניח תפילין כל יום! ואני מרגיש בזה כזו קדושה, ועוצמה רוחנית מיוחדת, אני שמח להמשיך להניחן גם ללא הסברים! (מלך ביופיו 309)

הדרך אל הכתר

- אבא, למה מניחים קודם תפילין של יד ואחר כך תפילין של ראש? הרי המח יותר חשוב מן הלב?

- שאלה יפה שאלת.!

חשוב לדעת, יוני, מה מכנירה לך בורגן של התפילין, כשהן מונחות על ראשו של האדם?

- הן מכנירות בורגת כתר.

- ומה מכנירות בבורגן התפילין הקשורות על היד?

- הה נראה לי דומה קצת ל.... לאצבעות.

מצד אחד כתר, ומצד שני אצבעות... אתה בודאי שם לב שאלו הם שני דברים מנוגדים! כתר מראה על מלכות, ואצבעות מראים על שעבוד!

הבה שמע בני, איזה הסבר נפלא מביא לכך החתם סופר:

משל לבני מדינה, שרצו להמליך עליהם מלך. אמר להם: תחילה אִסרו באזיקים את פלוני המערער על המלכות, ולאחר מכן תמליכוני עליכם!

כך - "הרשעים ברשות לבם". הרשעים עושים מה שהלב מכתיב להם, מה שבא להם, מה שמתחשק להם. הם אינם יכולים שלא לשמוע בקולו. הם משועבדים ללב וליצרים שלהם.

ואנו - שרוצים להמליך עלינו את השם יתברך, רוצים להשליט את השכל, את הנשמה האלוקית. מה עלינו לעשות? עלינו קודם כל לשעבד את הלב, להכניע אותו, כביכול "לאסור" ולקשור אותו, לקבוע בלבנו שאיננו עושים מה שבא לנו, מה שמתחשק לנו!

וברגע ששמנו רסן ללבנו, אז יכולים אנו לעטר את ראשנו בעטרת המלכות של התפילין, שעליה אנו מודים בכל יום בברכות השחר - "עוטר ישראל בתפארה"!

"על כן, טרם שיניח תפילין עטרה על המוח, להקדישו קודש קודשים, צריך תחילה לאסור בזיקים את המערער על המלוכה, היינו הלב, וצריך להניח תפילין נגד לבו, שיהיה קשור ואסיר בזיקי קדושה, ואז אחר כך גומר המצוה שמניח של ראש שעל המוח". (חתם סופר פרשת דברים בליקוטים דף קסב ע"ב)

אבא, זה מזכיר לי את מה שלימדת אותי לפני כן, ש"מלך" ראשי תבות: מח, לב, כליות. שמלך אמיתי הוא זה שהמח שולט בו ראשון, ורק אחר כך הרגשות והרצונות שלו.

יפה, בני. בכל פעם שאנחנו תפילין, תזכור שכאשר אתה קושר באציקים ומשעבד את ליבך ואת רצונותיך, שלא לפעול באופן עצמאי ללא "אישור" של המח, אני מיד יודה אתה בכתר מלוכה!

גם חוב ושעבוד – גם אושר ורוממות

יוני בני היקר, ברצוני שתשים ליבך לנקודה נוספת, חשובה ויסודית מאד בעבודת השם שלנו!

כאמור, תפילין של יד דומים לאזיקים, ותפילין של ראש דומים לכתר. ניתן לדייק זאת ממילות הפסוק: "וּקְשַׁרְתָּם **לְאוֹת** עַל יָדֶךָ וְהָיוּ **לְטֹטָפֹת** בֵּין עֵינֶיךָ". תפילין של יד הן אות וסימן, תזכורת על השעבוד שלנו לבורא, ואילו התפילין של ראש הן "טוטפות" - תכשיט ועטרה. [וכפי שמצינו בגמרא (שבת נז ע"ב): "יוצאה אשה בסבכה המוזהבת **ובטוטפת** ובסרביטין" - מיני תכשיטים].

לפעמים האדם עובד את ה' ברוממות גדולה, באהבה. מתוך הארה פנימית. יש והאדם זוכה לאיזו השתוקקות, הנפש שלו מתחברת עם הבורא האינסופי, שברא את היקום כולו בחכמה נפלאה, משתוקקת אל האלוקות העצומה הממלאת את העולם. הוא שש ושמח שקרבנו המקום לעבודתו, ונתן לנו את תורתו ואת מצוותיו. התורה והמצוות הן **עטרה לראשנו**! **טוטפות ותכשיט יקר**! אנו מתפארים בהם, שמחים בהם!

אבל לא תמיד זה כך. לא תמיד אנחנו "באורות". אז האם כאשר איננו נמצאים במצב של רוממות, כבר נפסיק חלילה לעבוד את ה'? האם זה אפשרי שנעבוד את ה' רק מתוך רגשות מרוממים?

עוד יגיעו ימים כאלה, שאנחנו מתפללים ומצפים להם, שנזכה להארה תמידית, לראות את אור ה', לחזות בנועם ה', אבל בינתיים זה לא כך, והעבודה שלנו היא לעבוד את

ה' גם מתוך ההכרח, מתוך תחושת מחוייבות וקבלת עול. לקשור את התורה והמצוות **לאות על ידנו**, לתזכורת וסימן למחוייבות התמידית והקבועה שלנו לבורא יתברך, שאיננה תלויה במצב רוח או ב"אורות" כאלו ואחרים.

"שני רגשות אלו, עליהם להיות תמיד פועלים בנפש האדם, שיהיה מתעורר להיות דבוק בתורה ובמצוות משני הצדדים, הן מצד גודל החוב שהוא מוכרח בדבר ומחוייב לציית לה' ולשמור את כל התורה והמצוות, והן מצד הטוב והנועם שבתורה, להתבונן באושר הנשגב לעסוק בתורה ולקיים את המצוות, העונג הגדול והרוממות להתנהג בדרך הישרה ולהיות קרובים אל ה'.

ושני עניינים אלו אנו מבטאים בהנחת תפילין... "אות" הוא סימן לאדם לזכור את חוב העבדות המוטל עליו להיות עבד לה', וידיעת החוב תהיה קשורה על לבו ולא יסיח דעתו ממנה. אולם אותן פרשיות עצמן, עלינו גם להניחן על הראש ל"טוטפות" שהאדם מתפאר בהם, והם מונחים כעין כתר בגובה ראשו, כלומר שעבודת ה' היא לנו גם תפארת וגדולה, שאנו מתפארים ומתרוממים על שזכינו לכך, וזה האושר והכבוד הגדול ביותר עבורנו". (בן מלך חכמה ומוסר עמוד כא)

יונ'י, אני רוצה להביא לך מאמר חז"ל, שיש בו חכמת נפש עמוקה מאד. כל שתבין יותר, תבין כמה עומק ואמת טמונים בדבריהם הקדושים:

"עבוד מאהבה, עבוד מיראה.
עבוד מאהבה - שאם באת לשנוא, דע שאתה אוהב.
עבוד מיראה - שאם באת לבעוט, דע שאתה ירא".
(ירושלמי סוטה פרק ה הלכה ה)

"עבוד מאהבה", תסתכל על הנועם של התורה והמצוות, תחפש בהם את הטעם המתוק והנעים, תתחבר ליופי שלהם, "שאם באת לשנוא", אם יום אחד היצר הרע יעשה לך איזה "אוווווף" ארוך, וינסה להשניא עליך איזו מצוה חלילה, אז "דע שאתה אוהב", תזכיר לעצמך את האמת הפשוטה, שהנשמה שלך אוהבת את זה, משתוקקת לזה. התורה והמצוות נמצאים לנו ב"גֵנים", הם משהו שהנשמה שלנו מחוברת אליו ואוהבת אותו, והם מתאימים לנו מכל הבחינות.

ומאידך, "עבוד מיראה", זכור שהעולם אינו הפקר, זכור שיש דין ויש דיין, יש שכר ועונש, ואתה מוכרח ומחוייב לקיים את מצוות בוראך, גם אם זה לא תמיד "בא לך מבפנים", גם אם אתה לא ממש מרגיש את המתיקות הנעימה שלהן. "שאם באת לבעוט", אם יום אחד תקום ותגיד "לא בא לי", "עזוב אותי", "אין לי כח", אז "דע שאתה ירא", תדע שאתה מחוייב לזה. התורה והמצוות הם חוב המוטל עליך, ועליך לקיימם ברצינות וקבלת עול בלי התחמקות.

אומר רבנו בחיי בספרו "חובות הלבבות" (פתיחה לשער אהבת ה'): "השכל מחייב שתהיה היראה מהאלוקים קודמת לאהבתו... ואי אפשר לאדם להגיע לאהבת ה' אלא אם כן יש לו תחילה יראה ופחד מהאלוקים יתברך".

הנחת התפילין של יד תחילה, מזכירה לנו שהשלב הראשון בעבודת ה' הוא עבודה מתוך יראה, מתוך מחוייבות. ובד בבד נוכל בהדרגה לבוא יותר ויותר לעבוד את ה' מתוך אהבה ורוממות.

המצלמה המופלאה

- אבא, מעניין אותי להבין, למה התורה אומרת על תפילין של ראש "בין עיניך", והרי לא מניחים אותן בין העיניים אלא מעל המצח?

- שאלה מצוינת שרבים שואלים. והתשובה - מתחימה ומאלפת. נוצרת לנו תמונה קטנה מהעובדה הבלתי נתפסת של תורתנו הקדושה והאמת הנצחית האלוקית שטמונה בה.

[תחילה עלינו לדעת, כי אכן המילים "בין עיניך", אינן כפשוטן - בין העיניים ממש, אלא: בגובה שמעל שתי העיניים. הוכחה לכך ניתן לראות ממקום אחר בתורה. התורה מצווה את עם ישראל, שאם חלילה נפטר מישהו, לא ינהגו במנהגי אבלות וצער מופרזים וקשים, שפי שנהוג אצל הגויים, שהם שורטים את בשרם ותולשים את שערם. אבל עם ישראל הוא עם קדוש, בנים של ה', ואף בזמנים של צער חלילה נוהגים הם כבני מלכים. וכך אומרת התורה (דברים פרק יד פסוקים א-ב): "בָּנִים אַתֶּם לַה' אֱלֹהֵיכֶם, לֹא תִתְגֹּדְדוּ, וְלֹא תָשִׂימוּ קָרְחָה **בֵּין עֵינֵיכֶם** לָמֵת: כִּי עַם קָדוֹשׁ אַתָּה לַה' אֱלֹהֶיךָ וּבְךָ בָּחַר ה' לִהְיוֹת לוֹ לְעַם סְגֻלָּה מִכֹּל הָעַמִּים אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה". המילים "בין עיניכם" שבפסוק זה, בהכרח אינן כפשוטן - בין העיניים, שכן בין העיניים יש רק מעט שיער ואינו ראוי לקרחה, אלא הכוונה כאמור לעיל, כמו בהנחת התפילין: במרכז הראש, בגובה שבין שתי העיניים. (עיין מנחות לז ע"ב ונימוקי יוסף)]

יוני, בוודאי ראית לא פעם - מצלמה.

אלו חלקים יש במצלמה? יש את ה"עינית", שקולטת את התמונה. אם נסיר את העינית, המצלמה לא "תראה" שום דבר ולא תוכל לצלם. אבל - העינית היא רק חלק קטן מתוך כל המצלמה. חלק ממנה יש חלקים פנימיים שקולטים את זוי האור, מעבדים ומתרגמים אותם. ולבסוף ישנו "כרטיס זכרון" שבתוכו נשמרות התמונות.

תאר לך מצלמה שיש בה רק "עינית"... יש דבר כזה? היא תוכל לצלם משהו? בוודאי שלא.

כך גם מערכת הראייה שנתן לנו הקב"ה. בראשו של כל אדם ישנה מצלמה משוכללת מאד. ה"עיניים" הן רק ה"עינית", הן רק ההתחלה של מערכת הראייה, ומלבדן ישנה עוד מערכת שלימה, שמלקיה נמצאים במקומות שונים בראש. ה"מצלמה" העיקרית נמצאת פנימה...

הנה לנו הסבר קצר על מערכת הראייה:

העין שלנו עשויה בצורת גלגל, כדי שהיא תוכל לקלוט אור מכל הכיוונים. בדומה למראה קמורה שניצבת למשל בפינת החנות, ומשתקפת בה החנות כולה. קרני האור שנקלטות מהצד הימני של שדה הראייה, נופלות הן על צידו השמאלי של גלגל העין, ואילו קרני האור שנקלטות מהצד השמאלי של שדה הראייה נופלות על הצד הימני.

כעת, "מתרגמת" העין את קרני האור, ל"אותות חשמליים". [כמו שמחשב לוקח תמונה, ומתרגם אותה ל"קובץ", וכך אפשר לאחסן את התמונה בזכרון ולהעביר אותה במייל וכדומה. כמובן שלא התמונה עצמה עוברת ממקום למקום, אלא ה"תרגום" שלה, הקובץ המעובד שיצר ממנה המחשב].

כל עין יוצרת למעשה שני "קבצים" של אותות חשמליים - אחד של שדה הראייה הימני, ואחד של שדה הראייה השמאלי.

כעת, האותות החשמליים הללו עוברים דרך עצבים אופטיים - אל התחנה הבאה שלהם - **"הגרעינים הברכיים הצידיים"**, שהם שני מרכזי ראייה חשובים, הנמצאים מעל המצח, אחד מצד ימין ואחד מצד שמאל. במרכזים הללו, קולט המח לראשונה את התמונות שהעיניים מעבירות אליו, בהם מתחיל תהליך הראייה בפועל, והם כביכול "העיניים הפנימיות" שלנו.

אולם לפני שהאותות מגיעות אל הגרעינים הברכיים הצידיים, הן עוברות דרך "צומת" שנקראת "תצלובת הראייה". בצומת הזאת מתרחש "איחוד קבצים". כלומר: הלוא מכל עין נוצרו כאמור שני "קבצים" - ימני ושמאלי. ובסך הכל מגיעים אל "הצומת" ארבעה קבצים. וכאן מתרחש איחוד: שני הקבצים הימניים מתאחדים לקובץ אחד העובר אל הגרעין הצידי השמאלי. ושני הקבצים השמאליים מתאחדים לקובץ אחר העובר אל הגרעין הצידי הימני.

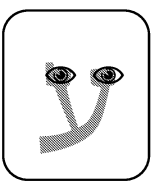

מפליא לראות, כיצד תהליך זה מבוטא בצורתה של האות "עין", שעל שמה קרוי אבר הראייה. באות ע' ניתן לראות למעלה שתי "עיניים", שמהן נמשכים שני מסלולים, אשר מנקודת המפגש ממשיכים שמאלה. בדומה לשני מסלולי האותות הימניים הנפגשים בתצלובת הראייה ופונים שמאלה. וצורת עין הפוכה מבטאת את מסלולי האותות השמאליים.

מן הגרעינים הברכיים הצידיים, עוברים האותות עוד תהליכי עיבוד שונים, במסלולים ארוכים, עד הגיעו לתחנה האחרונה שהיא "קליפת המח החזותית" הנמצאת בעורף. שם מתקבלת "התמונה הסופית" שאנו רואים בפועל. וכמו כן שם מאוחסנים הזכרונות החזותיים שלנו, כמעין כרטיס זכרון משוכלל השומר אלפי תמונות מן העבר...

מה רבו מעשיך ה'!

יונ' יקירי, בין אם "תפסת ראש" על ההסבר של תהליך הראייה, ובין אם לא, עכשיו שים לב לדבר מדהים! האם הצלחת לקלוט איזו הקבלה מדהימה ישנה בין מרכזי הראייה שבראשנו, לבין מקום הנחת התפילין?

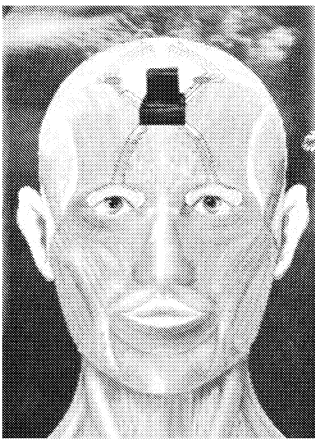

מפליא להיווכח שכאשר התפילין של ראש מונח במקומו, הוא אכן נמצא לא רק מעל בין העיניים החיצוניות, אלא גם בין מערכת הראייה החיצונית לבין מערכת הראייה הפנימית! בין "עיניך החיצוניות" לבין "עיניך הפנימיות" [הגרעינים הברכיים הצידיים]! במיקום שהוא גם הנקודה המרכזית שבין מרכזי הראייה - בצומת "תצלובת הראייה". [וכבר ביאר הרמב"ן (שמות יג טז): ולשון "בין עיניך"... **ששם שורשי העינים ומשם יהיה הראות!**].

ומן התפילין יוצאות שתי רצועות, המסבבות את הראש, ומתאחדות ומשתלבות בקשר קדוש בדיוק ב.... עורף, בנקודת הסיום של מערכת הראייה [קליפת המח החזותית שבאונה העורפית], היכן שמתחברים ומשתלבים בסופו של דבר כל עצבי הראייה שבמח!!!

האם במקרה??!!

התורה הקדושה הגדירה את מיקומם של התפילין, בהתייחס דווקא לעיניים, משום שהתפילין של ראש משמש מעין מַקלֵט רוחני הקולט מאור האין סוף ברוך הוא, השולח גלי הארה למרכזי הראייה ולכל חלקי המח, ומהם לכל אברי וחושי הגוף. כאילו היתה זו, על דרך המשל, "אנטנה לוויינית" הממוקמת מעל מרכזי קליטה מרכזיים ועוצמתיים!

במקביל לתהליך הפיזי של הראייה, שבו האדם קולט את האור הגשמי של העולם, ישנו תהליך רוחני, שבו הנשמה שלנו "רואה" וקולטת אליה את אור ה'!

כך, כשהוא מקבל וקולט אליו את אור ה', ומנגד - בתפילין של יד, קושר ואוזק את

כוחות ה"סטרא אחרא" והיצר הרע שלא ישלטו בו, זוכה היהודי מידי יום להאיר את נשמתו באור מיוחד. וכפי שאומר הזוהר הקדוש (שמות מג ע"א), שעל ידי הנחת התפילין משלים האדם את עצמו להיות **בדיוקן עליון**, כלומר בדמותו של הקב"ה!

הילת האדם והתפילין

מספר הרב זמיר כהן שליט"א: בהרצאה שהתקיימה לפני ציבור אקדמאי במלון פרדייז בבאר שבע, הזכרתי בדבריי את דברי המקובלים אודות המבנה המיוחד של התפילין. אותם בתים שחורים מרובעים ידועים, שבתוכם כתובות ארבע פרשיות מהתורה בכתב יד באמצעות דיו מיוחד, על גבי קלף העשוי מבהמה טהורה דווקא. מבנה מיוחד זה, אומרים חכמי הקבלה, כאשר קושרים אותו ברצועותיו המיוחדות על המקום התפוח שבזרוע, ומכוונים אותו כנגד הלב, ועל הראש במקום המהווה שער כניסה אל המח, הרי באותה שעה מוקרנת הארה מיוחדת אל תוככי נשמת האדם.

הארה זו, שבמונחים מודרניים תיקרא "אנרגיה חיובית גבוהה", מוקרנת בפרט אל הרוח ששוכנת בלב ומופקדת על הרגשות, ואל הנשמה ששוכנת במח ומופקדת על החשיבה, התבונה והזיכרון. או אז מתעלה האדם ברוחניותו הכללית - דבר המשפיע הן על איכות ורמת החשיבה, והן על איכות ורמת הרגשות. וכמו כן יוצרת הארה זו חומת מגן רוחנית סביב האדם, כאשר כל זה אינו אלא רק חלק מהמעלות הנפלאות, להן זוכה מניח התפילין מידי יום ומקיים בכך את מצות בוראו.

באותה הרצאה השתתף ד"ר אריק נווה - מבכירי הפיזיקאים בארץ ומרצה חשוב בתחומו, וכששמע את הדברים החליט לערוך ניסוי מעניין.

הניסוי שלו היה על ידי "צילומי הילה". מה הם "צילומי הילה"?

עם התקדמות המחקר גילו החוקרים תופעה מעניינת, והיא, שסביב כל ייצור חי ישנה "הילה", סוג של אנרגיה מסויימת שמקיפה אותו. איזשהו "ענן" שאופף אותו.

הגילוי הזה הגיע בעקבות תופעה של אנשים שטענו שהם רואים הילות סביב בני אדם. תחילה החוקרים לא התייחסו לכך, והיו משוכנעים שמדובר בדמיונות שוא. אך כאשר תופעה זו, של אנשים הטוענים שהם רואים הילות, חזרה על עצמה במקומות שונים בעולם, החליטו לבדוק זאת, ואכן הגיעו לגילויים שונים ומעניינים. [אף התפתחה על ידי כך שיטת ריפוי חדשה המכונה: "הרפואה האזוגטית"].

נמצא, כי ההילה, המכונה בלשון מדעית "ביופלסמה" משתנה מאדם לאדם, ואף באותו אדם עצמו, ממצב למצב ומזמן לזמן. ישנן הילות "גבוהות", איכותיות, זַכּוֹת ומאירות יותר, וישנן הילות "נמוכות".

במכשירים שפותחו לקלוט ולצלם את ההילות, ככל שההילה "גבוהה" ואיכותית יותר,

היא נצבעת בצבעים מאירים ורוחניים יותר. וזה סדר הצבעים מן הנמוך אל הגבוה: אדום, כתום, צהוב, ירוק, טורקיז, כחול, תכלת, סגול, לבן.

לאור הדברים הללו, החליט ד"ר אריק נווה, לאחר ששמע את ההרצאה על מעלת התפילין והשפעתן על האדם, לערוך צילומי הילה, שבהם יבחן כיצד משפיעה הנחת התפילין על סוגי ההילות.

הוא קיבץ 11 אנשי אקדמיה, כולם יהודים שאינם דתיים, וביקשם להשתתף עימו במחקר צילומי ההילה - תחילה בצילום ללא תפילין, ואחר כך בצילום עם תפילין.

התוצאה היתה מדהימה. אצל כולם, ללא יוצא מן הכלל, לאחר הנחת התפילין שינתה ההילה את צבעה, והופיעו בה צבעים גבוהים יותר! תכלת, כחול ואפילו סגול. בחלק מהמקרים השינוי התחולל באורח דרסטי ועלה לדרגה רוחנית שאינה מצויה כלל. התקבלה הילה שכולה סגולה, צבע נדיר שרק הלבן הנדיר לחלוטין כיום, למעלה ממנו.

לדעת העוסקים בחקר ההילות, המסקנה הבלתי נמנעת היא, שהתפילין אכן מרוממות את רמתו הרוחנית של האדם, ואף מספקות לו הגנה חזקה מפני אנרגיות חיצוניות שליליות.

הנה כי כן שלח לנו הבורא יתברך, חיזוק מוחשי להשפעת התפילין על האדם. כמובן שלאמיתו של דבר איננו זקוקים לשום צילום בשביל לדעת שכל מצוה מן התורה משפיעה אינסוף של אור וזוך ושפע עד בלי די על האדם, וכפי שאנו אומרים לפני עשיית המצוות: "אשר קדשנו במצוותיו" - אנו יודעים שהמצוה מקדשת ומרוממת אותנו! וכבר הפליגו חז"ל הקדושים אף במעלת התפילין והשפעתן הרוחנית העצומה. ואולם, הקב"ה שלח והוריד לעולם בדורנו אף את החיזוק הנחמד הזה, בשביל לחזק את לבנו יותר ויותר בהכרת האמת הנפלאה והאלוקית של תורתנו הקדושה! (על פי המהפך עמוד 268)

תן לי את הלב ואת העיניים!

ה"כלי יקר" מביא טעם נוסף לכך שמקום התפילין הוא "בין עיניך", מעל מערכת הראייה.

אומר שלמה המלך (משלי כג כו): "תְּנָה בְנִי **לִבְּךָ** לִי, **וְעֵינֶיךָ** דְּרָכַי תִּצֹּרְנָה" - אמר הקב"ה: "הֵן יְהַבְתָּ לִי לִבָּךְ וְעֵינָךְ, אֲנָא יְדַעְנָא דְּאַתְּ לִי" - **תן לי את לבך ואת עיניך, ואני יודע שאתה שלי!** (ילקו"ש שלח פרק טו)

מדוע מבקש הקב"ה דווקא את הלב והעיניים? אומרים חז"ל, כי העין והלב - הם שני סרסורי החטא. כלומר, הם אלה שיכולים לגרור את האדם לעבירה.

הלוא נתבונן ונראה, כי האדם מטבעו רוצה לעשות את רצון ה'. אבל מה מפריע לו? מה מבלבל אותו?

ישנם בלבולים מבפנים, וישנם בלבולים מבחוץ. מבפנים - **הלב** של האדם עלול לסחוף אותו לכל מיני תשוקות ורצונות שליליים שקיימים בו. ומבחוץ - **העיניים** של האדם תרות ורואות מסביבו כל מיני דברים, ועלול הוא להיסחף אחר מראה עיניו. לכן אומר הקב"ה: תן לי את הלב ואת העיניים! שמור על שני הדברים הללו מכל משמר! תכוון את הלב שלך רק לרצונות טובים ונכונים, וכן שמור על עיניך שלא לראות דברים מקולקלים שיגררו אותך חלילה לעבירה. "וְלֹא תָתוּרוּ אַחֲרֵי **לְבַבְכֶם** וְאַחֲרֵי **עֵינֵיכֶם**" - אל תתנו חופשיות ללב ולעיניים, שמרו עליהם!

לכן יש להניח ולקשור את התפילין על הלב ועל העיניים, לשמירה על שני סרסורי העבירה הללו. "על כן שני מקומות אלו צריכים לדבר המזכיר אותם על מציאות השם יתברך ויכולתו, ועל ידי זה ישובו מאָוֶן". (כלי יקר שמות יג טז)

כשרות התפילין

יוני, בודאי ידוע לך כי בתפילין ישנן הלכות ופרטים רבים, לגבי גוריתן, בצען, כתיבתן, הקלף, סדר הפרשיות ועוד. רק כאשר התפילין כשרות כתיקון ולכל פרטיהן, אז יש בהן את העוצמה הרוחנית המיוחדת שלהן.

הגאון רבי אליהו לאפיאן זצ"ל, ראה פעם אדם שהחזיק בידו טרנזיסטור קטן, הפועל באופן אלחוטי, ללא חיבור לשקע החשמל. היה זה בזמנו חידוש מיוחד! הוא שאל בהתפעלות: האם באמת אפשר להפעילו גם בלי חיבור של חוט חשמל לשקע?! כאשר נענה בחיוב, הוסיף לשאול: **ומה יקרה אם יחסר במכשיר אפילו בורג קטן אחד?** הרי בלי ספק שהמכשיר לא יוכל לפעול כלל, לא כן?!

ואז, הצביע הצדיק מעל מצחו ואמר:

למה, אם כן, קשה להאמין, שכאן, על הראש, מונחת קופסא קטנה המושכת שפע של קדושה ממרום, בלי שום חיבור הנראה לעין, והכל באמצעות הדברים שהיא מכילה בתוכה, שהם הפרשיות שנכתבו בתכלית השלימות ובקדושה, **ואם חסר אפילו קוצו של יו"ד** נפגמה הפעולה, ונפסק השפע, לא כן?! (לב אליהו ח"א עמוד 38)

כמובן יוני שאין אנחנו מתיימרים להבין, מה משמעותו של כל פרט, וכיצד הוא משפיע. אבל בכל זאת נתבונן יחד בכמה פרטים בענייני התפילין, ונגסה להתכוים מעט, על פי דברי חז"ל הקדושים,

על משמעותם. וכמו שהתפלל דוד המלך "גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך" - אנו רוצים לגלות לפחות קצת קצת מנפלאותיה של תורתנו הקדושה!

השם "שדי" בתפילין

התפילין הנקשרות כהלכתן, יוצרות הן את אחד משמות ה': "שדי". האות ש' חקוקה בתפילין של ראש. צורת האות ד' - נוצרת בקשר התפילין שבעורף. וצורת האות י' נוצרת בקשר התפילין של יד.

לכל אחד משמותיו של הקב"ה יש משמעות מסויימת, והשם "שדי" הוא שם של הגנה ושמירה.

נוהגים לכתוב את השם "שדי" על בתי המזוזות, לשמירה והגנה על הבית מכל פגע רע. ורמז לכך: **ש**ומר **ד**לתות **י**שראל.

פרק צ"א בתהילים, שהוא "מזמור השמירה", ונקרא בלשון חז"ל "שיר של פגעים", כלומר מזמור המגן ממפגעים שונים, מפחדים, מחרדות ומנזקים שונים, מופיע שם שדי:

"יֹשֵׁב בְּסֵתֶר עֶלְיוֹן בְּצֵל **שַׁדַּי** יִתְלוֹנָן:
אֹמַר לַה' מַחְסִי וּמְצוּדָתִי אֱלֹהַי אֶבְטַח בּוֹ: כִּי הוּא יַצִּילְךָ מִפַּח יָקוּשׁ מִדֶּבֶר הַוּוֹת:
בְּאֶבְרָתוֹ יָסֶךְ לָךְ, וְתַחַת כְּנָפָיו תֶּחְסֶה, צִנָּה וְסֹחֵרָה אֲמִתּוֹ:
לֹא תִירָא מִפַּחַד לָיְלָה, מֵחֵץ יָעוּף יוֹמָם: מִדֶּבֶר בָּאֹפֶל יַהֲלֹךְ, מִקֶּטֶב יָשׁוּד צָהֳרָיִם...
לֹא תְאֻנֶּה אֵלֶיךָ רָעָה, וְנֶגַע לֹא יִקְרַב בְּאָהֳלֶךָ: כִּי מַלְאָכָיו יְצַוֶּה לָךְ לִשְׁמָרְךָ בְּכָל דְּרָכֶיךָ..."

היהודי הכורך את התפילין על זרועו ועל ראשו, כורך עליו את שם השמירה הקדוש, המוסיף לו הגנה ועוצמה.

סיפור

אֹרֶךְ יָמִים וּשְׁנוֹת חַיִּים יוֹסִיפוּ לָךְ

אל החזון איש זצ"ל הגיעה אשה ומיררה בבכי, על כי בנה בן השתים עשרה לקה במחלת דם מסוכנת, והגיע עד שערי מוות, הרופאים בבית חולים בילינסון אמרו נואש. שאל הרב לשמו של הילד ואמר לאם הבוכיה: "אם תבטיחי שכאשר ימלאו לילד שלש עשרה שנה, הוא יניח תפילין כל יום, ירחמהו האל". היא הבטיחה בכל היקר והקדוש לה, תיכף אצה אל מיטת ילדה, והנה חל שיפור במצב. הילד התאושש תוך תקופה קצרה, וכשמלאו לו שלש עשרה שנה, לא הוא בלבד התחיל להניח תפילין, אלא אף האב הצטרף להניח את הפאר היהודי על ראשו. (פאר הדור חלק ד)

סיפור

נס ההצלה

מספר הרב ינון מדר: במלחמת לבנון השנייה, אחד מתלמידיי, שמשרת ב'חטיבת גולני', היה יחד עם חבריו הלוחמים בכפר 'בינת ג'בל' השורץ מחבלים. הוא עבר יחד עם חבריו בית אחר בית בכפר הבוגדני הזה, לטהר אותם ממחבלים. בשלב מסוים נכנסו לאחד הבתים, טיהרו את הבית ממחבלים וממטענים, והחליטו להתמקם בו. המפקד בדק את הבית היטב, עבר בכל החדרים, וראה שאחד החדרים הוא היציב והמוגן ביותר. "לא לזוז מהחדר הזה, כולם פה", פקד. החיילים שמעו את הפקודה והצטופפו בחדר.

תלמידי ניצל את רגעי השקט הבודדים שהיו להם, יצא לרגע לחדר אחר והניח תפילין. החיילים האחרים שהבחינו בו כשהוא מעוטר בתפילין, לא היו מסוגלים להישאר אדישים, וביקשו אף הם להניח. "תן דקה עם התפילין", ביקש האחד, ועוד אחד הצטרף ועוד אחד... כך עברו התפילין מיד ליד, כל אחד מניח, קורא קריאת שמע ומעביר לשני. החדר הבטוח נשאר ריק...

דקות ספורות אחר כך קרה משהו ששינה את חייהם: מטח של טילי נ"ט נחתו על המבנה! המטח היה כל כך חזק, עד שחלק מהגג של הבית החל לקרוס. כמה מהטילים פגעו ב"חדר הבטוח", כל החדר היה אפוף אש, התקרה שלו קרסה לגמרי, וקברה כל מה שתחתיה. החיילים שניצלו היו המומים, היה להם ברור ביותר כיצד ניצלו!

את הארוחה הבאה שלהם, קצת לוף ושימורים, הקדישו ל"סעודת הודיה". כשפיהם שיר ושבח לבורא עולם על הנס הגדול שאירע להם בזכות הנחת התפילין. ישתבח שמו לעד ויתעלה כבוד הדרו. ("התפילין" עמוד 176)

מנין שהתפילין הם **עוז** לישראל?

שנאמר (דברים כח י): "וְרָאוּ כָּל עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי שֵׁם ה' נִקְרָא עָלֶיךָ – וְיָרְאוּ מִמֶּךָּ".

(ברכות ו ע"א)

העמקה

ש' שחורה וש' לבנה

נתבונן ונראה כי בתפילין של ראש חקוקה אות ש' רגילה בצד הימני, ואות ש' בעלת ארבעה ראשים מצידה השמאלי. חכמי הקבלה מבארים את משמעות שני השיני"ן הללו.

כתוב, שהתורה הקדושה נכתבה "אש שחורה על גבי אש לבנה" (ירושלמי שקלים טז ע"ב). אומנם איננו מבינים את משמעותם העמוקה של הדברים, אך אנו לומדים מכך, שהחלל הלבן שנוצר סביב האותיות - הינו בעל משמעות בפני עצמו.

האותיות השחורות [ה"אש שחורה"] מייצגות את העולם הזה המורגש, ומלמדות את

ההוראות הנכונות בעוד אנו חיים בעולם החומרי. ואילו החלל הלבן הנוצר סביבן הוא "אש לבנה", הוא הכתב הרוחני העליון המייצג את העולם הרוחני.

פ

דוגמא מעניינת לכך, רואים אנו בצורתה של האות פ'. הבה נסתכל עליה כשהיא כתובה כהלכתה בספר התורה. מה אנחנו רואים? במבט ראשון רואים אות פ' בלבד. אבל הנה נתבונן ברווח הלבן שנוצר בתוכה, ומה אנו רואים? אות ב'! ולאות ב' ישנה נוכחות ברורה ולא פחותה מן האות פ' שיצרה אותה. כלומר בחיצוניות יש כאן פ', אבל בעומק הדברים מסתתרת ב', מאירה ועוצמתית. וכך בכל אותיות התורה בכללותן, מעבר לחיצוניות המורגשת והמוחשית, מסתתרת וטמונה משמעות נוספת.

בנוסף לפירוש הפשוט המובן בקריאת אותיות התורה, יש בהן עומק נסתר, הארה פנימית, הרוח של הדברים, העומק שלהם. ישנה הארה עצומה שנמצאת כביכול "בין השורות".

בכל חלקי התורה, במצוותיה, בפרשיות המוסר, בסיפורי האבות וכו', ישנו את הרובד הפשוט, ההבנה המוחשית והגלויה של הדברים - "האותיות השחורות", אך מעבר לכך, גנוזה בהם הבנה פנימית, חיבור לאורו האינסופי של ה' יתברך.

כשאדם מקיים מצוה, הוא "משרטט" כביכול את האות השחורה, הוא עושה בכלים הגשמיים שלו את המצוה כתיקנה, כהלכתה, בדקדוקיה ובפרטיה. ואז, כתוצאה מכך, נכתב הכתב הלבן, העליון, כלומר הוא מקבל בנפשו את ההארה של המצוה, את הקדושה המיוחדת שמצוה זו מסוגלת להשפיע על נפשו.

והנה, כאשר מתבוננים ברווח הלבן שסביב האות ש', ניתן לראות בו מעין צורת ש' הפוכה, בעלת ארבעה ראשים לבנים.

ושני השי"נין הללו, השחורה והלבנה, כתובות על התפילין, מזה ומזה, ויש בזה רמז לכך שהתפילין הן כלי אדיר המחבר את האדם הגשמי [בבחינת חומר שחור] אל אור האינסוף [בבחינת אור לבן]. (עיין עוד בהרחבה המהפך 4 עמוד 100. אותך אבקש עמוד 172. ועיין בית יוסף סימן לב סעיף מב)

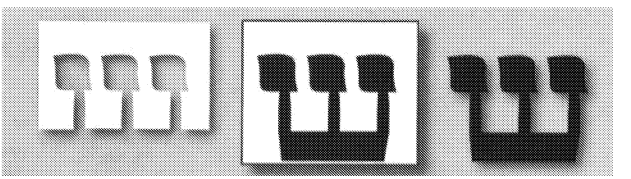

כאשר מתבוננים בשטח הלבן שסביב ובתוך האות שי"ן השחורה, רואים שי"ן הפוכה לבנה בעלת ארבע ראשים

הבט לתפלין, ראה איך נעוהות יתנוצצו,
ראה איך נפלא אצורים בם רזי האור.
אתה רואה עור וקלף ודיו, קשרי שי"ן, דל"ת ויו"ד –
והמה אורות עליונים, זיו ספירי שיש טהור!...

התבין בני, פשר דברי? אל מה ירמזון מילי?
אכן לא תדע! ואיך תדע, ואתה עול ימים?!
נשגב מאד סודם! אף מבינת ישישים נעלם!...

(שי לבר מצוה עמוד כג)

כריכה סביב האצבע – כטבעת הקידושין

אומר הזוהר הקדוש, כי רצועת התפילין של יד, הנכרכת סביב האצבע, הרי היא כטבעת קידושין! וכפי שנוהגים להרהר בלב בעת הכריכה את הפסוק (הושע ב כא-כב): "וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי לְעוֹלָם, וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי בְּצֶדֶק וּבְמִשְׁפָּט, וּבְחֶסֶד וּבְרַחֲמִים. וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי בֶּאֱמוּנָה, וְיָדַעְתְּ אֶת ה'".

כמה מרגש לחשוב על קשר האהבה הזה, שבו הקב"ה שם לנו כביכול טבעת קידושין, מייחד ומקדש אותנו מכל העמים, להיות לו לעם סגולה!

*זוהר: "וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ, בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ", כאן מצות תפילין. בא וראה, כל מי שמניח תפילין על ראשו ועל זרועו, קול עולה בכל יום לכל החיות, מרכבות, ואופנים ושרפים ומלאכים שממונים על התפילות, תנו כבוד לדמות המלך, שהוא מי שמניח תפילין... בצלמו - בתפילין של ראש... בצלם אלהים - תפילין של יד, זו השכינה התחתונה, שהיא קשורה לו, ועליה נאמר ונפשו קשורה בנפשו, שניהם ביחוד אחד, בקשר אחד, **הרצועה כרוכה באצבע שמאל, זה הקדושין שלה, שהיא הטבעת כרוכה באצבע שלה,** ובה היא קשורה עמו והוא עמה, הרי קדושה.* (תיקוני הזוהר פד ע"א)

ארבע הפרשיות

בתוך בתי התפילין, כתובות על קלף ארבע פרשיות מן התורה:

↩ **א.** "קַדֶּשׁ לִי כָל בְּכוֹר פֶּטֶר כָּל רֶחֶם בְּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה לִי הוּא..." (שמות יג א)

↩ **ב.** "וְהָיָה כִּי יְבִאֲךָ ה' אֶל אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְךָ וְלַאֲבֹתֶיךָ וּנְתָנָהּ לָךְ: וְהַעֲבַרְתָּ

כָּל פֶּטֶר רֶחֶם לַה', וְכָל פֶּטֶר שֶׁגֶר בְּהֵמָה אֲשֶׁר יִהְיֶה לְךָ הַזְּכָרִים לַה': וְכָל פֶּטֶר חֲמֹר תִּפְדֶּה בְשֶׂה וְאִם לֹא תִפְדֶּה וַעֲרַפְתּוֹ וְכֹל בְּכוֹר אָדָם בְּבָנֶיךָ תִּפְדֶּה...". (שם יא)

↩ **ג.** "שְׁמַע יִשְׂרָאֵל ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד: וְאָהַבְתָּ אֵת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ וּבְכָל מְאֹדֶךָ: וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם עַל לְבָבֶךָ: וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת עַל יָדֶךָ וְהָיוּ לְטֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ: וּכְתַבְתָּם עַל מְזֻזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ". (דברים ו ד)

↩ **ד.** "וְהָיָה אִם שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּ אֶל מִצְוֹתַי אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם, לְאַהֲבָה אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם וּלְעָבְדוֹ בְּכָל לְבַבְכֶם וּבְכָל נַפְשְׁכֶם: וְנָתַתִּי מְטַר אַרְצְכֶם בְּעִתּוֹ יוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ, וְאָסַפְתָּ דְגָנֶךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ...". (שם יא יג)

*"**והענין בארבע פרשיות אלו**, יותר מבשאר פרשיותיה של תורה, לפי שיש באלו קבלת עול מלכות שמים, ואחדות השם, וענין יציאת מצרים שהוא מכריח אמונת חידוש העולם והשגחת האל בתחתונים, ואלו הן יסודות דת יהודית, ולכן נצטוינו **להניח יסודות אלו כל היום בין עינינו ועל לוח לבנו**... ובהניחנו עליהם דברים אלה לזכרון, נתחזק בהם, ונוסיף זכר בדרכי השם יתברך, ונזכה לחיי עד". (ספר החינוך מצוה תכה)*

בתפילין של יד - נמצאות כל ארבע הפרשיות הללו בבית אחד, ואילו בתפילין של ראש - הן מונחות בארבעה תאים נפרדים.

רמז יש בכך, שבנוגע לראש ולמחשבה, עם ישראל חלוקים לפעמים בדעותיהם, יכולים הם לחשוב ולהחזיק בדעות שונות. אבל בשל יד, הסמוכה ללב - כולם אחד. אהבת ה' משותפת ואחידה היא לכל עם ישראל! וכפי שאמרו חז"ל (סוכה מה ע"ב): "מה תמר זה [עץ הדקל] אין לו אלא לב אחד [אינו מתפצל לענפים, אלא בעל שידרה אחת מרכזית], אף ישראל - אין להם אלא **לב אחד לאביהם שבשמים**"! (עפ"י פרדס יוסף שמות יג ט)

קשר ציבורי וקשר אישי

תפילין של ראש - מונחות הן במקום גלוי ונראה לעין כל, בגובה שבראש.

ואילו תפילין של יד - מונחות הן במקום פרטי ומכוסה. לא בכף היד הנראית לכל, אלא בזרוע העליונה שהיא מכוסה ונסתרת. [כפי שאמרו חז"ל: "וְהָיָה **לְךָ** לְאוֹת עַל יָדֶךָ" - בתפילין של יד מוזכר "לך", ללמד: **לך לאות – ולא לאחרים לאות**. דהיינו במקום מוצנע (מנחות לז ע"ב)].

רמז יש בכך, כי שתי התפילין מרמזות הן לשני ערוצים של קשר. בשני אופנים אנו קושרים וכורכים את עצמנו להשם יתברך: על ידי לימוד התורה [שכל], ועל ידי תפילה [רגש].

תפילין של ראש, המרמזות על לימוד התורה, הן גלויות. עליהן נאמר (דברים כח יז): "וְרָאוּ כָּל עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי שֵׁם ה' נִקְרָא עָלֶיךָ". **חכמת התורה היא תפארתנו לעין כל!** וכמו שנאמר (דברים ד ו): "כִּי הִיא חָכְמַתְכֶם וּבִינַתְכֶם **לְעֵינֵי הָעַמִּים**, אֲשֶׁר יִשְׁמְעוּן אֵת כָּל הַחֻקִּים הָאֵלֶּה וְאָמְרוּ רַק עַם חָכָם וְנָבוֹן הַגּוֹי הַגָּדוֹל הַזֶּה". וכן אמר שלמה (משלי א כ): "חָכְמוֹת בַּחוּץ תָּרֹנָּה, בָּרְחֹבוֹת תִּתֵּן קוֹלָהּ". לימוד התורה הוא דבר הנעשה בפרהסיה, בציבור, בשיתוף ודיבוק חברים זה עם זה.

לעומת זאת הקשר הנקשר בלב, על ידי תפילה והשתפכות הנפש, זהו דבר פרטי ואישי, בין האדם לקונו, ללא שותפות של אחרים. **כל אחד מחבר באופן פרטי את נפתולי ליבו עם הקב"ה!** ובודאי שקשר זה אף אינו גלוי וניכר לעיני העמים. (עפ"י פרדס יוסף שמות יג ט)

מהן מעלותיה של היד החלשה?

אבא, יודע לי שימין יותר חשובה משמאל, אל מדוע מניחים את התפילין דווקא ביד שמאל?

נכון למדנו, שהתפילין נקשרות על יד שמאל, משום שהן כנגד הלב. אבל עדיין נוכל לשאול: מדוע באמת הלב שהוא כה חשוב נמצא בשמאל? ומדוע היד הסמוכה ללב היא היא היד החלשה יותר? הקשב בני חמודי לדברים הנפלאים שאומר ה"כלי יקר".

אומרת התורה: וְהָיָה לְאוֹת עַל **יָדְכָה**" (שמות יג טז) בשונה מהפסוקים האחרים, שבהם כתוב את המילה "ידך" כרגיל, כאן שינתה התורה וכתבה: "ידכה". ללמדנו הלכה: **ידכה – יד כהה.** כלומר, יש להניח את התפילין על היד הכהה והחלשה. ["כהה" היינו חלש ורפה, כגון: ישנה סכין חדה וישנה סכין כהה. וכן "חושיו כהו" - נחלשו].

מדוע מצוה התורה לקיים מצוה כה חשובה דווקא על היד הכהה והחלשה? מביא הכלי יקר שני הסברים נפלאים. (הציטוטים להלן - מתוך פירושו שם)

↩ א. החומר חלש – הרוח מתחזקת!

- *לאחר אכילת "שווארמה בלאפה" או "סטייקים על האש", האם נוכל להשתפך באיזו תפילה נרגשת?!*

- *ואם זכינו "להיכנס חזק" לאיזו סוגיה בגמרא, לפלפל, להקשות ולתרץ, האם נוכל מיד לאחר מכן ללכת לעשות פעילות ספורט נמרצת ולהפעיל שרירים?!*

בדרך כלל לא. אומרים רבותינו, שהחומריות והרוחניות אינן ידידות טובות במיוחד. כשיש תגבורת של הגשמיות, הרוחניות נדחקת, וכשיש תגבורת של הרוחניות, הגשמיות נחלשת. [יחד עם זאת, התורה מלמדת אותנו איך להשתמש גם בגשמיות באופן נכון ומתון, שלא יזיק לרוחניות, ואף יחזק אותה. אך זה נושא בפני עצמו].

"השכל והחומר הם כצרות זו לזו, כשזה קם זה נופל, וכאשר יענו את החומר כן ירבה כח השכלי... ויעידו על זה זקנים עם נערים, כי בעוד היות האדם נער ובער, וכח החומרי בתוקפו, אז כח שכלו חלש. וכאשר יבוא בימים, וכח חומרו הלוך וחסור, יתגבר שכלו... כמו שנאמר: "בִּישִׁישִׁים חָכְמָה וְאֹרֶךְ יָמִים תְּבוּנָה".

ולפי זה, ישנה סיבה מדוע יד שמאל היא החלשה יותר. הסיבה היא - מפני שהיא סמוכה ללב! הלב, הנושא עימו מטען רוחני עצום, מחליש את הכח החומרי בצד שמאל של הגוף.

"כי יד השמאל החלושה והיא כהה כנגד הלב, שבו משכן החכמה. כי המקום השכלי שבלב גורם שידו כהה... אבל יד ימין במקום הכבד כי בו משכן הכח המתאוה, ואינו מתנגד אל היד, כי שם עיקר כוחה".

ואם כן, חולשתה של יד שמאל היא היא מעלתה, שנמצאת היא בסמוך ללב. וכשהפסוק אומר "על ידכה" - על יד כהה, "כאילו אמר שיהיה לאות על לבך, כי הלב סיבה לכהות היד".

ב. מתוך החולשה – מתגבר הבטחון בה'!

דוד המלך - בתחילה היה מצטער על כך שהלב מונח בצד שמאל ואילו הכבד בצד ימין. כאילו רצון ה' הוא, שהצד החומרי שבאדם יהיה חשוב יותר ודומיננטי יותר, ואילו הצד הרוחני והשכלי, יהיה מִשְׁנִי וטפל, כמו שיד ימין עיקר והשמאל טפל. אבל לאחר מכן התבונן בדברים, וכך אמר:

"**שִׁוִּיתִי ה' לְנֶגְדִּי תָמִיד,** כִּי מִימִינִי בַּל אֶמּוֹט
לָכֵן שָׂמַח לִבִּי וַיָּגֶל כְּבוֹדִי, אַף בְּשָׂרִי יִשְׁכֹּן לָבֶטַח
כִּי לֹא תַעֲזֹב נַפְשִׁי לִשְׁאוֹל [לרדת לשאול תחתית], לֹא תִתֵּן חֲסִידְךָ לִרְאוֹת שָׁחַת
תּוֹדִיעֵנִי אֹרַח חַיִּים, שֹׂבַע שְׂמָחוֹת אֶת פָּנֶיךָ, נְעִמוֹת **בִּימִינְךָ** נֶצַח".
(תהילים פרק טז)

כאשר אני רואה את ה' למולי, הרי שהשמאל שלי נמצא כנגד הימין של ה'! ואם כן, הלב נמצא במקום טוב! בימין ה'! כשאני מעמיד את הקב"ה מול העיניים, אין לי מה לפחד! למרות שהתאוות והיצרים שלי הנמצאים בימיני, הם באמת כל כך דומיננטיים וכל כך חזקים, אין לי מה לחשוש שיפילו וימוטטו אותי חלילה, "כי **מימיני** בל אמוט"!

לכן שמח לבי ויגל כבודי, בוטח אני בה' שאצליח לעמוד בנסיונות החיים, ולא ארד שחת חלילה, שהרי ה' ניצב למולי. וכנגד ידי השמאלית החלושה, כנגד אוזלת ידי, עומדת ימין ה' החזקה - "נעימות **בימינך** נצח". העיקר הוא הימין שלך ה', התומכת בי ביותר דווקא בחולשות שלי, בצד שמאל שלי!

"על כן ציוה ה' להניח התפילין, אשר שם ה' חקוק בהם, על יד כהה, להורות

שיד ה' החזקה הימנית היא הנותנת כח ליד כהה זו... ובהיות פני כנגד ה', אז ימינו כנגד יד כהה. ולהורות נתן בלבם שאין שום מעשה תלוי בפעולת האדם, כי אם בעזר השם יתברך"!

"כי לא בכח יגבר איש, כי אם לה' המלחמה, לפי שיד האדם כהה וחלושה מלעשות גדולה או קטנה, אם לא כי יד ה' עשתה זאת, המחזיק בידו".

התורה מדגישה שהנחת התפילין תהיה על היד הכהה והחלשה דווקא, שבה ניכרת יותר אוזלת ידנו, ותלותנו בבורא יתברך. וכשנשים את ה' מול עינינו, ניווכח לראות שדווקא מול המקום החלש שלנו, עומדת ימין ה' לתמוך בנו!

וניתן עוד להוסיף, שדווקא בהנחת התפילין ניתנת החשיבות ליד שמאל, העומדת כנגד ימין ה', כי בכח התפילין האדם מסוגל וצריך לראות כאילו שכינה לנגדו [ומהלכות התפילין - שלא יסיח דעתו מהן]. בהנחת התפילין יש כח חזק לרומם את האדם לדרגה של "שיותי ה' לנגדי תמיד", לכן דווקא בהן יש לתת את החשיבות לשמאל, שהיא ימין ה', שבזאת אני בוטח.

שמאל קודמת לימין בקשירת השרוכים

כזכר לחשיבותה של שמאל, הזוכה שהתפילין נקשרות בה, אומרת ההלכה כשהאדם מתלבש ונועל נעליים, למרות שבכל פעולות הלבישה עליו להתחיל בימין, הרי שאת פעולת קשירת השרוכים - עליו להתחיל בשמאל. כי לענין קשירה - שמאל קודמת.

ולכאורה יש לשאול, איך ניתן לדמות קשירת נעליים, לקשירת תפילין, שהוא דבר קדוש?! הגאון רבי מרדכי יפה בספר ה"לבוש" (סימן ב סעיף ד) מביא לכך טעם נאה:

מסופר בתורה על אברהם אבינו, שסייע למלך סדום במלחמתו, אך סירב להצעתו לקחת לעצמו מן השלל, כמו שנאמר: "וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל מֶלֶךְ סְדֹם: הֲרִמֹתִי יָדִי אֶל ה' אֵל עֶלְיוֹן קֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ, אִם **מִחוּט וְעַד שְׂרוֹךְ נַעַל**, וְאִם אֶקַּח מִכָּל אֲשֶׁר לָךְ". אמרו על כך חז"ל (חולין פט ע"א): כי בזכות שקידש אברהם את שמו של ה', זכה לשכר רב. בשכר שאמר: "אם **מחוט** ועד **שרוך** נעל", זכו בניו לשתי מצוות: **לחוט** תכלת של ציצית, **ולרצועה** של תפילין.

לכך ניתן לדמות את קשירת הנעלים לקשירת תפילין, כיון שעל ידי "שרוך נעל" זכו ישראל בתפילין...

ואומנם, יש שנתנו טעם להנחת התפילין בשמאל - דווקא משום חשיבותה של ימין, כדי שיד ימין החשובה והמיומנת, היא זו שתתעסק בפועל בקשירת התפילין. וכפי המובא בספרים הקדושים, שההכנה למצוה מעלתה נשגבה מהמצוה עצמה. (תורת חיים ואמונה)

התפילין של הקב"ה

למדנו מעט על התפילין שאנו מניחים, וכעת נלמד על תפילין אחרות, שלא אנחנו מניחים אותן, אלא... הקב"ה. כן, כן.

ואולה אשאל אותך, יוני, האם זוכר אתה את יוסי חברך הטוב?

- בודאי שאני זוכר אותו, אבא! לא סתם זוכר! כל פעם שאני מסתכל על מחזיק המפתחות שהוא נתן לי, עם התמונה שלו, אני נזכר בימים הטובים שלמדנו ושיחקנו יחד, לפני שעבר דירה, אני כל כך מתגעגע אליו!

- האם זוכר אתה מה נתת לו אתה במתנה לפני שעבר דירה?

- כן, נתתי לו כוס עם תמונה של שנינו יחד. הוא סיפר לי שהוא משתמש בה כל יום, וגם הוא מתגעגע מאד!

- יוני, הידידות היפה הזו בינך לבין יוסי, והמצרות היפות שיש לכם אחד מהשני, הם כמו משל, קטן קטן, לידידות הנפש שיש לנו, עם ישראל, עם בורא העולם.

ידיד נפש, אב הרחמן, משוך עבדך אל רצונך....
כי יערב לו ידידותך מעופת צוף וכל טעם.
הדור, נאה, זיו העולם, נפשי חולת אהבתך!
אנא, אל נא, רפא נא לה, בהראות לה נועם זיוך,
אז תתחזק ותתרפא, והיתה לה שמחת עולם.

הטה אזנך, ובעיקר הטה את ליבך, בני חביבי, לדברים הנפלאים. והלואי נזכה לקלוט משהו מן המשהו מהאהבה שה' יתברך אוהב אותנו.

פארו עלי – ופארי עליו

*אמר רבי יצחק: **מנין שהקדוש ברוך הוא מניח תפילין?** שנאמר: "נִשְׁבַּע ה' בִּימִינוֹ וּבִזְרוֹעַ עֻזּוֹ". בימינו - זו תורה, שנאמר: "מִימִינוֹ אֵשׁ דָּת לָמוֹ". ובזרוע עוזו - אלו תפילין, שנאמר: "ה' עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן"...*

שאל רב נחמן... תפילין של הקדוש ברוך הוא - מה כתוב בהם? אמר לו: "וּמִי

כְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל גּוֹי אֶחָד בָּאָרֶץ". אמר להם הקדוש ברוך הוא לישראל: אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם, ואני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם! אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם, שנאמר: "שְׁמַע יִשְׂרָאֵל ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד", ואני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם שנאמר: "וּמִי כְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל גּוֹי אֶחָד בָּאָרֶץ". (ברכות דף ו ע"א)

כשם שאנו עם ישראל מניחים תפילין, עטרה ופאר לראשנו, משתבחים ומתפארים: "ה' אלוקינו ה' **אחד**"! כך הקב"ה, אף הוא כביכול מניח תפילין, מתפאר ומשתבח בעם ישראל, העם האחד היחיד והמיוחד שלו, ובתפילין שלו כתוב: "מי כעמך ישראל גוי **אחד** בארץ"!

אומרת כנסת ישראל לקב"ה: "שִׂימֵנִי כַחוֹתָם עַל לִבֶּךָ, כַּחוֹתָם עַל זְרוֹעֶךָ, כִּי עַזָּה כַמָּוֶת אַהֲבָה"! כמו שאנחנו שמים את החותם שלך עלינו, כך גם אתה, רבונו של עולם, שים את החותם שלנו עליך. **"אֲנִי לְדוֹדִי וְדוֹדִי לִי"!** (שיר השירים ו ג) **"פְּאֵרוֹ עָלַי, וּפְאֵרִי עָלָיו!"** (פיוט אנעים זמירות)

"כי הוא מחוק אהבת אוהבים, לישא כל אחד חותם אהבת חברו על עצמו". *(חתם סופר מגילה ד ע"א)*

שמע ישראל ה' אלוקינו ה' אחד *– במילת שמע העי"ן גדולה, ובמלת אחד הדל"ת גדולה, רמז למה שאמרו חז"ל* ***שהקב"ה וישראל מעידין זה על זה****... כי כשם שאנו קושרים כחותם על לב וזרוע יחוד ה' יתברך, כן הקב"ה משים אותנו כחותם על לבו, וכחותם על זרועו, לעשות אותנו גוי אחד בארץ.* *(כלי יקר דברים ו ד)*

העמקה

קשר שלא ינתק – אהבה הדדית ללא תנאי

לאחר חטא העגל, מבקש משה רבנו מהקב"ה: "הַרְאֵנִי נָא אֶת כְּבֹדֶךָ", משה מבקש לראות כביכול את הקב"ה. אומר לו הקב"ה: "לֹא תוּכַל לִרְאֹת אֶת פָּנָי, כִּי לֹא יִרְאַנִי הָאָדָם וָחָי", האדם בעודנו חי עלי אדמות, אינו יכול לראות את הקב"ה. ובכל זאת נותן לו הקב"ה לראות את אחורי פניו - "וַהֲסִרֹתִי אֶת כַּפִּי, וְרָאִיתָ אֶת אֲחֹרָי, וּפָנַי לֹא יֵרָאוּ". (שמות פרק לג)

כמובן שאין לנו שום הבנה בדברים הללו, שאינם כפשוטם. **בודאי שאין מדובר על "ראייה" פשוטה, אלא על מושגים רוחניים.** וכפי שאנו אומרים, שהקב"ה "אינו גוף ולא ישיגוהו משיגי הגוף", כלומר, אדם שיש לו מושגים של "גוף" ושל חומריות, אינו יכול בשום אופן להבין ולהשיג בדעתו מהו הבורא. אלא שיש בתורה ובחז"ל כל מיני משלים ודימויים הבאים לסבר את האוזן, ולהמחיש לנו על פי הכלים וההבנות שלנו, אלו שהם מושגים על הקב"ה.

ואכן זכה משה רבנו, מה שלא זכה אף אדם עלי אדמות, לראות את אחורי פניו, כביכול, של הקב"ה. ומה ראה? "קשר תפילין הראה לעיניו" (רש"י), משה רבנו ראה את הקשר הנקשר בעורף, בתפילין של הקב"ה.

לא לחינם, דווקא לאחר חטא העגל - מראה הקב"ה למשה רבנו את התפילין שלו, כביכול, המעידים על אהבתו לישראל. הוא מראה לו שהוא אוהב את עמו ישראל אהבת עולם.

כשם שעם ישראל מעידים על אהבתם לבורא בכל מצב וללא תנאי, וכפי שכתוב בתפילין עצמן: "ואהבת את ה' אלוקיך, בכל לבבך, ובכל נפשך ובכל מאודך", בכל מידה ומידה שמודד לך, בכל מצב בחיים, אהבת ה' לא תסור ממנו לעולמים. אף הקב"ה אוהב את עמו ישראל בכל מצב וללא תנאי, אף כשהם חוטאים. כי היהודי - אף כשהוא חוטא, ומעשיו מרוחקים מאד מה', בכל זאת - עומק לבו נשאר דבוק וקשור לקב"ה.

התפילין מעידים כי "נַפְתּוּלֵי אֱלֹהִים נִפְתַּלְנוּ", קשורים וכרוכים אנו לדודנו, ודודנו לנו, בקשר בל ינתק.

*"וזהו אהבת ה' יתברך לישראל, גם לאחר שחטאו בעגל לא יפגום בהם החטא, וישארו קשורים בה' יתברך... כי ההבדל שבין ישראל לאומות לא יהיה תלוי רק במצוות ובמעשים טובים, כי גם האומות יוכלו לעשות מעשים שיהיה להם גוון טוב, אך אף בעת שאחד מישראל יחטא, גם החטא לא יהיה כמעשה האומות, והוא שלא יגיע - אלא רק משפה ולחוץ, **ועומק לבו - ישאר דבוק וקשור לה' יתברך**"* (מי השילוח פרשת כי תשא).

הקשר האיתן הזה מרומז אף בפסוק: "הֶן עָם לְבָדָד יִשְׁכֹּן וּבַגּוֹיִם לֹא יִתְחַשָּׁב". עם ישראל הוא עם מיוחד, עם קדוש, נבדל ונפרד מן הגויים. יהודי אינו צריך ללכת וללמוד מן הגויים, מה הם עושים, איך הם נוהגים... אלא הולך הוא בגאון עם המורשת, עם התורה, עם הבורא יתברך. במילה ***"לְבָדָד"*** יש רמז לייחודיות הגדולה שלנו: הקשר של התפילין הוא [כפי שהובא לעיל] בצורת האות ד'. הד' של התפילין שלנו והד' של התפילין של הקב"ה, קושרים אותנו יחד בקשר אמיץ, המבדיל ומקדש אותנו מן האומות. (רמתיים צופים פרק ו אות כט)

ארבע הפרשיות בתפילין של הקב"ה

כשם שבתפילין שלנו ישנן ארבע פרשיות בשבחו של הקב"ה ונאמנותנו כלפיו, כך בתפילין של הקב"ה ישנן ארבע פרשיות בשבחם של ישראל, וברצונו להיטיב ולהשפיע עלינו רוב טובה. ומהן ארבע הפרשיות? (כמבואר בברכות ו ע"א)

↩ **א.** "כִּי מִי גוֹי גָּדוֹל אֲשֶׁר לוֹ אֱלֹהִים קְרֹבִים אֵלָיו כַּה' אֱלֹהֵינוּ בְּכָל קָרְאֵנוּ אֵלָיו". "וּמִי גוֹי גָּדוֹל אֲשֶׁר לוֹ חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים צַדִּיקִם כְּכֹל הַתּוֹרָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹתֵן לִפְנֵיכֶם הַיּוֹם" (דברים ד ז-ח).

↩ **ב.** "אַשְׁרֶיךָ יִשְׂרָאֵל, מִי כָמוֹךָ עַם נוֹשַׁע בַּה'" (דברים לג כט). "וּמִי כְעַמְּךָ כְּיִשְׂרָאֵל גּוֹי אֶחָד בָּאָרֶץ" (שמואל ב ז כג).

↩ **ג.** "אוֹ הֲנִסָּה אֱלֹהִים לָבוֹא לָקַחַת לוֹ גוֹי מִקֶּרֶב גּוֹי בְּמַסֹּת בְּאֹתֹת וּבְמוֹפְתִים" (דברים ד לד).

↩ **ד.** "וּלְתִתְּךָ עֶלְיוֹן עַל כָּל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר עָשָׂה, לִתְהִלָּה וּלְשֵׁם וּלְתִפְאָרֶת, וְלִהְיֹתְךָ עַם קָדֹשׁ לַה' אֱלֹהֶיךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֵּר" (דברים כו יט).

כשם שארבע הפרשיות שבתפילין שלנו, בתפילין של יד - נמצאות כולן בבית אחד, ואילו בתפילין של ראש - נמצאות בארבעה בתים נפרדים; כך התפילין של הקב"ה.

ה"משך חכמה" מביא לכך הסבר נפלא:

עיני ולבי עליכם!

אומר הקב"ה: "וְהָיוּ עֵינַי וְלִבִּי שָׁם כָּל הַיָּמִים" (מלכים א ט ג) - תמיד עיניו של הקב"ה ולבו על עם ישראל. "עיני" - כנגד תפילין של ראש המונחות בין העיניים, וזהו רמז **להשגחה** התמידית של הקב"ה על עם ישראל. "ולבי" - כנגד תפילין של יד המונחות בסמוך ללב, רמז **לאהבה** של ה' יתברך לעמו.

והנה, בעם ישראל ישנם סוגים שונים, וכפי שאנו אומרים בהגדה של פסח "כנגד **ארבעה** בנים דיברה תורה", וכן ארבעת המינים שנוטלים בחג הסוכות מרמזים כידוע על **ארבעה** סוגים בעם ישראל. **השגחת ה' – חלוקה היא לקבוצות השונות, ואילו האהבה – אחידה לכולם!**

משל למה הדבר דומה: לאבא שיש לו כמה בנים, האחד "ילד טוב", השני מרדן, אחד רגיש במיוחד, ואחר תמים מאד, וכו'. ההנהגה שלו עם כל אחד מהבנים היא שונה: עם אחד הוא מקפיד ומדקדק מאד, מהשני מעלים עין, על האחד מטיל אחריות, על השני לא, וכן הלאה. אבל האהבה - שווה לכולם!

כך הקב"ה, מתנהג עם כל אחד ואחד מעם ישראל בהנהגה ובהשגחה המתאימים לו, כענין הפרשיות בתפילין של ראש, בין העיניים, החלוקות לארבעה בתים. [וכמו שאנו אומרים ב"פתח אליהו": "לאשתמודעא [להכיר ולהודיע] תוקפך וחילך [עוזך וכוחך] לבני נשא [לבני אדם], ולאחזאה לון [ולהראות להם] איך אתנהיג עלמא [איך מתנהל העולם] בדינא וברחמי [בדינים או ברחמים], דאינון [שהם] צדק ומשפט, כפום עובדיהון דבני נשא [כפי מעשיהם של בני האדם]"]. **אבל האהבה – היא אותה אהבה.** כל הפרשיות בתפילין של יד, הסמוכות ללב - בבית אחד. (משך חכמה שמות ג יג)

קלני מראשי, קלני מזרועי!

אמר רבי מאיר: בשעה שאדם מצטער, שכינה מה לשון אומרת? **קלני מראשי, קלני מזרועי!** (סנהדרין מו ע"א) [כמו שהאדם כשהוא עייף ויגע אומר: ראשי כבד עלי! זרועי כבד עלי! (רש"י)]. כשיהודי שרוי בצער, השכינה מצטערת מאד בצערו!

אומר רבי חיים מוולוז'ין: היד והראש - הם מקומות התדבקות הקדושה. וענין התפילין של ה' יתברך שמו - הוא התדבקותו יתברך שמו להיטיב עמנו. לכן כשאדם מצטער, ואז אין ההתקשרות וההתדבקות כביכול בין האדם לבינו יתברך שמו בשלמותו כראוי, הוא ענין "קלני מראשי, קלני מזרועי", שהם מקומות התפילין, ששם היה ראוי להיות ההתדבקות הקדושה. (נפש החיים שער ב פרק יא בהגהה)

סיפור

רבונו של עולם, הלוא תעשה כמו אותו יהודי פשוט!!

רבי לוי יצחק מברדיצ'ב, "סניגורם של ישראל", ראה פעם יהודי אחד, מפשוטי העם, שנשמטו לו התפילין של ראש, כמעט שנפלו לארץ, והוא בבהלה מיהר להרימן, נשקן וחזר ונשקן.

פתח הרב ואמר: "רבונו של עולם, הן גם אתה מניח תפילין, ובהן כתוב "מי כעמך ישראל". והנה זה רבות בשנים שהתפילין שלך, עטרת תפארת ישראל, נפלו משמים ארץ. ואיך אתה רואה את פארך, את תפיליך, נתונים ללעג, נדרסים ונרמסים בגלות המרה הזו?! רבונו של עולם, הלוא תעשה כמו שעשה אותו יהודי פשוט?!"

עין טובה על עם ישראל

עוד אמר רבי לוי יצחק מברדיצ'ב: ישנה מצוה שלא להסיח דעת מהתפילין (מנחות לו סע"ב), ולכן על האדם לחשוב תמיד, או על התפילין של עם ישראל, שבהם כתוב השבח של הקב"ה, דהיינו שיתן שבח והודיה לה' יתברך; או על התפילין של בורא העולם, שכתוב בהן השבח של עם ישראל, **דהיינו שילמד זכות על ישראל ויספר בשבחן, ויש לה' יתברך נחת רוח מזה שמספר בשבחן של ישראל.** (קדושת לוי פרשת בא)

וכמה נאים הדברים למי שאמרם! שהרי כידוע, רבי לוי יצחק בכל הזדמנות ניסה ללמד זכות וסניגוריה על עם ישראל. **פעם אחת,** ראה עגלון יהודי, שבאמצע תפילת שחרית, יצא לחצר בית הכנסת והתחיל לזפת את אופני העגלה ולהאכיל את הסוסים, כדי שיהיה מוכן ליציאה מיד לאחר התפילה. לנוכח מעשה מביש זה, הרהר רבי לוי יצחק, ואז נשא עיניו ואמר: רבונו של עולם, ראה כמה חביבים עם ישראל! אף בשעה שעגלון זה מזפת את עגלתו ומאכיל את סוסיו, הוא אינו פוסק מלהתפלל! אכן רבי לוי יצחק לא שת ליבו אל הרע של מעשה זה, אלא על הטוב שבו, שלמרות שכל כך בוער לעגלון לצאת לדרך, והוא נחפז להכין את הסוס והעגלה, הוא אינו מוכן לוותר על תפילת שחרית! לוואי נצליח לאמץ לעצמנו עין טובה שכזו על כל אדם מישראל!

משכני – אחריך נרוצה!

יונ׳, למדנו מן המעט על התפילין ומשמעותן, על הקשר שהן קושרות אותנו עם הבורא יתברך, מה יש לנו לומר? אשרינו! מה טוב חלקנו! ומה נעים גורלנו! אשרינו שפה בעולם הזה, ה׳ נותן לנו ״כלים״ כאלו נפלאים, לקשור קשרים עליונים, לחבר את הנשמה שלנו עם השורש הרוחני שלה, להיות מאוחדים, קשורים וכרוכים עם בורא העולם!

האם אנו יודעים להעריך את הזכות הזו? לשמוח בה? להתלהב ממנה? הבה נראה כמה סיפורים ותובנות מגדולי ישראל, התלהבותם ומשקם למצות התפילין, שנזכה להידבק אל אנו בהתלהבות הזו!

״מָשְׁכֵנִי – אַחֲרֶיךָ נָּרוּצָה״! (שיר השירים א ד)

משוך אותי אליך משיכה מועטת, ואני ארוץ אחריך במהירות רבה! (מצודת דוד)

◄ כדאי לחיות שמונים שנה

הצדיק רבי אברהם מקאליסק, פגש פעם ליד בית מדרשו בטבריה זקן אחד, שהיה תשוש ועצוב ביותר. שאל אותו: מדוע הינך כה נעצב? השיבו הזקן, כי כוחותיו עזבוהו, הוא כמעט אינו מתפקד, ואפילו מצוות בקושי יכול לקיים. הוא סיים דבריו באנחה ואמר: ״אינני יודע בשביל מה אני חי״. הביט בו הרב במבט חודר, ואמר: ״דע! **כדאי לו לאדם לחיות שמונים שנה ובלבד שיזכה פעם אחת להניח תפילין,** ואפילו על דרך כזה שאתה מניח את התפילין״! (ספר הבר מצוה רפב)

◄ יותר ממיליון דולר

רבי אליהו ראטה ראה פעם אדם העומד להניח תפילין, אך הבחין שהוא עושה זאת בצורה מכאנית, ללא חיות והתלהבות. הרב, שאהבת ה׳ פעמה בלבו, ניגש אליו ואמר לו: ״אמור נא לי, אם יבוא אליך עכשיו מישהו בהצעה זו: ׳הנני נותן לך אלף דולר בתנאי שלא תניח תפילין היום׳, האם היית יכול לעמוד בנסיון הזה?״ הלה חייך והשיב לרב: ״אין זה בגדר נסיון בכלל! היעלה על הדעת לוותר על תפילין תמורת אלף דולר?!״. המשיך הרב ושאל: ״ואם יתנו לך עשרת אלפים דולר, האם תוותר על הנחת התפילין?״ ״חלילה!״, זעק הלה בפנים איתנות ונחושות. פניו של רבי אליהו הרצינו, והוסיף לשאול: ״ואם יציעו לך מיליון דולר, טבין ותקילין, צרורים ומנויים פה לפניך על השולחן, האם תוותר רק פעם אחת בלבד על התפילין?״ הלה ניצת כולו, וקרא בקול גדול: ״בעד כל הון שבעולם לא אוותר על מצות תפילין!!!״ התרגש רבי אליהו ואמר: אם כן, הולכים אנחנו עכשיו לקיים מצוה ששווה בעינינו יותר ממיליון דולר!!! והיאך לא נתרגש?! היאך לא נשוש ונעלוז?! (איש חסיד היה עמוד רטו)

◄ מאלפי זהב וכסף

לאדמו"ר רבי אברהם מטשכנוב, ניגש חבר נעורים ושאלו: הלוא שנינו למדנו וגדלנו יחד בתורה וביראה, אף אני כל ימי חיי למדתי תורה וקיימתי מצוות ומעשים טובים, ומה בעצם ההבדל בינינו?! השיב לו הרב: אמור לי נא, ידידי, האם זכור שהיתה לך אי פעם בחייך שמחה גדולה במיוחד? אמר לו: כן, פעם אחת הרווחתי סכום של עשרת אלפים רובל בפעם אחת, וזכורה לי עד היום השמחה הגדולה שהיתה לי אז. נענה הרב ואמר: דע לך חביבי, **כי בשעה שאני פושט ידי להניח תפילין, ועדיין איני מניחם, רק עולה במחשבתי כי אני מוכן ומזומן להניח תפילין שציוני בוראי, אצלי השמחה כמו שהיתה לך בעת שהרווחת את העשרת אלפים רובל.** הבין אותו חבר, כי טעה בהערכתו כלפי ידיד נעוריו, והפך להיות אחד מחסידיו. (בישישים חכמה עמוד לה)

◄ הכיף של החיים

הצדיק רבי שלומק'ה מזוויל, סיפר לפי תומו, שהיה יודע ומכיר באחד, שבזמן הנחת תפילין **קיבל תענוג כל כך גדול מהמצוה, יותר מבעל תאווה הגדול בתאוותו!** (יסוד צדיק זוויל עמוד קעא)

לערב את התבשילים!

אומר הצדיק ה"אוהב ישראל" מאפטא: לעשות את המצוות בשמחה, שיבין שיהיו מוטעמים וערבים. כי אינו דומה הנחת תפילין של זה להנחת תפילין של זה, כמשל הטבח שיודע להטעים את התבשיל היטב, יותר ויותר מטבח אחר, הגם שזה נותן בתבשיל בשר טוב וגם זה. ועל דרך שאמרו חכמי האמת, על דברי חז"ל (יומא כח ע"ב): "קיים אברהם אבינו כל המצוות, ואפילו עירוב תבשילין". מדוע נקט דווקא עירוב תבשילין יותר משאר המצוות? אלא ללמדנו שידע אברהם אבינו להטעים ולערב את התבשילים, היינו המצוות שנקראו מטעמים. ועירוב הוא לשון מתיקות, על דרך "וְעָרְבָה לַה' מִנְחַת יְהוּדָה". (ילקוט אוהב ישראל מאפטא פרשת דברים עמוד סד)

◄ אֵשׁ תָּמִיד תּוּקַד עַל הַמִּזְבֵּחַ – לֹא תִכְבֶּה!

הגאון רבי שלמה זלמן אוירבך זצ"ל, היה מברך ילד לפני הבר מצוה בלשון זו: **"השם יעזור לך, שכל החיים שלך תניח את התפילין באותו שמחה שיש לך עכשיו** בתחילת ימי הבר מצוה שאתה מניח תפילין".

◄ ראוי לאדם להתלהב מאד!

כותב רבי נתן מברסלב: סיפר לי חברי רבי נפתלי, שפעם אחת סיפר עימו רבנו הקדוש [רבי נחמן] ממצות תפילין, והפליג מאד בקדושת התפילין ואמר: **שראוי לאדם להתלהב מאד בהנחת תפילין, כי תפילין הם קדושים ונוראים מאד,** וראוי שיפול על האדם פחד ורעדה גדולה, ואימה ויראה עצומה כשרוצה להניח תפילין, אשר קדושתם שגבה וגבהה מאד". (חיי מוהר"ן אות תקי)

◄ ללמוד מהתרגשותם של הקדושים ברזאני ופיינשטיין הי"ד

רבי אריה לוין זצ"ל הוזמן פעם לדרוש במסיבת בר מצוה קולקטיבית בבית ספר לא דתי, וסיפר להם מעשה מופלא על מצות תפילין, עם מוסר השכל בצידו: הוא, רבי אריה, שימש כרב האסירים בתקופת המנדט, וכשהוציאו להורג את הקדושים ברזאני ופיינשטיין הי"ד, ביקשו הנידונים להכניס אותו לחדרם. כשנראתה דמותו של רבי אריה בתא האסירים, ביקשו ממנו שיניח להם תפילין בפעם האחרונה בחייהם. ההתרגשות בחדר היתה נוראה, ורבי אריה לוין תיאר את הצמרמורת שאחזה באסירים בעת קיום המצוה, כיון שידעו שזו היא המצוה האחרונה שהם מקיימים עלי אדמות.

"ועכשיו נתבונן", אמר רבי אריה לתלמידי בית הספר, "וכי מפני שהקב"ה נותן לנו עוד הרבה שנות חיים, אין אנו צריכים לקיים את מצות התפילין בהתרגשות ובשמחה?!" (טובך יביעו פרשת בא)

◄ קול דודי דופק!

כשהאדם רעב, הבטן שלו מקרקרת, מכריזה שהיא רעבה, ותובעת ממנו לאכול! היו צדיקים שהרגישו כזה "רעב" מוחשי גם לדברים של קדושה.

"קוֹל דּוֹדִי דוֹפֵק!" כמו שהגוף תובע כשמגיע זמן אכילה ושתיה, כמו כן הלב תובע תפילה כשמגיע זמן תפילה, או שאר מצוה. קולו של הקב"ה כמו דופק בחדרי הלב!

ופעם אחת הגביה האדמו"ר מרוז'ין זיע"א את ידו, ואמר: "ברוך ה', **ידי תובעת אותי להניח תפילין!**" (נר ישראל עמוד קיג)

◄ התגעגע לתפילין!

הגאון רבי יחזקאל אברמסקי זצ"ל נאסר זמן ממושך על ידי השלטונות ברוסיה, וריחף עליו גזר דין מוות. מאמצים רבים נעשו כדי להצילו ולשחררו. וסוף דבר היה שהוא שוחרר מכלאו במוסקבה בערב יום הכיפורים תרצ"ב.

בתקופת מאסרו הוסיפו לו רבני מוסקבה את השם "יוסף" כסגולה, שכמו יוסף, יזכה אף הוא להיגאל מהרה מבור כלאו. ואמנם כן, רגיל היה הרב לדרוש בנוגע לשחרורו את הפסוק שנאמר ביוסף הצדיק (בראשית מא יד): "**וַיָּרִיצֻהוּ** מִן הַבּוֹר" - **כדרך כל תשועת ה' שנעשית כמו רגע!!** (רבי עובדיה מברטנורא). בהטעימו, שכאשר הוצא מן הכלא בערב יום הכיפורים, לא הספיק אפילו לנעול את מנעליו! הוא הגיע לביתו במוסקבה בערוב היום, כשבני המשפחה סיימו כבר לאכול את הסעודה המפסקת. ומה עשה ברגעים המעטים שנותרו עד סמוך לשקיעת החמה, בטרם ייכנס יום הכיפורים? הוא ניצל אותם, לא לצורך אכילה לפני הצום, אלא כדי לקיים את המצוה של הנחת תפילין, שנשללה ממנו בהיותו בכלא. בכלא לא הניחו לו הרשעים לקיים דתו, והטוטפות היקרות נלקחו ממנו בתואנה שהוא עלול לחנוק את עצמו ברצועות הקדושות. עתה,

כשהגיע לביתו, ונותרו לו דקות ספורות עד התקדש היום, שש אץ כמוצא שלל רב, להתרפק בגעגועים על מצות הנחת התפילין. (מלך ביופיו)

חומרת מי שאינו מניח תפילין

כגודל מעלתן של התפילין, ועוצמתן הרוחנית העצומה, כן גודל החומרה במי שחלילה מזלזל בכתרו של מלך.

שבעה מנודים לשמים, ואלו הן... מי שאין לו תפילין בראשו ותפילין בזרועו. (פסחים קיג ע"ב)

פושעי ישראל בגופם - מי הם? אמר רב: קרקפתא [ראש] דלא מנח תפילין. (ראש השנה יז ע"א)

אמר רב ששת: כל שאינו מניח תפילין, עובר בשמונה עשה. ואמר ריש לקיש כל המניח תפילין - מאריך ימים. (מנחות מד ע"א)

בשעה שדנים את האדם ביום הדין, ונמצא שיש לו מחצית זכויות ומחצית עוונות, אם היה זהיר במצות תפילין - כף זכות מכרעת, ואם לא היה זהיר - כף חובות מכרעת. שאין לך גדול בכל מצוות עשה שבתורה, יותר ממצות תפילין. (בית יוסף סימן לז)

כותב ה"חפץ חיים" בספרו מחנה ישראל: גדול עונש של מי שאינו מניח תפילין, שהוא בכלל פושעי ישראל בגופן, ודינו כבר נפסק (במסכת ראש השנה דף יז) שאפילו אם הוא איש בינוני, שדרכו של הקדוש ברוך הוא להטות הכף כלפי חסד, כיון שנמצא בתוך עוונותיו עוון זה, כף חובה מכרעת, והוא מוכרח לרדת לגהינם... וכתב הב"ח **שאפילו אם אין המצוה בזויה בעיניו חס ושלום, רק שמונע עצמו מלהניחן בשביל ביטול מלאכה, או שאר הפסד ממון, או מחמת עצלות,** הוא גם כן בכלל פושעי ישראל, אלא שיש חילוק ביניהם לענין עונש. וכתבו האחרונים שאפילו אם מונע את עצמו ממצוה זו רק לפרקים, הוא גם כן בכלל פושעי ישראל. ומשמע בגמרא, שמי שאינו נזהר לקיים מצוה זו בשלימותה, כגון שמסיח בין תפילין של יד לשל ראש, וכל שכן אם לפרקים אינו מניחן לגמרי מחמת עצלות, **מסתלקת ממנו השמירה העליונה, ועלול הוא בעת מלחמה להיות נרדף, חס ושלום, מפני אויביו**... ולהיפך, אם היה מקיים מצוה זו כראוי, היה מקויים בנו: "וְטָרַף זְרוֹעַ אַף קָדְקֹד", **ובודאי שגם עתה יעזור הקב"ה אותנו בעת צרה בזכות מצוה זו.**

כי שם ה' נקרא עליך!

*"כל אדם המעוטר בתפילין, **בורחים ממנו כל מלאכי החבלה, ואין להם כח להתקרב אליו, כיון ששמו של הקדוש ברוך הוא על ראשו,** כמו שנאמר (דברים כח יז): "וְרָאוּ כָּל עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי שֵׁם ה' נִקְרָא עָלֶיךָ - וְיָרְאוּ מִמֶּךָּ". וכן מצינו ביעקב אבינו, שבשעה שנאבק עם המלאך, שהיה שרו של עשו, רצה המלאך להורגו, אך כשראה את*

יעקב מלובש בתפילין, נתיירא. וזהו שנאמר (בראשית לב כו): "וַיַּרְא כִּי לֹא יָכֹל לוֹ", שראה המלאך את התפילין, הבין שלא יוכל לו, שראה את שם השם יתברך על התפילין. וכל המעוטר בטלית ותפילין, יוצאת בת קול ואומרת: תנו כבוד לזה שיש צלם המלך על ראשו! וכשאדם יחשוב שהשכינה שרויה עליו על ידי התפילין, ודאי ידבק לבו בהקדוש ברוך הוא". (מעם לועז פרשת עקב)

סיפור

דגל לבן

מספר חייל שהשתתף במלחמת "שלום הגליל": היחידה שלנו היתה הראשונה שפרצה לבירות. יום אחד, יצאנו לפעולה בשעת בוקר מוקדמת. בטרם יציאה, עמדתי להניח תפילין, על אף שלפי התוכנית היינו אמורים לחזור כעבור שעות אחדות, והייתי יכול להניח תפילין ולהתפלל בסיום הפעולה, כעין קול פנימי לחש לי להתפלל לפני היציאה לפעולה. לפתע, בעוד אני שקוע בתפילתי, הגיחו כמה מחבלים מתוך בונקר, שהיה מרוחק מאיתנו מטרים ספורים בלבד. היינו בהלם מוחלט, ואז קרה הנס: הם הביטו בנו, מיקדו את מבטם בתפילין, ומיהרו להרים את ידיהם ולהניף פיסת בד לבנה לאות כניעה...! (התפילין עמוד 169)

אות הכבוד

דע בני היקר! כי התפילין המה כמו אות הכבוד אשר יינתן לשרי הצבא הגבוהים מאת המלך, לאות תהילה וכבוד על הראותם את אומץ רוחם ואמונתם למלכם. ובעת צאתם בחוצות, יענדו את אות הכבוד על לבותם, להיותם מופת לרבים, והאיש אשר יעז לגעת בכבודם, הוא כמו נגע בכבוד המלך, יען כי על אות הכבוד - שם המלך חרוט עליו, וענוש יענש האיש ההוא בפלילים!

אמנם גם המה, בעת אשר ישאו את אות הכבוד להתגאות בו, עליהם לזכור מי המה, וכי נושאים עליהם את שם המלך. עליהם לאמץ את רוחם גם לימים הבאים, להיותם עבדים נאמנים למלכם, ואת אות הכבוד ישמרו כאישון עינם.

נענוד טוטפות על ראשנו ועל זרוע ידנו, והמה אות הכבוד ממלך הכבוד, כי בחר בנו מכל העמים הקדמונים. ובעת אשר התפילין על ראשנו, אם אך נשמרם כדת וכדין, הלא אז כל עמי הארץ ייראו לגשת אלינו, יען כי שם המלך חרות עליהם, שם "שדי". ובעת כי נישא את התפילין עלינו, בל ימושו מזכרוננו, לדעת כי שם ה' נקרא עלינו, לבלתי לנבל חלילה שם קדשו, לשמור חוקיו ומשפטיו, להיות עבדים נאמנים לה', והלא אז ישמור צעדינו, ונגע לא יקרב באהלינו, וטוב לנו סלה! (הגיון לבר מצוה עמוד 25)

סיפורי מסירות נפש למצות התפילין

אומר דוד המלך בספר התהלים (פרק ב): "לָמָּה רָגְשׁוּ גוֹיִם, וּלְאֻמִּים יֶהְגּוּ רִיק: יִתְיַצְּבוּ מַלְכֵי אֶרֶץ, וְרוֹזְנִים נוֹסְדוּ יָחַד, עַל ה' וְעַל מְשִׁיחוֹ: **נְנַתְּקָה אֶת מוֹסְרוֹתֵימוֹ וְנַשְׁלִיכָה מִמֶּנּוּ עֲבֹתֵימוֹ".** הגויים מחבלים תחבולות לפגוע חלילה בכל הקדוש והיקר לעם ישראל, ולבם חורש מזימה: "ננתקה את מוסרותימו! נשליכה ממנו עבותימו!" - ננתק ונסיר מהם את התפילין שהם כורכים על עצמם, נשליך מהם את ה"עבותות" והחבלים הללו! (מדרש שוחר טוב שם)

אולם יהודים בכל הדורות, במסירות נפש וברוממות רוח, קשרו על ליבם בקשר אמיץ את עבותות האהבה הללו! ולהלן נביא מעט מסיפורים אלו.

אלישע בעל כנפיים

מספרת הגמרא (שבת קל ע"א): פעם אחת גזרה מלכות רומי גזירה על ישראל, שכל המניח תפילין על ראשו ינקרו את מוחו. והיה אלישע מניח תפילין ויוצא לשוק. ראהו קסדור אחד [ממונה מטעם המלך] והחל לרדוף אחריו. ברח ממנו אלישע, עד אשר השיגו הקסדור. כיון שהגיע אצלו, נטל אלישע את התפילין מראשו ואחזן בתוך כפות ידיו. אמר לו הקסדור: מה בידך? השיב לו: כנפי יונה. פשט את ידו, ובאורח נס, נמצאו בה כנפי יונה! לפיכך היו מכנים אותו "אלישע בעל כנפים". ולמה אלישע כינה את התפילין דוקא "כנפי יונה"? מפני שנמשלה כנסת ישראל ליונה, שנאמר "כנפי יונה נחפה בכסף ואברותיה בירקרק חרוץ", מה יונה זו כנפיה מגינות עליה, אף ישראל - מצות מגינות עליהן. ע"כ.

החלקה על הקרח

הרב יחזקאל ברוד, מספר בארוכה את אשר עבר עליו כילד ונער ברוסיה הסובייטית, ואת מסירות הנפש שלו ושל חבריו ללימוד וקיום התורה.

לילה אחד, בהיותי כבן 14, בעת שהתאספנו ללמוד בבית הכנסת, לפתע פרצו שוטרים ואסרו את כולנו, הילדים והמורים. במשך חודש ניסו לסחוט מאתנו הודאה על עצם קיום הישיבה ועל אנשים מסוימים שתמכו בה. עונינו, הורעבנו ונחקרנו בשיטות רוסיות שונות, אך לא נשברנו. לאחר תקופה, החליטו להעביר את כל הנערים לבית יתומים. כל טענותינו שאנו איננו יתומים, ורוצים לשוב אל הורינו, לא הועילו. השלטונות חששו שנמשיך ללמוד תורה - ולא שחררונו. המוסד היה סגור, החיים בו היו קשים, התמודדנו עם בעיות ונסיונות לא פשוטים בענייני כשרות, ושמירת השבת. הדבר שהציק לנו ביותר, היה - העדר התפילין!

ביקשנו רשות ששני נערים מבינינו יֵצאו לברדיצ'וב, שם נשארו חפצינו האישיים עוד מלפני המאסר. לכך הסכימו האחראים, הנערים הלכו, וכשחזרו, הביאו אתם את המתנה היקרה ביותר - זוג תפילין!

אמנם עדיין נותרה בעיה - כיצד להניחם במקום בטוח. ביקשנו רשות לצאת להחלקה על הקרח באזור המוסד, וכאשר הנהלת המוסד אישרה את הדבר, יצאנו עם ציוד החלקה ליער הסמוך, שם הנחנו את התפילין בזה אחר זה. אי אפשר לתאר את תחושת האושר והשמחה שחשנו באותם רגעים! בכינו והתרפקנו על התפילין, ובקושי רב יכולנו לחלוץ אותן כדי לאפשר לחברים נוספים להתעטר בהן! וכך מידי יום יצאנו כל החבורה "להחליק על הקרח" ולהניח תפילין... (התפילין עמוד 381)

הנחת תפילין בשואה במסירות נפש

בשואה בלטה שנאתם של הנאצים ימח שמם לכל קודשי ישראל, וכפי שאנו מקוננים במגילת איכה (פרק א פסוק י): "יָדוֹ פָּרַשׂ צָר עַל כָּל מַחֲמַדֶּיהָ". הצוררים שלחו ידיהם ביתר שנאה ואכזריות בכל הסממנים היהודיים, כמו חיות טרף תלשו זקנים ופיאות, ביזו ורמסו ספרי תורה, תפילין ומזוזות.

ודווקא שם, בתוך הסתר הפנים הגדול, התגלתה גבורה יהודית בעוצמתה האדירה, וכפי שכבר נשבעה כנסת ישראל לדודה, בורא עולם (שיר השירים ה ז-ח): "הִכּוּנִי, פְּצָעוּנִי נָשְׂאוּ אֶת רְדִידִי מֵעָלַי... אִם תִּמְצְאוּ אֶת דּוֹדִי, מַה תַּגִּידוּ לוֹ? שֶׁחוֹלַת אַהֲבָה אָנִי!"

← אם נחיה עד מחר בבוקר

מספרת ניצולת שואה: מיונצ'ין פולין תש"ג. הנני נזכרת בליל הבלהות במיונצ'ין, כיצד אמי מתאמצת בכל כוחה להגיע אל החבילות ולהעלותן על העגלה, אולם בגלל יריות הגרמנים לכל עבר, מתייאשת היא ונוטשת את החפצים. לפתע זועק אחי יוסל'ה: "אמא, היכן התפילין שליז?", משששמע שנשארו בתוך החבילות, פרץ לעברן, מצא את התפילין והטמינן בתוך מעילו, בהוסיפו: "**אם נחיה עד מחר בבוקר, הרי אצטרך להניח תפילין**"! מה יקרו בעיני נער צעיר זה התפילין, ומה רבה היתה חיבתו אליהן, ורק לפני מספר ימים מלאו לו שלש עשרה שנה! (קובץ "זכור" ט עמוד 85)

← כל בקשתי – זוג תפילין!

הרב הצבאי האמריקאי, ר' נפתלי ליבזר, הגיע למחנה בוכנוואלד לאחר השחרור באפריל 1945. אחד האירועים הראשונים שנחרת בזיכרונו הייתה פגישתו עם שני נערים ניצולים מפולין, בודדים צנומים וכחושים, "שעיניהם דולקות ומפיקות הבנה ופיקחות". הם סיפרו לו כי בעבר למדו בתלמוד תורה "יסודי התורה" בפולין. הוא הגיש להם מזון כשר, ולשאלתו האם יש להם בקשה מיוחדת, השיב הנער בן החמש עשרה: "לפני שנתיים מלאו לי בר מצווה, ועד היום לא ניתנה לי האפשרות להניח תפילין. כל בקשתי - זוג תפילין!" (התפילין עמוד 139)

← מסירות נפש של גנב סוסים

מספר רבה של מגדל העמק, הרב יצחק דוד גרוסמן שליט"א, אודות חמיו הרב דוב בעריש רוזנברג ע"ה:

כאשר הגיעו יהודים למחנות, רבים מהם הביאו עימם חפצי קודש: סידור, ציצית, תפילין. אולם הצוררים ימח שמם מיד בפתח המחנה ערכו בדיקה מדוקדקת בכל החפצים, נטלו מהם את כל חפצי הקודש, וזרקום ביד גסה לתוך בור גדול.

כך היה אף אצל רבי בעריש, כאשר חיפשו בין חפציו, מצאו אצלו תפילין, וזרקו אותן לתוך הבור הגדול. אך רבי בעריש לא מסוגל היה לחשות, ומיד קפץ אל הבור אחרי התפילין שלו על מנת להוציאם. הבור היה עמוק, ובקושי רב הצליחו הצוררים להעלות אותו משם. הם היכו אותו מכות רצח, וכמובן לקחו ממנו שוב את התפילין.

עמד שם יהודי אחד, רחוק מתורה ומצוות, שהיה בעבר עוסק לפרנסתו במקצוע מפוקפק - גנב סוסים. אותו יהודי מן הסתם לא הניח תפילין מימיו, אבל כאשר ראה את מסירות נפשו של החסיד הצעיר רבי בעריש, התעוררה בו נקודת היהדות, והוא החליט להשיג עבורו זוג תפילין! הוא השתמש ב"כשרונותיו" כגנב מומחה, ולאחר כמה שעות, בזמן החשיכה, הצליח להוציא זוג תפילין מהבור ולהביא אותם לרבי בעריש.

רבי בעריש הודה לו בלב נרגש. והנה כעבור מספר שעות, כאשר עלה רבי בעריש לדרגשו, שמע קול בכי חרישי. היה זה יהודי שבכה על התפילין היקרות והמיוחסות שנלקחו ממנו. רבי בעריש ניסה להרגיעו ולנחמו, ואף נתן לו במתנה את התפילין שזה עתה קיבל. היהודי הסתכל בתפילין שוב ושוב, ולא האמין למראה עיניו! על השקית היו רקומות בזהב אותיות שמו! התפילין שלו עצמו חזרו אליו! רבי בעריש שמח על מצות השבת אבידה שהזדמנה לידו, אך נותר ללא תפילין.

למחרת, פגש גנב הסוסים את רבי בעריש, ואמר לו בחיבה: חסידון, יש לך כבר תפילין? כאשר התברר לו מה שקרה, החליט ה"גנב" לחזור שוב למקצועו, מתוך סיכון רב, והביא לרבי בעריש תפילין נוספות. תפילין אלו נשמרו אצל רבי בעריש עד סוף המלחמה, ובכל מחנות הריכוז והמקומות השונים בהם היה, זיכה יהודים רבים בהנחת תפילין אלו. (התפילין עמוד 417)

← גלוי וידוע לפניך שברצוני להניח

הבחור רבי שלום קויבר [מתלמידי ישיבת נובהרדוק], בהיותו במחנה אסירים, השתדל בכל כוחו בשמירת התורה והמצוות. יום אחד, הסוהרים הגיעו אל צריפי האסירים והחלו בחיפושים מדוקדקים. בין כליו של הבחור נתגלה זוג תפילין שבחסדי שמים נעלם מעיניהם בחיפושיהם הקודמים. התפילין נלקחו, ובדו"ח נרשם כי נתגלה מכשיר קשר מוסווה. כל מאמציו של הבחור לשכנע את שוביו כי מדובר בתשמיש קדושה עלו בתוהו. הנסיון היה קשה, עיקול התפילין נגע בעמקי נשמתו. כשראה שאפסה כל תקוה להציל את התפילין, קיבל עליו דין שמים באהבה ואמר: "ה' נתן וה' לקח, יהי שם ה' מבורך!"

למחרת בבקר, טרם צאתו לעבודה, הפשיל שרוול כדרכו, כמתכוון להניח תפילין, נשא קולו ואמר: הנני מוכן ומזומן לקיים מצות תפילין, הבט משמים וראה שזידים אלו

גזלו ממני את התפילין, אתה רבונו של עולם הֱיֵה עד, עד כמה רצוני עז לקיים מצוה זו, ויהא חשוב לפניך צערי זה כאילו קיימתי מצות תפילין בכל פרטיה ודקדוקיה!

ראה ה' והביטה! (דרך החיים עמוד קלה)

← אנא תיקחני מן העולם

שאלה קשה הובאה לפני הגאון מטשעבין (רבי דוב בעריש וידנפלד, בספרו "דובב מישרים" חלק א תשובה צט), על אחד שחולה בחולי מדַבֵּק, ולפי חוקת הרופאים יהיו מוכרחים לשרוף את כל כליו ומלבושיו לאחר שיחזור לאיתנו, האם מותר לתת לו תפילין להניח, שעל ידי כך יצטרכו לשרפן אחר שיבריא. והשיב, שראה בענין זה תשובה מכבוד אחיו הגאון רבי נחום, שהשיב שאסור לתת לו תפילין, היות שעל ידי זה יבואו לידי בזיון גדול.

לאחר פטירתו של רבי נחום, כששמע אחיו הגאון מטשעבין את אופן פטירתו, התבטא ואמר, שעכשיו הוא מבין ביותר את תשובתו הנ"ל של אחיו, שהחמיר מאוד בענין ביזוי התפילין, **ומעשה שהיה כך היה:**

כשנכנסו הנאצים לעיר מגוריו, ראו איש אחד עטור בתפילין, מיד ניגשו אליו, הצליפו בו את מכותם, וזרקו את התפילין בבזיון גדול. וכשהלה ניסה להרימן, מיד המשיכו להכותו במכות אכזריות. כשראה זאת רבי נחום, חלחלה אחזה בו, התחיל לרוץ ולרוץ, דפק בדלתות אחד הבתים שיכניסוהו מהרה פנימה, כשנכנס ביקש מקום לינה, נשכב על המיטה בפישוט ידים ורגלים, וכה אמר: ריבונו של עולם, איני מסוגל יותר לראות איך שמבזים את הקדוש והיקר לנו - התפילין הקדושים - אנא תיקחני מהעולם! ולאחר כמה דקות השיב את נשמתו הזכה לבוראה. (קנין אב עמוד רמו)

← מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה

בעיר פתח תקוה התגורר יהודי ניצול שואה בשם רבי בנימין ביינוש פרנקל. יהודי זה התמסר לקיום מצות תפילין, וגם בשנות השואה הקשות ביותר לא עבר יום ללא הנחת תפילין. פעם באמצע תפילתו תפס אותו חייל נאצי כשהוא עטור בתפילין, וברוב זעמו הוריד את התפילין מראשו והכה עם התפילין על קדקדו פעמים רבות, עד שנפל ארצה מתעלף. הגרמני ימח שמו היה בטוח שקרבנו נפח את נשמתו, ועזבו לנפשו, לא לפני שהוציא את סכינו וחתך את התפילין. לא יהודי כרבי ביינוש ייכנע לשלטון הרשע, כשהתעורר מעלפונו גנז את התפילין הקרועות, ומששמע שבמחנה הסמוך מעבר לגדר יש יהודי נוסף המצוייד בתפילין, חצה מידי יום את הגדר תוך חירוף נפש אמיתי, והניח תפילין. (טובד יביעו בשם מורשת אבות)

נקשרה נפשי בעבותות אהבתך – נכרך לבבי בחבלי ידידותך,
שימני, יה שימני, כחותם על ליבך – שימני כחותם על זרועך
כִּי עַזָּה כַמָּוֶת אַהֲבָה... מַיִם רַבִּים לֹא יוּכְלוּ לְכַבּוֹת אֶת הָאַהֲבָה, וּנְהָרוֹת לֹא יִשְׁטְפוּהָ,
אִם יִתֵּן אִישׁ אֶת כָּל הוֹן בֵּיתוֹ בָּאַהֲבָה – בּוֹז יָבוּזוּ לוֹ". (שיר השירים פרק ח ו–ז)

הציצית

דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִת עַל כַּנְפֵי בִגְדֵיהֶם לְדֹרֹתָם, וְנָתְנוּ עַל צִיצִת הַכָּנָף פְּתִיל תְּכֵלֶת: וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִת, וּרְאִיתֶם אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת כָּל מִצְוֹת ה' וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם, וְלֹא תָתוּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר אַתֶּם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם: לְמַעַן תִּזְכְּרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֶת כָּל מִצְוֹתָי וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים לֵאלֹהֵיכֶם: (במדבר סוף פרק טו)

למדנו, יונה, על התפילין, שאותן מתחיל אתה להניח. לעומת זאת, את הציצית, התחלת לבוש כבר מגיל קטן. התפילין והציצית יחד, מפארות ומרוממות את לבושו ומראהו של היהודי, עושות אותו נכבד, קדוש ומרומם, הן כלפי אחרים, והן בהרגשה האישית שלו.

הגלימה והכתר

משל למלך, שאמר לו בנו: **סיימני** [סמן אותי] **בתוך המדינה שאני בנך**! כדי שאתכבד לעיני הכל, ואשמר מכל צר ופגע, מאחר שיראו כולם שאני בנך. אמר לו אביו: מבקש אתה שידעו הכל שאתה בני? **לבוש פופריא** [גלימה] **שלי, ותן עטרה שלי בראשך, וידעו הכל שאתה בני!**

כך אמר הקב"ה לישראל: מבקשים אתם שתהיו מסומנים שאתם בַנַי? לבשו פופריא שלי, היא הציצית, ותנו עטרה שלי בראשכם, אלו התפילין, והכל רואים שאתם בני!
(מדרש רבה דברים ז ט, בביאור החפץ חיים בספרו נדחי ישראל)

מדי הצבא

סיפר רבי רפאל, השמש של ה"דברי חיים" מצאנז: פעם אחת בבוקר, לפני התפילה, בעת ששכב הרבי לנוח מעט על מיטתו, נכנס פתאום חייל שהיה ממונה לגבות את המס, ונבהל הצדיק ממראהו. כשיצא, אמר הרב למשמשו: הרי החייל הזה הוא איש פשוט, אך כשהוא לבוש בבגדי מלכות, וכלי זין תלויים במותניו, כולם מתיירא מפניו! הבה נלבש אנחנו את בגדי המלכות, ונענוד את כלי הזין שלנו, את הטלית והתפילין, ויפחדו כל האומות מפחד מלכו של עולם! (לקט מאוצר החסידות עמוד 20)

כוחו של בגד

בני, אשאל אותך שאלה: חייל המתגייס לצבא, אתמול הוא היה עדיין אזרח רגיל, בחור צעיר שאינו יודע לאחוז נשק, אינו יודע לבצע משימות צבאיות, והנה היום הוא מגיע ומתגייס. מהו לדעתך הדבר הראשון שהוא צריך לעשות בתור "חייל"?

- קודם כל ללבוש מדים של הצבא.

- באמת?! כה לא נראה לך מוקדם מידי? לא עדיף קודם כל לאמן אותו קצת, ללמד אותו כמה תרגילים, לתת לו לאחוז נשק, ורק אחר כך להלבישו אותו במדים של "חיל"?

- אפילו אם הוא לא יגמס את המדים, הוא כאילו עדיין בכלל לא חייל. נראה לי שמצה שהוא לוגמס את המדים, הוא קודם כל מרגיש שהוא חייל. ואחר כך שיתחיל להתאמן, להחזיק נשק וכו'.

- יפה אמרת. ומכאן אנו מגיעים למסקנה, שלבוד יכולה להיות השפעה מאד חזקה על האדם. כשאדם לובש בגד בעל משמעות מסויימת, זה משפיע עליו חזק, וכל ההתנהגות שלו מושפעת מכך.

אולי כעת נבין קצת יותר מה שאומרת התורה על מצות ציצית: "וּרְאִיתֶם אֹתוֹ, **וּזְכַרְתֶּם אֶת כָּל מִצְוֹת ה'** וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם, וְלֹא תָתוּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר אַתֶּם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם: לְמַעַן תִּזְכְּרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֶת כָּל מִצְוֹתָי, **וְהְיִיתֶם קְדֹשִׁים לֵאלֹהֵיכֶם**".

אדם הלובש ציצית, הוא קדוש לאלוקיו, **הוא כבר "מגוייס"** לצבא של ה'. הציצית מהווה לו תזכורת קבועה, נותנת לו תחושה תמידית שהוא יהודי, וזה עוזר לו לזכור ולשמור את מצוות ה', לחיות חיים של ריסון וקדושה.

שקולה מצוה זו כנגד כל המצוות כולן. (מנחות מג ע"ב)

"בְּכָל עֵת יִהְיוּ בְגָדֶיךָ לְבָנִים" (קהלת ט ח) *- זו מצות ציצית* (שבת קנג ע"א)*. שמלבן את האדם, להיות תמיד בטהרת הגוף והנפש, שלא לתור אחרי לבו ואחר עיניו.* (נימוקי יוסף סוף הלכות ציצית)

ספר החינוך: *שורש המצוה נגלה בכתוב, שהיא למען נזכור את כל מצוות השם תמיד, **ואין דבר בעולם יותר טוב לזכרון, כמו נושא חותם אדוניו קבוע בכסותו** אשר יכסה בה תמיד, ועיניו ולבו עליו כל היום, וזהו שכתוב: "וזכרתם את כל מצוות ה'".* (מצוה שפו)

התכלת והתכלית

אומרת התורה: "וְנָתְנוּ עַל צִיצִת הַכָּנָף פְּתִיל **תְּכֵלֶת**" - יש לשים פתיל הצבוע בצבע תכלת, שאותו הפיקו מדם חילזון שהיה להם בזמנם.

מדוע דווקא צבע תכלת?

אמר רבי מאיר, מפני מה נשתנה תכלת מכל מיני צבעוניין? שהתכלת דומה לרקיע, ורקיע דומה לכסא הכבוד.

*"וראיתם אותו" - "וראיתם אותה" [את הציצית] לא נאמר, אלא "וראיתם אותו", שאם עשית כן, **כאילו כסא כבוד אתה רואה, שהוא דומה לתכלת**. (במדבר רבה יז ה)*

*מגיד שכל המקיים מצות ציצית **כאילו מקבל פני שכינה**! (ירושלמי ברכות פ"א)*

הצבע התכלת הוא צבע שמיימי, ומזכיר לאדם את השמים, ואת הקב"ה. האדם אומנם חי למטה בארץ, אבל עליו תמיד לשאת את עיניו לשמים, **לראות את התכלת ואת התכלית של החיים שלו עלי אדמות**! עליו תמיד להזכיר לעצמו, שלא יתכן שהוא הגיע לעולם רק בשביל הגשמיות החולפת, לאכול, לשתות ולבלות, "אָכוֹל וְשָׁתוֹ כִּי מָחָר נָמוּת", אלא יש לחייו תכלית שמיימית, שעליו למלא.

כוחה של הסתכלות לשמים

שאל רבי יוסי: מדוע הבהמות אינן מדברות, והלוא גם להן יש "נפש חיה"?

השיב רבי יצחק: על שנילושו מהעובי הגדול של העפר, יותר מבני אדם, ולא זוקפות ראש, ולא מסתכלות ברקיע כמו בני האדם. שאילו נילושו מעפר הקל כמו בני האדם, וזוקפות ראש ומסתכלות ברקיע, היו מדברות!

אמר רבי יוסי, הלישה [בעפר העב] וזקיפת הראש - מילא שיש להן השפעה, אבל הסתכלות ברקיע - למה?

אמר לו: זהו הסיוע הגדול של בני האדם! בא וראה, כשהמלך נבוכדנצר נענש ונהפך להיות בהמה בהרים [כמבואר בהרחבה בספר דניאל], לא היה לו סיוע לחזור לקדמותו - עד שהסתכל ברקיע! זהו שכתוב (דניאל ד, לא) "אֲנָה נְבוּכַדְנֶצַּר, עֵינַי לִשְׁמַיָּא נְטֶלֵת, וּמַנְדְּעִי עֲלַי יְתוּב" - אני נבוכדנצר, עיני לשמים נטלתי, ודעתי עלי התיישבה. **שעד שלא הסתכל ברקיע, לא היתה דעתו עליו**! (זוהר חדש בראשית)

*בספרים הקדושים הסבירו, שבמצות ציצית יש רמז להזכיר ולעורר את האדם על **תכליתו וסופו**, להרחיק מעצמו את תענוגי העולם הזה, ולהאמין שיש עולם אחר, ששם יתענג עונג רוחני ללא גבול, והוא עולם הנשמות. וכשם שיש שכר בקיום המצוות, כך יש עונש על העבירות, ולכן אמר ה' יתברך וציוה לעשות ציצית על כנפי הבגד, על סוף הבגד, לרמוז שהאדם יקח מוסר לעצמו, ויביט שבעולם הזה לובש הוא כמה מיני מלבושים משובחים ומפוארים ממשי ורקמה וכיוצא בזה, **וסופו שבקבר לובש הוא מלבוש אחד, מן הזולים ביותר, והוא ישאר עליו לדורי דורות, ולא יחליפנו עד תחיית המתים**. וזה שאמר הכתוב "ועשו להם ציצית" כלומר לשון הבטה והצצה, להביט על כנפי בגדיהם, על סוף ואחרית הבגדים שלהם, מה יהיו, מה ערכם ומה חשיבותם... ויתן עוד הבטה אחרת, שהוא **"פתיל תכלת", מלשון תכלית וסוף**. וכאשר האדם יביט בדברים אלה, בודאי יכניע את יצרו הרע, יתגבר על תאוותיו, ירחיק מעוונות, ולא יתור אחר מראית עיניו, יתרחק מללכת*

*אחרי שרירות לבו, וימאס כל מחמודי תבל ותענוגי הגוף, **ואך אל הצלחת הנשמה יביט, ויזכור כל מצוות ה' לעשותם ולקיימם,** ויכניס בלבו אהבת התורה, ויהיה קדוש בתכלית הקדושה, עד שתתחבר נשמתו בגנזי מרומים, ותהיה צרורה בצרור החיים תחת כסא הכבוד, להתענג מזיו שכינתו. (ויאמר אברהם פרשת שלח)*

התכלת והמכלול

מעשה באדם שקנה קרקע, ורצה לבנות עליה בית. חיפש ובירר בין הקבלנים, עד שהגיע לקבלן אחד שהציע מחיר זול במיוחד. לא בקלות החליט לקחתו, חשוב היה לו שתהיה עבודה טובה, עם חומרים טובים ואיכותיים, על כן ישב עמו שעות ארוכות, על כל סוגי החומרים והמפרט הטכני, עד שסוכם הכל לשביעות רצונו, בחוזה מפורט היטב, עם חומרים סוג א' א'. כעבור תקופה קצרה, הודיע לו הקבלן על סיום העבודה. הלה התפלא מעט, ואץ רץ אל אתר הבנייה, כדי לראות ולבחון את הבנייה. והנה, הוא איננו מאמין למראה עיניו - הקרקע נשארה כשהיתה. ובמקום בית, ממלאים את הקרקע משטחים משטחים של חומרי עבודה שונים: ברזלים, בלוקים, מלט, מרצפות, דלתות, חלונות. מה קורה כאן?! הוא נזעק. אבל הקבלן לא הבין על מה המהומה. הנה, הצביע בפניו על החוזה החתום, אתה יכול לבדוק יחד אתי. מאומה לא החסרתי! כל סעיף וסעיף מלאתי בנאמנות! המלט - מהסוג הטוב ביותר. הברזלים - חזקים כפלדה. המרצפות - חזקות ומבריקות. הדלתות, החלונות - הכל הכל כפי שסוכם! ועתה שלם לי את השכר שנקבנו. ובעל הקרקע, הדם אזל מפניו, צרור הדפים נשמט ברפיון מבין אצבעותיו, והוא נשף: "אבל בית. אין לי כאן בית!"

כך, הקב"ה נתן לנו מצוות לרוב. שבת, חגים, תפילות, חסד, צדקה... מצוות "עשה" ומצוות "לא תעשה"... כל המצוות הללו נועדו כדי לבנות כראוי את בנין האישיות שלנו, לבנות "יהודי" אמיתי הקשור לאלוקיו. אבל, אם חלילה האדם יקיים את המצוות רק בצורה טכנית, מבלי חיבור פנימי לקב"ה, עלול הוא להיות דומה לאותו קבלן שוטה. עלול הוא להיות בעל "אוסף" גדול של מצוות שונות, חבילות חבילות, אך ללא צורה ומהות של "יהודי".

אומר הרב דסלר, כי מצות הציצית באה להזכיר לנו את התכלית והמכלול של המצוות: "וּרְאִיתֶם אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת **כָּ---ל** מִצְוֹת ה'", לזכור את הכללות, את המגמה הכללית, "לְמַעַן תִּזְכְּרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֶת **כָּ---ל** מִצְוֹתָי, **וְהְיִיתֶם קְדֹשִׁים לֵאלֹהֵיכֶם**"! המגמה והמטרה הכללית היא, להיות קדושים ומחוברים לה'.

הרב דסלר: "וזכרתם את כל מצוות ה'" - לא די לזכור מצוות פרטיות, אלא צריך לזכור את שלימותן של המצוות כולן יחד, כי תכלית כל המצוות יחד "ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש"... והיינו שלא די לאדם בזכירה פשוטה, אלא צריך דווקא התעוררות לבנין השלימות של כל התורה. (מכתב מאליהו חלק ה עמוד תכא)

*הרמב"ן: אבל הזכרון הוא בחוט **התכלת**, שרומז למידה הכוללת הכל, שהיא בכל*

*והיא **תכלית הכל**... וזהו שאמרו: מפני שהתכלת דומה לים, וים דומה לרקיע, ורקיע דומה לכסא הכבוד.* (במדבר טו לב)

השבת והציצית

אחר שאירע לעם ישראל במדבר, שחילל אדם מישראל את השבת, "וַיִּמְצְאוּ אִישׁ מְקַשֵּׁשׁ עֵצִים בְּיוֹם הַשַּׁבָּת", אמר הקב"ה למשה: הראית כיצד חילל זה את השבת?! סינגר משה על עם ישראל ואמר: אל ירע בעיניך, שחילל אדם מישראל את השבת, שהרי זה עתה יצאו ממצרים, ולא היה עליהם עד כה עול מצוות, התורה רפויה בידם, ועדיין לא נשתרשו בה. בכל ימות השבוע יש להם אות של תפילין, שעל ידם הם נזכרים ביהדות, אבל בשבת אינם מניחים תפילין, ולכן שוכחים מצוות היהדות. אמר לו הקב"ה: **צא וברור להם דבר, שינהגו בו גם בשבתות ובימים טובים**, ובזה יזכרו תמיד כל מצוותי. לכן נסמכה פרשת ציצית לפרשת מקושש. (ילקוט שמעוני שלח רמז תשנ. ומעם לועז)

מערכת כיפת ברזל

הקשב לדבריו הנעימים של הצדיק רבי יעקב אביאביראה צדוק"ל, היאך בריך האדם לנצל ביצר הרע שלו ולהבריח אותו!

אומר רבי יעקב אביחצירא זצ"ל בספרו מעגלי צדק (אות י): מי שנותן דעתו לקיים המצוות האלה [ציצית, תפילין ומזוזה] בכוח קדושתם מבטל התגרות יצר הרע בו, ולא יוכל להרים ראש כנגדו, **באמור לו: אני מתקשט בקישוטי מלכו של עולם! ואתה מבקש להדיחני מעליו!! ברח לך אל מקומך, אני לא אשמע לך כלל!**

"הֲלֹא כָתַבְתִּי לְךָ שָׁלִישִׁים בְּמוֹעֵצֹת וָדָעַת, לְהוֹדִיעֲךָ **קֹשֶׁט** אִמְרֵי אֱמֶת, **לְהָשִׁיב אֲמָרִים** אֱמֶת לְשֹׁלְחֶיךָ" - מילת "קושט" מלשון קישוטים, והיינו שהקדוש ברוך הוא **קישט אותנו בקישוטיו שהוא מתקשט בהם, ומה לנו עוד מעלה יותר מזו!!** ואיך ימלאנו לבנו לעבור את פי ה' בשום דבר, קטן או גדול!! ומה שאמר "להשיב אמרים אמת לשולחיך", שולחיך הוא יצר הרע, שמפתה את האדם ושולחו לדבר עבירה, ואומר שלמה המלך עליו השלום, כשירדוף יצר הרע אחריך להדיחך מעל ה', תתיש כוחו, ותבטל את מועצותיו הרעים, **באמור לו: אני – חתמני הקדוש ברוך הוא וקשטני בחותמיו וקישוטיו של אמת! ואני אעבור על דבריו!!** איך אעשה הרעה הגדולה הזאת, וחטאתי לאלקים?! ובזה יתבטל יצר הרע.

כמה נפלאים הדברים! אם נרגיש ש"בא לנו" פתאום לדבר לשון הרע, "בא לנו" ללכת למקום לא טוב, "בא לנו" להתנהג שלא כראוי, נוכל אז להפעיל את מערכת כיפת הברזל שלנו, ולייבש את היצר הרע, באומרנו: אני מניח תפילין! אני לובש ציצית! בפתח ביתי ישנה מזוזה! אני מקושט בקישוטים של הקב"ה! כה לא מתאים לי, אני לא אעשה כאת!

*חביבים ישראל, שסיבבם הקב"ה במצוות, תפילין בראשיהם, ותפילין בזרועותיהם, וציצית בבגדיהם, ומזוזות לפתחיהם. וכל שיש לו תפילין בראשו ותפילין בזרועו וציצית בבגדו ומזוזה בפתחו, **הכל בחיזוק שלא יחטא**! שנאמר "וְהַחוּט הַמְשֻׁלָּשׁ לֹא בִמְהֵרָה יִנָּתֵק", ואומר: **"חֹנֶה מַלְאַךְ ה' סָבִיב לִירֵאָיו – וַיְחַלְּצֵם"** [האדם נחלץ מיצר הרע על ידי מערכת הקדושה שמקיפה אותו]. (מנחות מג ע"ב)*

חבל ההצלה

"למען תזכרו ועשיתם את כל מצוותי" - **משל לאחד,** שהיה מושלך לתוך המים. הושיט לו הקברניט את החבל, אמר לו: תפוס החבל הזה בידך ואל תעזבהו, שאם תעזבהו, אין לך חיים! אף כאן, אמר להם הקב"ה לישראל: כל זמן שאתם מדובקים במצוות, ואוחזים בחוטי הציצית, שעל ידם אתם זוכרים את מצוות ה', וניצולים מהחטאים הזדונים שלא יעברו על ראשכם, עליכם נאמר (דברים ד ד): "וְאַתֶּם הַדְּבֵקִים בַּה' אֱלֹהֵיכֶם - חַיִּים כֻּלְּכֶם הַיּוֹם". וכן הוא אומר (משלי ד יג): "הַחֲזֵק בַּמּוּסָר אַל תֶּרֶף, נִצְּרֶהָ כִּי הִיא חַיֶּיךָ". (במדבר רבה יז ו. ופירוש רד"ל)

אפודת מגן

הציצית **מסוגלת לבטל הכעס,** שכן "כנף" בגימטריה "כעס". וכתבו המקובלים שתיקון לכעס הוא שיאחז בכנף הציצית, ועל ידי זה יוסר הכעס ממנו. וכן הציצית היא סגולה להיות האדם **מכוסה מכל מיני מזיקים ומלאכי חבלה,** והזהיר בציצית זוכה **להנצל מעין הרע.** (כף החיים סימן כד ס"ק כה)

כשעולה למעלה הנשמה של האדם שקיים מצות ציצית, נותן לה הקב"ה שומרים **שלא יזיקוה המזיקים ומלאכי החבלה.** (תיקוני זוהר תיקון יח)

הכיסוי המושלם

הקב"ה ברא בגוף האדם רמ"ח [248] אברים ושס"ה [365] גידים. וכנגדם נתן לנו רמ"ח מצוות 'עשה' ושס"ה מצוות 'לא תעשה'. כל מצוה ומצוה נותנת חיות רוחנית לאבר שכנגדה, ומלבישה אותו בלבוש של קדושה. והנה, האדם אינו יכול לקיים את כל המצוות בפועל ממש, כי ישנן מצוות השייכות רק לכהנים, וישנן מצוות השייכות דווקא למלך, או לכהן גדול, ישנן מצוות שניתן לקיים אותן רק כשבית המקדש קיים או כשרוב עם ישראל נמצאים על אדמתם וכו'. ואם כן, **האם יהיו חלק מאברי האדם ערומים מן הקדושה?!** אלא, מרוב אהבה שאוהב הקדוש ברוך הוא את ישראל, רצה לקדש אותנו, **שכל אברינו וגידינו יהיו מקודשים,** לפיכך נתן לנו את מצות הציצית, שעל ידה האדם מקבל עליו עול מלכות שמים, ומקבל עליו לשמור ולעשות את כ---ל מצוות ה', וכך, מחשבה טובה זו הקב"ה מחשיב אותה לעשייה בפועל, **וכל גופו מתעטף בקדושתו של הקב"ה!** (מעם לועז פרשת שלח)

יודעים להעריך

יונ׳ יקירי, האם יודעים אנו להעריך את הזכות הזו, להיות עטופים בקדושת הציצית, מקושטים בקישוטיו של אבינו מלכנו, ומה לגבור עצמנו, בקלות כה רבה, כל כך הרבה מצוות? הנה אנו עובדות מגדולי מישראל שיודעו להעריך ולהוקיר את הזכות.

← כאשר ברח דוד המלך משאול שביקש להורגו, באחת ממערות עין גדי, נקרתה לפניו הזדמנות להרוג את שאול, כאשר נכנס שאול לבדו למערה ולא הבחין בנוכחותם של דוד ואנשיו. אך דוד לא רצה להורגו, אלא רק ניגש אליו בלאט וכרת את כנף מעילו [כדי להוכיח לו בעתיד שהיתה לו הזדמנות להורגו ולא הרגו]. ואולם, גם על כך היו לו נקיפות מצפון! "וַיְהִי אַחֲרֵי כֵן, וַיַּךְ לֵב דָּוִד אֹתוֹ עַל אֲשֶׁר כָּרַת אֶת כְּנַף אֲשֶׁר לְשָׁאוּל" (שמואל א כד ו) – ומדוע הצטער? רבי נחמיה אומר, **שביטלו ממצות ציצית שעה אחת**! (מדרש שוחר טוב תהלים ז ד) פלא והפלא, על מה הצטער דוד המלך בשעות כה קשות וגורליות שרוצים להורגו!

← אמר רב יוסף לבנו של רבה: אביך, באיזו מצוה היה זהיר במיוחד? אמר לו: בציצית. יום אחד היה עולה במדרגות, נקרע לו חוט אחד מציציתו, ונותר על עומדו, לא זז משם, עד שהטיל חוט חדש במקומו! (שבת קיח ע"ב)

← יום חמישי של חג סוכות ה׳תקנ"ח, היה יומו האחרון של **הגאון מוילנא.** באותו יום, בהאיר השחר, ביקש לקיים מצות נטילת לולב. הגישו לו את ארבעת המינים, הוא בירך עליהם בשמחה, ולאחר הברכה המשיך להחזיקם בידיו, וכך, כשהלולב והאתרוג בידיו הקדושות, עברו רגעיו האחרונים בעולם הזה. דקות מעטות לפני פטירתו, נטל הגאון את ציציותיו בידיו, ואמר לבני ביתו שנצבו סביב מיטתו: כמה קשה להפרד מהעולם הזה. כמה יקר כאן כל רגע! הנה על ידי ציצית, שמחירה פרוטות מועטות, מקיים היהודי מצוה בכל רגע ורגע, והיכן נוכל למצוא זאת בעולם הבא?! (מתנה לבר מצוה עמוד 116)

* * *

יונ׳ אהובי, כמה טוב היה לנו ללמוד ולהתכנס יחד. לבי מלא על גדותיו, כשאני רואה אותך מתבונן אל היום הגדול, בו מגטרל אתה לעיונו של מלך מלכי המלכים, והינך "אצור בצרורה" – מצויד ומצויין בכלים להתמודד בצרורה מול היצר הרע, ו"מעוטר בתפארה", במצוות המפארות ומרוממות אותנו, ומקרבות אותנו להשם יתברך. בכל לבי מברך אני אותך, שתצעד בדרך הנפלאה הזו, ותעלה מעלה מעלה במעלות התורה ויראת שמים טהורה, לעשות נחת רוח לבוראך, בשמחה ובטוב לבב! אמן.

אשרינו, מה טוב חלקנו, ומה נעים גורלנו, ומה יפה מאד ירושתנו!!!

שער ההלכה

דיני חינוך קטן ובר מצוה

חובת האב

מצוה על האב לחנך את בניו ובנותיו בעודם קטנים לקיים את מצוות השם יתברך, בין מצוות שהן מן התורה ובין מצוות שהן מדברי חכמים. ויעשה זאת בחכמה ובתבונה, אט אט כפי כוחו וידיעתו של הילד, כל שהגיע לשכלול כשרונותיו וכוחותיו הנפשיים באותו ענין. וכן אמר שלמה בחכמתו (משלי כב ו): "חֲנֹךְ לַנַּעַר עַל פִּי דַרְכּוֹ, גַּם כִּי יַזְקִין לֹא יָסוּר מִמֶּנָּה". (לדעת רש"י מצות חינוך מוטלת על האב ולא על הבן עצמו, וכן מבואר בירושלמי. וכן דעת הרמב"ם, הסמ"ג, הרמב"ן, המאירי, הריטב"א, הר"ן, הרא"ש, המרדכי, תרומת הדשן, ועוד רבים מהאחרונים. עיין שו"ת יביע אומר חלק ב סימן יג אות ט-י, וחלק ג סימן כז אות ח. וחלק ט סימן כו, וסימן צז אות ה. חזו"ע שבת ב עמוד מו)

בגמרא מסכת נזיר (כט ע"ב) מבואר שמצות חינוך מוטלת על האב כל עוד שהבן קטן, אבל לאחר שנעשה גדול בן שלוש עשרה שנה, כבר לא חייב האב לחנכו. וכן מבואר בגמרא פסחים (פח ע"א) ובפירוש רש"י שם, שדוקא בנו ובתו הקטנים עליו לחנכם, וכן מבואר בתוספות שם. ומכל מקום עדיין מצוה על האב להמשיך להדריך את בנו גם כשהוא גדול למוסריות ויראת שמים טהורה, כמבואר בגמרא מסכת קידושין (ל רע"א), וכמו שנאמר (משלי כב ו): "חֲנֹךְ לַנַּעַר עַל פִּי דַרְכּוֹ, גַּם כִּי יַזְקִין לֹא יָסוּר מִמֶּנָּה", כלומר: חנוך לנער את הדרך הראויה לו גם בנערותו [ולא רק בילדותו], וממילא גם כשהוא יזקין, הוא לא יסור ממנה. ועיין בשלחן ערוך (חושן משפט סימן רצ סעיף כו) שכתב, קטן יתום שהגדיל [שנעשה בן שלוש עשרה], אם היה אוכל ושותה יותר מדאי ומפסיד, והולך בדרך רעה, מוכיחים אותו ומלמדים אותו ללכת בדרך ישרה ואורחות צדיקים. עי"ש.

כיפה

נכון לחנך את הבנים כבר מקטנות [גיל שלוש] ללכת עם כיפה על הראש. ואם הילד מסרב, יפתוהו אט אט בדברים טובים.

כתב המשנה ברורה (סימן ב ס"ק יא) שנכון להרגיל את הקטנים בכיסוי הראש, כדי שתהיה להם יראת שמים. ואמר הגאון רבי חיים קנייבסקי שליט"א שהוא מזמן שאינו זורק את הכיפה מראשו. ואביו הגאון רבי יעקב ישראל קנייבסקי זצ"ל יעץ, שאם אפשר טוב לכסות את ראשם כבר מיום הלידה, כי זה מוסיף יראת שמים. (דעת נוטה חלק א עמוד עב)

כיסוי ראש – סגולה ליראת שמים

בגמרא (שבת קנו ע"ב) מסופר, שהחוזים בכוכבים אמרו לאמו של רב נחמן בר יצחק, שכאשר בנה יגדל הוא יהיה גנב. מאז לא הניחה לו אמו שילך בגילוי ראש, ואמרה לו: "כסה ראשך כדי שתהיה לך יראת שמים, ותבקש רחמים מהקב"ה שלא ישלוט

בך יצר הרע". לא ידע רב נחמן מדוע אמו אמרה לו כן. והנה יום אחד בהיותו נער ישב ללמוד תחת עץ דקל, ופתאום נפלה גלימתו מעל ראשו, מיד הרים את עיניו וראה את הדקל מלא בתמרים עסיסיים ומשובחים, התגבר עליו יצרו, טיפס על הדקל וחתך אשכול תמרים בשיניו...

בספר "רבנו" (עמוד פח) מספר רבי אליהו שטרית הי"ו על מרן מלכא זצוק"ל: הבן הקטן של הרב משה, עבר ליד רבנו, והיה בלי כיפה. אמר לו רבנו, אם אתה רוצה סוכריה, תבוא עם כיפה ואתן לך. אחר כך אמר לי רבנו, עד גיל שלש לא צריך להקפיד עם הילדים על הכיפה, אבל אחרי גיל שלש צריך להקפיד. והשל"ה רמז את זה בפסוק (ויקרא יט כג): "שָׁלֹשׁ שָׁנִים יִהְיֶה לָכֶם עֲרֵלִים לֹא יֵאָכֵל. וּבַשָּׁנָה הָרְבִיעִת יִהְיֶה כָּל פִּרְיוֹ קֹדֶשׁ הִלּוּלִים לַה'". (ועיין שלחן ערוך יורה דעה סימן ריז סעיף לז)

נטילת ידים

יש להרגיל את הילדים מקטנותם בקומם משנתם בבוקר ליטול ידיהם בברכה. וטוב ליטול גם את ידי התינוקות כדי להוסיף להם טהרה, וכדי שלא יגעו במאכלים קודם נטילה.

כתב גאון עוזנו ותפארתנו רבנו יוסף חיים זיע"א בספרו בן איש חי (שנה א תולדות אות י): יזהר כל אדם לצוות את אשתו שתעשה כל יום נטילת ידים לילדים הקטנים, אפילו שהם יונקי שדים, מפני שלפעמים פושטים ידיהם ונוגעים במאכלים ויטמאום. וגם מנהג זה הוא סגולה טובה לקטנים שיגדלו בטהרה ויהיו גידולי הקדש. ע"כ. ועיין שלחן ערוך הרב אורח חיים מהדורא תניינא סימן ד סעיף ב.

עניית "אמן"

ילמד את ילדיו שיענו "אמן" בסיום כל ברכה ששומעים, כי מיד כשהתינוק עונה "אמן", יש לו חלק לעולם הבא. (הרמ"א סימן קכד ס"ז)

בגמרא מסכת סנהדרין (קי ע"ב), מאימתי קטן בא לעולם הבא? רבי מאיר אומר, משעה שיאמר "אמן", שנאמר (ישעיה כו ב): "פִּתְחוּ שְׁעָרִים וְיָבֹא גוֹי צַדִּיק שֹׁמֵר אֱמֻנִים", אל תקרא שומר אמונים, אלא שאומר אמן.

☜ חלאקה

יש נוהגים להמתין מלספר שערות בניהם עד הגיעם לגיל שלוש שנים, שאז מספרים אותם בשמחה ובשירים, משום התחלת חינוכם למצות התורה שאמרה (ויקרא יט כז): "לֹא תַקִּפוּ פְּאַת רֹאשְׁכֶם", דהיינו שאין להשחית לגמרי את השיער שבצידי הראש. וכהידור והדגשה לקיום מצוה זו, מותירים לו שיער יותר בצידי הראש, מה שנקרא "פאות", ובתימן קראו לזה "סימנים", כי זה אחד הסימנים המבדילים את היהודים מן הגויים. ועיין בחוברת "ימי העומר בהלכה ובאגדה" (עמוד 189) כמה פרטים בזה.

ברכות "על נטילת ידים" ו"אשר יצר" בבתי הספר

שאלה: אני מורה בבית ספר יסודי, ובכל בוקר מברכים הילדים בכיתה את כל ברכות השחר, לרבות ברכת "על נטילת ידים" וברכת "אשר יצר", אף שכבר בירכו אותן ברכות בבית. שאלתי היא, האם נכונה הנהגה זו על פי ההלכה, או שמא יש לחשוש בזה לאיסור ברכה לבטלה, כיון שכבר בירכו אותן ברכות?

תשובה: בעוד שהילדים קטנים שמתרגלים לברך, אין בזה איסור ברכה לבטלה, כיון שמחנכים אותם לברך כהוגן. אבל ילדים שכבר גדלו יותר, שמן הסתם הם אמורים להיות בקיאים בברכות היטב, יש לשים לב שלא יברכו שנית בבית הספר.

להלן מה שכתבנו למורֶה בתיכון לבנות בעיר רחובות יע"א, ששאלה כנ"ל:

אין ספק כי מאחר שכבר בירכו הבנות בביתן, הרי שלחזור ולברך שוב, זו ברכה לבטלה. ומבואר בגמרא מסכת ברכות (לג ע"א) שכל המברך ברכה שאינה צריכה, עובר משום "לא תשא את שם ה' אלוקיך לשוא". ואמרו בגמרא מסכת שבועות (לט ע"א) שכל העולם כולו הזדעזע בשעה שאמר הקב"ה בהר סיני: "לא תשא את שם ה' אלקיך לשוא".

אולם יש להבהיר, כי כל זה מדובר בבנות קצת גדולות שכבר יודעות ובקיאות היטב בברכות, לכן כשמברכות שוב, זו ברכה לבטלה. לא כן בבנות קטנות בגיל 6 או 7, שלא תמיד הן בקיאות היטב בברכות לבטא את המילים כהוגן, ועדין מוטל על ההורים ועל המורות להרגילן ולחנכן שתברכנה כהוגן, אין בזה משום ברכה לבטלה, וכמו שכתבו התוספות (עירובין צו ע"ב סוד"ה דילמא, ראש השנה לג ע"א סוד"ה האי) שהקטן מצווים אנו לחנכו לברך, ואין הוא מצווה על לאו של "לא תשא".

וזו לשון הרמב"ם (הלכות ברכות פרק א הלכה טו): כל המברך ברכה שאינה צריכה, הרי זה נושא שם שמים לשוא, והרי הוא כנשבע לשוא, ואסור לענות אחריו אמן. התינוקות מלמדים אותם הברכות כתיקונם, ואף על פי שהם מברכים לבטלה בשעת לימוד הרי זה מותר, ואין עונים אחריהם אמן. ע"כ. וכתב מרן הכסף משנה שמקורו טהור מהגמרא בברכות (נג ע"ב), ששאל שמואל את רב, מהו לענות אמן אחר ברכות של תינוקות של בית רבן? אמר לו רב, אחר הכל עונים אמן חוץ מתינוקות של בית רבן, הואיל ולהתלמד הם עשויים. ומשמע מכאן שמלמדים אותם את הברכות עם הזכרת שם השם כתיקונן בלי שום שינוי, שאם לא כן אפילו אחר הגדול אין עונים. ע"כ. וכן פסק מרן בשלחן ערוך (אורח חיים סימן רטו סעיף ג).

ומבואר שמחנכים את הקטנים לברך אף שברכתם לבטלה, כדי שיתרגלו לברך כהוגן. וכנהוג בתלמודי תורה רבים שכאשר מלמדים את הילדים להתפלל תפילת שמונה עשרה, מרגילים אותם אט אט ברכה אחר ברכה, וחוזרים על כל ברכה כמה וכמה פעמים עד שתהיה הברכה שגורה על פיהם, וברור שאין שום חשש בזה, כיון שלהתלמד הם עשויים. וכן העיד מורנו הראשון לציון והרב הראשי לישראל רבנו יצחק יוסף שליט"א, על אביו מרן מלכא זצוק"ל שהיה מחלק לבניו בקטנותם פלחי תפוז, ואומר להם לברך על כל פלח ופלח שוב ברכת "בורא פרי העץ", וכל זה כדי להרגילם לברך את הברכות כהוגן וכיאות מילה במילה. (ועיין חזון עובדיה - יום טוב עמוד רכא)

ודע, כי מה שבבתי ספר "בית יעקב" של אחינו האשכנזים נוהגות לברך את כל ברכות השחר, הסיבה לדבר, כי אפילו הגברים האשכנזים רבים מהם נוהגים לברך את כל ברכות השחר בבית הכנסת עם ברכת נטילת ידים ואשר יצר, ואינם מברכים בביתם כלל ברכות אלו, וכנראה שגם בנותיהן נוהגות כן. אך מנהג בני ספרד אינו כן, כמו שכתב מרן בשלחן ערוך (סימן ו ס"ב): יש נוהגים להמתין לברך על נטילת ידים עד בואם לבית הכנסת, ומסדרים אותו עם שאר הברכות. ובני ספרד לא נהגו כן. ע"כ. והרמ"א עצמו בדרכי משה (אות ד) כתב: "ואני בעצמי נוהג כמנהג בני ספרד". ואף לבני אשכנז כתב הרמ"א בהגה: "ועל כל פנים לא יברך שתי פעמים. ומי שמברכם בביתו, לא יברך בבית הכנסת. וכן מי שמברכם בבית הכנסת, לא יברך בביתו. ע"כ. נמצא אפוא שלכל הדעות לברך פעמיים, פשוט שזו ברכה לבטלה.

על כן יש להתיר כן רק לבנות קטנות שמתלמדות על הברכות. לא כן לבנות שגדלו מעט, אף שעדיין לא הגיעו לגיל מצוות, אם הן בקיאות בברכות כהוגן, אין להתיר להן לברך שוב על נטילת ידים ואשר יצר בבית הספר, אחר שברכו בביתן בקומן משינתן. וכל שכן לדבריכן שישנן בנות הלומדות בתיכון, כיתות ט', י', ועדיין ממשיכות בהרגל משובש זה שהורגלו מקטנותן לברך שוב בבית הספר את כל הברכות, וברור שמחוסר ידיעה עוברות בכל יום על איסור תורה של "לא תשא את שם ה' אלוקיך לשוא", ועליהן להפסיק ממנהג זה, ויתחילו בבית הספר מברכת "אלוקי נשמה" בלבד. ופשוט שאין הבדל בכל זה בין בנים לבנות, ולכן יש ללמד בתלמודי התורה ובבתי הספר את הבנים הגדולים להתחיל מ"אלוקי נשמה".

נקיות

יש לחנך את הילדים כבר מגיל חמש או שש לנקות את עצמם כהלכה במים ולפחות במגבון היטב לאחר בית הכסא, כדי שיברכו הברכות וילמדו תורה בטהרה. ועל כל פנים גם ילד שאינו נקי כהוגן, מותר לו לברך וללמוד. וכן מותר ללמוד ולברך על ידו, ובלבד שלא נודף ממנו ריח.

טהרה

יש ללמד את הילדים שלא לגעת במקומות המכוסים, כדי שיברכו הברכות וילמדו תורה בטהרה.

עניית אמן אחר קטן

קטן מגיל שש או ספק בן שש, אם ידוע לנו שמנקה את גופו כהוגן, עונים אחריו אמן. אבל אם לא ידוע לנו, אין עונים, שמן הסתם אין גופו נקי כראוי. [והרי אפילו גדול שלא מנקה את גופו כראוי, לא עונים אמן אחריו.] וכמו כן, אינו מצטרף לזימון, אף שיודע למי מברכים. ובאר בפאת השלחן: מאחר והברכה אינה יוצאת מגוף טהור, הרי זה גרע יותר מברכה לבטלה שאסור לענות אחריה אמן. והגרש"ז אוירבך לא היה עונה 'אמן' אחרי קטנים, אלא 'אמ' בלי ן', שאינם מבחינים בכך, ומאידך הם מתלמדים לענות 'אמן', כי בדרך כלל הם שומעים 'אמן'. ויש להזהר בזה, שכבר כתב הרמב"ם, כל העונה אמן אחר ברכה לבטלה או על ברכה שיש ספק בחיובה, עתיד ליתן את הדין. (שו"ת יבי"א ח"ב סימן יג, ח"ח סימן כה אות ח. ח"ט סימן קח אות קג. עה)

קטן פחות מגיל חמש, אפילו אם גופו נקי כהוגן, אין עונים אחריו אמן כלל.

הטעם בזה, שכל עוד שלא הגיע לגיל חינוך, הרי הוא כמו תינוק שמברך כדי להתלמד, שלא עונים אחריו אמן, הואיל ואין כאן חינוך של מצוה, שהרי לא הגיע עדין לגיל חינוך. וכמו שכתב הרמב"ם (הלכות ברכות פרק א הלכה טו), התינוקות מלמדים אותם הברכות כתיקונם, ואף על פי שהם מברכים לבטלה בשעת לימוד הרי זה מותר, ואין עונים אחריהם אמן. ע"כ. וכתב הריב"ש, אפילו הקטן חריף ויודע למי מברכים ולמי מתפללים, אינו כלום, והרי הוא כמי שאין בו דעת. וכן דעת הרא"ה, הריטב"א, הראב"ד, הרשב"א, הטור, מהר"ש אבוהב, וכן פסק מרן בשלחן ערוך (סימן רטו ס"ג) שרק מגיל חינוך עונים. וכן דעת שיירי כנסת הגדולה, הפרי מגדים, פתח הדביר, הגר"א, מאמר מרדכי, חקרי לב, הגר"ח פלאג'י, שדי חמד, ערוך השלחן, משנה ברורה, כף החיים ועוד. (שו"ת יביע אומר שם. ועיין להלן עמוד 254)

ומכל מקום גם אם גופו של הקטן נקי, והוא בגיל שש, יש להתבונן אם ברכתו כהוגן או לא, כי על פי רוב הקטן לא בקי בהלכות ברכות, וכל שמברך ברכה שאינה כהלכה, או שכבר ברך ושכח ומברך שוב, הרי ברכתו לבטלה, ואסור לענות אחריו אמן.

מצות ציצית

חמש מצוות

הלובש בגד העשוי מצמר רחלים או מפשתן, ויש בו ארבע כנפות [פינות] מרובעות או יותר, מצוה מן התורה להטיל ציציות בארבע כנפותיו [פינותיו]. ובכל זמן שהציצית עליו, זוכה לקיים חמש מצוות עשה מהתורה, שנאמר: **א.** וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִת. **ב.** וְנָתְנוּ עַל צִיצִת. **ג.** וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִת. **ד.** וּרְאִיתֶם אֹתוֹ (במדבר טו לח). **ה.** גְּדִלִים תַּעֲשֶׂה לְךָ עַל אַרְבַּע כַּנְפוֹת כְּסוּתְךָ אֲשֶׁר תְּכַסֶּה בָּהּ (דברים כב יב). (סימן ט ס"א, וסימן י ס"ט. מנחות מד ע"א)

כתב מרן השלחן ערוך (סימן ט ס"א): אין הבגד חייב בציצית מן התורה, אלא אם הוא עשוי מפשתן או מצמר רחלים, אבל בגד העשוי משאר מינים, אין חייב בציצית אלא מדברי חכמים. וכתב הרמ"א: ויש אומרים שגם בגד העשוי משאר מינים, חייב מן התורה.

כאשר קונים טלית גדול, יש לשים לב שתהיה הטלית עשויה מצמר ולא מאקרילן, כי הם קצת דומים, ויכול לטעות ולהפסיד מצות ציצית מן התורה.

מעלת וזהירות המצוה

כתב הרמב"ם (הלכות ציצית פרק ג הלכה יב): "לעולם יהא אדם זהיר במצות ציצית, שהרי הכתוב שקלהּ ותלה בה את כל המצוות כולן, שנאמר (במדבר טו לט): "וּרְאִיתֶם אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת כָּל מִצְוֹת ה' וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם". ורמז רמזו, 'ציצית' בגימטריא

= 600, ושמונה חוטים וחמשה קשרים = 13, הרי 613. ואף על פי שבתורה כתוב 'ציצת' חסר י'? מכל מקום שלוש פעמים כתוב 'ציצת', ואחד מהם '**ל**ציצת', ונחלק ל' זו לשלוש, ולכל 'ציצת' נוסיף י', בכך יושלם המנין יפה. (מנחות מג ע"ב ורש"י שם. תוספות שם לט ע"א ד"ה לא. טור סימן כד)

אמר רבי שמעון בר יוחאי, הזהיר במצות ציצית, זוכה ורואה פני שכינה.

למד כן גזירה שווה ממה שכתוב בפרשת ציצית: "וּרְאִיתֶם **אֹתוֹ**", וכן בפרשת ואתחנן (דברים ו יג) כתוב: "אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ תִּירָא **וְאֹתוֹ** תַעֲבֹד", מה להלן שכתוב "אותו", היינו שכינה, גם בציצית שכתוב "וּרְאִיתֶם **אֹתוֹ**", היינו ראיית פני שכינה. (מנחות מג ע"ב) וכן כתב מרן בשלחן ערוך (אורח חיים סימן כד סעיף ו), ומה שפוסקים בית דין של מטה, כך פוסקים בית דין של מעלה.

אמר רבי שמעון בן לקיש, הוו זהירים במצות ציצית, שכל הזוכה לקיים מצות ציצית, זוכה שלעתיד לבוא ישמשו אותו 2,800 עבדים, שנאמר (זכריה ח כג): "כֹּה אָמַר ה' צְבָאוֹת, בַּיָּמִים הָהֵמָּה אֲשֶׁר יַחֲזִיקוּ **עֲשָׂרָה אֲנָשִׁים מִכֹּל לְשֹׁנוֹת הַגּוֹיִם, וְהֶחֱזִיקוּ בִּכְנַף אִישׁ יְהוּדִי** לֵאמֹר, נֵלְכָה עִמָּכֶם כִּי שָׁמַעְנוּ אֱלֹהִים עִמָּכֶם". ופירש רש"י, כי בשכר מצות הציצית שבכנף איש יהודי, יחזיקו בו עשרה עבדים מכל אומה ולשון, ולשבעים אומות - הרי שבע מאות עבדים. וכנגד ארבע כנפות - הרי אלפיים ושמונה מאות עבדים. (שבת לב ע"ב וברי"ף)

קשירת הציציות

קטן כשר לכתחילה להכניס את הציציות לכנף ולקשור אותם, ובלבד שגדול עומד על ידו, ואומר לו שיעשה "לשם מצות ציצית". כי מאחר והקטן אינו בן דעת, לא חשובה כוונתו שאומר לבדו שעושה לשם מצוה, אבל כשהגדול עומד עליו, מועילה אמירתו כיון שהוא אומר על דעת הגדול.

יש מבני אשכנז המחמירים לכתחילה שקטן לא יעשה ציצית. ומכל מקום אם עשה בקטנותו כהוגן ועתה גדל, יוצאים בזה ידי חובה. (ביאור הלכה סימן יד סוד"ה להצריך) וכמו כן, אפשר שהגדול יכרוך את החוליה הראשונה ויקשור שתי קשירות, ולאחר מכן ימשיך הקטן לכרוך ולקשור, אף שאין הגדול עומד על גביו.

☜ הלבישה

בדיקת והפרדת הציציות

קודם שיברך על הציצית, טוב להתבונן שהחוטים כשרים, כדי שלא יברך ברכה לבטלה, וכן יבדקם שהם פרודים זה מזה ולא מסובכים. וכתב רבנו האר"י ז"ל רמז לדבר: 'ציצת' ר"ת, **צ**דיק **י**פריד **צ**יציותיו **ת**מיד. (סימן ח סעי' ז, ט)

כוונת המצוה

קודם שיברך, יכוון שציונו השם להתעטף בציצית, כדי שנזכור את כל מצוותיו לעשותן, שנאמר (במדבר טו מ): "לְמַעַן תִּזְכְּרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֶת כָּל מִצְוֹתָי". (סימן ח ס"ח)

על כן, טוב להסתכל בציציות בשעת הברכה, שנאמר: "וראיתם אותו וזכרתם", ודרשו חז"ל: ראיה מביאה לידי זכירה, וזכירה מביאה לידי מעשה המצוות. (סימן כד ס"ג ומשנ"ב)

הברכה

יאחז את הטלית בשתי ידיו, ויעמוד ויברך: "ברוך אתה ה', אלוקינו מלך העולם, אשר קדשנו במצוותיו, וציונו להתעטף בציצית". ואם טעה וברך בישיבה, יצא. (סימן ח ס"א)

ברכת הטלית ועטיפתה נעשות מעומד, וסמכו זאת חז"ל (בפסיקתא זוטרתי פרשת אמור) ממה שנאמר במצות ספירת העומר (דברים טז ט): "שִׁבְעָה שָׁבֻעֹת תִּסְפָּר לָךְ, מֵהָחֵל חֶרְמֵשׁ **בַּקָּמָה**", אל תקרא "בקמה" אלא בקומה, דהיינו כשהוא עומד. ומכאן למדנו על כל המצוות שכתוב בהן "לכם", כמו בספירת העומר שכתוב "וספרתם לכם", שצריכים לעמוד. לכן עומדים בעטיפת הציצית, שכתוב בה "והיה לכם לציצית". במילה - "המול לכם". בשופר - "יום תרועה יהיה לכם". בלולב - "ולקחתם לכם". וכן בברכת הלבנה - "החודש הזה לכם". והאבודרהם נתן סימן לדבר, על"ץ של"ם: **ע**ומר, **ל**בנה, **צ**יצית, **ש**ופר, **ל**ולב, **מ**ילה. (שו"ת יחוה דעת חלק ה סימן ד)

צורת העטיפה

עיקר המצוה לכסות את גופו בטלית, כמו שנאמר (דברים כב יב): "גְּדִלִים תַּעֲשֶׂה לָךְ עַל אַרְבַּע כַּנְפוֹת כְּסוּתְךָ אֲשֶׁר תְּכַסֶּה בָּהּ". ומכל מקום המנהג לעטוף בה קודם לכן את הראש. וכיצד מתעטף? לאחר הברכה, בעודו עומד, יניח את הטלית על ראשו בלבד באופן שארבע הכנפות ירדו מלפניו, שני כנפות מימין ושני כנפות משמאל. לאחר מכן יאחז את שני הכנפות שמצד ימין, וישליך אותן לאחוריו על כתפו השמאלית, וישהה מעט, ואחר כך יאחז את שני הכנפות שמצד שמאל, וישליך גם אותן לאחוריו על כתפו השמאלית, כך שעתה כל ארבע הכנפות מונחות לאחוריו. וישהה כדי זמן הילוך ארבע אמות [כשניה וחצי], ואז יוריד את הטלית על גופו, ויניח שתי ציציות לפניו ושתי ציציות לאחוריו, כדי שיהיה מוקף במצוות.

לאחר הברכה כשמתעטף בטלית, לא יכסה את עיניו ופיו, אלא יעטוף את ראשו עד המצח וסביב הצוואר והסנטר, וזהו הנקרא בהלכה "כעטיפת הישמעאלים".

כן מבואר בדברי רבנו חיים ויטאל בשער הכוונות ובשאר האחרונים, שעטיפת הטלית צריכה להיות סביב הצוואר והגרון, ואין לכסות בעטיפה את כל הפנים והעיניים. וכתב הגאון

ממונקאטש (נימוקי או"ח ס"ח): מר זקני הגאון רבי שלמה שפירא תמה מאוד על המכסים פניהם והעיניים בעטיפה בחשבם שכן היא עטיפת הישמעאלים, ואיך יתכן לומר כן, כי איך יוכלו הישמעאלים ללכת באופן כזה, הלא כשול יכשלו ויפלו בפחתים ובבורות, וינגפו רגליהם וכל גופם. והרי לא שמענו מעולם שאדם אחר יוביל את הישמעאלים, כמו שמוליכים את הסומא, שדבר זה מביא לידי גיחוך, וכן מוכח מהש"ס בכמה מקומות שאין זו דרך עטיפת הישמעאלים. וגם עתה עינינו הרואות בארצות המזרח ובארץ ישראל, שהערבים אשר מנהג אבותיהם הישמעאלים בידיהם, גם במלבושם, שמשליכים הכפייה סביב צוארם, ואינם מכסים כל פניהם בעטיפתם. וכן תמה בספר קצות השלחן, שבודאי אין זו עטיפת הישמעאלים, ופשוט שישים את הטלית על ראשו וישליך צד הימין של הטלית על כתפו השמאלית באופן שיהיה סביב חלקת צווארו עד שיכסה את זקנו וסנטרו עד פיו. ולפלא שרבים מבני אשכנז טועים בזה, [כי לא ראו היאך הולכים הישמעאלים, שלא היו מצויים בארצותם,] ואין מי שימחה בהם. עי"ש. גם בשו"ת באר משה שטרן (ח"ג סימן ח) האריך לתמוה על הנוהגים לכסות את הפנים והעיניים, ושזו טעות גמורה, כי לא יעלה על הדעת שהישמעאלים מתעטפים באופן כזה. וכן תמהו הגר"מ שטרנבוך (תשובות והנהגות חלק ב סימן י) ועוד. (שו"ת יחוה דעת חלק ה סימן א)

יש נוהגים שמיד לאחר הברכה עוטף את ראשו וגופו תחילה ואחר כך מגביה את הטלית על הכתפים ומתעטף כנ"ל. וכן מנהג בני אשכנז. ועיין בן איש חי (שנה ראשונה פרשת בראשית סעיף ה) שכתב, לאחר סיום הברכה תעטוף בו ראשך בלבד [כמבואר לעיל], ולא כאותם המתחכמים לעטוף בו כל גופם מתחילה, שאין לנו אלא דברי רבנו האר"י ז"ל. עי"ש. אבל מכיון שיש חולקים בזה, כל אחד יעשה כפי מנהגו. (ה"ע ח"א עמוד ג)

הפסק בדיבור

מעת שברך לא ידבר עד שיסיים להתעטף ולהוריד את הטלית על גופו, אולם משהתחיל במצוה, דהיינו שנתן את הטלית על ראשו, רשאי לענות 'אמן' ושאר דברים שבקדושה, אבל בין הברכה לעיטוף לא יענה כלל. (שו"ת יביע אומר חלק ז סימן א)

הרהור פסוקים

אחר שמשליך את שני הכנפות שמצד ימין לאחוריו על הכתף השמאלית, טוב שיהרהר בליבו את הפסוק (ישעיה סא י): "שׂוֹשׂ אָשִׂישׂ בַּה' תָּגֵל נַפְשִׁי בֵּאלֹהַי, כִּי הִלְבִּישַׁנִי בִּגְדֵי יֶשַׁע מְעִיל צְדָקָה יְעָטָנִי, כֶּחָתָן יְכַהֵן פְּאֵר וְכַכַּלָּה תַּעְדֶּה כֵלֶיהָ". וכשמשליך את שני הכנפות שמצד שמאל על הכתף השמאלית, יהרהר את הפסוקים: "ה' צְבָאוֹת עִמָּנוּ, מִשְׂגָּב לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה. ה' צְבָאוֹת, אַשְׁרֵי אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ. ה' הוֹשִׁיעָה, הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ". (עיין עוד יוסף חי בראשית אות ז. ה"ע ח"א עמוד ג) וכן נהג מרן מלכא זצוק"ל להרהר את הפסוקים ולא לאומרם בפה מחשש הפסק.

הטלית אינה צעיף

אותם שאינם מתעטפים בטלית אלא נותנים אותה על צווארם כצעיף, וארבע הכנפות מלפניהם, אינם יוצאים ידי חובת המצוה, וגם ברכתם לבטלה. על כן,

יש להבהיר להם בנחת את סדר העטיפה הנכונה, כדי שלא יכשלו.

כתב בשלחן ערוך הגאון רבי זלמן (סימן ח סעיף ח): אותם שאין מקפידים לכסות בטלית את גופם, אלא את הראש והצוואר בלבד, צריך למחות בידם, משום שעיקר העיטוף הוא בכיסוי הגוף, ולא נחלקו אלא אם צריך גם לכסות את הראש ולהתעטף בו כעטיפת הישמעאלים, אבל כיסוי הראש בלבד, אינו נחשב עיטוף כלל.

הצלה ממכשול

ישנם אנשים שלאחר שהתעטפו בטלית על ראשם בלבד, בעוד שארבע הכנפות מונחים לפניהם, משאירים את הטלית כך, ופונים להניח תפילין, ובגמר הנחת התפילין, מורידים את הטלית על גופם. ויש ללמדם שהנהגה זו אינה נכונה, כיון שכל עוד שלא הורידו את הטלית על גופם לא סיימו את מצות ציצית, שהרי עיקר המצוה היא כיסוי ועטיפת הגוף, ואיך יפסיקו באמצע המצוה להנחת התפילין.

כיסוי הראש בטלית

נכון שיכסה את ראשו בטלית בעת התפילה, כדי שיהיה מרוכז יותר ולא ישוטטו עיניו אנה ואנה, ובכך גם יזכה ליראת שמים יותר. ומכל מקום אם לא נוח לו בכך שהטלית על ראשו, וכגון שחם לו, יניחנה על הכתפיים, כי אדרבה בכך הוא מתרכז יותר. (סימן ח ס"ב)

כתב מרן הבית יוסף, לפי שכיסוי זה מכניע את לב האדם ומביאו לידי יראת שמים, כמו שמצאנו (שבת קנו ע"ב) שאמרה לו אמו של רב נחמן, כסה ראשך כדי שתהיה עליך יראת שמים. לכך יכסה ראשו בטלית, כדי שלא יהיה בגילוי ראש מסודר או טלית שדרך לתת על כיסוי התחתון שבראש [כיפה]. ואפשר גם לומר, שיכסה את ראשו שלא יהיה מגולה מטלית של מצוה, כדי לקיים מצות ציצית מן המובחר. ע"כ. וכתב על זה הדרכי משה, "ומצוה לשמוע אל דברי הבית יוסף".

לאור האמור, בודאי שאין ענין לחקות את מרן מלכא הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף זצוק"ל שנהג במשך שנים רבות שלא לכסות את ראשו בטלית בעת התפילה. כי הלוא מי כמוהו היה חפץ לעשות מה שכתב מרן הבית יוסף עם כל המעלות הנ"ל, וכנראה שהיה הדבר מפריע לו ולכן נהג כן. ובאמת שבשנותיו האחרונות, ידוע שמרן היה מכסה את ראשו בטלית בתפילה, וכמו שראינו בעינינו כמה וכמה פעמים. וכמו כן ישנן תמונות מצעירותו של מרן בשנות החמישים, שגם כן היה מתפלל וטלית על ראשו. לכן ברור שאין ענין להתפלל דוקא בגילוי ראש למי שחפץ בכך או שמרגיש בעצמו שכיסוי הראש בטלית נותן לו יותר ריכוז וכוונה בתפילה.

הסיר את הטלית

אם נפלה הטלית מעליו או שהסירה כדי לצאת לבית הכסא וכיוצא, כשחוזר

ללובשה, אינו מברך שוב, בין אם הוא לבוש בטלית קטן או לא, בין לבני ספרד ובין לבני אשכנז. ואף על פי שמרן בשלחן ערוך (סימן ח סי"ד) פסק שחוזר לברך, מכל מקום כלל גדול בידינו ספק ברכות להקל אפילו נגד מרן, כמבואר ברבים מהאחרונים. (שו"ת יביע אומר חלק ח סימן ב)

חכם עיניו בראשו

לאור האמור, על בני ספרד להקפיד יותר שלא להסיר את הטלית ללא סיבה הכרחית, כדי שלא יכנסו לספק ברכות נגד מרן השלחן ערוך. ולפי זה, ספרדי שהתבקש מבחור כהן מבני אשכנז שיתן לו טלית לברכת כהנים [כי אינם נוהגים ללבוש טלית גדול בתפילה וכדלהלן], יאמר לו שעדיף שיבקש מבני אשכנז. וכן נהג הגאון רבי שלמה זלמן אוירבך זצ"ל בצעירותו להזהיר את הכהנים שבבית הכנסת שלא יקחו טלית ממתפלל ספרדי, כי לדעת מרן צריך לחזור ולברך כשמתעטף בה שוב, ואילו לדעת הרמ"א אין צריך לברך. (הליכות שלמה תפילה כט)

☜ טלית קטן

קיום המצוה

כתב הטור (סימן כד): הגם שאין אדם חייב לקנות טלית בת ארבע כנפות, כדי שיתחייב בציצית, ודוקא אם רוצה להתכסות בטלית בת ארבע כנפות חייב להטיל בה ציצית, מכל מקום טוב ונכון להיות כל אדם זהיר וזריז במצות ציצית, שיהיה לו טלית קטן שילבש כל היום, כי עיקר מצוותה כדי שנזכור המצוות, ובכל שעה ובכל רגע צריך לכך. דוגמא לדבר, אדם המזהיר את חברו על איזה ענין, מה עושה החבר? קושר קשר באזורו לסימן כדי שיזכרהו. ועל כן יש בציצית חמשה קשרים כנגד חמשה חומשי תורה, ונותנים את הציצית בארבע כנפות, כדי שבכל צד שנפנה, נזכור את מצוות השם. ע"כ.

וכל אדם יתן אל לבו מעלתה של מצוה יקרה זו, שבכמה שקלים זוכה לכל המעלות שהוזכרו לעיל (עמוד 112), וזוכה לבנים, אריכות ימים ושנים, ניצול מעין הרע ועוד, ומוסיף קדושה על עצמו. ולא כאותם הטוענים שלא נוח להם וחם להם עם הטלית קטן. ומה יענו בימי החורף שגם אז אינם לובשים טלית קטן?! ולו יהיה כדבריהם, בכל זאת לא יבטלו מצוה יקרה זו. והלוא בענייני עולם הזה מוכנים היו לסבול אי נוחות כדי להרוויח עוד מעט כסף, ואילו כאן למה יוותרו על כל המעלות הנפלאות ששוות הון רב. וכבר אמר המלאך לרב קטינא, שבזמן שיש כעס בעולם, מענישים חלילה לאדם שלא לובש ציצית. (עיין מסכת מנחות מא ע"א ובראשונים שם)

כתב רבנו יונה בספרו שערי תשובה (שער ג אות כב): אמרו רבותינו זכרונם לברכה (ספרי במדבר

סוף פרשת שלח), הציצית מוספת קדושה על האדם, שנאמר (במדבר טו מ): "לְמַעַן תִּזְכְּרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֶת כָּל מִצְוֹתָי, וְהְיִיתֶם **קְדֹשִׁים** לֵאלֹהֵיכֶם". והגם שאין מצות ציצית אלא על מי שיש לו בגד ארבע כנפות, ואם אין לו, אינו חייב לקנותו, אף גם זאת אמרו רבותינו זכרונם לברכה (מנחות מא ע"א): כי ענוש יענש לעתות בצרה על אשר לא חמד בלבבו יופי המצוה ושכרה. ובעבור סבב דבר חיובה, עליו לקחת לו בגד שיש לו ארבע כנפות ולעשות בו ציצית. ע"כ. וכיוצא בזה כתבו התוספות (פסחים קיג ע"ב ד"ה ואין, בתירוץ השני), שאפילו אין לו בגד של ארבע כנפות, יש לחזר ולהביא עצמו לידי חיוב, כמו שמצאנו (סוטה יד ע"א) על משה רבנו שהיה תאב להיכנס לארץ ישראל, כדי לקיים מצוות שבה.

צמר רחלים

כתב מרן השלחן ערוך (סימן ט ס"ו): ירא שמים יֵצֵא ידי חובת כולם, ויעשה טלית של צמר רחלים שהוא חייב בציצית מן התורה בלי פקפוק. וכן כתב הגאון רבנו זלמן: הרוצה לקיים מצות ציצית מן המובחר, יזהר שיהיה לו טלית גדול, וגם טלית קטן של צמר לבן, ויטיל בהם ציצית של צמר לבן, ובזה מקיים מצות ציצית בלי שום פקפוק. וכן כתבו האליה רבה, שלחן הטהור, בן איש חי, משנה ברורה ועוד.

כתב בשו"ת אגרות משה (אורח חיים ח"ג סימן א, יורה דעה ח"ג סימן נב), כיון שלמצות ציצית עדיף יותר בגד של צמר שחייב מן התורה לכל השיטות, לכך יותר טוב גם בקיץ ללכת בטלית קטן של צמר, וכן אני נוהג. שהרי אין חיוב ללבוש בגד החייב בציצית, רק שצריך להשתדל לקיים המצוה, כמו שאמר המלאך לרב קטינא שבזמן שיש כעס בעולם חלילה, יש עונש על אדם שאינו לובש בגד שמחייב ציצית. וממילא אם טליתות אחרות פטורות מן התורה כמו שכתב מרן המחבר, וכתב שירא שמים יחמיר ללבוש טלית של צמר, צריך להשתדל לקיים המצוה מן התורה לכל הדעות ולא בשל שאר מינים.

גודל הטלית

גודל הטלית יהיה לפחות אמה וחצי אורך [72 ס"מ] על אמה רוחב [48 ס"מ]. וטוב להחמיר שיהיה 2 אמות [96 ס"מ] על אמה. ואמה זו שברוחב הטלית, היא חוץ מנקב בית הצואר, כיון שמוציאים את הבד משם, נמצא שצריך שיהיה חצי אמה מכל צד ברוחב הטלית שעל כל כתף. (שו"ת יחוה דעת חלק ה סימן ב. שו"ת יביע אומר חלק ט סימן ק אות א. ה"ע א י) ומכל מקום אם לא יוציאו את הבד הנמצא בבית הצואר, אלא יעשו רק פתח להכניס את הראש, ויקפלו את הבד לצדדים, הרי שבד זה יצטרף לשיעור רוחב הטלית, ואז די שיהיה אמה בלבד לכל רוחב הטלית.

בדיקת הציציות

מצוי שבעת הכיבוס מסתבכים חוטי הציצית, על כן ישים לב קודם שלובש את הציצית, להפריד את הציציות.

גם אם נקרעו החוטים באופן שהטלית כשרה (כמבואר בחוברת "סדר היום בהלכה ובאגדה"), טוב ממידת חסידות להחליף את החוטים שנקרעו, כי ישנן סודות עליונים במנין החוטים.

סגולתו של בבא מאיר אביחצירא זיע"א נגד כאב לב

לפני מורנו ורבנו המקובל האלהי רבי מאיר אביחצירא זצוק"ל, הגיע אדם שהיה חולה בלבו וביקש שיברכהו הרב ברפואה שלימה. יעץ לו הרב: הֱיֵה זהיר במצות ציצית! אמת שגם אם ניתק אחד החוטים, הציצית עדיין כשרה, אבל מוטב שתקפיד על החוטים כולם שיהיו שלמים. הֶבֵן נא, בציצית ישנם שלושים ושנים חוטים, כמנין 'לב'... כשכל החוטים כראוי, אף הלב פועל כשורה. ("אביר יעקב" עמוד 543) ועיין עוד בסוף החוברת "חג הסוכות בהלכה ובאגדה" סגולות נוספות לרפואת הלב.

בספר פיתוחי חותם (פרשת שלח לך) מובא רמז על מה שאמרה תורה "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם", שכשמתקדש בציצית כראוי, ל"ב חוטים שבציצית יגנו עליו שלא יבוא "לבו" למחשבה רעה, חלילה.

הברכה

כשלובשים או מחליפים טלית קטן במשך היום, יש נוהגים לברך: "ברוך אתה ה', אלוקינו מלך העולם, אשר קדשנו במצוותיו, וציונו על מצות ציצית". ויש נוהגים להתעטף בו כמו בטלית גדול, ומברכים: "להתעטף בציצית". ויש נוהגים שלא לברך על טלית קטן כלל. [וכן היה מנהג מרן מלכא זצוק"ל] וכל מנהג, יש לו על מה לסמוך.

ברכת שהחיינו

הלובש טלית חדשה ושמח מעצם הבגד, מברך "שהחיינו", כמו בכל בגד חדש שלובשו ושמח בו. ואין הבדל בזה בין טלית גדול או קטן.

כתב מרן השלחן ערוך (סימן כב סעיף א): קנה טלית ועשה בו ציצית, מברך שהחיינו, כדין הקונה בגדים חדשים.

הלובש טלית חדשה ושכח לברך "שהחיינו" מיד, כל שלא פשט את טליתו מהלבישה הראשונה, יברך כשעודנו בתוקף שמחתו. (כף החיים סימן רכג אות לא. ועיין חזו"ע ברכות עמוד תלח)

לבישת הטלית

מנהג בני ספרד ורבים מבני אשכנז ללבוש את הטלית קטן מתחת לבגדים ולא על הבגדים. כמבואר בדברי העיטור, רבנו יונה, מהר"ם מרוטנבורג, המרדכי. וכן הוא על פי הקבלה, כמו שהעיד רבנו חיים ויטאל (שער הכוונות ז ע"ב) על רבנו האר"י ז"ל, שהיה לובש הטלית קטן מתחת לכל מלבושיו על החלוק הסמוך לבשר. וכן היה המנהג הנפוץ בזמן מרן הבית יוסף, כמבואר בבית יוסף (סימן כג), הגאון החיד"א ועוד. ויש מבני אשכנז הנוהגים ללבוש את הטלית קטן על הבגדים. כמובא בשלחן ערוך (סימן ח סעיף יא): עיקר מצות טלית קטן, ללובשו על בגדיו, כדי שתמיד יראהו ויזכור המצוות.

ציציות בחוץ

המנהג פשוט אצל גדולי רבני ספרד, שלא להוציא את הציציות מחוץ לבגדים, וכן נהגו כל גדולי החכמים והמקובלים זצ"ל שבדור הקודם. ואמנם מי שמרגיש שהוצאת הציציות בחוץ, מחזקת אותו ביראת שמים וגורמת לו לשמור על עיניו בהליכתו ברחוב וכיוצא בזה, בודאי שיוציא את הציציות, וטוב לו. (עיין שו"ת יביע אומר ח"ט סימן קח אות יח, ובשו"ת ציץ אליעזר חלק יג סימן ה ותרוה נחת מרובה)

באחרונים מבואר שהמנהג הוא שהציציות מכוסות, ומהם: הרדב"ז, הרש"ל, הפרישה, הב"ח, והש"ך (יורה דעה סימן שסז), מרן החיד"א, תפארת שמואל, הט"ז (שם ואו"ח סימן כא סק"ג), פרי מגדים, הגר"א, ערוך השלחן ועוד. ואמנם הלבוש כתב, שהואיל וטעם הציצית כדי שנזכור את כל המצוות, לפיכך הלובשים טלית קטן תחת בגדיהם, יזהרו להוציא את הציציות בחוץ כדי שיראו תמיד, ועל ידי כך יזכרו המצוות. וכן פסקו רבנו זלמן, השל"ה, המלבי"ם ועוד. אולם המאמר מרדכי כתב על הלבוש, ומי כהחכם יודע פשר דבר, לחלק בין הטלית קטן לציציות שבו, וכל מעיין בדברי הפוסקים יראה ויבין שאין שום גילוי לפשרה זו, לא בבית יוסף ולא בשלחן ערוך, וכן מנהג העולם ללובשו תחת הבגדים, וכמו שכתב המגן אברהם בשם האר"י ז"ל שצריך ללבוש הטלית קטן תחת הבגדים. ע"כ. וכן כתב החסד לאלפים שלדעת האר"י גם הציציות מכוסות. וכן היה המנהג פשוט אצל כל גדולי רבני ספרד, פוסקים ומקובלים שבדור הקודם, ומהם: רבי יעקב חיים סופר בעל כף החיים, רבי אפרים הכהן, רבי כלפון משה הכהן, רבי עובדיה הדאיה, רבי משה עדס, רבי בן ציון אטון, רבי עזרא עטיה, רבי נתן סאלם, רבי יעקב מונסה, רבי יעקב עדס, רבי מנצור בן שמעון, רבי יהודה צדקה, רבי בן ציון אבא שאול, רבי יוסף עדס, רבי יהודה מועלם ועוד. וכן היה מנהגו של מרן מלכא הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף זצוק"ל. וכן העיד בשו"ת מקוה המים על כל רבני מרוקו, וכן העיד הרה"ג הנאמ"ן על כל רבני תוניס. (שו"ת יחוה דעת חלק ב סימן א ובהערה 2. אור לציון חלק ב פרק ב הלכה ב)

בחור ספרדי בישיבה אשכנזית

בחור מבני ספרד שלומד בישיבה של בני אשכנז וכולם מוציאים ציציות, יוציאן גם הוא, ולא יצא דופן מכל חבריו.

כן הורה לי מרן הראשון לציון זצוק"ל במעשה שהיה בשנת ה'תש"נ: בהיותי לומד בישיבה קטנה, הודיע המשגיח על פי הוראת ראש הישיבה שכל הבחורים חייבים להוציא ציציות בחוץ. ואני לא ידעתי את נפשי, כי מה לי להוציא ציציות כשאני תלמיד הדבק בתורתו והשקפתו של מרן מלכא זצוק"ל. ואף גם זאת שאבותינו ואבות אבותינו בני ספרד מאז ומעולם לא נהגו בזה. על כן גמרתי אומר בדעתי כי אינני מוציא עד שאשאל את פי קדשו של מרן זיע"א. באותו יום שישי נסעתי ללשכה שהיתה אז בשכונת קטמון בירושלים, אך מחמת שלא קבעתי תור, המתנתי לצאתו של מרן מהלשכה לביתו, ואמרתי למרן, שבישיבה אומרים לנו להוציא ציציות בחוץ, ומה אעשה? אמר לי מרן "זה לא איסור". שאלתיו, "ומה אעשה"? ענה לי: "מה שראש הישיבה שלך אומר תעשה". ומאז הוצאתי את הציציות בחוץ במשך היותי בישיבה קטנה. שוב כתב כן מרן זצוק"ל בשו"ת יביע אומר (חלק ט אורח חיים סימן קח אות יח) וזו לשונו: "וכן בחור ישיבה שלומד בישיבה של אשכנזים, וחבריו כולם מוציאים הציציות בחוץ, ינהוג כמותם, ולא יהיה כיוצא דופן מכל חבריו".

מאיזה גיל?

טוב להלביש טלית קטן לילד מגיל שלוש [כשיודע להזהר שלא יטנפו הציציות בבית הכסא]. ועל ידי זה זוכה לנשמה גבוהה. (שו"ת יחוה דעת חלק ד סימן ב בהערה)

☜ כבוד המצוה

"זה אלי ואנוהו"

נאמר בתורה (שמות טו ב): "זֶה אֵלִי וְאַנְוֵהוּ", ודרשו חז"ל (שבת קלג ע"ב): התנאה לפניו במצוות, עשה לפניו סוכה נאה, לולב נאה, שופר נאה, **ציצית נאה**, ספר תורה נאה - בדיו נאה, בקולמוס נאה ובסופר אומן. ע"כ. על כן, ישתדל שתהיה לו טלית גדול נאה, וכן טלית קטן נאה, ולא ילבש טליתות בלויות וקרועות, שיש בזה בזיון המצוה חס ושלום.

טלית שנעשתה צהובה, אין זה נאה ללובשה כך, והנכון להחליפה.

כתב מהר"י מברונא (סימן קפ): המנהג היה בריינו"ס בימי הגדולים, שכל מי שקנה טלית חדשה, מעלים אותו לספר תורה, כדי לפרסם היאך זהירים בחיבוב מצוה. ע"כ.

טליתות קטנים

ישתדל שיהיו לו כמה טליתות קטנים, כדי שיוכל להחליף כפי הצורך, ובפרט בימי הקיץ החמים שאדם מזיע. ובזיון הוא למצוה שאת שאר בגדיו הוא מחליף יום יום, ואילו בגד של מצוה, אינו מחליף אלא לאחר זמן רב. כמו כן, יש להקפיד לכבס מידי פעם את הטלית גדול כפי הצורך. ואם הטלית מלוכלכת ואינו מכבסה, נראה חלילה כמזלזל במצוה.

עצה טובה: כאשר מכבסים טלית צמר, לא כדאי להשרותה יותר מחצי שעה במים. וכמו כן, לא כדאי לייבשה בשמש, שדבר זה גורם לטלית להצהיב מהר.

כבוד השבת

נאמר בנביא (ישעיה נח יג): "וְכִבַּדְתּוֹ מֵעֲשׂוֹת דְּרָכֶיךָ", ודרשו חז"ל (שבת קיג ע"א): "וכבדתו", שלא יהא מלבושך של שבת כמלבושך של חול. על כן, ראוי ונכון מאוד לייחד טלית גדול נאה יותר לכבוד שבת, שאם את שאר בגדיו הוא מחליף לכבוד שבת, קל וחומר שעליו להחליף בגד של מצוה לנאה יותר. וכתב הגאון רבי חיים פלאג'י זצ"ל (כף החיים סימן כח אות לב): "חבל על אותם אנשים שעושים בגדי חמודות לשבת, ואין להם טלית נאה לשבת... והירא את דבר ה' יתן דעתו בזה".

לא תשכח

הנוסע לשבת מביתו, ישים לב לקחת עמו טלית של שבת. וכמה לא נאה ולא יאה שזוכר לקחת את בגדיו ושאר חפציו, ואילו את בגד המצוה הוא שוכח. כמו כן, היוצא לטיול לכמה ימים, כמה חבל אם יזכור לקחת בגד ים, כובע שמש, מיני מאכל וכו', ואילו את הטלית והתפילין הוא ישכח.

אמרו חז"ל (מועד קטן ה ע"א): כל השָּׁם אורחותיו [בודק ובוחן את מעשיו אם ראויים ונכונים הם, שלא יבוא בהם לידי מכשול חס ושלום] - זוכה ורואה בישועתו של הקב"ה, שנאמר (תהלים נ כג): "וְשָׂם דֶּרֶךְ אַרְאֶנּוּ בְּיֵשַׁע אֱלֹהִים", אל תקרי וְשָׂם אלא וְשָׂם דרך - אראנו בישע אלהים.

טלית טלית, אל תבכי!

המגיד מדובנא יצא פעם לנפוש בעיירת מרפא לצורך בריאותו. כשהגיע לבית הכנסת, נדהם לראות שרבים מתפללים ללא טלית. ניסה לשאול ולהתעניין, ונענה בתשובות מתחמקות, ששכחו להביא את הטלית לנופש, שלא שמו לב וכדומה. הזלזול במצות ציצית כאב לרב מאוד, והוא חיפש דרך היאך לעורר את הקהל. לאחר התפילה עלה על הבמה, ביקש רשות לשאת כמה דברים, ואמר:

מורי ורבותי, שמעו דבר פלא שקרה לי בדרך בבואי לכאן! עברתי דרך עיר מגוריכם, והנה בעודי הולך בין הרחובות, שומע אני קול בכי בוקע מאחד הבתים. עצרתי את צעדיי, והטיתי אוזן. הבכי לא פסק, הוא המשיך עוד ועוד. הבנתי שאולי יש מישהו שזקוק לעזרה. הלכתי בעקבות הבכי, נכנסתי אל הבית שממנו בקע הקול, הבטתי כה וכה, ואין איש. הבכי המשיך, עברתי מחדר לחדר לחפש מיהו הבוכה. האזנתי היטב, והנה - הקול בוקע מן הארון! נדרכתי וחרדתי. מי יכול לבכות בתוך הארון?! פתחתי את הארון בזהירות, והנה, מה רואות עיניי?

טלית! הטלית של בעל הבית, בוכה ומתייפחת! שאלתי אותה: טלית טלית, למה את בוכה? אמרה לי: בעל הבית נסע לנופש. מזוודות שלימות לקח עמו! כסף, אוכל, בגדים, סבונים, שקי שינה, ומה לא. ורק אותי שכח! ואיך לא אבכה?!

הבנתי לליבה. התחלתי לנחמה, וכך אמרתי לה: טלית יקרה! אל נא תבכי! יגיע היום, שבעל הבית יצטרך לצאת לדרך ארוכה מאד! וכאשר יֵצֵא, אני מבטיח לך, שהוא לא יקח עימו לא כסף, לא בגדים, לא אוכל - שום דבר! את כל תכולת הבית הוא ישאיר. ורק אותך, טלית יקרה, הוא יקח עמו!

חוטי הציצית על הארץ

כשלובש טלית גדול, יזהר שלא יגררו ציציותיו בארץ. (סימן כא סעיף ד)

משום ביזוי מצוה, וגם יש חשש שיקרעו הציציות ויפסלו. וכל זה כשהולך והציציות נגררות

מאחור, אבל כשיושב והציציות מונחות על הרצפה שהיא נקיה, אין בזה חשש. וכן היה מעשה רב אצל מרן הראשון לציון זצוק"ל, שירדו ציציות טליתו על הארץ בעת שהיה יושב, וכאשר אחד מהקהל בא להגביהם, עשה לו תנועה בידו שיניח וילך. ומכל מקום בבתי הכנסת שאין הרצפה כל כך נקיה, ומצויים בהן אבק ועפר, בודאי שצריך להגביה את הציציות שלא יהיו מונחות על הארץ, שהרי זה בזיון למצוה שהציציות מתלכלכות, ונעשות שחורות במשך הזמן.

☜ מצות חינוך

מאיזה גיל?

כתב מרן השלחן ערוך (סימן יז ס"ג): קטן היודע להתעטף, אביו צריך ליקח לו ציצית לחנכו. וכתב הגאון רבי חיים פלאג'י בשו"ת לב חיים, שקטן שהוא כבן שש כבן שבע נקרא שהגיע לחינוך לציצית, ואביו צריך לקנות לו ציצית. על כן, על כל אב לתת את דעתו על הדבר ולקנות לבנו טלית גדול לתפילה, כדי שיתעטף בה ויהיה עמה בשעת התפילה.

אמרו חז"ל (סוכה מ"ב ע"א, ערכין ב ע"ב) קטן היודע להתעטף בציצית, אביו לוקח לו טלית. ובספרֵי זוטא אמרו, "**דבר** אל בני ישראל **ואמרת** אליהם ועשו להם ציצית", להזהיר גדולים על הקטנים, מכאן אמרו תינוק היודע להתעטף בציצית, אביו לוקח לו טלית. וכן נפסק בשלחן ערוך, קטן היודע להתעטף, אביו צריך ליקח לו ציצית לחנכו.

וכתב מרן זצוק"ל (שו"ת יחוה דעת חלק ד סימן ב): ומכאן נלמד שעל כל ההורים ומנהלי ומחנכי הילדים בבתי הספר ובתלמודי התורה לזרז את תלמידיהם שהגיעו לכלל חינוך לחנכם במצוה יקרה זו ללבוש ציצית. ולמנהג בני ספרד שגם הבחורים שאינם נשואים לובשים טלית גדול בתפילה, כן צריך לעשות גם לקטנים שהגיעו לגיל חינוך, כי פעמים רבות הטלית קטן הוא פחות מהשיעור. ובפרט שיש לחוש למה שאמרו בזוהר הקדוש, שכל הקורא קריאת שמע בלי ציצית כאילו מעיד עדות שקר בעצמו. והמשנה ברורה (סימן כד סק"ג) הביא את דברי הזוהר הקדוש, והוסיף בשם החיי אדם, שמה שנהגו מהמון העם להתפלל בדרך בלי טלית גדול, וסומכים על הטלית קטן, לא טוב עושים, שעל פי רוב הטלית קטן אינו עשוי כהלכה בכל פרטיו שיהיה ראוי לברך עליו, ולצאת בו ידי חובת המצוה. עי"ש.

הלכה מפורשת

כמה לא נכון מנהג אותם המחפשים להחמיר בכל מיני חומרות, ואילו הלכה פשוטה שנפסקה בגמרא ובשלחן ערוך: "קטן היודע להתעטף, אביו צריך ליקח לו ציצית לחנכו", עוברים עליה בשאט נפש.

לצערנו הרב, רבים באה להם טעותם מחמת שאינם לומדים את ההלכה מתוך השלחן ערוך, אלא רואים היאך בני אשכנז נוהגים, ומחקים אותם. אך אינם שמים אל ליבם שמנהג בני אשכנז נובע מחמת שאף בחוריהם הגדולים לא לובשים ציצית עד הנישואין, אבל לבני ספרד שלובשים ציצית, למה תגרע מצות ציצית ממצות לולב וסוכה ושאר המצוות שמחנכים את הילדים. ישמע חכם ויוסף לקח. ואשרי המדבר על אוזן שומעת.

גודל הטלית

גודל הטלית לילד תהא בשיעור שיכול להתעטף בה ראשו ורוב גופו של הקטן, וכל ילד כפי מידתו. ואם אין בו שיעור זה, לא יברך עליו. (משנה ברורה סימן יז ס"ק ט)

בני אשכנז

רוב בני אשכנז נוהגים שלא ללבוש טלית גדול אלא לאחר הנישואין. אבל רבים מהם חוששים לפוסקים החולקים, ומהדרים במצוות ללבוש טלית גדול כהלכה בשעת התפילה אף קודם הנישואין, ותבוא עליהם ברכת טוב.

כתב מהרי"ל המנהג באשכנז שהבחורים אינם מתעטפים בטלית גדול, עד שנושאים אשה. וסמך לכך ממה שנאמר (דברים כב יב): "גְּדִלִים תַּעֲשֶׂה לָּךְ עַל אַרְבַּע כַּנְפוֹת כְּסוּתְךָ אֲשֶׁר תְּכַסֶּה בָּהּ", ובסמוך נאמר: "כִּי יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה". וכתב המשנה ברורה (סימן יז סק"י): והוא דבר תמוה, שעד שלא ישא אשה יהיה יושב ובטל ממצות ציצית?! ובסימן כד (סק"ג) הביא את הזוהר הקדוש שהקורא קריאת שמע בלי ציצית, מעיד עדות שקר בעצמו, שקורא פרשת ציצית ואינו מקיים את מה שקורא. ומה שיש סומכים על הטלית קטן, כבר כתב החיי אדם שלא טוב לסמוך על הטלית קטן שתחת הבגדים, כי על פי רוב אינו עשוי כהלכה בכל פרטיו עד שיהיה ראוי לברך עליו ולצאת בו ידי חובת המצוה. עי"ש. ובפרט שלפי הקבלה יש צורך גם לטלית קטן וגם לטלית גדול. גם בשו"ת לבושי מרדכי תמה על מנהג אשכנז בזה, וכתב, משבח אני את המנהג בהונגריה שמיום בר המצוה לובש גם טלית עם התפילין. וכן כתב הגאון רבי הלל פוסק בשו"ת הלל אומר. ובאמת שיש מבני אשכנז הלובשים טלית גדול בתפילה. ובודאי שכל המהדר וחושש לפוסקים הנ"ל, תבוא עליו ברכה. ועיין בספר חסידים (סימן תמו) מעשה נורא בבחור שחלה ונטה למות, ונגלה אליו מלאך ואמר לו, הזכות שאתה בחור והתחלת להתעטף בציצית, והזהוב שנתת לתלמיד חכם העני, פדאוך מן המוות ותחיה, ומיד הזיע וניצל ונתרפא.

יראת שמים אמיתית

על הבחורים מבני ספרד שיראת שמים נוגעת אל ליבם, להקפיד ללבוש טלית גדול, ולא להפסיד מצוה יקרה וחשובה זו בשביל לחקות את האשכנזים. וכל זה נובע מרגשי נחיתות שבהם, שאינם מעריכים את עצמם ואת גדולי רבני ספרד ועל צבאם מרן השלחן ערוך, ולכן מחפשים להידמות לאחרים. ובאמת שהוא פלא עצום, שהיאך יבטלו מצות ציצית מן התורה בשאט נפש, בעת שיכולים לקיימה בקלז! והרי בכל רגע שאדם לבוש בציצית, הוא מקיים חמש מצוות עשה מן התורה. וכתבו הרמב"ם והשלחן ערוך: לעולם יהיה אדם זהיר במצות ציצית, שהרי הכתוב שקלה ותלה בה כל המצוות כולן, שנאמר: "וּרְאִיתֶם אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת כָּל מִצְוֹת ה'". והזהיר במצות ציצית, זוכה ורואה פני שכינה! ואדרבה, מי שיש לו יראת שמים, מחפש בשמחה לעשות עוד מצוות, וכמו שדרשו חז"ל (ויקרא רבה כב ב) על הפסוק (קהלת ה טז): "אֹהֵב כֶּסֶף לֹא יִשְׂבַּע כֶּסֶף" - "אוהב מצוות לא ישבע מצוות". וכבר אמר שלמה בחכמתו (משלי כד כה): "וְלַמּוֹכִיחִים יִנְעָם וַעֲלֵיהֶם תָּבוֹא בְרִכַּת טוֹב. שְׂפָתַיִם יִשָּׁק מֵשִׁיב דְּבָרִים נְכֹחִים". וראה עוד בשער האגדה (עמוד 101) דברים נמרצים בענין לבישת הציצית.

מצות תפילין

זמן המצוה

כל איש מישראל חייב מן התורה להניח תפילין בכל יום, לבד משבתות, ימים טובים וחול המועד, שאין מניחים בהם.

שמונה מצוות

בכל רגע שהתפילין מונחות על האדם, זוכה לקיים שמונה מצוות עשה מן התורה, כי תפילין של יד הן מצוה בפני עצמה, ותפילין של ראש הן מצוה בפני עצמה, ובארבעה מקומות חזרה התורה על ציווי זה להניח תפילין של יד ושל ראש, הרי לך שמונה ציווים. שנאמר: **א.** וְהָיָה לְךָ לְאוֹת עַל יָדֶךָ, וּלְזִכָּרוֹן בֵּין עֵינֶיךָ. (שמות יג ט) **ב.** וְהָיָה לְאוֹת עַל יָדְכָה, וּלְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ. (שם טז) **ג.** וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת עַל יָדֶךָ, וְהָיוּ לְטֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ. (דברים ו ח) **ד.** וּקְשַׁרְתֶּם אֹתָם לְאוֹת עַל יֶדְכֶם, וְהָיוּ לְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֵיכֶם (שם יא יח). (מנחות מד ע"א. הרמב"ם הלכות תפילין פ"ד הכ"ו)

המעלה והזהירות במצוה

גדולה מצות תפילין, שכל המניח תפילין מאריך ימים, שנאמר (ישעיה לח טז): "ה' עֲלֵיהֶם יִחְיוּ". ופירש רש"י, אותם שנושאים עליהם שם השם בתפילין, יחיו. והיינו שבתפילין יש אותיות שם **שדי**: **ש'** בתפילין של ראש, **ד'** בקשר שבתפילין של ראש, **י'** בקשר שבתפילין של יד. והמניחים תפילין שנושאים שם השם עליהם, יחיו. (מנחות מד ע"א)

אמר רבא כל המניח תפילין, ומתעטף בציצית, וקורא קריאת שמע, ומתפלל, מובטח לו שהוא בן העולם הבא. ואמר אביי, ערב אני לו שאין אש של גהינם שולטת בו. רב פפא אמר, ערב אני לו שכל עוונותיו נמחלים. (טור סימן לז)

רבי אליעזר בן יעקב אומר, כל מי שיש לו תפילין בראשו ובזרועו, וציצית בבגדו, ומזוזה בפתחו, הריהו בחזקת שלא יחטא, שנאמר (קהלת ד יב): "וְהַחוּט הַמְשֻׁלָּשׁ לֹא בִמְהֵרָה יִנָּתֵק", ואומר (תהלים לד ח): "חֹנֶה מַלְאַךְ ה' סָבִיב לִירֵאָיו [העושים מצוות] וַיְחַלְּצֵם" [מן החטא]. (מנחות מג ע"ב ורש"י שם. בית יוסף סוף סימן כד)

תנו רבנן: חביבים ישראל שסיבבם הקדוש ברוך הוא במצוות, תפילין בראשיהם, ותפילין בזרועותיהם, וציצית בבגדיהם, ומזוזה לפתחיהם, ועליהם אמר דוד (תהלים קיט קסד): "שֶׁבַע בַּיּוֹם הִלַּלְתִּיךָ עַל מִשְׁפְּטֵי צִדְקֶךָ". (מנחות מג ע"ב)

התפילין והציצית שומרות שלא נחטא

תנא דבי אליהו: "וַיִּהְיוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר, וַיִּמְצְאוּ אִישׁ מְקֹשֵׁשׁ עֵצִים בְּיוֹם הַשַּׁבָּת"

(במדבר טו לב), אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה, חילל זה את השבת! אמר לפניו, רבונו של עולם, אתה יודע, בכל יום תפילין בראשו, תפילין בזרועו, ורואה אותן וחוזר בו, עכשיו שאין עליו תפילין, חילל את השבת. אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה, צא וברור להם לישראל דבר [מצוה] שינהגו בו בשבתות ובימים טובים, שנאמר [מיד לאחר מעשה המקושש]: "דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִת עַל כַּנְפֵי בִגְדֵיהֶם לְדֹרֹתָם", אין **לְדֹרֹתָם** אלא לדור תם, ואין תם אלא יעקב, שנאמר (בראשית כה כז): "וְיַעֲקֹב אִישׁ תָּם", תם מגזל, תם מגילוי עריות, תם משפיכות דמים. (ילקוט שמעוני פרשת שלח אות תשנ) והיינו שעל ידי לבישת הציצית, אדם נזכר בכל המצוות ונזהר מכל העבירות, שנאמר (במדבר טו לט): "וּרְאִיתֶם אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת כָּל מִצְוֹת ה' וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם".

הזהיר במצות תפילין, כף הזכויות מכרעת לו ליום הדין, שאם היו מעשיו שקולים, חצי עוונות וחצי מצוות, ובכלל מצוותיו היתה גם מצות תפילין, מכריעה היא את הכף לזכות, אבל אם פשע ולא הניח תפילין, עבירה זו מכריעה לו את הכף לחובה, שאין לך גדולה בכל מצוות עשה שבתורה יותר ממצות תפילין, שהוקשה כל התורה כולה לתפילין, שנאמר: "וְהָיָה לְךָ לְאוֹת עַל יָדֶךָ וּלְזִכָּרוֹן בֵּין עֵינֶיךָ, לְמַעַן תִּהְיֶה תּוֹרַת ה' בְּפִיךָ". (הרא"ש, בית יוסף סימן לז)

כתב הרמב"ם (הלכות תפילין פרק ד הלכה כה, כו): קדושת תפילין קדושתן גדולה היא, שכל זמן שהתפילין בראשו של אדם ועל זרועו, הוא עניו וירא שמים, ואינו נמשך בשחוק ובשיחה בטילה, ואינו מהרהר מחשבות רעות, אלא מפנה ליבו בדברי האמת והצדק. לפיכך צריך אדם להשתדל להיותן עליו כל היום, שמצוותן כך היא. אמרו עליו על רב תלמידו של רבנו הקדוש, שכל ימיו לא ראוהו שהלך ארבע אמות בלא תורה או בלא ציצית או בלא תפילין (עיין מגילה כח ע"א). ואף על פי שמצוותן ללובשן כל היום, בשעת תפילה יותר מן הכל. אמרו חכמים (ברכות יד סע"ב): כל הקורא קריאת שמע בלא תפילין, כאילו מעיד עדות שקר בעצמו. עי"ש.

מי פושע בגופו?

כל מי שאינו מניח תפילין, הריהו מבטל שמונה מצוות עשה מן התורה, והריהו בכלל פושעי ישראל בגופן. (מנחות מד ע"א. טור סימן לז)

שני נחשים שחורים כפחם

מעשה ביהודי שהיה משנה למלך, ואהב אותו המלך כנפשו. אותו המשנה לא היה מניח תפילין, ולא עוד אלא, כשהיה רואה שאחרים מניחים, היה לועג להם ואומר: "מה אלו העור והרצועות שאתם תולים בצוואר וביד?! אם אין אתם מניחים זה העור ביד ובראש, מה יקרה?!" והקדוש ברוך הוא האריך אפו, אולי יהרהר בתשובה, אך הוא לא שב מדרכו הרעה.

באחד הימים, יצא המלך למלחמה על מדינה אחת שמרדה בו, ומסר את המלכות והממשלה ביד המשנה, הוא היה מתגאה ויושב במקום המלך. צהרים אחד, אחר ארוחתו הדשנה, בעת שנמנם תחת האילן שבגן המלך, עמדה מידת הדין לקטרג עליו, ואמרה: "רבונו של עולם, כל כך הרבה שררה נתת לאיש הזה, אשר בשם ישראל יכונה, אך מידתו אינה של ישראל, וכל שכן שאינו מניח תפילין, ולועג לכל מי שמניח תפילין! עד מתי רשעים יעלוזו?!" אמר הקב"ה: הגיע זמנו להורגו במיתה משונה! מיד צייד אחד ירה בקשת לצוד חיה או ציפור שמים, ונתקע החץ במותניו של המשנה ומת. באו הרופאים וראו שאין לו תקוה וקברו אותו.

אחר שלושה ימים, חזר המלך מהמלחמה, יצאו כל השרים והסגנים לקראתו, ולא ראה המלך ביניהם את אהובו המשנה. חשב שיש לו איזה עסק בעיר, ומאחר שלא בא עד הערב, שאל מהשרים: היכן המשנה? אמרו לו: נהרג. מיד התמלא המלך בכיה והספד, ולא אכל ולא שתה עד הבוקר, אמר: היאך לא נפרדתי ממנו כראוי?! איני מתנחם עד שאראה אותו עוד פעם אחת!

על פי גזירת המלך, פתחו את קברו, והנה למרבה הבהלה, ראו שני נחשים שחורים כפחם כרוכים עליו, הנחש הראשון מונח בראשו, במקום תפילין, וזנבו כרוך על צווארו, והנחש השני מונח ביד שמאלו, וזנבו כרוך על ידו במקום הרצועה. מפחד הנחשים לא יכלו להוציאו מקברו, ושאל המלך על מה זה, אמרו לו: אדוננו המלך, יהודי הוא, אין אנחנו יודעים את הסיבה, ישלח המלך לקרוא לרב היהודים, שהוא חכם גדול. שלחו וקראו לרב העיר, והרב הסביר למלך: לנו היהודים יש תפילין שמניחים בשעת התפילה בשני מקומות, ביד שמאל ובראש, ומי שאינו מניח, זה עונשו. שלח הרב והביא זוג תפילין, והראה למלך. אז ביקש המלך מהרב שיתפלל שיפרשו הנחשים מהמשנה. אמר הרב: אם יפרשו עכשיו, לאחר שיסתמו את הקבר, יבואו שוב וינקמו ממנו. אמר לו המלך, אף על פי כן, רצוני שתתפלל. התפלל הרב ופרשו הנחשים, וחזרו וקברו אותו. זה שאמר הכתוב (איוב כ כז): "יְגַלּוּ שָׁמַיִם עֲוֹנוֹ, וְאֶרֶץ מִתְקוֹמָמָה לוֹ". השם יצילנו. (נפש יהודה על מנורת המאור, נר ג כלל ג ח"ה פ"א, אהבת חיים פרשת וירא)

"כִּי שֵׁם ה' נִקְרָא עָלֶיךָ וְיָרְאוּ מִמֶּךָּ"

אמרו חז"ל (ברכות ו ע"א) על הפסוק (דברים כח יז): "וְרָאוּ כָּל עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי שֵׁם ה' נִקְרָא עָלֶיךָ וְיָרְאוּ מִמֶּךָּ", ותניא, רבי אליעזר הגדול אומר: אלו תפילין **שבראש**.

היכן מונחות התפילין שלך, "בראש" או "על הראש"?

כאשר נתפס האדמו"ר בעל התניא למלכות, הותר לבוא עמו לבית האסורים חסיד אחד מנאמני ביתו. בהגיע הבוקר, ביקש הרבי להניח תפילין ולהתפלל. הביא לפניו החסיד את הטלית והתפילין, ובלבו חרדה: באיזו עין יראה שר בית הסוהר הקפדן את הנחת התפילין בתוככי בית האסורים?! התעטף הרבי בטליתו, הניח את התפילין,

ועמד להתפלל. לפתע נשמעו צעדי הממונה שהתקרב ובא אליהם, אולם בראותו את הרב בעל התניא מעוטר בתפילין, נרתע לאחוריו באימה וביראת כבוד. ראה זאת החסיד, והבין בלבו שבודאי מראה התפילין שעל הרבי הרתיע את הערל והטיל עליו אימה. לפיכך אף הוא עשה מעשה, הניח תפילין, ונעמד להתפלל בחדר החיצון. בראות זאת שומר בית האסורים, הקים עליו קול זעקה ונזיפה: וכי בית כנסת אתה עומד לפתוח כאן?! חלוץ מיד את התפילין! נבהל החסיד ועשה כדבריו. לאחר שחלץ את התפילין, ניגש אל הרבי, ושאלה בפיו: רבי, שנינו הנחנו תפילין, מה טעם שהערל הזה התייירא דווקא מן התפילין שעל ראש הרבי ולא מן התפילין שעל ראשיו?! השיב לו הרבי: חז"ל אמרו "וראו כל עמי הארץ... ויראו ממך - **אלו תפילין שבראש**". לא אמרו "שעל הראש", אלא "שבראש", כלומר שאין די בזה שהתפילין מונחות על הראש בלבד, אלא הראש כולו צריך להיות מונח בקדושתן של התפילין!

☜ הוצאות המצוה

יתאמץ לקנות תפילין מהודרות בכסף מלא, ואפילו אם המחיר רב, לא יחוס על מעותיו, כי ככל שיוסיף יותר, ישפיעו לו מן השמים שפע כפליים יותר, וגם יוסיפו לו ימים על ימיו. (שיטה מקובצת, החיד"א. עיין חוברת "חג הסוכות בהלכה ובאגדה")

לא יתווכח עם המוכר על המחיר, אלא יקנה וישלם כל מה שיבקש ממנו. וכתב רבנו חיים ויטאל: "כשהיה קונה מורי האר"י ז"ל איזו מצוה, כגון תפילין או אתרוג, לא היה מקפיד לדעת כמה יתן במצוה ההיא, אלא היה פורע כל מה שהיו מבקשים ממנו בפעם הראשונה. והיה אומר למוכר [כמובן מוכר הגון]: הרי המעות לפניך, קח כל מה שתרצה!" (שער המצוות דף לז ע"ב). ומכל מקום רשאי אדם לבקש הנחה כנהוג, ובפרט אם הוא דחוק, כי לא כל אחד בדרגת רבנו האר"י ז"ל. (עיין בכל זה בטוב טעם ודעת בשו"ת אדרת תפארת חלק ה עמוד קכג, וחלק ו עמוד קלט, ותרוה נחת גדולה עד מאוד)

כתב המשנה ברורה (סימן לז ס"ק ד): יען כי גדול כח המצוה כל כך, ולהיפך העונש, השם יצילנו, לכך יזהר כל אדם לקנות פרשיות התפילין מסופר מומחה וירא שמים ובעל תורה, וכן רצועות יקנה מאיש נאמן כדי שיהא בטוח שנעבדו לשמן מעורות טהורות. כי מי שמניח תפילין פסולות, לא רק שאינו מקיים המצוה, אלא מברך כמה וכמה ברכות לבטלה שהוא עוון גדול. ובעוונות הרבים, רבה המכשלה במה שקונים תפילין ורצועות ממי שיהיה, לפי שמוכרים בזול, ומצוי בהם קלקולים. וכל ירא שמים יתן אל לבו, אם על מלבושיו וכליו הוא מהדר שיהיו כתיקונם, מכל שכן בחפצי שמים שלא יצמצם ויחוס על הכסף, אלא יהדר לקנותם בודאי כשרים, אף שמחירם רב. וכתב המרדכי, יש להדר אחר תפילין נאים, דהיינו שכתבן סופר אומן, בכתב נאה, ובדיו נאה, ובקולמוס נאה, וקלפים נאים, שנאמר "זה אלי ואנוהו". ע"כ.

כמה טובות למקום עלינו

הטורח בקניית תפילין, זוכה לאריכות ימים, פרנסה טובה, ותועלת גדולה לנפשו וגופו, וניצול הוא וכל אנשי ביתו מכל צרה ומכל גזירה רעה. (עיין חוברת "חג הסוכות")

☜ סופר הבקי בהלכה וירא שמים

מספר רבי מאיר בעל הנס, פעם אחת כשבאתי אצל רבי ישמעאל, אמר לי: בני, מה מלאכתך? אמרתי לו: לבלר [סופר] אני. אמר לי: בני, הוי זהיר במלאכתך, שמלאכתך מלאכת שמים היא, שמא אתה מחסר אות אחת או מייתר אות אחת, נמצאת מחריב את כל העולם כולו. (מסכת עירובין דף יג ע"א)

כתב מרן השלחן ערוך (סימן לב סעיף כ): "צריך לדקדק בחסרות ויתרות, שאם חיסר או ייתר אות אחת, התפילין פסולות, ונמצאו המניחים אותן, מברכים בכל יום ברכה לבטלה, וגם שרוי בכל יום בלא מצות תפילין, ונמצא עונש הסופר מרובה. לכן צריך להיות מאוד ירא שמים וחרד לדבר השם, המתעסק בכתיבת תפילין ותיקונם". וכל זה מלבד עוון גזל החמור, שגזל את הקונה ומכר לו תפילין פסולות. (משנ"ב ס"ק קב)

וכתב הגאון רבי דוד יוסף שליט"א בספרו הלכה ברורה (הקדמה לחלק ב): חקרתי ודרשתי אצל כמה סופרים שכתיבתם נאה ביותר, ומוכרים פרשיות התפילין בדמים מרובים, ומצאתי לדאבון לב שישנם שאינם בקיאים בהלכות אלו כלל, ורבים קונים מהם פרשיות מבלי לחקור ולדרוש על ידיעת הסופר בהלכות הכתיבה, ונכשלים בהנחת תפילין שהן פסולות אפילו בדיעבד. והדבר ידוע כי סופר שלא למד היטב את ההלכות, כמעט ודאי הדבר שיכשל בכמה דברים הפוסלים את הכתיבה אפילו בדיעבד.

והנה פסק מרן בשלחן ערוך (סימן לב סעיף יט): בתחילת הכתיבה יאמר הסופר בפיו: "הריני כותב לשם קדושת תפילין". וכן בכל פעם שכותב שם השם, צריך לומר: "לשם קדושת השם". ואם כתב אפילו אות אחת שלא "לשם קדושת תפילין", או שכתב שם השם אחד שלא לשם קדושת השם, הרי תפילין אלו פסולות.

מכאן נלמד כמה חובה מוטלת על הסופר להיות ירא שמים וזהיר בהלכות, כי הלוא אם שכח לומר קודם הכתיבה "לשם קדושת תפילין", או ששכח לכוון באחד משמות השם ברוך הוא, אין פסול זה ניכר לאף אדם, מלבד לו עצמו. ואם אין לו יראת שמים, יעלים זאת, וכשימכרם לאחר, נמצא שגנב אותו שמכר לו תפילין פסולות, וחייב להחזיר לו את כספו. והמניח תפילין אלו, לא הניח תפילין כלל, ומברך יום יום ברכות לבטלה.

חנויות וסוחרים

על כן, ברור שאין לקנות תפילין ומזוזות מכל חנות של תשמישי קדושה או סוחרי תפילין, מבלי לדעת מי כתבן, כי לצערנו הרב, ישנם גם צעירים ריקים ופוחזים שחלקם אף מחללי שבת, שכותבים תפילין ומוכרים אותן לסוחרים, והתפילין פסולות, ומכשילים את הרבים מידי יום. לכן הנכון ביותר שלא לקנות תפילין אלא בהתייעצות עם חכם שימליץ לו על סופר ירא שמים הבקי בהלכה. ואף לאחר שנבדקו הפרשיות על ידי סופר מומחה, חשוב מאוד להעבירן לבדיקת מחשב, מאחר והמציאות מוכיחה שטעויות שלא נמצאו על ידי סופרים מומחים, נמצאו בבדיקת מחשב. (סימן לט. חזו"ע שבת ב רכט)

בחינה לסופרים

לפני למעלה מארבעים שנה החליטה הרבנות הראשית לישראל לערוך בחינה לסופרי סת"ם [**ס**פרי תורה, **ת**פילין, **מ**זוזות]. בתוך הבאים, הגיע סופר שכתב עשרות שנים תפילין ומזוזות, וכתיבתו היתה יפה מאוד, ומפורסם היה שהוא סופר מיוחד, עד שרבים הקפידו לקנות תפילין דוקא ממנו.

בבחינה נשאל הסופר על ידי מרן זצוק"ל, מה אתה אומר לפני שאתה מתחיל לכתוב את התפילין? הלה השיב שאינו אומר כלום, וכאילו תמה בכלל על השאלה. לתדהמת הרב שאלו שוב, האם אינך אומר בפיך איזה מילים לפני הכתיבה? השיב הלה שאינו אומר כלום. נדהם הרב, הלוא הלכה מפורשת היא בשלחן ערוך שחובה לומר קודם שמתחיל לכתוב את התפילין: "הריני כותב לשם קדושת תפילין", ואם לא אמר, הרי זה פסול. נמצא אפוא שכל התפילין שכתב הסופר הזה, הריהן פסולות לחלוטין, ובמקום לזכות את הרבים בהנחת תפילין כשרות מידי יום ביומו, הכשיל רבים מעם ישראל מידי יום ביומו בתפילין פסולות ובברכות לבטלה.

ישמע חכם ויוסף לקח, עד כמה אפשר לטעות ולהיכשל חס ושלום. על כן, לא יקנה אדם תפילין אלא אחר שיתייעץ עם חכם מורה הוראה, שיורה לו מאיזה סופר לקנות, וכך בעזרת השם לא יכשל ולא תצא תקלה תחת ידו כלל ועיקר.

בר מצוה בגיל שבעים...

מעשה באחד שהיה מהדר מאוד במצות תפילין, ובכל שנה בחודש אלול היה מוסר אותן להגהה, ותמיד נמצאו כשרות. בהגיעו לגיל שבעים, הוקשה עליו ללכת למגיה וביקש מבנו שיקחן. בנו שלח את התפילין למגיה אחר, מומחה יותר מהראשון, ולאחר שבדקן היטב, ראה שהתפילין היו פסולות מתחילה. בצער רב הודיע כן לבן, והלה לא ידע איך להודיע זאת לאביו, מאחר שכל כך מהדר הוא במצות תפילין, ושמא תשתבש דעתו עליו מחמת הצער.

מיד הזמין תפילין חדשות והביאן לאביו. האב הישיש התפלא על שעבר זמן כה רב,

ושאלו מדוע התעכבת כל כך. הבן לא רצה לצער את אביו ואמר לו, עד שהמגיה התפנה, לקח קצת זמן. הבין האב שבנו מסתיר ממנו, וציוה עליו לומר לו את כל האמת. בלית ברירה אמר הבן, מה אומר לך אבא, התפילין היו פסולות מתחילה, החלפתי אותן ועתה הן כשרות ומהודרות. מיד כששמע האב כן, קם ממקומו והחל לרקוד ולשיר. חשב הבן, אולי השתבשה דעתו של אביו מחמת הצער, אמר לו: אבא, אני אמרתי שהתפילין היו פסולות, אם כן למה אתה רוקד?

ענה לו אביו, שמע בני, תתאר לך שלא הייתי נותן לך לבדוק את התפילין, והייתי הולך למגיה שלי, שלא שם לב לטעות שהיתה בתפילין, אזי כשהייתי מגיע לאחר אריכות ימים לבית דין של מעלה, היו אומרים לי: "מעולם לא הנחת תפילין, התפילין שלך היו פסולות!". אבל עכשיו שברוך השם נתתי לך ומצאת את הטעות, מעתה הנני מניח תפילין כשרות, נמצא שהיום נעשיתי "בר מצוה", ואיך לא אשמח?!

מה היה באמת בתוך התפילין?

מעשה באדם אחד שניגש אל הגאון המקובל רבנו מרדכי שרעבי זצ"ל והתפאר בפניו שקנה תפילין מהודרות, ושילם עליהן מחיר מלא. הרב נתן את עיניו בתפילין ואמר לאיש, בבקשה ממך, הבה ונפתח את הבתים ונראה את הפרשיות. אכן מיד פתחו את התפילין, ולתדהמתו וחרון אפו של הקונה מצאו בתוכן קרש של תירס ולא פרשיות. אמר לו הרב, דע לך בני, כשקונים תפילין צריך לדקדק מאד ולדעת מי הוא הסופר שכתב, ולא לקנות מכל הבא ליד. ("הרב שרעבי" עמוד 97)

נקיות הגוף

אמר רבי ינאי: "תפילין צריכים גוף נקי, כאלישע בעל כנפיים". ולמה נקרא שמו בעל כנפיים? שפעם אחת גזרה מלכות רומי הרשעה גזירה על ישראל, שכל המניח תפילין ינקרו את מוחו. והיה אלישע מניח את התפילין ויוצא לשוק. ראהו שוטר אחד, וברח אלישע מפניו, ורץ זה אחריו. וכיון שהגיע אצלו, נטלן מראשו ואחזן בידו, אמר לו השוטר: מה זה בידך? אמר לו: כנפי יונה. פשט את ידו ונעשה נס ונמצאו בידו כנפי יונה. לפיכך קוראים אותו "אלישע בעל כנפיים" (שבת מט ע"א). [ומכאן יש נוהגים לכרוך את התפילין של ראש בצורת כנפיים, דהיינו שהרצועות יורדות לצדדים לימין ושמאל, ולא מקפלים אותן.] וכתבו התוספות, שכיון שנעשה לו נס עם התפילין, בודאי שהיה זהיר בהן להניחן בגוף נקי, לכן אמרו שתפילין צריכים גוף נקי כאלישע.

על כן, לאחר שעשה צרכיו גדולים, יקפיד לכתחילה לקנח במים דוקא, שזהו עיקר הנקיון. ולא כאותם המסתפקים במגבונים. ורק אם אין לו אפשרות לקנח במים ממש, יקנח במגבונים. ואם אין מגבונים, יקנח בניירות לחים. ואם גם בזה אין לו שום אפשרות, יקנח היטב היטב בנייר יבש.

☜ מצות חינוך

כתב מרן השלחן ערוך (סימן לז ס"ג): "קטן היודע לשמור על התפילין בטהרה שלא יישן ושלא יפיח בהם, **חייב** אביו לקנות לו תפילין לחנכו". וכתב הבית חדש, שאם הוא לומד תלמוד ומבין, יכול להניח מגיל שתים עשרה שנה, כיון שבודאי נוכל לסמוך עליו שישמור בטהרה. וכן פסק מרן מלכא זצוק"ל שבזמנינו, קטן שיודע לקנח יפה ולהזהר בתפילין בטהרה, יתחיל להניחן **שנה או חצי שנה** לפני הבר מצוה, וכן הורה לבניו ונכדיו. ורק שישים לב, שלא יטעו לצרפו למנין.

כתב בספר החינוך (מצוה תכא): וחכמינו זכרונם לברכה חייבונו במצות התפילין לחנך בה אפילו הנערים הקטנים כל זמן שהגיעו לכלל שידעו לשמור אותן. ומזה יש להבין שדעת רבותינו זכרונם לברכה להיות כל אדם מחזיק במצוה זו ורגיל בה, כי היא עיקר גדול ושמירה רבה מן העבירות, וסולם חזק לעלות עימה להכנס בעבודת הבורא ברוך הוא. עי"ש.

שאלה: בעוד כשנה זוכה בני להיכנס לעול תורה ומצוות, ובהיות ולמדנו בשיעורים, שהנכון ביותר להתחיל להרגיל את הנער בהנחת התפילין כשנה או חצי שנה קודם הבר מצוה, ובלבד שיודע לשמור את גופו בנקיות כראוי, על כן קניתי לו תפילין מהודרות ומשובחות והתחיל להניחן כיאות. אולם פנה אלי אחד מהמורים שלו, בטענה שאין מנהגינו כן, ואין צריך להרגילו כל כך הרבה זמן קודם הבר מצוה, ודי להרגילו חודש אחד. יורנו המורה, האם נכונים דבריו או לא, ושכרו כפול מן השמים.

תשובה: אמרו בגמרא (סוכה מב ע"א) קטן היודע לשמור תפילין, אביו לוקח לו תפילין. ופירש רש"י, שיודע להיזהר לשמור על קדושת התפילין שלא יכנס בהן לבית הכסא. והסמ"ג פירש, שיודע להיזהר להיות נקי לשומרן בקדושה ובטהרה, ושלא יישן בהן. וכן פירש הסמ"ק. ומפשט הדברים נראה שמדובר בקטן שלא הגיע לגיל בר מצוה שיש לחנכו במצות תפילין כל שיודע לשומרן בנקיות ובטהרה. וכן מבואר בתוספות, הרשב"א, הרא"ה, הרא"ש, המרדכי, הרשב"ץ ועוד. אולם העיטור כתב, שמה שאמרו קטן היודע לשמור תפילין, היינו בן שלוש עשרה שנה. והוא דעת יחיד נגד כל הראשונים.

ומרן בשלחן ערוך (סימן לז סעיף ג) פסק: קטן היודע לשמור תפילין בטהרה שלא יישן בהם ושלא יפיח בהם, חייב אביו לקנות לו תפילין לחנכו. והרמ"א כתב: ויש אומרים שפירוש קטן הנאמר כאן, דוקא כשהוא בן שלוש עשרה שנה. וכן נהגו, ואין לשנות. וכתב הב"ח, מה שחלק הרמ"א על הבית יוסף, והעיד שנהגו כדעת העיטור, הוא תמוה שפסק כדעת העיטור במקום שחולקים עליו כל הפוסקים. ומה שכתב ש"כן נהגו", אפשר שלא נהגו כך אלא רוב העולם שאינם יודעים לשמור על עצמם בנקיות כראוי, שבאופן כזה אפילו אם היה בן שלוש עשרה שנה אסור להניח תפילין, כיון שאינו יודע לשמור על התפילין בטהרה, אלא שאי אפשר לתקן פרצה זו. אבל על כל פנים קטן הלומד תלמוד ויודע לשמור עצמו בטהרה, אפילו אינו אלא בן שתים עשרה שנה, חייב אביו לקנות לו תפילין לחנכו בטהרה. וכך ההלכה ולא כהרמ"א. עכ"ד. והגאון רבי שמואל מקראקא בספרו עולת תמיד הביא את דברי הב"ח, וסיים, וכן המנהג בהרבה מקומות, שכל שהגיע לגיל עשר שנים מחנכים אותו במצות תפילין. ואולם המגן אברהם כתב, שכעת נהגו גם במדינות אשכנז להקדים כשלושה חודשים לפני שלוש עשרה שנה לחנך הקטן במצות תפילין. וכן כתב בשלחן ערוך הגאון רבי זלמן.

ובשו"ת מהר"ש הלוי, אחר שהוכיח שלא כדברי העיטור והרמ"א, סיים, שלא נאמרו דברי הרמ"א אלא בארצות אשכנז, אבל אנו הספרדים אין לנו אלא דברי מרן השלחן ערוך שקבלנו הוראותיו, שפסק כדעת כל הראשונים, שפירוש "קטן" הנאמר כאן כפשוטו, שהוא קודם שהגיע לגיל שלוש עשרה שנה. וכן עיקר. וכן פסק בשו"ת חקרי לב. ובספר שלחן גבוה כתב, שבעיר ואם בישראל סלוניקי, אשר ישבו בה כסאות למשפט גאוני עולם, כהמהריב"ל, והמהרשד"ם, ורבי שלמה הכהן ועוד, דור אחר דור, נהגו כדעת מרן לחנך את בניהם במצות תפילין שנה או שנתיים קודם שיגיעו לשלוש עשרה שנה, ולא חששו כלל לסברת העיטור והרמ"א, כי מי ישמע אליהם בזה נגד כל הפוסקים ומרן שקבלנו הוראותיו. גם הרה"ג רבי יצחק פלאג'י בספר יפה ללב העיד, כי מר אביו הגאון רבי חיים פלאג'י חינך אותו במצות תפילין שנתיים קודם שהגיע לגיל י"ג שנה. והרה"ג רבי שם טוב גאגין ז"ל בספר כתר שם טוב העיד, שמנהג הספרדים בארץ ישראל כדעת מרן, שאם הקטן יודע לשמור גופו בטהרה, וזהו כשנתיים קודם מלאות לו י"ג שנה, אביו קונה לו תפילין לחנכו. ודלא כהרמ"א. וכתב בשו"ת יד יצחק, שהעיקר כדברי הב"ח, שילד הלומד תלמוד ודינים ויודע שיש להתנהג בתפילין בטהרה, מצוה רבה לחנכו במצוה יקרה זו. (שו"ת יביע אומר חלק ו סימן ג, יחוה דעת חלק ב סימן ד)

על כן, להלכה ולמעשה ברור שקטן השומר גופו בטהרה ובנקיות כראוי, מצוה רבה לחנכו במצות תפילין, אף על פי שלא הגיע לגיל שלוש עשרה, ויברך על התפילין. ולא כאותם המחנכים בניהם חודש או ימים ספורים קודם הגיעם לגיל מצוות. ועינינו הרואות לילדים רבים שכאלו, שגם בהגיעם לגיל שלוש עשרה, אינם מניחים את התפילין כהוגן, מחמת שלא הורגלו כל צרכם בזמן ממושך להניחם כראוי. וכבר כתבנו לעיל (עמוד 123) שרבים טועים לעבור על הלכה פשוטה, מאחר ואינם לומדים את ההלכה מתוך השלחן ערוך, אלא רואים היאך בני אשכנז נוהגים, ומחקים אותם. אך אינם יודעים שמנהג בני אשכנז נובע מהרמ"א הנ"ל שפסק כדעת העיטור נגד כל הראשונים. אבל לבני ספרד פשוט וברור שההלכה כדעת רוב ככל הראשונים ומרן השלחן ערוך. ישמע חכם ויוסף לקח. (ועיין עלון "ותתענג בדשן" גליון מס' 85 ובהערה 1 ותרוה נחת)

בדיקת התפילין

סבים והורים המתלהבים ומזדרזים לקנות לנכדיהם ולבניהם תפילין הרבה שנים לפני הבר מצוה, עליהם לבדוק את התפילין קודם שיתחילו להניחן.

כמבואר בשלחן ערוך (סימן לט סעיף יז): תפילין שהוחזקו בכשרות, אינם צריכים בדיקה לעולם. ואם אינו מניחן אלא לפרקים, צריכים בדיקה פעמים בשבוע, [היינו פעמיים בשבע שנים, כל שלוש שנים וחצי]. שכיון שלא מניחים אותן, אין האוויר שולט בהן, ויש חשש שהתעפשו ונפסלו, אבל תפילין שמניח אותן יום יום, הן מתאווררות, ואין חובה לבודקן כל כך.

ובאמת שאין ענין להקדים לקנות תפילין כל כך מוקדם, כי כאשר מתחיל חתן בר המצוה להניח, נמצא שהתפילין שלו ישנות, ואינו מתלהב מהן כל כך.

☜ טלית קודמת לתפילין

לא יניח את התפילין עד שיתעטף קודם לכן בטלית.

הטעם לזה, מפני שמעלים בקודש, שבתחילה מתכסה בכיסוי של מצוה, ואחר כך מניח תפילין שיש בהן קדושה. גם כי בציצית מקיים חמש מצוות עשה, ובתפילין שמונה מצוות עשה. ועוד שכלל גדול בידינו "תדיר [תמידי] ושאינו תדיר, תדיר קודם", ומצות ציצית תדירה יותר שנוהגת בכל יום ואפילו בשבת, ואילו מצות תפילין אינה אלא בחול. ועוד, שמצות ציצית שקולה כנגד כל המצוות, כמבואר לעיל. ועוד שעל ידי הציצית זוכר את כל מצוות השם, ויזכור לקיים מצות תפילין. (ב"י ושו"ע סימן כה ס"א. הב"ח)

ישנם בחורים המקדימים להניח תפילין ואחר כך מתעטפים בטלית, בטענה שאם יתעטפו בטלית קודם, לא יהיה להם נוח ללבוש את החליפה לאחר הנחת התפילין, אך יש להבהיר להם, שבשל טענה זו, אין לשנות את ההלכה. כמבואר בשלחן ערוך וברבנו האר"י ז"ל והאחרונים. וכל שכן לדעת הבן איש חי, שאם הניח את התפילין קודם הטלית, עליו לחלוץ את התפילין, להתעטף בטלית, ולהניח שוב את התפילין.

"אין מעבירים על המצוות"

אם טעה והוציא את התפילין לפני הטלית, יניח קודם את התפילין ואחר כך יתעטף בטלית, מפני שכלל בידינו: "אין מעבירים על המצוות", דהיינו מצוה שפגע בה תחילה, יקיים אותה קודם ואחר כך את המצוה האחרת. וכיון שטעה ופגע בתפילין, יניח את התפילין ואחר כך יתעטף בטלית. (סימן כה ס"א) ומכל מקום אם הוא מתבייש להניח את התפילין בפני הציבור קודם שיתעטף בטלית, יש לייעץ לו שיסיח דעת מהתפילין, וכגון שיתחיל בקריאת הקרבנות, ואחר כמה דקות יתעטף בטלית ויניח את התפילין.

מי שמניח את הטלית והכיס של התפילין בתוך נרתיק אחד גדול, לא יניח את כיס התפילין על הטלית, כדי שלא יטעה לקחת את התפילין תחילה, ויצטרך להניחן קודם הטלית. וכמו כן, לא יניח את הטלית על התפילין, כי קדושתן גדולה יותר, אלא יניח את הטלית בצד אחד ואת התפילין בצד אחר.

כוונת המצוה

בהנחת התפילין יכוון שיש בהן יחוד שמו יתברך, ויציאת מצרים, כדי שנזכור את הניסים והנפלאות שעשה עימנו הקב"ה, ואשר לו הכח והממשלה בעליונים ובתחתונים לעשות בהם כרצונו. והרינו משעבדים לו יתברך את הנשמה שהיא במוח, ואת הלב שהוא עיקר התאוות והמחשבות, כדי שנזכרהו ונמעט הנאותינו. (סימן כה ס"ה)

והטעם שיש לכוון כן דוקא במצות תפילין, משום שנאמר בה (שמות יג טו): "וְהָיָה לְךָ לְאוֹת עַל יָדֶךָ וּלְזִכָּרוֹן בֵּין עֵינֶיךָ... **כִּי בְּיָד חֲזָקָה הוֹצִאֲךָ ה' מִמִּצְרָיִם**". ללמדנו, שעיקר קיום מצוה זו כדי שנזכור את יציאת מצרים והניסים והנפלאות שהיו שם, וממילא נבין שלהקב"ה הכח והממשלה לעשות בכל כרצונו. אך גם אם לא כיוון, והניח לשם מצוה בלבד, יצא. (הב"ח סימן ח)

ההתלהבות של רבנו מאיר אביחצירא זיע"א מציצית ותפילין

עבודת ההכנה שנראתה אצל בבא מאיר לקראת כל מצוה ומצוה, לא היתה זו הכנה לעבודה, אלא עבודה בפני עצמה, עבודת הכנה!

כשמדברים אודות ההכנה למצוה שנראתה אצל רבנו, לא יונח הדגש על מצוות הבאות משנה לשנה שכולנו רגילים להתכונן אליהן, אם מעט ואם הרבה, כי ההכנה וההתלהבות בגישתו לקיים מצוות, נראתה אצלו והורגשה במחיצתו בכל מצוה.

בנו הגאון הצדיק רבי דוד חי אביחצירא שליט"א, משיח באוזננו בתיאור חי, כיצד היה מר אביו ניגש להניח תפילין. עוד בטרם יאיר השחר, שניתן יהיה להבחין בין תכלת לְכַרְתִּי, הוא בוער מתשוקה ואינו יודע מנוח. "עוד מעט נתעטף בציצית ונניח תפילין", הוא לוחש פעם ועוד פעם. וברגע שהגיע זמן ציצית ותפילין, הוא מסתער עליהן בהתלהבות ובתשוקה, עד שהוא דומה לילד המשתעשע בצעצוע חדש, שכמותו לא ראה מעולם ודוגמתו אין לאי מי מחבריו... מראה זה נשנה בכל יום מחדש, בלי שינוי של חולשה, ללא התקררות של רפיון - עד כי ניתן היה לחשוש, שמרוב הכנות לא ישארו כוחות למצוה עצמה... ובכל יום מצוות רבות היו לו לקיים, ולכולן הקדיש כוחות להכנה.

תחת אחד השיחים, בעודו מרחיב את הדיבור על ענין ההכנה למצוה וביחוד על ההכנה לתפילה, הדגיש רבנו באוזני הנוכחים, כי מה ששנינו (מסכת אבות פרק ה משנה כב): "לפום צערא אגרא", עולה גם על עניין ההכנה למצוה. לא הרי המנדד שינה מעפעפיו ומייחל מחצות הלילה לנץ החמה, כהרי מי שקם משנתו כשהוא רענן לתפילת ותיקין. "זאת ועוד - הדגיש - אדם הרגיל לרכוש את מצוותיו ביגיעה והוא עמל להתכונן להן כדבעי, אף אם יארע ובאו לו בנקל, יחשיבון בשמים כאילו הרבה עליהן יגיעה כדרכו". ("אביר יעקב" עמוד 484)

☜ קריאת שמע ותפילה

עיקר מצות תפילין להיותן עליו בשעת קריאת שמע ותפילה. ואמרו חז"ל (ברכות יד ע"ב): "כל הקורא קריאת שמע בלא תפילין, כאילו מעיד עדות שקר בעצמו", שהרי הוא אומר: "וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת עַל יָדֶךָ, וְהָיוּ לְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ", ואינו מקיים. וכן בשעת התפילה יהיה עם טלית ותפילין. ולכתחילה לא יסמוך על הטלית קטן שעליו, אלא ילבש טלית גדול. (סימן כה סעי' ד, ב)

אם הזמן מצומצם, ויש חשש שעד שיניחן יעבור זמן קריאת שמע, יקרא קריאת שמע בלי תפילין, ויסמוך על מה שיקראנה אחר כך שוב עם התפילין. ואין זה מעיד עדות שקר, כיון שאינו עושה כן מחמת זלזול ופריקת עול ממצות תפילין, וגם הוא עתיד להניחן מאוחר יותר. ואמנם פשוט שגם אם יודע שלא יהיו לו תפילין במשך היום מחמת אונס, בכל זאת יקרא קריאת שמע בלי תפילין.

☜ סדר הנחת התפילין

ימין או שמאל

רוב בני האדם שהם ימניים, מניחים את התפילין על יד שמאל, שנאמר (שמות יג טז): "וְהָיָה לְאוֹת עַל **יָדְכָה**, וּלְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ", ודרשו חז"ל (מנחות לז ע"א): 'ידכה' – יד כהה, חלשה, שהיא היד השמאלית. אבל השמאלי, מניח את התפילין על ידו הימנית שהיא ידו הכהה. (סימן כז ס"ו)

כתיבה ביד אחת ומלאכה ביד אחת

מי שכותב ביד שמאל וכל מלאכתו עושה ביד ימין, מן הדין הריהו ככל שמאלי, ומניח תפילין על יד ימין. (סימן כז ס"ו) כיון שנאמר: "וקשרתם לאות על ידך", וסמוך לזה נאמר: "וכתבתם", והיינו שביד שכותב, בה הוא יקשור את התפילין על ידו האחרת. ומכל מקום טוב ונכון מאוד שיניח לאחר התפילה גם על יד שמאל, כדי לצאת ידי חובת פוסקים רבים שחולקים, ולדעתם באופן כזה יד שמאל שכותב בה בלבד נחשבת היד הכהה. ויהפוך את הבית, באופן שהיו"ד של הקשר תהיה לצד הלב ולא לצד חוץ.

כמו כן, מי שכותב ביד ימין וכל מלאכתו עושה ביד שמאל, הריהו ככל ימני, ומניח תפילין על יד שמאל. אך טוב להחמיר ממידת חסידות, שלאחר התפילה יניח את התפילין של יד גם על יד ימין, וקודם לכן יהפוך את הבית כנ"ל. (יבי"א ו ב. ה"ע א כו)

ימני או שמאלי

מאחר ומיקום הקשר שבבית תפילין של יד שונה בין אדם ימני לשמאלי, על כן, כשמזמינים תפילין לנער בר מצוה, יש לבדוק תחילה באיזו יד הוא כותב, כדי להזמין לו בית תפילין המתאים לו. (עיין שו"ת יביע אומר חלק ט סימן קח סוף אות כב)

מיושב או מעומד

מנהג בני ספרד להניח תפילין של יד בישיבה ושל ראש בעמידה, כמבואר בזוהר הקדוש. ואם אין לו אפשרות לשבת, יניח מעומד. ובני אשכנז נוהגים להניח של יד ושל ראש מעומד. (סימן כה סי"א)

רמז רמזו בפסוק (שמות יז טז): "כִּי **יָד** עַל **כֵּס**", שכאשר מניחים של יד, יושבים על הכסא. (מור וקציעה סימן ח)

מיקום תפילין של יד

תפילין של יד מניח בזרוע על הבשר התפוח שבין המרפק לכתף, בחצי הסמוך יותר למרפק, ויזהר שלא יעלה למעלה מזה אפילו כלשהו. ויטה מעט לכיוון הלב, שנאמר: "והיו הדברים האלה על לבבך". (סימן כז סעיפים א, ז)

הברכה וההידוק

אחר שמיקם את התפילין של יד במקום הנכון, יברך: "ברוך אתה ה', אלוקינו מלך העולם, אשר קדשנו במצוותיו, וציונו להניח תפילין", ומיד יהדק את הקשר היטב שלא יזוז. (סימן כה ס"ח)

נו"ן רפויה

כשמברך, ישים לב לומר "לְהָנִיח תפילין", בקמץ ונו"ן רפויה ולא בפתח ודגש. כי "לְהַנִּיח" בפתח ונו"ן דגושה, היינו לעזוב ולהניח את התפילין מידו. (סימן כה ס"ז)

הדק היטב

כשמהדק את התפילין בזרוע, ישים לב שהרצועה לא תתהפך. ויקפיד שהתפילין תהיה מונחת היטב על בשרו. ומי שידו צרה ומחמת כן התפילין זזה ממקומה, אזי לאחר שהידק את התפילין, יכרוך את הרצועה על המעברתא [החלק האחורי שבתוכו עוברת הרצועה] וימשכנה על ידו, כדי לחזקה שלא תזוז. (סימן כז משנ"ב ס"ק לב. ועיין סימן לב סעיף מד)

יו"ד של הקשר

הקשר שבתפילין של יד, נקרא יו"ד. וצריך להיזהר שהיו"ד תהיה מהודקת לתפילין ולא תזוז, מפני שהזוהר הקדוש מחמיר בזה. (סימן כז ס"ב)

הידוק היו"ד לתפילין

אין צורך לכרוך את הרצועה סביב הבית של התפילין, כדי להדק את היו"ד לקשר, ודי בזה שהיא מהודקת היטב לבית. ויש המהדקים את היו"ד לבית בגיד קבוע, וכך אינה זזה כלל. (שו"ת יביע אומר חלק ט סימן קח אות כ)

שבע כריכות

לאחר שהידק היטב את התפילין על זרועו, יכרוך שבע כריכות על ידו, ויכרכנה מעט בידו או בין אצבעותיו כדי שלא יפתחו הכריכות, עד סיום הנחת תפילין של ראש.

זמן הוצאת תפילין של ראש

לא יוציא את התפילין של ראש מכיסן, לפני שהניח תפילין של יד בזרוע.

כתב מרן הבית יוסף (סימן כה סוף אות יא), ראיתי בתשובת הרב רבנו יוסף גיקטליא ז"ל שעל פי הקבלה אסור להוציא תפילה של ראש מהתיק עד שתהיה תפילה של יד מונחת. וכן פסק מרן בשלחן ערוך (שם).

מיקום תפילין של ראש

מיקום הנחת תפילין של ראש הוא מתחילת שורשי השיער במצחו עד סוף המקום שמוחו של תינוק רך, והבית יהיה מכוון מול המקום שבין העיניים, ויקפיד שלא ירד אפילו כלשהו על המצח. ומה שנשאר תלוי מעט באויר כנגד שורשי השיער, אין בכך כלום, שאי אפשר שכל התפילין יהיו מונחות על הראש ממש. והקשר שבצורת אות דל"ת, יהיה מונח בסוף הבליטה שמאחורי הראש באמצע ולא יטה לצדדים. וטוב שיהיה מונח למעלה מן הגומא. ויעביר את הרצועות על כתפיו אחת מימין ואחת משמאל. (סימן כז סעי' ט, י, יא)

כתב מרן השלחן ערוך (סימן כז סעיף י): צריך שיהיה הקשר מאחורי הראש למעלה בעורף. צריך לכוין הקציצה שתהיה באמצע, כדי שתהיה כנגד בין העינים, וגם הקשר יהיה באמצע העורף ולא יטה לכאן או לכאן. וכתב המשנה ברורה (ס"ק לה), ויהיה הקשר בעורף - שהוא סוף הגלגולת והוא נגד הפנים, ולא כל כך למטה כנגד הגרון. וטוב שיהיה מונח עיקר הקשר למעלה מן הגומא. ויש להיזהר שלא יהיה אפילו מקצת הקשר מונח במקום פנוי משער, כי שם הוא מפרקת הצוואר ולא עורף. ולכן יזהר שתהיה הרצועה המקפת הראש מצומצמת ומהודקת סביב ראשו, ולא תהיה גדולה מהיקף הראש. עי"ש.

דיוק המיקום

יש לשים לב היטב לדייק מקום ההנחה, ובפרט המתחילים להניח תפילין, שפעמים תפילין של ראש יורדות על המצח או זזות לצדדים. וכן של יד, פעמים שיורדות או עולות מדי, ונמצא שמבטלים מצות תפילין, וגם ברכתם לבטלה.

כתב המשנה ברורה (סימן כז ס"ק לג), מקום הנחת תפילין של ראש, ממקום התחלת צמיחת השערות שבראש, ורבים נכשלים באיסור זה, וטועים לומר שהקצה העליון מתחיל ממקום השיער, ונמצא שעיקר התפילין מונח על המצח, ועוברים על איסור דאורייתא, כי כל התפילין ממש צריכות להיות מונחות על מקום התחלת עיקרי השער. ומי שיש לו שערות ארוכות ששוכבות עד חצי המצח, אין להניח שם התפילין, כי התחלת מקום התפילין צריך להיות מהתחלת עיקרי השער שבפדחת ולמעלה, ויותר טוב להניח קצת למעלה משיעור זה, שהרי מקום יש בראש להניח שתי תפילין, כדי שלא ישמט למטה על המצח. וכל המניחן על המצח, הוא מנהג הקראים, ולא עשה המצוה. **וכל בעל נפש יזהיר לחבריו וילמדם שלא יכשלו בזה, כדי שלא יהיו חס ושלום בכלל פושעי ישראל בגופן, דזהו קרקפתא שלא מנח תפילין, וגם הברכה לבטלה, כי תפילין שמונחות שלא במקומן, הריהן כמונחות בכיסן.** ואם נשמטו ממקומן, צריך להחזירן תיכף. ע"כ.

שלוש כריכות באצבע

לאחר שהניח תפילין של ראש, יכרוך את הרצועה של יד שלוש כריכות על אצבעו האמצעית [האמה], ותחילה יכרוך על הפרק האמצעי של האצבע, ואחר כך יכרוך עוד שתי כריכות בפרק התחתון, ואת יתר הרצועה שנשארה, יכרוך על גב ידו. (סימן כז ס"ח)

קופסה על של יד

יש נוהגים לכסות את התפילין של יד בקופסה, כדי לשמור על הריבוע שלא יתקלקל וישתפשף, וישימו לב לתת את הקופסה רק בסיום הנחת התפילין לגמרי. (שו"ת יביע אומר חלק ח סימן ד)

ברכה על של ראש

מנהג רוב **בני אשכנז** שמלבד ברכת "להניח תפילין" על של יד, מברכים גם על של ראש "על מצות תפילין", קודם שמהדקים אותן על הראש. ונוהגים לברך ברכה זו בלחש, כדי שלא יכנסו השומעים לספק אם לענות אמן, על ברכה המוטלת בספק. ולאחר שמהדקים על הראש, אומרים: "ברוך, שם כבוד מלכותו, לעולם ועד". אבל בני ספרד, מברכים רק "להניח תפילין" על של יד, ופוטרים בה של ראש. (סימן כה סעיף ה, ח. באור הלכה ד"ה וטוב)

כתב הרמ"א (שם סעיף ה) יש אומרים לברך על של ראש "על מצות תפילין", וכן פשט המנהג בבני אשכנז שמברכים שתי ברכות. וטוב לומר תמיד לאחר הברכה השניה, "ברוך, שם כבוד מלכותו, לעולם ועד". וכתב המשנה ברורה (ס"ק כא), והטעם לזה משום חשש ספק ברכה לבטלה, כמבואר בסימן רו (סעיף ו) שצריך לומר "ברוך, שם כבוד מלכותו, לעולם ועד", אם חלילה הוציא שם שמים לבטלה. ולא שהוא ספק גמור ברכה לבטלה, כי אם כן, איך יברך מספק ברכה לבטלה, ויסמוך על שיאמר בשכמל"ז? אלא שאנחנו בני אשכנז סוברים להלכה כדעת רבנו תם לברך על של ראש, ורק לרווחת הענין להוציא עצמנו מכל פקפוק, נוהגים לומר בשכמל"ו. ויזהר מאוד שלא לומר בשכמל"ו רק לאחר שיהדק את התפילין על ראשו כראוי, כי אם לא כן יהיה הפסק בין הברכה להנחה, ותהיה ברכתו לבטלה בודאי, וצריך לחזור ולברך, והעולם נכשלים בזה. ע"כ.

שכח לברך

מי ששכח לברך על התפילין, אינו צריך לחלצן כדי לברך, אלא ימשמש בהן ויברך. מכיון שהמצוה מתמשכת כל זמן שהתפילין מונחות עליו.

הפסק

בין הנחת תפילין של יד לשל ראש, אסור להפסיק בדיבור, אפילו ברמיזה באצבעותיו או בקריצה בעיניו. ואם טעה והפסיק בדיבור בדברים שאינם מענין התפילין, צריך לברך על תפילין של ראש: "ברוך אתה ה', אלוקינו מלך העולם, אשר קדשנו במצוותיו, וציונו על מצות תפילין". אבל אם דיבר מענין התפילין [כגון שראה שהרצועה של ראש קטנה עליו וביקש מחברו להגדילה], או שטעה וענה קדיש או קדושה, או שרק רמז באצבעותיו ועיניו, לא יברך. (סימן כה סעי' ט, י. ה"ע א יח)

סמוך לקדיש

התחיל להניח תפילין של יד, וראה שתיכף הציבור מגיעים לומר קדיש, ואם

יכרוך שבע כריכות, לא יספיק להניח גם של ראש ולענות לקדיש, רשאי שלא לכרוך את הכריכות על היד, ויעביר את הרצועה בין אצבעותיו שלא יפתח הידוק התפילין בזרוע, ומיד יניח תפילין של ראש, ויענה על קדיש, ולאחר מכן יכרוך שבע כריכות.

היסח הדעת

כתב הרמב"ם (הלכות תפילין פרק ד הלכה יד): חייב אדם למשמש בתפיליו כל זמן שהן עליו, שלא יסיח דעתו מהן אפילו רגע אחד, שקדושתן גדולה מקדושת הציץ [שהיה על מצח הכהן הגדול], שהציץ אין בו אלא שם אחד [ואסור להסיח דעתו ממנו], ואלו יש בהן אחד ועשרים שם של יו"ד ק"א וא"ו ק"א בשל ראש, וכמותן בשל יד. וזו לשון מרן השלחן ערוך (סימן כח סעיף א): חייב אדם למשמש בתפילין בכל שעה, שלא יסיח דעתו מהן. וימשמש בשל יד תחילה. וכשיאמר "וקשרתם לאות על ידך" ימשמש בשל יד, וכשיאמר "והיו לטוטפות בין עיניך", ימשמש בשל ראש.

אמרו חז"ל בגמרא מסכת מנחות (לו ע"ב): חייב אדם למשמש בתפילין בכל שעה, קל וחומר מציץ, ומה ציץ שאין בו אלא אזכרה אחת [שם השם אחד], אמרה תורה: "והיה על מצחו תמיד" - שלא יסיח דעתו ממנו, תפילין שיש בהן אזכרות הרבה על אחת כמה וכמה.

יותר גרוע מאשמדאי...

פעם ראה הרבי הקדוש מקוברין זצ"ל את אחד מתלמידיו, שעמד בקלות ראש והסיח דעתו בעוד שהתפילין לראשו. גער בו ואמר: **דע לך, כי הינך גרוע יותר מאשמדאי!**

והסביר דבריו: על אשמדאי, מלך השדים, מסופר בגמרא (גיטין סח סע"א) שבשעה שאסר אותו בניהו בן יהוידע, ניסה אשמדאי בכל כוחו לקרוע את השלשלת. קרא לעברו בניהו בן יהוידע: **"שמא דמרך עלך! שמא דמרך עלך!"**, כלומר שם ה' חקוק על השלשלת! ומיד כששמע זאת אשמדאי נבהל והפסיק מנסיונותיו.

"ואתה", פנה הרב לתלמידו, "נושא על ראשך כמה וכמה שמות הקודש, ואתה מיקל ראשך לעמוד בקלות ראש ולעסוק בשיחה בטילה?!" (אור ישרים עמוד רד)

התפילין של "אור החיים" הקדוש

זוג תפילין היו לו לרבנו חיים בן עטר, בעל "אור החיים" הקדוש, שבהן היה מעוטר במשך כל היום והוגה בתורה, והיה דומה למלאך ה' צבאות. מספרים שטרם פטירתו, בכתה אשתו כי מעתה איך תתפרנס. ויאמר לה הרב: הנני מותיר לך את התפילין שלי, ויבוא סוחר גדול ויקנה אותן, ומזה תתפרנסי. אבל דבר אחד תזהירי אותו מאוד, שחלילה לו מלדבר דיבור חול עם התפילין, כי בדיבור קל הוא יחלל את קדושתן.

לימים בא סוחר גדול, ירא שמים, וביקש לקנות את התפילין, הוא שילם טבין ותקילין כיאות, והזהירה אותו הרבנית כנ"ל. באחד מן הימים, הגיע לפתע אדון אחד נשוא פנים, וביקש לשאול מהסוחר דבר נחוץ מאד, ולא היה יכול להמתין עד לאחר התפילה. מחמת החיפזון הרב, שוחח עימו הסוחר כמה דיבורים. והנה עד מהרה שם לב הסוחר, כי אינו מרגיש את אותה התעלות רוחנית שהיתה לו עד עתה עם התפילין. החליט לבדוק את התפילין, ומצא בתוכן חתיכות קלף ללא אותיות כלל. הבין הסוחר כי מחמת שדיבר עם התפילין, נעלמו ופרחו להן האותיות הקדושות. ויהי הדבר לפלא. זכות אור החיים הקדוש תגן עלינו, אמן.

הפסק

החולץ תפילין על דעת לחזור ולהניחן, אינו צריך לברך עליהן שוב, אבל אם חלצן ונכנס לבית הכסא, אף שבדעתו לחזור ולהניחן, חוזר לברך שוב. שמכיון שאסור להכנס עם תפילין לבית הכסא, על כרחו נחשב לו להיסח הדעת והפסק. (בית יוסף ושלחן ערוך סימן כה סעיף יב)

ההבדל בין לולב לתפילין

זכורני כי בימי חורפי מקדמוַני, היה מורנו הראשון לציון רבנו יצחק יוסף שליט"א רגיל מידי פעם לחדד אותנו בשאלות מעניינות, ופעם שאלני, למה הנוטל לולב כמה פעמים ביום, אינו מברך אלא בפעם הראשונה בלבד, ואילו המניח תפילין כמה פעמים ביום, צריך לברך בכל פעם ופעם, כמבואר בגמרא סוכה (מו ע"א), וכך נפסק ברמב"ם (הלכות תפילין פרק ד הלכה ז) ובשלחן ערוך (סימן כה סעיף יב)? ונמותי לו, שבתפילין בכל רגע ורגע שהן מונחות על האדם, הוא מקיים מצוה [וליתר דיוק, בכל רגע הוא מקיים שמונה מצוות עשה כנ"ל (עמוד 124)] לכן גם כשחולצן ומניחן שוב, צריך לברך, כי הרי גם עתה שיניחן הוא יקיים מצוה, ושייך לומר בזה "אשר קדשנו במצוותיו **וציונו**". ואמנם, זו מצוה קיומית ולא חיובית, כי אין חובה להישאר עם התפילין כל היום, אך אם ישאר, יקיים מצוה. וכמו שכותב הרמב"ם (שם הלכה כה): **צריך אדם להשתדל להיותן עליו כל היום, שמצוותן כך היא... ואף על פי שמצוותן ללובשן כל היום, בשעת תפילה יותר מן הכל.** עי"ש. לעומת זאת בלולב, ברגע שהגביה את הלולב, מיד קיים את המצוה והסתיימה המצוה, כמבואר בגמרא (סוכה מב ע"א), ומה שממשיך אחר כך לאחוז בו, אינו מקיים בכך מצות עשה, ואף הנענועים הם רק מעלה חשובה שתקנו חכמים כדי לעצור רוחות רעות וטללים רעים (שם לז ע"ב), נמצא שאינו מקיים מצות עשה בכל רגע ורגע שהלולב בידו. ומה שאמרו בגמרא (שם מא ע"ב), כך היה מנהגם של אנשי ירושלים, אדם יוצא מביתו ולולבו בידו. הולך לבית הכנסת ולולבו בידו. קורא קריאת שמע ומתפלל ולולבו בידו... להודיעך כמה היו זריזים במצוות. ע"כ. אין זה אלא לחיבוב מצוה, אבל בפועל אינו מקיים מצות נטילת לולב בכל רגע. ולכן גם אם הניחו מידו ונטלו שוב לאחר זמן, אינו מברך שנית, כי אינו מקיים בזה מצוה.

תפילין בלילה

אסרו חכמים להניח תפילין בלילה, שמא יישן בהם ויבוא לידי הפחה. ואם שכח להניחן כל היום ונזכר בבין השמשות, יניח ויברך, אבל לאחר צאת הכוכבים לא יניח כלל. (סימן ל סעיף ב)

מעתה אשמור שבעתיים על קדושת התפילין, ולא אדבר מילת חולין אחת

מספר בחור אמריקאי: עמדתי שם, בשאונה של ניו יורק ההומה, המום ונבוך, מסביבי המזוודות הרבות שהוצאתי מתא המטען של המונית. זה עתה שבתי מנמל התעופה, ואחר טיסה ארוכה ומייגעת מארץ הקודש לארצות הברית אמור הייתי לעלות אל ביתי ולהתקבל בשמחה, אלא שניצבתי כנטוע וכמסומר על מקומי - מתקשה לעכל שתיק התפילין שלי נשאר במונית!

המונית השחורה נבלעה לה לפני דקות בתנועה ההמונית, והרצון הבוער שלי למצוא את אבדתי היקרה, נראה לי מגוחך וחסר הגיון. למצוא מונית מסויימת ברחבי ניו יורק, זה כמו למצוא נמלה מסוימת במדבר רוחש נמלים... ובפרט שאין לי אף שמץ של מושג לאיזו חברה המונית משתייכת.

בצעדים איטיים עליתי הביתה, לבי כבד עלי. יום חולף, גם יומיים ושלושה, ובינתיים שואל אני תפילין מחבריי. ידעתי כי במוקדם או במאוחר אאלץ לקנות תפילין חדשות, אלא שעדיין לחשה תקוה בלבי כי אבדתי תימצא. תקוותי נאחזה בכתובת אחת ויחידה, שרק היא היכולה לעשות בנידון, מפני שיש לה ידיעה ברורה מאוד, ושליטה מקיפה ומלאה, על כל המתחולל בכל פינה ואזור בניו יורק! "כִּי ה' - עֵינָיו מְשֹׁטְטוֹת בְּכָל הָאָרֶץ". פניתי בתפילותיי אל אותה כתובת שמיימית, היא כתובתו של כל יהודי בכל מקום, בכל זמן ובכל מצב. התפללתי מעמקי לבי כי תימצא אבדתי. כך חלפו הימים, ואני תפילה למציאת התפילין.

באחד הבקרים, כששוב התפללתי לה' שאמצא את התפילין היקרות שלי, לפתע גמלה בלבי החלטה איתנה: קיבלתי על עצמי, כי מעתה אשמור שבעתיים על קדושת התפילין, ולא אדבר מילת חולין אחת בעת שאני עטור בתפילין הקדושות! הקבלה הזו נסכה בי שמחה ותקוה מחודשת.

והנה, באותו יום ממש, מקבל אני טלפון המבשר כי התפילין נמצאו, ויכול אני לבוא לקחתן בכתובת פלונית! המטלפן שח לי, כי אדם נכרי פגש אותו ברחוב, מסר לו את התפילין שמצא במונית, וביקש ממנו לאתר את בעל האבדה. על שקית התפילין היה רקום שמי המלא, אך שם המשפחה שלי נפוץ מאוד בארצות הברית, ולכן הוא לא הצליח לאתרני. אבל יהודי יקר זה לא התייאש, בנאמנות רבה טרח להתקשר לאנשים רבים הנושאים את השם הזה, עד אשר הגיע אלי.

התרגשתי עד עמקי נשמתי. איזו השגחה פרטית! ברוך ה', שנפלו התפילין לידי נכרי שלא ביזה או מכר אותן לצורך רווחים. כמה גדולה יד ההשגחה שמסר אותן ליידיים נאמנות. אך מה שריגש אותי יותר מהכל היה העיתוי! איך חזרו אלי התפילין בדיוק באותו יום שקבלתי על עצמי להוסיף בקדושתן!!

בערבו של אותו יום, כאשר היו התפילין אחוזות על לבי בחמימות, הבטחתי כי מעתה אשמור על תפארת קדושתן היטב, כפי שקבלתי על עצמי היום בבוקר. יום

קדוש היה זה לי, "יום של תפילין". בבוקר "קבלה" על קדושת תפילין, בערב התפילין חבוקות בזרועותי. ה' עוזי, בו בטח לבי ונעזרתי, ויעלוז ליבי! (נפלאותיו לבני אדם)

כיס נאה

ראוי לכל אדם לייחד כיס יפה ומהודר לטלית ולתפילין. וכתב בספר חסידים (סימן קכט): נאמר "כַּבֵּד אֶת ה' מֵהוֹנֶךָ" (משלי ג ט), אתה קונה ארגז לשמור כסף וזהב שלך, יותר יש לך לקנות ארגז נאה להצניע את ספריך ותפיליך. "זה אלי ואנוהו" התנאה לפניו במצוות, אתרוג נאה, לולב נאה, סוכה נאה, וטלית נאה, וכן תעשה לכל חפצי ה'. ע"כ.

לא נאה ולא יאה – 'תפילנית'

כמה חבל הנוהג שפשט אצל בחורים מסוימים, אשר במקום לייחד כיס יפה ומעוטר כנאה וכיאה לטלית ולתפילין, החלו ליתנן בצידנית - 'תפילנית', ותולים אותה על כתפיהם כצידנית הניטלת על הכתף לטיול, ובדרך עראי ולא בדרך חיבה של מצוה, כפי שנהגו ישראל קדושים מאז ומעולם.

ואמנם צידנית זו מיועדת לחיילים השם ישמרם וְיחַיֵּם, מחשש שמא ייפגעו התפילין מגשם ומשמש, אך מה לבחורים אחרים להשתמש בה?! ומגוחך הדבר שיש גם חתני בר מצוה שרוכשים לעצמם צידנית זו, ומבטלים בשאט נפש את המעלה של "זה אלי ואנוהו", וכמו שכתב בספר חסידים הנ"ל: **יותר יש לך לקנות ארגז נאה להצניע את ספריך ותפיליך.** ואשרי השומע לקול מורים, ויחדל מלהשתמש בצידנית זו, וירכוש כיס יפה ומעוטר כראוי לכבודה של מצוה.

הנחת תפילין בשבת

במקום צורך, רשאים ללמד נער בר מצוה בשבת היאך מניחים תפילין. (חזו"ע שבת ג י, סח) כיון שיש מחלוקת אם התפילין מוקצה, ולדעת רוב הפוסקים אינן מוקצה. ואף לחולקים, הרי הן ככל כלי שמלאכתו לאיסור, שמותר לטלטלו לצורך גופו.

הנחת תפילין ראשונה

יש נוהגים שכאשר מתחיל הבן להניח תפילין, מביאים אותו לתלמיד חכם גדול שיניח את התפילין על ידו ועל ראשו, כדי שתתחבב המצוה בעיניו יותר ויותר. ומנהג יפה הוא.

בית הכנסת

ילדים קטנים

אין להביא ילדים קטנים מידי לבית הכנסת, שכיון שאינם מתפללים, הרי הם

מסתובבים ומפריעים לציבור, ופעמים אף משתוללים ומזלזלים בקדושת בית הכנסת, והגורם לכך הוא האבא שחושב שעושה מצוה או האמא שרוצה שקט בבית. (עיין משנ"ב סימן קכד ס"ק כח)

סיפר מורנו הראשון לציון הגאון רבנו יצחק יוסף שליט"א, על אחד מבניו של מרן זצוק"ל שהביא את בנו הקטן שאינו יודע להתפלל לבית הכנסת, והפריע הילד באמצע התפילה. וכשחזרו לבית לאחר התפילה, גער מרן בבנו שאין להביא ילד שעדיין לא יודע להתפלל אם אינו יושב יפה כל התפילה על יד אביו.

קדושת המקום

השל"ה הקדוש היה קורא תגר על המביאים ילדים לבית הכנסת שמשחקים ומרקדים ומחללים קדושתו, ומבלבלים את התפילה, וגם כי יזקינו לא יסורו ממנהגם הרע שהתחנכו בו להשתגע ולבזות קדושתו. ואולם ילדים דעתנים, אדרבה יביאם וילמדם דרך ארץ לשבת באימה וביראה, ויזרזם לענות אמן, קדיש וקדושה. (משנה ברורה סימן צח סק"ג)

אט אט בהדרגה

הרוצה להרגיל את בנו הקטן לבוא לבית הכנסת, יעשה זאת בהדרגה. תחילה, יביאהו לתפילה אחת קצרה, כמו מנחה של שבת. ויודיעו כפי הבנתו על קדושת ומעלת בית הכנסת, ויבהיר לו שהוא בא בתנאי שיושב יפה על יד אבא כל התפילה. אם הוא מוכן לזה, יש להביאו, ואף לתת לו ממתק קטן על התנהגותו היפה, כדי לעודדו ולחזקו. ולאחר זמן שעמד בזה, יש להוסיף לו עוד תפילה ועוד תפילה בהדרגה, באופן שמקטנות יקבל את הקדושה והמורא מבית הכנסת.

תפילת יחיד עדיפה

מי שאין לו מי שישמור על בניו הקטנים, וכגון שאשתו ילדה או נסעה והוא מוכרח להביאם לבית הכנסת, וחושש שיפריעו לציבור, עליו להתפלל ביחידות בביתו. וה' לא ימנע טוב להולכים בתמים.

נקיות

יש ללמד את הילדים שקודם שיכנסו לבית הכנסת, יבדקו שנעליהם נקיות, ובפרט בימי החורף, שלא ראוי להיכנס כך בנעליים מסואבות.

כתב מרן השלחן ערוך (סימן קנא ס"ח): טיט שעל רגליו, ראוי לקנחו קודם שיכנס להתפלל. וראוי שלא יהא עליו ולא על בגדיו שום לכלוך.

הכניסה לבית הכנסת

כתב רבנו האר"י (שער הכוונות): קודם שיכנס, יתעכב מעט בפתח, ויראה עצמו ירא

וחרד ומזדעזע ליכנס בהיכל מלכו של עולם. וענין זה מועיל מאוד אל השלימות של האדם ואל ההשגה, כמו שנאמר: "בְּבֵית אֱלֹהִים נְהַלֵּךְ בְּרָגֶשׁ", וכן נאמר: "וּמִקְּדָשִׁי תִּירָאוּ", שיתרגש וירא בעת כניסתו בבית אלוקים שהוא בית הכנסת.

כניסתו של מאור ישראל רבנו מאיר אביחצירא זיע"א לבית הכנסת

הגאון רבי בן ציון מוצפי שליט"א בספרו "יסוד ציון" (עמוד קנט) מספר כדלהלן: פעם אחת בעת שבאתי לקבל פני צדיק וגאון, הלוא הוא רבנו מאיר אבוחצירא זצוק"ל, כאשר הגיע זמן תפילת מנחה, פנה האדמו"ר והציע שנלך יחד להתפלל תפילת מנחה. צעדנו יחדיו לבית הכנסת תוך כדי שיחה בדברי תורה, וכאשר הגענו לפתחו של בית הכנסת, לפתע הפסיק האדמו"ר את דיבורו, שילב את שתי זרועותיו בצורה מיוחדת, וכל גופו החל רועד, ולאחר מכן הניח ידו על המזוזה, ונישק את ידו, השתחווה והוריד את ראשו כמעט עד הארץ, ואחר כך החל צועד לתוך בית הכנסת כדוגמת חייל הצועד לפני מפקדו, עד שהגיע לארון הקודש, ונעמד שם. השתחווה שוב פעם, ונישק את הארון, ורק לאחר מכן ניגש למקומו. ולא רצה להמשיך בשיחתו עמי בתוך בית הכנסת אלא בחדר צדדי, ולאחר שסיימנו את שיחתנו, נכנס האדמו"ר שוב לבית הכנסת, והחל קורא את "פתח אליהו" וקולו היה ממש כשלהבת אש ובנחת, כאילו הקב"ה עומד מולו והוא משוחח עמו. והיה מפסיק בקריאתו בכל משפט, כדי להטעימו כראוי, וכך היה קורא: ריבון... עלמין, דאנת הוא חד ולא בחושבן... ובראת שמיא וארעא... והיה מזדעזע ומתנועע בכל גופו, והגם שהיה חולה לא עלינו. ומבטא כל תיבה ותיבה כאילו רואה אותה בחיל וברעדה, וקריאתו כמונה מרגליות. כל המראה הזה כיצד ניגש האדמו"ר לתפילה, והזהירות המופלגת שלא לשוחח בבית הכנסת ואפילו בדברי תורה, עשו עלי רושם גדול מאוד בל ימחה. ע"כ. ואותו סיפור שמעתי גם מהגאון המקובל הרב בניהו שמואלי שהיה עמו ככל הנ"ל.

מכאן נלמד מוסר כליות, היאך להזהר בקדושת בית הכנסת. לא בחינם זכה בבא מאיר לחולל ניסים ונפלאות נוראים, ולהיות אחד מבני עליה ומגדולי התורה שבדור. (ועיין בספר הנפלא והמחזק "קדושת בית הכנסת" עמוד כו)

עשרה ראשונים

אמר רבי יהושע בן לוי: לעולם ישכים אדם לבית הכנסת כדי שיזכה וְיִמָּנֶה עם עשרה מתפללים הראשונים, שאפילו מאה אנשים באים אחריו, נותנים לו שכר כנגד כולם (ברכות מז ע"ב). שמעלה יתירה יש בעשרה ראשונים, שהם הביאו את השכינה לבית הכנסת (מהרש"א). וכך נפסק בשלחן ערוך (סימן צ סי"ד): "ישכים אדם לבית הכנסת, כדי שימנה עם עשרה הראשונים". ועוד אמר רבי יהושע בן לוי לבניו: תקדימו לבוא לבית הכנסת, ותתעכבו לצאת, כדי שתאריכו ימים ושנים. (ברכות ח ע"א)

על כן, מה טוב ומה נעים שהאבא יזרז את בניו מקטנותם להיות מעשרה

ראשונים, ובכלל יזרזם בעשיית המצוות, כי כאשר יתרגלו בקטנותם, ימשיכו בעזרת השם בגדלותם, כי "חֲנֹךְ לַנַּעַר עַל פִּי דַרְכּוֹ, גַּם כִּי יַזְקִין לֹא יָסוּר מִמֶּנָּה".

נשיקות

יש להיזהר שלא להתנשק בפנים דרך חיבה ואהבה בבית הכנסת, כדי להראות שאין אהבה כאהבתנו למקום ברוך הוא. ולכן אין גם לנשק ילדים קטנים בתוך בית הכנסת. (ה"ע א ער) וכן כתבו כמה מרבני מרוקו, הגאונים רבי יצחק חזן (יחוה דעת ח"ג סימן ה), ורבי יהושע מאמאן זצ"ל (עמק יהושע ח"ג או"ח סימן יח, ח"ו סימן כא).

פרטים לפני תפילת שחרית

סידור המיטה

אסור להתעסק בצרכיו קודם התפילה, כי אין ראוי להקדים את עסקיו ועניינו קודם שיתפלל לבורא עולם. ואולם, ילד הקם ממיטתו בבוקר, רשאי לסדר את המיטה קודם התפילה, שאין זה בכלל עשיית צרכיו, אלא חינוך לסדר ודרך ארץ.

אכילה

אסור לאכול קודם התפילה. כמו שדרשו חז"ל (ברכות י ע"ב) מהפסוק (ויקרא יט כו): "לֹא תֹאכְלוּ עַל הַדָּם" - לא תאכלו קודם שתתפללו על דמכם. וכל האוכל ושותה ואחר כך מתפלל, עליו הכתוב אומר (מלכים א יד ט): "וְאֹתִי הִשְׁלַכְתָּ אַחֲרֵי גֵוֶךָ" - אל תקרי גֵוֶךָ [גופך] אלא גאיך. אמר הקב"ה, לאחר שנתגאה זה באכילתו - קיבל עליו מלכות שמים.

משקים חשובים

אסור לשתות משקים חשובים קודם התפילה כמו יין, דבש, חלב, שכר וכיוצא, שבהם שייך לומר כנ"ל: אחר שהתגאה זה - בא להתפלל?! אבל מים או תה וקפה עם סוכר, מותר, שאינו שותה אלא כדי ליישב את דעתו לתפילה או לחמם את גרונו וכיוצא. ומה שנותן סוכר, הוא כדי להפיג את המרירות ולא לשם תענוג.

קפה עם חלב

במקום צורך, רשאי לערב מעט חלב בקפה, שמאחר וכך הרגילות אצל רבים לשתות את הקפה עם חלב, אין בזה דרך גאוה. (שו"ת יביע אומר חלק ד סימנים יא, יב)

קטן

ילד קטן שמעונין לשתות חלב או לאכול עוגה קודם התפילה, רשאים לתת לו.

אולם ילד בריא בן שתים עשרה שנה, נכון לחנכו שיתרגל שלא לאכול לפני התפילה כלל. (שו"ת יביע אומר חלק ד סימן יב)

ברכות התורה

מעלת הברכות

אין לומר דברי תורה עד שיברך ברכות התורה. ובברכות התורה שמברכים בבוקר, פוטרים את כל הלימוד שבמשך היום עד שילך לישון בלילה. (ס"ס מו וסימן מז סעי' ב, יב)

גדולה מעלת ברכות התורה, ויזהר לכוון בהן מאוד. (שם ס"א)

אמרו חז"ל (נדרים פא ע"א): כשחרב בית המקדש הראשון, שאלו לחכמים ולנביאים ולמלאכי השרת, על מה אבדה הארץ? ואף אחד לא ידע להשיב, עד שבא הקב"ה בעצמו והשיב להם (ירמיה ט יא): "עַל עָזְבָם אֶת תּוֹרָתִי אֲשֶׁר נָתַתִּי לִפְנֵיהֶם, וְלֹא שָׁמְעוּ בְקוֹלִי וְלֹא הָלְכוּ בָהּ". ומבארת הגמרא, דהיינו שלא ברכו ברכות התורה קודם לימודם. ופירש רבנו יונה, כי אם נאמר כפשט הפסוק, 'עַל עָזְבָם אֶת תּוֹרָתִי', שלא למדו תורה, אם כן למה כששאלו את החכמים והנביאים לא ידעו להשיב, הלוא גלוי לכל שאינם עוסקים בתורה? אלא ודאי שהיו עוסקים בתורה, ולכך היו החכמים והנביאים תמהים על מה אבדה הארץ, עד שבא הקב"ה היודע מעמקי הלב, ופירש את הדברים - "על עוזבם את תורתי", שלא ברכו בתורה תחילה, כלומר, לא היתה התורה חשובה בעיניהם שתהיה ראויה לברך עליה, והיינו שלא עסקו בה לשמה, ומתוך כך זלזלו בברכותיה, "וְלֹא הָלְכוּ בָהּ" - בכוונתה לשם שמים.

תורתנו הקדושה היא חכמה אלוקית ואינה חכמה כחכמות חיצוניות של אומות העולם. את תורת ה' - לא מספיק ללמוד ולדעת, אלא צריך ללומדה עם יראת שמים, עם ערך וחשיבות לתורה, ואז זוכה האדם לקנין תורה נפלא. כמו שאמרו במדרש (פתיחה איכה רבתי ועוד) על הפסוק (ירמיה טז יא): "וְאֹתִי עָזְבוּ וְאֶת תּוֹרָתִי לֹא שָׁמָרוּ", אמר הקב"ה, הלואי אותי עזבו אבל את תורתי שמרו, שמתוך שהיו מתעסקים בה, **המאור שבה** היה מחזירם למוטב. נדקדק בלשון, לא כתוב **ש'התורה'** מחזירה למוטב, אלא **'המאור שבה'** מחזיר למוטב. והיינו כשלומדים את התורה עם **המאור** שבה, שזהו הערך ההגון, והיחס הנכון שהתורה היא חכמה אלוקית, אז התורה תחזיר את האדם למוטב, אבל כשלומדים את התורה בזלזול ושחוק והיתול, אין התורה חודרת בליבם ואינה מחזירתם למוטב. וכמו שמצוי באוניברסיטאות ובתי ספר שלומדים בהם מעט תורה, ואף על פי כן רובם מחללי שבת, ואף אותם ששמרו קצת בעבר, מהם יורדים ומתדרדרים ברוחניות, ועוברים על איסורים חמורים בשאט נפש, ואיך התורה לא החזירתם למוטב? אלא שכאשר אין **מאור,** אין חזרה למוטב. התורה נמשלה למים, המים יכולים להצמיח פרחים ושושנים, ומאידך קוצים וברקנים, תלוי מה זורעים. כך התורה יכולה להצמיח צדיקים וחסידים, ומאידך רשעים שונאי תורה. הא כיצד? תלוי היאך לומדים אותה. וכמו שאמרו חז"ל (יומא עב ע"ב): "וזאת התורה אשר **שם** משה"? - אם זכה, נעשית לו התורה סם חיים. לא זכה, נעשית לו סם המוות, השם יצילנו. (עיין לרמח"ל בספרו דרך ה' חלק ד פרק ב אות ו. וראה עוד דברים נמרצים בזה בעלון "ותתענג בדשן" גיליונות מס' 86, 87)

מתיקות וערבות טוב התורה

יכוון היטב באומרו: "**והערב** נא ה' אלוקינו את דברי תורתך בפינו ובפיפיות עמך בית ישראל", ויתחנן להשם שיזכהו להרגיש את מתיקות וערבות התורה, וכמו שאמר דוד מלך ישראל (תהלים יט יא): "הַנֶּחֱמָדִים מִזָּהָב וּמִפַּז רָב, וּמְתוּקִים מִדְּבַשׁ וְנֹפֶת צוּפִים". וכתב האור החיים הקדוש (דברים כו יא): "אם היו בני אדם מרגישים במתיקות **וערֵבות** טוּב התורה, היו משתגעים ומתלהטים אחריה, ולא יחשב בעיניהם מלוא עולם כסף וזהב למאומה, כי התורה כוללת כל הטובות שבעולם". ע"כ. מכאן רואים, כמה לוקים אנו בחסר בהבנה במתיקות וערבות שבתורה, כי לצערנו לא תמיד אנחנו מרגישים את הטעם הטוב והמיוחד שבלימוד התורה, שהרי אם היינו מרגישים באמת, היינו צריכים להשתגע ולהתלהט אחר התורה, ולא היה נחשב בעינינו מלוא עולם כסף וזהב למאומה!

וכתב הגאון רבי אברהם מסוכטשוב בהקדמה לספרו אגלי טל: הנה שמעתי קצת בני אדם טועים מדרך השכל בענין לימוד התורה, ואומרים כי הלומד ש"ס ופוסקים ומחדש חידושים ושמח ומתענג בלימודו, אין זו תורה לשמה כל כך כמו שאם היה לומד בפשטות רק לשם מצוה ולא היה לו מהלימוד תענוג מיוחד. ובאמת שזו טעות גדולה, ואדרבה **עיקר מצות לימוד תורה, להיות שש ושמח ומתענג בלימודו,** שאז דברי תורה נבלעים בדמו, ונעשה דבוק בתורה הקדושה. וכן אנו אומרים כל יום בתפילת ערבית, "**ונשמח ונעלוז בדברי תלמוד תורתך ומצוותיך וחוקותיך לעולם ועד".** ואמרו בזוהר הקדוש, שהיצר הטוב שבאדם מתגדל יותר ויותר מתוך השמחה שבעשיית המצוות. ע"כ. וזכה הרב אגלי טל לכוון לאחד מרבותינו הראשונים רבנו אברהם מן ההר (נדרים מח ע"א) שכתב: **עיקר מצות הלימוד היא בידיעת האמת, ולהתענג וליהנות במדע, לשמח לבבו ושכלו, שנאמר "פקודי ה' ישרים משמחי לב", ולכן אבֵל אסור לקרוא בתורה ובנביאים ובכתובים, מפני שהם משמחים את לבו על כרחו, שעיקר המצוה היא ההנאה והתענוג במה שמשיג ומבין בלימודו, ועל כרחו מגעת לו הנאה.** עי"ש.

בספר "מלך ביופיו" (עמוד 117) כתב על מרן מלכא הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף זצוק"ל: נקודה נוספת לגודל אהבתו לתורתנו הקדושה, ניתן לעמוד על כך, כי לא פעם מוחה הרב כף אל כף תוך כדי לימוד, ופוצח בשירה לאל נורא עלילה, מרוב שמחת התורה שאופפת אותו, ובפרט עת אשר עולה בידו לחדש דבר בהלכה או כשמוצא מקור וסמך לדבריו ברבותינו הראשונים והאחרונים. הוא שאמר דוד המלך עליו השלום: "שש אנכי על אמרתך" - על אימרה אחת של תורה שאני מבין - "כמוצא שלל רב", השמחה פורצת ומתעצמת בכל כולו, כאדם המוצא הון עתק. ע"כ. ובמכתב לבנו הראשון לציון הגאון רבנו יצחק יוסף שליט"א לפני למעלה מ-50 שנה כשלמד בישיבה, כתב מרן זצ"ל בין הדברים: "אבקשך ביותר שלא תשבית שמחתך בתורה, שבשעה שתראה פירי פירות ממה שעשית, תשמח ותגיל".

שאלה: בליל היכנס נער בר המצוה לגיל שלוש עשרה, האם צריך הוא לברך "ברכות התורה" קודם שיתחיל ללמוד תורה, כי לכאורה מה שברך בבוקר זה היה בעודו קטן שהיה פטור, ואילו עתה הוא גדול שחייב במצוות, והיאך הברכות של קטנותו יפטרו אותו על גדלותו? **תשובה:** - עיין להלן (עמוד 231).

התפילה

פרשת העקדה והקרבנות

על האבא לחנך את בניו אט אט, כל ילד לפי גודלו וכוחו, באהבה ובנעימה, להתפלל תפילה שלימה ללא דילוגים, כולל פרשת העקדה, קרבנות וכו', כי "חֲנֹךְ לַנַּעַר עַל פִּי דַרְכּוֹ, גַּם כִּי יַזְקִין לֹא יָסוּר מִמֶּנָּה". וטוב שיתחיל להרגילו בתפילת שחרית של שבת שאז הוא בא עמו לבית הכנסת, וכן בימי החופשה מבית הספר, ואט אט יתרגל גם בשאר הימים. ועל פי רוב ילד בגיל 11-12, יכול להתפלל תפילה שלימה מתחילתה ועד סופה.

כמה חשוב לשים לב לזה שהילד יתרגל להתפלל בשלימות, כי כאשר לא מרגילים אותו מקטנות, קשה לו אחר כך לשנות את הרגליו, ולכן ניתן לראות גם גדולים בגילים 20 ו-30, שעדיין מדלגים על אמירת הקרבנות.

עצה טובה, בשבת קודש שהילדים באים לבית הכנסת לתפילת שחרית עם אביהם, טוב להרגילם לקרוא קרבנות ופסוקי דזמרה בקול רם בציבור, ועל ידי כך יקל עליהם יותר ולא יתעצלו מלקרוא. ומרן מלכא זצוק"ל כתב בתשובה כתב יד, שחשוב מאוד להרגיל את הילדים בזה, ויעמוד האבא על ידו, כדי שאם יטעה הילד בקריאה, אביו יתקן אותו.

כתב הגאון רבי חיים פלאג'י בספרו כף החיים (סימן יב אות א), כל איש מישראל יהיו עיניו פקוחות על בניו הקטנים שיאמרו לפניו בכל בוקר הזמירות כהלכתן, או יצוה למלמד שיקחם בבוקר השכם כדי שיתחילו מברכות השחר מילה במילה. ויען הילדות גורמת להם להיות בנים לא אמון בם, כי אין להם יצר הטוב רק רע לבדו, ויש לחשוש שמא מדלגים הם או אינם אומרים כל עיקר. ובמה יזכה נער את אורחו, אם לא שאביו או רבו נותנים דעתם עליו, שיאמר כל הזמירות והתפילה מתחילה ועד סוף, וחנוך לנער על פי דרכו, גם כי יזקין לא יסור ממנה. ואם ככה יעשה, יזכה לשמוע בחופת בניו, זמירות שירות ותשבחות. ומשבח אני את המקומות שגם בימות החול קוראים בקול רם את הקרבנות. וידוע המעשה שהביא בספר מטה משה, בשמש הקהל שנראה לו אדם אחד אחר מותו, והיה לו כתר של שושנים בראשו, והיה בהיותו בחיים חיותו הדיוט בעלמא, והגיד לו המת לחי שזכה לכל הכבוד הזה, על שהיה אומר ברכות ופסוקי דזמרה בקול נעים. עי"ש.

ואמרו במסכת סופרים (פרק יח הלכה ז), מנהג טוב היה בירושלים לקחת את בניהם ובנותיהם... **ללמדך שהם נאים ומעשיהם נאים, וליבם לשמים. ולא היו מניחים בניהם קטנים אחריהם, אלא היו מוליכים אותם לבתי כנסיות, כדי לחנכם במצוות.**

מי מחק את הקרבנות מהסידורים!!

אומר הגאון רבי יצחק זילברשטיין שליט"א בספר "עלינו לשבח" (שמות עמוד פט): "כך גדלים ילדים ונערים, שבמוקדם או במאוחר הופכים למבוגרים, שהביקור שלהם

בבית הכנסת לצורך התפילה, נעשה רק כהכרח. הם לא מרגישים כל צורך נפשי להרהר קמעה בשאלה, לשם מה נועדה התפילה.

נעמוד ונשקיף פעם על מנין הקובע זמנו לשעה מסוימת, וניצפה במחזות מאוד מעניינים... עד קריאת שמע עוד נראה קיפולי תפילין של אנשים המניחים תפילין בצורה חפוזה. מיד אחרי התחנון ועד סוף התפילה, נראה קיפולים הפוכים, על מנת להוריד... מקפלים ומקפלים...

מי מחק את ה'קרבנות' מהסידורים? מי יחזיר את כל פסוקי דזמרה ואת קטעי התפילות שאחרי שמונה עשרה למקומם הראוי? בני דור זה, נחלשו עצביהם, ואין בהם די כח להיות רגועים במשך כל התפילה, מי בשל בעיות הפרנסה, מי בגלל משכורת העבודה של אשתו המאלצת אותו לשמור על הילדים ולהובילם לתלמוד תורה. כל אחד בשמו יבורך, אבל הפסוק מקונן: "עֲצַבֵּיהֶם - כֶּסֶף וְזָהָב מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם", העצבים נגרמים להם מכסף וזהב וכל יתר מעשי האדם... ולכן - "פֶּה לָהֶם וְלֹא יְדַבֵּרוּ", הם אינם מתפללים כראוי. מוכרחים הדברים להיאמר כדי לעצור, ולו במעט, את מרוצת החיים!" ישמע חכם ויוסף לקח.

ברכות ופסוקי דזמרה

כתב הרמב"ם (תשובות סימן רסא): **קריאת הברכות או הזמירות בחיפזון ומהירות, הרי היא טעות גמורה, ומי שאינו מוכיח החזנים על זאת, חוטא,** משום שכל אלו הסוגים של עבודת השם בדיבור, אין הכוונה אלא שיחשבו בהם כשיאמרום, ויכוון אומרם את לבו, **וידע שעם אדון כל העולם מדבר בהם,** בין שיבקש ממנו או יודה לו וישבחהו או יתאר פעליו וחסדיו או יתאר נפלאותיו בברואיו ויכולתו. וכיצד מותר למהר בזה ולהסיח הדעת ממה שנאמר. **ומי שאינו יודע מה הוא אומר ואינו מבינו, הרי הוא כמו התוכי והשוטה** החוזרים על המילים שבני האדם לימדום. ע"כ. ופסק מרן בשלחן ערוך (סימן נא סעיף ח): **"אין אומרים הזמירות במרוצה, כי אם בנחת". ולא ידלג שום תיבה ולא יבלע, אלא יוציא מפיו כאילו מונה מעות, ויתבונן במה שאומר, ויכיר בנפלאות השם.** (עיין משנה ברורה סק"כ)

צדקה

כתב מרן השלחן ערוך (אורח חיים סימן צב סעיף י, יורה דעה סימן רמט סעיף יד): טוב ליתן צדקה קודם כל תפילה, שנאמר (תהילים יז טו): "אֲנִי בְּצֶדֶק אֶחֱזֶה פָנֶיךָ". שהרי בתפילה צריך אדם לחשוב בדעתו שהוא עומד עתה לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא, ולכן קודם כל יעשה צדק - צדקה, ואחר כך "אחזה פניך". (בן יהוידע)

המנהג שכשמגיע ל"ואתה מושל בכל", נותן שלוש פרוטות לצדקה, ובתחילה יתן שתים ולאחר מכן את השלישית. וכן ציוה רבנו האר"י לגבאי שלו לאסוף צדקה בעת אמירת "ויברך דוד".

על כן, טוב ונכון לכל חתן בר מצוה שירגיל את עצמו לתת צדקה בכל יום בתפילה. והיום מצוי בחנויות, ארנק בד מהודר שכתוב עליו "צדקה", ונותנים בו מטבעות, ומניחים אותו בתיק עם הטלית והתפילין כדי לתת ממנו בתפילה לצדקה.

מי זוכה לראות פני שכינה

אמרו בגמרא מסכת בבא בתרא (י ע"א): דרש רבי דוסתאי ברבי ינאי, בוא וראה שלא כמידת הקדוש ברוך הוא מידת בשר ודם, שהרי מידת בשר ודם, אם מביא דורון גדול למלך, ספק מקבלים אותו ממנו, ספק אין מקבלים אותו ממנו. ואם מקבלים אותו ממנו, ספק רואה פני המלך ספק אינו רואה פני המלך. ואילו הקדוש ברוך הוא אינו כן, אלא הנותן פרוטה לעני, זוכה ומקבל פני שכינה, שנאמר: "אֲנִי בְּצֶדֶק אֶחֱזֶה פָנֶיךָ", שעל ידי הצדקה, זוכה לחזות כביכול בפני הקדוש ברוך הוא.

קריאת שמע

ראוי לחנך את הקטנים למצות קריאת שמע בבוקר ובערב. (סימן ע ס"ב)

עמידה

כתב מרן בשלחן ערוך (סימן קו סעיף ב): קטנים שהגיעו לחינוך, חייבים לחנכם בתפילה. על כן, המנהג הנכון להתחיל עם הילדים בגיל חמש או שש בהדרגה, ברכה אחר ברכה, וכשיודעים טוב את הברכה הראשונה "מגן אברהם", מתקדמים איתם עוד ברכה ועוד ברכה, עד שידעו היטב להתפלל תפילה שלימה.

ולא כאותם מקומות שלא מתחילים להתפלל עם הילדים תפילת עמידה אלא מכיתה ג' בגיל שמונה, תשע. ומנהגם זה הוא נגד המפורש במשנה (ברכות כ רע"ב) ופסקוה כל הפוסקים, שקטנים חייבים בתפילה, כיון שהתפילה היא בקשות רחמים, ופירש רש"י שתיקנוה חכמים לחינוך הקטנים.

אף על פי שהתפילה צריכה להיות שלימה [19 ברכות], ואם חסרה ברכה אחת, הרי שכל הברכות הן לבטלה, מכל מקום בקטן שצריך לחנכו ולהרגילו, אין בו איסור ברכה לבטלה. וכמבואר לעיל (עמוד 110).

הפסק בעמידה

אסור לדבר או לרמוז בהיותו בעמידה, ועד כדי כך הדבר חמור שאפילו אם מלך ישראל עבר על ידו ושאל לשלומו, לא ישיבהו. ומכל מקום ילד קטן המתפלל על יד אביו, ופתאום אביו רואה שהוא חולם או שמדלג "יעלה ויבוא", רשאי להעיר לו ברמז מבלי לדבר. וכן ראינו מעשה רב אצל מרן מלכא הראש"ל זצוק"ל, שכאשר נכדו הקטן היה עומד על ידו בתפילה, פתאום הבחין בו מרן שהוא חולם ולא מתפלל, והצביע לו מרן בתוך הסידור שיתפלל, כי אם לא עכשיו אימתיי!

כמו כן, ילד קטן המפריע בעמידה, מותר להשתיקו ברמז. ואם הרמיזה לא מועילה, מותר להשמיע קול כדי להשתיקו, אך לא ידבר ממש. (צא)

קטן שביקש באמצע העמידה להראות לו היכן להתפלל, רשאי להראות לו אם הוא מפריע עד שנטרד הגדול בתפילתו. (צט)

לעבור לפני המתפלל

אסור לעבור בתוך ארבע אמות של המתפלל עמידה. (סימן קב ס"ד) ואולם מן הדין מותר לעבור כנגד ילד קטן שמתפלל עמידה. (ק)

ברכת כהנים

כהן קטן כשהוא לבדו, אינו נושא את כפיו, כי אין זה מכבוד הציבור להיות כפופים לברכת הקטן. אבל כשישנם גם כהנים אחרים גדולים, אדרבה מצוה על אביו לחנכו לעלות לדוכן. (סימן קכח סעיף לד) וכשיש כהן אחד גדול וכהן אחד קטן, לא יכריז השליח ציבור "כהנים". (קז)

נטילת ידי הכהן על ידי לוי

המנהג הנכון שהלוי נוטל את ידי הכהנים לברכת הכהנים, וקודם לכן יטול הוא עצמו את ידיו. ויש מבני אשכנז שלא נהגו שהלוי נוטל ידיו תחילה, אלא סומך על נטילת הבוקר. (סימן קכח ס"ו) ומכל מקום לוי קטן לא יטול את ידי הכהן, אבל רשאי לסייע ללוי גדול בנטילה זו. (קיא)

כתב מרן הבית יוסף: ראיתי שהאשכנזים נוהגים ליטול את ידיהם בשעת נשיאת כפים אף על פי שכבר נטלו ידיהם שחרית, ושמעתי שכן היו עושים גם בספרד. והיו הלויים יוצקים מים על ידיהם, ולא הייתי יודע מנין להם דבר זה ליטול על ידי הלויים? עד שזיכני השם ומצאתי מפורש בזוהר (פרשת נשא קמו ע"ב): כהן שרוצה לישא את כפיו, צריך להוסיף קדושה על קדושתו, ויקדש ידיו על ידי קדוש. והקדוש הוא הלוי, והכהן יטול קדושה של המים מידיו של הלוי, ולא מאדם אחר שאינו קדוש. וגם הלוי שמקדש לכהן, צריך להתקדש קודם. ע"כ.

"כה תברכו את בני ישראל"

הגאון רבי עקיבא הכהן כץ מפראג, זכה שהיו לו עשרים וחמשה ילדים, שנים עשר בנים תלמידי חכמים, ושלוש עשרה בנות. ומתוכן שתים עשרה בנות נישאו לחתנים כהנים, ואחת נישאה לרבי שבתי הלוי. וכשהיו מזדמנים כולם יחד לעלות לברכת כהנים, היה החתן רבי שבתי הלוי יוצק מים על ידיהם - לחמיו, לשנים עשר בניו, ולשנים עשר חתניו, והתפאר שמקיים את הפסוק: "כה תברכו את בני ישראל", כ"ה גימטריא 25, כנגד 25 כהנים.

שחרית, מנחה וערבית

קטן שהגיע לגיל חינוך, חייב אביו לחנכו להתפלל שחרית, מנחה וערבית. (לג) וברור שיש לנהוג עם כל ילד לפי כוחו, ויתחיל בתפילת שחרית, ואט אט יתקדם אתו גם לתפילת מנחה וערבית. (עיין שו"ת יביע אומר חלק ב סימן יג אות ט-י)

לשונו כבדה

קטן שמחמת שלשונו כבדה הוא מתפלל לאט מאוד, אין לו לקצר את העמידה, אלא ראשית יחנכו אותו לקרוא קריאת שמע ולהתפלל עמידה, ואט אט יתקדמו אתו להתפלל את שאר התפילה. (קג)

תפילה בציבור

נאמר בתהלים (סט יד): "וַאֲנִי תְפִלָּתִי לְךָ ה' עֵת רָצוֹן", ודרשו חז"ל (ברכות ח ע"א): איזהו עת רצון? בשעה שהציבור מתפללים, שאין הקב"ה מואס בתפילתם של רבים. ואמר הקב"ה כל העוסק בתורה, ובגמילות חסדים, "ומתפלל עם הציבור", מעלה אני עליו כאילו פדה אותי ואת בני מבין אומות העולם.

ואמר רבי אמי, אין תפילתו של יחיד נשמעת אלא אם כן מֵשִׂים נפשו בכפו, דהיינו שמתפלל בכוונה בכל לבו. אבל ציבור שמתפללים, אף אם אינם מכוונים כל כך וליבם בל עימם, בכל זאת הקב"ה מקבל את תפילתם ומוחל להם, כי מעלת התפילה בציבור גדולה היא עד מאוד. (תענית ח ע"א. ועיין ראש השנה יח ע"א) ומי מלאו לבו לומר שמתפלל ביחיד בכוונה כל כך עד שמשים נפשו בכפו?! אבל כשמתפלל בציבור, מובטח לו שתפילתו מקובלת. וכן אמרו חז"ל (יבמות מט ע"ב) על הפסוק (דברים ד ז): "כִּי מִי גוֹי גָּדוֹל אֲשֶׁר לוֹ אֱלֹהִים קְרֹבִים אֵלָיו, כַּה' אֱלֹהֵינוּ בְּכָל קָרְאֵנוּ אֵלָיו", שהקב"ה מקבל תפילתם של רבים בכל פעם שקוראים אליו, אבל היחיד פעמים שמתקבלת תפילתו ופעמים לא.

וכן נאמר (תהלים קב יח): "פָּנָה אֶל תְּפִלַּת הָעַרְעָר, וְלֹא בָזָה אֶת תְּפִלָּתָם". שואל הזוהר הקדוש (וייחי ריא ע"ב) מה זה לשון 'פנה', היה לו לומר 'הקשיב' או 'שמע' אל תפילת הערער? אלא ללמדך שתפילה של יחיד אינה עולה אלא בכח חזק, וכל עוד שלא עלתה, מעיין בה הקב"ה ומסתכל בה, ומסתכל בחובות ובזכויות של אותו אדם. אבל בתפילת הרבים, אף שישנם שאינם זכאים, בכל זאת תפילתם עולה, והקב"ה לא משגיח על עוונותיהם. לכן אמר לשון 'פנה', דהיינו פונה אל התפילה של היחיד ומסתכל בה מכל צד, באיזה רצון התפלל? מי הוא? ומה מעשיו? אבל על הציבור נאמר: "וְלֹא בָזָה אֶת תְּפִלָּתָם", אף שלא כולם מתפללים בכוונה ורצון הלב. ע"כ.

וכתב הרמב"ם (הלכות תפילה פרק ח הלכה א): תפילת הציבור נשמעת תמיד, ואפילו היו בהם חוטאים, אין הקב"ה מואס בתפילתם של רבים, לפיכך צריך אדם לשתף את עצמו עם הציבור, ולא יתפלל ביחיד כל זמן שיכול להתפלל עם הציבור. ולעולם ישכים ויעריב לבית הכנסת, שאין תפילתו נשמעת בכל עת אלא בבית הכנסת, וכל מי שיש לו בית הכנסת בעירו ואינו מתפלל בו עם הציבור, נקרא "שכן רע".

לאור כל האמור, אין ספק שעל כל אדם לחנך את בניו להתפלל בציבור, ובפרט בימי החופשות שצריכים להקפיד בזה יותר, וכאשר הבן יתרגל מקטנות ויבין את החשיבות שבדבר, הרי זה יחקק בו, ויקל לו להמשיך בדרך זו.

תפילת תשלומים

קטן המחונך כהלכה להתפלל שלוש תפילות בכל יום, ושכח או נאנס ולא התפלל תפילה אחת, טוב שיתפלל תפילת תשלומין.

ביגוד מכובד

יש ללבוש בגדים נאים ונקיים לתפילה. וכתב מרן בשלחן ערוך (סימן צח סעיף ד): וראוי שיהיו לו מלבושים נאים מיוחדים לתפילה, כגון בגדי כהונה, אלא שאין כל אדם יכול לבזבז על זה. ע"כ. על כן, נהגו רבים לחבוש כובע וללבוש חליפה לכבוד התפילה.

חולצות מצוירות וכיתובים שונים

כתב מרן השלחן ערוך (סימן צ סעיף כג): הבגדים המצויירים, אף על פי שאינם בולטים, אין נכון להתפלל כנגדם, ואם קרה לו להתפלל כנגד בגד או כותל מצויר, יעלים עיניו. הגה: ולכן אסור גם לצייר ציורים בספרים שמתפללים בהם, כדי שלא תתבטל הכוונה, **אבל בגדים שמצוייר עליהם דברי תְּפִלּוּת, אפילו לישב עמם בבית הכנסת, אסור.** ע"כ. על כן, אותם בחורים הלובשים חולצות מצוירות מלפנים או מאחור, ופעמים שיש בהם גם כיתובים שונים ומשונים מדברי הבאי והבל, אין היתר לבוא כך לבית הכנסת, שהרי הם מסיחים את דעת הציבור מכוונת התפילה.

קביעת יום בר המצוה

שלוש עשרה שנה

נער שמלאו לו שלוש עשרה שנה, הריהו נעשה לאיש גדול ומתחייב בכל המצוות, ומצטרף לעשרה לכל דבר שבקדושה.

כן מבואר במשנה (מסכת אבות פרק ה משנה כא): בן שלוש עשרה שנה למצוות. ובגמרא מסכת סנהדרין (סט ע"ב) אמרו, בצלאל עשה את המשכן בהיותו בן שלוש עשרה שנה, שנאמר (שמות לו ד): "וַיָּבֹאוּ כָּל הַחֲכָמִים הָעֹשִׂים אֵת כָּל מְלֶאכֶת הַקֹּדֶשׁ, **אִישׁ אִישׁ** מִמְּלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר הֵמָּה עֹשִׂים". וכתב רש"י במסכת נזיר (כט ע"ב) איש, היינו מבן שלוש עשרה שנה ולא פחות, כי לא מצאנו בכל התורה שיהיה קרוי איש פחות מבן י"ג, אבל בן י"ג מצאנו שקראו הכתוב איש, שנאמר (בראשית לד כה): "וַיִּקְחוּ שְׁנֵי בְנֵי יַעֲקֹב שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אֲחֵי דִינָה **אִישׁ** חַרְבּוֹ, וַיָּבֹאוּ עַל הָעִיר בֶּטַח וַיַּהַרְגוּ כָּל זָכָר", והרי לוי באותה שעה היה בן י"ג שנה.

אין הנער מתחייב במצוות מן התורה, אלא אם כן הגיע לגיל שלוש עשרה שנה וגם הביא סימני בגרות, אבל אם עדיין לא הביא סימני בגרות, הריהו חייב במצוות מדרבנן מדין חינוך. וממילא אינו יכול להוציא אחרים ידי חובתם במצוות מן התורה, כברכת המזון, קידוש של ליל שבת, תקיעת שופר, קריאת פרשת זכור, וכיוצא בהם. ומכל מקום מן הסתם ישנה חזקה שכל שהגיע לגיל שלוש עשרה שנה, כבר הביא סימני בגרות.

כתב רש"י (מסכת אבות שם): בן שלוש עשרה למצוות, כי מי שהביא שתי שערות בא לכלל חיוב מצוות מן התורה, שהלכה למשה מסיני היא. ושיערו חכמים הבאת שתי שערות לגיל שלוש עשרה שנה, לפיכך מכניסים אותו לקיים מצוות. ומאותו זמן ואילך, מן הסתם מחזיקים שהביא שתי שערות כרוב התינוקות, אבל אם יודעים אנו בבירור שלא הביא שתי שערות, אף שהוא בגיל שלוש עשרה, אינו חייב במצוות מן התורה אלא מדין חינוך מדרבנן. גם הרמב"ם (הלכות שביתת עשור פרק ב הלכה יא) כתב, בת שתים עשרה שנה ויום אחד ובן שלוש עשרה שנה ויום אחד שהביאו שתי שערות, הרי הם כגדולים לכל המצוות, ומשלימים את יום הכיפורים מן התורה. אבל אם לא הביאו שתי שערות, עדיין קטנים הם ואינם משלימים אלא מדברי סופרים. וכן פסק מרן בשלחן ערוך (סימן תרטז סעיף ב). וכתב עוד (סימן נה סעיף ט): לעולם הוא קטן עד שיביא שתי שערות אחר שיהיה בן שלוש עשרה ויום אחד. ע"כ. וכתב בשו"ת הרא"ש (כלל טז סימן א), וששאלת, מנין לנו שבן שלוש עשרה שנה ויום אחד הוא בר עונשים, אבל פחות מכן לאז? דע, כי הלכה למשה מסיני היא. והוא בכלל שיעורים [כמו כזית, כביצה וכדומה], חציצין [דיני חציצה לטבילה], ומחיצים [שיעורי אמה וטפח], שהם הלכה למשה מסיני, וניתנו למשה בעל פה.

ועל כל פנים להלכה יש לנו לסמוך לכתחילה על החזקה שמן הסתם כבר הביא שתי שערות, וכמו שכתבו רוב רובם של הפוסקים ראשונים ואחרונים, שחזקה זו היא חזקה אלימתא מאוד, ומועילה גם לדברים שהם מן התורה. וכן כתב בשו"ת מהרי"ק (החדשים סימן מז), שחזקה זו שהביא שתי שערות, אנו סומכים עליה אפילו בדאורייתא... שאם לא כן יקשה לפי מה שנהגו כדעת הפוסקים שקטן לא מצטרף למנין עשרה, אם כן היאך פשט המנהג בכל יום שאנחנו מצרפים לעשרה רק על פי זה שידענו שהוא גדול בשנים, ואף שלא נבדק ולא ידענו אם הביא שתי שערות, והלא ראוי לחוש שלא להוציא שם שמים לבטלה, והרי כמה פעמים הוא בעצמו מברך [לנו] ברכת המזון משהגיע לכלל שנים ואף שלא נבדק אם הביא שתי שערות, והלוא לכל הדעות אין הקטן מוציא לאחרים ידי חובתם, ויש כאן ביטול מצות עשה מן התורה אם עדיין הוא קטן? אלא ודאי שבכל כיוצא בזה אנחנו סומכים על החזקה, שכיון שבא לכלל י"ג שנים, חזקה שהביא גם סימנים. עי"ש. וזו לשון מרן מלכא זצוק"ל (חזו"ע שבת ב עמוד מז): נער שהגיע למצוות, בן י"ג שנה ויום אחד, יכול להוציא אחרים ידי חובת קידוש, אף על פי שלא

ידוע אם הביא שתי שערות [שהן סימן בגרות], מפני שיש חזקה גמורה שכל שהגיע לי"ג שנים, חזקה שהביא סימנים, ומוציא אחרים ידי חובה אפילו במצוות מן התורה. עי"ש. (עיין שו"ת יביע אומר חלק ד סימן י. חלק ז סימן מו. חלק ח ס"ס נה. חלק י אורח חיים סימן נה אות ט על שו"ת רב פעלים חלק א. חלק ג סימן כז אות ו ד"ה והנה, ובהערה 18. חזו"ע שם)

[וזו לשון מרן השלחן ערוך (סימן נג ס"ז): אם אין שם מי שיודע להיות שליח ציבור, כי אם בן י"ג ויום אחד, מוטב שיהא הוא שליח ציבור משיבטלו מלשמוע קדושה וקדיש. ע"כ. ומסתמות דבריו הוכיח מרן זצוק"ל, שכל שידענו שהנער בן י"ג שנה, אפילו שלא ידענו אם הביא שתי שערות או לא, הריהו יכול להיות שליח ציבור. והנה בבית יוסף (שם אות ו) הביא מרן את הכל בו בשם רבי נתן, שאין איש רשאי לירד לפני התיבה אפילו באקראי עד שיביא שתי שערות, אבל בלאו הכי הוא לא נקרא "איש", ואנחנו צריכים תפילת "איש", שנאמר (ישעיה נ ב): "מַדּוּעַ בָּאתִי וְאֵין **אִישׁ**, קָרָאתִי וְאֵין עוֹנֶה". ע"כ. ובשלחן ערוך (שם סעיף ו) כתב: אין ממנים שליח ציבור אלא מי שנתמלא זקנו, מפני כבוד הציבור. אבל באקראי, משהביא שתי שערות יוכל לירד לפני התיבה, ובלבד שלא יתמנה מפי הציבור או מפי שליח ציבור הממנה אותו להקל מעליו להתפלל בעדו לעיתים ידועים. ע"כ. ומבואר שאפילו באקראי אינו עולה אם לא הביא שתי שערות. ולכאורה איך הוכיח מרן זצוק"ל מסתמות דברי מרן בסעיף ז', שאפילו שלא ידענו אם הביא שתי שערות, יכול להיות שליח ציבור? ואפשר שבסעיף ו' מדובר שמעלים אותו בכוונה תחילה אפילו כשיש אחרים שנתמלא זקנם ויודעים לעלות שליחי ציבור, רק שעושים כן באקראי, בזה צריכים אנו לכתחילה לדעת שהביא שתי שערות, כי הא לאו הכי ברור שהם קודמים אליו. לא כן בסעיף ז' מדובר שמעלים אותו כשאין ברירה, כי אין מי שיודע להיות שליח ציבור, לכן כל שהוא בן י"ג שנה רשאי לעלות אף שלא ידענו אם הביא שתי שערות, כי סומכים על החזקה, כדי שלא יתבטלו הציבור מקדושה וקדיש. ועיין במאמר מרדכי (שם סק"ד), שכוונת מרן בסעיף ז', שאם אין להם מי שיודע להיות שליח ציבור, יעלה זה אפילו בקביעות, כי אם באקראי, אפילו שיש אחר מותר, כמבואר בסעיף ו'. ע"כ. ולדבריו נמצא שגם בסעיף ז' מדובר שהביא שתי שערות, ואם כן אין הכרח לראיה הנ"ל מסעיף ז'. ודו"ק.]

יום הולדת העברי

קביעת יום הבר מצוה האמיתי שבו נעשה הנער ל"איש", היא לפי תאריך הלידה העברי בלבד, ומונים שלוש עשרה שנה מלאים מיום זה, ואז נעשה גדול ומתחייב בכל המצוות ככל איש ישראל. ואין להתייחס לתאריך הלידה הלועזי כלל ועיקר.

למשל: קטן שנולד ב-ט"ו בשבט שנת תש"ע, אזי יום הבר מצוה שלו יחול ב-ט"ו בשבט שנת תשפ"ג. ואף על פי שלפי התאריך הלועזי הוא נולד ב-30 לינואר 2010 למניינם, ולאחר שלוש עשרה יוצא 30 לינואר 2023 ביום ח' בשבט, אין אנו מתייחסים לתאריך זה כלל ועיקר, ואינו נעשה גדול אלא כשבוע לאחר מכן ביום ט"ו בשבט [שלפי הלועזי הוא, 6 לפברואר 2023 למניינם].

ויש להזהיר בכל זה את המון העם שלא מודעים כל כך לתאריך העברי, ולא משתמשים בו. על כן, מי שיש לו שכנים או מכרים כאלו, שבנם הגיע סמוך

לגיל המצוות, יבהיר להם את הדברים כדי שחלילה לא יכשלו ויטעו את הבן להתחיל להניח תפילין לאחר התאריך האמיתי. [והא הדין בכל זה גם לשאר עניינים, כגון קביעת תאריך אזכרה.]

שעת הבר מצוה

ביום ההולדת שמלאו לו שלוש עשרה שנה, כבר בתחילת הלילה בצאת הכוכבים הרי הוא נעשה גדול לכל דבר, ואין צורך להמתין עד לשעה שנולד בה. למשל: קטן שנולד ביום י"ג בתשרי בשעה 4 אחר הצהרים, יום הבר מצוה שלו בסוף יום י"ב תשרי, בהגיע צאת הכוכבים של ליל י"ג. ומאותה שעה הוא נחשב גדול, וחייב בכל המצוות שבתורה, ומצטרף לעשרה ולכל דבר שבקדושה.

כן מבואר בתוספות, הרמב"ן, הרשב"א, הרשב"ץ, ובנו הרשב"ש, המהרי"ל ועוד רבים מהאחרונים, וכן הלכה רווחת בכל ישראל. ואולם לדעת שאילתות דרב אחאי גאון, רבנו ישראל מברונא, לחם חמודות, חוות יאיר, הנצי"ב ועוד, אין הנער נעשה בר מצוה אלא בהגיע שעת הלידה שלו, כיון שצריכים שיעברו שלוש עשרה שנים שלימות "מעת לעת". והמאירי הביא מחלוקת בזה, וכתב שאין בידו להכריע. (שו"ת יביע אומר חלק ה יורה דעה סימן כה אות א. ה"ב ד קנג) ולדעתם שצריך מעת לעת, כתב המהר"ם בן חביב בספרו יום תרועה (ראש השנה כח ע"ב), שהנולד בראש השנה אחר הצהריים, אף על פי ששמע את התקיעות בבוקר בבית הכנסת עם כל הציבור, חייב לחזור ולשמוע את התקיעות לאחר שעת הולדתו, כי התקיעות ששמע בבוקר היו בזמן שהיה קטן ופטור מן המצוות. ע"כ. (שו"ת יביע אומר חלק ט אורח חיים סימן כו אות ה) ולפי שיטה זו, אף תפילין שהניח נער הבר מצוה בבוקר, יש לו לחזור ולהניחן שוב לאחר הצהריים לאחר שעת הולדתו, כי מה שהניח בבוקר, זה היה בשעת פטור שהיה קטן והניח מדין חינוך. וכמו כן, נער בר מצוה שנולד בשעה תשע בערב, וכבר התפלל ערבית בזמן צאת הכוכבים, ישים לב לחזור ולקרוא קריאת שמע שוב לאחר שעה תשע כי רק אז נעשה גדול ממש. והרוצה לדקדק ולחוש לדעה זו, תבוא עליו ברכה.

מחוץ לארץ לארץ ישראל

מי שנולד למשל באמריקה, וביום לפני הבר מצוה טס לארץ ישראל, אף על פי שבמקום שנולד עדיין הוא יום, ורק לאחר כשבע שעות יהיה שם לילה, ונמצא אפוא שעתה בארץ ישראל לא הושלמה שנת השלוש עשרה כפי המקום שנולד, בכל זאת מיד בתחילת הלילה של ארץ ישראל, הריהו נחשב גדול לכל דבר, כי הכל נקבע לפי מקומו באותה שעה. (שו"ת יביע אומר חלק י סימן מב)

מארץ ישראל לחוץ לארץ

לאור האמור, מי שנולד בארץ ישראל, וביום שלפני הבר מצוה טס לאמריקה, אף על פי שבמקום שנולד כבר לילה ונמצא שהושלמה שנת השלוש עשרה כפי המקום שנולד, בכל זאת עדיין הוא נחשב קטן, ורק בהגיע הלילה באמריקה, הוא ייחשב לגדול לכל דבר, כי הכל נקבע לפי מקומו באותה שעה. (עיין שם ס"ס מב. ושו"ת באר משה חלק ז סימן קטז)

☜ שנה מעוברת

מי שנולד בחודש אדר בשנה רגילה שיש בה חודש אדר אחד, והשנה שנעשה בר מצוה היא שנה מעוברת, נחשב בר מצוה להתחייב בכל המצוות ולצרפו למנין בחודש אדר ב', כי הוא חודש אדר העיקרי, ואילו חודש אדר א' אינו אלא כתוספת בלבד לשנה המעוברת. (הרמ"א סימן נה סעיף י)

כמו כן, מי שנולד בחודש ניסן בשנה רגילה, והשנה שנעשה בר מצוה היא שנה מעוברת, ברור שאינו נעשה בר מצוה אלא עד שיגיע חודש ניסן.

כן מפורש בשלחן ערוך (סימן נה סעיף ט) שכתב: לעולם הוא קטן עד שיביא שתי שערות אחר שיהיה בן שלוש עשרה ויום אחד, "ושנת העיבור בת שלוש עשרה חודש".

מי שנולד בשנה מעוברת באדר א', וגם השנה שנעשה בר מצוה היא שנה מעוברת, נעשה בר מצוה באדר א'. וכמו כן, מי שנולד באדר ב', וגם השנה שנעשה בר מצוה היא שנה מעוברת, נעשה בר מצוה באדר ב'. (שו"ת יחוה דעת חלק א סימן פג)

מי שנולד בשנה מעוברת, בין באדר א' ובין באדר ב', ואילו השנה שהוא נעשה בר מצוה אינה מעוברת, הריהו נעשה בר מצוה בחודש אדר. למשל: אם הוא נולד ב-י' אדר א', הריהו נעשה בר מצוה ב-י' אדר. וכמו כן, אם הוא נולד ב-ט"ו אדר ב', הריהו נעשה בר מצוה ב-ט"ו אדר.

פלא פלאות

שאלה: האם ישנה אפשרות שתינוק יוולד קודם תינוק אחר, ובפועל התינוק השני יקדים להיות בן שלוש עשרה שנה ויתחייב במצוות מן התורה קודם התינוק הראשון שנולד לפניו?

תשובה: תינוק שנולד למשל ביום כ"ט לחודש אדר א', ותינוק אחר נולד יומיים אחריו ביום א' לחודש אדר ב', ולאחר שלוש עשרה שנה אין השנה מעוברת, אותו זה שנולד ראשון ב-כ"ט אדר א', לא יהיה בר מצוה אלא בסוף החודש ב-כ"ט אדר, ואילו זה שנולד שני ב-א' אדר ב', יהיה בר מצוה כבר בתחילת החודש - ראש חודש אדר, עשרים ושמונה יום לפניו. (שו"ע סימן נה סעיף י)

נמצא שדבר זה נפלא, כי לפי מה שנתבאר לעיל (עמוד 155) שלדעת רוב הפוסקים, ישנה חזקה אלימתא שמביא נער בר המצוה שתי שערות ביום י"ג שנה ממש, נמצא שאפשר שהנולד ראשון לא יביא שתי שערות, ואילו הנולד שני יביא שתי שערות באותו יום. [ועיין בתלמוד ירושלמי (מסכת כתובות פרק א סוף הלכה ב) שדרשו על הפסוק (תהלים נז ג): "אֶקְרָא לֵאלֹהִים עֶלְיוֹן, לְאֵל גֹּמֵר עָלָי", דהיינו שהאל ישתבח שמו ויתעלה כבוד הדרו גומר ומסכים עם בית דין של

מטה, עד כדי כך שמשעבד את הטבע להסכמתם על ידי גזירתו יתעלה ברוך הוא. ולכן, קטנה שנעשית בת שלוש בחודש אדר, ופתאום החליטו בית דין לעבר את השנה [שיהיו שני חודשי אדר], נמצא שלמפרע היא עדיין לא בגיל שלוש, ובתוליה חוזרים. (פני משה) ישתבח שמו ויתעלה כסא הדרו של מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא, שהשליט את חכמי ישראל אף על טבע הבריאה, ועל פיהם ישק כל דבר. ועיין בזה בחוברת "חג השבועות בהלכה ובאגדה" בחלק המאמרים, ותרוה נחת עד מאוד.]

☜ מרחשון – כסליו – טבת

כידוע החודשים הולכים לפי הסדר, אחד מלא [שלושים יום] ואחד חסר [עשרים ותשעה יום], וסדר זה קיים בלוח השנה בקביעות, מחודש טבת שהוא חסר ואחריו חודש שבט שהוא מלא, ואחריו חודש אדר שהוא חסר וחודש ניסן שהוא מלא, וכך הלאה עד חודש תשרי שהוא מלא. אבל חודשי חשון וכסליו פעמים ששניהם מלאים, פעמים ששניהם חסרים, ופעמים שהם ממשיכים את הסדר כרגיל, חשון חסר וכסליו מלא. (עיין בהרחבה בחוברת "ראש חודש בהלכה ובאגדה")

על כן, תינוק שנולד ב-ל' חשון, ובשנה שנעשה בר מצוה אין ל' חשון, אלא רק כ"ט, הריהו נעשה בר מצוה ב-א' כסליו.

כמו כן, תינוק שנולד ב-ל' כסליו, ובשנה שנעשה בר מצוה אין ל' כסליו, אלא רק כ"ט, הריהו נעשה בר מצוה ב-א' טבת.

תינוק שנולד ב-א' כסליו כשהיה חודש חשון חסר [שהוא ראש חודש כסליו], ובשנה שנעשה בר מצוה היה חודש חשון מלא, לדעת רבים מהפוסקים הריהו נעשה בר מצוה כבר ב-ל' חשון [שהוא א' דראש חודש כסליו]. (הב"ח, אליה רבה, פרי מגדים, רבי עקיבא איגר, משנה ברורה) ויש אומרים שאינו נעשה בר מצוה אלא למחרת ב-א' כסליו, [כי סוף סוף הוא נולד ב-א' כסליו]. על כן יזהר בדברים שהם מן התורה, כמו בברכת המזון וקידוש של ליל שבת, שלא יוציא את אחרים ידי חובה עד א' כסליו.

והוא הדין לתינוק שנולד ב-א' טבת כשהיה חודש כסליו חסר, ובשנה שנעשה בר מצוה היה חודש כסליו מלא, לדעת רבים מהפוסקים הריהו נעשה בר מצוה כבר ב-ל' כסליו [שהוא א' דראש חודש טבת]. אך כיון שיש אומרים שאינו נעשה בר מצוה אלא למחרת ב-א' טבת, על כן יזהר בדברים מן התורה, שלא יוציא את אחרים עד א' טבת.

שבט – אדר א' – אדר ב'

מי שנולד ב-ל' אדר א' [שהוא א' דראש חודש אדר ב'], והשנה שנעשה בר

מצוה אינה שנה מעוברת, וממילא אין ל' אדר כלל, הריהו נעשה בר מצוה ב-ל' שבט [שהוא א' דראש חודש אדר].

מי שנולד ב-ל' שבט בשנה שאינה מעוברת [שהוא א' דראש חודש אדר], והשנה שנעשה בר מצוה היא שנה מעוברת, יש להחמיר לחייבו בקיום המצוות מיום ל' שבט [שהוא א' דראש חודש אדר א']. אך יזהר בדברים שהם מן התורה, שלא יוציא את אחרים ידי חובתם עד ל' אדר א' [שהוא א' דראש חודש אדר ב'].
(מהרי"ל דיסקין, הגאון רבי שמואל מסלנט ועוד) (ועיין בכל זה בהלכה ברורה סימן נה סעיף י)

ומכל מקום בכל הספיקות הנ"ל, אפשר לצרפו בינתיים למנין לעשרה כדי לומר דברים שבקדושה. וכמבואר להלן בזמן בר המצוה לנולד בבין השמשות.

☜ זמן בר המצוה לנולד בבין השמשות

חיובו במצוות. צירופו למנין.

קטן שנולד ב"בין השמשות" [הזמן שמשקיעת החמה ועד צאת הכוכבים שהוא ספק יום ספק לילה], וכגון שנולד לאחר שקיעת החמה של יום י"ד באדר, ולפני צאת הכוכבים של ליל ט"ו, ברור שכבר בליל י"ד חובה עליו לקיים את המצוות מן התורה כקריאת שמע, והנחת תפילין וכדומה, מחמת הספק, ככל ספק בדבר של תורה שצריך להחמיר בו. ומכל מקום רשאים לצרפו למנין לעשרה בשביל אמירת קדיש, קדושה וברכו, ואפילו לחזרת התפילה.

ישנה מחלוקת ראשונים אם קטן מצטרף למנין, ולדעת הר"א אב"ד, הרז"ה, הרא"ה, המְכתם, רבנו פרץ, המנהיג ועוד, הקטן מצטרף. ומרן בשלחן ערוך (סימן נה סעיף ד) כתב: יש מתירים לומר דבר שבקדושה בתשעה וצירוף קטן שהוא יותר מבן שש ויודע למי מתפללים, ולא נראים דבריהם לגדולי הפוסקים. וכתב הרמ"א: מיהו יש נוהגים להקל בשעת הדחק. ע"כ. נמצא שבמקרה שלנו יש ספק ספיקא, שמא בין השמשות הוא יום ומלאו לו כבר י"ג שנים ויום אחד. ואפילו תאמר שבין השמשות הוא לילה והוא קטן, שמא קטן מצטרף לעשרה. (עיין שו"ת יביע אומר חלק ד סימן י)

ועוד יש לצרף לספק ספיקא הנ"ל, שהרי ידוע שבין השמשות שלנו שהוא שלושת רבעי מיל [13.5 דקות זמניות] לאחר השקיעה, אינו אלא לדעת רבי יהודה, אבל לדעת רבי יוסי כל זמן זה, הוא יום גמור, ורק כחצי דקה לאחריו ישנו זמן קט כהרף עין [כשיעור קריצת עין ברפיון ולא בחוזקה (רש"י שבת לד ע"ב)] שהוא בין השמשות, ואז מגיע "צאת הכוכבים". וכל שכן לפי מה שכתב המשנה ברורה (ביאור הלכה סימן תטו ס"ג), שמן הדין בודאי שהלכה כרבי יוסי, וכן מבואר בגמרא (ברכות ב ע"ב ופסחים ב ע"א) שעד צאת הכוכבים יום הוא, רק שלגבי כניסת שבת אנחנו מחמירים כרבי יהודה לחשוש שהוא ספק לילה מפני חומרת השבת. וכן יש לצר ף דעת רבנו תם ורוב ככל רבותינו הראשונים, שכל זמן זה הוא עדיין יום גמור עד קרוב לשעה לאחר השקיעה [שלוש מיל ורבע, 58.5 דקות]. נמצא שקטן זה שנולד בבין השמשות, יש לדון שנולד ביום גמור, ולפי זה נעשה גדול כבר ביום י"ד באדר, ורשאי להצטרף למנין.

להוציא אחרים ידי חובה

קטן שנולד ב"בין השמשות" כנ"ל, לכתחילה לא יוציא אחרים ידי חובה אפילו במצוות דרבנן כקריאת מגילה וכדומה, אלא אם כן בשעת הדחק שאין להם אדם גדול ממש שיקרא להם.

לכאורה נראה שכל הספק ספיקא הנ"ל מועיל רק לגבי צירוף הנער לעשרה, אבל בשביל שהוא יוציא את אחרים ידי חובתם במצוות, כמו למשל בקריאת המגילה, אינו רשאי, שכיון שחיובו בקריאת המגילה אינו ברור, שהרי סוף סוף הוא נולד בזמן ספק, וקריאת המגילה היא מדרבנן, וספק דרבנן לקולא, היאך יוציא את אחרים שחיובם בתורת ודאי. ואף שהבאנו ספק ספיקא להחשיב את בין השמשות ליום, אבל עדיין הרי אינו חייב חיוב גמור מן הדין לקרוא מגילה ביום זה, כי ספק דרבנן לקולא, ואיך יברך "וציונו על מקרא מגילה", הרי לא נצטווה.

ולפי זה יש ליישב מה ששאלו על מה שפסק מרן מלכא זצוק"ל בחזון עובדיה (סוכות עמוד תמה), מי שהיה טרוד ביום טוב ראשון של סוכות ולא נטל לולב עד שהגיעה שקיעת החמה, יטול מיד בבין השמשות בברכה. אולם בשאר הימים שהמצוה היא מדברי חכמים, טוב שיטול את הלולב, אך בלי ברכה. והלוא בשו"ת יביע אומר (חלק ו יורה דעה סימן כג, וחלק ז יורה דעה ס"ס כד, וחלק י יורה דעה ס"ס טו) פסק, שאם קרה אונס ביום השמיני ולא מלו את התינוק, ימולו אותו בבין השמשות, כי יש שלושה ספיקות כנ"ל להחשיב את בין השמשות ליום גמור, שמא כרבי הלכה יוסי, ושמא בין השמשות יום, ושמא כדעת רבנו תם. ואם כן, מדוע לא יברך על הלולב בימי חול המועד כשלא נטלו עד שקיעת החמה. ואם תאמר, שדוקא לגבי מילה החשבנו את בין השמשות ליום, כי מילה היא מן התורה וספק דאורייתא לחומרא להחשיבו עדיין יום השמיני, אם כן מדוע פסק כן מרן זצוק"ל (שו"ת יביע אומר חלק י סימן נב) גם לגבי מי שהיה טרוד ביום פורים, וסמוך לשקיעת החמה נזכר שעדין לא קרא את המגילה, ומשער שלא יוכל לסיים את כל הקריאה אלא בבין השמשות, יברך ויקרא את המגילה אף שחיובה מדרבנן. ומדוע לא נאמר גם במצות לולב בחול המועד שהיא מדרבנן, שיטול בברכה בבין השמשות?

אולם לעניות דעתי, יש הבדל בין הנידונים, כי שם בקריאת המגילה מדובר שנזכר קודם השקיעה שלא קרא, וכיון שזהו עדיין יום ודאי, הרי שמוטל עליו עתה חיוב גמור לקוראה, אלא שיש צד לומר שלא יברך כיון שיסיים אותה בבין השמשות ואולי זמן זה הוא לילה, על זה צירף מרן את כל הספיקות כדי להחשיב זמן זה ליום. לא כן בלולב שנזכר ליטלו כאשר כבר הגיע בין השמשות שהוא ספק לילה, ואז ברור שאינו חייב ליטול מן הדין, כיון שבחול המועד לולב הוא מדרבנן, וספק דרבנן לקולא. וכמו שכתב הר"ן (על הרי"ף בסוכה כב ע"ב), שאתרוג הוקצה למצותו לכל יום השביעי, משום שאם לא נטל בשחרית יטול בבין הערבים, שכל היום ראוי למצותו, אבל לבין השמשות עצמו לא התקצה, שהרי בין השמשות אינו ראוי למצות אתרוג, שאפילו אם לא נטלו כל היום אינו נוטלו בבין השמשות, שכיון שלולב ומיניו בזמן הזה מדרבנן, חוץ מיום הראשון, ובין השמשות ספקא הוא, ספק דרבנן לקולא. וכן כתב בחידושי הריטב"א. ולכן אף אם נצרף את כל הספיקות להחשיבו כיום, עדיין היאך יאמר "אשר קדשנו במצוותיו **וציונו** על נטילת לולב", הלוא לא נצטווה כלל, ולכן רק טוב שיטול בבין השמשות להידור ומעלה. אבל ביום הראשון שמצות לולב היא מן התורה, כיון שעתה בבין השמשות מוטל עליו חיוב לקיים את המצוה מחמת הספק, ממילא גם יברך. והוא הדין במצות מילה שכבר חל עליו חיוב ביום זה למול שהוא היום השמיני, מכיון שעל פי הספיקות הנ"ל זמן זה נחשב כיום גמור, מוטל עליו עתה למולו, וממילא גם לברך, שהברכה נגררת אחר

המצוה. ולכן גם לגבי קריאת המגילה של הנער שנולד בבין השמשות, כיון שאין עליו חיוב גמור מן הדין לקרוא, איך יוציא אחרים ידי חובה.

ומכל מקום בשעת הדחק שאין גדול שיקרא מגילה בציבור, יש להקל לנער בר מצוה שנולד בבין השמשות של יום י"ד באדר שיקרא, בצירוף מה שכתב מרן הבית יוסף (סימן נג) בשם הראב"ד והרשב"א, שבדברים דרבנן הקטן יכול להוציא את הגדולים ידי חובתם, וכן דעת בעל העיטור והריא"ז. נמצא שבמקרה זה יש ספק ספיקא, שמא באמת נער זה הוא גדול, ואפילו תאמר שהוא קטן, שמא הקטן יכול להוציא אחרים ידי חובתם. [אך כאמור, לכתחילה לא ראוי שיוציא את הרבים בקריאת המגילה, כי עדיין כנגד הספק שהוא גדול, יש ספק ספיקא שהוא קטן, כי שמא בין השמשות לילה ונמצא שנולד בט"ו, ואפילו תאמר שבין השמשות יום ונמצא שנולד בי"ד, שמא לא הביא שתי שערות בתחילת הלילה, וממילא חיובו במגילה רק מדרבנן מדין חינוך. ושמא הלכה כמי שאומר שאינו נעשה בר מצוה עד שיגיע זמן הלידה "מעת לעת" [כנ"ל עמוד 157]. ולכן רק כשאין ברירה, יוציאם ידי חובה בקריאת המגילה.] (עיין שו"ת יביע אומר חלק ג סימן כח אות יז, חלק ט סימן נב, וחלק י סימן נב ובמילואים. ילקוט יוסף ארבעת המינים עמ' תקמח, תקנב, תקנה. ופורים עמ' רפד, רצא. ה"ב ד אוצרות יוסף סי' ז)

וידוי ותחנונים

לפי המבואר (עמוד 219) שלא אומרים תחנון ביום שנעשה הנער בר מצוה, אם כן קטן שנולד בבין השמשות, יש לפטור את הציבור מאמירת תחנון בשני הימים.

כתב הטור (אורח חיים סימן קלא) בשם רב נטרונאי גאון, נפילת אפים רשות. וכן כתב הריב"ש בשם רבי יצחק בן גיאת ורב שר שלום גאון, והוכיח זאת ממה שאמרו בגמרא בבא מציעא (נט ע"ב) שאמא שלום, אשתו של רבי אליעזר, לא הניחה לו ליפול על פניו וכו', ואם היה הדבר מחובת התפילה, חס ושלום שהיה נמנע מדבר של חובה בגלל אשתו. וכן מבואר בגמרא מסכת מגילה (כב ע"ב) שרב לא נפל על פניו. עי"ש. וכתב המאמר מרדכי, כלל גדול יהיה בידך, שכבר הסכימו הפוסקים שנפילת אפים רשות, ולכך מקילים בזה. וכתב החיד"א, שאם יש ספק אם יפלו על פניהם, יותר טוב שלא יפלו, כי נפילת אפים רשות, ואם לא יאמרו, אין בכך כלום. וכן דעת רבים מהאחרונים. (עיין שו"ת יביע אומר חלק ג סימן יא אות ח, וחלק ז ס"ס יז) וכיון שגם כאן יש ספק באיזה יום הוא נעשה בר מצוה, יש להקל שלא לומר, כיון שאין זה אלא רשות, והלוא אפילו אם היה זה חיוב מדרבנן, הרי ספק דרבנן לקולא.

עוד יש לומר, לפי מה שמובא בגמרא פסחים (קח ע"א) שיש מחלוקת בענין ההסיבה בארבע כוסות בליל הסדר, שיש אומרים שחובת ההסיבה היא בשתי הכוסות הראשונות ולא האחרונות, ויש אומרים להיפך בשתי הכוסות האחרונות ולא הראשונות. ומסקנת הגמרא שמספק מסבים בכל ארבע הכוסות. והקשה הר"ן (כג ע"א ברי"ף), הלוא בכל מקום אנחנו אומרים להיפך שספק דרבנן לקולא, ומדוע בכלל יש חובה להסב? מכל מקום כיון שאין בהסיבה טורח, לכך מסבים בכל ארבע הכוסות לרווחא דמילתא. ועוד שעל כרחך צריך להסב בכל הכוסות, כי אם נלך לקולא, אם כן מה ראית להקל בכוסות האלו יותר מבכוסות האלו. ואם תאמר שנקל ולא נסב בכל הכוסות, נמצא שתעקר מצות הסיבה לגמרי בארבע כוסות. ע"כ. ולפי זה כאן באמירת וידוי, שאין זה ממש כהסיבה שאין באמירתם טורח כל כך, יש להקל בשני הימים. וגם לפי התירוץ השני שאם נקל בשניהם, נמצא שתעקר מצות הסיבה לגמרי, הלוא כאן לא תעקר אמירת הוידוי כלל, לכן יש להקל שלא לומר וידוי בשני הימים.

זמן סעודת המצוה

קטן שנולד ב"בין השמשות" כנ"ל, טוב שיתחילו את סעודת הבר מצוה לפני השקיעה של היום הראשון וימשיכו אותה אל תוך הלילה השני. ומכל מקום בימות החורף שהשקיעה מוקדמת ולא מתאפשר להתחיל כל כך מוקדם, הנכון יותר לערוך את הסעודה בלילה השני.

בשו"ת שבט הלוי (חלק ד סימן כו) כתב, קטן שנולד בבין השמשות של יום ו' או ז' אדר, לכאורה יראה כיון שמספק דאורייתא הוא התחייב בכל המצוות ביום ו' אדר, אם כן זה היום הגורם לו חיוב מן התורה בעול מצוות, ואם כן יש לשמוח בו ביום. עי"ש. ואולם, יש מקום לדון בזה, כי מאחר ולהלכה פסק מרן השלחן ערוך כדעת הרי"ף, הרמב"ם ורבים מהראשונים שספק דאורייתא לחומרא מדרבנן ולא מהתורה (כמבואר בשו"ת יביע אומר חלק י יורה דעה סימן ו אות כ ועוד), נמצא שרק ביום השני ז' באדר הוא יתחייב במצוות מן התורה, ואם כן לכאורה עדיף לערוך את הסעודה ולחגוג יותר ביום השני, שאז הוא מצווה ועושה מן התורה. זאת ועוד, הרי לסברת הראשונים שקטן חייב במצוות מדרבנן, נמצא שאין כל כך מעלה ביום הראשון, כי עדיין הוא חייב רק מדרבנן, ולכן עדיף לחגוג ביום השני שאז הוא חייב מן התורה בודאי, ונמצא שעלה דרגה מחיוב דרבנן לחיוב מהתורה.

ויש להביא לזה כעין ראיה מהגמרא בקידושין (לא ע"א) [שהיא בעצם המקור מהתלמוד לשמחת הבר מצוה, כמבואר ברש"ל (מובא להלן עמוד 244)], שמסופר שם על רב יוסף שהיה סומא, וכאשר שמע שגדול המצווה ועושה יותר ממי שאינו מצווה ועושה, אמר שמי שיאמר לו שלהלכה סומא חייב במצוות, הוא יעשה משתה ויום טוב לחכמים, כי אז הוא עצמו נחשב למצווה ועושה. והנה כתבו התוספות (עירובין צו ע"ב סוד"ה דילמא, ראש השנה לג ע"א ד"ה הא, מגילה כד ע"א ד"ה מי, בבא קמא פז ע"א ד"ה וכן) שאף לרבי יהודה שסומא פטור מן המצוות, היינו דוקא מן התורה, אבל מדרבנן הוא חייב בכל המצוות, כדי שלא ייראה כגוי, שאם יהיה פטור מכל המצוות, נמצא שאינו נוהג בתורת ישראל כלל [ומה שהוא חייב בשס"ה מצוות לא תעשה, לא ניכר בהן שהוא יהודי, כי קיומן בשב ואל תעשה.] נמצא, שאף שרב יוסף קיים בפועל את המצוות גם קודם לכן "מדרבנן" [אילו היתה הלכה כרבי יהודה], בכל זאת כששמע שהלכה כחכמים והוא חייב לקיימן מהתורה, שמח ועשה יום טוב. ומבואר שעיקר השמחה שלו היתה על זה שנודע לו שהוא חייב מהתורה. לכן גם חתן בר מצוה שנולד בבין השמשות, כיון שחיובו מן התורה מגיע ביום השני, יעשה סעודה ביום השני. ובני יקירי הבה"ח ציון נהוראי הי"ו הציע, שכדאי שיתחילו את הסעודה לפני השקיעה של היום הראשון, וימשיכו אותה אל תוך הלילה השני, ונמצא שתהיה הסעודה בשני הימים, ובפרט בימי הקיץ שהשקיעה מאוחרת, בודאי שכך עדיף.

צומות

קטן שנולד בבין השמשות של מוצאי יום הכיפורים, הרי הוא חייב לצום בשנת שלוש עשרה שלו בכיפור, כיון שכיפור חיובו מהתורה, ובספק אנו מחמירים. אבל אם נולד בבין השמשות של מוצאי שאר צומות, כגון עשרה בטבת, תשעה באב וכדומה, מן הדין אינו חייב לצום ביום זה, שכיון שהצומות הם מדברי חכמים, בספק אנו מקילים. ומכל מקום אם הוא בריא ורוצה להתענות, רשאי.

ראשית, הטעם שיש לפוטרו בשאר צומות, משום שספק דרבנן לקולא. אך לבד מזה, יש לצרף מה שמבואר בשלחן ערוך בהלכות יום הכיפורים (סימן תרטז סעיף ב), בת י"ב ויום אחד, ובן י"ג ויום אחד, שהביאו שתי שערות, הרי הם כגדולים לכל המצוות ומשלימים את הצום מן התורה. "אבל אם לא הביאו שתי שערות, עדיין קטנים הם, ואינם משלימים אלא מדברי סופרים". [כי שמא הביא שתי שערות והן נשרו מחמת כחשותו, וספק דאורייתא לחומרא מדרבנן. (יבי"א ח"י יו"ד סי' ו אות כ)] ודייק המגן אברהם (סק"ג), שמשמע שבשאר תעניות, אין צריך להתענות אלא אם כן יש לו שתי שערות. וביאר במחצית השקל, שדוקא ביום הכיפורים חוששים שמא נשרו, כי ספק דאורייתא לחומרא, מה שאין כן בשאר תעניות שאינן אלא מדרבנן, ספק דרבנן לקולא. גם רבנו זלמן (שם סעיף ט) כתב, בשאר תעניות שאינן אלא מדברי סופרים, אין צריכים להתענות אלא אם כן ידוע שהביאו שתי שערות. ובשו"ת שבט הלוי (חלק ו סימן קכב, וחלק י סימן פא) כתב שכן דעת האליה רבה שפטור מהתענית, אלא שהחמיר מצד המנהג. ולכן אם הילד בריא היטב יתענה, ואם לאו, אין לנו לחייבו כלל ואין צריך להחמיר. עכ"ד. נמצא שבמקרה שנולד בבין השמשות, יש ספק ספיקא שלא יצום, כי שמא בין השמשות לילה, ונמצא שנולד למחרת [ב-י' באב או בי"א טבת] ועתה הוא קטן, ואפילו תאמר שבין השמשות יום ועתה הוא גדול, שמא לא הביא שתי שערות, כי הלוא יש מיעוט שלא מביאים מיד, כמו שמשמע מהרמב"ם והשלחן ערוך לעיל. (עיין חזו"ע ארבע תעניות עמוד ע)

ספירת העומר

קטן שנולד בין השמשות של מוצאי יום א' של חול המועד פסח - ט"ז ניסן [שהוא ספק י"ז], וספר בליל ט"ז, ממשיך וסופר את כל ימי העומר עם ברכה.

אף על פי שהתבאר בחוברת "ימי העומר בהלכה ובאגדה", שקטן שהגיע לגיל מצוות בתוך ימי העומר, והקפיד לספור בכל לילה קודם שהגדיל, מכאן והלאה לא ימשיך לספור עם ברכה, מחשש לברכה לבטלה, כיון שהתורה אמרה "שבע שבתות **תמימות** תהיינה", דהיינו שהספירה צריכה להיות שלימה במשך כל הארבעים ותשעה ימים, והרי מה שהוא ספר עד עכשיו הוא היה קטן שפטור ממצוות, וספירותיו אינן מוציאות אותו ידי חובה לכשיגדל, והרי הוא כאילו לא ספר, ואינו יכול להמשיך לספור בברכה כשיגדל, אלא ישמע הברכה מאחר ויצא ידי חובה. **ובודאי** שהוא הדין אפילו בקטן שספר בלילה הראשון - ליל ט"ז בניסן, ולמחרת בי"ז בניסן הוא נעשה בר מצוה, אינו יכול לספור מכאן והלאה עם ברכה, כיון שנחשב כאילו לא ספר בלילה הראשון וכנ"ל. **אולם**, אם נולד בבין השמשות של מוצאי ט"ז, נמצא שיש צד שהוא כבר נעשה גדול בליל ט"ז וספירתו מועילה לו, לכן ימשיך לספור את כל הימים בברכה, כי יש לנו ספק ספיקא, שמא כבר היה גדול בט"ז וספירתו טובה, ואפילו תאמר שהיה קטן, שמא ספירה כל לילה היא מצוה בפני עצמה ולא צריך תמימות.

קטן שנולד בין השמשות שבאחד מימי העומר, כגון שנולד במוצאי יום כ"ב בניסן, רשאי לספור גם בליל כ"ב בברכה, אבל מליל כ"ג והלאה, לא יברך בעצמו על הספירה אלא ישמע הברכה מאחר ויצא ידי חובה.

הנה ברור שמליל כ"ג והלאה שאז נעשה גדול בודאי, אינו יכול להמשיך לספור בברכה וכנ"ל, אך בכל זאת בליל כ"ב, כיון שיש ספק אם הוא גדול, רשאי לספור בברכה, כי יש ספק ספיקא על לילה זה, שמא הוא קטן ורשאי לספור, ואפילו תאמר שהוא גדול, שמא כל לילה מצוה בפני עצמה ולא צריך תמימות.

☜ זמן בר המצוה לתינוק ששהה באינקובטור

שאלה: תינוק שנולד פג ונתנוהו באינקובטור כמה ימים, יש לדון ממתי מונים לו שלוש עשרה שנה כדי להחשיבו כגדול לכל דבר, האם מיום שנולד ממש, או ביום שיצא ממכשיר האינקובטור?

תשובה: לגבי תינוק שנתנוהו באינקובטור, ונשאר שם למעלה משלושים יום ומת, או שהוציאוהו מהאינקובטור ובתוך שלושים יום מת, כתב מרן זצוק"ל (שו"ת יביע אומר חלק ט יורה דעה סימן לז, ובחזון עובדיה אבלות חלק א עמוד תקמה) שלדעת רבים מהפוסקים לא מתאבלים עליו, כי עת יציאתו מהאינקובטור נחשבת כעת הלידה, והרי הוא כמו שמת בתוך שלושים יום מהלידה. ולכן רק אם מת לאחר שלושים מיום הוצאתו מהאינקובטור, מתאבלים עליו. והטעם לזה, כי לדברי הרופאים, האינקובטור שיש בו אויר וחום, משלים את כל מה שנעשה בבטן אמו להשלמת הולד: יכולת הנשימה, חמימת החיים, גמר שערו וציפורניו. והרבה פעמים אם יוציאוהו משם, לא יתקיים אפילו שעה אחת. נמצא שכל עוד שלא יצא מהאינקובטור לאויר העולם, נחשב כאילו הוא בהמשך ההריון בבטן אמו. לכן, אף ששהה שם יותר משלושים יום ומת שם, אין מתאבלים עליו, כי התברר עתה שהמכשיר לא הצליח להשלים את ההריון, והריהו כמו שמת בבטן אמו.

גם בשו"ת שבט הלוי כתב, שאם אחרי כמה ימים מיום צאתו מהאינקובטור מת, פשוט שהוא בחזקת נפל גמור, כי ידים מוכיחות למעלה מכל ספק, שהיה חסר לו לעובר כמה ימים בבטן אמו, והריהו כדין המבואר בגמרא על עובר שנולד בחודש השמיני, שאם מת גם לאחר שלושים יום, לא מתאבלים עליו. גם הגרש"ז אוירבך בספר מנחת שלמה כתב, שבן שמנה חדשים שחי באינקובטור יותר משלושים יום, יש לדון שכיון שהחום שבמכשיר כאילו הוא משלים על פי רוב את ההריון, יש לומר שאפילו אם מת לאחר שלושים יום מהלידה [בעודו באינקובטור], מכל מקום הרי התברר שהמכשיר לא הצליח להשלים את ההריון, ודינו כבן שמנה שאין צריך להתאבל עליו. גם בספר נשמת אברהם כתב, תינוק שנולד בחודש השמיני, וטופל באינקובטור ובמזון תוך-ורידי וחי שם ששה חדשים ומת, כתב הרב לבושי מרדכי שלא יצא מכלל נפל. וכתב לי הגרש"ז אוירבך, שאם חי שלושים יום אחר שהוציאוהו מהאינקובטור, פודים אותו בברכה, וגם מתאבלים על תינוק כזה, וזהו מפני שסומכים שהתינוק התפתח בחום המכשיר הנזכר כמו בבטן אמו. וכן כתב בתשובות והנהגות בשם הגרש"ז אוירבך, שאם נולד קודם זמנו והניחוהו באינקובטור, זמן פדיון הבן הוא רק לאחר שלושים יום שהוציאוהו משם. עי"ש. ומבואר מדבריו שיש למנות שלושים יום לאחר שהוציאוהו מהמכשיר, אבל בפחות מזה לא יצא מכלל ספק נפל. עי"ש.

והנה כל זה דיברו הפוסקים לענין פדיון הבן או אבלות, שכל עוד שהוא באינקובטור, יש להחשיב אותו כספק נפל, עד שיצא שלושים יום לאוויר העולם, שאז יצא מכלל ספק נפל. אבל מה יהיה הדין לענין יום הכנסו לעול תורה ומצוות, האם יש למנות שלוש עשרה שנה מיום צאתו מרחם אמו, או מיום הוצאתו מהאינקובטור? ולכאורה, מסברא אפשר לומר כי אין זה משנה כמה זמן שהה התינוק באינקובטור, הלוא ברגע שיצא משם ושהה שלושים יום באוויר העולם, נגלה הדבר למפרע שכבר בצאתו מרחם אמו, הוא לא היה נפל. והיינו, שלעולם כל מה שאנחנו מחשיבים אותו בהיותו באינקובטור כמו בבטן אמו, הוא רק מחמת הספק שאין אנו יודעים מה יֵלֶד יום, ואולי חלילה הוא לא יחיה, לכן יש להמתין ולראות, אם יחזיק מעמד לאחר שלושים יום בצאתו מהאינקובטור, הרי שנגלה הדבר למפרע שמתחילה

כבר בצאתו מרחם אמו הוא לא היה נפל, ולכן עכשיו פודים אותו. אבל אם חלילה הוא מת, לא מתאבלים עליו, אפילו ששהה זמן רב באינקובטור, כי נגלה הדבר שמתחילה הוא היה נפל. וכמו בכל תינוק, שכאשר עוברים שלושים יום בצאתו מרחם אמו, אנו אומרים שנגלה הדבר שמתחילה הוא לא היה נפל, ופודים אותו. אבל אם חלילה הוא מת, נגלה הדבר שמתחילה הוא היה נפל. ולפי זה יש לומר שלגבי מנין שלוש עשרה שנה לנער בר מצוה, יש למנות מיום לידתו ממש בצאתו מרחם אמו, כיון שברגע שיצא מהאינקובטור ושהה שלושים יום, נגלה הדבר שכבר אז בצאתו מרחם אמו, הוא לא היה נפל, וכמו בכל תינוק רגיל שמונים לו מיום לידתו ממש.

שוב ראיתי בספר ירושלים במועדיה (בין המצרים עמוד קנו) ששאל הג"ר אביגדור נבנצל שליט"א את הגרש"ז אוירבך זצ"ל, לפי מה שפסק שצריכים להמתין שלושים יום בצאתו מהאינקובטור כדי לפדותו, ואם מת בינתיים הרי זה נפל. אם כן מבואר שלדעתו יום היציאה מהאינקובטור הוא כיום הלידה, אם כן מדוע מונים לתינוק זה שלוש עשרה שנה מיום הלידה, ולא מיום היציאה מהאינקובטור? והשיב הגרש"ז, שכשרואים שחי זמן יותר משלושים יום מיציאתו מהאינקובטור, אות הוא שמלכתחילה משעת הלידה לא היה נפל, וראוי היה להתקיים. אבל כשמת, סימן היה שמלכתחילה נפל היה, לכך אין להתאבל עליו. ע"כ. "שְׁפָתַיִם יִשָּׁק, מֵשִׁיב דְּבָרִים נְכֹחִים" (משלי כד כו).

אבל שוב ראיתי שאחר שכתב מרן זצוק"ל את הדברים הנ"ל לגבי פדיון הבן ודין אבלות, הוסיף בשו"ת יביע אומר החדש (שם הערה 3) וזו לשונו: ולענין בר מצוה, נראה שעליו להניח תפילין מיום צאתו מרחם אמו, לחומרא, ויכול לברך מדין חינוך. ולהשלימו לעשרה, צריך להמתין עד שיגיע ליום צאתו מהאינקובטור. וכעת ראיתי בספר מעשה חושב לר' לוי יצחק הלפרין (ח"ד עמוד שמו) שאחר שהאריך בנידון דידן, [שם כתב שדין זה תלוי בבירור עיקר דינו של פג, האם הוא נחשב כילוד לכל דבר, רק שהוא במצב סכנה והצלתו היא על ידי האינקובטור, או שכל עוד שהוא לא יכול לחיות בכוחות עצמו, אינו נחשב כילוד כלל, ולידתו היא אך ורק עם גמר שהותו באינקובטור ויציאתו משם. ולכן] העלה גם כן להחמיר שלא למנות את ימיו ושנותיו לענין מילה ופדיון הבן ובר מצוה אלא מזמן יציאתו מהאינקובטור שיוכל לחיות בכוחות עצמו, ולדעתו גם כן אין להתאבל עליו קודם זה, וכמו שכתבתי בפנים. עכ"ל הטהורה.

ואני הקטן לא זכיתי להבין, כי גם אם נאמר שהדבר תלוי בספק עיקר דינו של פג, אבל עדיין למה לא נצרפו לעשרה, והלוא יש לנו ספק ספיקא, שמא מונים לו שלוש עשרה שנה לפי זמן צאתו מרחם אמו, ואפילו אם תאמר שמונים מצאתו מהאינקובטור ועתה הוא קטן, שמא קטן מצטרף לעשרה, וכמו שכתבו הר"א אב"ד, הרז"ה, הרא"ה, המכתם, רבנו פרץ, המנהיג ועוד (כנ"ל בעמוד 160). ואולי צריך לומר שמרן זצוק"ל כתב כן בדרך חומרא, כשאפשר בקלות להשלים מנין על ידי אחר, אבל לעולם הוא מודה שבשעת הדחק כשאין אפשרות, רשאים להשלימו לעשרה.

ועתה שְׁמָעֶנָּה וְאַתָּה דַע לָךְ, כי ברור שדין מסוים שמרן זצוק"ל לא כתבו בספרו אלא רק בגליון ספרו האישי, הרי שכתבו רק כהערה לעצמו שעדיין יש מקום לעיין בדבר, ואין לראות בו תמיד כהלכה פסוקה, בפרט בדין שנכנס אליו בדרך אגב. והוא הדין בענייננו שכל התשובה נסובה על תינוק שנולד בחודש השמיני, ושהה באינקובטור שלושה חדשים ומת, אם צריך להתאבל עליו, ובתוך התשובה הסתעף גם לענין פדיון הבן, אבל לא דן על זמן הבר מצוה כלל ועיקר, ורק בגליון הוסיף בכתב ידו הקדושה כדברים הנ"ל. והסכימו עמי בזה כמה

תלמידי חכמים חשובים. ובפרט שהגרש"ז אוירבך פסק במפורש שחייב במצוות כשעברו שלוש עשרה שנה בצאתו מרחם אמו, ואילו מרן זצוק"ל היה רואה את דבריו, יתכן שהיה סומך על דבריו ומסכים עמו, כפי שדרכו היתה בהרבה מקומות להימשך אחריו, וכלשון מרן זצוק"ל בהספדו עליו (חזון עובדיה ארבע תעניות עמוד תפח): ש"הכל יודעים שהוא היה פוסק הדור ולא השאיר אחריו כמותו", ובודאי גברא רבה כמותו שאמר סברא, משקלה שבעתיים.

שוב מצאתי שגם מורנו ורבנו הראשון לציון רבנו יצחק יוסף שליט"א בספרו ילקוט יוסף (פסוקי דזמרה וקריאת שמע ס"ס נה) היה פשוט לו שככה הדין לגבי בר מצוה שיום הלידה קובע, על פי הסברא הנ"ל, שכל הדיון על השהות באינקובטור שייך רק לגבי אם הוא נחשב נפל או לא, אבל אחרי שכבר הוא חי, התברר לנו שהוא לא היה נפל, ומונים לו מיום לידתו. עי"ש. ועיין עוד בשו"ת תשובות והנהגות (חלק ד סימן רמג) שכתב, דע שמקודם צידדתי שאם הוא נולד בחודש השישי לא נגמרה עדיין צורתו ואינו אדם, והאינקובטור פועל כמו ברחם לגמור צורתו, ואם כן כשחזר לרחם [לאינקובטור], לא נקרא ילוד אלא רק ביציאתו סופית מהרחם [מהאינקובטור]. ואם כן אפילו לענין בר מצוה, לא יהיה בר מצוה לפי הלידה הקודמת, אלא לפי זמן יציאתו מהאינקובטור. אבל דבר זה הוא חידוש גדול, ולא מצאתי בפוסקים שיעוררו על כך. וצריך לומר שלדעתם נקרא נגמר צורתו אף על פי שהוא טריפה, ובודאי נקרא נולד מיד. ועדיין הענין צריך עיון ובירור. עי"ש.

והנה הגאון רבי ברוך שרגא שליט"א בשו"ת ברוך אומר (יורה דעה סימן רז) כתב, ונראה פשוט שהאינקובטור אינו נחשב כרחם, והתינוק הנמצא בו אינו נחשב כעובר, שהרי העובר ברחם אמו אינו אוכל ואינו נושם אלא מקבל מזון וחמצן מאמו דרך טבורו, ועיניו ופתחיו סתומים, וכשנולד נסתם הפתוח ונפתח הסתום, והוא אוכל בפיו ונושם באפו, ו[באינקובטור] אינו דומה לעובר כלל. אלא שאפילו אם נאמר שדין האינקובטור כדין הרחם, והרי ברגע שיצא ממעי אמו דינו כילוד, כמבואר במשנה (מסכת נדה כח ע"א), שכיון שיצא רוב ראשו הרי הוא כילוד, ואפילו אם הוא מת וכל שכן אם הוא חי. וכן מבואר בגמרא (בכורות מו ע"ב) שאפילו אם הוציא את ראשו **והחזירו לרחם,** הרי הוא כילוד. עי"ש. וכן פסק הרמב"ם (הלכות מאכלות אסורות פרק ה הלכה טו), כל עובר [עגל] שהוציא את ראשו [ממעי הפרה] והחזירו, ואחר כך שחט את אמו, אין שחיטת אמו מועלת לו [לפוטרו משחיטה כבן פקועה], והרי הוא כילוד, וצריך שחיטה. וכן פסק מרן בשלחן ערוך (יורה דעה סימן יד סעיף א). ומבואר בגמרא (שם), שדין אדם ובהמה שווים לענין זה. וכל שכן בענין האינקובטור שאפילו אם נאמר שדינו כרחם, אבל כיון שיצא ראשו של התינוק לאויר העולם, הרי הוא נחשב כילוד ואינו חוזר להחשב כעובר לעולם אפילו אם היה חוזר לרחם אמו ממש. עי"ש. ואחר המחילה, אמנם יש מקום לפקפק בראייתו, כי אפשר ששם בגמרא מדובר בתינוק שיכול לחיות לבדו, ולכן גם כשחזר לרחם אמו נשאר דינו כילוד, לא כן כאן שאנו דנים בתינוק שאינו יכול לחיות בכוחות עצמו ולולי האינקובטור אפשר שהיה מת, אולי בזה עדיין דינו כעובר. ומשום כך נראה שאף אחד מהפוסקים הנ"ל שדנו בזה, לא הביאו ראיות אלו שלכאורה הן מפורשות בגמרא שכיון שיצא הרי הוא כילוד.

ועל כל פנים, המנהג הפשוט הוא שלא לחוש ליום היציאה מהאינקובטור, כדי למנות מכאן ולהבא שלוש עשרה שנה. [צא וראה שאף הורה לא זוכר את יום יציאת בנו מהאינקובטור, כדי לקבוע לו לדורות את היום הזה כיום הולדתו האמיתי לחגיגת יום ההולדת או לקביעת יום הבר מצוה, ורק זוכרים ומכירים את יום צאתו מרחם אמו בלבד.] ולבד מזה, הרי מצוי מאוד שמשאירים את העובר באינקובטור לתוספת כח וחיזוק, אף אם כבר אפשר להוציאו יום אחד או שעות קודם, ואם כן, איך אפשר לקבוע את היום המדוייק לפי היציאה מהאינקובטור, והרי

היה אפשר למנות לו גם מקודם לכן?! וגם ההגדרה שכתב בשו"ת מעשה חושב, שמונים לו מזמן "שיכול לחיות בכוחות עצמו", מאוד קשה הגדרה זו למעשה, כי מי יעמוד בסוד ענין זה. וכבר אמרו בירושלמי (מסכת פאה פרק ז הלכה ה): "כל הלכה שהיא רופפת בבית דין, ואין אתה יודע מה טיבה, צא וראה מה הציבור נוהג ונהוג". "והנח להם לישראל, אם אינם נביאים הם, בני נביאים הם" (מסכת פסחים סו ע"א).

נקודה חשובה שיש לתת את הדעת עליה, מה שהבהיר הגרש"ז אוירבך (הובא בספר אוצר פדיון הבן פרק ג הערה לא, לב) וזה תוכן דבריו: מה שהובא בספר נשמת אברהם בשמי, להמתין עד אחר שלושים יום מיציאה מהאינקובטור לענין פדיון הבן, היינו רק בפג שעדיין לא נגמר בישולו, שעדיין לא נחשב נולד גמור ובר קיימא, אבל שאר תינוקות שכלו חודשיהם, אלא שהם קטנים או שאינם בריאים, אבל מבושלים כדי צורכם, בודאי שאין להמתין עד אחר שלושים יום מהיציאה מהאינקובטור, וכל שעברו עליו שלושים יום, פודים אותו. ע"כ. ואם כן קל וחומר לענין בר מצוה, שאם שהייתו באינקובטור היתה רק מחמת קטנותו או חולשה שהיא וכדומה, אבל כלו לו תשעה חודשים, לכל הדעות אין מונים לו שלוש עשרה שנה מיום יציאתו מהאינקובטור אלא מיום צאתו מרחם אמו.

צירוף למנין עשרה

דבר שבקדושה

כל דבר שבקדושה כאמירת קדיש או קדושה, ברכו וכיוצא בהם, אין לאומרו בפחות מעשרה אנשים גדולים. ולכן, קטן שהוא פחות מגיל שלוש עשרה שנה, אינו מצטרף למנין, אפילו עם תשעה גדולים, ואפילו בשעת הדחק. (סימן נה סעיף ד)

נאמנות הנער לצירוף למנין

לכתחילה אין לסמוך על הנער עצמו שאומר שמלאו לו שלוש עשרה שנה, כדי לצרפו למנין. ואפילו אם רואים שהוא מניח תפילין, אפשר שהוא מניח בעודו קטן מדין חינוך, כמבואר לעיל (עמוד 132). אבל האב נאמן לומר שמלאו לבנו י"ג שנה, וכן נאמן אדם אחר לומר ששמע כן מפי האב. ומכל מקום כשלא מוצאים כרגע איש גדול שיעיד עליו, ויש טורח ציבור להמתין להשלמת המנין, יכולים לסמוך על הנער ולהשלימו לעשרה, אפילו בשביל לומר 'חזרה' וברכת כהנים.

יש להביא סמך למנהג העולם שסומכים על הנער באומרו שהוא בן גיל י"ג שנה, מכיון שלדעת כמה ראשונים אפילו קטן ממש מצטרף לעשרה, וכמו שכתבו הר"א אב"ד, הרז"ה, הרא"ה, המכתם, רבנו פרץ, המנהיג ועוד. ומרן בשלחן ערוך (סימן נה סעיף ד) כתב: יש מתירים לומר דבר שבקדושה בתשעה וצירוף קטן שהוא יותר מבן שש ויודע למי מתפללים, ולא נראים דבריהם לגדולי הפוסקים. וכתב הרמ"א: מיהו יש נוהגים להקל בשעת הדחק. ע"כ. נמצא שיש לנו ספק ספיקא לצרפו למנין, כי שמא באמת מלאו לו לנער י"ג שנה ויום אחד כפי שאמר לנו, ואפילו אם תאמר שאינו דובר אמת ובאמת הוא קטן, שמא קטן מצטרף לעשרה, כדעת הראשונים הנ"ל. על כן, כל שאי אפשר לברר את הדבר בקל על ידי אדם גדול, יש לסמוך על

הנער בעצמו, ובפרט כשיש טורח ציבור להמתין כל כך. ואף על פי שלא עושים ספק ספיקא בברכות, מכל מקום, המברך יש לו על מי לסמוך, כדעת רבים מהאחרונים. ובצירוף מה שכתב הכף החיים, שאם הנער ירא שמים ומיושב בדעתו, נאמן להצטרף, אם שואלים אותו ואומר שהוא גדול. כי מה לו לשקר ולעשות איסור בדבר שאין לו הנאה. ויש לסמוך על כל זה, ולצרפו לעשרה בתפילה שזה מדרבנן. (שו"ת יביע אומר חלק ד סימן י)

נאמנות הנער לשליח ציבור

בשעת הדחק, יש להתיר לנער להיות שליח ציבור לתפילת ערבית, על סמך עדותו שמלאו לו י"ג שנה כנ"ל. אולם לתפילות שחרית ומנחה שהשליח ציבור מתפלל 'חזרה', יעלוהו רק אם הוברר על ידי אדם גדול שמלאו לו י"ג שנה.

לענין תפילת ערבית, כיון שאין בה אלא קדישים וברכו, ולא מוציא בזה ידי חובה, רשאי להיות שליח ציבור כמו שמצטרף למנין וכנ"ל. אולם לענין תפילת שחרית ומנחה שיש 'חזרה', וצריך להוציא את הציבור ידי חובה, הדבר חמור יותר, וצריך שיוודע לנו הדבר על ידי אדם גדול דוקא. (עיין שו"ת יביע אומר חלק ד סימן י)

קריאת התורה

חיבוב מצוה

מלמדים את הקטנים לנשק את ספר התורה בהוצאתו ובחזרתו, כדי לחבב עליהם את התורה ולזרזם במצוות. וכמו כן, ראוי שכל אחד ואחד יגש בעצמו לנשק את הספר, ולא המוליך יושיט את הספר לציבור. (הרמ"א סימן קמט ס"א)

הקמת ספר התורה

אף על פי שמן הראוי שלא לתת את הולכת ספר התורה והגבהתו לילדים פחות מגיל בר מצוה, מכל מקום חתן בר מצוה שעדיין לא מלאו לו שלוש עשרה שנה שלמים, רשאים לתת לו להגביה את הספר, יחד עם אדם גדול שעומד עליו לתומכו, כדי שחלילה לא יפול הספר מידו.

קריאה נכונה ומדוייקת

הכנה טובה

המנהג שחתן הבר מצוה עולה וקורא בספר התורה בשבת חתן, ובטקס הנחת התפילין שנוהגים לעשות בימי שני וחמישי לכבוד המצוה. על כן, חובה גמורה וקדושה על האב לתת דעתו על הדבר שבנו יכין היטב היטב את הקריאה על ידי מלמד הבקי היטב בביטוי האותיות והנקודות כהוגן, וכן בדקדוק וטעמי המקרא כנאה וכיאה, ולא יקרא חלילה בחוסר דקדוק וטעמים. והרי נפסק בשלחן ערוך (סימן קמב סעיף א): אם קרא וטעה, אפילו בדקדוק אות אחת, מחזירים

אותו. וכתב הרמ"א, אף שאם טעה בנגינת הטעם או בניקוד, אין מחזירים אותו, אבל גוערים בו. וכתב המשנה ברורה (סק"ו) בשם מהר"ם מינץ: החזן צריך לחזור הפרשה עד שיהיו שגורים בפיו כל הדקדוקים, במתגין, לעיל ומלרע, ויקרא במתון ולא במהירות, פן יבלע שום אות או תיבה.

ולהלכה: אם טעה בטעמי המקרא או בניקוד, כמו למשל: במקום לומר "רֶגֶל תַּחַת **רֶגֶל**", אמר: "רֶגֶל תַּחַת **רֶגֶל**", טוב לתקנו. אבל אם המשיך בקריאה, אינו חוזר. ואם טעה בביטוי תיבה או אות, יחזירוהו כל שלא סיים את העלייה, אך אם כבר סיימה, אינו חוזר. במה דברים אמורים? בטעות שלא משנה את הענין, אבל בטעות שמשנה את הענין, כמו למשל (בראשית ו יד): "עֲשֵׂה לְךָ תֵּבַת עֲצֵי גֹפֶר **קִנִּים** תַּעֲשֶׂה אֶת הַתֵּבָה", ובמקום לומר **קִנִּים** בביטוי האות ק' כהוגן, דהיינו, מדורים מדורים לכל בהמה וחיה, הוא אמר **כִּנִּים**. במקרה זה, אפילו שסיים את העלייה וברך ברכה אחרונה, העולה אחריו חוזר מאותו פסוק שטעה, וממשיך משם והלאה על הסדר.

מצוה לפרסם

יש להתריע בציבור רבות על דבר זה, כי לצערנו הרב, רבו המכשולים, וכמה חתני בר מצוה שעולים לקרוא בתורה, אינם קוראים בדקדוק נכון כלל ועיקר, ולא תמיד הציבור מתקנים אותם, כי חוששים לכבודם או לכבוד המשפחה. ופעמים רבות שגם הציבור עצמם אינם בקיאים ולא יודעים שהקורא טעה בקריאתו, ובפרט באותיות עם דגש או בלי דגש, שהטעות בהן לא ניכרת כל כך, ומאידך משנה את המשמעות לגמרי. ופעמים גם כשיש מי שיתקן את הקורא, אך הקורא אינו מבין את התיקון, ואף הציבור כועסים על המתקן, כי לא רבים יחכמו לדעת אפילו כללי דקדוק פשוטים.

חובה על הגדולים

על כן, חובה על כל אדם ללמוד היטב את כללי הדקדוק היסודיים, כדי שיוכל להתפלל ולקרוא את הפסוקים שבתורה, בנביאים ובכתובים בלשון צחה ונכונה, ולבטא את האותיות והניקוד כדת וכהלכה, כמבואר בשלחן ערוך (ס"ס סא). וכל שכן שעל החזנים הקוראים בתורה להיות זהירים בכל זה שבעתיים, כי לצערנו הרב, לא בכל מקום ישנו חזן שקורא כהלכה, ואף כשמתקנים ומחזירים אותו, הוא לא מבין את טעותו כלל, ואף הציבור תוהה ובוהה על המתקן כמי שאינו יודע מה הוא שח.

חובה מקטנות

לצערנו הרב, בבתי ספר רבים הזניחו את נושא הדקדוק כיאות, ואף חלק

מהמלמדים עצמם אינם בקיאים בדקדוק, ונוצר מצב עגום שהתלמידים גדלים ללא ידיעה בדקדוק כלל, ולא פלא לראות אנשים גדולים שמתפללים תפילה בשיבושים וטעויות פשוטות בקריאה. וכבר אמרו חז"ל (מסכת בבא בתרא כא ע"א): אם ישנם שני מלמדים, אחד שמלמד הרבה אבל אינו מדקדק היטב שהתלמידים לא ישבשו את הקריאה, ואילו השני מדקדק היטב שהתלמידים לא ישבשו, אבל אינו מלמד הרבה כמו הראשון, איזה מהם עדיף לקחת ללמד? אומרת הגמרא: לוקחים את המלמד המדקדק, אף שאינו מלמד הרבה. למה? "שַׁבֶּשְׁתָּא כיון דְּעָל עָל", כלומר טעויות ושיבושים שנכנסים לילדים בקטנות יכולים להשאר להם לתמיד, וקשה אחר כך להוציאם. על כן, אשרי אדם שנותן דעתו לדברים אלו, ושם לב שגם הוא וגם בניו ידעו את כללי הדקדוק כדי שתפילתם תהיה זכה ומתוקנת כנאה וכיאה למתפלל לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא.

בנביא מלכים מסופר שכאשר דוד המלך שלח את יואב בן צרויה שר הצבא להילחם בעמלק, כפי שהצטווינו בתורה (דברים כה יט): "וְהָיָה בְּהָנִיחַ ה' אֱלֹהֶיךָ לְךָ מִכָּל אֹיְבֶיךָ מִסָּבִיב... **תִּמְחֶה אֶת זֵכֶר עֲמָלֵק** מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם לֹא תִּשְׁכָּח". יואב אכן יוצא להילחם, אך הוא לא השמיד כליל את העם כולו, אלא את הזכרים בלבד, שנאמר (שם א יא טז): "כִּי שֵׁשֶׁת חֳדָשִׁים יָשַׁב שָׁם יוֹאָב וְכָל יִשְׂרָאֵל **עַד הִכְרִית כָּל זָכָר בֶּאֱדוֹם**". ומספרת הגמרא (בבא בתרא כא ע"ב) שכאשר סיפר יואב לדוד שהוא הרג את כל הזכרים בעמלק, שאל אותו דוד, למה לא הרגת גם את הנקבות? אמר לו יואב: הרי כתוב: "תמחה את **זָכָר** עמלק". אמר לו דוד: קוראים "**זֵכֶר** עמלק" [שמשמעותו גם זכרים וגם נקבות], ולא **זָכָר** עמלק"?! השיב יואב: בהיותי ילד קטן, לימד אותי המלמד בבית הספר לקרוא זָכָר בקמץ! מיד הלך יואב אל המלמד ושאל אותו: איך הקראת לי, זֵכֶר או זָכָר? ענה לו: זֵכֶר. אמר לו, אם ככה אני הוא שטעיתי ושיבשתי לקרוא זָכָר, אבל אתה פשעת שלא השגחת על טעותי לתקן אותי לקרוא בדקדוק כהוגן. לקח יואב את החרב כדי להורגו, שאל אותו רבו: על מה ולמה? ענה לו, כתוב (ירמיה מח י): "אָרוּר עֹשֵׂה מְלֶאכֶת ה' רְמִיָּה, וְאָרוּר מֹנֵעַ חַרְבּוֹ מִדָּם"! וכיון שהוא המלמד לא עשה כראוי את "מלאכת ה'" שהופקדה בידו, ולא לימד את התלמיד כהוגן, הרי הוא בארור. אמר לו רבו שיעזוב אותו ולא יהרגהו, ודי שתישאר עליו קללת 'ארור' שכתובה בפסוק. (רבנו חננאל שם)

להלן כמה כללים יסודיים בדקדוק, שחובה על כל אחד לשנן אותם היטב, כדי שיתפלל ויקרא בתורה כהוגן וכהלכה:

☜ ביטוי האותיות

בזוהר הקדוש (פרשת פנחס דף רכח ע"א ועוד) מובא שהאותיות מתחלקות לחמש מוצאות הפה. כדלהלן: א, ה, ח, ע - אותיות גרוניות, שמבטאים אותן מהגרון. ב, ו, מ, פ - אותיות השפתיים. ג, י, כ, ק - אותיות החיך. ד, ט, ל, נ, ת - אותיות הלשון. ז, ס, צ, ר, ש - אותיות השיניים. (וכן כתוב בספר היצירה)

ומפורש בזוהר שביטוי אות ח' אינה כמו שיש מבטאים אותה כ-כ' רפויה, שהרי

אות ח' היא מהגרון, ואילו אות כ' היא מהחיך. וכן ביטוי אות ת' רפויה אינה כמו ס', שהרי אות ס' היא מהשיניים, ואות ת' היא מהלשון. וכן ביטוי אות ג' אינה מהשיניים [כמו ג'ורג'], אלא מהחיך.

כמו כן יש לבטא את האות ק' בצורה עמוקה, ולא כמו כ' דגושה. וכן יש לבטא את האות ט' עמוקה, ולא כמו ת'. וכן יש לשים לב להבדל בין האותיות א' ה' ע', שלא לבטא את האות ה' כאות א', כי האות ה' עמוקה יותר, וכן אות ע' עמוקה יותר מאות ה'. וכן לא יחליף א' בע' וע' בא', או ס' וש' באות ש' ולהיפך. למשל, במקום לומר: "לְסֵסָתִי בְּרִכְבֵי פַרְעֹה", ישנם טועים לומר: לְשֵׁשָׁתִי. ובמקום לומר: "שִׁיר הַשִּׁירִים", טועים ואומרים: סִיר הַסִּירִים.

הרבה פעמים מחמת ביטוי שגוי, נמצא שהוא מחרף ומגדף חס ושלום! וכגון, שבמקום לומר: נפשנו **חכתה** לה', אומר: **הכתה**. ובמקום: וקדושים בכל יום **יהללוך** סלה, אומר: **יאללוך**. ובמקום: ותפילתם **מהרה** באהבה תקבל ברצון, אומר: **מארה**. ובמקום: מהרה הפר עצתם **וקלקל** מחשבותם, אומר: **וכלכל**. וכן במקום: **יאר** ה' פניו אליך, אומר **יער**, שלשונות של קללה הן חס ושלום. וכן במקום: אתאנו **לחלות** פניך, אומר: **לכלות**. ויש עוד הרבה דוגמאות כיוצא בהן.

☜ שוא נע. שוא נח.

ישים לב בניקוד שוא [:], להבדיל בין שוא נע לשוא נח. כי השוא נע, מבטאים אותו בדומה לצירי [..], והשוא נח הוא כמו שמשתיק מישהו, ואומר: שְׁשְׁשְׁ.

להלן חמשה כללים בקצרה, אימתי השוא הוא נע - וסימנם *אבגד"ה*: **א.** שוא ***בראש*** מילה, כמו: שְׁמַע, בְּנִי. **ב.** שוא ***שני*** מבין שני שוואים רצופים, כמו: יַעֲלְזוּ, תִּשְׁמְעוּ. **ג.** שוא אחרי תנועה ***ג***דולה [כמובא להלן], כמו: לְבָבְךָ, תִּירוֹשְׁךָ. **ד.** שוא תחת אות שיש בה ***ד***גש, כמו: דַּבְּרוּ, הַדְּבָרִים. **ה.** שוא המופיע באות הראשונה משתי אותיות דומות, כמו: הַלְּלוּיָהּ, הַלְּלוּ. (סימן סא סכ"ג. איש מצליח עמוד יד)

התנועות הגדולות: קמץ אָ, צירי אֵ, שורוק אוּ, חיריק מלא אִי, חולם חסר אֹ, חולם מלא אוֹ.

התנועות הקטנות: פתח אַ, סגול אֶ, קובוץ אֻ, חיריק חסר אִ, קמץ קטן אָ [הקמץ קטן נכתב כקמץ רגיל, אך ביטויו כמו חולם.] ובהרבה סידורים כיום, השוא נע והקמץ קטן מודגשים היטב, ומומלץ להתפלל בהם.

פעמים רבות המשמעות משתנית בין שוא נע לשוא נח, למשל: וּקְשַׁרְתֶּם אֹתָם

לְאוֹת עַל 'יֶדְכֶם', צריך לומר 'יִדְכם' בשוא נח, ופירושו שהקב"ה מצוה אותנו להניח תפילין ביד אחת שלנו. ואילו הטועים לומר בשוא נע כמו 'יֶדֵכֶם', פירושו להניח תפילין בשתי הידיים. וכיוצא בזה ישנן הרבה דוגמאות.

☜ מלעיל – מלרע

ההטעמה של המילה, דהיינו ההברה המודגשת והמתנגנת יותר, יכולה להופיע בשתי האפשרויות כדלהלן:

מלעיל – הנגינה בהברה שלפני האחרונה. למשל: וַיֹּאמֶר, הניגון באות י' ולא באות מ'. וכן, הָאֵלֶּה, הניגון באות א' ולא באות ל'.

מלרע – הנגינה בסוף המילה ממש, למשל: מוֹדֶה, הניגון בסוף המילה ולא במ'. וכן וְאָהַבְתָּ, הניגון בת' ולא בה'. וכן וְאָכַלְתָּ, הניגון בת' ולא בכ'.

ישים לב שלא להחליף בין מלעיל למלרע, שפעמים שמשתנה המשמעות מחמת כן, כמו למשל: בפסוק (במדבר כג כג): "כִּי לֹא **נַחַשׁ** בְּיַעֲקֹב", קוראים אותו מלעיל, שהניגון בתחילת המילה באות נ', שמשמעו לשון ניחושים וקסמים. אבל אם היה קורא אותו מלרע, שהניגון בסוף המילה, היה משמעו נחש שרף ועקרב. וכן כשאומרים: ה' מֶלֶך ה' מָלָך, יש להקפיד לומר מֶלֶךְ מלעיל, שהניגון באות מ'. אבל מָלָךְ, יאמר מלרע שהניגון באות ל'.

☜ דגש

יש לשים לב להבדל בין אות שיש בה דגש שקריאתה חזקה וכאילו כתובה פעמיים, לבין אות רפויה - שאין בה דגש, ופעמים שמשתנה המשמעות מחמת כן. למשל: בפסוק (בראשית לב יח): "כִּי יִפְגָּשְׁךָ עֵשָׂו אָחִי וּשְׁאֵלְךָ לֵאמֹר, לְמִי אַתָּה **וְאָנָה** תֵלֵךְ", האות נ' רפויה, ומשמעותה: להיכן תלך. אבל אם ידגיש את ה-נ' **וְאָנָּה** תֵלֵךְ, תהיה המשמעות בבקשה תלך. וכמו כן להיפך בפסוק (שם נ יז): "**אָנָּא** שָׂא נָא פֶּשַׁע אַחֶיךָ", האות נ' דגושה, ומשמעותה: בבקשה. אבל אם יקרא **אָנָא** ב-נ' רפויה, תהיה המשמעות להיכן.

כמו כן, בפסוק (שם א י): "וּלְמִקְוֵה הַמַּיִם קָרָא **יַמִּים**", וכן בפסוק (שם כב): "וּמִלְאוּ אֶת הַמַּיִם **בַּיַּמִּים**", וכן (שם מט יג): "זְבוּלֻן לְחוֹף **יַמִּים** יִשְׁכֹּן", האות מ' דגושה, והיא מלשון ים. אבל אם יקרא **יָמִים** בלי דגש ב-מ', תהיה המשמעות לשון ימים ולא לילות.

כמו כן בפסוק (שם ו טו): "שְׁלֹשׁ מֵאוֹת **אַמָּה** אֹרֶךְ הַתֵּבָה, חֲמִשִּׁים **אַמָּה** רָחְבָּהּ,

וּשְׁלֹשִׁים **אַמָּה** קוֹמָתָהּ". האות מ' דגושה, והיא מלשון מידה. אבל אם יקרא **אַמָּה** בלי דגש ב-מ', תהיה המשמעות שפחה. וכן מקומות רבים בתורה, כמו (במדבר לה ה): "אֶת פְּאַת קֵדְמָה אַלְפַּיִם **בָּאַמָּה**, וְאֶת פְּאַת נֶגֶב אַלְפַּיִם **בָּאַמָּה**, וְאֶת פְּאַת יָם אַלְפַּיִם **בָּאַמָּה**, וְאֵת פְּאַת צָפוֹן אַלְפַּיִם **בָּאַמָּה**". יזהר לקרוא עם מ' דגושה ולא רפויה, שלא ישבש את כל המשמעות. לעומת זאת בפסוק (בראשית כא י): "גָּרֵשׁ **הָאָמָה** הַזֹּאת וְאֶת בְּנָהּ, כִּי לֹא יִירַשׁ בֶּן **הָאָמָה** הַזֹּאת, עִם בְּנִי עִם יִצְחָק", יקפיד להגות את האות מ' רפויה.

כמו כן בפסוק (שם טו יא): "וַיֵּרֶד הָעַיִט עַל הַפְּגָרִים **וַיַּשֵּׁב** אֹתָם אַבְרָם", האות ש' דגושה, והיא מלשון נשיבה והפרחה, שאברם הפריח את העוף ששמו עיט, שירד על הבתרים. אבל אם יקרא בלי דגש ב-ש', ישבש את המשמעות ללשון השבת תשובה או השבת אבדה. [כמו כן בתפילת העמידה: "**מַשִּׁיב** הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם", האות ש' דגושה, שהקב"ה מנשיב - מביא את הרוח, אבל אם יקרא בלי דגש, ישבש את המשמעות.]

כמו כן בפסוק (בראשית יח י): "כָּעֵת **חַיָּה** וְהִנֵּה בֵן לְשָׂרָה אִשְׁתֶּךָ", וכן (שם יד): "כָּעֵת **חַיָּה** וּלְשָׂרָה בֵן", האות י' דגושה, והיא מלשון חיים, וכמו שפירש רש"י: כעת הזאת שתהיה חיה לכם, שתהיו כולכם שלמים וקיימים. אבל אם יקרא בלי דגש ב-י', ישבש את כל המשמעות ללשון מילדת. ולעומת זאת בפסוק (שמות א יט): "כִּי לֹא כַנָּשִׁים הַמִּצְרִיֹּת הָעִבְרִיֹּת כִּי **חָיוֹת** הֵנָּה, בְּטֶרֶם תָּבוֹא אֲלֵהֶן הַמְיַלֶּדֶת וְיָלָדוּ", האות י' רפויה, והמשמעות לשון מילדות, שהנשים העבריות בקיאות כמו מילדות, וכבר לפני שתבוא המילדת הן יולדות. אבל אם ידגיש את ה-י' **חָיוֹת**, תהיה המשמעות מלשון חיים או מלשון בהמות וחיות. ולכן בפסוק (ויקרא יד ד): "שְׁתֵּי צִפֳּרִים **חַיּוֹת** טְהֹרוֹת", האות י' דגושה, שהיא מלשון שהציפורים הן חיות ולא מתות ולא טריפות. אבל אם יקרא בלי דגש ב-י', ישבש את כל המשמעות.

כמו כן בפסוק (שמות טז ז): "וְנַחְנוּ מָה כִּי **תַלִּינוּ** עָלֵינוּ", האות ל' דגושה, והיא מלשון תלונה, ואם יקרא **תַלִּינוּ** בלי דגש ב-ל', תהיה המשמעות לשון לינה ושינה. וכן בפסוק שאחריו: "אֲשֶׁר אַתֶּם **מַלִּינִם** עָלָיו", דהיינו מתלוננים, ואם יאמר בלי דגש ב-ל', פירושו שהם לנים וישנים עליו. וכן בפסוק (שם כא כא): "אַךְ אִם יוֹם אוֹ יוֹמַיִם יַעֲמֹד לֹא **יֻקַּם**", האות ק' דגושה, והיא מלשון נקמה, ואם יקרא **יֻקַּם** בלי דגש ב-ק', תשתנה המשמעות ללשון קימה. וכיוצא בזה (בראשית ד טו, כד): "כָּל הֹרֵג קַיִן שִׁבְעָתַיִם **יֻקָּם**", "כִּי שִׁבְעָתַיִם **יֻקַּם** קָיִן", שהוא בדגש מלשון נקמה. וכן בפסוק (שמות כב כו): "וְהָיָה כִּי יִצְעַק אֵלַי וְשָׁמַעְתִּי כִּי **חַנּוּן** אָנִי", וכן (שם לד ו): "אֵל רַחוּם **וְחַנּוּן**", האות נ' דגושה, והיא מלשון חנינה, ואם יקרא **חַנּוּן** בלי דגש ב-נ', תהיה המשמעות לשון מתנת חינם או אדם שחננו אותו בעבר.

כמו כן בפסוק (שם טו טז): "**יִדְּמוּ** כָּאָבֶן", האות ד' דגושה, והיא מלשון דממה ושתיקה, ואם יקרא **יִדְמוּ** בלי דגש ב-ד', תשתנה המשמעות ללשון דמיון שיהיו דומים לאבן. וכן בפסוק (שם לד יד): "כִּי לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לְאֵל אַחֵר, כִּי ה' **קַנָּא** שְׁמוֹ אֵל **קַנָּא** הוּא", האות נ' דגושה, והוא מלשון קנאה, שמקנא הקב"ה להיפרע ואינו מוותר, ואם יקרא **קַנָּא** בלי דגש ב-נ', תשתנה המשמעות ללשון קנין. וכן בפסוק (דברים ח ב): "לְמַעַן **עַנֹּתְךָ** לְנַסֹּתְךָ לָדַעַת אֶת אֲשֶׁר בִּלְבָבְךָ הֲתִשְׁמֹר מִצְוֹתָיו אִם לֹא", ובפסוק (שם ג): "**וַיְעַנְּךָ** וַיַּרְעִבֶךָ", האות נ' דגושה, והוא מלשון עינוי, ואם יקרא **עַנֹּתְךָ** או **וַיְעַנְךָ** בלי דגש ב-נ', תשתנה המשמעות ללשון עניית תשובה. וכן (שם): "וַיַּאֲכִלְךָ אֶת **הַמָּן**", האות מ' דגושה, והוא מלשון "מן" שאוכלים, ואם יקרא **הַמָּן** בלי דגש ב-מ', תשתבש המשמעות לשם אדם שקראו לו המן הרשע.

וכן בפסוק (במדבר כא ל): "**וַנַּשִּׁים** עַד נֹפַח", האות ש' דגושה, והוא מלשון שממה, ואם יקרא **וַנָּשִׁים** רפויה, תהיה המשמעות נשים נקבות. וכן כל **"אִשָּׁה"** שכתוב בתורה, אם יש דגש ב-ש', משמעותה אשה נקבה. אבל אם היא רפויה, משמעותה איש שלה. [רק שתמיד כשהכוונה בתורה לאיש שלה, כתוב "אִישָׁהּ" עם י' ומפיק ה'.] וכהנה דוגמאות רבות מאוד בכל המקרא. (ועיין להלן עמוד 181)

☜ "נו" עם דגש או בלי דגש

כמו כן יש לשים לב לתיבה שיש בסופה אותיות "נו", שאם ה-נ' דגושה, הוא לשון יחיד, ואם ה-נ' רפויה, הוא לשון רבים. כגון בפסוק (דברים טו יב): "כִּי יִמָּכֵר לְךָ אָחִיךָ הָעִבְרִי אוֹ הָעִבְרִיָּה וַעֲבָדְךָ שֵׁשׁ שָׁנִים, וּבַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִת **תְּשַׁלְּחֶנּוּ** חָפְשִׁי מֵעִמָּךְ. וְכִי **תְּשַׁלְּחֶנּוּ** חָפְשִׁי מֵעִמָּךְ לֹא **תְּשַׁלְּחֶנּוּ** רֵיקָם". ה-נ' דגושה, והוא לשון יחיד, שמדובר על העבד שמשלח אותו. אבל אם יקרא ב-נ' רפויה, הרי הוא משנה את המשמעות שכאילו מדובר על רבים, שמשלח אותנו. וכן בפסוק (שמות כה ב): "מֵאֵת כָּל אִישׁ אֲשֶׁר **יִדְּבֶנּוּ** לִבּוֹ", ה-נ' דגושה, שמדובר על האיש שנדבו לבו. אבל אם יקרא ב-נ' רפויה, הרי הוא משנה את המשמעות לרבים.

וכן בפסוק (שם יב טו): "וְלֹא תוֹתִירוּ **מִמֶּנּוּ** עַד בֹּקֶר, וְהַנּוֹתָר **מִמֶּנּוּ** עַד בֹּקֶר בָּאֵשׁ תִּשְׂרֹפוּ", ה-נ' דגושה. ומשמעות **מִמֶּנּוּ** - מהקרבן, שלא להותיר מבשר הקרבן, והנותר מהקרבן ישרף. אבל אם יקרא **מִמֶּנוּ** בלי דגש ב-נ', תהיה המשמעות, ממנו - מאיתנו, חס ושלום, שזו לשון קללה. (עיין תוס' מסכת ערכין טו רע"ב) וכן בפסוק (במדבר יד יא): "עַד אָנָה יְנַאֲצֵנִי הָעָם הַזֶּה... וְאֶעֶשֶׂה אֹתְךָ לְגוֹי גָּדוֹל וְעָצוּם **מִמֶּנּוּ**", נ' דגושה, דהיינו לשון יחיד, גדול ועצום מהעם הזה. וכן בפסוק (שם לה יט): "גֹּאֵל הַדָּם הוּא יָמִית אֶת הָרֹצֵחַ, בְּפִגְעוֹ בוֹ הוּא **יְמִתֶנּוּ**", ה-נ' דגושה, ומשמעותו שימית את הרוצח. אבל אם יקרא **יְמִתֻנּוּ** בלי דגש ב-נ', תשתנה המשמעות ללשון קללה, חס ושלום.

וכן להיפך, מנ' רפויה לנ' דגושה, כגון בפסוק (שמות יג טו): "וַיְהִי כִּי הִקְשָׁה פַרְעֹה **לְשַׁלְּחֵנוּ**", ה-נ' רפויה, והיא לשון רבים, שפרעה לא רצה לשלח אותנו. אבל אם יקרא ב-נ' דגושה **לְשַׁלְּחֵנוּ**, היינו לשלח אדם מסוים. וכן בפסוק (דברים כו ח): "**וַיּוֹצִיאֵנוּ** ה' מִמִּצְרַיִם בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה... **וַיְבִאֵנוּ** אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה", יש לשים לב שה-נ' רפויה, והיינו שהוציא אותנו והביא אותנו.

לאור כל האמור, בפסוק (שם ל יד): "כָּל נֵדֶר וְכָל שְׁבֻעַת אִסָּר **לְעַנֹּת** נָפֶשׁ, **אִישָׁהּ יְקִימֶנּוּ וְאִישָׁהּ יְפֵרֶנּוּ**", צריך לשים לב היטב שבתיבת **לְעַנֹּת** ה-נ' דגושה, והוא מלשון עינוי, ואם יקרא **לְעַנֹּת** ב-נ' רפויה, משמעותו לשון לענות תשובה. וכן תיבת **אִישָׁהּ** יקרא ב-ש' רפויה מלשון איש שלה, אבל אם יקרא ב-ש' דגושה, תהיה המשמעות אשה מלשון נקבה. וכן בתיבות "**יְקִימֶנּוּ**" "**יְפֵרֶנּוּ**", ה-נ' דגושה, מלשון יחיד, שהבעל הוא שיכול להקים את הנדר או להפר אותו, אבל אם לא ידגיש את ה-נ', הרי הוא משנה את המשמעות ללשון רבים.

בכל האמור לעיל, אם טעה החזן בקריאתו, הרי הוא שינה את המשמעות וחייבים להחזיר אותו.

כתב רבנו יעקב חיים סופר בספרו "כף החיים" (סימן קמב אות ט): **אם שינה בין דגש לרפה, פסל את קריאתו, שהרי משנה מיחיד לרבים ומרבים ליחיד. וראיתי איזה שליחי צבור שלא דקדקו בזה, וגערתי בהם והחזרתי אותם. ולכן מי שהופך, טועה הוא ומחזירים אותו.** (מה"ר אברהם ישראל זאבי בספר אורים גדולים. יד אהרן)

☜ ביטוי נכון של שם ה'

יקפיד לומר את אות ד' של שם השם בחולם, ולא כאותם הטועים לומר בשוא נח "אַדְנָי", והופכים את שם השם למשמעות אחרת, כמו (שמות כו כח): "וְאַדְנֵיהֶם כֶּסֶף". כמו כן, יקפיד לומר את שם השם מלרע, שהניגון באות נ', ולא מלעיל באות ד'. ויש להזהיר בזה עדות מסוימות שנגינתן בברכת כהנים משבשת את התיבות, והופכת מלרע למלעיל.

כתב הגאון בעל הנודע ביהודה: "אין ספק שקריאת שם השם הנכבד צריכה להיות מלרע, כלומר שהטעם למטה, וחזן העומד על דעתו לאומרו מלעיל, הוא עצמו מלרע, וידו על התחתונה. והמביא ראיה מאיזה חזנים שאומרים אותו מלעיל, אינו כדאי אפילו להשיב על דבריו, שפשוט שאין ללמוד מן החזנים". (שו"ת יביע אומר חלק ז סימן יד אות ג)

☜ ביטוי נכון של לֹא או לוֹ

כידוע יש הבדל בין תיבת לֹא ב-א' לתיבת לוֹ ב-ו'. כי תיבת **לֹא**, היינו לשון

שלילה, כמו: "לא תיקח", שפירושו אל תיקח. אבל "**לו** תיקח", פירושו, תיקח לו, תתן לו. כמו שנאמר (דברים טו יז): "נָתוֹן תִּתֵּן **לוֹ, וְלֹא** [ואל] יֵרַע לְבָבְךָ בְּתִתְּךָ **לוֹ**".

על כן, ישים לב להבדל הביטוי ביניהם, כי תיבת **לא**, מבטאים בפה קצת פתוח, ואילו תיבת **לו** מבטאים בפה סגור וקמוץ. למשל: נאמר בתורה (שמות כ יג): "**לֹא** תִּרְצָח", ואם החזן לא בקי בדקדוק, וקרא בפה סגור, הרי שהוא הפך את המשמעות לגמרי, חלילה. וכן בפסוק (בראשית לח טו): "כִּי **לֹא לוֹ** יִהְיֶה הַזָּרַע", ישים לב להבדיל בין הראשון לשני, ואם לא יבדיל, הרי הוא משבש את המשמעות לגמרי. וכן בפסוק (ויקרא יג ד): "וּשְׂעָרָה **לֹא** הָפַךְ לָבָן", ועוד רבים כיוצא בהם.

הלכה למעשה

אשרי הלוקח את הדברים לתשומת לבו, ולומד את הביטוי הנכון של האותיות, והניקוד, והדקדוק כהוגן. וגם מי שלא התרגל בצעירותו, אם מעט יתאמץ, יראה שבזמן קצר תתרגל לשונו ויזכה לקרוא ולהתפלל נכון. ומומלץ ללמוד בספר "אם למקרא" [להרב ניסן שירוני שליט"א], שמבאר את כללי הקריאה המדוקדקת, בטוב טעם ודעת. ועצה טובה, שבתחילה יתפלל רק בסידורים שמסומן בהם ההבדל בין שוא נע לשוא נח, ובין מלעיל למלרע, עד שילמד את הכללים ויזכרם היטב היטב. ועיין מעשה נורא ואיום בחוברת "סדר היום בהלכה ובאגדה" (עמוד 124) בחומרת היגוי האותיות והניקוד שלא כהלכה.

טעמי המקרא

טעמי המקרא הם קבלה בידינו איש מפי איש עד משה רבנו ע"ה שקיבלם מפי הקב"ה בהר סיני. ומעלתם גבוהה עד מאוד יותר מהנקודות, התגים והאותיות. ואדרבה, לגודל מעלת הטעמים והנקודות, לא ניתנו להיכתב בספר תורה.

על הקורא בתורה להכין את הפרשה בטעמי המקרא כהוגן, ולא ידלג על שום טעם. וכתב הרמ"א, אף שהטועה בטעמים, אין מחזירים אותו, אבל גוערים בו.

קריאת קודש

זו לשון מרן רבנו עובדיה יוסף זצוק"ל (חזו"ע שבת א עמ' דש)**: "ומכאן הנני פונה לכל מנהלי בתי הספר ותלמודי תורה בזמנינו, ללמד טעמי המקרא לתלמידים עוד קודם הגיעם לגיל בר מצוה... ולא כאותם מנהלים אשר אינם משגיחים כלל על זה, ורק כשהתלמיד מגיע לגיל בר מצוה, מלמדים אותו ההורים באופן פרטי קריאת מספר פסוקים בטעמים, כדי שיקראם כך בציבור. וזוהי תעודת עניות לאותם הורים ומורים, שאינם שמים לב על כך". עכ"ל.**

"וְעָשִׂיתָ הַיָּשָׁר וְהַטּוֹב"

לא כדאי ולא מומלץ שיקרא חתן הבר מצוה את כל הפרשה, כי לא יבצר שלא יהיו לו טעויות. ואף אם הוא באמת בקי בקריאה היטב היטב, לא כדאי שיקרא כן, כי התחרות מצויה בין הילדים, וכשילד אחד קורא את כל הפרשה, ישנם גם אחרים שחפצים להראות את כוחם, ולא כל אחד באמת יכול להכין היטב היטב את הקריאה, ונמצא שרבים יקראו בטעויות ושיבושים.

"תפשת מועט – תפשת, תפשת מרובה – לא תפשת"

על כן, הנכון ביותר שחתן הבר מצוה יקרא עלייה אחת בלבד, ואפילו די שיקרא שלושה פסוקים, ויכין אותם היטב היטב. כי "תפשת מועט תפשת, תפשת מרובה לא תפשת" (מסכת ראש השנה ד סע"ב). ויש נוהגים שחוזר החזן הקבוע על הקריאה שקרא חתן הבר מצוה, אף אם קרא ללא טעות כלל.

ומזקנים אתבונן, שכך ראיתי שהיה המנהג בבית הכנסת "חזון עובדיה" של מרן מלכא רבנו עובדיה יוסף זצוק"ל, שחתן הבר מצוה היה קורא רק שלושה פסוקים של סוף עליית שישי, ומעלים אותו לעליית "מוסיף" לאחר העולה השישי. וכך ראיתי גם כאשר בשבת אחת היו שלושה חתני בר מצוה, ואחד מהם היה הרב רחמים יוסף שליט"א בנו של מורנו הראשון לציון רבנו יצחק יוסף שליט"א, ושלושתם חזרו על שלושת הפסוקים הנ"ל. ובבית הכנסת "אהל רחל" של מורנו ורבנו הגאון רבי בן ציון אבא שאול זצוק"ל, היה נהוג שחתן הבר מצוה קורא עלייה אחת בלבד, ואחיו החזן ר' יעקב אבא שאול ז"ל היה חוזר על הקריאה שוב. ישמע חכם ויוסף לקח, היאך גדולי עולם אלו נהגו, ולא יחפש להראות את כוחו ואת כח בנו.

עליית מפטיר

יש נוהגים שחתן הבר מצוה עולה לעליית מפטיר. ואמנם אין זה כל כך מומלץ, כי מלבד שעליית מפטיר, היא העליה הכי פחות חשובה בסדר העולים, גם על פי הפשט וגם על פי הקבלה. הלוא גם טעמי ההפטרה, רבים לא בקיאים בהם, וקל וחומר לנער צעיר, ואין לקרוא בחוסר דקדוק וטעמים כהלכה. ובכל זאת, במקום שרגילים כך, וזהו רצונו של חתן הבר מצוה, יעשו את כל המאמצים שיכין היטב היטב את ההפטרה ללא שום טעות, הן בדקדוק והן בטעמים. (עיין ספר זוכר הברית סימן לו אות כד)

עליית קטן לתורה בשבת

חתן בר מצוה שעדיין לא מלאו לו י"ג שנה, ומכל סיבה שהיא הקדימו לו את העליה לתורה בשבת, רשאי לעלות לספר תורה ולקרוא את עלייתו, ומצטרף לשבעה עולים. וכל שכן שרשאי לעלות עליית מפטיר. שהרי כל קטן שהגיע לחינוך, רשאי לעלות לתורה, ובלבד שמנקה את גופו כהוגן. אבל אם לא ברור לנו כן, אין להעלותו, שהרי לא עונים אחריו 'אמן'.

כתב מרן מלכא זצוק"ל (שו"ת יחוה דעת חלק ד סימן כג): אמרו במסכת מגילה (כג ע"א): הכל עולים למנין שבעה ואפילו קטן. וכתב הרמב"ם, קטן היודע לקרוא בתורה ויודע למי מברכים, עולה למנין הקרואים. וכן פסקו הטור ומרן השלחן ערוך (סימן רפב ס"ג). ולכאורה כיון ששנינו (ראש השנה כט ע"א): כל מי שאינו חייב בדבר, אינו מוציא את אחרים ידי חובתם, אם כן איך קטן עולה למנין שבעה וקורא בתורה, וכמו שהיה נהוג בזמן התלמוד שהעולה לתורה קורא בעצמו? אולם בשו"ת הריב"ש כתב, כיון שאין הכל בקיאים לקרוא בתורה, לכך לא הטריחו על הציבור להעלות שבעה עולים שכולם גדולים ויודעים לקרוא, ותקנו שקטן היודע לקרוא, עולה. והתשב"ץ כתב שהקילו בקטן, מפני שהציבור יוצאים ידי חובתם בקריאת שאר העולים, שאין קריאת מספר שבעה עולים אלא לכבוד היום. והמאירי כתב, הקטן קורא בתורה, כי אין הכוונה אלא להשמיע לעם, ואין זו מצוה גמורה שנאמר בה כל שאינו מחויב בדבר, אינו מוציא אחרים ידי חובתם. וכן כתב הרא"ש בשם רבנו תם והנימוקי יוסף. וכיוצא בזה כתבו בשו"ת מהר"י מברונא, שבילי דוד, צמח צדק, תהלה לדוד.

ומנהגנו לצרף קטן לספר תורה למנין שבעה, כדין התלמוד והפוסקים ומרן השלחן ערוך. וגדולה מזו אני אומר שמעולם לא היה מנהג בארץ ישראל שלא להעלות קטן לספר תורה, וזאת על פי מה שכתב בספר בן אברהם בתשובות הגאון מהר"י בן יעיש, שמה שלא ראינו קטן עולה למנין שלושה, אינו משום שהמנהג כדברי האומרים שקטן עולה רק למנין שבעה ולא למנין שלושה, אלא משום שיש אנשים רבים בבית הכנסת הרוצים לעלות לספר תורה, ואין להניח גדולים ולקרוא קטנים במקומם. וטעם זה מוכרח הוא, אבל אם רצו להעלות קטן לספר תורה, בוודאי שהרשות בידם בין למנין שבעה ובין למנין שלושה, ואין כאן בית מיחוש ולא צד איסור כלל. עי"ש. [ולכן בזמנינו שהרגילות ברוב ככל המקומות למכור את העליות לספר תורה, ולא לחלקן בחינם, אם אביו של הקטן קנה לו עלייה, בודאי שרשאי לעלות לכתחילה. וכן עשינו מעשה לפני כמה שנים ששאלה אותי אשה אחת, אם היא רשאית לקנות עליה לספר תורה ביום ראש השנה לבנה היחיד שהיה כבן שתים עשרה. והשבתי שפשוט שכן, ואין בזה לא חשש כבוד הציבור ולא כלום, כי מכיון שמוכרים את העליות, הרי שכל הרוצה לעלות, שיעלה במחיר יותר ויעלה.]

ומה שכתב בשו"ת ישכיל עבדי, חדשים מקרוב באו והנהיגו בבתי הכנסת כמנהגם בחוץ לארץ להעלות קטן לספר תורה. ע"כ. אומר אני, מה בכך שנוהגים כהלכה כדין התלמוד והפוסקים, ואינם רוצים לקבל עליהם מנהגים אשר לא שערום אבותיהם. ואף אין בהם משום גדר וסייג לתורה. וכל שכן לפי מה שכתבנו שאין מנהג כלל לא בירושלים ולא בארץ ישראל להקפיד שלא להעלות קטן לספר תורה, שבוודאי שאין לחוש בזה כלל. ולא עוד אלא שאני אומר, שאפילו אם הציבור מסתפקים אם יש להם מנהג קבוע שלא להעלות קטן מימות אבותיהם, מעמידים אותם על דין התלמוד והפוסקים, ורשאים להעלות קטן לספר תורה ולקרוא בתורה בעצמו פרשת עלייתו, כדי לחנכו ולהרגילו בטעמי המקרא. וכבר ידוע שכל שיש ספק במנהג או בתקנה, מעמידים הדבר על עיקר הדין, וכמו שכתבו הרמ"א ורבים מהאחרונים.

קטן בפרשיות זכור ופרה

לכתחילה אין להעלות קטן לקריאת מפטיר בפרשיות זכור ופרה, כיון שהן מן התורה. ומכל מקום אם טעו והעלו קטן, לא ירד מהתיבה, אלא יברך הקטן את ברכות התורה, והחזן שהוא גדול יקרא בתורה בקול רם להוציא את הציבור ידי חובתם. (שו"ת יחוה דעת חלק א סימן פה)

חתן בר מצוה בפרשיות זכור ופרה

נער שנעשה בר מצוה בשבת, עיין להלן (עמוד 222) אם רשאי לעלות לקרוא בעצמו בתורה פרשיות זכור ופרה.

עליית קטן לתורה בשני וחמישי

אף על פי שלכתחילה לא מעלים קטן לתורה בימי שני וחמישי, מכל מקום כשיש צורך בדבר, וכגון חתן בר מצוה שחוגגים לו את טקס הנחת התפילין כמה ימים קודם שמלאו לו שלוש עשרה שנה, רשאי לעלות ולקרוא בתורה. ואף רשאי לקרוא בתורה לשאר העולים. (ועיין להלן עמוד 182)

בספר הרוקח דייק ממה שאמרו בגמרא מסכת מגילה (כג ע"א), הכל עולים למנין שבעה ואפילו קטן, מכאן משמע שדוקא בשבת שיש שבעה עולים, ראוי הקטן להצטרף, אבל בשני וחמישי שיש רק שלושה עולים, אין הקטן מצטרף. אולם מלשון הרמב"ם מבואר שקטן עולה גם למנין שלושה. וכן מתבאר בדברי רבנו ישעיה ושבולי הלקט. וכן כתב האור זרוע שקטן עולה גם למנין שלושה. ומה שאמרו עולה למנין שבעה, בא לחדש שאפילו בשבת הוא עולה, ולא תאמר הואיל וכבוד שבת חמור יותר, וגם יש קהל גדול הבא לבית הכנסת, אולי אין זה מכבוד הציבור שיעלה קטן, לכך בא להשמיענו שעולה. ומכל שכן בימי שני וחמישי שאין כל כך ציבור גדול בבית הכנסת, שהרבה טרודים במלאכתם, שבוודאי מותר לקטן לעלות למנין שלושה. וכן כתב מהר"ם מרוטנבורג בשם רבנו שמחה, שקטן עולה גם למנין שלושה. והובא בהגהות מיימוניות, ובמרדכי. וכן כתבו האבודרהם והמאירי, ומרן הבית יוסף בשם רבנו ירוחם. וכן מבואר בר"ן. גם בשו"ת התשב"ץ בתשובת הגאון רבי אברהם אבן טוואה כתב: מה ששאלת אם הקטן עולה למנין שלושה, הנה מזמן נשאלתי על זה, והורתי שעולה. וכמה אנשים התחילו לגמגם על הוראתי ואמרו, קטן עולה למנין שבעה שמענו, אבל למנין שלושה לא שמענו. ואמרתי להם מה נשתנה, והלא שבת יום שנתחייב בשבעה עולים הוא, וקטן עולה למנין העולים של חובת היום, אף בשני ובחמישי שחובת היום בשלושה, קטן עולה למנין. וכן דעת הרמב"ם. ואחר כך מצאתי לאדוני זקני הרשב"ץ בתיקון החזנים שכתב, וזו לשונו: קטן עולה בין למנין שבעה בין למנין שלושה. ואמרתי זה לאותם שגמגמו, ועמדו ולא ענו עוד. ע"כ.

ואף שיש חולקים בזה, אין לחשוש לספק ברכות, כמו שכתב הגאון רבי חיים פלאג'י בשו"ת חקקי לב בשם תשובת יוסף למר, שהוכיח בראיות נכוחות שאף לאומרים שקטן אינו עולה למנין שלושה, אם עלה, אין בזה חשש ברכה לבטלה. ע"כ. וכבר העיד הגאון המקובל רבי שמואל ויטאל, בספר חיים שנים ישלם, שראה גדולי עולם שעשו מעשה רב להעלות קטן לתורה אפילו למנין שלושה. וכתב, וכן נהגתי גם אני אחריהם. ועל כל פנים בנידוננו שחסרים לו מספר ימים למלאת שלוש עשרה שנה, ובאותו יום הוא מתחנך בהנחת תפילין בשמחה ובשירים, והוא כיום חתונתו ויום שמחת לבו, בודאי שיש להתיר לו לעלות לתורה. וגם בתשובת הרמב"ם מפורש, שבעת הצורך מותר להעלות קטן למנין שלושה. וכן כתב בשו"ת ויאמר יצחק בן וואליד, ושכן עשה מעשה רב. (שו"ת יחוה דעת חלק ב סימן טו, וחלק ד סימן כג. חזו"ע שבת ב רמח)

כהן קטן – גם אם החתן בר מצוה הנ"ל שטרם מלאו לו שלוש עשרה שנה, הוא כהן או לוי, עולה לתורה בעליית כהן או לוי ללא חשש.

כהן קטן בשבת

ציבור שאין להם כהן בגיל בר מצוה ומעלה, אלא כהן קטן שהגיע לגיל חינוך, רשאים להעלותו לעליית כהן בכל שבת, ואין בזה חלילה פגיעה ופחיתות כבוד לשאר העולים, כי הכבוד הוא לזרעו של אהרון הכהן, ומפאת יחוסו הוא עולה. (כן מפורש בגאונים, בראשונים ובאחרונים. חזו"ע שבת ב עמוד רמט) ומכל מקום אם אינם מעוניינים להעלותו מכל סיבה שהיא, וכגון שיש הרבה גדולים שרוצים לעלות לתורה, לא חייבים להעלותו.

חינוך מקטנות

טוב להרגיל את הילדים מידי פעם להכין קטע קטן של חמשה או ששה פסוקים, ויעלו לתורה ויקראו בתור עלייה רגילה או "מוסיף", ובלבד שיכינו את הקריאה היטב היטב, ויבחנו אותם שקוראים ללא טעויות. וכל שכן שטוב להרגיל את הנערים לאחר גיל בר מצוה שיקראו מידי פעם בתורה.

כתב מרן מלכא זצוק"ל (שו"ת יחוה דעת חלק ד סימן כג): מנהגינו פה עיר הקודש ירושלים ת"ו, להעלות קטן לספר תורה למנין שבעה כדין התלמוד והפוסקים ומרן השלחן ערוך. **ובפרט כשהנער קולו ערב ונעים, ובקי לקרוא בתורה עם טעמי המקרא בטוב טעם ודעת.** וזאת בכדי לחנכו ולהרגילו שכאשר יגיע למצוות, יוכל לשמש כשליח ציבור ולהוציא את הרבים ידי חובתם, ולא יבהל מאימת הציבור. ע"כ.

ואמנם, הן אמת שטוב להרגיל את הילדים וכל שכן את הנערים לקרוא בתורה, אך ברור שכל זה בתנאי שהכינו את הקריאה היטב, ובקיאים הם בביטוי האותיות, בניקוד, ובטעמים כהוגן. אבל אם אינם קוראים כהלכה, הרי שהעוון תלוי בצווארם של אבותיהם או של האחראים הנותנים להם לקרוא, וחטא הרבים נשאו. ומקרוב סיפר לי קורא בתורה ירא שמים וצנוע, על אחד המתפללים שהחליט שבכל שבת בנו [שזה עתה חגג בר מצוה] יקרא שלוש עליות אחרונות של הפרשה. ובהיות ולנער צעיר לא קל להכין כן בכל שבוע, על כן אינו קורא כיאות, וגם מאחר ואינו בקי בכללי הדקדוק היסודיים, הריהו טועה בטעויות המשנות את משמעות הענין.

ומעשה שהיה כשזכיתי לשהות בשבת שכולה תורה פרשת "בא" בעיר הקודש "צפת" תובב"א. והנה בקריאת התורה העלו נער כשבועיים לאחר שחגג "בר מצוה", שיקרא שלוש עליות ראשונות. וכשהגיע לפסוק: "**שַׁלַּח** עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי", במקום שיקרא "**שַׁלַּח**" ב-ל' דגושה שמשמעותו לשון ציווי, תשלח את עמי, הוא קרא "**שַׁלַח**" ב-ל' רפויה, שזהו לשון עבר, שכבר שלח אותם. והרי זו טעות שחייבים להחזיר אותו, וכשתקנתי אותו, לקח לו זמן לקלוט מה היא הטעות. וכשהגיע לפסוק: "**שַׁלַּח** אֶת הָאֲנָשִׁים וְיַעַבְדוּ אֶת ה' אֱלֹהֵיהֶם", שוב הוא קרא "**שַׁלַח**" ב-ל' רפויה, ותקנתי אותו. ואז גער בי אדם אחד, מה אתה מתקן אותו, לאט לאט הוא ילמד לקרוא טוב וכו'. וברור שהנהגה זו איננה נכונה כלל ועיקר. וכי הנער אמור להתרגל לקרוא כדת כהלכה על חשבון הציבור, ובינתיים יקרא להם בטעויות נגד ההלכה?! הלוא אם כבר הם מעוניינים שהוא יקרא, הרי שעליהם למנות מישהו הבקי בקריאה כהוגן שישמע אותו מקודם לכן שקורא כהלכה.

[ובדרך אגב מעין הדקדוק הנ"ל, יש לשים לב גם בתפילת העמידה בברכת "סלח לנו", שצריך לומר: "כִּי אֵל טוֹב **וְסַלָּח** אָתָּה", כשהאות ל' דגושה, והוא מלשון שהקב"ה סלחן אפילו הרבה פעמים, אבל הטועה לומר **וְסַלֶח** בלי דגש ב-ל', הריהו משבש את כל המשמעות, שהוא מלשון סלח בעבר. וכן בפסוק (תהלים פו ה): "כִּי אַתָּה ה' טוֹב **וְסַלָּח** וְרַב חֶסֶד לְכָל קֹרְאֶיךָ", אם יקרא **וְסַלֶח** בלי דגש ב-ל', תשתנה המשמעות.]

מכאן נלמד כמה חשוב שבכל ציבור יהיה להם תלמיד חכם שמנהיג את המקום בטוב טעם ודעת כדת וכהלכה. ובודאי שיש לעצור בעד נערים הרוצים לקרוא, כל שאינם בקיאים היטב. מה גם שפעמים רבות זכו הציבור שיש להם קורא הבקי בדקדוק ובטעמים כנאה וכיאה, וקולו ערֵב ונעים, ואילו הנער אף אם הוא בקי היטב בדקדוק, אבל אין קולו ערֵב כל כך, ואין הציבור חפצים שבכל שבת יקרא זה הנער שתים או שלוש עליות. על כן בודאי שיש לשקול היטב היטב את המציאות בכל מקום, ויעשו הכל כדת וכהלכה.

קריאת התורה על ידי קטן

לכתחילה אין לתת לקטן לקרוא את הקריאה כולה בשבת או בשני וחמישי. ואולם בשעת הדחק שלא נמצא איש גדול שיודע לקרוא בתורה עם הדקדוק והטעמים כדת, יכול הקטן הבקי לקרוא. וברור שעליהם להתאמץ ככל היותר מהר להשיג קורא גדול הבקי היטב כדת וכהלכה שיקרא להם.

חתן בר מצוה שחוגגים לו את טקס הנחת התפילין כמה ימים קודם שמלאו לו שלוש עשרה שנה, רשאי לקרוא בתורה לכל שלושת העולים.

בשו"ת משפט צדק כתב שמה שאמרו קטן עולה למנין שבעה, היינו שהוא רק מצטרף לשבעה עולים, אבל אינו רשאי לקרוא בתורה את כל הפרשה להוציא את הרבים ידי חובתם. והובא להלכה בכנסת הגדולה ומגן אברהם. וכן פסקו שו"ת רבנו ישראל מברונא, הגאון רבי זלמן, גנת ורדים, ערך השלחן, עיני דוד אמאדו, שו"ת צמח צדק מליבאוויטש. וסיוע לדבריהם מהר"ץ. וכן מבואר בריב"ש ובתשב"ץ שלא התירו אלא שיקרא את העלייה שלו, כפי מנהגם שהעולה לתורה היה קורא, אבל לא שיקרא לרבים את כל הפרשה. ואמנם המאירי כתב, שקטן קורא בתורה, כי אין הכוונה בקריאת התורה אלא להשמיע לעם, ואין זו מצוה גמורה שנאמר בה שכל שאינו מחוייב בה אינו מוציא אחרים ידי חובתם. וכיוצא בזה כתב הרא"ש בשם רבנו תם. ולפי זה נראה שרשאי גם לקרוא את הפרשה כולה, כיון שאין הקריאה אלא להשמיע לעם. וכן פסקו הפרי מגדים, תהלה לדוד, הרד"ל, אמת ליעקב אלגאזי, קרית חנה דוד, שפת אמת. אך מכיון שלא יצא הדבר מידי מחלוקת, לכן, לכתחילה אין לקטן לקרוא את הפרשה כולה. ובשעת הדחק שלא נמצא גדול היודע לקרוא כדת, יש לסמוך על המתירים. וכן פסקו בשו"ת סמא דחיי, והגאון מליסא בדרך החיים, והובא להלכה במשנה ברורה (סימן רפב סקי"ג). (שו"ת יחוה דעת חלק ה סימן כה, וחלק ז סימן ריז אות ב, וחלק ד סימן כג)

שכר לקורא בתורה

כתב הרשב"א: הגון וראוי יותר לקחת חזן בשכר מאשר בהתנדבות, כי כאשר החזן מקבל שכר, הוא מקפיד יותר ומתבונן ונזהר יפה. וגם על ידי זה, לא כל

הרוצה לעלות, יעלה. וכן כתב מרן בשלחן ערוך (סימן נג סכ"ב): שליח ציבור בשכר, עדיף יותר מבנדבה. ואף על החזנות בשבת, רשאי לקבל שכר, ואין בזה חשש איסור שכר שבת, כיון שזה לדבר מצוה. וחבל על אותם בתי הכנסת שאינם מתבטלים לדעתם הרחבה של חז"ל הקדושים, ומחפשים חזנים דוקא בחינם, והרי כבר אמרו רבותינו (חידושי הר"ן בבא בתרא ח ע"ב): "אין ציבור עני". וכמו שדואגים שיהיה כסף לשלם לחשמל ולפועל ניקיון וכדומה, אין סיבה שלא ישלמו גם לחזן טוב ירא שמים הבקי בתפילות ובקריאת התורה שיוציא את הרבים ידי חובתם לכתחילה על הצד הטוב ביותר.

☜ סדר העלייה לתורה

התורה חביבה

העולה לתורה, יעלה בדרך הקצרה לתיבה ובזריזות, מפני כבוד הציבור שלא ימתינו לו, וכדי להראות שחביבה עליו התורה וממהר לקרוא בה. ואם שתי הדרכים שוות, יעלה מצד ימין וירד מצד שמאל. (סימן קמא ס"ז ומשנ"ב ס"ק כב, כה)

כיצד מברכים?

קודם הברכה, יַרְאֶה הקורא לעולה את הפסוק שמתחיל לקרוא בו. ובעת הברכה יאחז העולה המברך על ידי מטפחת בשתי ירעות הספר למטה, [כי אין צריך לכסות את האותיות.] ולאחר הברכה יסיר את ידו השמאלית וישאיר את יד ימינו על היריעה הימנית במשך כל הקריאה, וטוב שגם החזן יאחז בידו השמאלית במטפחת את היריעה השמאלית במשך כל הקריאה. וכשהעולה לתורה הוא הקורא בעצמו, ימשיך לאחוז בשתי ידיו בשתי היריעות גם בעת הקריאה. (סימן קלט סעי' ד, ה, יא)

בגמרא מסכת סוכה (מא ע"ב) אמרו, כך היה מנהגם של אנשי ירושלים, אדם יוצא מביתו ולולבו בידו, הולך לבית הכנסת לולבו בידו, קורא קריאת שמע ומתפלל ולולבו בידו, **קורא בתורה ונושא את כפיו, מניחו על גבי קרקע.** הולך לבקר חולים ולנחם אבלים לולבו בידו, נכנס לבית המדרש משגר לולבו ביד בנו וביד עבדו וביד שלוחו, להודיעך כמה היו זריזים במצוות. ע"כ. וכתבו הטור ומרן הבית יוסף (ס"ס קלט) בשם ספר המנהיג, שממה שאמרו שכשקורא בתורה, מניח את הלולב בארץ, למדנו שהקורא בתורה אוחז בעמודי התורה בשעת הברכה והקריאה, שאם לא כן שימשיך לאחוז בלולב ולקרוא בתורה. וכן כתב הראבי"ה, מקובלני שבשעת הברכה אוחז בעמודי התורה. וכן כתב בארחות חיים: צריך הקורא בתורה לאחוז כאילו קיבלה עכשיו מהר סיני. ואמרו בתלמוד ירושלמי: אמר רבי יוסי בר בון, כשעולה לדוכן לברך, יאחוז המברך עמוד ספר התורה בידו, שנאמר (דברים לא כו): "לָקֹחַ אֵת סֵפֶר הַתּוֹרָה **הַזֶּה**". ואמרו בבראשית רבה: "לֹא יָמוּשׁ סֵפֶר הַתּוֹרָה **הַזֶּה** מִפִּיךָ" (יהושע א ח), מלמד שהיה ספר תורה בידו של יהושע, שאין לומר "הזה" אלא למי שתופס החפץ. וכשסיים אומרים לו: "חזק ואמץ". ומכאן יצא המנהג לומר למסיים לקרוא בתורה בכל פעם, "חזק".

כתב בכף החיים (שם אות כד), כשעולה לקרוא בתורה, לא יאחז בתיק הספר אלא ביריעה

עצמה, יד אחת מצד זה ויד אחת מצד זה, ויאחז על ידי מפה של הספר ולא ביד ממש. וכן ראיתי למרן מלכא זצוק"ל שאחז בשתי ידיו בשתי יריעות הספר למטה על ידי מטפחת בעת הברכות, ונשאר כך בעת הקריאה שהיה קורא בעצמו. וכן מבואר בב"ח, הט"ז, עטרת זקנים ועוד.

מנהג בני אשכנז בעת הברכה לאחוז בשני עמודי העץ של ספר התורה, ולסגור את העיניים או להטות את הפנים לצד שמאל, שלא יהיה נראה שמברך מתוך הכתוב בספר. (הרמ"א סימן קלט סעיף ד, ומשנה ברורה ס"ק יח)

קול רם

כתב מרן השלחן ערוך (סימן קלט ס"ו): "אומר ברכו והברכות בקול רם, והאומרם בלחש, טועה". ויזהר בזה מאוד, כי המברך בלחש הריהו גזלן, שגוזל את הציבור ממצוה של עניה אחריו. ויש אומרים שלא יצא ידי חובה, וצריך לברך שוב. אך להלכה לא חוזר לברך, כי ספק ברכות להקל. וכתב המשנה ברורה (ביאור הלכה סימן נז): "ובדבר הזה נכשלים בעוונות הרבים הרבה אנשים שמברכים על התורה בלחש, ושומעים ממנו רק הסמוכים לו העומדים על הבימה, ועל ידי שהם עונים נשמע למרחוק לקהל, ומחטיאים בעצלותם את הרבים".

על כן, חובה קדושה להדריך את חתן הבר מצוה לומר "ברכו" וברכות התורה כראוי, במבטא נכון ובקול רם. וטוב שיעשה חזרות מקודם לכן בבית, כדי שיהיה בקי ורגיל כדת. וברור שכשעושה חזרות, יאמר את הברכות בלי שם השם, ויאמר כך: ברכו את השם המבורך, ברוך השם המבורך לעולם ועד. ברוך אתה השם, אלוקינו מלך העולם..., וכשיחזור היטב, יבוא לבית הכנסת כשהוא מוכן, וגם לא תהיה לו אימת ציבור.

קריאה עם החזן

העולה לתורה חייב לקרוא יחד עם החזן, ואם אינו קורא עמו, יש חשש שברכותיו לבטלה. ומבואר בזוהר הקדוש שיקרא עם החזן בלחש מאוד שאפילו אוזניו לא ישמעו. (סימן קמא ס"ב. ה"ע ג קכט)

עם הארץ שלא יודע לקרוא, לכתחילה אין להעלותו לתורה. ומכל מקום אם כבר עלה או במקום בושה או צורך גדול, כגון ביום פקודת השנה, יש להקל לו. (סימן קמא ס"ב. שו"ת יביע אומר חלק ט סימן פג אות ז. חזו"ע שבת ב רס. ועיין שו"ת שמש ומגן ח"ד סימן כז)

מיושב

כתב מרן השלחן ערוך (סימן קמו ס"ד): אין הציבור צריכים לעמוד בעת שקוראים בתורה.

כן מובא בטור ובבית יוסף בשם רב שר שלום גאון. וכן כתב בספר המנהיג: "אותם שעומדים בפני ספר התורה משעת הוצאת הספר עד שעת חזרתו להיכל, טועים בפירוש הפסוק (נחמיה ח ה): "וַיִּפְתַּח עֶזְרָא הַסֵּפֶר לְעֵינֵי כָל הָעָם... וּכְפִתְחוֹ **עָמְדוּ** כָל הָעָם", ופירוש "עמדו", אינו לשון עמידה ממש אלא לשון שתיקה, כמפורש בגמרא (סוטה לט ע"א): שכיון שנפתח ספר תורה, אסור לספר [לדבר] אפילו בדבר הלכה, שנאמר: "וּכְפִתְחוֹ עָמְדוּ כָל הָעָם", ואין עמידה אלא שתיקה, שנאמר (איוב לב טז): "כִּי עָמְדוּ לֹא עָנוּ עוֹד". וכן כתב המרדכי, ושכן מבואר בתלמוד ירושלמי. וכן דעת הפר"ח והגר"א ועוד. וכן נהג רבנו האר"י ז"ל שלא לעמוד. **ואמנם יש מבני אשכנז הנוהגים לעמוד בעת הקריאה.** מאחר שמהר"ם מרוטנבורג היה עומד. (בית יוסף סימן קמא וברמ"א סימן קמו סעיף ד)

גאוה

ספרדי הרוצה לעמוד בעת קריאת התורה במקום שנוהגים לשבת, יש בזה משום יוהרא, חלילה, ואינו רשאי לעשות כן. (ה"ע א צא)

כתב בשו"ת קול אליהו, מאחר שפסק מרן בשלחן ערוך שאין צריך לעמוד בעת קריאת התורה, על כן יחיד הרוצה להחמיר ולעמוד בפני גדולים ממנו, חייב נידוי, כעין מה שאמרו בגמרא בבא קמא (פא ע"ב). ואפילו שלא בפני גדולים ממנו, אינו רשאי להחמיר, כמו שכתב הר"ן (קידושין לג ע"א) לגבי בעלי אומניות שאינם רשאים לעמוד מפני תלמידי חכמים בשעה שעוסקים במלאכתם, שאם זה יעמוד, יִירָאו האחרים שאינם עומדים, כמו שמזלזלים הם בכבוד תלמידי חכמים. והוא הדין לענין העמידה בעת קריאת התורה.

ולצערנו הרב, ניתן לראות פה ושם בחורים ספרדים בעלי רגשי נחיתות, ומחפשים כמה שיותר להדמות לבני אשכנז, ואחד הדברים הוא שעומדים בכל קריאת התורה. ולפחות אם היו עומדים בבית הכנסת שכולם אשכנזים, ניחא, כי אין להיות יוצא דופן, וכמו שאמרו במסכת דרך ארץ (פרק ד הלכה ה): "לא יהא יושב בין העומדים, ולא עומד בין היושבים". אבל הבעיה, שכאשר הם באים לשבתות חופשה מהישיבה, ומתפללים עם אביהם בבית הכנסת שכולם ספרדים, פתאום שם הם יוצאי דופן ועומדים?! זה פלא גדול, והתנהגות מוזרה הנובעת מדימוי עצמי נמוך עד מאוד.

ברכה אחרונה

בגמר הקריאה, אוחז העולה בשני צידי הספר למעלה, ומכסה את האותיות במטפחת ומברך, וישאירהו מכוסה עד העולה הבא. שאין זה כבוד לספר תורה שישאר פתוח עד שיבוא אחר. **ומנהג בני אשכנז לסגור את הספר ולברך, ולהשאירו סגור עד העולה הבא.** (סימן קלט סעי' ד, ה)

כיבוד אב

בסיום עלייתו לתורה של חתן הבר מצוה, יגש אל אביו וינשק את ידו ואביו יברכו. וכן יעשה בכל פעם שיעלה לתורה, שזה בכלל מצות עשה של כיבוד אב שציונו האל לכבדו. (בן איש חי שנה א פרשת ויקרא אות יא)

טעות בברכות

כבר כתבנו לעיל שמאוד חשוב שחתן הבר מצוה יעשה חזרות היטב, ויבוא לבית הכנסת כשהוא מוכן ומזומן בברכות ובקריאה כהוגן. ומכל מקום אם עדיין מחמת אימת הציבור, הוא התבלבל ושכח לומר "ברכו", והתחיל מיד בברכה, אם נזכר כשאמר ברוך אתה ה', יאמר: "לַמְּדֵנִי חֻקֶּיךָ", כדי שֶׁיֵּרָאֶה כאומר פסוק (תהלים קיט יב): "בָּרוּךְ אַתָּה ה', לַמְּדֵנִי חֻקֶּיךָ", ויחזור לומר "ברכו...". וכמו כן, אם אמר ברוך אתה ה' אלוקינו, ונזכר, ימשיך: "כָּרַת עִמָּנוּ בְּרִית בְּחוֹרֵב", שֶׁיֵּרָאֶה כאומר פסוק (דברים ה ב): "ה' אֱלֹהֵינוּ כָּרַת עִמָּנוּ בְּרִית בְּחֹרֵב". אבל אם נזכר לאחר שאמר "מלך", ימשיך את הברכה, ולא יחזור לומר ברכו.

הברכה הראשונה שקודם הקריאה, היא: "אשר **בחר בנו** וכו'". והברכה האחרונה שלאחר הקריאה, היא: "אשר **נתן לנו** וכו'". ואם טעה בברכה הראשונה וברך "אשר נתן לנו", אם עדיין לא חתם "ברוך אתה ה'", יחזור לומר "אשר בחר בנו", אבל אם אמר שם ה', לא יחזור. ולאחר הקריאה יברך "אשר בחר בנו". ואם טעה וברך שוב "אשר נתן", אינו חוזר.

כמו כן, אם טעה בברכה האחרונה, וברך "אשר בחר בנו", אם עדיין לא חתם "ברוך אתה ה'", יחזור לומר "אשר נתן לנו", אבל אם אמר שם ה', לא יחזור.

הפסק בקריאה ובברכות

אחר שברך ברכה ראשונה, אסור לדבר עד לאחר הקריאה והברכה האחרונה.

אם טעה ודיבר לאחר הברכה קודם שהתחיל לקרוא, אפילו מילה אחת שלא מענין הקריאה, ואפילו בדברי תורה, הרי זה הפסק וחוזר לברך. אבל אם דיבר מענין הקריאה, לא חוזר לברך. ובכל אופן אם דיבר לאחר שקרא פסוק אחד, אינו חוזר לברך. שכיון שהתחיל במצוה, נמצא שהיה לברכה על מה לחול. (סימן קמ ס"ב ומשנ"ב)

חתן שהתרגש

חתן בר מצוה שהתרגש מאוד בקריאת התורה עד שאינו יכול להמשיך לקרוא, יעלה אחר תחתיו ויחזור לקרוא מתחילת הקריאה שקרא החתן. ולכתחילה לא יברך ברכה ראשונה, אלא רק ברכה אחרונה לאחר הקריאה. והמברך גם ברכה ראשונה, יש לו על מה לסמוך. (ה"ב ז קפב)

☜ מנין העולים

מנין העולים לספר תורה, בשני וחמישי: שלושה. בראש חודש ובחול המועד:

ארבעה, אין פוחתים מהם ואין מוסיפים עליהם. ביום טוב: חמשה. ביום הכיפורים: ששה. ובשבת: שבעה, מלבד המפטיר. אין פוחתים מהם, אבל מותר להוסיף עליהם עוד עולים נוספים.

שני חתנים

גם אם יש שני חתני בר מצוה בשני וחמישי, אין להעלות עולה נוסף כדי לכבד את שניהם. אולם רשאים לבקש מהכהן שיצא לחוץ, וכך יעלו את שניהם. ואם אין עשרה אנשים מבלעדי הכהן, או שאין הכהן רוצה לצאת, יאמרו: "אף על פי שיש כאן כהן, יעמוד ישראל במקום כהן בכבוד".

מרן הבית יוסף (אורח חיים סימן קלה) כתב, שלדעת הריצב"א אם היו שני חתנים בבית הכנסת והם ישראלים, מותר להעלות עולה נוסף בשני וחמישי, ויעלו בסך הכל ארבעה, שכיון שיום טוב שלהם הוא, דינו ככל יום טוב שמותר להוסיף. אבל לדעת המרדכי אין זה נחשב מועד אלא לגבי החתנים עצמם, אבל לא לגבי אחרים. וכתב מרן בבדק הבית: "ואנו לא נהגנו להוסיף בשני וחמישי בשביל חתנים, וגם לא שמענו מי שנהג כן". אבל הרמ"א (סימן קלה סעיף א) פסק כדעת הריצב"א. עי"ש. ומכל מקום גם במקום שנהגו כדעת הרמ"א להקל בשני חתנים, עדיין אין להוסיף על זה ולהקל גם בשני חתני בר מצוה.

והנה כתב הגאון רבנו שלמה קלוגר, מנהג האשכנזים בארץ ישראל להעלות לספר תורה ישראל במקום כהן, מפני שמצוי שם אורחים שרוצים להעלותם לתורה, ואפילו הכהן נמצא בבית הכנסת, כי מן הסתם הכהן מוחל, כי זו הדרך להעלות אורחים לתורה, וגדול כבוד הבריות, ואומר השליח ציבור "אף על פי שיש כאן כהן, יעמוד ישראל במקום כהן". והוא הדין בנידונינו שהוא יום שמחת הבר מצוה, אפשר לעשות כן. ורק באופן קבוע, למכור את כל העליות עם עליית כהן, ולבטל מצות עשה של "וקדשתו", אינם רשאים. ומכל מקום כיון שבשו"ת ויען יצחק ובשו"ת לב חיים, לא התירו גם באקראי שיעלה ישראל במקום כהן כשהכהן נמצא בבית הכנסת, שמא יאמרו שכהן זה פגום ולכן אינו עולה לתורה, על כן לכתחילה יש לבקש מהכהן בדרך כבוד לצאת מבית הכנסת לכבוד בעלי השמחה, שחביבה מצוה בשעתה. ורק אם יסרב לצאת, נסמוך על עיקר ההלכה שכתבו מרן הבית יוסף (סימן קלה סוף אות ד) ועוד, שאף על פי שהכהן נמצא בבית הכנסת יאמר השליח ציבור: אף על פי שיש כאן כהן, יעמוד ישראל במקום כהן. גם המאמר מרדכי כתב, המנהג פשוט במקומנו שכשיש מילה בשני וחמישי, אין הכהן עולה לתורה, אלא אבי הבן, הסנדק והמוהל הם העולים, והעיקר אצלי בטעם זה, כי הכהנים מוחלים על כבודם וחולקים כבוד לבעלי הברית ולנטפלים במצות המילה, ויש להם רשות למחול. וכיון שבעלי הברית יום טוב שלהם הוא וניכר הדבר, אין לחוש שמא יבואו הציבור למצה ומריבה חלילה. (שו"ת יביע אומר חלק ו אורח חיים סימן כג. וחלק ט סימן קה אות ג. וחלק י סימן נד אות כא)

עליית ראשון

אם אין כהן בבית הכנסת, טוב שיכבדו את חתן הבר מצוה לעליית ראשון. כן כתב הפרי חדש לגבי חתן בתוך שבעת ימי המשתה, על פי מה שאמרו בגמרא (מועד קטן כח ע"ב): מנין לחתן שמיסב בראש, שנאמר: "כֶּחָתָן יְכַהֵן פְּאֵר", מה כהן בראש אף חתן בראש. ע"כ. והרי גם חתן הבר מצוה מכהן פאר בהנחת התפילין, שהן נקראות "פאר".

קרובי משפחה

המנהג שלא להעלות לתורה אב ובנו או שני אחים זה אחר זה, מחשש לעין הרע, אלא עולה אחר מפסיק ביניהם. ויש מחמירים גם בסבא ונכד, או בחתן וחמיו. ובמקום צורך, יש להקל. (סימן קמא סעיף ו ומשנ"ב שם)

על כן, אם רוצים להעלות את חתן הבר מצוה ואת אחיו, יעלה חתן הבר מצוה ראשון, ואדם אחר יעלה לעליית שני ביניהם, ואחיו יעלה שלישי.

אם טקס הנחת התפילין חל ביום שמוציאים בו שני ספרי תורה, כגון בראש חודש טבת שהוא גם חנוכה, רשאים לעלות לתורה אב ובנו או שני אחים זה אחר זה, זה לעליית שלישי בקריאה של ראש חודש, וזה לעליית רביעי בספר השני בקריאה של חנוכה.

חתן בר מצוה מחלל שבת

חתן בר מצוה המחלל שבת ובא לבית הכנסת להנחת תפילין או לשבת חתן, רשאים להעלותו לתורה. (עיין ה"ע ג קכ, קכג) ומה טוב שרב בית הכנסת, ידבר על לב הנער, ויקרבו אליו בעבותות אהבה וחיבה, ואט אט יביאהו לשיעורי תורה ויראה לו את נועם השבת והמצוות, עד שהקב"ה יערה עליו רוח טהרה ממרום, ויעלה במסילה העולה בית אל.

אף על פי שמחלל שבת בפרהסיא [בפני עשרה יהודים], אין להעלותו לכתחילה למנין שבעה עולים בשבת, אלא רק לעליית מוסיף. אולם אם הוא חתן שרגילים להעלותו שלישי, ואם לא יעלוהו יש חשש שתגרם מריבה ומחלוקת, מותר להעלותו, אלא שיוסיפו על מנין העולים עוד יהודי אחד כשר. ובימי שני וחמישי שאי אפשר להעלות מוסיף, יש לסמוך על הפוסקים הסוברים שמחללי שבת בזמנינו הריהם כתינוקות שנשבו, מפני שאינם יודעים את חומר הענין, ולא קיבלו תוכחה כראוי. וכמו שכותב הרמב"ם (הלכות ממרים פרק ג הלכה ג) לגבי הקראים: ובני התועים האלה ובני בניהם שהדיחו אותם אבותיהם, ונולדו בין הקראים וגידלו אותם על דעתם, הרי הם כתינוק שנשבה ביניהם וגידלוהו ואינו זריז לאחוז בדרכי המצוות, שהרי הוא כאנוס. ואף על פי ששמע אחר כך שהוא יהודי, וראה היהודים ודתם, הרי הוא כאנוס, שהרי גידלוהו על טעותם. וכך אלו שאמרנו, האוחזים בדרכי אבותיהם הקראים שטעו. לפיכך ראוי להחזירם בתשובה, ולמושכם בדברי שלום עד שיחזרו לאיתן התורה. ע"כ.

ומה שאומרים שמחלל שבת בפרהסיא דינו כמומר לכל התורה כולה, מפני שעושה מעשיו בחוצפה ובריש גלי קבל עם ועדה, הוא דוקא כאשר כל העדה כולם קדושים שומרי שבת, אבל בזמן הזה שבעוונות הרבים פשתה המספחת, והופקר איסור חילול שבת בפומבי ובראש כל חוצות, ואינם מבינים את האיסור וחומרתו, אין לו דין מומר לכל התורה. וכמו שכתבו המהרש"ג, שו"ת זקן אהרן וואלקין ועוד. וכמה צריך להיות מתון בעניינים אלו, שלא לדחות אבן אחר הנופל, וכמו שאמרו חז"ל (סוטה מז ע"א), לעולם תהא שמאל דוחה וימין מקרבת. ובשו"ת לב אברהם ויינפלד כתב, שאותם שהם בגדר תינוקות שנשבו, יש לקרבם ולצרפם לתפילה. ורב גדול העיד לפני, כי בשיקגו היה איש יהודי שהיתה חנותו פתוחה בשבת ובא לבית מדרשו, וביקש לעלות לתורה כי היה לו יום השנה של אביו, והרב ציוה להעלותו לעליית

מוסיף. והיו חרדים שערערו אחריו, וסופו של דבר התקרב האיש ונעשה בעל תשובה, והוא ובני ביתו שומרי תורה ומצוות. וכמה גדולים דברי חכמים שאמרו: "לעולם תהא שמאל דוחה וימין מקרבת". וכל ערום יעשה בדעת. עכת"ד. וכתב החפץ חיים שמצוה לאהוב אותם, מאחר ואין אנו יודעים להוכיח. וכל שכן בחתן בר מצוה שהוא ממש תינוק שנשבה, וזה עתה התחייב במצוות, ולא הספיק לעמוד על דעתו ולבחור לו את דרך החיים, וכל מה שעושה הוא רק ממה שחינכוהו.

וכתב הרמב"ם באגרתו (בסוף מאמר קידוש ה' עמוד מז) וזו לשונו: ואין ראוי להרחיק עוברי עבירה ומחללי שבת, ולמאוס אותם, אלא יש לקרבם ולזרזם בעשיית המצוות. וכבר אמרו חז"ל, שהפושע ברצון, כשיבוא אל בית הכנסת להתפלל, מקבלים אותו, ואין נוהגים בו מנהג בזיון. וסמכו על זה מדברי שלמה המלך עליו השלום (משלי ו ל): "לֹא יָבוּזוּ לַגַּנָּב כִּי יִגְנֹוב, לְמַלֵּא נַפְשׁוֹ כִּי יִרְעָב", אל יבוזו לפושעי ישראל שבאים בסתר לגנוב מצוות. עכ"ל. (ועיין עוד בחוברת "כשרות המטבח בהלכה ובאגדה" בענין יין של מחללי שבת)

קדיש לאחר עליית שלישי

העולה עליית שלישי בימי שני וחמישי אומר חצי קדיש בסיום עלייתו לתורה. וגם חתן בר מצוה שעלה לעליית שלישי יאמר קדיש זה, כי הקדיש הוא על עצם הקריאה בתורה. ואולם אם חתן הבר מצוה הוא מאותן עדות שמקפידות שלא לומר קדיש זה כשההורים בחיים, לא יאמר הוא את הקדיש אלא מישהו אחר.

כתב מרן מלכא זצוק"ל (חזו"ע אבלות א עמוד שמג): ראיתי לרבים וגדולים בתורה שנמנעים לומר קדיש שלאחר קריאת התורה כשהוריהם עודם בחיים. ואף על פי שנוהגים אצלנו הספרדים שהעולה עליית משלים אומר קדיש, ולא כמנהג אשכנז שהשליח ציבור אומרו, הם נמנעים מזה, והשליח ציבור אומר קדיש במקומם. ואם גם הוריו של השליח ציבור בחיים, עומד אחד מהקהל ואומר קדיש. ויש להם על מה שיסמוכו. ע"כ.

ברכת "שפטרני מעונשו של זה"

בלי שם ומלכות

בהגיע חתן הבר מצוה לגיל שלוש עשרה שנה ויום אחד, יאמר אביו בלי שם ומלכות: "ברוך שפטרני מעונשו של זה". (הרמ"א סימן רכה ס"ב ומשנה ברורה, בן איש חי שנה א פרשת ראה סעיף יז. שו"ת יביע אומר חלק ו אורח חיים סימן כט אות א, וחלק י סימן נה אות ו על שו"ת רב פעלים חלק ג. חזו"ע ברכות עמוד רנב, תכט)

הפוסקים הביאו את המקור למנהג זה מהמדרש (בראשית רבה פרשת תולדות פרשה סג סימן י), אמר רבי אלעזר, צריך אדם לטפל בבנו עד שלוש עשרה שנה, מכאן ואילך צריך שיאמר, "ברוך שפטרני מעונשו של זה". ותהילות לאל, האיר השם את עיני, ומצאתי בפירוש רבנו יהונתן מלוניל על הרי"ף במסכת שבת (נה ע"ב) שכתב מקור לדין זה בשם התלמוד ירושלמי, וזו לשונו: ובירושלמי כתוב, כשמגיע קטן לשלש עשרה שנה ויום אחד, מברך האב "ברוך המקום שפטרני מעונשו של זה". ע"כ. ואמנם בתלמוד ירושלמי שלפנינו, זה לא נמצא, אבל ברור שנאמן עלינו

רבנו יהונתן מלוניל שהוא אחד מרבותינו הראשונים הקדמונים [תלמיד הראב"ד], שמעיד שכך ראה בירושלמי לפניו. וידוע שלצערנו הרב, מאמרים רבים וחלקים רבים מהתלמוד ירושלמי נאבדו מאיתנו במשך הדורות והזמנים.

והנה תלמיד מהר"ם מרוטנבורג הביא בשם המדרש, שצריך לברך ברכה זו בשם ומלכות: ברוך אתה ה', אלוקינו מלך העולם, שפטרני מעונשו של זה. ובספר מהרי"ל כתב: מהרי"ל בזמן שנעשה בנו בר מצוה וקרא בתורה, היה מברך ברוך אתה ה', אלוקינו מלך העולם, אשר פטרני מעונשו של זה. וכן מובאת במרדכי ברכה זו בשם ומלכות. גם בארחות חיים כתב, שרב יהודאי גאון, קם על רגליו בבית הכנסת ובירך ברכת שפטרני מעונשו של זה, בפעם הראשונה שקרא בנו בתורה. ומפשטות לשונו משמע שבירך בשם ומלכות.

גם בספר הישר לרבנו תם בענין הברכה על הדלקת נרות שבת, כתב, וברכה זו נמצאת באגדה, וכן איתא בסדר רב עמרם, וכמה ברכות מצאנו בסדר רב סעדיה, ובהלכות רב יהודאי גאון, אף על פי שאינן כתובות בש"ס, וכל שכן ברכה זו שכתובה בספרי אגדה. ע"כ. ולפי זה גם ברכה זו "שפטרני מעונשו של זה" שנזכרה במדרש, יש מקום לברכה בשם ומלכות. וכן כתב בביאורי הגר"א (סימן רכה) שהעיקר לאומרה בשם ומלכות. וכן כתב החיי אדם, ושכן נהג הגר"א. וכן פסקו בקיצור שלחן ערוך, מגן גיבורים, מגלה עמוקות, וערוך השלחן.

ואמנם הרמ"א בדרכי משה (סימן רכה) הביא את המדרש ודברי מהרי"ל, וכתב, ולא מצאתי ברכה זו בגמרא. וקשה עלי שיברכו ברכה שלא נזכרה בגמרא. וכן פסק בהגה שטוב לברך ברכה זו בלי שם ומלכות. והיינו על פי מה שכתב הרא"ש שמה שכתבו הגאונים שיש לברך בפדיון בן בכור בשם ומלכות "אשר קידש עובר ממעי אמו...", לא נהגו באשכנז וצרפת, כי לא מצאנו שמברכים שום ברכה שלא הוזכרה במשנה או בתוספתא או בגמרא, כי אחרי שסידרו רב אשי ורבינא את הגמרא לא התחדשה שום ברכה. גם מרן הבית יוסף (ס"ס רז) העיר על מה שכתבו הרא"ש והטור על פי הירושלמי לחתום בברכת בורא נפשות, "ברוך אתה ה' חי העולמים", שתלמידי רבנו יונה כתבו, שכיון שלא הוזכרה חתימה בתלמוד שלנו, הנכון לחתום רק "ברוך חי העולמים". וכתב הרשב"א, שכן ראוי לנהוג. ומזה למד מרן הבית יוסף (סימן קכז) לענין החתימה במודים דרבנן, שאף שבירושלמי כתוב שחותם "ברוך אתה ה' אל ההודאות", אך כיון שבגמרא שלנו לא נזכר לחתום בשם, יחתום רק "ברוך אל ההודאות". וכן כתב רבנו אליהו מלונדריש. ומבואר שכל שלא נזכרה הברכה בש"ס אין לאומרה בשם ומלכות. וכן פסקו בספר יוסף אומץ יוזפא, עמק ברכה, אמת ליעקב אלגאזי, לדוד אמת, בירך את אברהם, היעב"ץ, חסד לאלפים ובן איש חי. וכן פשט המנהג שלא לברך בשם ומלכות, שספק ברכות להקל.

והנה בספר לקט יושר כתב, כשקרא בספר תורה בנו של רבנו ישראל איסרלן בעל תרומת הדשן, אמר הרב, "בריך רחמנא מלכא דעלמא שפטרני מעונשו של זה", כיון שלא נזכרה ברכה זו בתלמוד. ואולם יש לומר שלדעת רבנו ישראל איסרלן מעיקר הדין יש לברך ברכה זו בשם ומלכות, וכמו שגם רבו מהרי"ל עשה מעשה רב כנ"ל וברך בשם ומלכות כשנעשה בנו בר מצוה וקרא בתורה. אך הואיל ולא נזכרה ברכה זו בתלמוד, לכן לרווחא דמילתא בירך בלשון "בריך רחמנא", כי גם נוסח זה נחשב כברכה. אבל לעולם אם לא היה ברור לו שיש לברך ברכה זו, לא היה מברך גם בלשון "בריך רחמנא", וכמו שכתבו הפרי מגדים, חוות דעת, בגדי ישע, רבי עקיבא איגר, יגל יעקב ועוד רבים, שגם המברך בלשון לעז כמו בשפה ארמית וכיוצא, יש בזה חשש של ברכה לבטלה, ושכן מוכח מלשון הרמב"ם. (ועיין עלון "ותתענג בדשן" גליון מס' 83 ותרוה נחת)

ביאור נוסח הברכה

המגן אברהם (סימן רכה סק"ד) פירש, "שפטרני מעונשו של זה", היינו שעד עכשיו אם היה הבן חוטא, היה האב נענש כי לא חינכו, אבל מכאן ולהבא אין האב נענש. אך הלבוש פירש להיפך, שעד עכשיו הבן היה נענש בעוון האב, כמו שאמרו בגמרא (שבת לב ע"ב), בעוון נדרים, בנים מתים כשהם קטנים, וכן בעוון ביטול תורה. אבל מבן י"ג שנה, אינם נענשים יותר בעוון האב. וכיון שגם האב נענש ביום פקודה על שגרם להעניש את בניו ולהמיתם בעוונו, כמו שאמרו (שם קמט ע"ב) כל מי שחברו נענש על ידו, אין מכניסים אותו במחיצתו של הקדוש ברוך הוא. נמצא שבברכת "שפטרני מעונשו של זה", כוונתו שמודה שנפטר מהעונש שגרם להעניש את בניו. וכן מפורש באור החיים הקדוש (שמות כב ה) כדברי הלבוש, וזו לשונו: ותמצא שהצדיקים כשהיו בניהם מגיעים לכלל שנים שאינם נלכדים עוד בעוון אביהם, היו שמחים ואומרים ברוך המקום שפטרם מעונש זה, הרי כי יעניש השם לגורם עונש בשבילו לזולת. עי"ש. ומצאנו מקור מפורש לפירוש הלבוש, בילקוט שמעוני (רות סימן תר): "וימותו גם שניהם", אמר רבי חייא בר אבא, עד שלוש עשרה שנה הבן לוקה בעוון האב, מכאן ואילך איש בעוונו ימות. ובספרי (פרשת כי תצא סימן קמז) אמרו (דברים כד טז): "אִישׁ בְּחֶטְאוֹ יוּמָתוּ", גדולים מתים בעוון עצמם, קטנים מתים בעוון אביהם. ופירש רש"י, איש בחטאו יומתו, אבל מי שאינו איש מת בעוון אביו, שהקטנים מתים בעוון אבותם בידי שמים. וכן מבואר ברמב"ם (הלכות תשובה פרק ו הלכה א): יש חטא שהדין נותן שנפרעים ממנו על חטאו בעולם הזה בגופו או בממונו או בבניו הקטנים, שבניו של אדם הקטנים שאין בהם דעת ולא הגיעו לכלל מצוות כקניינו הם, וכתיב "איש בחטאו יומתו" עד שיעשה איש. (שו"ת יביע אומר חלק ו סימן כט אות ב. ועיין עוד בעלון "ותתענג בדשן" גליון מס' 84 ותרוה נחת)

מי אינו יכול לברך "שפטרני מעונשו של זה"?

הנה האב היודע בעצמו שחינך את בנו בדרך השם, ושלחו ללמוד תורה מפי מורים אמונים ליראת השם, יכול הוא באמת לברך "שפטרני מעונשו של זה", כיון שעשה את אשר ביכולתו וחינך את בנו בדרך התורה והמצוות, ומכאן ולהבא אין אחריות הבן עליו. אבל אב שלא חינך את בנו בדרך הישרה, ושלחו לבתי ספר שבהם חינכוהו לדעות חפשיות, ולפריקת עול תורה ומצוות, כיצד יברך "שפטרני מעונשו של זה"?! הלוא באמת לא נפטר הוא מעונשו, וגם עד זקנה ושיבה כל חטאיו של הבן וזרעו אחריו, תלויים בצווארו של האב, שהוא הגורם לו לכל נזקיהם, חטאיהם, עוונותיהם ופשעיהם. (עיין שו"ת עשה לך רב חלק א סימן לא)

בן חורג

מי שמגדל בן חורג בתוך ביתו, טוב שיאמר "ברוך שפטרני מעונשו של זה". (שו"ת בצל החכמה חלק ה סימן ג)

בגמרא מסכת גיטין (נב ע"א) מבואר, שהאפוטרופוס חייב לחנך את היתומים, וכן פסק הרמב"ם (הלכות נחלות פרק יא הלכה י), וכך פסק מרן בשלחן ערוך (חושן משפט סימן רצ סעיף טו): האפוטרופסים עושים לקטנים לולב וסוכה וציצית ושופר וספר תורה ותפילין ומזוזות ומגילה. שכל מצוה, בין שהיא מדברי תורה בין שהיא מדברי סופרים, עושים להם אף על פי שאינם חייבים במצוה מכל אלו המצוות, אלא כדי לחנכם. עי"ש. ובערוך השולחן (שם סעיף ל) כתב:

ובזמנינו צריך האפוטרופוס לקנות ספרים הנדפסים מה שצריך ללימודם, ולשלם שכר לימוד בעדם, ותפילין כשהגיעו לחינוך, ומזוזות ומגילה וכיוצא באלו, שעליו מוטל לחנכם במצוות שהוא עומד במקום האב, שכל מצוה בין שהיא מן התורה ובין מדרבנן, עושים להם אף על פי שאין חיובם אלא מצד חינוך, מכל מקום מי יחנכם אם לא האפוטרופוס. ע"כ. וכן מבואר במשנה מסכת פסחים (פז ע"א) שהאפוטרופוס שוחט קרבן פסח וממנה את היתום על הקרבן, שהרי הפסח אינו נאכל אלא למנויו.

והנה, לדעת המגן אברהם שפירוש הברכה, שמעכשיו כבר לא נענש האב בחטאי הבן בגלל שלא חינכו, נמצא אפוא שגם האב החורג צריך לברך, שהרי גם עליו מוטל לחנך את הבן החורג. אבל לדעת הלבוש שפירש, שעד עכשיו הבן היה נענש בעוון האב, אם כן בבן חורג לא שייך טעם זה, שהרי הוא לא נענש בעוון אביו חורגו, אם כן אין צורך שיאמר ברכה זו. ומכל מקום כיון שבלאו הכי ברכה זו נאמרת בלי שם ומלכות, אם כן ברור שאין שום חשש לאומרה, וטוב שיאמרנה. וכל שכן לדעת הט"ז שהמגדל יתום ויתומה בתוך ביתו, מקיים ממש מצות פריה ורביה, אם כן כל שכן שעל האב החורג לברך, שהרי הוא נחשב כבנו ממש. (ועיין עלון "יותתענג בדשן" גליון מס' 85)

נער יתום

נער בר מצוה יתום, שאמו האלמנה לא נשאה לאיש, באופן שחינוכו במצוות מוטל עליה, טוב שהאֵם תאמר "ברוך שפטרני מעונשו של זה". ואין צריך שתאמר כן בעלייתו לתורה, אלא די שתאמר בביתה ביום שנעשה בר מצוה.

הגאון הראשון לציון רבי רפאל יוסף חזן בעל שו"ת חקרי לב (אורח חיים סימן ע דף קכז ע"ב), הביא את הגמרא במסכת סוכה (ב סע"ב) שמספרת על הילני המלכה שעשתה סוכה לבניה הקטנים, וכיון שהיא היתה אלמנה, אם כן כלפי בניה היתומים, הריהי נחשבת כאפוטרופוס. ומבואר במשנה מסכת גיטין (נב רע"א) שיתומים קטנים שסמכו את עצמם אצל בעל הבית, שיטפל הוא בנכסיהם וידאג לכל צרכם, ויהיו עושים כל מעשיהם על פיו, הרי הוא כאפוטרופוס ויכול גם להפריש עבורם תרומות ומעשרות, אף על פי שאין אדם תורם ומעשר את שאינו שלו. ולא עוד אלא שחייב הוא לעשר את פירותיהם, כיון שהוא אחראי עליהם. ומבואר שם בגמרא שאפילו אם היתומים סמכו את עצמם אצל אשה, הריהי כאפוטרופוס עבורם, וכן פסקו הטור ומרן השלחן ערוך (חושן משפט סימן רצ ס"א). וגם באֵם היתומים הדין כן, כמבואר בתשובת (הריב"ש) הרשב"א [כך צריך לומר], שהביא הבית יוסף שם. ומעתה גם כאן בהילני המלכה שלרוב גדלותה, לא מינו לה בית דין אפוטרופוס איש זר, והדעת נותנת כן בלי ספק. ולפי מה שנתבאר, נמצא שמן הדין היתה מחוייבת לעשות סוכה לבניה מנכסי היתומים יותר מחיוב האב, כדי לזכותם שיהיו רגילים במצוות, שכיון שמת האב ונפלו הנכסים לפני היתומים, אנן סהדי [אנחנו עדים] שנוח להם בעשיית המצוות עבורם, שהרי "זכין לאדם שלא מדעתו", וקטן הרי זה כמו שלא מדעתו. וגם אם מינו להם בית דין אפוטרופוס, היה חייב לעשות להם סוכה. אבל בעוד שהאבא חי, שאז אין לקטן מעצמו כלום, אינו חייב בעצמו, אלא כל החיוב מוטל על אביו בלבד. עי"ש.

נמצא שלדעת המגן אברהם, שכוונת הברכה היא שמעכשיו לא נענש האב בחטאי הבן בגלל שלא חינכו, נמצא שבבן יתום שאמו מחנכתו, ממילא היא צריכה לברך, כי עד עכשיו נענשה בחטאו שלא חינכתו. אבל לדעת הלבוש, שמעכשיו כבר הבן לא נענש בעוונות של האב, אם

כן אין האֵם צריכה לברך, כיון שלא מצאנו שהבנים נענשים בשביל העוונות של אמם. וכמו שכתב הפרי מגדים (אשל אברהם סימן רכה סק"ה), שבוודאי כך מסתבר שלא נענשת האמא, שהרי נאמר (שמות לד ז): "פֹּקֵד עֲוֹן אָבוֹת עַל בָּנִים", עון אבות ולא עון אמהות, וכן נאמר (דברים כד טז): "אִישׁ בְּחֶטְאוֹ יוּמָתוּ", "איש" דייקא שזה האב. עי"ש. וכן נראה מלשון הספרֵי שהבאנו לעיל: "אִישׁ בְּחֶטְאוֹ יוּמָתוּ", גדולים מתים בעוון עצמם, קטנים מתים בעוון "אביהם". ופירש רש"י, אבל מי שאינו איש מת בעוון "אביו", שהקטנים מתים בעוון "אבותם" בידי שמים. וכיון שאין הבנים נענשים בעון אמם, אם כן אין צורך שתאמר ברכה זו. אך כיון שבלאו הכי ברכה זו נאמרת בלי שם ומלכות, טוב שהאֵם תאמר אותה. (ועיין בעלון "ותתענג בדשן" גליון מס' 85)

יש אומרים שבמקרה של נער בר מצוה יתום, הנכון שהסבא [אבי האבא] יאמר "ברוך שפטרני מעונשו של זה". ואפילו אם אינו מגדלו בתוך ביתו. (עיין בשו"ת בצל החכמה חלק ה סימן ג אות ד, ובשו"ת מהרש"ם חלק ח סימן לג)

בגמרא מסכת קידושין (ל ע"א) אמרו, תניא: "וְלִמַּדְתֶּם אֹתָם אֶת בְּנֵיכֶם" (דברים יא יט), אין לי אלא בניכם, בני בניכם מנין? תלמוד לומר (שם ד טו): "וְהוֹדַעְתָּם לְבָנֶיךָ וְלִבְנֵי בָנֶיךָ". אמר רבי יהושע בן לוי: כל המלמד את בן בנו תורה, מעלה עליו הכתוב כאילו קיבלה מהר סיני, שנאמר: "וְהוֹדַעְתָּם לְבָנֶיךָ וְלִבְנֵי בָנֶיךָ", ובסמוך לזה נאמר (שם יז): "יוֹם אֲשֶׁר עָמַדְתָּ לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ בְּחֹרֵב". וכן פסק מרן בשלחן ערוך (יורה דעה סימן רמה סעיף ג): כשם שמצוה ללמד את בנו, כך מצוה ללמד את בן בנו, שנאמר: "וְהוֹדַעְתָּם לְבָנֶיךָ וְלִבְנֵי בָנֶיךָ". ונראה, שלפי דעת המגן אברהם, שהאבא אומר "ברוך שפטרני" על שנפטר מעונש בגלל שלא חינך את בנו, נמצא שעל הסבא לברך, כיון שמוטל עליו ללמד תורה את נכדו. וגם לפי דעת הלבוש שמעכשיו הבן לא נענש בעוונות של האב, לכאורה כיון שאמרה תורה: "פֹּקֵד עֲוֹן אָבוֹת עַל בָּנִים וְעַל בְּנֵי בָנִים", נמצא שהקטן נענש גם בעוון סבו, אם כן יש מקום לומר שיצטרך לברך הסבא "ברוך שפטרני מעונשו", כי מודה שנפטר מהעונש שגרם להעניש את נכדו. על כן, טוב שגם הסבא יאמר, כי גם אם לא הועיל, אבל בוודאי לא גרע.

תאומים

אחים תאומים שהגיעו לגיל מצוות, יאמר האב "ברוך שפטרני מעונשו של זה" על כל אחד ואחד בנפרד, בגמר עלייתו לתורה. (שו"ת להורות נתן חלק ח סימן ז אות ג. הליכות שלמה אוירבך פרק כג אות מא. פסקי תשובות סימן רכה אות ד)

ולא יברך בגמר עליית הבן השני לספר תורה על שניהם כאחד בנוסח "ברוך שפטרני מעונשו של זה ושל זה", או "מעונשם של אלו", שהרי זה משנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות. ואף שאין זו ברכה בשם ומלכות, מכל מקום לכתחילה אין לעשות כן.

בזמן הנכון

המנהג שהאבא מברך "ברוך שפטרני מעונשו של זה" בסיום עליית הבן לספר תורה ב"שבת חתן" או בשני וחמישי בטקס הנחת התפילין, שאז מתפרסם לרבים שהוא נעשה "בר מצוה", ועל ידי כך ידעו שאפשר לצרפו למנין ולכל דבר שבקדושה. כמבואר לעיל (עמוד 168) שלכתחילה הילד לא נאמן להעיד על עצמו שהוא בגיל שלש עשרה, ורק האב נאמן לומר שבנו בן שלש עשרה.

לאור האמור, ברור שאם הקדימו את ה"שבת חתן", וכגון שחל יום הבר מצוה בחגים, ולא מתאפשר להם לארגן שבת חתן עם מוזמנים, או שהקדימו את טקס הנחת התפילין בכמה ימים, כי לא מניחים תפילין בחגים, לא יברך האבא "ברוך שפטרני מעונשו של זה" בשבת חתן או בהנחת תפילין, כיון שעדיין לא הגיע בנו לגיל מצוות. וישים לב לומר כן ביום שיגדל בנו ממש. וטוב שיאמר כן בסעודה שעושים ביום הבר מצוה האמיתי.

כתב גאון עוזנו ותפארתנו רבנו יוסף חיים (בן איש חי שנה א פרשת ראה סעיף יז), ביום שלש עשרה ויום אחד, יתפוס האב את בנו בידו, ויאמר "ברוך שפטרני מעונשו של זה", ויהרהר שם ומלכות בליבו. וישתדל לעשות סעודה לאוהבים וריעים, ויזמין בה תלמידי חכמים, וירבה בסעודה ושמחה כיד השם הטובה עליו... והברכה הנזכרת, יאמר האב בתוך הסעודה. עי"ש. (ועיין עלון "ותתענג בדשן" גליון מס' 85 אות א-ב ותרוה נחת)

מדיני חינוך במצוות שונות

הלכות שבת

חובה על כל אדם לחנך את בניו ללמוד ולשנן הלכות שבת, לבל יכשלו חלילה בחילולי שבת על ימין ועל שמאל מהתורה ומדרבנן. וכבר כתב הגאון רבי יהונתן אייבשיץ בספרו יערות דבש: "אי אפשר כלל במציאות שינצל האדם מאיסור שבת, אם לא ילמד כל הדינים על בוריים היטב. **ומי שלא למד הלכות שבת פעמיים ושלוש, לא יוכל להימלט שלא יקרה לו חילול שבת הן דאורייתא והן דרבנן. ומי גבר ימלט נפשו לומר, זך אני מפשע וחף אני מעוון בשמירת שבת אשר עונשה קשה למאוד, והפליגו מאוד בעונש זה. ואם כן מהראוי לשומרו כראוי וללמוד הלכות שבת בתמידות,** ואצל רב שיברר לו הכל, וישנן עד שיהיה שגור בפיו, אשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה, כי שכרו מרובה ומגן בפני הפורענות. ע"כ.

וברוך השם, רבו הילדים שלמדו היטב הלכות שבת בחוברת "השבת בהלכה ובאגדה" שנכתבה בשפה קלה ונעימה השווה לכל נפש. וישנם אף שנבחנו על ההלכות, על ידי ארגונים שונים, בידיעה קולחת וברורה. ואשרי המזכה את בניו ומדריכם כבר בעודם קטנים, לדעת היטב את ההלכות למעשה.

הלכות תפילה

כמו כן, חובה על כל אדם לחנך את בניו ללמוד ולשנן הלכות תפילה, כי מאחר והבן מתפלל, היאך ידע פרטי ההלכות, כגון אם טעה ולא אמר "יעלה ויבוא" בראש חודש או בחול המועד, הלוא רבו וגם רבו פרטי הדינים, ו"חֲנֹךְ לַנַּעַר עַל פִּי דַרְכּוֹ, גַּם כִּי יַזְקִין לֹא יָסוּר מִמֶּנָּה".

כתב רבנו חיים בן עטר בספרו ראשון לציון (יו"ד סי' רמו), מה שאמרו חז"ל (קידושין ל ע"א) חייב אדם לשלש את לימודו, שליש במקרא, שליש במשנה, שליש בתלמוד, כל זה לאחר שכבר יודע את כל הדינים המצויים שהם החובות המוטלות עליו, כהלכות ברכות, תפילה, שבת, איסור והיתר, כיבוד אב ואם, שלא יכשל, שהרי אפילו הנשים שפטורות ממצות תלמוד תורה, כתב הרמ"א (שם ס"ו) שחייבות ללמוד את הדינים השייכים להן. הרי שהדינים המחויבים צריכים על כל פנים ללמוד ולידע, כמו אם טעה בברכת המזון וכדומה, שצריך לדעת הדין באותה שעה ובאותו מצב, ובזה פשוט שחייב כל איש ישראל לדעת. ואחר שידע דיני היהדות, אז נשאר לו לצאת ידי חובת "והגית בו יומם ולילה". עי"ש. (ועיין עלון "יתתענג בדשן" גליון מס' 33 הערה 1)

☜ הלכות ברכות

כתב הריטב"א בתחילת הלכות ברכות (פרק א אות א): כמה חמור הדבר אם אדם לא מברך. ולעומת זאת כמה גְּדֻלָּה מעלתו של המברך, אשר מושך לכל העולם חן וחסד, ועליו נאמר (משלי יא יז): "גֹּמֵל נַפְשׁוֹ אִישׁ חָסֶד". **לכן תחילת כל דבר, ראוי לאדם ללמוד וללמד לבניו ותלמידיו סדר ברכות, כדי שלא יבואו לידי מעילה וישחיתו ויתעיבו עלילה, מפני שזה דבר חמור מאוד.** ע"כ.

זהירות מברכה לבטלה

חובה על כל אדם לחנך את בניו שלא להוציא חלילה שם שמים לבטלה, ובכלל זה שלא יברכו ברכה לבטלה, כמבואר בגמרא מסכת ברכות (לג ע"א) שכל המברך ברכה שאינה צריכה, עובר משום "לֹא תִשָּׂא אֶת שֵׁם ה' אֱלֹהֶיךָ לַשָּׁוְא". ולדעת הרמב"ם (פרק א מהלכות ברכות הלכה טו) ומרן השלחן ערוך (סימן רטו סעיף ד), הרי הוא עובר איסור מן התורה ממש. ומבואר בגמרא מסכת שבועות (לט ע"א), שכל העולם כולו הזדעזע בשעה שאמר הקב"ה במתן תורה: "לֹא תִשָּׂא אֶת שֵׁם ה' אֱלֹקֶיךָ לַשָּׁוְא".

אם טעו והוציאו שם שמים לבטלה, ילמדם לומר מיד: "ברוך, שם כבוד מלכותו, לעולם ועד". (ירושלמי. וכן פסק מרן בשלחן ערוך אורח חיים סימן רו סעיף ו)

וכיוצא בזה כתב הרמב"ם (הלכות שבועות פרק יב הלכה יא): אפילו להזכיר שם מן השמות המיוחדים לבטלה אסור, שהרי הכתוב מצווה ואומר (דברים כח נח): "לְיִרְאָה אֶת הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא", ובכלל יראתו שלא יזכירו לבטלה. לפיכך, אם טעה הלשון והוציא שם לבטלה, ימהר מיד וישבח ויפאר ויהדר לו, כדי שלא יזכר לבטלה. כיצד? אמר: ה', אומר: "ברוך הוא לעולם ועד" או "גדול הוא ומהולל מאד", וכיוצא בזה, כדי שלא יהא לבטלה. עי"ש.

כתב גאון עוזנו רבנו יוסף חיים זיע"א בספרו בן איש חי (שנה ב פרשת כי תצא סעיף כב): ישתדל ללמד את בניו ובנותיו ברכות הנהנין, וברכת אשר יצר בעל פה, וגם קריאת שמע, וירגילם בקריאת שמע בבוקר ובערב, ועל המיטה, ולא יניחם לישן בלי קריאת שמע, ובזה תהיה להם תועלת רבה ליראת שמים לבסוף.

☜ ברכת המפיל

יחנך את בניו הקטנים לברך ברכת "המפיל" קודם שינתם בשם ומלכות, אף על פי שברור לו שידברו דברים בטלים לאחר מכן. (חזו"ע ברכות עמוד תקיב)

גם אם הולכים לישון אחר חצות לילה [בקיץ בערך: 12:40, ובחורף בערך: 11:30], יברכו ברכת המפיל בשם ומלכות ללא חשש. כן הורה מרן מלכא זצוק"ל, שכן הוא פשט הגמרא והפוסקים בלי ספק שצריך לברך בשם ומלכות, כי כל הלילה זמן שינה הוא. (שו"ת יחוה דעת חלק ז סימן לט)

איסור שינה על הגב או על הבטן

יחנך את בנו [מגיל תשע ומעלה] שלא לישון על הגב או על הבטן, ואין הבדל בין אם ישן על מיטה או על ספסל, ולא יישן אלא כשמטה עצמו לצד. (רמב"ם הלכות דעות פ"ד ה"ח, שו"ע אבן העזר סימן כג ס"ג. משנ"ב סימן רלט ס"ק ו)

הישן כהלכה על צידו, ובמשך השינה התהפך על הגב או על הבטן, אין חובה להעירו משינתו. אבל אם ישן באיסור, יעירהו, שהרי חז"ל קיללו את מי שישן כך (ברכות יג ע"ב, נדה יד ע"א), נמצא שעושה חסד עמו, בזה שמציל אותו מקללת חז"ל. (עיין שלמת חיים סימן רכג. שו"ת אז נדברו חלק יב סימן מב. שאלת רב ח"ב פרק כב אות י. עשה לך רב חלק ח עמוד ששט)

☜ מים אחרונים חובה

תיקנו חז"ל שקודם ברכת המזון, על כל איש ואשה ליטול ידיהם למים אחרונים. ועל ההורים לשים לב לחנך את בניהם ובנותיהם לכך, כמו בכל מצוות דרבנן. וכמו כן, על המורים לשים לב לזה בתלמודי התורה ובבתי הספר, שהרגילות היא שהילדים אוכלים ארוחת בוקר ויוצאים להפסקה, וחוזרים לאחר מכן לברך ברכת המזון כולם יחד, וצריך ללמדם שקודם היכנסם לכיתה, יטלו ידיהם למים אחרונים.

הטעם לתקנה של מים אחרונים, כי יש מלח הנקרא: "מלח סדומית", והוא מסוכן מאוד שיכול לעוור את עיני האדם חס ושלום, ושמא נגע בו בידיו ויגע בהן אחר כך בעיניו. ואף שבזמנינו לא מצוי מלח זה, מכל מקום כתב הרמב"ם שעדין יש לחשוש מפני מלח אחר שטבעו כמלח סדומית. ורב אחאי גאון כתב שהטעם שנוטל ידיו, מפני כבוד הברכה שיזכיר שם שמים בידים נקיות. והמגן אברהם כתב שעדין יש בזה טעם על פי הסוד, וכן כתבו המהרש"ל וברכי יוסף. (בית יוסף סימן קפא ומשנה ברורה ס"ק כב. ה"ע ב מד, מה)

ילדה בן בזכות מים אחרונים של בבא סאלי

רבנו ישראל אביחצירא - הבבא סאלי זצוק"ל, היה רגיל לשפוך את המים האחרונים בביוב ולא בכיור שבמטבח. והנה באחת הפעמים שהלך השמש לשפוך

את המים האחרונים, היתה שם אשה אחת שרצתה שבבא סאלי יברך אותה שתזכה לילדים. ובעת שהשמש עבר עם המים, שאלה אותו מה המים האלו? אמר לה אלו המים של בבא סאלי. אמרה תביא לי אני רוצה לשתות. אמר לה השמש אלו מים אחרונים שצריך לשפוך אותם. היא לא שמעה לו וברוב חשקה והתלהבותה, לקחה את המים ושתתה. חזר השמש לבבא סאלי, וסיפר לו שהיא שתתה את המים בתמימותה ובאמונת חכמים שבה. אמר הבבא סאלי, אם היא כל כך מאמינה, יהי רצון שתזכה בקרוב לבן... וכך היה, לאחר אחד עשר חודש, ילדה אשה זו בן בשעה טובה ומוצלחת.

☜ צירוף קטן לזימון

שלושה או עשרה שאכלו לחם צריכים לזמן קודם ברכת המזון. ורשאים לצרף קטן אחד לזימון, ובלבד שהוא מגיל חמש שנים ומעלה שיודע למי מברכים, וגופו נקי כהוגן. אבל פחות מגיל זה, אף שגופו נקי, אין מצרפים אותו לזימון. ומנהג בני אשכנז שלא לצרף קטן כלל.

שלושה קטנים

שלושה קטנים שאוכלים יחד, אינם רשאים לזמן לעצמם.

☜ נאמנות הקטן

מי שאכל ושבע והסתפק אם ברך ברכת המזון, ובנו קטן שמבין ענין, אומר לו שראה אותו מברך, יכול לסמוך עליו, ואינו חוזר לברך. וכמו כן, אם נסתפק האבא אם אמר "רצה והחליצנו" או "יעלה ויבוא" בברכת המזון, נאמן הקטן לומר לאביו ששמע שאמר, ואינו צריך לחזור ולברך ברכת המזון.

מבואר בכמה מרבותינו הראשונים שקטן נאמן בדבר דרבנן. והרי כאן שהגדול מסופק, אם בירך ברכת המזון או לא, אף שבספק בשל תורה אנחנו מחמירים, מכיון שחומרה זו מדרבנן, נאמן הקטן. ובפרט אם הוא מסיח לפי תומו, ומגלה רק את המציאות. (הליכות שלמה, רבבות אפרים. חזו"ע ברכות עמוד רכה)

שכח לאכול

איש צדיק היה בירושלים, ושמו רבי יעקב דזלינר. בוקר אחד בא לרבה של ירושלים, הגאון רבי שמואל סלנט זצ"ל, ושאל בפנים קודרות: "מה אעשה שאחרי סעודת הלילה אמש שכחתי לברך ברכת המזון"?! אמר לו רבי שמואל: "בודאי מקפיד אתה תמיד לברך על פת שלימה. חזור נא איפוא לביתך ותבדוק, ובוודאי תמצא שהפת שלימה ולא אכלת אמש כלל". חזר רבי יעקב לביתו, ומצא שאכן, כך היה - הוא לא בירך מכיון שכלל לא אכל!

שאלו התלמידים אחר כך את רבי שמואל, מנין ידע כבודו שרבי יעקב לא אכל.

ענה להם הרב: "ידעתי שרבי יעקב יכול לשכוח לאכול, אבל לא יעלה על הדעת שהוא ישכח לברך ברכת המזון"...

ובאמת מה היה למעשה? רבי יעקב אכן התכונן לסעודת הלילה, אבל לפתע הגיע שליח של השרף מבריסק [הגאון רבי יהושע לייב דיסקין זצ"ל], באומרו שהרב קורא לו. הוא כמובן קם מיד והלך אל הרב, ולבסוף הוצרך לשהות שם כל הלילה, ומיד בבוקר מיהר לשאול את רבי שמואל מסלנט על כך ששכח ברכת המזון... ("שאל אביך ויגדך" חלק ג)

☜ שנים מקרא ואחד תרגום

אמרו חז"ל (מסכת ברכות ח ע"א): "לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הציבור, שנים מקרא ואחד תרגום, שכל המשלים פרשיותיו עם הציבור, מאריכים לו ימיו ושנותיו". על כן, בכל שבוע יקרא את פרשת השבוע פעמיים, ואת תרגום אונקלוס על הפרשה פעם אחת. ואפילו אם אינו מבין את התרגום, יקרא אותו. (חזו"ע שבת א עמוד ש. ה"ע ח"ג עמוד נה)

בחכמה ובתבונה

חייב כל אדם לחנך את בניו הקטנים לקריאת "שנים מקרא ואחד תרגום". וטוב שישדל אותם בדברים, כדי לדרבן אותם שיקראו בכל שבוע. ויעשה בחכמה ובתבונה לפי כוחו של הילד. על כן, עצה טובה לילד בגיל שבע או שמונה לערך, שיקרא פעם אחת את כל הפרשה. ולאחר תקופה שכבר הורגל בזה ויקל עליו, יקרא פעמיים את כל הפרשה. ולאחר זמן, יקרא לגמרי כדת וכהלכה פעמיים את כל הפרשה ופעם אחת תרגום.

הלכה זו היא פשוטה וברורה, כי בודאי מצות קריאת שנים מקרא ואחד תרגום לא גרעה מכל שאר המצוות שחייב אדם לחנך את בניו. וכמו שמחנכם בשאר מצוות, כנטילת ידים, ונטילת לולב וקריאת מגילה, כך חייב לחנכם במצוה זו. ולצערנו הרב, לא כולם נותנים דעתם לזה, וכשגדלים הדבר קשה עליהם עד מאוד. ועל כן חובה קדושה לכל מי שיבכולתו לעורר בציבור שירגילו את הבנים בקריאה כהלכה.

טעמי המקרא

את הפרשה צריך לקרוא בטעמי המקרא. ואמרו חז"ל (מסכת מגילה לב ע"א): כל הקורא בלי נעימה [טעמי המקראות (רש"י)], עליו הכתוב אומר (יחזקאל כ כה): "וְגַם אֲנִי נָתַתִּי לָהֶם חֻקִּים לֹא טוֹבִים", חס ושלום. אולם את התרגום יש להקפיד לקרוא בלי טעמים. על כן, חובה על המלמדים ללמד את תלמידיהם טעמי המקרא, ולחנכם למצות קריאת "שנים מקרא ואחד תרגום" בכל שבוע עם טעמי המקרא. ומה טוב ונעים מה שנהגו במוסדות רבים שביום שישי קוראים יחד כל תלמידי הכיתה את כל הפרשה "שנים מקרא ואחד תרגום". (חזו"ע שבת א עמוד שו. ה"ע ג נז)

וזו לשון מרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף זצוק"ל: "ומכאן הנני פונה לכל מנהלי בתי הספר ותלמודי תורה בזמנינו, ללמד טעמי המקרא לתלמידים עוד קודם הגיעם לגיל בר מצוה, כדי לחנכם שיוכלו לקיים מצות קריאת שנים מקרא ואחד תרגום בטעמי המקרא, ולא כאותם מנהלים אשר אינם משגיחים כלל על זה, ורק כשהתלמיד מגיע לגיל בר מצוה, מלמדים אותו ההורים באופן פרטי קריאת מספר פסוקים בטעמים, כדי שיקראם כך בציבור. וזוהי תעודת עניות לאותם הורים ומורים, שאינם שמים לב על כך". ע"כ. (שם עמוד דש)

וכתב בשו"ת שבט הלוי: פשוט שחייבים לחנך ולהרגיל את הקטנים שהגיעו לחינוך, לקרוא שנים מקרא ואחד תרגום. וכן ראיתי מעשה לרוב בחוץ לארץ, שמלמדים שנים מקרא ואחד תרגום עם טעמי המקרא, ומקפידים מאוד לסיים את הפרשה עם הציבור בכל שבוע עם התרגום ופירוש רש"י, והיא דרגה גבוהה בחינוך ליראת השם ותורתו. וכן כתב בשו"ת שרגא המאיר: בודאי יש לחנך את הקטנים בקריאת שנים מקרא ואחד תרגום בכל שבוע ושבוע, ומצות חינוך צריכה להיות מצוה מן המובחר (וכן כתבו שו"ת קנין תורה, ובהליכות שלמה אוירבך, ובאבן יעקב ועוד). וכתב מרן הראשון לציון זצוק"ל: "וזכורני שהרה"ג המורה הדגול מהר"ר שלמה עבו זצ"ל, שהיה המורה שלנו בתלמוד תורה "בני ציון", היה מלמד אותנו בילדותינו בכל ערב שבת, שנים מקרא ואחד תרגום עם הטעמים. זכרה ה' לו לטובה, ותהיה נפשו צרורה בצרור החיים". (שם עמוד שו)

וסיפר הגאון המקובל רבי דוד בצרי שליט"א שבילדותו לפני כשבעים שנה, היה בא לשיעוריו של מרן זצוק"ל בבית הכנסת "שאול צדקה", ואחרי השיעור היה מרן מלמדם טעמי המקרא על ברכיו. ופעם שמעתי ממרן זצוק"ל שכאשר היה בבית הכנסת "חזון עובדיה" בשכונת "רחביה", היו נוהגים בליל "הושענא רבה" כשקוראים חומש דברים, כל אחד היה קורא קטע לפי תורו, ומרן ראה שהציבור לא יודעים את טעמי המקרא, ומינה את החזן שלו רבי שלמה כהן שליט"א שילמד אותם טעמים במשך תקופה בכל ערב.

☜ ברכת הגומל

קטן שהגיע לחינוך [גיל חמש או שש] שהיה חולה והתרפא, או שנסע נסיעה של 72 דקות חוץ לעיר, יברך ברכת הגומל. וישימו לב שגופו יהיה נקי, כדי שהברכה תהיה כהוגן והציבור יוכלו לענות אחריו אמן כהלכה.

אם קטן זה פיקח ונבון ויודע לעלות לתורה ולקרוא יחד עם החזן, רשאי לעלות, ובסיום הקריאה יברך הגומל. כמבואר לעיל שקטן רשאי לעלות לספר תורה ומצטרף לשבעה עולים. (חזו"ע ברכות עמוד שמט. ועיין יביע אומר ח"ב סימן יג, ח"ח סימן כה אות ח. ח"ט סימן קח אות קג)

יש אומרים שקטן לא מברך ברכת הגומל, משום שנוסח הברכה הוא: הגומל "לחייבים" טובות, והיינו שהקב"ה גומל טובות אפילו לבני אדם שהם חייבים מחמת עוונותיהם. וכיון שהקטן אינו בן עונשים, ממילא לא שייך לכוללו בכלל "חייבים". אולם הגאון רבי ישעיה בסאן בשו"ת לחמי תודה פסק שאף הקטן מברך הגומל. וכתב החיד"א, וכן המנהג בגלילותינו. וכן

כתב הרב זכור לאברהם שנהגו שגם הקטן מברך הגומל, ובלבד שהגיע לחינוך. גם בספר עיקרי הד"ט כתב, ובשו"ת שותא דינוקא הוכחתי שהקטן יכול לברך הגומל, וכן העיד לי הרה"ג מהר"י סג"ל מורה צדק בעיר סיינא, שאביו הגאון מהרש"ל מפינאלי ציוה לו בהיותו קטן לברך הגומל. וכן פסקו הגאון יעב"ץ, פני יצחק אבולעפייא, מגן גבורים, עין אליעזר, השמים החדשים, בית אבי, עמודי אש, אור לציון. והטעם בזה, שאפשר לבאר בנוסח הברכה הגומל "לחייבים", שלא מדובר על המברך עצמו שהוא חייב, אלא על כללות העולם שהקב"ה ברוב רחמיו וחסדיו גומל טובות גם לאותם שהם חייבים ואינם ראויים, ולפי זה ברור שהקטן יכול לברך הגומל. וכתב גאון עוזנו ותפארתנו רבנו יוסף חיים בספרו בן איש חי (פרשת עקב אות ד), קטן שהגיע לחינוך מברך הגומל, ואף שיש חולקים, מכל מקום כשהמנהג לברך, יברך, שבמקום מנהג אין לומר ספק ברכות להקל. ובפרט לפי מה שכתבו התוספות (עירובין צו ע"ב סוד"ה דילמא, ראש השנה לג ע"א סוד"ה הא) שכיון שצריך לחנך את הקטן לברך, לכך אינו מוזהר על איסור של "לא תשא", שזהו המקור לברכה לבטלה.

אין האבא רשאי לברך ברכת הגומל במקום בנו. (חזו"ע שם עמוד שנ)

☜ צניעות

יש לחנך את הילדים מקטנותם להתנהג בצניעות בבית הכסא. ובכלל זה, לא ראוי ולא נכון כלל ועיקר, מה שיש בכל מיני בתים מראות בבית הכסא, או מעל האסלה וכדומה, שאין ספק שדברים אלו נעשים מחמת חוסר ידיעה והתבוננות, כי יש בכך חוסר צניעות.

שמירת העיניים

כשם שחובה על כל אדם להשמר ולהזהר בענייני קדושה, כך חובה לחנך את ילדיו לאיסור הסתכלות, אף שבדרך כלל בגילם אין זו אלא ראיה לפי תומם. והניסיון מוכיח שהיראה הנקנית בימי הילדות עומדת לעד.

וכבר לימדנו שלמה המלך בחכמתו, שאם אדם רוצה לרוות נחת ושמחה מבניו, ידריך אותם על שמירת העיניים, וכמו שנאמר במשלי (כג כד): "גִּיל יָגִיל אֲבִי צַדִּיק וְיוֹלֵד חָכָם יִשְׂמַח בּוֹ. יִשְׂמַח אָבִיךָ וְאִמֶּךָ וְתָגֵל יוֹלַדְתֶּךָ. תְּנָה בְנִי **לִבְּךָ** לִי, **וְעֵינֶיךָ** דְּרָכַי תִּצֹּרְנָה". ועל זה דרשו בתלמוד ירושלמי (ברכות פ"א ה"ה): הלב והעיניים שני סרסורים של החטא, אמר הקב"ה, אם אתה נותן לי את ליבך ועיניך, אני יודע שאתה שלי ולא תחטא. וכל הכובש עיניו מהעריות, זוכה ומקבל פני שכינה. **וכתב מרן הבית יוסף** (סימן א), **לא יהיה האדם קל בעיניו להביט ולראות מהרה קל חיש בכל מקום, שזהו עוון פלילי. ואם יפגע בדבר ערוה, מהרה קל חיש יעצים עיניו מראות ברע. ע"כ. על כן, על כל אדם שהולך בשוק, שיתן עיניו למטה כפי האפשר. ואם ראה אשה מרחוק, יעלים מבטו ויסתכל לכיוון אחר.**

אמרו חז"ל (מסכת דרך ארץ הלכה יג): השומר את עיניו, זוכה ומקביל פני שכינה,

שנאמר (ישעיה לג טו): "וְעֹצֵם עֵינָיו מֵרְאוֹת בְּרָע, הוּא מְרוֹמִים יִשְׁכֹּן... מֶלֶךְ בְּיָפְיוֹ תֶּחֱזֶינָה עֵינֶיךָ".

באיזו דרך אתה הולך?!

ההולך לקנות חפץ מסוים, ויש לפניו חנות שהמוכרת בה אינה לבושה בצניעות, ואילו בחנות הרחוקה יותר, המוכרת לבושה בצניעות, עליו לטרוח וללכת לחנות הרחוקה יותר, כדי שלא יכניס את עצמו לניסיון ויכשל חלילה באיסור. וכל שכן שעליו לשקול היטב, אם עדיף מקום זול יותר עם מכשולים באיסורי תורה, או שישלם כמה שקלים יותר, אך ישמור על עיניו ומחשבותיו בקדושה ובטהרה.

בגמרא (בבא בתרא נז ע"ב) אמרו: כל שיש לאדם דרך אחרת נקיה, והלך בדרך הקלוקלת שנמצאות שם נשים, הרי זה רשע. ובאר הרשב"ם: שאף על פי שהוא עוצם את עיניו, מכל מקום לא היה לו לקרב את עצמו לעבירה, אלא להרחיק את עצמו מן העבירה, כמו שאמרו (חולין מד ע"ב) הרחק מן הכיעור. ואף כשאין לו דרך אחרת, מוטל עליו להטות עיניו לצד אחר. (ועיין בעלון "ותתענג בדשן" גיליונות מס' 86, 87)

שבועות, נדרים והקדשות

אל תשחק באש

על כל אדם להזהיר את בניו שלא יוציאו מפיהם שבועה או נדר חלילה, בשום פנים ואופן, אפילו על אמת. וכבר אמרו חז"ל במדרש (הובא בשלחן ערוך אורח חיים סימן קנו): אלף עיירות היו לו לינאי המלך, וכולן נחרבו מפני שהיו נשבעים שבועות אפילו על אמת ומקיימים שבועותיהם. ועוד אמרו (מסכת נדרים כב ע"א): כל הנודר אף על פי שמקיימו, נקרא רשע. וכן אמרו (שם עז ע"ב): כל הנודר, אף על פי שהוא מקיימו, נקרא חוטא. ועוד אמרו (מסכת שבת לב ע"ב): בעוון נדרים, אשתו של אדם ובניו מתים כשהם קטנים. על כן, כל אשר יראת שמים בקרבו, יהיה שגור בפיו להתנות על כל דבר או מנהג טוב, שיהיה "בלי נדר". (שלחן ערוך יורה דעה סימן רג ס"א)

חינוך ואיום

כתב הרמב"ם (הלכות שבועות פרק יב הלכה ז, ח): קטנים שנשבעו והם יודעים טעם השבועה, אף על פי שאינם חייבים [לקיים שבועתם], כופים אותם לעמוד בדבריהם, כדי לחנכם ולאיים עליהם, שלא ינהגו קלות ראש בשבועות. ואם היה הדבר שנשבעו עליו דבר שאין הקטן יכול לעמוד בו אלא אם כן ניזק, כגון שנשבע שיצום או שלא יאכל בשר זמן מרובה, מכה אותו אביו או רבו וגוער בו ומראים לו שהותר שבועתו, כדי שלא יהיה רגיל להקל ראש בשבועות. צריך להיזהר בקטנים הרבה וללמד לשונם דברי אמת בלא שבועה, כדי שלא יהיו

רגילים להשבע תמיד כאומות העולם, וזה הדבר כמו חובה על אבותיהם ועל מלמדי תינוקות. עי"ש.

נדרים והקדשות של קטן

כשגדל הבן והגיע לגיל שתים עשרה שנה, או הבת בגיל אחת עשרה שנה, יש להזהירם ביותר, שאם נדרו או נשבעו או תרמו סכוף כסף לצדקה, כל ששואלים אותם והם יודעים לשם מי הם נדרו או נשבעו או תרמו, הרי דבריהם קיימים, **וחייבים** לקיים דיבורם.

על כן, אם למשל גבאי בית הכנסת מכר את העליות לספר תורה בשבת קודש, וילד בן שתים עשרה שנה קנה עלייה בסכום מסוים, או שעשו מגבית לטובת ישיבה מסוימת או למטרת זיכוי הרבים, כגון הפצת החוברות "בהלכה ובאגדה", כדי לזכות רבים מאחינו התועים שלא יודעים בין ימינם לשמאלם בענייני התורה והמצוות, וילד בן שתים עשרה אמר שהוא תורם סכום מסוים, הרי שדבריו קיימים וחייב לשלם ככל אדם גדול.

וכבר אמרו בגמרא מסכת תענית (ח ע"ב): אין הגשמים נעצרים אלא בשביל פוסקי צדקה ברבים ואינם נותנים, שנאמר (משלי כה יד): "נְשִׂיאִים וְרוּחַ [יש עננים ורוחות] וְגֶשֶׁם אָיִן, [כי] אִישׁ מִתְהַלֵּל בְּמַתַּת שָׁקֶר". וכן אמר שלמה (קהלת ה ד): "טוֹב אֲשֶׁר לֹא תִדֹּר, מִשֶּׁתִּדּוֹר וְלֹא תְשַׁלֵּם". וכתב בספר "פלא יועץ" (ערך נדרים): ואם נדר איזה דבר לצדקה, לא יאחר לשלמו, כי נפש המלאך הנברא מאותה נדבה הוא חובל, שהוא תלוי ועומד עד שלמו את נדרו.

בגמרא מסכת נזיר (סב ע"א) למדנו ממה שנאמר (ויקרא כז ב): "אִישׁ כִּי יַפְלִא נֶדֶר", איש לרבות "מופלא הסמוך לאיש", דהיינו קטן שהגיע לגיל שתים עשרה או קטנה בת אחת עשרה שנים, ריבתה אותם התורה לענין נדרים, נזירות, ערכין והקדשות, שדיבורם תופס כמו אדם גדול, ובתנאי שהם מבינים לשם מי הם נדרו, ולכן בודקים ושואלים אותם אם הם מבינים, כמבואר במשנה מסכת נדה (מה ע"ב). אבל לפני גיל זה, אפילו הם מבינים לשם מי הם נדרו, אין דבריהם כלום. ולאחר גיל זה, כלומר מגיל שלוש עשרה לבן או מגיל שתים עשרה לבת, אפילו אמרו שהם לא יודעים לשם מי הם נדרו, נדרם נדר. ופירוש "מופלא" לשון הבדלה, כמו שנאמר (שמות ט ד): "וְהִפְלָה ה' בֵּין מִקְנֵה יִשְׂרָאֵל וּבֵין מִקְנֵה מִצְרָיִם, וְלֹא יָמוּת מִכָּל לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל דָּבָר". גם כאן שהקטן יודע להבדיל ולהבין שהוא לא אמר דיבורים בעלמא, אלא הוא נדר לשם השם יתברך, דבריו קיימים. (ועיין עלון "ותתענג בדשן" גיליון מס' 70 אות ט)

וזו לשון הרמב"ם (הלכות נדרים פרק יא): **הלכה א.** קטן בן שתים עשרה שנה ויום אחד, וקטנה בת אחת עשרה שנה ויום אחד, שנשבעו או נדרו, בין נדרי איסור בין נדרי הקדש, בודקים אותם ושואלים אותם, אם יודעים לשם מי נדרו, ולשם מי הקדישו ונשבעו, נדריהם קיימים והקדשם הקדש. ואם לא ידעו, אין בנדריהם ובדבריהם כלום, וצריכים בדיקה כל השנה כולה שהיא שנת שתים עשרה לקטנה [כלומר לאחר שמלאו לה אחת עשרה שנים], ושנת שלוש

עשרה לקטן [לאחר שמלאו לו שתים עשרה שנים]. **הלכה ב.** כיצד? הרי שנדרו או הקדישו בתחילת שנה זו, ושאלו אותם ונמצאו יודעים ונתקיים נדרם, ונדרו נדר אחר אפילו בסוף שנה זו, צריכים בדיקה ואחר כך יתקיים, ואין אומרים הואיל ונמצאו יודעים בתחילת השנה אין צריכים בדיקה, אלא בודקים אותם את כל השנה הזו כולה. **הלכה ג.** קודם הזמן הזה, אף על פי שאמרו יודעים אנו לשם מי נדרנו, ולשם מי הקדשנו, אין נדריהם נדר ואין הקדשם הקדש. ואחר הזמן הזה שנמצא הבן בן שלוש עשרה שנה ויום אחד, והבת בת שתים עשרה שנה ויום אחד, אף על פי שאמרו אין אנו יודעים לשם מי נדרנו, ולשם מי הקדשנו, דבריהם קיימים והקדשם הקדש, ונדריהם נדרים, ואף על פי שלא הביאו שתי שערות, וזו היא עונת נדרים האמורה בכל מקום. **הלכה ד.** הואיל והגיעו לשני הגדולים נדריהם קיימים, אף על פי שלא הביאו סימנים, ועדיין לא נעשו גדולים לכל דבר. ודבר זה מדברי תורה, שהמופלא הסמוך לאיש הקדשו ונדרו נדר. עכ"ל. וכן פסק מרן בשלחן ערוך (יורה דעה סימן רלג סעיף א).

מפלאות תמים דעות

הגאון רבי שלמה זלמן אוירבך זצ"ל אמר פעם בשיחה עם תלמידיו, הלכה זו שבישראל תלויים כל דיני תורה במלאת שלוש עשרה שנה, היא מן הדברים הנפלאים ביותר, שנראה בעליל שאין המושג 'דעת' נקבע לפי השגתנו והבנתנו, שהרי אפילו חכם גדול ביותר כגון הגאון מוילנא אשר סופר עליו שכבר בילדותו עזב את בית רבותיו שהיו מגדולי דורו, כי לא היה לו מה לקבל מהם עוד, כדברי בניו בהקדמה לביאור הגר"א על אורח חיים, עם כל זה, אילו היה כותב תפילין וכדומה, לא היתה חלה עליהם קדושה, אף על פי שכבר אז ידע מהות וסוד התפילין יותר מאיתנו.

ומצאנו עוד דבר נפלא שבדבר אחד שייך גם הקטן בהגיעו לבן שתים עשרה שנה, שאז יכול להחל דינים על ידי דיבור פיו, נדרו נדר, תרומתו תרומה והקדשו הקדש, וגם זה יש בו עומק רב הנשגב מבינתנו, מדוע דוקא בכח הדיבור שייך גם הקטן, ולא בשאר דברים. וכשמקדיש חפץ, חייבים כל האנשים על מעילתו וכדומה, אף על פי שהמקדיש עצמו אינו חייב, וכל זה מפלאי ועמקי תורתנו. עכ"ד. (הליכות שלמה ניסן - אב עמוד שפח)

תרומות ומעשרות והפרשת חלה

קטן

קטן פחות מגיל שתים עשרה שנה, או קטנה פחות מגיל אחת עשרה שנה, אינם יכולים להפריש תרומות ומעשרות או חלה, ואפילו הפרישו, אין הפרשתם כלום, וצריך לחזור ולהפריש שוב. אבל בן מגיל שתים עשרה ומעלה או בת מגיל אחת עשרה ומעלה, הפרשתם מועילה, והפירות והעיסה מותרים באכילה. שמגיל זה הרי הם הגיעו לעונת הנדרים שנדריהם קיימים, וכמבואר לעיל. (שלחן ערוך יורה דעה סימן שלא סעיף לג. חזו"ע תרומות ומעשרות עמוד קמח)

הפרשת חלה בשבת

חז"ל אסרו להפריש חלה בשבת, מפני שנראה כמתקן, שהרי עד עתה היתה העיסה אסורה באכילה, ומעתה היא מותרת. ולכן, תקנו שעל כל אדם לשאול את בני ביתו בערב שבת: "האם הפרשתם חלה?". ואולם אם אינם רגילים לאפות, אלא קונים מאפים מוכנים, אין צריך לשאול. (שלחן ערוך אורח חיים סימן רס ס"ב, סימן שלט ס"ד, סימן תקו ס"ג. ויורה דעה סימן שכג ס"א)

שכחו להפריש בערב שבת

אם אפו כמות גדולה של חלות לכבוד שבת לצורך אורחים רבים, ונזכרו בשבת שלא הפרישו חלה, ואין אפשרות להשיג חלות בכמות כזו לכל האורחים - אם קרה דבר זה בחוץ לארץ, רשאים לאכול מהלחם בשבת, ורק ישיירו ממנו מעט, ובמוצאי שבת יפרישו ממנו חלה בלי ברכה (מסכת ביצה ט ע"א, ושלחן ערוך יורה דעה שם). אבל אם קרה כן בארץ ישראל, יתנו חלה אחת לילד בגיל שתים עשרה, שיפריש בשבת לצורך עצמו משלו על כל שאר החלות, ורשאים לאוכלן.

מעשה באברך ירא שמים שהתארח בשבת בשכונת "הר נוף" בירושלים, והכינו המארחים חלות ביתיות בשפע רב לכבוד שבת חתן, ובליל שבת נזכרו ששכחו להפריש חלה, והלכו לבעל המכולת הסמוכה לבקש חלות, אך לא היו לו. ובאו לשאול את פי מרן מלכא זצוק"ל מה לעשות, ואמר להם שאם אין אפשרות להשיג חלות בכמות כזו לכל האורחים, יתנו חלה לילד בגיל שתים עשרה, שיפריש משלו על שאר החלות. ולכאורה יש להתבונן, איך מרן התיר לקטן להפריש חלה בשבת, והרי ישנה מחלוקת ראשונים מפורסמת, האם מותר לומר לקטן לעשות איסור דרבנן או לא. לדעת הרשב"א (מסכת שבת קכא ע"א, ונדה מה ע"ב) והר"ן (יומא א ע"א), אם זה לצורך הקטן, אף על פי שהוא הגיע לגיל חינוך, מותר לתת לו איסור דרבנן בידיים. אבל לדעת הרמב"ם (הלכות מאכלות אסורות פרק יז הלכה כז), אסור להאכיל את הקטן איסור דרבנן בידיים, וכן אסור להרגילו בחילולי שבת ומועד, אפילו באיסורי דרבנן. וכן דעת: הסמ"ג, התוספות, תלמידי רבנו יונה, המרדכי, הרא"ש, ההשלמה, המאירי, המאורות, הריטב"א, הנימוקי יוסף, הגהות אשרי ותרומת הדשן. **ולפי זה** יוצא, שלדעת הרשב"א והר"ן, רשאים במקרה הנ"ל לתת לקטן מהחלה בשבת, כדי שההפרשה שלו תהיה גם לצורכו שיאכל מזה, ואז הוא רשאי להפריש משלו על הכל, וכולם יוכלו לאכול מהחלות. אבל לדעת הרמב"ם וסיעתו, אסור לתת לקטן להפריש חלה בשבת, כיון שאסור לתת לו שיעשה איסור דרבנן, וכיון שמרן בשלחן ערוך (אורח חיים סימן שמג) פסק כדעת הרמב"ם, וכתב במפורש כלשונו: וכן אסור להרגילו בחילול שבת ומועד, "ואפילו בדברים שהם משום שבות". אם כן גם איסורי שבות, כהפרשת תרומות ומעשרות וחלה שאסורים מדרבנן, אסור לומר לקטן לעשותם בשבת. ולכאורה, איך מרן מלכא זצוק"ל פסק שיאמרו לקטן להפריש חלה בשבת, והרי יש בזה איסור מדרבנן?

ובאמת שיש מקום לדייק מלשון הרמב"ם ומרן השלחן ערוך שכתבו: "אסור **להרגילו** בחילול שבת", דהיינו דווקא בדרך קבע, שיש חשש שיתרגל הקטן לעשות איסורים, אבל אם באקראי בעלמא קרה ואין ברירה, וזקוקים לדבר זה שיעשה הקטן, אפשר שיודו הרמב"ם ומרן להתיר לתת לקטן איסור דרבנן, כי דבר שבא באקראי, אין כל כך חשש שיתרגל להקל בו. אחר כך ראיתי שמרן זצוק"ל בסוף ספרו "לוית חן" הביא שכן דייק בשו"ת בית אפרים (יורה דעה סימן סב) מלשון הרמב"ם ומרן השלחן ערוך, שכל האיסור דוקא שמא יתרגל הקטן לעבירה, אבל

כשלא שייך חשש זה, יש להתיר. גם הגאון מברודי בשו"ת מחזה אברהם (סימן נו), התיר לומר לקטן בשבת להוציא סידור וחומש לבית הכנסת דרך רשות הרבים, כשקרה ונקרע פתאום חוט העירוב, כיון שבדבר שאינו קבוע בכל שעה אין לחוש שיתרגל בזה, וכמו שפסק מרן השלחן ערוך (סימן תקנט ס"ז), שאם חלה ברית מילה בתשעה באב ואין היולדת שם, יברך על הכוס ויטעים לקטן. וכתבו התוספות (עירובין מ ע"ב) והטור (שם), שלא חוששים שמא יתרגל לשתות בצום, כי זה אקראי בעלמא שיחול ברית בתשעה באב. וכן דעת הט"ז. עי"ש. ולפי זה, גם כאן שבאקראי בעלמא שכחו להפריש חלה, יש להתיר לתת לקטן להפריש בשבת, כי אין חשש שמא יתרגל להפריש כל פעם בשבת.

ואמנם מרן זצוק"ל הביא שם את הריטב"א (יבמות קיד ע"ב) שהאיסור לתת איסור דרבנן לקטן הוא לא מחשש שמא ימשך ויתרגל לעבירה, אלא כדי שלא נבוא להקל ולזלזל אנחנו באיסורי דרבנן. ולפי זה נראה, שגם באקראי אסור לתת לקטן. **אבל** ראיתי בפסקי רי"ד (שם) שכתב במפורש, שהאיסור לתת לקטן הוא מחשש שמא יתרגל וימשך. גם רבי ישראל איסר בעל תרומת הדשן בפסקים וכתבים (סימן סב) כתב, שמה שאסרה תורה שלא לתת איסור לקטן בידיים, הטעם כדי שלא ירגיל אותו לעבור עבירות, וכשיגדל יבקש לעשות כפי שהיה רגיל. ולפי זה יוצא שבאקראי שאין לחשוש לזה, מותר לתת לקטן. **נמצא** שבמקרה הנ"ל ששכחו להפריש חלה, יש ספק ספיקא להתיר לתת לקטן להפריש בשבת, כי שמא הלכה כדעת הרשב"א והר"ן שמותר לתת איסור דרבנן לקטן בידיים, ואפילו אם תאמר שהלכה כהרמב"ם וסיעתו שאסור, שמא בדרך אקראי מותר, כדעת הפסקי רי"ד ותרומת הדשן.

עוד יש לצרף לזה, מה שהביא מרן זצוק"ל שם בלוית חן בשם הרי"מ [רבי יצחק מאיר] מגור (או"ח סימן ג) ליישב את המנהג שנהגו בכמה מקומות שהקטן מביא את הסיר של החמין שהטמינו מערב שבת בתנור של האופה, ברשות הרבים במקום שאין עירוב, וזאת על פי מה שכתב הט"ז, שלצורך מצוה גם הרמב"ם מתיר לתת איסור דרבנן לקטן, וכן מוכח מהמרדכי. וכן כתב בשו"ת מהר"ם שיק (סימן קעג), שבזמן הזה כיון שאין לנו רשות הרבים מן התורה, לא שייך לגזור בקטן שמא ימשך ויבוא לאיסור תורה, וראיה מחלת חוץ לארץ שהיא מדרבנן, שמותרת באכילה לכהן קטן, ולא חוששים שמא יאכל גם בגדלותו, משום שבחוץ לארץ אין מצות חלה מן התורה כלל. ולכן היקל גם לתת סידור וחומש לקטן שיביא לבית הכנסת דרך רשות הרבים, כיון שיש בזה צורך מצוה, וכמו שמבואר בתוספות (מסכת פסחים פח ע"א ד"ה שה לבית) שלצורך מצות חינוך, מותר לתת לקטן איסור דרבנן בידיים. עי"ש. **ולפי זה** יש להתיר גם שהקטן יפריש חלה בשבת, כיון שיש כאן צורך מצוה של אכילת פת בסעודות שבת שהיא חובה מדרבנן. נמצא שפסקו של מרן זצוק"ל, יתד היא שלא תמוט. (ועיין עוד בעלון "ותתענג בדשן" גיליון מס' 70 אות ו והלאה, וגיליון מס' 61 אות ג) וכן כתב בשו"ת הר צבי (אורח חיים ב סימן א אות ב) שכן היה מעשה בערב פסח שחל בשבת, ונזכרו שלא הפרישו חלה מהמצות, והורה להם הגאון הקדוש רבי משה יהושע ליב דיסקין זצ"ל ליתן מצה אחת לקטן בן שתים עשרה, והוא יפריש מהמצה שלו לפטור את כל המצות. עי"ש.

כבוד אב ואם

מצות חינוך

ככל מצוות התורה, כך מצוה על ההורים לחנך את ילדיהם כבר בעודם קטנים

למצות כיבוד אב ואם, ואין בזה חשש גאווה או רדיפת כבוד חס ושלום, כי אדרבה זו מצות התורה, שהילדים ינהגו בכבוד והדר מרובים מאוד כלפי הוריהם. ולבד מזה, גם יתרגלו להתנהג כלפי כל אדם בכבוד ובדרך ארץ. (המאירי. ועיין עלון "ותתענג בדשן" גיליון מס' 39)

ברור שזו טעות לחלוטין לחשוב, שאם האבא יחנך את בניו לעמוד מפניו כהלכה, יש בזה חשש גאווה, כי אם זה רצון השם יתברך, וזה מה שהתורה מחייבת את הבנים כלפי הוריהם, אז ברור שמצוה ללמדם ולהרגילם כמצות התורה.

דרך ישרה מקטנות

ילד קטן שמדבר עם הוריו שלא בדרך ארץ, צריכים להעירו על כך ולהדריכו בדרך הישרה, כי (משלי כב ו): "חֲנֹךְ לַנַּעַר עַל פִּי דַרְכּוֹ, גַּם כִּי יַזְקִין לֹא יָסוּר מִמֶּנָּה".

מחילה

טוב שיאמרו ההורים שהם מוחלים לבניהם אם לא יקומו ולא יכבדו אותם כהלכה, כדי שלא יענשו חלילה.

מחילת ההורים לבניהם טובה ומומלצת בשביל אותן פעמים שהם טרודים בענייניהם ולא שמים לב לקום וכדומה, או אם חלילה ידברו שלא כהוגן, שבודאי טוב שימחלו להם, כדי שלא יענשו חלילה. וכמו שאנחנו אומרים בקריאת שמע על המיטה, "ולא יענש שום אדם בסיבתי". וכתב מרן בשלחן ערוך (יורה דעה סימן רמ סי"ט): אסור להכביד עולו על בניו ולדקדק בכבודו עמהם, שלא יביאם לידי מכשול, אלא ימחול ויעלים עיניו מהם, שהאב שמחל על כבודו, כבודו מחול.

הנהגת ההורים עם בניהם

כתב הרב פלא יועץ (אהבת הבנים): "לפי דעותיו ומידותיו של הבן, יתנהג עמו האב באופן שלא יחטא. ואם חטא, ימהר האב למחול לבנו לבל יענש בסיבתו. ולא ידקדק כל כך עם בניו. ולפעמים יעשה עצמו כחרש לא ישמע, וכאילו אינו רואה. ולפעמים יבטל רצונו מפני רצונם, וזה כלל גדול לרוצה לזכות את נפשו ואת נפש בניו". ע"כ.

ההנהגה עם הבנים הגדולים

כתב מרן החיד"א: ראוי להחשיב את בניו הגדולים כאילו הם אחיו, ובזה ישבו הוא ובניו בנחת ושלוה, כמו שנאמר (בראשית לא מו): "וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לְאֶחָיו לִקְטוּ אֲבָנִים". ופירש רש"י: לאחיו, הם בניו. נמצא שיעקב אבינו החשיב את בניו כאחיו, וכן ראוי לאב שיחשיב את בניו הגדולים כאילו הם אחיו, ובזה יהיו שקטים ושאננים. ע"כ.

מאיזה גיל יש להתנהג עם בניו כמו אחיו?

והנה ברור הדבר שאין כללי ברזל והגדרות ברורות, מהו הגיל של בנים גדולים שכבר מאז יש להתנהג אתם כמו אחים, כי הכל לפי הענין, ולא הרי זה כהרי זה. לכן אף על פי שלמדנו כן מיעקב אבינו, ובאותו זמן שהוא קרא לבניו 'אחיו' הם היו קטנים ממש עוד לפני גיל מצוות. בוודאי שאין להקיש מיעקב אבינו אלינו, כי אין להשוות את הדורות של אז לדורות שלנו, כי בזמנם גם גופם וגם דעותיהם מקטנות, היו כמו אנשים גדולים, לך נא ראה את רבקה אמנו שהתחתנה בגיל שלוש עם יצחק אבינו, ואילו בדורות אלו היעלה על הדעת דבר שכזה. גם השבטים קדושי עליון, עוד בהיותם קטנים היו רמי מעלה ומלאים בגבורה, בחכמה ובתבונה ובדעת, הרבה הרבה יותר מגדולים אחרים. וכן שמעון ולוי בגיל שלוש עשרה שנה הלכו בעוז רוחם וגבורתם והרגו את כל עיר שכם (עיין רש"י מסכת נזיר כט ע"ב, ומסכת אבות פרק ה משנה כא), ולכן מובן שיעקב אבינו היה צריך להתנהג איתם כבר בהיותם קטנים ממש, כאילו הם אחיו. ומכאן על כל אב ואם ללמוד כפי עניינם, לפי המציאות השייכת בביתם, מאימתי הזמן הראוי והנכון להתנהג עם בניהם כמו אחיהם. ישמע חכם ויוסף לקח.

מורנו ורבנו הגאון רבי בן ציון אבא שאול זצ"ל על כיבוד ומוריו ההורים

כתב בספר אור לציון (חכמה ומוסר עמוד ריז): פעמים אדם לא משתווה עם הוריו וצוחק מהם, או שאומר להם אתם לא צודקים וכדומה, ידע שהוא נכשל ב"ארור מקלה אביו ואמו". וכך פסק הרמב"ם: המבזה את אביו או את אמו אפילו בדברים, ואפילו ברמיזה, הרי זה ארור מפי הגבורה, שנאמר: "ארור מקלה אביו ואמו". וכתב בספר חרדים, שאפילו המבזה בלבו, עובר בארור.

על כן צריך להזהר מאוד במורא אביו ואמו, והוא כעין המורא שמחויבים לנהוג למפקד בצבא, שאף אם אין דבריו נראים בעיניו, בכל זאת אסור לו לזלזל בו מחמת סדרי וחוקי הצבא. להבדיל, כן צריך לנהוג גם באביו ואמו. וגם אם אין הצדק עמם, צריך לשמוע להם, כי כך חוקת מלך מלך מלכי המלכים עלינו [לבד אם רצונם נוגד את תורתנו הקדושה]. וזאת מלבד שעל הרוב, הם הצודקים ולא הוא, וכשדרכם לא ישרה בעיניו ונדמית לו כטורדנית, ידע נאמנה כי בדרך כלל דעתו היא היא הטורדנית.

ואין די בזה, אלא צריך לכבדם ממש, וירגיש שהם ככתר על ראשו, ולא רק במעשה אלא גם בלב. [ובספר חרדים מנה את מצות כיבוד אב ואם לאחת ממצוות התלויות בלב.] וכשאמו מבשלת או מכינה לו איזה דבר, ישבח אותה בפה מלא, כי זהו העונג שלה ויכבדה בכך. ואיסור גמור הוא להעיר הערות על מעשי ידיה, ולא יתכן כדבר הרע הזה, שינהג באמו כמנהג שנוהגים עם משרת המחויב לבשל בשבילו.

וגם אם לא זכה האדם להורים כל כך נוחים, ואפילו נראה לו שמכעיסים אותו במקרים מסוימים, ידע שזה דבר שאי אפשר לשנותו, כמו אדם שנולד ארוך או קצר, היתכן שלא יאהב את עצמו, הלוא מחמת שאי אפשר לשנות דבר זה, הוא משלים עמו. ע"כ.

איסור קללה

איסור תורה

המקלל אדם מישראל, בין איש בין אשה, בין קטן בין גדול, בין חכם בין טיפש, בין בפניו בין שלא בפניו, ואפילו הוא חרש שאינו שומע ולא יוודע לו כלל, ואפילו המקלל את עצמו, עובר באיסור לא תעשה מן התורה, והרי הוא לוקה.

חומרת האיסור

כתב הרמב"ם בספר המצוות (מצוה שיז): שלא יקלל אחד מישראל, שנאמר (ויקרא יט יד) "לֹא תְקַלֵּל חֵרֵשׁ". ואפילו המקלל את עצמו לבד, עובר באיסור מן התורה, שנאמר (דברים ד ט): "רַק הִשָּׁמֶר לְךָ וּשְׁמֹר נַפְשְׁךָ מְאֹד". (סנהדרין סו ע"א. שבועות לו ע"א. הרמב"ם הלכות סנהדרין פרק כו. שו"ע חושן משפט סימן כז)

בבאור מצוה זו כתב הרמב"ם (ספר המצוות מצוה שיז): הזהירנו מלקלל איזה איש שיהיה מישראל, והוא אמרו "לא תקלל חרש". ומה ענין אמרו חרש? כי כשהנפש חפצה לנקום מן המזיק, הנה לא תסור חפצה עד שתגמול למזיק כפי רצונה. ופעמים יושלם חפצה בקללה ובחירופים לבד, ותנוח דעתה במה שהגיע למזיק מן הנזק באותם המאמרים והחירופים. ופעמים יהיה הענין יותר קשה, ולא תנוח דעתה עד שיאבד לו את כל ממונו. ופעמים לא תנוח עד שתנקם ממנו בגופו בהכאות וחסרון האיברים. ופעמים לא תנוח עד שתיקח את נפש המזיק ותסלקו מן המציאות.

ופעמים תהיה רצון הנפש [של הניזק] קטנה לבקשת עונש המזיק, כפי קטנות עוונו, עד שיסתפק בצעקו וכעסו עליו וקללו אותו, ואף על פי שאותו אדם לא ישמע אותו, ולא יהיה כלל במעמד ההוא. וזהו מפורסם מפועל בעלי החמה והכעס, שתנוח נפשם בזה בחטאים הקלים מאד, ואף על פי שהחוטא בלתי יודע בכעסם, ובלתי שומע גידופיהם.

ואולי היה עולה במחשבתנו, כי סיבת התורה שאסרה קללת איש מישראל, בגלל הצער והכאב שישיגהו בזה, אבל קללת חרש כיון שאינו שומע ולא יכאב לו, אין המקלל יהיה חוטא בזה, לזה הודיענו התורה שהוא אסור והזהיר ממנו. **כי התורה לא הקפידה בענין המקולל בלבד, אלא גם בענין המקלל, שהזהירה שלא יניע את נפשו אל הנקמה, ולא ירגילה לכעוס.** ע"כ.

וכתב בספר החינוך (מצוה רלא), משרשי מצוה זו, שמנענו השם מהזיק בפינו לזולתנו, כמו שמנענו מהזיק לזולתנו במעשה [הכאה]. וכענין זה אמרו חז"ל (מועד קטן יח ע"א): ברית כרותה לשפתיים, כלומר שיש כח בדברי פי האדם. ועיין במה שהבאנו להלן בזה מהרב פלא יועץ.

דברי הרב פלא יועץ בחומרת הקללה

כתב בעל הפלא יועץ: "הקללה היא רעה חולה למקלל ולמקולל, שאם היא קללת חינם בלי אשמה, תחזור למקלל [כמו שנאמר במשלי (כו ב): "קְלָלַת חִנָּם לוֹ תָּבֹא"]. ופעמים גם אם הקללות אינן על חינם, חוזרות הן למקלל (ספר חסידים סימן עו). ואם התקיימו קללותיו, הרי הוא עתיד ליתן את הדין שגורם שחברו יענש ורעה תבוא

עליו על ידו (שבת קמט ע"ב). ופעמים שהקללות מתקיימות אפילו מפי איש קל והדיוט (מגילה טו ע"א).

על כן, טוב לגבר, כי טוב עין הוא יברך, וכששומע קול מקללים, יהפוך את הקללה לברכה, ויענה: "לא כן יהיה אלא גם ברוך יהיה", אולי יש תקוה שלא תאונה רעה. וישנם שפיהם מלא קללות לילדיהם, ויודעים כי לא טוב עושים, ובאמת שאינם רוצים בתקלת ילדיהם אפילו באצבע קטנה, אך מחמת כעסם לא יוכלו לעצור במילים. נמצא שהמקלל הוא סימן רע שכעס, וידוע שהכועס הרי הוא כעובד עבודה זרה (זוהר בראשית כז ע"ב), ועבירה גוררת עבירה (אבות פרק ד משנה ב).

והנה המקללים ילדיהם, אם יתקיים בהם, אוי להם שהם שוחטי הילדים ועתידים ליתן את הדין, ואם לא יתקיים בהם, בודאי שמנכים מזכויותיהם, שמדת הדין מקטרגת ומבקשת שיתקיים הקללה, אלא שיש זכות תולה, ונמצא אוכל זכויותיו תמיד. ויש כמה ששומעים זאת מהדרשנים ולבבם יכאב, אבל אינם מניחים מנהגם הרע, כי יאמרו לא נוכל להתאפק ולא נוכל לעזוב מנהגנו הרע, כי הורגל הלשון. אבל שקר ענה, כי כל אשר יחפוץ האיש יעשה אם ירצה, ומעט מעט יעזוב דרכו על ידי קנסות וכיוצא. ובאמת היא תמיהה גדולה, הפלא ופלא איך לא יחרדו חרדה גדולה להוציא קללה מפיהם על ילדיהם או על שום אחד מישראל ולבקש רעתם, תִּצַּלְנָה אוזניים משמוע. ויותר טוב היה שיכו אותם מכה רבה, שבזה לא ימותו, ובקללה יוכל למות חס ושלום. מי האיש החפץ חיים? נצור לשונך מרע, ושפתיך מקללה. וידוע שהמקלל עובר בלא תעשה מן התורה. וכבר אמרו חז"ל (ברכות נה ע"א) שהמברך מתברך, שנאמר (בראשית יב ג): "וַאֲבָרֲכָה מְבָרְכֶיךָ", אם כן המקלל מתקלל, שנאמר (שם) "וּמְקַלֶּלְךָ אָאֹר". הנה כי כן, יזהר וישמור האיש ויזהיר את אשתו ואת כל הסרים למשמעתו, שלא ישמע קללה מפיהם, רק ברכות לראש כל אדם, ובזה "יצו ה' איתך את הברכה".

וראוי לאדם גם כן להזהר ולהשמר שלא להיות גורם קללה לעצמו אפילו מפי גוי, וקל וחומר שלא יגרמו כעס לאביהם ואמם עד שיקללום, כי אוי להם לבנים שמביאים את אביהם ואמם לידי חטא גדול כזה, שזו רעה גדולה יותר ויותר מאם היו מכים אותם, ובודאי יענשו, שאם גדלה רעת המחטיא את אחרים, על אחת כמה וכמה המחטיא את אביו ואת אמו בחטא הכעס, שהוא חמור מאוד וגורם קללה לעצמו, אבל "בן חכם ישמח אב", שכל מגמתו לעשות רצון אביו ואמו, ועליו תבוא ברכת טוב מאביו ואמו, וישא ברכה מאת ה', וגמולו ישלם לו ה', שיהיו לו בנים מהוגנים עושי דברו ורצונו כרצונם". ע"כ.

קטן שקילל

קטן שקילל את אביו או אמו, וכשגדל מתחרט על מעשיו, מן הדין אינו חייב לעשות תשובה, מאחר שלא היה בר דעת. ומכל מקום טוב שיקבל על עצמו חיזוק מסוים, ונתינת צדקה לכפרה. והנכון שיקבל על עצמו לשנן הלכות כיבוד

אב ואם, ויחזק גם את האחרים בלימוד ההלכות, כגון בחלוקת חוברות "כיבוד אב ואם בהלכה ובאגדה". ועיין מעשה נפלא ומחזק בענין זה בסוף החוברת "כיבוד אב ואם", ותרוה נחת.

כתב רבנו חיים ויטאל בשער הגלגולים (בהקדמה לז דף נב ע"א), בהיותי קטן, קללתי פעם אחת את אמי ע"ה, וציוה אותי מורי האר"י ז"ל, להתענות שלושה ימים רצופים לילה ויום. עי"ש. ולכאורה מבואר שקטן שעבר על מצות כיבוד הורים, צריך להתענות כשיגדל כדי לכפר על עוונו. אך יש לדחות, שהנהגה זו היא רק ממידת חסידות, אך לא מן הדין ממש. (עיין שו"ת יביע אומר חלק ח חושן משפט ס"ס ו) וכתב הרמ"א (אורח חיים סימן שמג סעיף א): קטן שהכה את אביו או עבר שאר עבירות בקטנותו, אף על פי שאין צריך תשובה כשיגדל, מכל מקום טוב לו שיקבל על עצמו איזה דבר לתשובה ולכפרה, אף על פי שעבר קודם שנעשה בר עונשין (פסקי מהרא"י).

איסור הכאה

איסור תורה

המכה כל אדם מישראל, עובר באיסור לא תעשה מן התורה, והריהו חייב מלקות ארבעים. וכך כותב הרמב"ם (מצות לא תעשה ש): הזהירנו מהכות כל איש מישראל, שנאמר (דברים כה ג): "פֶּן יֹסִיף לְהַכֹּתוֹ עַל אֵלֶּה מַכָּה רַבָּה". וכן פסק מרן בשלחן ערוך (חושן משפט סימן תכ ס"א).

חומרת האיסור

אמר ריש לקיש: המגביה ידו על חברו להכותו, אף על פי שלא הכהו, נקרא רשע, שנאמר (שמות ב יג): "וַיֹּאמֶר לָרָשָׁע לָמָּה תַכֶּה רֵעֶךָ", למה 'הכית' לא נאמר, אלא למה 'תכה', שאף על פי שלא הכהו, נקרא רשע. רבי חנינא אמר: נקרא חוטא. רב הונא אמר: תיקצץ ידו. רבי אלעזר אומר: אין לו תקנה אלא קבורה, ופירש רש"י שראוי להמיתו ולקוברו. אמר רבי חנינא: הסוטר לועו של אדם מישראל, כאילו סוטר לועו של השכינה. (מסכת סנהדרין נח ע"ב)

יש אומרים שהמכה את חברו, הריהו בחרם הקדמונים, ואין לצרפו למנין לעשרה, עד שיעשו לו התרה. ומכל מקום מאחר והדבר תלוי באלו נסיבות היו המכות, ובלאו הכי יש אומרים שאין דין זה נוהג בזמן הזה, לכן הנכון לעשות שאלת חכם. והעיקר להתריע על הדבר הרע הזה, שלא יִשָּׁנֶה חלילה, וירבו אהבה ואחווה שלום ורעות. (חושן משפט סימן תכ ס"א, וסימן תכא סי"ג, ובפתחי תשובה)

קטן שהכה

קטן שהכה את אביו או אמו, וכשגדל מתחרט על מעשיו, מן הדין אינו חייב לעשות תשובה, כיון שלא היה בר דעת. ומכל מקום טוב שיקבל על עצמו חיזוק מסוים, ונתינת צדקה לכפרה. והנכון שיקבל על עצמו לשנן הלכות כיבוד אב

ואם, ויחזק גם את האחרים בלימוד ההלכות, כגון בחלוקת חוברות "כיבוד אב ואם בהלכה ובאגדה", וכנ"ל.

מדיני ממונות

גניבה ונזקים

קטן שהתגבר עליו יצרו הרע וגנב חפץ או ממון מאחרים, ואין הגניבה נמצאת בעין, הריהו פטור מלשלם גם לאחר שיגדל, ואפילו אינו חייב לצאת ידי שמים. ומכל מקום ממידת חסידות, טוב שיתן איזה סכום כסף לצדקה לכפרתו. והוא הדין לקטן שהזיק ממונם של אחרים. (שו"ת יביע אומר חלק ח חושן משפט סימן ו. וחלק ג אורח חיים סימן כח אות כ ד"ה וראיתי)

כתב הרמב"ם (הלכות גניבה פרק א הלכה ח): קטן שגנב פטור מתשלומי כפל. ואם איבדו אינו חייב לשלם אף את הקרן, ואפילו לאחר שהגדיל. וכן פסקו הטור ומרן השלחן ערוך (חושן משפט סימן שמט סעיף ג): קטן שגנב, מחזירים את הגניבה לבעלים אם היא בעין, ואם אינה בעין, פטור אף לאחר שיגדיל. וכתב עוד הרמב"ם (פרק ד הלכות חובל ומזיק הלכה כ): חרש שוטה וקטן פגיעתם רעה, החובל בהם חייב, והם שחבלו באחרים פטורים. ואף על פי שנתפתח החרש ונשתפה השוטה והגדיל הקטן, אינם חייבים לשלם, שבשעה שחיבלו לא היו בני דעת. וכן פסק מרן בשלחן ערוך (סימן צו ס"ג): אם טענו [תבע הגדול את קטן] בנזקים וחבלות, אף על פי שהקטן מודה ויש לו ממה לשלם, פטור, ואפילו לאחר שהגדיל.

ומה שאמרו בגמרא (בבא קמא צח ע"ב) שהשורף שטר חוב של חברו חייב לשלם לו את הנזק שגרם לו. וכן היה מעשה עם רפרם שכפה את רב אשי ששרף שטר חוב של חברו, ופירש רש"י שעשה כן רב אשי בילדותו, ובכל זאת גבה ממנו רפרם את כל הסכום שכתוב בשטר. ולכאורה מוכח מכאן שקטן שהזיק והפסיד לחברו חייב לשלם לכשיגדל. אבל כבר בארו בשו"ת מהר"ם פדוואה ובשו"ת גינת ורדים, שמה שכתב רש"י שרב אשי עשה כן בילדותו, אין הכוונה בעודו ילד קטן, אלא לעולם עשה כן בנערותו לאחר שמלאו לו שלוש עשרה שנה, שעדיין היתה נערות קשורה בו. וכעין מה שמצאנו בגמרא בבא מציעא (מד ע"א) שאמר רבי שמעון בנו של רבי יהודה הנשיא לאביו "שנית לנו בילדותך", והיינו בודאי בבחרותו ולא בעודו ילד קטן. שהרי כבר אז היו לו שני בנים, שהרי בנו הגדול הוא רבן גמליאל, ובנו השני הוא רבי שמעון והיה שונה לו הלכות, ואף על פי כן הוא אומר לו "שנית לנו בילדותך", כיון שהיה אז בזמן בחרותו. נמצא שלשון "ילדות" לא הולך דוקא על זמן הקטנות. וכן נאמר בתורה על יוסף הצדיק כשהיה בן שבע עשרה שנה (בראשית לז ל): "הַיֶּלֶד אֵינֶנּוּ". וזו גם כן כוונת רש"י, שרב אשי עשה כן בנערותו, ובא להסיר את התמיהה על רב אשי, שהרי לא יתכן שיעשה כן איש חשוב אשר כמוהו, אלא בודאי שבעודו נער עשה מעשה נערות. ולעולם קטן שהזיק פטור מלשלם אף לאחר שהגדיל. גם בתוספות חדשים כתבו בכוונת רש"י, שפירוש בילדותו בבחרותו, אחר שמלאו לו י"ג שנה. ע"ש.

לאור האמור, ברור שלא נכון עושים אותם אנשים, שכאשר ילד קטן הזיק לרכושם, הם תובעים מאביו לשלם ממיטב כספו, ואביו מחמת חוסר ידיעה

משלם עבור הנזק. ויש לדעת כי גזל גמור בידם, וחייבים להשיב את הכסף לאב. ואולם עליהם ליידע את האב על הנזק כדי שיחנך את בנו. ויודיעוהו שמן הדין הוא פטור מלשלם, ואם בכל זאת ירצה האב לשלם כדי לחנך את בנו שילך בדרך הישר והטוב, ולא ינהג בהפקרות חלילה, תבוא עליו ברכה.

מעשה שהיה לפני כעשרים שנה בבית מדרשו של הרב הראשי לכרמיאל, הגאון רבי אליהו מלכא שליט"א, שאחד הילדים מאחינו התועים זרק אבן על חלון בית הכנסת ושברו, והתיקון עלה 400 שקלים. הלך הגבאי לאבי הילד ותבעו שישלם, וכשבא האב לשלם, אמר לו הרב, קטן שהזיק פטור. ורק אם רוצה האב לתרום לבית הכנסת, הרי זו זכותו, אבל מן הדין אינו חייב כלל, ותרם האב בחפץ לב, ונעשה קידוש השם גדול.

אזהרה לקטנים

ראוי לבית דין להעניש את הילדים על הגנבה ועל שאר נזקים, כפי כוחם כדי שלא יהיו רגילים בה.

כתב הרמב"ם (הלכות גניבה פרק א הלכה י) ראוי לבית דין להכות את הקטנים על הגנבה, כפי כח הקטן כדי שלא יהיו רגילים בה, וכן אם הזיקו שאר נזקים. וכן מכים את העבדים שגנבו או שהזיקו מכה רבה כדי שלא יהיו משולחים להזיק. וכתב המגיד משנה, כן נראה פשוט. ואפילו למי שאומר שקטן שאוכל נבלות אין בית דין מצווים להפרישו, [וכן דעת הרמב"ם שכתב (הלכות מאכלות אסורות פרק יז הלכה כז): קטן שאכל אחד ממאכלות אסורות, או שעשה מלאכה בשבת אין בית דין מצווים עליו להפרישו לפי שאינו בן דעת. עי"ש.] היינו דוקא בעבירות שבין אדם למקום, אבל בעבירות שבין אדם לחברו בודאי מפרישים אותו, כדי שלא תארע תקלה על ידו. וכן פסק מרן בשלחן ערוך (חושן משפט סימן שמט סעיף ה).

לא תגנוב

פשוט וברור שנער מעל גיל שלוש עשרה שגנב, חייב לשלם. ואפילו אם לקח כסף מהוריו בלי רשות, חייב להחזיר להם, ואינו יכול לפטור את עצמו בטענה שמן הסתם הם מוחלים לו, אלא אם כן הודיע להם שעשה כן, ומחלו לו במפורש על גניבתו. (אגרות משה)

פרוזבול

קטן שהלוה כסף, הלוואתו הלוואה וחייבים להחזירה לו. ובסוף שנת השמיטה עליו להכין פרוזבול, כדי שיחזירו לו את ההלוואה.

כן מתבאר ממה שפסק מרן בשלחן ערוך (סימן סז סעיף כח): יתומים קטנים שיש להם מלוה ביד אחרים, אין צריכים פרוזבול. וכתב הסמ"ע (ס"ק נ): פירוש, הן מה שהלוו לאחרים משלהם, הן מה שירשו החוב מאביהם, כיון שבית הדין הם אביהם של יתומים, ושטרותיהם וכל אשר להם כמסורים לבית דין. עי"ש. ומבואר ששאר הקטנים הלוואתם הלוואה, וצריכים לעשות פרוזבול. (וכן דעת מרן מלכא זצוק"ל. הובא בספר מורה הנער עמוד תיח)

מדיני בשר בחלב וטבילת כלים

בשר וחלב בשלחן אחד

אסור לאכול בשר או עוף על שלחן, כאשר מונח חלב בצידו השני של השלחן. וכן להיפך, אסור לאכול חלב על שלחן, כאשר מונח בשר בצידו השני, שמא יטעה ויקח מהמאכל הסמוך ויאכל. (שו"ע יורה דעה סימן פח ס"א)

שנים האוכלים זה חלב וזה בשר, אם הם מכירים זה את זה, אסור להם לאכול על שלחן אחד, מכיון שדרך האדם לכבד את מכרו ממאכלו, ושמא בטעות יתן לו מהמאכל האסור לו עתה. ואולם, אם הניחו היכר ביניהם, וכגון חפץ שאינו רגיל להיות על השלחן בעת האכילה, והוא גבוה קצת וניכר, כגון: כיכר לחם שלם שאין אוכלים ממנו בארוחה זו, או קופסה, מותר להם לאכול בשלחן אחד, אף שיושבים קרוב אחד לשני, כיון שההיכר מזכיר להם להיזהר שלא יאכלו זה מזה. (שם ס"ב)

שני קטנים בשלחן אחד

במה דברים אמורים? בשני אנשים גדולים, אבל שני ילדים קטנים פחות מגיל מצוות, אין להם לאכול בשלחן אחד זה בשר וזה חלב, אפילו על ידי היכר ביניהם, שכיון שאינם בני דעת שלימה, לא סומכים עליהם שאחד יזכיר לשני.

כן מתבאר מדברי הגמרא במסכת שבת (יג ע"א), שכל מה שמועיל ההיכר, הוא דוקא כשהם שנים, שאז גם יש שתי דעות של בני אדם, ואם אחד מהם ישכח, חברו יזכיר לו. ולפי זה קטן שאינו בר דעת, אי אפשר לסמוך עליו שיזכיר לחברו.

על כן יש להיזהר, אם שולחים ילד לכיתה עם מאכל בשרי, כמו נקניק או פסטרמה וכדומה, שלא ישב בשולחן אחד עם ילד האוכל מאכל חלבי. ועל המורים והגננות לפקוח עין על זה.

זמן ההמתנה בין בשר לחלב

אף על פי שמן הדין האוכל בשר בהמה, חיה או עוף, אסור לו לאכול מאכלי חלב עד שיעברו שש שעות מסיום אכילתו (שו"ע יורה דעה סימן פט סעיף א), מכל מקום קטן שאכל בשר, מותר לתת לו חלב אפילו לאחר שעה אחת מאכילת הבשר, ובלבד שיש צורך בדבר, כגון בימות החורף שהיום קצר ומגיע הלילה מוקדם, ורוצים להאכילו ארוחת ערב מוקדמת שילך לישון מוקדם. אבל אין להתיר לחלק להם ממתקים ושוקולד חלביים, בתוך שש שעות למאכלי בשר. ויש נוהגים שעד גיל שש, ממתין הקטן שעה אחת, ומשם והלאה, מוסיפים לו עוד שעה בכל שנה. ומכל מקום יש להקפיד ששנה לפני הגיע הבן או הבת לגיל מצוות, לחנכם

ולהרגילם להמתין שש שעות ככל אדם גדול.

קטן ממש שאינו בר הבנה, כמו בן שנה או שנתיים ואפילו יותר, מותר לתת לו גם ממתקים ושוקולד חלביים, לאחר שעה מאכילת בשר.

בגמרא מסכת יבמות (קיד ע"א) דרשו חז"ל מהפסוק (ויקרא יא מב): "לֹא תֹאכְלוּם כִּי שֶׁקֶץ הֵם", לא תאכילום, להזהיר גדולים על הקטנים, "דלא ליספו ליה בידים". כלומר, שאסור לתת לקטן בידיים מאכל של איסור. ומרן הבית יוסף (אורח חיים סימן שמג) הביא מחלוקת ראשונים, האם גם איסורי דרבנן אסור לתת לקטן, שלדעת הר"ן (יומא א ע"א) כל שהוא לצורך הקטן אף על פי שהגיע לגיל חינוך, מותר להאכילו איסור דרבנן, וכן דעת הרשב"א (שם ושבת קכא ע"א). אבל לדעת הרמב"ם (הלכות מאכלות אסורות פרק יז הלכה כז), אסור להאכיל קטן גם דברים שאיסורם מדרבנן. וכן פסקו עוד ראשונים. וכן פסק מרן בשלחן ערוך (אורח חיים סימן שמג).

ולפי זה נמצא שיש לנו ספק ספיקא להתיר לתת לקטן חלב בתוך שש שעות לאכילת בשר, שהרי בלאו הכי לדעת בעל הלכות גדולות, רבנו תם, היראים ועוד, רשאי לאחר אכילת בשר לאכול מיד חלב וגבינה ואפילו באותה סעודה, ובלבד שיקנח את פיו על ידי שיאכל משהו, כדי שלא ישארו לו בפה שיירי בשר. ואם ידיו מלוכלכות משומן הבשר, ינקה אותן היטב. וכתב הרז"ה, שכן נהגו כל חכמי צרפת. ולדעת התוספות, אם מסלק את השלחן ומברך ברכת המזון, מותר לאכול חלב מיד. ואמנם להלכה אנחנו פוסקים כדעת רבנו חננאל, רש"י, הרי"ף, הרמב"ם, העיטור, הר"ן, הרא"ש ועוד, שצריך להמתין שיעור זמן שבין סעודה לסעודה, דהיינו שש שעות. וכמו שפסק מרן בשלחן ערוך (יורה דעה סימן פט סעיף א). אבל הרמ"א כתב, שהמנהג הפשוט במדינות אלו, להמתין אחר אכילת בשר שעה אחת, ואוכלים אחר כך גבינה. וצריכים לברך גם כן ברכת המזון, כדי שיחשב לסעודה אחרת. וכתב הט"ז (ס"ק ב) בשם תרומת הדשן, שרבים עושים פשרה מדעתם להמתין שעה אחת לאחר סעודת וסילוק שלחן וברכת המזון ואוכלים גבינה, אף שלא מצאנו רמז לשיעור זה, אלא שאין מי שימחה בידם, הואיל ויש להם סמך מכל הראשונים הנ"ל. עי"ש. **נמצא** שלגבי קטן יש לנו ספק ספיקא, שמא די אפילו לגדול בפחות משש שעות, ואפילו תאמר שצריך להמתין שש שעות, שמא הלכה כדעת הרשב"א והר"ן שמותר לתת לקטן איסור דרבנן. (שו"ת יביע אומר חלק א יורה דעה סימן ד אות ג)

רק שלכאורה עדיין יש להבין, הלוא מאחר וקבלנו הוראות מרן, ומרן פסק שצריך להמתין שש שעות, וגם פסק שאסור לתת איסור דרבנן לקטן בידים, אם כן איך נתיר לקטן לשתות חלב בפחות משש שעות, והרי לדעתו זה איסור ככל איסורי דרבנן, וכמו שכתב בבית יוסף (אורח חיים סימן קעג) על מה שכתבו התוספות, והעולם "נהגו" שלא לאכול גבינה אחר בשר כלל ואפילו אחר בשר עוף, וכתב הרא"ש "ואין לשנות המנהג". וכתב הבית יוסף: ונראה לי שזה שנהגו העולם שלא לאכול גבינה אחר בשר כלל, לא מטעם גדר וסייג הוא שנהגו כן, אלא משום דסבירא להו כדעת הרמב"ם. עי"ש. והיינו שאל תאמר שמה שלא אוכלים חלב אחר בשר עד שיעברו שש שעות, הוא משום "מנהג", אין זה נכון, אלא זו הלכה גמורה ואיסור ממש ככל איסורי דרבנן, כי זהו הפירוש בדברי הגמרא (מסכת חולין קה ע"א) שמר עוקבא היה ממתין "מסעודה לסעודה", דהיינו שיעור זמן שמסעודה לסעודה, שזה שש שעות, כמו שפירשו הרמב"ם ועוד רבים. וכיון שזו הלכה, הרי ברור שספרדי שטעה ואכל מאכל חלבי בתוך שש שעות לאכילת בשר, ופתאום נזכר שהוא בשרי, בוודאי שחייב להפסיק מיד את אכילתו, וגם צריך לעשות תשובה על שעבר על ההלכה. (ה"ע ז כט) ואם כן, לכאורה איך נתיר לתת לקטן

ארוחת ערב חלבית או לשתות כוס חלב בתוך שש שעות לאכילת הבשר, נגד הוראת מרן?

והביאור בזה, שעד כאן לא קבלנו הוראות מרן אלא בדברים שבמפורש מרן דיבר עליהם בשלחן ערוך, ולכן במקרה שאסר דבר מסוים, לא יעזור שום "ספק ספיקא" או "ספק דרבנן לקולא" וכיוצא בזה להקל נגד מרן, שהרי סוף סוף קבלנו הוראות מרן, והוא פסק שבמקרה כזה אסור. אבל במקרה שמרן לא דיבר עליו במפורש, כמו במקרה הנ"ל שלא כתב שאסור לתת לקטן חלב בתוך שש שעות לאכילת הבשר, אז אף על פי שהוא פסק שצריך להמתין שש שעות, וגם פסק שאסור לתת לקטן איסור דרבנן, אבל אולי כל זה דוקא באיסור דרבנן גמור, אבל בדבר שיש בו מחלוקת, כגון אכילת חלב בתוך שש שעות, אפשר שיודה מרן שיהיה מותר לתת לקטן בידים. כי אף שבכל ספק בנפרד מרן פסק להחמיר, עדיין ישנה אפשרות לומר שבהצטרף שני המקרים יחד, גם מרן יודה להתיר, וכמו שכתבו רבים מרבותינו האחרונים. (עיין שו"ת יחוה דעת חלק ה ס"ס נד)

עוד טעם יש להתיר לקטן לאכול חלב בפחות משש שעות, על פי מה שכתב מרן הבית יוסף (אורח חיים סימן רסט) במה שהיו נוהגים בזמנם לקדש על היין בלילי שבת בבית הכנסת (כמבואר בגמרא מסכת פסחים קא רע"א). ואף על פי שכלל גדול בידינו ש"אין קידוש אלא במקום סעודה", והרי אין המקדש סועד בבית הכנסת אלא בביתו, ואם כן אינו רשאי לשתות את היין, כי אין זה מקום סעודה, מכל מקום כתבו בהגהות מיימוניות שנותנים את היין לקטן שישתה, כדי שלא תהיה ברכתו לבטלה. ואף על פי שאמרו בגמרא יבמות (קיד ע"א), שלא נותנים איסור לקטן בידיים, ואיך יתנו לקטן לשתות? צריך לומר דהיינו דוקא באיסור לאו כמו נבילות וטריפות, שאת זה למדה הגמרא מהפסוק "לא תאכלום", ודרשה לא תאכילום. אבל קידוש היום שהוא מצות עשה, לא למדנו משם. ע"כ. וכתב מרן הבית יוסף, ולדעת מי שאומר שאפילו איסור דרבנן אסור לתת לקטן, אם כן איך ניתן לקטן את היין, והרי עדיין אסור מדרבנן לטעום לפני הקידוש? ואפשר לומר, שכיון שיש מתירים לשתות את היין בבית הכנסת אפילו לגדולים, אף על פי שהגדולים נוהגים כדברי האוסרים, מכל מקום לא נחשב איסור כולי האי שיאסר להשקותו גם לקטנים. עי"ש. **ולפי זה** כל שכן בנידון שלנו, שכיון שיש כמה וכמה ראשונים שמתירים אפילו לגדולים לאכול חלב לאחר קינוח והדחה או לאחר סילוק שלחן וברכת המזון, לא נחשב איסור כל כך עד שיאסר גם לקטנים, לכן יש להקל בזה לקטנים. (שו"ת יביע אומר חלק א יורה דעה סימן ד אות ז, חלק ג יו"ד סימן ג אות ב)

ואמנם, נראה שאף שאנחנו מקילים לתת לקטן מאכלי חלב בתוך שש שעות, היינו דוקא כשיש צורך בדבר, כי לפי הטעם הראשון שבארנו משום "ספק ספיקא", [שמא לא צריך שש שעות, ושמא מותר לתת איסור דרבנן לקטן], הלוא גם המתירים לתת איסור דרבנן לקטן, לא התירו אלא כשיש צורך בדבר, וכמו שכתב בשו"ת הרשב"א (חלק א סימן צב): "שלא עלה על הדעת שנתיר איסורי דרבנן בסתם כשאין בזה צורך לתינוק", וגם הר"ן כתב: "כל שהוא לצורכו של הקטן". וגם לפי הטעם השני שכתב מרן הבית יוסף בענין הקידוש, שכל שיש מתירים לגדולים, יש להתיר לקטנים, אפשר שדוקא שמה, כי יש צורך בקידוש בבית הכנסת, כי עיקרו נתקן להוציא את האורחים שאין להם בית, לכן מקילים לתת לקטן, אבל כשאין צורך, לא נתיר. וכן מבואר בשו"ת יביע אומר (חלק ג שם אות ז) שכתב, שכל ההיתר לתת לקטנים מאכלי חלב אחר בשר בתוך שש שעות, היינו שאוכל מאכל חיוני לסעודה. **אבל** לחלק להם ממתקים ושוקולד שיש בהם תערובת חלב, בוודאי שאין להתיר בתוך שש שעות למאכלי בשר. **אלא** שגם בזה יש לחלק בין תינוק שהוא בר הבנה, לתינוק שאינו בר הבנה שאז מותר לתת לו אפילו סוכריות ושוקולד ועוגיות של חלב לאחר בשר. ומה שכתב הפרי חדש, שאף

שאמרו חז"ל (יבמות קיד ע"א) שקטן אוכל נבלות אין בית דין מצווים להפרישו, היינו מעיקר הדין, ומכל מקום יפרישוהו מפני שמזיק לו בזקנותו, שגורם לו טבע רע, וסופו לצאת לתרבות רעה. עי"ש. נראה שכל זה דוקא בדברים האסורים מחמת עצמם כנבילות וטריפות, אבל דברים המותרים אלא שהזמן גורם לאיסור כמו חלב לאחר בשר, וכל שכן שיש ראשונים שמתירים אפילו לגדולים מיד לאחר הבשר, אין בזה חשש של תקלה כלל. עי"ש.

ולבד מכל הנ"ל, מצאנו בכמה מקומות שחז"ל החשיבו את הקטן כחולה שאין בו סכנה, כמבואר בשלחן ערוך (אורח חיים סימן רעו סעיף א), שגוי שהדליק נר בשבת בשביל ישראל, אסור לכל ליהנות ממנו אפילו למי שלא הודלק בשבילו. אבל אם הדליק לצרכו או לצורך חולה ישראל, אפילו אין בו סכנה, מותר לכל ישראל להשתמש לאורו. וכתב הרמ"א שהוא הדין לצורך קטן שהוא כחולה שאין בו סכנה. וכן פסק מרן (שם ס"ה), שמותר לומר לגוי להדליק מדורה לצורך קטנים, אפילו אם אין הקור גדול, כיון שהכל כמו חולים אצל הקור. וכתב עוד הרמ"א (שם סימן שכח סי"ז) שמותר לומר לגוי לבשל לקטן שאין לו מה לאכול, כי סתם צרכי קטן דינם כחולה שאין בו סכנה. על כן, גם כאן יש להקל לקטנים להמתין שעה אחת בין בשר לחלב כדין חולה, וכמו שכתב בזבחי צדק, שאף על פי שקבלנו הוראות מרן שצריך להמתין שש שעות, מכל מקום לצורך חולי קצת, נראה פשוט להתיר לאכול מאכלי חלב אפילו אחר בשר בהמה, לאחר שימתין שעה אחת, וכן פסק הבן איש חי. ובפרט בזמנינו שירדה חולשה לעולם, וכל שכן לקטנים. (שו"ת יביע אומר חלק א יורה דעה סימן ד אות יא. ה"ע ז מב)

ויש נוהגים בענין ההמתנה בין אכילת בשר לחלב לקטנים, להוסיף בכל שנה שעה אחת, והיינו שעד גיל שבע, ממתין שעה אחת. בגיל שמונה - שעתיים. בגיל תשע - שלוש שעות, וככה מוסיף והולך בכל שנה, עד שבגיל שתים עשרה ממתין שש שעות, כדי שיתרגל שנה אחת לפני הבר מצוה. וכן יש להקפיד בבנות קטנות שמגיל אחת עשרה ימתינו שש שעות. שהרי זו מטרת החינוך להרגילם בעודם קטנים, כדי שכשיגדלו, יוכלו לקיים הכל כדת וכהלכה בקלות יותר. (ועיין עלון "ותתענג בדשן" גליון מס' 58, 59, 61)

☜ טבילת כלים

קטן שהגיע לגיל חינוך [מגיל שש ומעלה], רשאי להטביל כלים בברכה, ובלבד שהגדול עומד ורואהו מטביל, אבל אינו נאמן לומר הטבלתי כשלא ראוהו. ומכל מקום בכלי זכוכית שחיוב טבילתם מדרבנן, נאמן הקטן לומר הטבלתי. (שלחן ערוך יורה דעה סימן קכ סעיף יד. שו"ת יביע אומר חלק ב יורה דעה סימן ט אות ג, ז, ח. ה"ע חלק ז עמוד רסב)

נער שהגיע לגיל י"ג שנה, ואין אנו יודעים אם הביא שתי שערות, הריהו נאמן גם על טבילת כלי מתכות, אף שלדעת רבים חיוב טבילתם מן התורה.

ראשית יש מקום להקל בזה מטעם ספק ספיקא, שמא הלכה כהפוסקים שכל חיוב טבילת כלים מדרבנן ואפילו כלי מתכות, ולפי זה נאמן הקטן לומר שהטביל. ואפילו אם תאמר שהלכה כדעת הפוסקים שחיוב טבילת כלי מתכות מן התורה, שמא באמת הביא שתי שערות. וכל שכן לפי מה שבארנו לעיל (עמוד 155) שיש לנו לסמוך לכתחילה על החזקה שמן הסתם הביא שתי שערות, כדעת רוב רובם של הפוסקים ראשונים ואחרונים, שחזקה זו היא חזקה אלימתא גם בדאורייתא. (שו"ת יביע אומר חלק ז יורה דעה סימן ט אות ד, ואורח חיים סימן מו. חלק ח אורח חיים ס"ס נה. חלק י או"ח סימן נה אות ט על שו"ת רב פעלים חלק א. חזו"ע שבת ב עמוד מז. ה"ע שם)

טקס הנחת תפילין לחתן הבר מצוה

מעלת השמחה

מעלה גדולה וחשובה לערוך טקס חגיגי ברוב פאר והדר לכבוד הנחת תפילין לחתן הבר מצוה, ועל ההורים היקרים לתת את דעתם על זה, כי חשיבות מרובה ישנה לשמחה בקיום המצוות, היא מקנה לילדים הרבה כוח, רצון וחשק להתמיד במצוות, בשמחה וגיל ולא להרפות חלילה. בעוונות הרבים, הרחוב היום מציב הרבה נסיונות לא פשוטים, וכמה נערים שסטו מן הדרך, לבסוף חזרו מחמת הזכרונות היפים מימי הקטנות של מעשי המצוות שנעשו בהתלהבות ובשמחה וגיל. אין ספק כי ילד שמתחיל את מצות הנחת התפילין מתוך התלהבות ושמחה וחשק יחד עם כל הסובבים אותו, בני משפחתו ומכריו, שמחת המצוה נחקקת בו לטווח ארוך.

"וְאָהַבְתָּ לְרֵעֲךָ כָּמוֹךָ"

משפחה החוגגת את שמחת הנחת התפילין של בנם בשירה ונעימה וקול רינה המון חוגג, ומזמינים את קרוביהם ומכריהם להשתתף עמהם בתפילת שחרית בבית הכנסת, על מתפללי בית הכנסת הקבועים להתחשב בבעלי השמחה, ולהתאזר בסבלנות אף שהתפילה מתארכת יותר מיום רגיל. ובעזרת השם כאשר הם עצמם יהיו בעלי השמחה, גם הם ישמחו שיכבדו אותם, ולא ימהרום וילחיצום ויפגעו בשמחתם. ומי שממהר לעבודה או לשלוח את ילדיו לבית ספר וכדומה, שיתאמץ ביום זה להתפלל במנין מוקדם יותר, כי גדול השלום. וכבר כתב הרמב"ם (הלכות אבל פרק יד הלכה א): כל הדברים שאדם רוצה שיעשו לו אותם אחרים, יעשה אותם הוא עצמו לאחרים, והרי זה בכלל מצות "וְאָהַבְתָּ לְרֵעֲךָ כָּמוֹךָ".

מה גם שבדרך כלל חוגגים את טקס הנחת התפילין בימי שני וחמישי כדי להעלות את חתן הבר מצוה לספר תורה, ומחמת השמחה, לא אומרים את הוידוי הארוך, [וכמבואר להלן שאפילו חגגו את טקס הנחת התפילין שלא ביום שמלאו לו שלוש עשרה שנה ממש, בכל זאת לא אומרים וידוי]. נמצא שלרגל השמחה חסכו גם מעט זמן, ועל כן יאזרו הציבור עוז להתנהג ברגיעות ומתינות, וכמה נחת רוח יעשו לבורא עולם בהראותם את שמחתם בשמחת חבריהם, וכבר אמרו חז"ל (סוף מסכת עוקצין): "לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה לישראל אלא השלום".

הבהרה חשובה

יש להדגיש נקודה חשובה שצריכה חיזוק והבהרה יסודית. לצערנו הרב, בשנים האחרונות החלה להתפרסם "מודה" חדשה, וישנם המזמינים פייטן עם אורגן וכלים מכלים שונים, לתפילת שחרית כדי לחגוג את טקס הבר מצוה, ופעמים רבות התפילה נעשית שלא כהלכתה, וללא רצינות ויראת שמים טהורה. וברור,

שחלילה לנו לגרום פגם כהוא זה בתפילה, מחמת טקסים שונים ומשונים, שאז נמצא שתופסים את הטפל ומזניחים את העיקר. על כן, לא ראוי לעשות דברים כאלו, ודי להזמין חזן ירא שמים שיתפלל כהוגן בנעימה "בְּקוֹל רִנָּה וְתוֹדָה הָמוֹן חוֹגֵג", ובכך תהיה השמחה שלימה ואמיתית, שתעשה נחת רוח להקב"ה באמת.

ברכת שהחיינו

נער בר מצוה המניח תפילין לראשונה בחייו, אינו מברך "שהחיינו", אפילו אם התפילין חדשות. ונכון שיברך "שהחיינו" על טלית חדשה, ויכוון גם על התפילין.

כתב מרן השלחן ערוך (סימן כב סעיף א): קנה טלית ועשה בו ציצית, מברך "שהחיינו", כי לא גרע מקנה כלים [בגדים] חדשים. ומבואר שלא מברך משום המצוה, אלא משום שהוא בגד שמתעטף בו להנאתו, וכן מפורש בטור שם. וכן המנהג פשוט שאין נער בר המצוה מברך "שהחיינו" על התפילין. ומכל מקום כיון שיש חולקים בדבר, ובראשם רבנו הרמב"ם (הלכות ברכות פרק יא הלכה ט) שכתב, כל מצוה שהיא מזמן לזמן, כגון: שופר וסוכה ולולב ומקרא מגילה ונר חנוכה. וכן כל מצוה ומצוה שהיא קניין לו, כגון: ציצית **ותפילין** ומזוזה ומעקה. וכן מצוה שאינה תדירה ואינה מצויה בכל עת, שהרי היא דומה למצוה שהיא מזמן לזמן, כגון: מילת בנו ופדיון הבן, מברך עליה בשעת עשייתה "שהחיינו". ע"כ. לכן הנכון שיברך על הטלית החדשה, ויכוון לפטור גם את התפילין החדשות. (שו"ת יחוה דעת חלק ב סימן לא)

מנהג טעות

ישנן משפחות מסוימות מבני ספרד שבטקס הנחת התפילין שחוגגים עם חתן הבר מצוה, אומרים לו לברך גם על תפילין של ראש. וצריך לדעת שזו ברכה לבטלה, מאחר שקבלנו הוראות מרן שפסק כדעת הרמב"ם ועוד, שלא מברכים על תפילין של ראש, וכמבואר לעיל (עמוד 139).

העושים כן, טוענים שהוא כדי שילמד הילד שאם פעם יטעה וידבר בין תפילין של יד לשל ראש, הוא ידע שצריך לברך "על מצות תפילין". אבל טעם זה קלוש, ומי התיר לברך ברכה לבטלה בשביל ללמד הלכה. והלוא אפשר שילמדו אותו הלכה זו באופן ברור כמו בשאר ההלכות. ומעשה שראיתי אדם מבוגר למעלה מגיל 60 שמברך "על מצות תפילין" על תפילין של ראש, מיד שאלתי אותו, למה אתה מברך? הוא ענה לי בפשיטות, "ככה לימדו אותי בבר מצוה"... נמצא שעקב המנהג הזה, הוא בירך כ-50 שנה ברכה לבטלה מידי יום ביומו. ישמע חכם ויוסף לקח. ותן לחכם ויחכם עוד.

נסיעה קודם התפילה

מאחר ואסור להתעסק בצרכיו קודם התפילה, על כן אם הוצרך ליסוע מעיר לעיר, יתפלל ואחר כך יסע. אולם אם מטרתו בנסיעה בשביל להתפלל שם, וכגון שחוגגים את טקס הנחת התפילין והעליה לתורה בכותל המערבי, או בבית הכנסת מחוץ לעיר, הרי זה מותר.

טעות חמורה

יש מהמון העם הטועים ומעכבים את הנחת התפילין לנער בר המצוה עד שימצאו אולם כאוות נפשם או שממתינים ליום שני או חמישי כדי שיוכלו לערוך את טקס הנחת התפילין ביום שמוציאים בו ספר תורה, אך ברור שטעות חמורה היא, ויש להבהיר להם שאף אם לא הרגילוהו להתחיל להניח תפילין זמן רב קודם לכן, כמבואר לעיל (עמוד 130) שכך צריך להיות על פי ההלכה, על כל פנים ביום הולדתו של גיל שלוש עשרה שנה, הרי הוא חייב מן התורה להניח תפילין ואין לדחות זאת בשום אופן.

הגאון רבי יוסף ידיד הלוי בשו"ת ימי יוסף, האריך בתוכחת מוסר כלפי הנוהגים להשהות הנחת תפילין לבניהם ימים או חודשים לאחר שלוש עשרה שנה ויום אחד, עד שתשיג ידם לעשות סעודת בר מצוה, או עד שישיגו אולם לשמחת וחגיגת הבר מצוה, שזהו איסור גמור, וגדול עוונם מנשוא, שאיך יתכן לבטל ממנו מצוה רבה זו בשביל הסעודה, ואדרבה אנו שקבלנו הוראות מרן ראוי לנו להקדים לחנכו במצות תפילין מזמן שיודע לשמור גופו בטהרה. אבל להשהות מצוה זו, לכל הדעות היא איסור גמור. (הובא בשו"ת יחוה דעת חלק ב סימן ד)

הנחת תפילין לצורך צילום

מעשה באברך שעבר ברחוב, ומתוך חנות צילום יצא צלם וביקש ממנו עזרה. הוא אמר שכעת הוא מצלם נער בר מצוה מניח תפילין, אולם אינו יודע איך לקשור את התפילין... ולכן הוא מבקש את עזרתו. האברך נכנס לחנות, ולתדהמתו הגדולה, הוא רואה נער בר מצוה עם הוריו, כשעל ראשו מונחות התפילין של יד, ועל ידו הוא מנסה לקשור את התפילין של ראש, וכמובן שאינו מצליח... והוא מחכה שהצלם יעזור לו כדי שיוכל להצטלם. כמובן שגם הצלם לא הצליח, ולכן יצא החוצה לבקש עזרה. האברך שאל אותם מהיכן התפילין, והשיבוהו שלקחו בהשאלה מאחד השכנים. ואז האברך עזר לו להניח את התפילין כראוי והצלם צילם.

לאחר מכן הסתפק האברך, ושאל את הגאון רבי יצחק זילברשטיין שליט"א, האם נהג כדין, האם אין בזה זלזול בתפילין כשמניחים אותם רק כדי להצטלם?! אמר לו הרב: עשית כראוי, ואין בזה זלזול, אדרבה, ההורים רוצים להנציח את המעמד הזה שהילד מצטלם עם התפילין, והרבה בעלי תשובה אמרו שמעמד הנחת תפילין ביום הבר מצוה חרט בהם חריטה עמוקה בלב. וגם כאן, כולנו תקוה שהצילום של הנער עם התפילין יעורר לו עוד געגועים גדולים לתפילין, ולכן נראה שמותר.

☜ וידוי ביום שלוש עשרה

יום טוב

חתן בר מצוה ביום הולדתו שמלאו לו שלוש עשרה שנה, אין אומרים וידוי כל

הציבור המתפללים עמו, כיון שזה יום טוב שלו, שנעשה מצווה במצוות.

פשט המנהג שביום מלאת שלוש עשרה שנה לחתן הבר מצוה, לא אומרים תחנון, ולא מזמור "יענך ה' ביום צרה", ו"תפילה לדוד". וכן כתב הגאון רבי אהרן בן שמעון בספרו נהר מצרים שכן המנהג בירושלים עיר הקודש, במצרים, ובכמה מדינות, ומנהגם של ישראל תורה הוא. וסמך לדבר ממה שנאמר: "פֶּחָתָן יְכַהֵן פְּאֵר", ותפילין נקראו פאר, שנאמר: "פְּאֵרְךָ חֲבוֹשׁ עָלֶיךָ", נמצא שחתן הבר מצוה הוא כחתן. ועוד, שתפילין הוקשו למילה, שנאמר (אסתר ח טז): "לַיְּהוּדִים הָיְתָה אוֹרָה וְשִׂמְחָה **וְשָׂשׂוֹן וִיקָר**", ודרשו חז"ל (מגילה טז ע"ב): ששון - זו מילה, וכן הוא אומר (תהלים קיט קסב): "שָׂשׂ אָנֹכִי עַל אִמְרָתֶךָ כְּמוֹצֵא שָׁלָל רָב", ויקר - אלו תפילין, וכן הוא אומר (דברים כח יז): "וְרָאוּ כָּל עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי שֵׁם ה' נִקְרָא עָלֶיךָ וְיָרְאוּ מִמֶּךָּ", ותניא, רבי אליעזר הגדול אומר: אלו תפילין שבראש. וכיון שביום המילה לא אומרים וידוי ותחנונים, הוא הדין ליום הנחת התפילין. ע"כ. וכן נהג הרב ממונקאטש שלא לומר וידוי ותחנונים, כשהיה במנין נער בר מצוה שהתחיל להניח תפלין, לחיבת הקודש של המצוה. וכן כתב בשו"ת משפטי עוזיאל, שבדורות האחרונים הנהיגו שלא לומר וידוי לכבוד חתן הבר מצוה, כדי לחבב מצות תפילין הרפויה בידינו, ולהציל על ידי זה עוד יהודים מכלל 'קרקפתא דלא מנח תפילין'. וכן כתב בשו"ת מים חיים משאש, שנתפשט המנהג בכל המקומות שלא לומר תחנון לכבוד הבר מצוה, כמו לכבוד חתן ובעל ברית. וכן העיד הרה"ג מה"ר שמעון חיררי בספר ישמח ישראל שכן המנהג בתוניס, שלא לומר וידוי ותחנונים כשיש חתן בר מצוה. וכן פסקו בשו"ת ישכיל עבדי, והרה"ג רבי משה מלכה בשו"ת מקוה המים. (שו"ת יביע אומר חלק א סימן כז אות ח, וחלק ד סימן יד, וחלק ו סימן כג אות ב, וחלק ט סימן פט אות ג. שו"ת יחוה דעת ח"ב סימן טו. חזו"ע ארבע תעניות עמוד רכד)

וכתוספת חיזוק לדברים הנ"ל, אפשר ללמוד מהזוהר הקדוש (זוהר חדש בראשית כז ע"א) ששואל על הפסוק (שיר השירים ג יא): "בְּיוֹם חֲתֻנָּתוֹ וּבְיוֹם שִׂמְחַת לִבּוֹ", מהי "חתונתו"? ועונה, דהיינו יום שנעשה מוכשר לעשות את מצוות התורה, שהוא יום של שמחת הצדיקים. ואימתי היום הזה? אמר רבי יצחק **משלוש עשרה שנה והלאה**. וביום ההוא חובה על הצדיקים לעשות שמחת לב, **כיום שהולך לחופה**. עי"ש. ומפורש בזוהר שיום הבר מצוה הוא יום של שמחה כמו יום החופה.

☜ וידוי בטקס עליה לתורה והנחת תפילין שלא ביומו

חתן בר מצוה שמגיע לבית הכנסת כמה ימים קודם שמלאו לו שלוש עשרה שנה, או כמה ימים לאחר מכן, וחוגג את טקס הנחת התפילין עם בני משפחתו, בשמחה ובשירים, בקול רינה ותודה המון חוגג, כפי שנהוג בימי שני או חמישי שיש ספר תורה, כדי להעלותו לתורה, אין אומרים בו וידוי ותחנונים. ומכל מקום אם רק בא להניח תפילין כדי להתחנך בהנחת התפילין, וכעבור זמן יעשו לו עליה לתורה ושמחה בבית הכנסת, ברור שיש לומר עתה תחנון.

כן מתבאר מדברי מרן מלכא זצוק"ל בשו"ת יחוה דעת (חלק ב סימן טו) שכתב, שאם חסרים לו מספר ימים למלאות לו שלוש עשרה שנה, ובאותו יום הוא מתחנך להיות בר מצוה בהנחת תפילין בשמחה ובשירים, והוא כיום חתונתו ויום שמחת לבו, בודאי שיש להורות להתיר לו לעלות לתורה, שהרי מטעם זה פשט המנהג שאין הקהל אומרים וידוי ותחנונים כשיש חתן בר מצוה, וכן אין אומרים מזמור "יענך ה' ביום צרה", ו"תפלה לדוד". וכמו שכתבו הרה"ג המקובל רבי יצחק אלפייה זצ"ל, בספר שיח יצחק. והרה"ג רבי רפאל אהרן בן שמעון, אב"ד מצרים, בספרו נהר מצרים. ושכן פשט המנהג בעיר הקודש ירושלים. וכן נוהגים בערים רבות

בחוץ לארץ. עי"ש. וכן פסק ידיד נפשי הגאון רבי יצחק לוי שליט"א, הרב הראשי לנשר, בשו"ת אבי בעזרי (קונטרס אחרון סימן טז), ושלח זאת למרן מלכא הראשון לציון זצוק"ל, והשיב לו בכתב ידו בזו הלשון: "אני מסכים לדבריכם הנכונים והישרים".

בר מצוה בשבת

ערבית מוקדמת

נער שנעשה בר מצוה בשבת [יום הולדתו ה-13 בשבת], הנכון שלא יתפלל תפילת ערבית מוקדמת בזמן "פלג המנחה" [שזה שעה ורבע לפני צאת הכוכבים בשעות זמניות], אלא ימתין לצאת הכוכבים. ואם התפלל, לא יחזור להתפלל שוב. והטעם בזה, כי בקטנותו הוא פטור מן המצוות, ומצות חינוך מוטלת על האבא ולא על הבן, ומצוה שעשאה בהיותו פטור, אינה כלום, ונמצא שכשמגיע צאת הכוכבים ומוטל עליו להתפלל, הרי זה כאילו לא התפלל. אך מאחר ויש חולקים שהחינוך מוטל על הבן, על כן אם כבר התפלל, ספק דרבנן להקל ולא יתפלל שוב. (עיין שו"ת יביע אומר חלק ג סימן כז אות ו. חזו"ע שבת ב עמוד מג)

כתב הרמ"א (סימן נג סעיף י): אין לקטן לעבור לפני התיבה אפילו בתפילת ערבית. ואפילו אם יגיע לכלל י"ג שנים ביום השבת, אין לו להתפלל ערבית של שבת מבעוד יום בפלג המנחה, שהרי עדיין אין לו י"ג שנה. ע"כ. ובאר המהרי"ל, שאף שמוסיפים בערב שבת מחול על הקודש, היינו לענין קדושת היום, אבל לא שייך להוסיף על ימי הנער, ומאחר שאנו מתפללים בערב שבת מבעוד יום, לא יהא הוא שליח ציבור.

קידוש מבעוד יום

הרגיל להתפלל ולקדש ולאכול סעודת ליל שבת בזמן פלג המנחה, ועתה נעשה בנו בר מצוה בשבת, ישתדל להמתין ולא לקדש לפני צאת הכוכבים, כי עד אז נחשב בנו קטן ואינו חייב בקידוש. אבל אם קשה לו להמתין, יקדש מוקדם, אך נער בר המצוה ימתין ולא יקדש אלא עד לאחר צאת הכוכבים. והוא הדין בכל זה לנערה בת מצוה.

אם טעה נער בר המצוה וקידש מבעוד יום, אף על פי שיש אומרים שלא יצא ידי חובת קידוש וחייב לחזור ולקדש, מכל מקום כיון שספק ברכות להקל, הנכון שלא יקדש בעצמו אלא ישתדל לשמוע קידוש מאחר לאחר צאת הכוכבים, ויאכל גם כזית ממיני דגן, כדי שיחשב לו לקידוש במקום סעודה. (שם מג, מז. שו"ת יביע אומר חלק ג סימן כח)

להוציא אחרים בקידוש

נער שנעשה בר מצוה בשבת, לא יכבדוהו לקדש על היין בליל שבת כדי להוציא ידי חובה את אחרים. אבל למחרת בבוקר, רשאי להוציא אחרים ידי חובה אפילו במצוות שהן מן התורה.

הגם שבארנו (עמוד 155) שיש חזקה גמורה שכל שהגיע הנער לגיל שלוש עשרה שנה, מן הסתם הביא שתי שערות, מכל מקום מן הסתם לא תיכף בכניסת הלילה כבר הביא שתי שערות, וכמו שכתבו התוספות (קידושין עט ע"ב ד"ה מי) שהנערות רגילות להביא סימני בגרות בבוקר של אותו יום, ומסתבר שגם הנערים מביאים הסימנים בבוקר של אותו יום. ונמצא שבלילה עדיין לא שייך לסמוך על החזקה כל כך, וכל עוד שלא הביא שתי שערות לא התחייב במצוות מן התורה אלא מדברי סופרים, כמו שכתבו הרמב"ם (בפרק ב מהלכות שביתת עשור הלכה י) ומרן השלחן ערוך (סימן תרטז סעיף ב), ואיך יוציא את אחרים שחייבים מן התורה. והלוא כל שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא את אחרים ידי חובתם, וכתב הרמב"ן (במלחמות ברכות כ ע"ב) שכלל זה מדאורייתא. [ועיין במנחת חינוך (מצוה ו אות ג) על נער שהגיע לגיל שלוש עשרה, אך לא הביא שתי שערות, ואכל קרבן פסח, ובמשך הלילה הביא שתי שערות, הריהו חייב עתה לאכול שוב קרבן פסח, כי מה שאכל מקודם, נחשב לו שאכל בשעת פטור, ואינו מוציא את עצמו משעת הפטור על שעת החיוב.]

ועוד, הרי מבואר בשלחן ערוך (אבן העזר סימן קנה סעי' יז, יח) ששתי שערות צריכות שיהיו במקום הערוה. ובית הערוה כולו מקום סימנים, בין למעלה בין למטה, בין על איברי הזרע עצמם. שיעור אורך השתי שערות, משיצמחו ויהיו ראויים להנטל בפי הזוג [מספריים] או לקרוץ בציפורן, ואז חשובה גדולה למיאון. אבל אינה חשובה גדולה לחליצה עד שיהיה בהן כדי לכוף ראשן לעיקרן. ע"כ. [וכן מבואר בבית יוסף (אורח חיים סימן נג אות ו) בשם הכל בו, שקודם שיביא שתי שערות ויגדילו כדי לכוף ראשן לעיקרן, לא נקרא "איש".] והרי בוודאי שאי אפשר שיגיעו השערות לשיעור כזה כל כך מיד עם צמיחתן בלילה הראשון שהגדיל. ובפרט לדעת מרן השלחן ערוך (שם סעיף יד) שפסק כהרמב"ם וסיעתו שלא מועיל שתי שערות אלא אם כן הביא אותן לאחר ששלמו לו שלוש עשרה שנה, אבל מקודם לכן אינן אלא שומא בעלמא. וכן מתבאר בספר המקנה, שאי אפשר לומר שחזקה שבאותו יום הביא מיד שתי שערות גמורות כדי לכוף ראשן לעיקרן, שבודאי אין סברא לומר שבשעה אחת בתחילת הלילה באו הסימנים הללו עד כדי כך. עי"ש. ואפילו לדעת התוספות והרא"ש, שאם הביא שתי שערות ביום האחרון של שנת י"ג, אינן נחשבות לשומא, וכן פסק הרמ"א, מכל מקום לא מסתבר לומר שכבר מיד בתחילת הלילה יגיעו לשיעור כל כך כדי לכוף ראשן לעיקרן, וכל שכן שאצל הרוב אין המציאות כן. באופן שאיך שיהיה, נראה שלא מצוי כל כך שיביא הנער שתי שערות גמורות כהלכה מיד בצאת הכוכבים. ואם כן היאך יוציא את אחרים ידי חובתם במצות קידוש של ליל שבת שהיא מן התורה. (עיין שו"ת יביע אומר חלק ג אורח חיים סימן כז אות ו ד"ה והנה. חזו"ע שבת ב מה, מז)

חתן בר מצוה בפרשיות זכור ופרה

נער שנעשה בר מצוה בשבת, רשאים להעלותו לקרוא בתורה פרשיות זכור ופרה.

לאור המבואר לעיל, שחזקה גמורה שמביא הנער שתי שערות ביום שנעשה בן שלוש עשרה, ובדרך כלל הן מגיעות בבוקר של אותו יום, נמצא שרשאי חתן בר המצוה להוציא את הציבור ידי חובתם בקריאת פרשיות זכור ופרה, ובפרט בבתי הכנסת שרגילים שחתן בר המצוה עולה דוקא לעליית מפטיר. (עיין חזו"ע פורים עמוד כט. ודו"ק)

הכנה משבת לחול

מותר לנער בר המצוה להכין את דרשתו בשבת לצורך חגיגת בר המצוה שתיערך

בימי החול. וכן מותר לו להכין את קריאת התורה שיצטרך לקרוא בטקס הנחת התפילין שיערך ביום שני או חמישי. ואין בזה משום איסור מכין משבת לחול, כיון שבעצם לימוד התורה, יש מצוה בכל רגע ורגע.

שבת חתן

מחיאות כפיים

אין למחוא כפיים ולרקוד בשבת גם לכבוד חתן בר המצוה.

אמרו במשנה (מסכת ביצה לו ע"ב): אין מטפחים [ביד, להכות כף אל כף] ואין מספקים [להכות כף על ירך] ואין מרקדים [ברגל], גזירה שמא יתקן כלי שיר. וכן פסקו הרי"ף, הרמב"ם, הרא"ש וכל הראשונים, וכן נפסק בשולחן ערוך (אורח חיים סימן שלט ס"ג). ועיין בחוברת "השבת בהלכה ובאגדה".

בתלמוד ירושלמי מובא מעשה ברבי יהודה הנשיא שחיתן את בנו רבי שמעון, והיו מוחאים כפיים לאחורי ידיהם [בשינוי] בשבת. עבר שם רבי מאיר בעל הנס ושמע שמוחאים כפיים, אמר: "רבותינו, הותרה השבת?!" [כי לדעתו אסור למחוא כפים אפילו בשינוי]. שמע רבי יהודה את קולו של רבי מאיר, אמר, מי הוא זה שבא לרדותנו בתוך ביתנו?! שמע רבי מאיר את קולו וברח מחוסר נעימות. רצו התלמידים אחרי רבי מאיר, ומרוב שרץ מהר, עף סודרו [צעיפו] מצווארו, ובתוך כך הצליח רבי יהודה לראות מהחלון את צווארו של רבי מאיר. **אמר רבי יהודה, לא זכיתי לתורה אלא בזכות שראיתי את צווארו של רבי מאיר מאחוריו.** ובאר הרדב"ז, כי בהביט האדם אל מי שדעתו נוחה ממנו, מתעוררת נפשו אל הכוונה השלימה ונחה עליו רוח השם, וכל שכן בהיותו מתכוון אל רבו ונותן אליו לבו, תתקשר נפשו בנפשו ויחול עליו שפע קדוש, וכמו שנאמר (ישעיה ל כ): "וְהָיוּ עֵינֶיךָ רֹאוֹת אֶת מוֹרֶיךָ". ע"כ. ועל כל פנים למדנו מכאן, שאפילו בשמחת חתן וכלה, לא התירו מחיאת כפיים אלא בשינוי, ואם כן כל שכן בחתן בר מצוה. (חזו"ע שבת ה רסב, רסח, רעא)

הכאה על שולחן או בקבוק

אף שיש כמה מבני אשכנז המקילים למחוא כפיים לכבוד חתן וכלה, מכל מקום לכל הדעות אסור להכות על שולחן או בקבוק בעת השירה אפילו לכבוד חתן וכלה. (רמב"ם, שלחן ערוך ורמ"א, כמבואר במשנה ברורה סימן שלט סק"י). וכתב רבי חיים פלאג'י שמצוה רבה לבטל מנהג המקילים בזה. וכן כתבו הפרי מגדים, הגאון רבנו זלמן, כף החיים ועוד.

"בְּמַקְהֵלוֹת בָּרְכוּ אֱלֹהִים"

על הקהל המתפללים עם חתן בר המצוה, לשים לב לענות בקול רם ולסייע לחזן בקטעים מסויימים בתפילה, כמו: נשמת כל חי, שוועת עניים, אל ההודאות, אל אדון, ובסוף כל קטע, שהרי זה בכלל מצות (ויקרא יט יח): "וְאָהַבְתָּ לְרֵעֲךָ כָּמוֹךָ", ויש בכך גם כבוד ועונג לתפילה.

כתב בספר לקט הקמח: כאשר השליח ציבור מנגן וכל הקהל מנגנים עמו, אין נכון לפרוש מהציבור ולעיין בלימודו בלא לסייע לחזן ולציבור. ובספר אילה שלוחה כתב: מי שיכול לסייע לשליח ציבור ואינו עושה כן, הרי הוא בגדר (ויקרא יט טז): "לֹא תַעֲמֹד עַל דַּם רֵעֶךָ". וכתב הר"י מקוזמיר בספר נחמד מזהב: שבכלל מצות (דברים כב ד): "הָקֵם תָּקִים עִמּוֹ", הוא כל דבר שקשה לחברו לעשותו לבדו וצריך סיוע.

העליה לתורה

המנהג הנכון בבתי הכנסת שלא למכור את המצוות בשבת חתן אלא ליתנן לבעל השמחה, והוא מכבד את קרוביו. ויש שנהגו למכור רק עליות משלים ומפטיר, כדי שמי שיש לו אזכרה יוכל לעלות. ועל הגבאים לתת את הדעת לכבד את בעל השמחה, שכבר אמרו חז"ל (ברכות לה ע"ב): "הנהג בהם מנהג דרך ארץ", ולא יתנהגו בצרות עין.

מוסיפים

כשרבו האורחים ורוצים להעלות מוסיפים לתורה, ישתדל החזן לקרוא לכל עולה שלושה פסוקים אחרים. ובפרט שפעמים רבות מחמת שחוזר על הקריאה כמה פעמים, אין הציבור מטים אוזן לשמוע, ונכשלים בשיחה בטלה. ואם הפרשה קצרה, רשאי לחזור על אותם פסוקים כמה פעמים, כמו שנוהגים בשמחת תורה. ובני אשכנז נהגו להקל בזה רק בשמחת תורה או במקום צורך. (שו"ת יביע אומר חלק ט סימן כז)

כאשר בנו של מרן זצוק"ל, הגאון רבי יעקב זצ"ל חיתן את בתו הגדולה, הגיע מרן לשבת "פרשת ויצא" ה'תשמ"ט בשכונת "תל ארזה" בירושלים לכבוד שבת חתן, ובבוקר התפלל בבית הכנסת "בורוכוב", והלכתי להתפלל עם מרן זצוק"ל. ומרן קרא בתורה כהרגלו בקודש, ולאחר עליית כהן ולוי, כמעט כל שלושה פסוקים מרן עצר והעלו מוסיפים רבים, כי רבו האורחים. (ועיין עוד בזה בחוברת "מרן הרב עובדיה" - מזווית אישית)

פיוטים לכבוד החתן

המנהג שכאשר עולה חתן בר המצוה לספר התורה, שרים לכבודו. והנכון שיסגרו את ספר התורה בעת השירה, ולא יסתפקו בכיסוי ספר התורה במפה. (שו"ת יחוה דעת חלק ה ס"ס יז)

על הקהל להשתתף בעת השירה, והרי זה בכלל מצות עשה מן התורה של "ואהבת לרעך כמוך", שכל אדם חפץ שהקהל ישירו ביום שמחתו וביום שמחת בנו בהנחת התפילין ובשבת חתן.

דרשה בין עולה לעולה

בתי כנסת שנהגו שחתן בר המצוה דורש לפני הציבור בגמר עלייתו לתורה, יש להם על מה שיסמוכו. וישימו לב בעת הדרשה לסגור את ספר התורה. אך אם

כל הקהל יסכימו שהחתן ידרוש לאחר סיום ברכות ההפטרה, תבוא עליהם ברכה. (שו"ת יחוה דעת חלק ה סימן יז)

עיין לעיל (עמוד 178) איזו עליה כדאי שיעלה ויקרא חתן הבר מצוה.

מתנה

אין נותנים מתנה בשבת, משום שדומה למוכר חפץ לחברו. אולם רשאי להקנות את המתנה לחברו קודם השבת [על ידי שיתן את המתנה לאדם אחֵר, שיגביה אותה, ויאמר: "אני זוכה לפלוני במתנה". ולאחר מכן, אינו רשאי לחזור בו שלא ליתנה לו, כי משעה שהקנה לו את החפץ, זכה בו והוא שלו, ואף אם אינו יודע מכך], ונמצא שכאשר נותנה לו בשבת, הרי הוא נותן לו חפץ שכבר שייך לו. ומי שנותנים לו מתנה בשבת מבלי שהקנו לו אותה לפני כן, יכוון שאינו זוכה בה עד מוצאי שבת ויקבלנה. (חזו"ע שבת ו יד)

מותר לתת מתנה לצורך מצוה. על כן, מותר לתת מתנה לחתן בר מצוה כדי לעודדו. אולם טוב שיזכו לו את המתנה קודם השבת, כנ"ל. (שם)

מותר לפתוח עטיפת מתנה המודבקת בסלוטייפ, כי אינה נעשית לקיום. (שם ה פו)

כיבוד לקהל

בשבת חתן, שנהגו לעשות קידוש ולכבד את הקהל במיני מאכל לאחר התפילה, ישימו לב להביא כמות מספקת של מיני דגן [כמו עוגות, קוגל, בורקס וכיוצא בהם], כדי שכל אחד יאכל לפחות כזית [27 גרם] דגן, ויצא ידי חובת "קידוש במקום סעודה". ואמנם המקילים לטעום רק מעט מהכיבוד, יש להם על מה לסמוך. אך כשיגיעו לביתם, יקדשו שוב קודם הסעודה. והטעם שיש מקילים בזה משום ספק ספיקא: **א.** שמא מותר לטעום לפני הקידוש של בוקר. **ב.** שמא כאשר המקדש עצמו סועד שם, ובשבילו היה "קידוש במקום סעודה", יכולים גם אחרים לטעום. (שם ב קנה)

שבת חתן לבן מרן רבנו יוסף קארו עם בת רבנו האר"י ז"ל

מעשה בבנו של מרן רבנו יוסף קארו שנשא לאשה את בתו של רבנו האר"י ז"ל. בשבת חתן, היה הציבור מוזמן לאחר התפילה לסעודת שבת בבית מרן. והנה לאחר קריאת התורה שהחזירו את ספר התורה להיכל, בא השמש והודיע למרן שהמפתח של המטבח אבד. ניסה מרן לחפש עצה, אלא שבינתיים נעמד הציבור לתפילת מוסף, ואף הוא נעמד עימהם. לאחר התפילה, ניגש רבנו האר"י למרן ואמר לו: למה כבודו מצטער, המפתח נמצא במקום פלוני. הלכו ומצאוהו שם. בלכתם בדרך, שאל מרן את רבנו האר"י: מאין ידע כבודו שהמפתח אבד, הרי אמרו לי כן בשקט? אמר לו: תדע, כל אדם שמתפלל בכוונה, יורד עמוד ענן מהשמים עד ראשו. והנה היום ראיתי שבשחרית היה עמוד הענן שעל כבודו כתיקנו, אבל במוסף היה העמוד מתקרב

ופתאום נתלש, ושוב חוזר, ושוב נתלש, אמרתי בלבי, כנראה יש משהו שמטריד את כבודו בתפילה, ואז כיוונתי וראיתי שהמפתח הוא שהפריע. (הגאון רבי בן ציון מוצפי שליט"א. עיין שבחי האר"י דף לז)

צדקתך

נער שנעשה בר מצוה בשבת, אין אומרים 'צדקתך' במנחה, כדין כל יום שאין אומרים בו וידוי במנחה, שאין אומרים בו 'צדקתך' בשבת. וכן היה מעשה רב אצל מרן זצוק"ל בכמה הזדמנויות בשבתות חתן של נכדיו. (הובא בשו"ת "אבי בעזרי" (סימן נו) לידיד נפשי הגאון רבי יצחק לוי שליט"א, הרב הראשי לנשר)

כתב מרן השלחן ערוך (סימן רצב ס"ב), אם חל בשבת יום שאילו היה חול לא היו אומרים בו במנחה נפילת אפיים, אין אומרים צדקתך. וכתב הכף החיים, שגם בבית החתן ובבית המילה, אין אומרים צדקתך. (עיין חזו"ע אבלות חלק ג עמוד מט) ועיין בשו"ת הראשון לציון (ח"ב סימן לט) שכן מפורש בכמה ראשונים ואחרונים. וכן פסק מהרי"ל. (בית חתנים חלק ב עמוד תסג)

אורחים מחללי שבת

אדם ירא שמים שקרוביו עדיין לא זכו לשמור שבת, אין שום היתר להזמינם לטקס קריאת התורה בשבת חתן כנהוג, כאשר יודע שיבואו ברכביהם ויחללו את השבת בראש כל חוצות. ומפני דרכי שלום, יאמר להם שהוא עושה משהו קטן וצנוע בשבת, ולא צריך שיטרחו לבוא.

מרן זצוק"ל בשו"ת יביע אומר (חלק י אורח חיים סימן לב) נשאל לגבי ברית מילה שחלה בשבת, אך בהיות שיש חשש גדול מאוד שיבואו קרובי המשפחה בחילולי שבת גמורים על ידי נהיגה ברכב, פסק כהוראת שעה שיש לדחות את הברית למחרת ביום ראשון, כדי למנוע חילולי שבת נוראיים על ידי ההמון, ולגדור ולעמוד בפרץ ולמחות על כבוד השבת הקדושה המחללים אותה בראש כל חוצות. עי"ש. והוא קל וחומר, בן בנו של קל וחומר, לגבי שבת חתן שאינה לא חובה ולא מצוה, שהיאך יתכן לגרום חילולי שבת של ההמון. והמזלזל בזה, הרי הוא חוטא ומחטיא את הרבים, וגדול עוונו מנשוא.

שבת חתן של מחללי שבת בבתי הכנסת

ישנם מאחינו היקרים והאהובים שלצערנו הרב עדיין לא זכו לשמור שבת, אך אינם מוכנים לוותר על טקס קריאת התורה בשבת של בנם חתן הבר המצוה, ולרגל השמחה באים רבים מבני המשפחה עם רכב, וישנם גם שמעיזים להביא עמהם פלאפון ומוציאים אותו לעיני כולם [בעיקר נשים], ומסריטים ומצלמים את חתן הבר מצוה נושא את ספר התורה וקורא בתורה. אין ספק שעל האחראים במקום, למגר תופעה זו מכל וכל, וחובה עליהם להודיע מראש לבעלי השמחה שיידעו את המוזמנים, שחלילה וחס להעיז להביא עמהם פלאפון בשבת. ויש לעמוד על דברים אלו, כי לא יתכן לבוא לבית השם ולהתנהג בו נגד רצון השם.

וכבר אמר השם לנביא ירמיה (ז יא): "הַמְּעָרַת פָּרִצִים הָיָה הַבַּיִת הַזֶּה, אֲשֶׁר נִקְרָא שְׁמִי עָלָיו בְּעֵינֵיכֶם?!", ועלינו לגדור ולעמוד בפרץ ולמחות על קדושת השבת מפני המחללים אותה. ואם חלילה קרה דבר כזה והביאו פלאפון בשבת, אין לעשות על כך מחלוקת, אבל אם כבר הוציאוהו על מנת לצלם, יבהירו להם בנחת ובעדינות אך בצורה חדה וברורה שאינה משתמעת לשני פנים שיפסיקו מיד לצלם, כי אין שום פשרות בעניינים כאלו. וכבר אמר החכם מכל האדם (משלי כד כד-כה): "אֹמֵר לְרָשָׁע צַדִּיק אָתָּה, יִקְּבֻהוּ עַמִּים יִזְעָמוּהוּ לְאֻמִּים. וְלַמּוֹכִיחִים יִנְעָם, וַעֲלֵיהֶם תָּבוֹא בִּרְכַּת טוֹב". וכן נאמר (שם כח כג): "מוֹכִיחַ אָדָם אַחֲרֵי, חֵן יִמְצָא מִמַּחֲלִיק לָשׁוֹן". ישמע חכם ויוסף לקח.

שבת חתן של מחללי שבת באולם בית הכנסת

ומענין לענין באותו ענין, כמה רעה חולה וכמה גרוע הדבר, שיש כמה וכמה בתי כנסת שבנו אולם המיועד לשבתות חתן וכדומה, ובעוונות משכירים את האולם גם למשפחות של מחללי שבת, ומביאים אורחים רבים, ומתחללת השבת בראש כל חוצות סמוך ונראה למקום הקודש. אין ספק שדבר זה אסור שייעשה, ועליהם לכתוב תקנון עם הוראות ברורות, ואחת מהן היא שאין שום אפשרות לחלל שבת במקום.

כמו כן, לצערנו הרב, מצוי שבמקומות כנ"ל משכירים את האולם לאירועים קטנים כמו 'חינה' או מסיבת יום הולדת וכדומה, ובעוונות יושבים שם בתערובת אנשים ונשים, וישנן נשים שבאות במלבושי פריצות, ומחללים את קדושת המקום. אין ספק שגם בזה, חייבים בכל בית כנסת לכתוב תקנון ברור, שאין שום אפשרות לשכור את האולם ולקיים בו אירוע ללא הפרדה מלאה כדת וכהלכה. והאחראים המזלזלים בזה, הרי הם חוטאים ומחטיאים את הרבים, וגדול עוונם מנשוא. והשם הטוב יכפר בעד.

חגיגת בר המצוה

הזמנות

כתב אשורי

פשט המנהג שמדפיסים הזמנות בכתב אשורי מרובע, ולא דוקא בכתב עגול, והנח להם לישראל. (שו"ת יביע אומר חלק י יורה דעה סימן נח, על רב פעלים חלק ד אות יז)

כתב הרמב"ם, כתיבה אשורית שניתנה בה התורה, הדבר מגונה מאוד להשתמש בה דברים של חול. ולכן, יש רצו לאסור לכתוב הזמנות בכתיבה אשורית, מה גם שמשליכים אותן לאשפה.

ואולם הגאון הראגצ'ובי, רבי יוסף רוז'ין, היקל בזה, כיון שזה דפוס ולא כתב יד. וכעין מה שכתבו רבים מהאחרונים שיש חילוק בין ספרי קודש שנכתבו בכתב יד שצריכים שני כיסויים כדי להכניסם לבית הכסא, לבין ספרים הנדפסים בדפוס, שדי בכיסוי אחד. [וכיוצא בזה כתבו האחרונים, שכל מה שאמרו בגמרא (מגילה כז ע"א): אין מניחים נביאים וכתובים על גבי חומשים, זהו דוקא בזמנם שהיו כותבים הספרים בכתב יד, ומחמת כן היתה בהם קדושה יתירה, ועל כן אסרו להניח נביא על חומש, כי קדושת החומש גדולה יותר, לא כן בזמנינו שהכל נעשה בדפוס, הרי זה כמעשה קוף בעלמא, ועיקר קדושתם רק מחמת שלומדים בהם, ואין בהם מעלה יתירה מצד עצמם, ולכן מותר להניח נביא או כל ספר אחר על גבי חומש, כי אין שום קדושה יתירה בזה, מאחר שהכל מעשה דפוס בעלמא. וההיגיון בזה פשוט, שהרי אסור להניח תנ"ך על ספר תורה, ואף שהתנ"ך יש בו גם תורה וגם נביאים וגם כתובים, בכל זאת קדושת ספר התורה שנכתב בכתב יד כהלכה לשם קדושת ספר תורה, עולה על הכל. וכל שכן שמותר להניח ספרי אחרונים על גבי ראשונים או על גמרא וכיוצא בזה. וכמו שכתב בערוך השולחן (יורה דעה סימן רפב סעיף כב) וזו לשונו: דבר שקדושתו קלה אין להניח על דבר שקדושתו חמורה, ולהיפך מותר. וכן בקדושה שווה, מותר להניח זה על זה, שאם לא כן איפה נמצא מקום להניח את כל הספרים. ולכן מותר להניח ספר תורה על ספר תורה וכל כיוצא בזה, ומניחים חומשים על נביאים, כי קדושת החומשים גדולה מהנביאים. **ויראה לי שזהו בחומשים הכתובים בקלף לשם קדושת ספר תורה... אבל כשלא נכתבו לשם קדושת ספר תורה, וכל שכן כשכתובים על נייר, וקל וחומר בחומשים הנדפסים, קדושתם שווה עם הנביאים ועם כל כתבי הקודש.** וכתב עוד (סימן רפג ס"ו): ודאי כל ספרי הקודש הם קדושים, אך זוהי קדושה כללית, אבל בפרטי הקדושות זה למעלה מזה, וספר תורה למעלה מכולם. וזהו כשנכתבו לשם קדושת ספר תורה על הקלף כדין, **אבל סתם ספרים כשלנו, וכל שכן בספרים הנדפסים, אין בהם פרטי קדושות אלא כולם קדושתם שווה, וגם לענין הנחה זה על זה, אין בהם מעלה זה על זה, וכמו שכתבתי. ואין חילוק בין תורה שבכתב לתורה שבעל פה שכולם קדושים ומניחים זה על זה,** כנזכר לעיל. ע"כ. וכן היה מנהגו של מרן הראשון לציון זצוק"ל להניח ספרים זה על זה ללא הבדל.]

וכן עשה מעשה הגאון הכתב סופר, ששלח הזמנות לחתונת בנו המודפסות בכתב אשורי, וכשהעירו לו על זה, השיב, כיון שההזמנה היא לשמחת מצוה, אינה בכלל דברים של חול. והעיד, שגם ההזמנות ששלח אביו רבן של כל בני הגולה, הגאון החתם סופר, היו מודפסות בכתב אשורי. ואין ספק שזה היה טעמו וניימוקו, שלא חשש להחמיר בזה. והמהר"ם מבריסק הביא, שבירידים היו כותבים על טבלאות, כאן נמצא למכירה יין או בשר וכדומה, בכתיבה אשורית, וזה ידוע שעל הירידים היו נקבצים כל גדולי ישראל, ואף על פי כן לא מיחו בדבר. וממה שכל גאוני ארבע ארצות לא מיחו בדבר, מבואר שאפילו ממידת חסידות אין להחמיר בזה. ע"כ. ובאמת שכל העולם אין נזהרים בזה, [וכן כל הפרסומות והעיתונים הדתיים מודפסים כך], והנח להם לישראל, אם אינם נביאים, בני נביאים הם. מה גם שיש אומרים שכתב מרובע שלנו אינו נידון ככתב אשורי, שהרי אינו ככתב ספר תורה ממש, שאין בו את כל דקדוקי הקוצים והתגים.

פסוקים ומאמרים

המדפיסים פסוקים בהזמנה, כמו: "וקשרתם לאות על ידך, והיו לטוטפות בין עיניך", או המצטטים בהזמנה מאמרים מדברי רבותינו ז"ל, יש להעיר להם שאין לעשות כן, כי המציאות היא שרבים זורקים את ההזמנה לאשפה, ונמצא שדברי תורה באים לידי בזיון.

תאריך לועזי

יש לכתוב בהזמנה תאריך עברי, כגון: יום שלישי ו' מרחשון תשפ"ב. אך מאחר ולצערנו רבים לא בקיאים בתאריך העברי, לכן כותבים גם תאריך לועזי. והנכון יותר שלא לכתוב את מספר החודש הלועזי כנהוג אלא את שמו, וכגון שבמקום לכתוב: 12.10.2021, יכתוב: 12 ל**אוקטובר** 2021 למניינם. (שו"ת יביע אומר ח"ג יו"ד סימן ט)

חודשי התורה נמנים מחודש ניסן שהוא החודש הראשון, ועד לחודש אדר שהוא חודש שנים עשר. על כן, לא נכון לכתוב מספָּר החודש הלועזי, אלא יקראו בשמו. וכמו שכותב הרמב"ן: "החודש הזה לכם ראש חודשים", שימנוהו ישראל החודש הראשון, וממנו ימנו כל החודשים שאחריו, שני, ושלישי עד תשלום השנה בי"ב חודש.

קריאה בשבת

מותר לקרוא הזמנה של שמחה כחתונה או בר מצוה וכיוצא בזה בשבת, ואין בזה איסור משום קריאת שטרי הדיוטות. (חזו"ע שבת ו עמוד עב)

חלוקה בשבת

בתי כנסת שרוב המתפללים באים רק בשבת, רשאי לחלק לאותם אנשים את ההזמנות בשבת, כי גם זה נחשב צורך מצוה.

לבוש צנוע

אם מזמינים גם ציבור שרחוק משמירת תורה ומצוות, ראוי שיכתבו בהזמנה: "לבוש צנוע - יהלום את הארוע", כדי להזכירם לבוא בבגדים צנועים. (שו"ת יביע אומר חלק ג אבן העזר סימן י אות ח)

הזמנת רחוקים מתורה

קרובי משפחה ושכנים שיש לשער שיאכלו באירוע מבלי נטילת ידים וברכה, יש להתיר להזמינם, כדי שלא יראה חלילה שמזלזל בהם, ויבואו לידי מחלוקת וזלזול בדרך התורה והמצוות, ונמצא שמכשילם בעוונות חמורים יותר. ועצה טובה שבעלי השמחה יזכו את המאכלים למוזמנים, שאז נמצא שאוכלים משלהם, ויש אומרים שבמאכל שלו, אין איסור מסייע בידי עוברי עבירה. (חוברת "הנישואין בהלכה ובאגדה")

כתב הגרש"ז אוירבך, הן אמת שצריך כל אדם לשום דרכיו ולכוון מעשיו לשם שמים, מכל מקום, חושבני, שמי שבא אליו אורח חשוב אשר איננו שומר תורה ומצוות, אבל עדיין יש לו אהבה לבני תורה, וגם תומך במוסדות תורה, ואם בעל הבית לא יתנהג עמו בנימוס המקובל לכבד אותו במאכל ומשתה, יתכן שבגלל זה יתרחק חס ושלום מהתורה והמצוות, וגם יבוא לידי כעס ושנאה על ההולכים בדרך התורה. על כן, הנכון לכבד אותו באכילה ושתיה ולא לחשוש לאיסור "לפני עיור לא תתן מכשול", שאף שאין אומרים לאדם חטוא כדי שיזכה

חברך (מסכת שבת ד ע"א), והיינו שאסור לאדם לעשות אפילו איסור קטן כדי להציל לאחר מאיסור גדול, מכל מקום בנידון זה, הואיל וכל האיסור של הנותן לאכול הוא רק עבירה של נתינת מכשול, וכיון שיש חשש שעל ידי מניעת כיבודו, יבוז לבני תורה ותיגרם שנאה על ידי כך לשומרי התורה, נמצא שיכשילו באיסור גדול יותר, על כן אין כאן נתינת מכשול, אלא אדרבה, הסרת מכשול שלא יבוא לידי עוון חמור יותר. ועל פי זה יש להתיר גם לילדים שהוריהם אינם שומרים תורה ומצוות, וניסו בדרכי נועם לשדלם לברך, ולא עלה בידם, שרשאים להגיש להם מאכל ומשקה, שעל ידי התנהגותם עימהם בנימוס המקובל, אולי תתקרב דעתם, ובמשך הזמן יקיימו תורה ומצוות. וכיוצא בזה כתב הגאון החזון איש.

☜ ההכנות לאולם

מלצר ומלצרית

יש להיזהר ולהקפיד מאוד שיהיו מלצרים לגברים ומלצריות לנשים. ואף אם הדבר כרוך בתוספת תשלום, בודאי שהשקעה זו חשובה ושווה הרבה יותר מיתר ההוצאות הרבות שמוציאים בערב זה. (עיין שו"ת משנת יוסף ליברמן ח"ה סימן א)

וידיאו

אם עושים צילום וידיאו, יש להיזהר שלא לצלם את ריקודי הנשים, כדי שלא לגרום מכשול לגברים שיחזו בצילומים. ואם בכל זאת צילמו את ריקודי הנשים, יש לערוך את סרט הוידיאו ולהפריד את צילומי הנשים, באופן שלא יצפו בהם הגברים כלל וכלל, שהצופה מגרה בעצמו את יצר הרע, ועובר על כמה וכמה איסורים מן התורה, השם יצילנו. והנכון שלא להשאיר הסרטות אלו כלל, כי קשה מאד לפקח ולמנוע מכשול שיכול לצאת מהם. (ילקוט יוסף שבוע שמחות א עמוד רעא)

אין צילומי וידיאו אצל הנשים בשעת הריקודים

בחוברת "תבורך מנשים יעל" (מסדרת החוברות "בהלכה ובאגדה") על הרבנית מרת אמי יעל נקי עליה השלום, מספרת רבנית אחת מידידותיה: לפני חתונת בני, שיתפתי את יעל וסיפרתי לה על ההתרגשות וההכנות השונות לקראת החתונה. יעל האירה את עיניי בעניין חשוב אשר לא נתתי עליו את דעתי עד אז. היא הסבירה לי עד כמה חשוב להקפיד שלא יהיו צילומי וידיאו אצל הנשים בשעת הריקודים, שהרי לאחר מכן יושבים בני המשפחה וצופים בהסרטה, ומי ערב לנו שלא יסתכלו אף על ריקודי הנשים?! ואכן קיבלתי את הדברים, הקפדנו שלא יוסרטו ריקודי הנשים, ונוכחתי לראות כמה הדבר נכון, שהרי לאחר החתונה כבר קשה לשלוט מי יצפה בעתיד בהסרטות, ואילו ככה אנחנו רגועים שאין שום מכשול. מאז התחלתי אף לשים לב, שלא לרקוד בשמחות אחרות מול מצלמת הוידיאו. אני משתדלת להעלות את הנושא מידי פעם בשיעורי תורה לנשים, ולחזק את המודעות לכך, וברוך ה' נשים רבות מקבלות זאת, וכל זה נזקף לזכותה של יעל ע"ה.

תזמורת

פשוט שיש לבחור זמר או תקליטן ירא שמים שישיר אך ורק שירי קודש, ולא שירי עגבים ודברים בטלים חלילה. וישימו לב שהתזמורת תמוקם בצד הגברים בלבד, באופן שגם כשתהיה על הבמה, לא יהיה מצב שיסתכלו בעזרת הנשים.

הפרדה

מלבד המחיצה וההפרדה בין הגברים לנשים, שחובה להציב באולם עצמו, יש להתאמץ מאוד מאוד שתהיה הפרדה גם בכניסה ובמקום הנטילה. כי פעמים שזוגות מתאספים שם או נשים הממתינות לבעליהן לצאת, והגברים נכשלים במראות אסורות. (עיין ב"ח יורה דעה סימן רמז אות א. ואבן העזר סימן כא אות א)

☜ יום בר המצוה

ברכת "שהחיינו"

כתב גאון עוזנו ותפארתנו רבנו יוסף חיים בספרו בן איש חי (שנה א פרשת ראה סעיף יז) טוב שהבן ילבש בגד חדש ויברך "שהחיינו", ויכוון גם על הכנסו באותו היום בעול תורה ומצוות. ואם אין לו בגד חדש, יברך על פרי חדש. וכן כתב בכף החיים (סימן רכה אות יב).

ברכות התורה בליל שלוש עשרה

שאלה: קטן שברך ברכות התורה בבוקר האחרון של שנת קטנותו, האם יכול ללמוד תורה בערב כשנעשה בר מצוה, על סמך ברכה זו?

תשובה: מאחר ואסור ללמוד תורה מבלי שיברך קודם לכן ברכות התורה, והרי ברכות התורה שברך בבוקר בהיותו עדיין קטן, אינן מועילות לו לכשנעשה עתה גדול, כי אז היה עדיין פטור ממצוות, ואיך יועילו לו לזמן גדלותו שנעשה חייב במצוות?! על כן אין לו ללמוד בלי שיברך קודם לכן ברכות התורה. אך מכיון שיש חולקים בזה, על כן הנכון שבליל כניסתו לגיל המצוות, יכוון לצאת ידי חובת ברכות התורה בברכת "אהבת עולם" שלפני קריאת שמע של ערבית, ומיד לאחר תפילת ערבית ילמד משהו, כדי שיהיה ניכר שברך על לימוד התורה. ואם שכח ולא כיון בברכה לצאת ידי חובת ברכות התורה, יצא ידי חובה.

כידוע שבברכות התורה שמברכים בבוקר, פוטרים את כל הלימוד שבמשך היום והלילה שאחריו, וכמו שכתב מרן בשלחן ערוך (סימן מז סעיף יב): "אף אם למד בלילה, הלילה הולך אחר היום שעבר, ואינו צריך לחזור ולברך כל זמן שלא ישן". אולם נער בר מצוה, מאחר ומה שבירך בבוקר זה היה בשעת פטור, שהרי עדיין הוא היה קטן, נמצא שברכותיו לא פטרו את

הלימוד של הלילה, ולכאורה יצטרך לחזור ולברך שוב ברכות התורה בלילה, כי אסור ללמוד ללא ברכות התורה. ובפרט לדעת הרמב"ן, המאירי, החינוך, הרשב"ץ ועוד, שברכות התורה הן מן התורה, ואם כן בודאי שאין הברכות שבירך בקטנותו מועילות לפוטרו כשגדל. ואפילו לדעת התוספות והרשב"א, שמצות חינוך היא על הקטן עצמו, מכל מקום בקטנותו הוא לא היה חייב אלא מדרבנן, ואיך יצא ידי חובה לכשיגדל שאז חיובו מן התורה. ואפילו אם דעת התוספות כשיטת הרמב"ם ומרן השלחן ערוך (ס"ס רט) ורוב הפוסקים, שברכות התורה הן מדרבנן, מכל מקום איך ברכתו שבירך בקטנות תפטור אותו לכשיגדל, שהרי חיובו בקטנותו זעיר לעומת חיובו בגדלותו, שהרי בקטנותו כתבו התוספות שהוא נחשב "תרי דרבנן", כלומר שכל חיובו במצוות בכלליות הוא רק מדין חינוך דרבנן, וגם ברכות התורה עצמן הן מדרבנן, אבל כשגדל הרי הוא נחשב "חד דרבנן", כי חיובו במצוות הוא מן התורה, אלא שברכות התורה הן מדרבנן, ולכן לא יבוא "תרי דרבנן" שהוא חיוב זעיר, ויוציא ידי חובה "חד דרבנן" שחיובו גדול. ואם כן עדיין לכאורה יצטרך נער בר המצוה לברך שוב ברכות התורה בלילה כשנעשה גדול.

אלא שעדיין יש לומר שאינו צריך לברך בלילה כשהגדיל, כי כבר בארנו לעיל (עמוד 222) שמן הסתם לא הביא נער בר המצוה שתי שערות תיכף בכניסת הלילה כשהגדיל, כמו שכתבו התוספות שהרגילות היא להביא סימנים בבוקר של אותו יום, ונמצא שבלילה עדיין לא התחייב במצוות מן התורה אלא מדברי סופרים, וכמו שכתבו הרמב"ם ומרן השלחן ערוך. וכיון שחיובו עתה רק מדרבנן, אם כן אפשר שיצא בברכתו בבוקר שחיובו היה מדין חינוך מדרבנן. וכל שכן לדעת השאילתות דרב אחאי גאון וסיעתו שהבאנו לעיל (עמוד 157) שאין הנער נעשה בר מצוה אלא כעבור שלוש עשרה שנה שלימות "מעת לעת", וממילא אם הוא נולד בשעות המאוחרות של הלילה או למחרת ביום, נמצא שעתה בתחילת הלילה עדיין הוא קטן, ורשאי ללמוד תורה על סמך ברכות התורה שבירך בבוקר.

ואולם מאחר וכבר הבאנו לעיל (עמוד 108) שההלכה היא כדעת רוב הפוסקים שהקטן אינו חייב בעצמו אפילו מדרבנן, כי מצות חינוך מוטלת על האבא ולא על הבן, אם כן עדיין היאך יפטור את עצמו בברכות התורה שבירך בעודנו קטן בבוקר, והלוא בבוקר הוא לא היה חייב בכלל, ואילו עתה הוא חייב מדרבנן?

על כן, הנכון שבלילה שנעשה בר מצוה יכוין לצאת ידי חובת ברכות התורה בברכת "אהבת עולם" שלפני קריאת שמע של ערבית, ומיד לאחר תפילת ערבית ילמד תורה, כמו שכתבו התוספות (ברכות יא ע"ב) בשם הירושלמי, שצריך ללמוד מיד לאחר התפילה כדי לצאת ידי חובת ברכות התורה, וכן פסק מרן בשלחן ערוך (סימן מז סעיף ז). וכבר כתבו תלמידי רבינו יונה, שגם ברכת אהבת עולם של ערבית פוטרת מברכות התורה, כמו אהבת עולם של שחרית.

ישנה עוד עצה, שיכוון בבוקר האחרון של שנת קטנותו, שאינו פוטר בברכות התורה אלא רק מה שילמד עד הערב, ואז יהיה רשאי לחזור ולברך מיד בכניסת הלילה קודם תפילת ערבית. ובצירוף דעת הראשונים שהטעם שברכות התורה מועילות לכל היום אף שמסיח דעתו מהלימוד, משום שכל שעה חייב אדם ללמוד והרי זה כמי שלא מסיח דעתו מהלימוד. אבל בקטן שאין לו חיוב זה, נמצא שהיסח הדעת מחייבו לברך. וגם יש ספק ספיקא להצריכו לברך, כי שמא ברכות התורה הן מן התורה, וממילא מה שבירך בבוקר מדין חינוך מדרבנן, לא פוטר את חיובו מהתורה, ואפילו אם נאמר שברכות התורה מדרבנן, שמא אינו פוטר את עצמו לכשיגדל הואיל ואינו חייב בעצמו. (עיין שו"ת יביע אומר חלק ג ס"ס כז, וחלק ט ס"ס כו)

והנה בשו"ת יביע אומר חלק ג (ס"ס כז ובמילואים) הביא את שתי העצות הנ"ל, ואילו בחלק ט' (ס"ס כו) וכן בחזון עובדיה (שבת ב עמוד מה) שדן בזה שוב, הביא רק את העצה הראשונה שיכוון לצאת ידי חובת ברכות התורה בברכת אהבת עולם של ערבית. ואפשר אולי שבכוונה תחילה לא הזכיר מרן זצוק"ל גם את העצה השניה שיכוון בברכות התורה בבוקר לפטור את לימודו עד הערב, ואז יצטרך לברך שוב ברכות התורה בערב, כיון שיש לכאורה ספק ספיקא שלא לברך שוב, כי שמא לא הביא מיד בתחילת הלילה שתי שערות, ושמא הלכה כדעת הראשונים שהוא לא נעשה גדול ומחוייב במצוות אלא בהגיע שעת לידתו מעת לעת ממש. וי"ל ואכמ"ל.

התמדה. משניות. זוהר הקדוש.

כתב בכף החיים (סימן רכה אות יב): אם יודע הבן ללמוד תורה, לא יפסיק מלימוד באותו יום, לא ביום ולא בלילה. וטוב ללמוד משניות באותו יום, מפני ש"משנה" אותיות "נשמה", וביום זה הוא זוכה לקבל נשמה חדשה, וכמו כן יקרא בספר הזוהר הקדוש.

כולם משתוקקים לקבל את התורה

מעשה שהיה עם הגאון רבי יעקב קמינצקי זצ"ל שהשתתף במסיבה שנערכה לכבוד בר המצוה של נכדו יחד עם בני כיתתו בתלמוד תורה. במהלך המסיבה שאל הרב את התלמידים: כיצד זה שהקב"ה שואל את בני ישראל במתן תורה, האם מוכנים הם לקבל את התורה, וכולם עונים ואומרים פה אחד "נעשה ונשמע", מנין ידע כל אחד מהם שגם שאר אחיו בני ישראל מעוניינים בתורה וחפצים לקבלה, הרי הם לא התייעצו זה עם זה לפני כן? והלא ראוי היה שיאמר כל אחד על עצמו "אעשה ואשמע" בלשון יחיד, ולא "נעשה ונשמע" בלשון רבים?

הרב המתין לתשובה מספקת, ומשלא נענה, הוציא לפתע סוכריה מכיסו, ושאל את התלמידים: האם אתם רוצים את הסוכריה? וכולם יחד ענו ואמרו: "כן, אנחנו רוצים". הרב שציפה לתשובה זו, שאל את התלמידים: מדוע כל אחד מכם אומר: "אנחנו רוצים" ומדבר בשמו ובשם חבריו, וכי שאלתם זה את זה והתייעצתם על כך לפני כן?! אלא מה, על סוכריה לא צריך לשאול ולהתייעץ, אין ילד שלא רוצה סוכריה. בדיוק כך הם הדברים לגבי קבלת התורה. התורה אינה מתוקה פחות מסוכריה ולא פחות מהשוקולד השוויצרי המתוק ביותר... ולכן לכל אחד ואחד מבני ישראל לא היה ספק שכולם ללא יוצא מן הכלל חושקים ומשתוקקים לקבל את התורה...". (בארה של תורה נשא תשע"ח)

סיום מסכת

תהילות לאל יתברך, מעלה גדולה נפוצה בשנים האחרונות שחתן בר המצוה מסיים מסכת ביום זה, ודבר גדול ועצום הוא, ומצוה רבה לעודד את הנערים על כך, כי "קנאת סופרים תרבה חכמה" (מסכת בבא בתרא כא ע"א). ובזכות זה ימשיכו בעזרת השם הלאה והלאה, ויקבלו חשק לסיים עוד ועוד מסכתות, "וְקִבֵּץ עַל יָד

יַרְבֶּה" (משלי יג יא) עד שיזכו לסיים את כל הש"ס.

על הרבנים, והמלמדים, וההורים להשתדל להכניס בילדים חשק לסיים מסכתות עוד הרבה לפני הגיעם לגיל בר מצוה. וישתדלו שתהא להם חברותא טובה שלומד בהתמדה בלי דיבורים בטלים, או אברך טוב שיודע לדרבן ולקדם את הילד. ובדרך זו, הילדים יתרגלו ללמוד בהספקים טובים, ואט אט יקבלו חשק להתמיד. אני מכיר ילדים שעוד לפני הבר מצוה סיימו למעלה מ-10 מסכתות: ביצה, תענית וכו', וכל זה הודות שדירבנו אותם, ולא השאירו אותם לגדול לבד, ולא הסתפקו בלימוד רבע עמוד גמרא בכיתה במשך כל השבוע.

מרן מלכא זצוק"ל היה אומר בשיעוריו, שגם בן שמוצלח בלימודיו, טוב להצמיד לו מורה פרטי, כדי שיחכים ויגדל יותר, ובכך יסיים מסכתות רבות. ועל ההורים לעודד את הילדים בפרסים טובים, כדי שיהיה להם חשק להתקדם יותר ויותר. ובפרט בדור שלנו שהניסיונות ברחוב רבים מאוד, וקשה להושיב ילדים ובחורים צעירים שיעסקו בתורה בחשק רב וברצף זמן ממושך, אם לא שמעודדים אותם בפרסים שונים.

ופעם סיפר מרן זצוק"ל, שבהיותו נער צעיר לימים, ניגש אליו ר' ירמיהו הלוי שהיה אדם אמיד, ודיבר עמו שיסיים בכל ראש חודש מסכת, והוא יעשה לו סעודה קטנה בבית הכנסת לסיום מסכת, וגם יתן לו סכום כסף לעידוד. בתחילה, מרן אמר, למדתי מסכתות קטנות, ביצה, תענית, מגילה, וכו' והיה לי קל לסיימן בחודש אחד, אבל לאחר מכן המשכתי גם מסכתות גדולות, והתאמצתי מאוד והייתי שוקד על לימודי לילות כימים, כדי לסיים את המסכת עד לראש חודש הבא, ובזכות העקשנות הזאת הצלחתי לסיים מסכתות רבות. וכפי שסיפר מורנו הראשון לציון שליט"א, שאביו מרן זצוק"ל אמר לו, שבגיל 15 סיים את הש"ס עם תוספות. אשרי המדבר על אוזן שומעת, ישמע חכם ויוסף לקח.

☜ נשמה קדושה

ביום שנעשה בר מצוה זוכה לקבל נשמה חדשה, כמבואר בזוהר הקדוש (להלן עמוד 245). על כן, חשוב מאוד שזמן רב קודם לכן, יתפלל ויבקש מהשם יתברך שיזכהו לנשמה קדושה ועליונה, שבה הוא יעבוד אותו כל ימי חייו. [ראה בכריכת חוברת זו שהובא על כך נוסח תפילה מבעל הפלא יועץ.]

תתפלל כמה חודשים לפני הבר מצוה

נער בר מצוה התלווה פעם אל רבי אליהו ראטה בדרכו. הרב לא הפסיק מלהלל ולשבח ולהגדיל בפניו את היום הגדול בחייו, הוא ביקש ממנו שבערוב היום המיוחד הזה לפני לכתו לישון, יתפלל ויתחנן לפני הקב"ה שימשיך עליו נשמה קדושה לעבודת הבורא, היות שבלילה זה ממשיכים עליו נשמה חדשה מלמעלה, ולפי ערך הנשמה שיקבל, כך יזכה לעבוד את השם יתברך כל הימים.

ואף גם זו היתה אחת מהוראותיו והדרכותיו של הרב לנערים המגיעים לגיל בר מצוה, להתפלל כמה חודשים לפני כן בסיום התפילה ב"אלוקי נצור", שיזכו לנשמה קדושה ועליונה ביום זה. (איש חסיד היה - עמוד קפא)

גדול כח הרצון

על הנער להכין את עצמו להיות בית קיבול לנשמה קדושה ועליונה, אם בשמירת העיניים, ואם בעסק התורה וניצול הזמן כיאות, ועל הכל רצון כנה ואמיתי לעלות מעלה מעלה במעלות התורה והיראה. כי דבר יסודי וחשוב ביותר, לדעת שההצלחה של האדם תלויה בכח הרצון. כאשר האדם רוצה משהו באמת מכל הלב, הקב"ה נותן לו סייעתא דשמיא וממלא את רצונו. הלוא, מאיפה מגיע כח הרצון לאדם? מהלב. אף אחד אינו אומר: "אני רוצה מכל המוח, מכל הידים, מכל הרגלים", כולנו אומרים: "אני רוצה מכל הלב". ואם אדם רוצה באמת מכל הלב, הקב"ה נותן לו. וכמו שמפורש בתורה (דברים ד כט): "וּבִקַּשְׁתֶּם מִשָּׁם אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ **וּמָצָאתָ**, **כִּי תִדְרְשֶׁנּוּ בְּכָל לְבָבְךָ** וּבְכָל נַפְשֶׁךָ", אם תדרוש מכל הלב, אין ספק שאתה תמצא.

"הַרְחֵב פִּיךָ, וַאֲמַלְאֵהוּ" – אין הגבלה ברוחניות

מעשה שהיה לפני כשלושים שנה, ביהודי יקר מצרפת, ירא שמים ומיליונר גדול, ואף גר באיזור של מיליונרים, יהודים וגויים. יום אחד יצא לטייל ברחוב שעל יד ביתו, ופגש בשכנו הגוי. והנה שואלו השכן, אתה יודע מי זה החתן שלי? מלך מרוקו. התפעל היהודי, מה, באמת? מלך מרוקו הוא החתן שלך?! אתה בא להגיד לי שהבת שלך היא המלכה?! אמר לו: כן. אתה בא להגיד לי שהנכדים שלך הם הנסיכים?! אמר לו: כן. אמר לו, אם ככה, שאלה לי אליך, האם חתנך המלך בא לבקר אצלך מידי פעם? אמר לו, כן, פעם בשנה הוא מגיע עם המשפחה לביקור של כמה שעות. הביקור נעשה בחשאי, ללא רעש וצלצולים. אמר לו היהודי, האם אפשר שאני אבוא אליך לראות אותו, כי ברצוני לברך את הברכה שאנו מברכים כשרואים מלך. אמר לו, כשהוא יבוא, אני אשאל אותו, ואם יסכים, אודיע לך.

כעבור תקופה מסוימת, הודיע השכן ליהודי, הערב חתני המלך מגיע, תכין את עצמך בגינוני מלכות, ואני אשאל אותו, ואם הוא יסכים, אקרא לך. היהודי התכונן כיאות. והנה בשעת לילה מאוחרת, מצלצל הטלפון בבית היהודי - המלך מאשר שתבוא. מיד בא היהודי לפגוש את המלך בכל הכבוד וההדר. המלך הושיבו על ידו, ודיבר עמו כמה עניינים בתנ"ך. בתוך הדברים שאלו לעיסוקו ולמצב משפחתו. וסיפר לו היהודי, כי יש לו שבעה ילדים, והבן הבכור חוגג בר מצוה בעוד חודש ימים.

התעניין המלך, מה זה 'בר מצוה'? הסביר לו היהודי שעד עכשיו הוא קיים את המצוות מדין חינוך כדי שיתרגל לקיימן, אבל עכשיו הוא חייב בעצמו במצוות מן התורה. ואנחנו חוגגים את היום הזה בשמחה גדולה ממש כמו חתונה, באולם עם סעודה גדולה, תזמורת, צלם, ובאים הרבה אורחים וכו' וכו'.

אמר לו המלך, אשאל אותך שאלה, ותענה לי בכנות, כן או לא. אני רוצה להביא מתנה לחתן בר מצוה, האם מותר לכם לקבל מתנה מגוי. אמר לו: כן. הרי אפילו

קרבן מקבלים מגוי בזמן בית המקדש. מיד הוציא המלך צ'ק וכתב עליו לא פחות ולא יותר, סך: 100,000 יורו מתנה לחתן בר מצוה.

מיד אמר היהודי, אדוני המלך! מה פתאום, זו מתנה גדולה מידי... לא התכוונתי לזה. אמר לו המלך: תבין, אני מ-ל-ך, אם אני אתן לו מתנה פחות מזה, אני פוגע במלכות שלי, זה לא בשבילו, זה בשביל כבוד המלכות.

הבה ונתבונן, אם מלך בשר ודם דואג כל כך לכבוד המלכות שלו, והוא מרגיש שהוא לא יכול לתת פחות מ-100,000 יורו, על אחת כמה וכמה בורא עולם ישתבח שמו שמלוא כל הארץ כבודו, שבודאי הוא רוצה לתת לנו פי כמה וכמה: חכמה, אושר, עושר, בריאות, וכו' וכו', ועל הכל הוא רוצה להשפיע עלינו שפע של רוחניות, כמו שאמרו חז"ל (ברכות נ ע"א): "הַרְחֶב פִּיךָ, וַאֲמַלְאֵהוּ" - בדברי תורה. כלומר, תרחיב את פיך לבקש כל תאוותיך בעניינים רוחניים, ואל תקמץ לבקש רק מעט, אלא אדרבה תבקש בגדול, והקב"ה ימלא את כל בקשותיך. ובלבד שתרצה באמת, תרצה באמת לגדול בתורה, תרצה באמת לזכות את הרבים, ותן לחכם ויחכם עוד.

"הבא להיטהר מסייעים בידו"

אמרו חז"ל (שבת קד ע"א): "הבא להיטהר מסייעים בידו". וכן כותב הזוהר הקדוש (פרשת יתרו דף עט ע"ב) על הפסוק: "וּמֹשֶׁה עָלָה אֶל הָאֱלֹהִים, וַיִּקְרָא אֵלָיו ה' מִן הָהָר", אשרי חלקו של משה, שזכה לכל הכבוד הזה, שהתורה מעידה עליו כך. בא וראה מה בין משה לשאר בני העולם, שאר בני העולם, כשעולים, עולים לעושר, עולים לגדולה, עולים למלכות, אבל משה, כשעלה מה כתוב בו, "וּמֹשֶׁה עָלָה אֶל הָאֱלֹהִים". אשרי חלקו. אמר רבי יוסי, מכאן אמרו החברים: "הבא להיטהר מסייעים אותו". שהרי כתוב: "וּמֹשֶׁה עָלָה אֶל הָאֱלֹהִים", מה כתוב אחריו: "וַיִּקְרָא אֵלָיו ה'", כי מי שרוצה להתקרב, מקרבים אותו.

פתח רבי יצחק ואמר (תהלים סה ה): "אַשְׁרֵי תִּבְחַר וּתְקָרֵב יִשְׁכֹּן חֲצֵרֶיךָ, נִשְׂבְּעָה בְּטוּב בֵּיתֶךָ קְדֹשׁ הֵיכָלֶךָ", אשרי חלקו של אותו אדם, שהקב"ה רוצה בו, ומקרב אותו לשכון בתוך ההיכל הקדוש. שכל מי שהוא רוצה בו לקבלו לעבודתו, רשום הוא ברשימות למעלה, לדעת שהוא הנבחר לפני המלך הקדוש העליון לשכון במדור שלו. והוא עובר בכל השערים של מעלה ואין מי שימחה בו. אמר רבי יהודה, אשרי חלקו של משה, שעליו נאמר: "אַשְׁרֵי תִּבְחַר וּתְקָרֵב", וכתוב בו (שמות כ יח): "וּמֹשֶׁה נִגַּשׁ אֶל הָעֲרָפֶל אֲשֶׁר שָׁם הָאֱלֹהִים", ונאמר (שם כד ב): "וְנִגַּשׁ מֹשֶׁה לְבַדּוֹ אֶל ה', וְהֵם לֹא יִגָּשׁוּ". ע"כ.

חובה קדושה להורים

לאור האמור, חובה קדושה על ההורים היקרים, להזכיר מידי פעם בפעם

לבניהם היקרים קודם הגיעם לגיל מצוות, שישימו לב להתפלל ולבקש בכל ליבם ובכל נפשם, לזכות לנשמה קדושה ועליונה, ויכינו את עצמם כיאות וכראוי לזה, ובעזרת השם יזכו שתתקיים בהם הברכה שברך השם את עם ישראל במתן תורה (דברים ה כו): "וְהָיָה לְבָבָם זֶה לָהֶם לְיִרְאָה אֹתִי, וְלִשְׁמֹר אֶת כָּל מִצְוֹתַי כָּל הַיָּמִים, לְמַעַן יִיטַב לָהֶם וְלִבְנֵיהֶם לְעֹלָם".

נשמה קדושה ועליונה ביום בר המצוה

אמרו בזוהר הקדוש (זוהר חדש בראשית יח ע"ב): בכל יום ויום הכרוז קורא, התעוררו בני קדושים עליונים, ועשו עבודת אדונכם, שהבדיל אתכם משאר העמים, ונתן בכם נשמה קדושה, שנחצבה מתחת כסא כבודו. אמר רבי יודא, ואם כן שאר העמים, מאיזה מקום באות נשמותיהם? אמר לו רבי אלעזר, בא וראה, כתוב (בראשית ב ז): "וַיִּפַּח בְּאַפָּיו נִשְׁמַת חַיִּים", זו היא הנשמה הקדושה שנחצבה מכסא הכבוד של המלך העליון. וכתוב: "וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה". זו הנפש שניתנה לבהמות ולחיות שנבראו מן האדמה, שנאמר (שם א כד): "תּוֹצֵא הָאָרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה לְמִינָהּ", והיא גם הנפש של האומות.

אמר רבי יצחק, התורה צועקת מרה על האדם ואומרת לו, הקב"ה ברא את האדם, ונתן בו נשמה קדושה, שיהיו לו חיים לעולם הבא, והוא בעוונותיו חוזר לאותה "נפש חיה", נפש הבהמית, שנחצבה מן הארץ בשביל הבהמות והחיות. וזהו שנאמר: "וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה", "ויעשהו לנפש חיה" לא נאמר, אלא "וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה", מלמד שהוא בעצמו גרם שיחזור לאותה נפש החצובה מן האדמה. אמר הקב"ה: אני בראתיך עליון על כל בריותי, ונפחתי בך נשמת חיים הנחצבת מכסאי, הנותנת חיים לבעליה, ואתה חזרת לאותה נפש חיה. חייך, מכאן ואילך, כל העוסק בתורתי וישמור אותה, אתן לו אותה הנשמה הגזורה מכסאי, שהיא נותנת חיים לבעליה, וכל אותם שלא יעסקו בתורתי, יהיה חלקם באותה "נפש חיה" שבחרו, ויהיו כלים עימה, חס ושלום. אמר רבי חייא, נמצא שאין לגוים נשמה אלא אותה הנפש החיה.

ואמר רבי אלעזר, ולישראל מי נותן את הנשמה העליונה? אלא למדנו "הבא להיטהר עוזרים אותו", שנותנים לו את הנשמה הקדושה הזו שתהיה לו תומכת לעבודת השם כדי לעזור לו בעולם הזה ובעולם הבא. על כן, עד שלוש עשרה שנה יש לאדם אותה "נפש חיה", הבהמית. **אבל משלוש עשרה שנה ולמעלה, אם רוצה להיות צדיק, נותנים לו נשמה הקדושה ההיא העליונה שנחצבה מכסא הכבוד של המלך.**

נשמה קדושה בהדרגות

כתב הגאון רבנו זלמן (שלחן ערוך הרב אורח חיים מהדורא תניינא סימן ד סעיף ב), בעת המילה, מתחילה הנפש הקדושה להכנס באדם. היא מתחזקת יותר בעת הגיעו לגיל חינוך לתורה ומצוות. וגמר ועיקר כניסת הנפש הקדושה בו, בהגיעו לגיל שלוש עשרה שנה לזכר, ושתים עשרה לנקבה, שמתחייבים אז במצוות מן התורה.

יום בר המצוה צריך שמירה יתירה

מעשה באחד ממקורבי הגאון מטשעבין זצ"ל, שערך בר מצוה לבנו. אך מפאת שהרב לא יכל להשתתף, שלח את שני חתניו לשמחה, והם התנצלו בשמו על שלא הגיע. הם גם הוסיפו ואמרו לו, שהציעו לפני הרב שחתן בר המצוה יבוא אליו ביום גדול זה, והרב אכן הסכים, אך בתנאי שיזהירו את החתן שישמור את עיניו ממראות אסורות בדרכים, כי יום בר המצוה הוא זמן של קבלת עול תורה ומצוות, והוא יום גדול וצריך שמירה יתירה. (שר התורה עמוד 336)

ברוך הבא יצר הטוב

אמרו חז"ל במסכת אבות דרבי נתן (פרק טז): שלוש עשרה שנה גדול יצר הרע מיצר הטוב, ממעי אמו של אדם, יצר הרע גדל ובא עמו. ורמזו זאת בפסוק (בראשית א ה): "וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹּקֶר יוֹם אֶחָד", שמתחילה "וַיְהִי עֶרֶב", הוא היצר הרע - החושך, ואחר כך "וַיְהִי בֹּקֶר", הוא היצר הטוב, כי יצר הרע מקדים לבוא כבר מיציאת הולד מרחם אמו, שנאמר (שם ד ז): "לַפֶּתַח חַטָּאת רֹבֵץ". אבל יצר הטוב אימתי מגיע לאדם? "יוֹם אֶחָד", אח"ד בגימטריא 13, דהיינו כשנעשה בן שלוש עשרה שנה ויום אחד.

וכן אמר החכם מכל האדם (קהלת ד יג): "טוֹב יֶלֶד מִסְכֵּן וְחָכָם מִמֶּלֶךְ זָקֵן וּכְסִיל, אֲשֶׁר לֹא יָדַע לְהִזָּהֵר עוֹד". ובארו במדרש קהלת, "טוֹב יֶלֶד מִסְכֵּן וְחָכָם" - זה יצר הטוב. ולמה נקרא שמו "ילד"? כי אין מזדווג לו לאדם אלא מבן שלוש עשרה שנה ומעלה. ולמה נקרא שמו "מסכן"? שאין הכל שומעים לו. ולמה נקרא שמו "חכם"? שהוא מלמד את הבריות לדרך ישרה. "מִמֶּלֶךְ זָקֵן וּכְסִיל" - זה יצר הרע. ולמה קורא אותו "מלך"? שהכל שומעים לו. ולמה קורא אותו "זקן"? לפי שהוא מזדווג לאדם מילדותו ועד זקנותו, כמו שנאמר (בראשית ח כא): "כִּי יֵצֶר לֵב הָאָדָם רַע מִנְּעֻרָיו", משעה שניעור ממעי אמו. ולמה קורא אותו "כסיל"? לפי שהוא מלמד את הבריות לדרך רעה. "אֲשֶׁר לֹא יָדַע לְהִזָּהֵר עוֹד" - שאינו יודע כמה צער וכמה יסורים באים עליו, והוא אינו נזהר מהם.

בגמרא מסכת סנהדרין (צא ע"ב): אמר לו אנטונינוס לרבי: מאימתי יצר הרע שולט באדם, משעת יצירה [בתוך מעי אמו] או משעת יציאה [לאויר העולם]? אמר לו רבי: משעת יצירה. אמר לו אנטונינוס: אם כן בועט במעי אמו ויוצא! אלא: משעת יציאה. אמר רבי: דבר זה למדני אנטונינוס, ומקרא מסייעו, שנאמר: "לַפֶּתַח חַטָּאת רֹבֵץ".

החיוב לעסוק תיכף ומיד ביום הזה במצוות ה'

כתב בספר תורת משה נתן (עמוד נב): "משעה שנעשה בן י"ג שנים, בא אז יצר הטוב, וכאשר יצר הרע מרגיש בזה, הוא בוודאי יתאמץ נגדו, וכאשר יצר הרע מתחזק כגיבור מלחמה להילחם כנגדו, יש לו לירא פן ואולי יהיה מנצח. לכן החיוב לעסוק

תיכף ומיד ביום הזה במצוות ה', וללחום נגד יצר הרע ולכובשו".

חתן יקר! אל תתן לו להוליך אותך שולל

מספרים שפעם נכנס השועל ליער וראה את כל החיות בוכות ומיללות בצער רב. שאל אותן השועל, מה קרה, על מה ולמה תבכו? אמרו לו, יש לנו בעיה, ואף אחד לא יכול לעזור לנו. ויאמר להם השועל, וכי שכחתם שאני הפיקח שבחיות? הלוא לשועל פתרונים, אנא ספרו לי, ואסדר לכם את הענין. ויספרו לו ויאמרו, כי האריה מלך החיות כועס עלינו מאוד, זה שלושה ימים שהוא בכעס גדול, ואינו יוצא מביתו, ואין אנו יודעים היאך להרגיעו. ויאמר להם השועל המתוחבל, אחי ורעי לא תפחדו, כי אני אבוא אתכם לאריה המלך ואפייסו. ואם תשאלו, איך אפייסו? הלוא יש עמי 300 משלי שועלים, אספר אותם למלך, ובוודאי הוא ישמח ויצחק מאוד, ותבקשו סליחה ותתפייסו, והכל על מקומו יבוא בשלום.

וישמחו כל החיות על העצה הזו, ויוציאו קול כרוז ביער, כי כל החיות עליהן להתאסף היום בשעה 4 אחר הצהרים במרכז היער, "איש" בל יעדר. ויתייצבו כל החיות והשועל בראשם, ויתחילו את הצעדה לכיוון ביתו של האריה. והנה לאחר מהלך של ק"מ אחד, ויעמוד השועל מלכת, ויאמר להם בפנים עצובות, לא אוכל להמשיך ללכת עמכן. ויתמהו החיות, על מה ולמה? ויאמר להן, את חטאי אני מזכיר היום, אוי לי כי שכחתי 100 משלים. ויאמרו לו, אל תצטער, כי גם 200 משלים זה טוב. וימשיכו ללכת עוד ק"מ אחד, והנה שוב עצר השועל, ויבך ויאמר להם, עתה לא אוכל להמשיך ללכת עמכן כלל ועיקר, כי שכחתי עוד 100 משלים. וינחמוהו לאמר, גם זה לא נורא, כבודו לא יצטער, כי גם ב-100 משלים הנותרים יתפייס המלך. וימשיכו ללכת עד שכמעט הגיעו אל פתח ביתו של המלך, ויפרוץ השועל בבכי גדול, ויאמר להן: אוי לי, אללי לי, כי שכחתי גם את ה-100 משלים האחרונים. ועתה, באיזה פנים אבוא אל המלך...

והנמשל, השועל הוא היצר הרע המתוחבל המלווה את האדם כבר בצאתו מרחם אמו, ומטעה אותו לאורך כל הדרך בטענות שווא ומדוחים. וכבר בהיות הילד קטן, אומר לו, למה לך עתה ללמוד תורה ולקיים מצוות, הלוא עכשיו קטן אתה ופטור. ואך לאחר שתעשה בר מצוה ותהיה גדול ובר חיובא, אז כבר תתעלה ותגדל בלימוד התורה בהתמדה. והנה בהגיע הנער לגיל מצוות וכבר רוצה ללמוד, שוב מפתה אותו היצר הרע, הלוא כל החיים לפניך, יותר טוב לך כי תקיים עכשיו את מאמר החכם מכל האדם (קהלת יא ט): "שְׂמַח בָּחוּר בְּיַלְדוּתֶיךָ, וִיטִיבְךָ לִבְּךָ בִּימֵי בְחוּרוֹתֶךָ, וְהַלֵּךְ בְּדַרְכֵי לִבְּךָ וּבְמַרְאֵי עֵינֶיךָ", וכי שכחת את דברי הירושלמי (מסכת ביכורים פ"ג ה"ג) שחתן מוחלים לו על כל עוונותיו, ואם כן בוודאי שכל עוונותיך ימחלו בחתונה, ואך לאחר שתתחתן תפתח דף חדש ותלמד תורה בהתמדה. ובלאו הכי, הלוא אמרו חז"ל (יבמות סב ע"ב): "השרוי בלא אשה, שרוי בלא תורה". הוי אומר שרק לאחר שתשא אשה, תוכל ללמוד תורה.

והנה כשהגיעה החתונה, גם אם הוא כבר רוצה ללמוד תורה, אך בא אליו יצר הרע, ואומר לו, אחי היקר, הלוא כדאי לך ללמוד מקצוע איזה זמן שהוא, תעשה תואר ראשון, תואר שני, כדי שיהיה לך משהו ביד, וכמובן שבערב תקבע עיתים לתורה. ואם בכל זאת אתה מתעקש ללמוד תורה כל היום בכולל, אין בעיה, אך רק תדע שכדאי לך בערב ללכת למכון מיוחד ל"חרדים", שמה תוציא תואר ראשון ותואר שני [ולא משנה שהמורים שם כולם חילונים גמורים, בלי טיפת לחלוחית של דת ויראת שמים, שאפילו לארגן מנין למנחה וערבית לא מאשרים. (כך סיפר מי שהשתתף שם)] וככה תוכל לעשות משהו מהצד, שעה או שעתיים בערב, כדי שתהיה לך פרנסה בריווח ולא בצמצום, ושאר הזמן תלמד תורה. וכיון שהאדם הזה פתי, הוא נמשך ונמשך אחר יצר הרע, ואט אט יוצא מהלימוד לגמרי, עד שמוצא את עצמו עובד כל היום. ואך יצר הרע מרגיעו, באומרו אליו שכאשר יצא לפנסיה, אז בוודאי ילמד כל היום. והנה עובר הזמן ומזדקן האיש ויוצא לפנסיה [ר"ת פנסי"ה: **פ**ניו **נ**פלו, **ס**וף **י**מיו **ה**גיע]. ובסוף מוצא את עצמו ניצב בפתח בית המלך - העולם הבא, נותן דין וחשבון על כל מעלליו. השם יצילנו, ישמע חכם ויוסף לקח.

☜ ברכות לחתן

טוב לקחת את חתן בר המצוה לתלמידי חכמים שיברכו אותו שיגדל לתורה, לחופה ומעשים טובים עם יראת שמים טהורה ומידות טובות. וכן אמרו חז"ל (מסכת סופרים פרק יח הלכה ח): "בן שלוש עשרה שנה, מוליכו ומקרבו לפני כל זקן וזקן, כדי לברכו לחזקו ולהתפלל עליו שיזכה בתורה ובמעשים טובים".

במשנה מסכת אבות (פרק ב משנה יא) אמרו, שרבן יוחנן בן זכאי שיבח את תלמידו רבי יהושע בן חנניה "אשרי יולדתו". ופירשו הראשונים, שאמו גרמה לו שיהיה חכם וצדיק, כי כשהיתה מעוברת בו, היתה הולכת לחכמים ואומרת להם: בבקשה מכם בקשו רחמים על העובר הזה שבמעי שיהיה חכם. ומיום שנולד, הקפידה שתהיה עריסתו בבית המדרש, כדי שלא יכנסו באזניו אלא דברי תורה! (הובא בפרקי אבות, מאירת עיניים שם)

ואמרו במסכת סופרים (פרק יח הלכה ז), מנהג טוב היה בירושלים לקחת את בניהם ובנותיהם לאחר יום הכיפורים, ולהביאם לפני כל חכם וחכם, כדי לברכם ולחזקם ולהתפלל עליהם שיזכו בתורה ובמעשים טובים. וכל מי שהיה לו גדול ממנו בעיר, היה עומד ממקומו והולך לפניו, ומשתחווה לו להתפלל בעדו. ללמדך שהם נאים ומעשיהם נאים, וליבם לשמים. ולא היו מניחים בניהם קטנים אחריהם, אלא היו מוליכים אותם לבתי כנסיות, כדי לחנכם במצוות.

ברכה מרב פוסק הלכות

ישנה מעלה חשובה וגדולה לקבל ברכה מתלמיד חכם הפוסק הלכות, שכיון שנתקבל לפוסק, אזי גם כשפוסק בעניינים אחרים, פוסקים כדעתו בשמים.

להלן מכתב ממרן מלכא זצוק"ל במעלת קבלת ברכה מתלמיד חכם הפוסק הלכות: ערב ראש חודש ניסן תשל"ט. לכבוד ידידנו וכו' הרה"ג וכו', מה ששאלני כת"ר שליט"א לגבי ברכת חכם,

הנני להשיב: כבר כתב מוהר"ן מברסלב בספרו ליקוטי מוהר"ן תנינא (תורה מא), שיש לפנות לתלמיד חכם פוסק הלכות, שמחמת שנתקבל לפוסק הלכות בדיני איסור והיתר וכיוצא, והאנשים מקבלים דעתו, כמו כן כשפוסק באיזה ענין אחר, מקבלים דעתו בשמים ונעשה מופת על ידו. עי"ש. וידידי הגאון רבי אליעזר שלמה שיק (שליט"א), הראני שמוהר"ן מברסלב הניף ידו שנית בענין לימוד הפוסקים, שמי שלא עלינו חשוך בנים, נושע בכוחו וזכותו. וזו לשונו בספר המידות ערך פוסק (ח"ב סימן א), שעל ידי לימוד הפוסקים עד שידע להורות הוראות, על ידי זה גורם פקידה לכמה עקרות. ע"כ. ומוכח מכל הנ"ל כוחו ומעלתו של תלמיד חכם פוסק הלכות, אשר לימודו לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, שעל ידי כך כוחו גדול בשמים. נ.ב. יישר כח לכת"ר שליט"א שהואיל לשלוח לי בזמנו במתנה את הספר ליקוטי מוהר"ן. ותשואות חן לו. בכבוד רב, עובדיה יוסף. (הובא בילקוט יוסף - עומר, עמוד תקנה) ועל זה יאות להליץ את הפסוק (תהלים פד ז): "גַּם בְּרָכוֹת יַעְטֶה מוֹרֶה, יֵלְכוּ מֵחַיִל אֶל חָיִל", שכאשר המורה הוראה מרעיף ברכות, ברכותיו מתקבלות בשמים וזוכים לעלות מחיל אל חיל.

מעלת נשיקת ידי רב פוסק הלכות

מנהג בני ספרד כשהולכים לפני רב תלמיד חכם לקבל את ברכתו, שמנשקים את ידו. וכתב בספר פתח הדביר: וענין זה יש בו מעלה גדולה מאוד, לפי הקדושה הרבה שיש בתלמידי חכמים שמחדשים בכל יום הלכות וכותבים בידיהם, ויש באצבעותיהם קדושת התורה. וכן מובא בזוהר הקדוש (בראשית פג ע"ב), שבאו רבי אלעזר ורבי אבא וכל החכמים ונישקו את ידיו של רבי שמעון בר יוחאי. וכן מבואר ברש"י (מסכת עבודה זרה יז ע"ב) שיש ענין לנשק ידי הגדולים כשיוצאים מבית הכנסת. וכתב מרן החיד"א, שבשעת פטירת הר"י מיגאש [רבנו יוסף הלוי בן מיגאש] נכנס אצלו הרמב"ם שהיה כבן שבע שנים ונישק את ידו. ואמר הרמב"ם על עצמו וכן אמר אביו הדיין רבי מימון, שלא זכה בנו [הרמב"ם] לכל מעלותיו המיוחדות, אלא בעבור אותה נשיקה שנישק את ידו וברכו, והאציל עליו מחוכמתו. וביאר מרן החיד"א, שהיה קבוע בליבם, שברכת הר"י מיגאש עשתה פירות, וכְיוָן להאציל עליו מחוכמתו. ואמרו במדרש, שכל הטובה והממלכה שיש לזרעו של עשו, מפני שהחשיב כל כך את ברכת אביו יצחק אבינו, וצעק צעקה גדולה ומרה באומרו "ברכני גם אני אבי". (הובא בחוברות שבת וכבוד אב ואם "בהלכה ובאגדה")

ברכות בשמחה

כתב גאון עוזנו ותפארתנו רבנו יוסף חיים זיע"א (בן איש חי שנה א פרשת ראה סעיף יז), היושבים בסעודת בר המצוה, יברכו את הבן שיזכה לתורה ויראת שמים וקיום המצוות. והגדולים שבקרואים יניחו ידיהם על ראשו ויברכו אותו בברכת כהנים. עי"ש. ועל המברכים לשים לב לברך את חתן בר המצוה כשהם שרויים בשמחה, כי אז הברכה יוצאת מכל הלב, ובעזרת השם תתקיים בו.

על זה יאות להליץ את הפסוק (תהלים כא ז): "כִּי תְשִׁיתֵהוּ בְרָכוֹת לָעַד, תְּחַדֵּהוּ בְשִׂמְחָה אֶת פָּנֶיךָ". כלומר, אם אתה רוצה שהברכות יתקיימו לעד, ויצאו מהן פירות ופירי פירות טובים,

"תְּחַדֵּהוּ בְשִׂמְחָה", כלומר תברך בחדוה ובשמחה. וכן פירשו אצל יצחק אבינו שאמר (בראשית כז ז): "הָבִיאָה לִּי צַיִד וַעֲשֵׂה לִי מַטְעַמִּים וְאֹכֵלָה, [כדי שאז יהיה שרוי בשמחה, ואחר כך] וַאֲבָרֶכְכָה לִפְנֵי ה'".

☜ מצוה מתמשכת

כל מצוה שנמשך זמן עשייתה, ישים לב הקטן שלא לעשותה מיד בתחילת זמנה, אם יודע שבעוד זמן הוא יהיה גדול ויתחייב בה בחיוב גמור ככל איש גדול שמצווה ועושה, אלא ימתין עד שיגדל ויעשהָ.

ברכת הלבנה

על כן, "ברכת הלבנה", שאפשר לברך אותה עד ט"ו לחודש, ימתין עד שיהיה בר מצוה, ואחר כך יברך. ואם לא ידע ובירך קודם שנהיה בר מצוה, לא יחזור לברך בגדלו, כי ספק ברכות להקל.

למשל: קטן שנולד בי"ג בתשרי, אף על פי שנהגו כל הציבור לברך ברכת הלבנה במוצאי יום הכיפורים, לא יברך עימהם אלא ימתין עד ליל י"ג. וכמו כן, קטן שנולד למשל בט"ו באב, אף על פי שנהגו כל הציבור לברך ברכת הלבנה במוצאי תשעה באב לאחר פתיחת הצום, לא יברך עימהם אלא ימתין עד ליל ט"ו ויברך בו.

כבר בארנו שלדעת רבים מן הראשונים הקטן פטור לגמרי מן המצוות, ומצות חינוך מוטלת על האבא ולא על הבן, נמצא שאם יברך הבן בקטנותו, הרי זה כאילו לא ברך, כיון שהוא פטור. אך מאחר וישנם ראשונים שחולקים שמצות חינוך מוטלת על הבן ולא על האב, לכן אם טעה הקטן וברך קודם שהגדיל, לא יברך שוב כשיגדל, כי ספק ברכות להקל.

ומכל מקום קטן שנולד מתאריך ט"ז לחודש והלאה, כיון שבלאו הכי אי אפשר לברך ברכת הלבנה מלילה זה, ברור שיברך בלילות שקודם לכן עם הציבור, עוד בהיותו קטן. (עיין שו"ת יביע אומר חלק ג סימן כח)

ערבית, קריאת שמע, תפילין, שופר

על פי האמור, הרוצה להתחסד ולדקדק ולחשוש לדעת שאילתות דרב אחאי גאון וסיעתו, שלא נעשה נער הבר מצוה גדול אלא לאחר שלוש עשרה שנה בהגיע השעה שנולד בה בזמנו, ישים לב שאם הוא נולד למשל בשעה 10 בלילה, לא יתפלל תפילת ערבית אלא לאחר שעה זו, כיון שערבית היא מצוה מתמשכת כל הלילה, וכדאי שימתין לחיוב גמור לפי כל הדעות. ואם כבר התפלל ערבית בצאת הכוכבים, יחזור לקרוא קריאת שמע שוב לאחר שעה זו, כי רק אז נעשה גדול. וכמו כן, אם נולד למשל בשעה 4 אחר הצהרים, אזי אף על פי שהניח תפילין בבוקר, יחזור להניח שוב לאחר שעה זו, כי מה שהניח בבוקר, זה היה בשעת פטור שהיה עדיין קטן. וכמו כן, לא יתפלל תפילת מנחה מוקדמת אלא לאחר שעה ארבע, כי מקודם לכן הוא נחשב עדיין קטן לשיטת רב אחאי גאון. (עיין לעיל עמוד 157)

ברכת הלבנה בליל שבת

קטן שנולד בט"ו לחודש, ובשנת הבר מצוה חל ט"ו לחודש בשבת, יברך ברכת הלבנה בליל שבת. ואם נולד בי"ג לחודש או בי"ד וחל בשבת, אם זה בחודשי הקיץ שאין חשש כלל לעננים, ימתין לכתחילה לברך במוצאי שבת, אבל בחודשי החורף שיש חשש שהעננים יכסו את הלבנה ולא יוכל לברך לאחר שבת, יברך מיד בליל שבת. (עיין שו"ת יביע אומר חלק ח או"ח סימן מא. ובעלון "ותתענג בדשן" גליון מס' 87, 88)

☜ סעודת מצוה

מעלות וחיוב הסעודה

מצוה על ההורים לעשות סעודה ומשתה בשמחה גדולה ביום הבר מצוה, כיד השם הטובה עליהם, כדי להביע את שמחתם על שבנם חתן הבר מצוה זוכה להיכנס לחיוב שמירת התורה והמצוות מן התורה. ועוד, כדי להודות להשם יתברך על שזכו לחנך את בנם בדרך התורה והמצוות במסילה העולה בית אל.

נאמר בתורה (בראשית כא ח): "וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד וַיִּגָּמַל, וַיַּעַשׂ אַבְרָהָם מִשְׁתֶּה גָּדוֹל בְּיוֹם הִגָּמֵל אֶת יִצְחָק". אברהם אבינו ערך "משתה גדול" לרגל שיצחק בנו גדל ונגמל. וממה הוא נגמל? אמר רב הושעיא רבה: נגמל מיצר הרע ליצר הטוב. "שנעשה בן י"ג שנה, שאז נגמל הנער מיצר הרע, שהוא כח התאוה החומרית, ונכנס בו כח היצר טוב". (בראשית רבה נג יד, ומתנות כהונה)

והנה בזוהר הקדוש (פרשת משפטים דף צח ע"א) מובא, שכאשר זוכה האדם להגיע לגיל שלוש עשרה שנה, נקרא "בן" של הקב"ה. ולכן כאשר הגיע דוד המלך לגיל שלוש עשרה, נאמר (תהלים ב ז): "ה' אָמַר אֵלַי, בְּנִי אַתָּה, אֲנִי הַיּוֹם יְלִדְתִּיךָ". אבל מקודם לכן לא היה נחשב "בן", כי לא שרתה עליו עדיין הנשמה העליונה, כי היה בשנים של ערלה. ולכן נאמר: "אֲנִי הַיּוֹם יְלִדְתִּיךָ", היום ודאי ילדתיך. אני, ולא סטרא אחרא כמו שהיה עד עתה, אלא אני לבדי. והקב"ה רואה את הילד הקטן שעדיין עומד ברשות הערלה, היאך בכל יום ויום הוא משתדל לצאת ממנה, ועל ידי שהוא הולך לבית הספר ללמוד תורה הוא משבר אותה, וכן על ידי שהולך לבית הכנסת הוא משבר אותה. ומה עושה הקב"ה לנשמה שלו? מכניסה אל חדרו, ונותן לה מתנות ומנחות רבות ומקשט אותה בקישוטים עליונים, עד שמגיע הזמן שהוא בגיל שלוש עשרה שנה, שמביא הקב"ה את הנשמה ומלביש בו את החופה. עי"ש. ומבואר עוד בזוהר (מובא להלן עמוד 245) שרבי שמעון בר יוחאי עשה סעודה גדולה ברוב פאר והדר ביום הכנס בנו לגיל שלוש עשרה, והיה שמח שמחה גדולה ושלימה עד מאוד, שביום זה זכה בנו לקבל נשמה חדשה קדושה ועליונה. עי"ש.

וכן מבואר בזוהר הקדוש (זוהר חדש בראשית כז ע"א) על הפסוק בשיר השירים (ג יא): "צְאֶינָה וּרְאֶינָה בְּנוֹת צִיּוֹן בַּמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה, בָּעֲטָרָה שֶׁעִטְּרָה לוֹ אִמּוֹ, בְּיוֹם חֲתֻנָּתוֹ וּבְיוֹם שִׂמְחַת לִבּוֹ", מהו "חתונתו"? היינו, ביום שנעשה מוכשר לעשות את מצוות התורה, שהוא יום של שמחת הצדיקים. ואימתי היום הזה שנעשה מוכשר? אמר רבי יצחק, משלוש עשרה שנה והלאה. וביום ההוא חובה על הצדיקים לעשות שמחת לב, **כיום שהולך לחופה**. ובשביל הזכות הזו, עתיד הקב"ה לעוררם, ולהעביר כרוז לפניהם בשמחה: "צְאֶינָה וּרְאֶינָה בְּנוֹת צִיּוֹן וכו'". עי"ש.

וכתב המהרש"ל (ים של שלמה מסכת בבא קמא פרק ז סימן לז), אין לך סעודת מצוה גדולה מסעודת בר המצוה. ועושים שמחה, ונותנים שבח והודיה להקב"ה שזכה הנער להיות מצווה ועושה, כי גדול המצווה ועושה יותר ממי שאינו מצווה ועושה. וראיה לדבר מהגמרא בקידושין (לא ע"א) שכאשר שמע רב יוסף שהיה סומא, שגדול המצווה ועושה יותר ממי שאינו מצווה ועושה, אמר שמי שיאמר לו שלהלכה סומא חייב במצוות, אז הוא יעשה משתה ויום טוב לחכמים, כי אז נמצא שהוא נחשב למצווה ועושה. והרי בפועל רב יוסף היה חייב במצוות כבר קודם לכן, אלא רק שלא ידע שהוא חייב, ובכל זאת כשרק שמע שהוא חייב, רצה לעשות משתה ושמחה ויום טוב, כל שכן חתן הבר מצוה שעתה הגיע העת והזמן שנעשה חייב במצוות, שבוודאי ראוי לעשות שמחה ומשתה ויום טוב. ומכל מקום נראה, שאם מחנכים את הנער לדרוש בסעודה, אף על פי שאין זה באותו יום שנעשה בר מצוה, הרי זו סעודת מצוה. גם המגן אברהם (סימן רכה סק"ד) כתב, בשם ילקוט חדש שמצוה על האדם לעשות סעודה ביום שנעשה בנו בר מצוה כיום שנכנס לחופה. וכן כתב מהר"י אירגאס שחובה לעשות סעודה ביום זה, והובא בספר יפה ללב. וכן כתב הרב החסיד רבי יצחק אלפייה. וכן מבואר בחוות יאיר, ערוך השלחן, דגול מרבבה, יד אפרים ועוד. (עיין שו"ת יביע אומר חלק א סימן כז אות ח. שו"ת יחוה דעת חלק ב סימן כט. חזו"ע ארבע תעניות עמוד רכה. שו"ת דברי יציב חלק אורח חיים סימן רלח)

הודיה להשם על חינוך הבן בדרך התורה והמצוות

כתב הגאון רבי יקותיאל יהודה הלברשטאם בשו"ת דברי יציב (אורח חיים סימן רלח): ונראה להוסיף טעם בענין השמחה של בר המצוה, שהאב מודה להשם יתברך על שזיכהו לחנך את בנו בדרך הישר ולגדלו לתורה, ושמח בראותו שמיד בהגיעו למצוות, מניח תפילין ומברך על התורה "אשר בחר בנו...", ואינו כעשו הרשע שמימיו לא נימול, כמבואר במדרש (הובא בדעת זקנים מבעלי התוספות בראשית כה כה) שכשראהו אביו יצחק שנולד אדמוני, אמר עדיין לא נבלע בו דמו ולא רצה למולו לשמונה ימים. וכשעברו שנה או שנתיים, וראה יצחק שלא החליף מראיתו, ידע שזו תולדתו, ואפילו הכי לא מל אותו, אמר הואיל ולא מלתי אותו לשמונה ימים כמוני, אמתין עד שיהיה בן שלוש עשרה שנה, כמו ישמעאל אחי ואמול אותו. וכשנעשה בן שלוש עשרה שנה, עיכב עשיו בעצמו ולא רצה למול, והיינו דכתיב (יחזקאל לה ו): "אִם לֹא דָם שָׂנֵאתָ, וְדָם יִרְדֲּפֶךָּ". עי"ש. ועל כל פנים לא גרעה השמחה בבר המצוה מסעודת ברית מילה שעושים אותה על קיום מצוה אחת, וכן סעודת נישואין שעושים אותה על קיום מצות פריה ורביה להעמיד תולדות. והלוא בהגיעו למצוות, הרי הוא נכנס בגדר מצווה ועושה בכל המצוות שבתורה. עי"ש.

סנגוריה גדולה

כתב גאון עוזנו ותפארתנו רבנו יוסף חיים זיע"א בספרו בן איש חי (שנה א פרשת ראה סעיף יז), הזכר מתחייב במצוות בן שלוש עשרה שנה ויום אחד, וישתדל לעשות סעודה לאוהבים וריעים, ויזמין בה תלמידי חכמים, וירבה בסעודה ושמחה כיד השם הטובה עליו. שמסעודה זו תהיה סניגוריה גדולה על עם ישראל, שיאמרו מליצי יושר לפני הקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם, ראה בניך כמה הם שמחים על אשר נכנסים בעול מצוותיך. וסעודה זו נקראת סעודת מצוה. ואם יודע הבן

לדרוש בדברי תורה, ידרוש דבר בעתו מה טוב. ואם לאו, ידרוש האב. ואם לאו, ידרוש תלמיד חכם אחד מן הקרואים. ע"כ. גם רבנו יעקב חיים סופר כתב בכף החיים (סימן רכה אות יא): נוהגים לדרוש ולעשות סעודה ביום שנכנס לבר מצוה, כדי שעל ידי עסק התורה ומצות הסעודה שעושים לכבוד הכנסו למצוה, יזכה לבחינת הרוח היותר גדולה במעלה וקדושה. ואם אינו יודע לדרוש, דורשים לפניו. ואם אביו יודע לדרוש, הוא יותר טוב משאר בני אדם. עי"ש.

הבר מצוה של הסטייפלר זצ"ל ושל בנו הגאון רבי חיים שליט"א

ביום ט' תמוז תער"ב מלאו לגאון רבי יעקב ישראל קניבסקי - הסטייפלר זצ"ל, שלוש עשרה שנים. מחמת העניות הגדולה ששררה בביתם, לא היה מי שיכין סעודה גדולה. ואכן חגגו לו את חגיגת הבר מצוה בישיבת נובהרדוק עם רבני ותלמידי הישיבה בלבד, ואפילו אמו שרצתה לבוא לברכו ולחזקו, לא עלה בידה.

לכבוד הבר מצוה הוא קיבל מנת קומפוט [ליפתן], ובזה הורגשה החגיגה המיוחדת.

ובענין הדרשה, אכן לא היה מי שילמדהו, כי הנער היה יתום מאבא. על כן, הכין בעצמו פלפול בעניין זמן תפילין בשבת.

והעיקר שביום הבר מצוה הוא קיבל על עצמו הנהגה מיוחדת שתשמרהו כל ימי חייו כמובא בספרים, אך לא רצה לספר מה היא. (ספר תולדות יעקב עמוד כד)

הבר מצוה של בנו הגאון רבי חיים שליט"א, נערכה בישיבת בית יוסף בבני ברק, בהשתתפות הגאון החזון איש ואחיו הגאון רבי מאיר קרליץ, עם רבני הישיבה והבחורים. ומחמת העניות, הביאו מזונות ובקבוק יין בלבד לכבד את המעמד.

מעשה בסעודת בר מצוה שעשה רבי שמעון בר יוחאי לרבי אלעזר בנו

מסופר בזוהר הקדוש (זוהר חדש בראשית כ ע"ב): מעשה ברבי שמעון בר יוחאי שהזמין את התנאים הקדושים לסעודה גדולה ביום בר המצוה של בנו רבי אלעזר. הוא כיסה את כל ביתו בכלים יקרים, והושיב את החכמים מצד זה, והוא בצד זה, והיה בשמחה רבה ועצומה. אמרו לו החכמים, מה היא השמחה של אדוננו ביום זה יותר משאר הימים? אמר להם, ביום זה ירדה נשמה קדושה עליונה בארבע כנפי החיה לרבי אלעזר בני, ובסעודה זו תהיה לי שמחה שלימה. הושיב רבי שמעון את רבי אלעזר בנו אצלו, אמר שב בני שב, כי ביום הזה אתה קדוש, ואתה בגורל הקדושים. והנה רבי שמעון אמר דבר אחד, ואש סובבה את הבית, יצאו החכמים, ראו עשן עולה מן הבית כל אותו היום. בא רבי יוסי בן רבי שמעון בן לקוניא, ומצא את החכמים שהיו תמהים על המראה ועומדים. אמר להם מה זה? אמרו לו, ראה את העשן הזה מן האש של מעלה, זה הוא שמכתירים ביום הזה את רבי אלעזר בכתר קדוש. פתאום ראו החכמים ארבע כנפי הנשר, שיורדים באש, וסיבבו את רבי

אלעזר ורבי שמעון. המתין וישב שם רבי יוסי עד שהסתלקה האש.

לאחר מכן, נכנס רבי יוסי אצל רבי שמעון, ואמר לו, כדאי שתהיה שמחה זו שלימה ומליאה. אמר לו רבי שמעון, מה אתה מתכוון? אמר רבי יוסי, הנה בתי לרבי אלעזר בנך שישא אותה לאשה. אמר לו רבי שמעון, ודאי יהיה כך. קראו את החכמים למשתה, ונתן לו את בתו לאשה. ישבו שם החכמים שלושה ימים ועסקו בתורה לפני רבי שמעון, ולא הניחו סוד של משנה שלא לימד אותם רבי שמעון.

זמן הסעודה

לכתחילה יש לערוך את סעודת הבר מצוה ביום שמלאו לו שלש עשרה שנה, שאז נעשה גדול וחייב במצוות מן התורה. ואולם, במקרה שלא מתאפשר לעשות ביום זה, וכגון שהבר מצוה חלה בשבת או בימי החגים, ורוצים להקדימה או לאחרה בכמה ימים כדי לעשותה באולם ברוב פאר והדר לכבודה של מצוה, רשאים לעשות כן, והרי היא נחשבת סעודת מצוה. אך טוב ונכון שישתדלו גם לעשות סעודה לעשרה אנשים ביום הבר מצוה ממש.

שמחה של מצוה

ראוי ונכון להביא כלי שיר או תקליטן כדי להרבות בשמחה של מצוה לכבוד המאורע הגדול והקדוש הזה.

חינוך למצוות מתוך שירה וזמרה

כתב הרמב"ם (הלכות כלי המקדש פרק ה הלכה טו): כשיגדל הכהן ויעשה "איש" [גיל שלוש עשרה], הרי הוא כשר לעבודה בבית המקדש, אבל אֶחָיו הכהנים לא היו מניחים אותו לעבוד במקדש, עד שיהיה בן עשרים שנה. **"ואינו נכנס לעזרה לעבודה תחילה, אלא בשעה שהלוים אומרים שירה".** ע"כ. כלומר, בפעם הראשונה שהכהן היה מתחנך לעבוד בבית המקדש, העבודה שלו הראשונה היתה צריכה להיות דווקא מתוך שירה וניגון של הלוים, כי ככה מתחנכים לעבודת השם אמיתית בשירה וזמרה. וכיוצא בזה אמרו בגמרא מסכת ערכין (יא ע"א): מנין לעיקר שירה מן התורה? שנאמר (דברים יח ז): "וְשֵׁרֵת בְּשֵׁם ה' אֱלֹהָיו", איזהו שירות שבשם? הוי אומר: זה שירה. עי"ש.

ומכאן נלמד שגם כניסתו של נער בר המצוה לקיום התורה והמצוות, ראויה שתעשה מתוך חגיגה ושמחה וניגונים, כי זו עבודת השם האמיתית! וכמו שדרשה שם הגמרא מהפסוק (שם כח מז): "תַּחַת אֲשֶׁר לֹא עָבַדְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּשִׂמְחָה וּבְטוּב לֵבָב", איזו היא עבודה שהיא "בשמחה ובטוב לבב"? הוי אומר: זה שירה. עי"ש.

סעודה בבית הכנסת

מן הדין מותר לערוך סעודת בר מצוה בבית כנסת או בבית מדרש עם שירי

קודש ודברי תורה, מכיון שזו סעודת מצוה. ובלבד שישמרו על קדושת המקום, לעשות הפרדה גמורה בין הגברים לנשים, ויקפידו שהנשים תבואנה בלבוש צנוע. וכמו כן, יזהרו שלא ידברו שם דיבורים בטלים, כפי שחובה להיזהר שם תמיד, מפני קדושת בית הכנסת. אך אם לא יעמדו בכל זה, אסור לערוך שם סעודה כלל ועיקר. על כן, על האחראים לעמוד על המשמר, שלא לאפשר עריכת סעודות לאותם שאין התנהלותם על פי תורה ויראת שמים. (עיין שו"ת יביע אומר חלק י או"ח סימן יד, וחלק ט או"ח סימן קח אות עח) ומכל מקום, כיון שכמעט בלתי אפשרי שימנעו מדיבורים בטלים, לכן יש להימנע מכך, "וְשֹׂמֵעַ לְעֲצָה חָכָם" (משלי יב טו).

אמרו בגמרא (פסחים קא ע"א) מקדשים בבית הכנסת בליל שבת כדי להוציא את האורחים שאוכלים ושותים בבית הכנסת. וכתב רב נסים גאון, ומה שאמרו במסכת מגילה (כח ע"א) בתי כנסיות אין אוכלים ושותים בהם, היינו דוקא בסעודות הרשות של חול, אבל בסעודת שבת, סעודת מצוה היא ומותר לאכול שם, כמפורש בירושלמי שאוכלים שם בעיבור השנה ובקידוש החודש. וכן כתבו הסמ"ג, האור זרוע, ארחות חיים, והרא"ש מלוניל בספר המנהגות. וכתב בספר המנהיג, סעודת שבת שהיא סעודת מצוה, מותר לאכול בהם. וראיה ממה שאמרו בתלמוד ירושלמי שבתי כנסיות צריכים בדיקה מחמץ בערב פסח, כיון שאוכלים שם בשבתות ובראשי חודשים ובקידוש החודש, מפני שהן סעודות מצוה. ורבי יוחנן היה נכנס לבית הכנסת למחרת, והיה מלקט את הפירורים שנשארו מסעודתם ואוכלם בשביל חיבוב מצוה, והיה אומר יהיה חלקי עם מי שקידש את החודש כאן מאמש. ומבואר שמותר לאכול סעודת מצוה בבית הכנסת, ומנהג אבותיהם בידיהם. ע"כ. והמהר"ם חלאוה והר"ן כתבו, שלצורך רבים מותר אפילו סעודה שאינה של מצוה. ומרן השלחן ערוך (סימן קנא ס"ד) פסק כדעת רוב הראשונים הנ"ל, וזו לשונו: לצורך בית הכנסת מותר לאכול ולישון בתוכו, ואפילו לצורך מצוה אחרת, כגון שנקבצים לעבר את השנה והחודש בבית הכנסת, מותר לאכול שם.

אמנם המגן אברהם כתב בשם רבנו פרץ להקל דוקא בסעודה שאין בה אלא פת וקטנית, אבל סעודה גדולה של משתה יין ושכר, אין להתיר אפילו היא סעודת מצוה. אולם מדברי הראשונים הרבים הנ"ל לא משמע כן, שהרי התירו לאורחים לסעוד בבית הכנסת סעודת שבת מפני שהיא סעודת מצוה, וכמפורש בירושלמי, וסתם סעודת שבת היא סעודה גדולה שהיו אוכלים ושותים כל צורכם, והיו רגילים לקבוע סעודתם על היין, כמבואר בגמרא בברכות (מב ע"ב). ולדבריהם, ברור שיש להתיר לערוך אפילו סעודת חתן וכלה, מפני שהיא סעודת מצוה. גם בשו"ת קרן לדוד כתב, שנוהגים להקל לערוך סעודות גדולות של מצוה בבתי כנסיות ובבתי מדרשות. וכתב המשנה ברורה (סימן קנא ס"ק כ), הנוהגים להקל לעשות סעודת סיום מסכת בבית המדרש, מפני שאין להם מקום מרווח יותר, אף שהיא סעודה גדולה, יש להם על מה לסמוך, ואין למחות בידם. ע"כ. ובשער הציון שם צירף את הירושלמי הנ"ל שהיו אוכלים שם גם בשבתות ובראשי חודשים, ואז בודאי לא היה פת וקטניות בלבד וכנ"ל.

אבל פשוט וברור שכל מה שיש להקל בזה הוא רק לאנשים יראי שמים שזהירים במעשיהם ולא חשודים לבוא לידי שיכרות וקלות ראש, חס ושלום, אך אנשים שכאשר אוכלים ושותים דעתם זחה עליהם, אין להתיר להם לערוך שום סעודה בבית הכנסת, והעוון תלוי בצוואר של אותם גבאים חסרי דעת והבנה בחומרת וקדושת בית הכנסת שמאשרים להם זאת. ועיין בשו"ת שבט הלוי (חלק ט סימן כט) שאם יש חשש של קלות ראש ובדחנות ונשים נכנסות ויוצאות, בוודאי שאין להקל.

שוב ראיתי מה שכתב מרן מלכא בשו"ת יביע אומר (חלק ג אבן העזר סימן י אות ח) לגבי עריכת חופות בבית כנסת שהיה מצוי בזמנו, וזה תוכן דבריו: אולם הדבר ברור שכל היתר זה הוא באופן שהנשים נכנסות לבית הכנסת בצניעות ובכיסוי ראש, שבלאו הכי הן חייבות בזה גם בצאתן לחוץ, אף כי במקומות המקודשים. וכמו שכתב גם הגאון רבי אליהו חזן, אב בית דין אלכסנדריא, בשו"ת תעלומות לב, שכך היתה המציאות בזמנו שהיו הנשים באות במלבושי כבוד לכבוד המקום הקדוש, ויושבות שם ביראת כבוד. אבל כשהן יוצאות בלבושי פריצות בלי שרוולים וכדומה, בודאי שאין כל מקום להתיר בזה, ולהפוך על ידי זה מקום מקדש מעט למערת פרוצים, ובאו בה פריצים ויחללוה, ויש למחות בזה בחזקת היד. והרי אפילו אנשים אסורים להיכנס לבית הכנסת בראש מגולה, כמו שכתב מרן בשלחן ערוך (או"ח סימן קנא ס"ו), וכל שכן נשים שמוזהרות על זה מן התורה גם בלכתן בחוץ. וקל וחומר בן בנו של קל וחומר להיכנס בראש מגולה לבית הכנסת מקום השראת השכינה. גם אם אינם שומרים שם על קדושת המקום על ידי שיחה בטלה וליצנות ושחוק וקלות ראש, ואין צריך לומר כשבאים לידי שכרות והוללות, בודאי שמצוה למחות ולבטל "מנהג" רע כזה שהוא אותיות "גהנם", ולגדור גדר לבל יערכו חופות בבית כנסת. ע"כ. והלוא בית הכנסת נקרא "מקדש מעט", ונאמר: "ואת מקדשי תיראו", שיהיה מוראו של השם השוכן בו עליו. וכתב מרן השלחן ערוך (שם ס"א), אותם הנוהגים שחוק וקלות ראש ושיחה בטלה בבתי כנסיות ובתי מדרשות, עליהם נאמר: "מִי בִקֵּשׁ זֹאת מִיֶּדְכֶם רְמֹס חֲצֵרָי".

דרשת בר המצוה

מנהג ישראל קדושים שחתן בר המצוה דורש ביום הכנסו לעול תורה ומצוות בדברי תורה. על כן, על האב לתת את דעתו על זה שתהיה לבנו דרשה נאה של דברי תורה, למען יתחיל את יומו הגדול בדברי תורה וקדושה. וראה עוד טעמים נאים בזה בשער האגדה (עמוד 32). ולהלן (עמוד 267) צירפנו שלוש דרשות. קחם משם ותרוה נחת. **ועתה טובה להדפיס את הדרשה לכל הנוכחים בשמחה, ובכך יקל עליהם להטות אוזן קשבת.**

כתב גאון עוזנו ותפארתנו רבנו יוסף חיים זיע"א בספרו בן איש חי (שנה א פרשת ראה סעיף יז): אם יודע הבן לדרוש בדברי תורה, ידרוש דבר בעתו מה טוב. ואם לאו, ידרוש האב. ואם לאו, ידרוש תלמיד חכם אחד מן הקרואים. ע"כ. גם רבנו יעקב חיים סופר כתב בכף החיים (סימן רכה אות יא): נוהגים לדרוש ולעשות סעודה ביום שנכנס לבר מצוה, כדי שעל ידי עסק התורה ומצות הסעודה שעושים לכבוד הכנסו למצוה, יזכה לבחינת הרוח היותר גדולה במעלה וקדושה. ואם אינו יודע לדרוש, דורשים לפניו. ואם אביו יודע לדרוש, הוא יותר טוב משאר בני אדם. עי"ש.

חגיגת בר מצוה ללא דברי תורה!!

עשיר נכבד ויהיר דפק על דלתו של רב העיר סלוצק, רבי יוסף דב בֶּר סולובייצ'יק, והזמינו להגיע לחגיגת בר המצוה שמתקיימת כעת לבנו בטרקלינו המפואר. היתה זו חגיגה מפוארת וראוותנית, אליה הזמין העשיר את ידידיו ומכריו, אנשים נכבדים, מן העשירון העליון, וחשוב היה לו שאף רב העיר יכבד את המעמד בנוכחותו. לשם כך

שכר למענו כרכרה מיוחדת, שתביאו ברוב פאר והדר, ואף הגיע בכבודו ובעצמו להתלוות אליו. אך רבי יוסף דב לא התרשם מן העושר והכבוד הרב. חשוב היה לו יותר מכל, לשמור על צביונה הרוחני של העיר, והוא לא ראה בעין יפה את ה"מודה" החדשה, לערוך מסיבות פאר ויוקרה, ללא שום תוכן רוחני. הוא לא רצה לתת גיבוי לתופעה זו, לפיכך, פנה אל הגביר, ושאל אותו כבדרך אגב: "איזו דרשה יאמר חתן הבר מצוה?" נבוך הגביר ומשך בכתפיו: "כבוד הרב יודע, הזמנים השתנו, הילדים של היום לא דורשים...". רבי יוסף דב מקשיב, ומודיע בהחלטיות: "אם חתן הבר מצוה אינו דורש בדברי תורה, אין לי מה לחפש שם".

באותו מעמד נכח יהודי אחר מתושבי סלוצק, עני בן טובים, שחגג גם כן באותו יום את חגיגת הבר מצוה של בנו. האיש בא עם בנו רק בשביל לקבל ברכה, ולא חשב להטריח את הרב ולהזמינו לסעודת המצוה שנערכת בביתו. כי מי הוא שישא את עיניו לגדולה כזאת?! אולם בשומעו את חילופי הדברים שעברו עכשיו בין הרב לעשיר, מלאו לבו להתקרב עד לכסאו של הרב, ואמר בקול מבויש: "שמא יואיל רבנו להשתתף בבר מצוה של ילדי, שהוא לומד תורה, וישמיע גם פלפול לכבוד היום". מיד צהלו פניו של הרב, "אליך אבוא, אל בנך אשר לומד תורה"! ותוך כדי דיבור התרומם מכסאו, לבש את מעילו העליון, והלך אל שמחת העני. (מרביצי תורה ומוסר חלק א עמוד פה)

יום שישי

נער בר מצוה שיום הולדתו השלוש עשרה חלה ביום שישי, מותר לערוך את הסעודה ביום שישי, כיון שהיא סעודת מצוה. אך מן הראוי להקדימה לשעות הבוקר, כדי שיאכלו את סעודת ליל שבת בתיאבון. אבל אם אין זה יום הבר מצוה ממש, אין לעשותה ביום שישי כלל, מפני כבוד השבת. (עיין חזו"ע שבת א עמ' לח)

דבר להורים

רבות טורחים ההורים עבור בנם המגיע לבר מצוה. קניות... סעודה... ביגוד ותפריט... הזמנות ומוזמנים... תזמורת... צלם... אכן, טרחה של מצוה היא זו! אך כמה חשוב הדבר, שהיא תהיה כרוכה כולה בחדווה של מצוה, מתוך הבנה והפנמה משותפת של גודל היום ומשמעותו. ומתוך תפילות ותחינות לבורא עולם, מלב אוהב של הורים הרוצים את הטוב ביותר בעבור ילדיהם, שיחדש בלב בנם לב טהור, רוח נכון ונשמה קדושה ממרומים.

כתב בספר אור הישר (פרק ג): "**וכל אב ואם חייבים להתפלל לה' יתברך על בניהם, שיזכו לנשמה קדושה. וזמן תפילה זו לערך חודש או חודשיים קודם שיהיו בני שלוש עשרה שנה, כי אז הזמן לסעדו ולזכותו לנשמה קדושה**".

כתב החיי אדם: נכון וראוי לכל אדם להתפלל בכל יום ביחוד על צרכיו ופרנסתו, **ושלא תמוש התורה מפיו וזרעו וזרע זרעו, ושיהיו כל יוצאי חלציו עובדי השם באמת, ושלא ימצא חס ושלום פסול בזרעו,** וכל מה שיודע בלבו שצריך לו, רק שיהיה מקירות לבו. (משנה ברורה סימן קכב סק"ח)

הזורעים בדמעה

בן היה לאדמו"ר רבי יחיאל מיכל מזלוטשוב זצ"ל, ילד שובב, זאב וולף שמו. גדל הילד והתקרב לגיל מצוות, והוא עודנו בילדותיותו ובמשובת נעוריו. כאשר הזמין אביו תפילין בעבורו, קרא לסופר הסת"ם, וביקש ממנו, כי בטרם יכניס את פרשיות התפילין לתוך הבתים, יביאן אליו. ויהי היום, הסופר סיים להכין את הפרשיות והבתים, והביאם לאבי הנער. אחז הרבי בבתים והחל לבכות בהתרגשות עצומה, ולהתחנן בדמעות לפני בורא עולם, שיחדש בלב בנו נשמה קדושה. הדמעות הרבות שזרמו מעיניו, גלשו לתוך בתי התפילין והרטיבו אותם. כשהתאושש הרבי מבכיו, ניער היטב את הבתים, ולאחר שיבשו, הורה להניח בתוכם את הפרשיות.

כאשר הניח הנער את התפילין הקדושות, החלה רוח חדשה מפעמת בקרבו, והוא עלה והתעלה במעלות התורה והקדושה, ומחכמתו האיר את עיני ישראל. (תורת המגיד עמוד קפא)

כִּי הִלְבִּישַׁנִי בִּגְדֵי יֶשַׁע

לצדיק רבי אלימלך מליז'נסק, היה בן ושמו אלעזר. בשנות ילדותו התנכר הנער במעלליו, ולא הכירו בו שום סימני גדלות. כשהעירו על כך לאביו, לא השיב כלום, רק לפעמים היה אומר: עוד נזכה ונראה. כשהתקרב הנער לגיל מצוות, קרא הרב לחייט העיירה, וביקש ממנו לתפור בגדים לכבוד חתן הבר מצוה - אצלו בבית. כאשר פרס החייט את הבדים כדי לחותכם, עמד הרב לידו, והורה לו לכוון בכל שלבי התפירה - לכבוד השם יתברך. כשהתחיל לחתוך את הבד לחלק הכתפיים, אמר לו הרב: אמור כך: "הנני חותך את הבד לכתפיים עבור הבחור אלעזר, שלא ינוע בכתפיו - אלא רק עבור הבורא יתברך שמו"! כשהגיע לשרוולים, ביקש ממנו לומר: "הנני חותך זאת עבור הבחור אלעזר, שלא ירים ידיו וחלציו - אלא רק עבור הבורא יתברך שמו"! וכך המשיך לומר בכל שלבי התפירה, על כל אבר ואבר.

בבוקר יום הבר מצוה, לפני הנחת תפילין, בבואו מבית הטבילה, הלביש הצדיק את בנו אלעזר במלבוש החדש, וראה זה פלא, הילד נהפך לאיש אחר, מיד התחילו לראות בו גינוני קודש. מידותיו הנעימות הפליאו כל רואיו, עד שבני העיר תמהו לאשר ראו עיניהם, ושאלו, הזאת אלעזר שהכרנו?! ומאז גדל הילד, ורוח השם החלה לפעם בקרבו, ומיום ליום עלה ונתעלה והוסיף טהרה ושקידה בלימוד התורה הקדושה, עד שנעשה לאחד מצדיקי הדור, הוא רבי אלעזר מליז'נסק זיע"א. (שבחי הרבי רבי אלימלך עמוד קסה)

אכן, זמן הבר מצוה הוא "חלון הזדמנויות" מיוחד בחייו של הנער, להיכנס בשערי תורה, יראה ואהבת השם. כמה חשוב הדבר לנצל את הזמן היקר הזה, להרבות בתפילה, לערוך את ההכנות - בשפתיים מרחשות תפילה. אין ספק שהתפילות והדמעות הללו, יעמדו ויעזרו לו בדרכו החדשה! ובעזרת השם יתקיים בו: "הַזֹּרְעִים בְּדִמְעָה, בְּרִנָּה יִקְצֹרוּ" (תהלים קכו ה).

תיאום ציפיות...

פעם ניגש לאדמו"ר מסדיגורה זצ"ל [שהתגורר בתל אביב], אברך עם בנו בר המצוה, ובידו פתקה שבה הוא מפרט את בקשותיו בקשר לבנו, שיגדל בתורה ובעבודת ה', שיהיה תלמיד חכם גדול, צדיק, עובד מאהבה, ועוד כהנה וכהנה... לאחר שקרא הרבי את הפתקה, נענה ואמר לאב: מדוע הינך נותן לי את הפתק הזה? תנהו לבנך, שידע מה אביו מצפה ממנו...

גלידה של דוד המלך – הזמנה לשמחות

בחוברת "תבורך מנשים יעל" (מסדרת החוברות "בהלכה ובאגדה") מספרת אחייניתה של מרת אמי הרבנית יעל נקי עליה השלום: לא נשכח את יוזמתה באמירת תהילים מחולק לפני כל אירוע בשמחות משפחתיות, אם לפני לידה, חתונה או בר מצוה. בזכותה נאמרו עשרות עשרות ספרי תהילים. ועד היום אני ממליצה ואומרת להרבה נשים: תקראו תהילים לפני האירוע. כמה נשים אמרו לי "איזה רעיון מבורך!", אמרתי להן: כל הזכויות שמורות לדודה שלי יעל ע"ה...!

בשנים עברו, היא היתה מחלקת "תהילים המחולק" לכל הנוכחים בסיום הסעודה, והיתה קוראת לזה, מנה אחרונה - "גלידה של דוד המלך"... ספרוני התהילים הם הזמנות לשמחות: לחתונות, בר מצוות, ובריתות, ירבו שמחות בישראל.

על כן, ראוי ונכון וחשוב עד מאוד, שכמה ימים קודם חגיגת הבר מצוה, יקראו בני המשפחה פרקי תהילים להצלחתם, שהכל יעבור בשמחה ובטוב לבב על הצד הטוב ביותר, ללא מכשול וללא תקלה וללא מחלוקת חלילה. וזכות דוד מלך ישראל תגן עליהם אלף המגן, שהכל יבוא על מקומו בשלום.

חינוך ובר מצוה במעגל השנה

ערב ראש השנה

נהגו לעשות התרת נדרים בערב ראש השנה, ומרגילים לכך את הבנים הקטנים כדי לחנכם על קדושת הדיבור והזהירות בנדרים ושבועות, אבל מעיקר הדין בנים קטנים עד גיל שתים עשרה, כיון שבלאו הכי אין נדריהם כלום, אין חובה להביאם להתרת נדרים, ובפרט שפעמים שההתרה נעשית בשעה מאוחרת מאוד

לאחר חצות לילה, או בשעות המוקדמות של היום. ומכל מקום אם יודע האבא שבנו פרוץ בנדרים ושבועות יביא אותו, ויבהיר לו את חומרת האיסור, כדי שיזהר על לשונו מכאן ולהבא.

כתב הרמב"ם (הלכות שבועות פרק יב הלכה ז): קטנים שנשבעו והם יודעים טעם השבועה, אף על פי שאינם חייבים [לקיים שבועתם], כופים אותם לעמוד בדבריהם, כדי לחנכם ולאיים עליהם, שלא ינהגו קלות ראש בשבועות. ואם היה הדבר שנשבעו עליו דבר שאין הקטן יכול לעמוד בו אלא אם כן ניזק, כגון שנשבע שיצום או שלא יאכל בשר זמן מרובה, מכה אותו אביו או רבו וגוער בו ומראים לו שהותרה שבועתו, כדי שלא יהיה רגיל להקל ראש בשבועות. וצריך להזהר בקטנים הרבה וללמד לשונם דברי אמת בלא שבועה, כדי שלא יהיו רגילים להשבע תמיד כאומות העולם, וזה הדבר כמו חובה על אבותיהם ועל מלמדי תינוקות. עי"ש.

☜ ראש השנה

מצוה להביא את הבנים הקטנים שהגיעו לגיל חינוך לבית הכנסת כדי לשמוע קול שופר, ובלבד שיושבים יפה ולא מפריעים, אבל קטנים המפריעים ומבלבלים את כוונת הציבור בתפילה ובשמיעת התקיעות, אין להביאם לבית הכנסת כלל, והמביאם חטא הרבים נשא. אולם, אם הם שקטים ודעתנים אף שלא הגיעו לחינוך, יש מצוה להביאם.

תקיעות שופר לאחר התפילה

לאחר התפילה אסרו חכמים לתקוע שלא לצורך. ואולם, ילדים קטנים רשאים לתקוע, כדי שילמדו. (מסכת ראש השנה לב ע"ב)

כתב הרמב"ם (הלכות שופר פרק ב הלכה ז), קטנים שלא הגיעו לחינוך, אין מעכבים אותם מלתקוע אפילו בשבת שאינה יום טוב של ראש השנה, כדי שילמדו. ובין קטן שהגיע לחינוך ובין קטן שלא הגיע לחינוך, מותר לגדול להתעסק עמהם ביום טוב, כדי ללמדם. וכן הוא ברמ"א (סימן תקצו).

☜ יום הכיפורים

קטן פחות מגיל תשע, אינו מתענה כלל. ומגיל תשע, מתחילים לחנך אותו בתענית שעות. (עיין פרטי הדין בחוברת "ראש השנה ויום הכיפורים בהלכה ובאגדה")

מן הדין מצוה לחנך את הבנים והבנות מגיל אחת עשרה שיתענו תענית שלימה עד סוף יום הכיפורים. ואולם בזמנינו שירדה חולשה לעולם, אם הם חלשים, לא יתנו להם להתענות אלא עד חצות היום [בערך 12:35, לפי שעון קיץ]. ואם גם זה אינם יכולים, רשאים לאכול קודם חצות. אך אם ברור להורים שהם בריאים ויכולים להשלים את התענית עד הלילה, יתנו להם להתענות.

נער בר מצוה בן שלוש עשרה שנה, ונערה בת שתים עשרה שנה, חייבים להתענות מן התורה ביום הכיפורים. ואם הם חלשים, ישאלו רופא. ולא יחמירו עליהם סתם, שכבר נאמר (קהלת ז טז): "אַל תְּהִי צַדִּיק הַרְבֵּה".

כתב הרמב"ם (הלכות שביתת עשור פרק ב הלכה יא): בת שתים עשרה שנה ויום אחד ובן שלוש עשרה שנה ויום אחד שהביאו שתי שערות, הרי הם כגדולים לכל המצוות ומשלימים את יום הכיפורים מן התורה, אבל אם לא הביאו שתי שערות, עדיין קטנים הם ואינם משלימים אלא מדברי סופרים. וכן כתב מרן בשלחן ערוך (סימן תרטז סעיף ב).

☜ חג הסוכות

קטן שאינו צריך לאמו, דהיינו בגיל חמש או שש שנים, חייב בסוכה מדברי חכמים, כדי לחנכו במצוות. (סוכה כח ע"א. שו"ע סימן תרמ סעיף ב)

ארבעת המינים

קטן היודע לנענע לולב כתקנת חז"ל, דהיינו לארבע רוחות, כשהוא מוליך ומביא מעלה ומוריד, אביו חייב לקנות לו לולב כדי לחנכו במצוות. (סוכה מב ע"א, תלמוד ירושלמי, בית יוסף ושו"ע סימן תרנז)

כתב הביאור הלכה (שם ד"ה כדי), פשוט שצריך שיהיו המינים כשרים כמו בגדול.

הנכון שלא לקנות ארבעת המינים מילד קטן שלא הגיע לגיל בר מצוה. ובשעת הדחק שאי אפשר להשיג מאחר, וברור לנו שבאו לידו כדין ולא בגניבה, מותר לקנות ממנו, ובלבד שאביו מסכים למעשיו. (חזו"ע סוכות עמוד שיט, שכ)

במה דברים אמורים, בקטן הקונה מאחר או לוקח מן ההפקר ומוכר לאחרים, אבל גדול שנתן לקטן שימכור עבורו, [כיון שהמינים שייכים לגדול, והקטן רק עושה את שליחותו למכור,] אין חשש לקנות ממנו כלל, והמכירה קיימת מן התורה. והרי זה דומה כאילו השאיר הגדול את הסחורה ברשותו, ואומר שכל מי שיניח מעות, יקח. (פסקי תשובות סימן תרנח אות יא)

☜ שמחת תורה

המנהג להעלות את כל הקהל, גדולים וקטנים, לספר תורה ביום שמחת תורה, וחוזר וקורא החזן לכולם שלושה פסוקים: "ולאשר אמר...", או שהעולה קורא בעצמו, ובלבד שיודע לקרוא היטב כהלכה.

אין להעלות ילדים לתורה אלא לאחר שהגיעו לגיל חינוך, דהיינו מגיל שש ומעלה, לפי שכלו וחריפותו. וכמו שכתב הריב"ש, שאפילו קטן זה חריף ויודע למי מברכים ולמי מתפללים, אינו כלום, והרי הוא כמי שאין בו דעת, ואין עונים אחריו אמן.

יש לדעת ולהודיע לציבור, שאפילו קטן שהגיע לגיל שש, אם לא ברור לנו שגופו נקי כהוגן, דהינו שמקנח את עצמו היטב במים, אין לענות אחריו 'אמן'. (שו"ת יבי"א ח"ב סימן יג, ח"ח סימן כה אות ח. ח"ט סימן קח אות קג. עיין לעיל עמוד 111)

הלכה זו כתבנו בחוברת "חג הסוכות בהלכה ובאגדה". ולפני איזה זמן יצא לאור ספר שאלות ותשובות של תלמיד חכם צדיק, ושם בחלק ב' הוא לא רצה לכתוב במפורש שחולק על מה שכתוב בחוברת, לכן הוא כתב ברמז, יש חוברת הלכות חג הסוכות, וציטט את הלשון שכתבנו שם, שצריך להזהיר את הציבור שלא יענו אמן אחרי הקטנים בעלייה לתורה בשמחת תורה. וכתב תשובה ארוכה שאפשר לענות אמן. והביא את מרן זצוק"ל ביביע אומר הנ"ל שאין לענות אחריהם אמן אם אין גופם נקי, וכתב, ולא זכיתי להבין דבריו וכו'. ואחר כך כתב: שוב ראיתי שמרן חזר בו, וכוונתו למה שכתב מרן בחלק ח (סימן כה). עי"ש. **והנה** שם מרן מדבר על זמנינו שגם הילדים הקטנים מאוד פקחים, הם לומדים בתלמוד תורה, וממילא הם יודעים לספר יפה מאוד על אברהם אבינו, על משה רבנו, על פרעה הרשע, גם יודעים הלכות... ולכאורה יהיה אפשר לענות אחריהם אמן. ומרן הביא את דעת הרא"ה והריטב"א שחולקים על הריב"ש, וכתב כך: ואף על פי שביביע אומר חלק ב (סימן יג אות יא) הסתמכתי על מה שכתב הריב"ש שקטן שהוא פחות משש שנים, אפילו הוא חריף ויודע למי מברכים ולמי מתפללים, הרי הוא כמי שאין בו דעת. אולם ראיתי להרא"ה והריטב"א שאם יודע למי מברכים אפילו בן חמש שנים מזמנים עליו. ולפי זה, כשיש ספק אם מלאו לו שש שנים, יש כאן ספק ספיקא, שמא הוא בן שש, ואם תמצא לומר שעדיין אינו בן שש, שמא הלכה כהרא"ה והריטב"א, שגם בן חמש שיודע למי מברכים נחשב שהגיע לחינוך, הלכך יש לענות אחריו אמן. וגדולה מזו אני אומר: כי בהגלות נגלות דברי הרא"ה והריטב"א, אף בידוע שהוא מבן חמש שנים ומעלה, ויודע למי מברכים, העונה אמן אחר ברכותיו, יש לו על מה שיסמוך. עכ"ד. **ומכאן** דייק בספר הנ"ל שמרן חזר בו. אבל המעיין יראה שזה אינו, כי לא חזר בו מרן אלא רק לענין הגיל, שבמקום גיל שש, יענה אמן גם בספק בן שש, ואפילו מגיל חמש יכול לענות. אבל לא דיבר כלל על הענין של גוף נקי, ובודאי שכוונתו, שגם כשעונים אמן על ברכת הקטן, זה בתנאי שגופו נקי, כי אם גופו לא נקי, הלוא גם אחרי גדול ממש, לא עונים אמן! ולכן במחילה מכבוד תורתו של אותו תלמיד חכם, לא צדקו דבריו בזה. (ועיין עוד בעלון "ותתענג בדשן" גליון מס' 85 הערה 1 ותרוה נחת)

☜ חנוכה

אין לתת לקטן פחות מגיל בר מצוה להדליק נר חנוכה, כדי להוציא ידי חובה את בני הבית. על כן אם מסיבה כל שהיא לא נמצא האבא בבית באותו ערב, לא ידליק בנו הקטן אלא אשתו או בן או בת גדולים שהגיעו לגיל מצוות.

שמכיון שהקטן אינו חייב מן הדין בהדלקה, ורק על אביו מוטל לחנכו למצוות, היאך יוציא ידי חובה את בני הבית הגדולים. וכתב מרן השלחן ערוך (סימן תרעה סעיף ג): אשה מדלקת נר חנוכה, שאף היא חייבת בו, אבל אם הדליק חרש שוטה וקטן, לא עשה כלום, ואף על פי שהניחו גדול. ויש מי שאומר שבקטן שהגיע לחינוך, מותר. ובסימן תרעז (סעיף ב) כתב מרן: קטן שהגיע לחינוך, צריך להדליק. וכתב המשנה ברורה (שם ס"ק יג), לפי מה שפסק מרן (סימן תרעא סעיף ב) שאפילו המהדרין מן המהדרין לא מדליקין אלא נר אחד לכל אנשי הבית, ורק מוסיפים בכל יום נר אחד יותר, אם כן על כרחנו מה שכתב מרן כאן, שקטן שהגיע לחינוך צריך להדליק, מדובר שהקטן הזה יש לו בית בפני עצמו, ולכן צריך להדליק ולברך. ע"כ. והיינו כדי להרגילו בקיום המצוות.

נרות ההידור

טוב להרגיל את הילדים הקטנים שהגיעו לגיל חינוך [מגיל חמש או שש, לפי הבנתו של הילד] שידליקו את נרות ההידור בכל לילה. והיינו שידליק בעל הבית בעצמו את הנר הראשון, והם ידליקו את שאר הנרות. ומכל מקום לא יתן לילדים קטנים מאוד פחות מגיל חינוך להדליק את נרות ההידור, אבל רשאי לתת להם להדליק את נר השמש.

מדליק ביד הקטן

אם הקטן שלא הגיע לחינוך אוחז בידו את הנר שממנו מדליקים, והאב אוחז בידו של הקטן, ומדליק עמו, הרי זה מותר.

עיין במשנה ברורה (סימן שמ ס"ק כב) לענין מלאכת כותב בשבת, שקטן האוחז בקולמוס וגדול אוחז בידו וכותב, חייב הגדול בחילול שבת, כיון שהוא העיקר במלאכה והקטן לא כלום עושה. והוא הדין כאן, כיון שהוא אוחז בידו של הקטן, נחשב כאילו הוא עצמו הדליק. ומה שנהג מרן מלכא הראשון לציון זצוק"ל להדליק את נרות ההידור כשידו אוחזת ביד הילד הקטן, אף שהגיע לחינוך, כתב מורנו הראשון לציון הגאון רבנו יצחק יוסף שליט"א (ילקוט יוסף חנוכה עמוד שפב): "אפשר שהיה עושה כן, כדי להרוויח את הזמן שהקטן מתמהמה מלהדליק לבד".

הדלקה בבר מצוה

אולם שמחות שמתקיימת בו חגיגת בר המצוה בימי החנוכה, הנכון להדליק שם נרות חנוכה עם ברכה, כדי לפרסם את הנס ברבים. וטוב שיתפללו שם ערבית, שאז נעשה המקום כמו בית הכנסת. (שו"ת יביע אומר חלק ז סימן נז. חזו"ע חנוכה עמוד מז)

ומעשה רב שראינו אצל מרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף זצוק"ל, בכנס חלוקת מלגות "ועתה כתבו לכם" על כתיבת חידושי תורה של אברכים ובחורי ישיבות, שהתקיים ב"בנייני האומה" בירושלים, ומרן ברך את כל הברכות, אחר שכבר ברך והדליק בביתו.

☜ חודש אדר ופורים

כבר בארנו לעיל (עמודים 179, 180, 222) אם קטן או חתן בר מצוה רשאים לעלות לקריאת פרשת זכור ופרשת פרה. עי"ש.

קריאת המגילה

קטן אינו יכול להוציא אחרים ידי חובה בקריאת המגילה. ורק בשעת הדחק שאין בשום פנים ואופן גדול שיקרא בציבור, יקרא הקטן.

כתב מרן השלחן ערוך (סימן תרפט סעיף ב): אחד הקורא ואחד השומע מן הקורא, יצא ידי חובתו, והוא שישמע ממי שהוא חייב בקריאתה. לפיכך אם היה הקורא חרש או קטן או שוטה, השומע ממנו לא יצא. (ולענין שעת הדחק, עיין לעיל עמוד 162)

קריאת המגילה לכבוד האמא

מאז היותו בר מצוה, היה קורא הגאון רבי שלמה זלמן אוירבך זצ"ל את המגילה לפני אמו הרבנית צביה ע"ה, שכבדו אזניה משמוע. הוא התכונן לכך ימים רבים לקוראה בטעמים ובדקדוקים, והתאמץ לקרוא בקול רם סמוך אליה כדי שתשמע את קולו בלא להזדקק למכשיר השמיעה שהשתמשה בו. סיפר בנו של הרב, שכעבור עשרות שנים קרא הוא את המגילה לפני הסבתא, ואמר אחר כך לאביו שכמדומה לו שאינה שומעת כל תיבה ותיבה. אמר לו הרב: דע לך בני, כי מעולם לא עלה על דעתי שהיא שומעת כהלכה, וכל מה שעשיתי לא היה אלא כדי להפיס את דעתה ולכבדה". ("לקראת שבת מלכתא" כי תשא התשע"ח)

הבאת קטנים

ילדים קטנים שהגיעו לחינוך, מצוה להביאם לבית הכנסת שישמעו את קריאת המגילה. אבל ילדים שלא הגיעו לחינוך, אין להביאם לבית הכנסת, שהם מבלבלים את השומעים החייבים בקריאה, והמביאם לבית הכנסת, חטא הרבים נשא. אולם, אם הם שקטים ודעתנים, מצוה להביאם. (חזו"ע פורים עמוד נה, סא)

תחפושות

נאמר בתורה (דברים כב ה): "לֹא יִהְיֶה כְלִי גֶבֶר עַל אִשָּׁה, וְלֹא יִלְבַּשׁ גֶּבֶר שִׂמְלַת אִשָּׁה, כִּי תוֹעֲבַת ה' אֱלֹהֶיךָ כָּל עֹשֵׂה אֵלֶּה". והיינו שאסרה התורה שאשה תלבש בגד של גבר, ושגבר ילבש בגד של אשה. והעובר על זה, הרי הוא יותר גרוע מהאוכל חזיר, כי האוכל חזיר הריהו חוטא לעצמו, אבל הלובש בגדים אלו, הריהו חוטא ומחטיא את הרבים. ואין ספק שגם בפורים חייבים להיזהר באיסור זה ככל שאר איסורי התורה, שחס ושלום שנעבור עליהם בשביל שמחת פורים. ולצערנו הרב, ישנם שנכשלים בזה מחוסר ידיעה, ונותנים לבנותיהם ללבוש בגדי בנים, הן בהצגות שבמשך השנה בבית הספר, והן בתחפושות ששולחים אותן כך מחופשות לבית הספר בימים שלפני פורים, והן בפורים עצמו. וכמה מכשולים וירידה ביראת שמים יצאו ממעשים אלו. וכן ישנם גברים או זמרים המניחים על ראשם פאה נכרית, ומופיעים כך בציבור למצות שמחת פורים, ובאותה שעה נכשלים באיסורי תורה חמורים.

על כן, מצוה רבה על ההורים ועל הנהלת בתי הספר והמורות, לעמוד בפרץ ולהבהיר לבנות שאין שום היתר בזה לצורך הצגה או תחפושת פורים וכיוצא בזה, שהבנות תלבשנה בגדי איש ואפילו לא בגד אחד, כמו מגבעת או חולצה של איש. וכמו כן, מצוה רבה על ההורים ועל מנהלי בתי הספר ותלמודי התורה והמורים, לעמוד בפרץ ולהבהיר לבנים שאין שום היתר שילבשו בגדי אשה ואפילו לא בגד אחד, כמו מטפחת או חולצה של אשה, ויבטלו את המנהג הרע

הזה בכל מחיר, שכיון שהוא איסור מפורש בתורה, לא שייך לומר בזה "מוטב שיהיו שוגגים ואל יהיו מזידים". וכל שכן שבודאי עם ישראל קדושים שומעים לקול מורים, ויקבלו דבריהם, שאפילו בלעם הרשע ידע, כי אלוהיהם של אלו שונא זימה. (עיין בהרחבה בכל זה בחוברת "ימי הפורים בהלכה ובאגדה")

ותהילות לאל יתברך, בזמנו כשפרסמנו את האיסור הנ"ל, הגיעו הדברים לכמה בתי ספר, ואף אצל בני אשכנז, וברוך השם שינו את מנהגם הקלוקל בתחפושות ובהצגות, ועל זה נאמר אשרי המדבר על אוזן שומעת. "וְלַמּוֹכִיחִים יִנְעָם, וַעֲלֵיהֶם תָּבוֹא בִרְכַּת טוֹב" (משלי כד כה).

משלוח מנות

גדול השולח מנות לילד קטן פחות מבר מצוה, לא יצא. משום שנאמר: "ומשלוח מנות איש לרעהו", 'איש' היינו גדול, ו'רעהו' משמע כמוהו - גדול, שאין דרך האיש לעשות ריעות וחברות עם הקטן. (חזו"ע פורים עמוד קמה)

ילדים קטנים שהגיעו לחינוך, ישלחו מנות לחבריהם, להרגילם במצוות. (שם קמא)

רשאי האב למסור את המנות לבנו קטן, כדי שישלחם לחברו גדול. ואמנם עליו לוודא שהגיע המשלוח לייעודו. אבל אם מסרם לבנו גדול [בגיל מצוות], אין צריך לוודא שהגיע, כי מן הסתם עשה מה שציוהו. (מסכת גיטין סד ע"א. שם קמג, קמז. שו"ת יביע אומר חלק ט אורח חיים ס"ס עא)

והנה לעיל (עמוד 216) מבואר, שכיון שכלי זכוכית טבילתם במקוה מדרבנן, נאמן הקטן לומר הטבלתי. ואם כן יש להבין, למה כאן שמצות משלוח מנות גם היא מדרבנן, עליו לוודא שהגיע המשלוח למקום ייעודו, ולמה לא יהיה נאמן הקטן לומר נתתי את המנות. ואכמ"ל.

מתנות לאביונים

רשאי הגדול לתת מתנות לאביונים לאביון קטן פחות מגיל מצוות. (שם קמו, קסח)

פורים משולש

אם חל ט"ו באדר בשבת, שאז גם בירושלים עיר הקודש קוראים את המגילה כמו בכל העולם ביום חמישי בערב [ליל שישי] וביום שישי בבוקר - י"ד באדר, ולא קוראים בט"ו כבכל שנה. אזי, נער בר מצוה ירושלמי שיום הבר מצוה שלו [יום הולדתו של שנת שלוש עשרה] חל ביום ט"ו באדר בשבת, אף על פי ששמע את קריאת המגילה בליל שישי וביום שישי - י"ד אדר, טוב ונכון שיקרא את ההלל בלי ברכה בליל שבת וביום שבת.

מאחר וקריאת המגילה באה במקום קריאת ההלל של כל חג ויום טוב. והלא בעת שקרא את

המגילה ביום שישי, הוא היה עדיין קטן שאינו חייב במצוות, ובשבת עצמה הוא לא יכול לקרוא את המגילה מפני גזירת חכמים שאסרו, על כן לפחות יקרא את ההלל בשבת. (שם רכג)

☜ חודש ניסן וחג הפסח

תענית בכורות

בדורות אלו שירדה חולשה לעולם, נהגו להפסיק את התענית על ידי השתתפות בסעודת מצוה כסיום מסכת וכדומה. על כן, נער בר מצוה שחל זמנו בערב פסח, הבכורות המשתתפים בסעודת מצוה, פטורים מן התענית ורשאים יהיו לאכול כל היום. (חזו"ע פסח עמודים רח, ריב)

סיפור יציאת מצרים

מצות עשה מן התורה לספר סיפור יציאת מצרים כפי הבנת השומעים, שנאמר (שמות י ב): "וּלְמַעַן תְּסַפֵּר **בְּאָזְנֵי** בִנְךָ וּבֶן בִּנְךָ אֶת אֲשֶׁר הִתְעַלַּלְתִּי בְּמִצְרַיִם, וְאֶת אֹתֹתַי אֲשֶׁר שַׂמְתִּי בָם, וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי ה'". ומצוה לספר לכל אדם, אלא שהקדימה והעדיפות לספר לבנו ובתו הקטנים שלא הגיעו לגיל מצוות, ואחר כך לנכדיו הקטנים, ואחר כך לשאר כל אדם. (שם עמוד נה)

ארבע כוסות

מצוה לתת מעט יין גם לפני הילדים הקטנים שמבינים בסיפור יציאת מצרים, כדי לחנכם במצות ארבע כוסות. (שם עמוד ה)

☜ ימי העומר

נער שהגיע לגיל מצוות בתוך ימי העומר, אף על פי שהקפיד לספור בכל לילה בקטנותו, יש להורות לו כשהגדיל שלא ימשיך לספור עם ברכה, אלא ישמע מאחר ויצא ידי חובה, ולא יכנס לחשש ברכה לבטלה.

תספורת לקטן

מותר לספר ילדים קטנים בימי העומר.

אף על פי שבשאר מצוות מחנכים את הקטנים, מכל מקום בענייני אבלות לא מחנכים אותם, וכמו שאין מחנכים קטן לתעניות שבעה עשר בתמוז ותשעה באב וכיוצא בהן. ואפילו קטן שמת אביו או אמו, אינו נוהג בדיני אבלות כלל ועיקר. וכן פסק בשו"ת אור לציון (ח"ג פרק יז אות ג)

תספורת לחתן בר מצוה

נער שהגיע לגיל מצוות בתוך ימי העומר, מותר לו ולאביו להסתפר לכבוד יום השמחה.

כן כתב הגאון רבי יאיר חיים בכרך בעל שו"ת חוות יאיר בספרו מקור חיים: נער שנעשה בר מצוה, הוא ואביו, מותרים להסתפר, מה שאין כן זקנו ואחיו. ע"כ.

ליל ל"ד – להלן מכתב שנשלח למרן מלכא זצוק"ל מיום ח' באייר תשע"ג, וזו לשונו: נער שנעשה בר מצוה בליל ל"ד לעומר, ובליל ל"ד עורכים את סעודת המצוה, אם מותר לאחים ולגיסים להסתפר ביום ל"ג לעומר או לפחות בליל ל"ד? והשיב מרן: "מותר להם להסתפר בליל ל"ד לעומר". (קיצור שלחן ערוך חזון עובדיה מועדים א עמוד רכט)

כלי נגינה

יש להקפיד שלא לשמוע שירים המלווים בכלי נגינה בימי העומר. אולם בשמחה של מצוה כמו בר מצוה בזמנה, מותר לשורר ולנגן בכלי נגינה ממש.

בגד חדש

הגם שמותר לקנות בגדים חדשים בימי העומר, מכל מקום טוב להחמיר שלא ללובשם מאחרי חג הפסח ועד ל"ג לעומר, כי השמחה בלבישת בגד חדש גדולה יותר מאכילת פרי חדש. ואולם לשמחת מצוה כברית מילה, בר מצוה וכדומה, רשאים לחדש ללא שום חשש, אף ההורים וכדומה. (שו"ת יביע אומר חלק ג סימן כו. רנט)

יש להבהיר נקודה חשובה, כי הלשון בחזון עובדיה: "טוב לחוש ממדת חסידות למה שכתב הגאון רבי יוסף יוזפא בספר יוסף אומץ, שמיום ראש חודש אייר ואילך נוהגים להחמיר שלא ללבוש בגד חדש". ע"כ. ונראה שכוונת מרן זצוק"ל היתה ללמוד מדבריו את עצם החומרא של לבישת בגד חדש בימי העומר, אבל מה שכתב "מיום ראש חודש אייר ואילך", הוא לפי מנהג בני אשכנז שהובא ברמ"א (סימן תצג ס"ג) שהם נוהגים מנהגי אבלות שלא להסתפר וכו' מראש חודש אייר והלאה. אולם לבני ספרד שנוהגים מפסח ועד ל"ד לעומר, כמו שכתב מרן בשלחן ערוך (שם ס"א), הוא הדין לענין לבישת בגד חדש, שיהיה נוהג מיד לאחר הפסח. וכמו שהביא מרן זצוק"ל מהגאון רבי חיים פלאג'י בספרו מועד לכל חי שכתב, שמנהג טוב שלא לחנך מלבוש חדש "בין פסח לל"ג בעומר", מפני ברכת שהחיינו. וכן כתב בנו הגאון רבי יצחק פלאג'י בספרו יפה ללב. גם הביא את גאון עוזנו ותפארתנו רבנו יוסף חיים בספרו "אורח חיים" על הגדה של פסח שכתב, המנהג פה בגדאד שלא ללבוש "בין פסח לל"ג לעומר" מלבוש חדש שראוי לברך עליו שהחיינו. עי"ש. ומבואר שהחומרא של בגד חדש, היא ככל שאר מנהגי האבלות שמתחילים מיד לאחר הפסח ולא לאחר ראש חודש אייר. (קיצור שלחן ערוך חזון עובדיה מועדים א עמוד רכח הערה 14)

☜ פסח שני

בזמן שבית המקדש קיים שמקריבים קרבן פסח בארבעה עשר בניסן, ציותה התורה שכל מי שלא יכל להקריב ביום זה, יש לו תשלומין להקריב בארבעה עשר באייר. ומבואר בגמרא (פסחים צג ע"א) שגם קטן שהגדיל ונעשה בר מצוה בין פסח ראשון לפסח שני [ולא קיים בראשון], חייב לעשות פסח שני בחודש אייר.

כתב הרמב"ם (הלכות קרבן פסח פרק ה הלכה ז): קטן שהגדיל בין שני פסחים, חייב לעשות פסח

שני, ואם שחטו עליו בראשון, פטור. והקשה מרן הכסף משנה: וכי מה שייך בקטן לשון חיוב ופטור? וכתב הר"י קורקוס ז"ל שכיון שהתורה ריבתה את הקטן שישחטו עליו וממנים אותו על הקרבן, לכן נפטר הוא בכך מפסח שני. (עיין אור שמח, הגר"ח הלוי, אבן ישראל פישר שם)

☜ בין המצרים

כלי נגינה – יש להקפיד שלא לשמוע שירים המלווים בכלי נגינה בבין המצרים. ומכל מקום בשמחה של מצוה, כחגיגת בר המצוה, שיום הולדתו של שנת שלוש עשרה חלה בימים אלו, מותר לכתחילה לשורר ולנגן בכלי נגינה ממש לכבודה של מצוה. וכבר אמר שלמה בחוכמתו (משלי טו כג): "שִׂמְחָה לָאִישׁ בְּמַעֲנֵה פִיו, וְדָבָר בְּעִתּוֹ מַה טּוֹב".

תספורת – מנהג בני אשכנז שלא להסתפר ולא להתגלח משבעה עשר בתמוז, אך לחתן בר מצוה ולאביו, מותר להסתפר.

☜ תשעת הימים

אכילת בשר – מנהג ישראל קדושים שלא לאכול בשר מראש חודש אב ועד התענית. וכתב מרן השלחן ערוך (סימן תקנא סי"א): כל מי שאוכל בשר במקום שנוהגים בו איסור, פורץ גדר הוא וינשכנו נחש. ע"כ. ומכל מקום לסעודת בר מצוה שחלה בימים אלו, מותר למוזמנים לאכול בשר לכתחילה לכבודה של מצוה.

☜ שבוע שחל בו תשעה באב

בגדים מכובסים – אסרו חז"ל ללבוש בגדים מכובסים בשבוע שחל בו תשעה באב. אולם לחתן בר מצוה שחל יום הולדתו השלוש עשרה בשבוע זה, מותר לו ולהוריו ללבוש בגדי שבת שאינם מכובסים, דהיינו שלבשו אותם אפילו מעט קודם לכן.

שאר הקרובים של בעלי השמחה המקילים ללבוש בגדי שבת שאינם מכובסים, יש להם על מה לסמוך, ובתנאי שאילו היתה השמחה גם בשאר ימות השנה, הם היו לובשים בגדי שבת. ועיין בשערי תשובה (סימן תקנא) שכתב לגבי ברית מילה, הסבים [אביו של אבי הבן ואבי היולדת] והסבתות נוהגים ללבוש בגדי שבת. וכמדומה שנוהגים להקל בזה גם שאר הקרובים אשר דרכם ללבוש בגדי שבת אילו היה בימים אחרים. כי יש צער לאבי הבן והיולדת כשאין הקרובים משתתפים בשמחתם בלבישת בגדים לבנים. עי"ש.

תספורת – אסרו חכמים להסתפר שער הראש ולגלח שער הזקן בשבוע שחל בו תשעה באב, ואין לספר גם את בניו הקטנים, מפני שיש לו הנאה וקורח רוח כשהם מסופרים יפה. אולם שפם המעכב את האכילה, מותר לכל אדם לגלחו.

גם לחתן בר מצוה אין להסתפר בשבוע שחל בו תשעה באב. כי האיסור להסתפר הוא מן הדין. ואין זה דומה לימי העומר שהתירו לחתן ולאביו להסתפר, כי שם איסור תספורת אינו אלא מנהג. וכיוצא בזה אסור לחתן בר מצוה או לבעלי הברית להסתפר בחול המועד, כי גם שם תספורת אסורה מן הדין.

ענייני אבלות

קטנים

מי שמת לו אחד משבעה קרובים שחייב להתאבל עליהם [אביו, אמו, בנו, בתו, אחיו, אחותו, בעל על אשתו, ואשה על בעלה], כל שעדיין לא קברו את המת, אפילו עברו כמה ימים, הריהו נקרא "אונן" ופטור ממצוות. ולאחר הקבורה הוא נעשה "אבל", וחוזר שוב להתחייב בכל המצוות. אולם קטן או קטנה פחות מגיל מצוות, אין נוהגים בהם לא דיני אנינות ולא דיני אבלות כלל ועיקר, ואינם צריכים לשבת שבעה, ומותרים בנעילת נעלי עור, גזיזת ציפורנים, תספורת, לימוד תורה, והשתתפות בשמחות במשך כל השנה. (שו"ע יורה דעה סימן שצו ס"ג. חזו"ע אבלות ב עמודים קיג, ריד)

\אף על פי שבשאר מצוות מחנכים את הקטן, מכל מקום באבלות לא מחנכים, כי אם כן נמצאת מבטלו מלימוד תורה שבוע ימים, והרי עדיף לחנכו ללימוד תורה, כי תלמוד תורה כנגד כולם (דגול מרבבה). ועוד, שחינוך בדבר כזה הוא כסימן רע לקטן לכשיגדל, ומי יאמר שיתחייב בו, הלא אפשר שלא יצטרך כלל לדיני אבלות. (שם עמודים קיח, רטו)

קטן וקטנה פחות מגיל מצוות, קורעים להם את החולצה מפני עוגמת נפש, שיבכו הציבור וירבה כבוד המת והאבל. אבל במקום שאין עוגמת נפש, כגון שכבר חזרו האבלים לביתם ואין שם אנשים אחרים, אם הקטן פחות מגיל חינוך, אין צריך לקרוע לו, ואדרבה יש בזה חשש איסור בל תשחית. אבל אם הגיע לגיל חינוך [גיל 6], טוב לקרוע לו. והמיקל שלא לקרוע, יש לו על מה לסמוך. (שם א עמודים קכה, רנה, רנח. ב רכב)

קטן שהגדיל

קטן שנעשה בר מצוה במשך השנה ואפילו בתוך ימי השבעה, אינו נוהג אבלות כלל ועיקר, לא דיני שבעה, ולא דיני שלושים ולא י"ב חודש. והעיקר לחזקו ולעודדו שיתאמץ ככל היותר בי"ב חודש להתמיד בתורה למנוחת הנפטר, שהרי "ברא [הבן] מזכה אבא". (שם ב עמודים קטז, קיח)

כתב מרן השלחן ערוך (סימן שצו ס"ג): קטן שמת אביו או אמו, אפילו הגדיל בתוך שבעה, בטל ממנו כל דין אבלות, ואינו חייב בו. ע"כ. והטעם לזה כתב הרא"ש, מכיון שבעת הקבורה שהיה לו להתאבל נפטר מחיובו מפני שהיה קטן, פקע ממנו חיוב אבלות לעולם. עי"ש. ואף שאבלות י"ב חודש יש בה כיבוד אב ואם, מכל מקום כיון שהיא המשך לאבלות של השבעה והשלושים, ובהם היה פטור, נמשך פיטורו גם לי"ב חודש. (שו"ת שיבת ציון. שם ב קיח)

כלי זמר בחגיגת בר מצוה

אם אבי חתן בר המצוה או אמו הם בתוך י"ב חודש לפטירת אב או אם, רשאים להביא כלי שיר לכבוד חגיגת בר המצוה כנהוג, כי יום טוב שלהם הוא, שמכניסים את בנם לעול תורה ומצוות.

בשו"ת זקן אהרן (לפני כ-300 שנה) התיר לאבל לנגן בסעודת פורים ובחול המועד עם רעיו, כיון שגם הוא מצווה לשמוח בימים אלו. ומדבריו למד מרן החיד"א בשו"ת חיים שאל (ח"א סימן כא) שמותר להביא כלי נגינה בליל הברית ובברית, אף שהיולדת בתוך י"ב חודש. וכתב: רואה אני שהדברים **קל וחומר ליולדת שהיא שמחתה להקריב אשה פרי בטנה למילה, שודאי מותר.** ועוד, שכאן אבי הבן אינו חייב באבלות, והוא שליט להביא כלי זמר כמנהג ביום שמחתו. והגם שכתב הרא"ש שנכון שילבש הבעל שחורים כל י"ב חודש על חמיו לכבוד אשתו, מכל מקום כאן שהוא עושה לכבוד המצוה כמנהג העיר, אלים וחזק כבוד המצוה מכבוד אשתו. **ובלאו הכי כבר התבאר שהיולדת עצמה ההיתר שלה, מפני שיום טוב שלה הוא, ויום שמחתה לכבוד ה' שזכתה לקיים מצוותו יתברך, הוד ברית בְּוִלָדָה. ונראה להתיר בפשיטות, ויגל האיש ותשמח האשה והכל לשם שמים.** עכ"ד. ומבואר שעיקר סיבת ההיתר, **מפני שיום טוב שלה הוא, שהיא שמחתה להקריב אשה פרי בטנה למילה, שזכתה לקיים מצוותו יתברך.** והיינו שלא דוקא בגלל שהיא טפלה לבעלה שהוא אבי הבן והוא לא חייב באבלות. אמור מעתה שגם אם אבי הבן בתוך י"ב חודש, רשאי יהיה להביא כלי נגינה, כיון שיום טוב שלו הוא. ואדרבה, מצות מילה מוטלת על האב ולא על האם, כמבואר בגמרא (מסכת קידושין כט ע"א). וכן ראיתי למרן מלכא (שו"ת יביע אומר חלק ז יו"ד סימן מא אות א) שכתב, ועיין בשו"ת מעשה אברהם, לגאון רבי ניסים אברהם אשכנזי, שאף האבל שבתוך שלושים שנעשה בעל ברית, המנהג פשוט לעשות סעודה בשמחה בשירות ותשבחות ולנגן בכלי שיר בזמן המילה כנהוג אצל כל בעל ברית. והובא בשדי חמד.

והנה בשו"ת זרע אמת (חלק ג סימן קסח) כתב, נער שהגיע למצוות, ונעשה בר מצוה בתוך שלושים יום של אמו האבלה, רשאי בעלה אבי הבר מצוה לעשות השמחה כרגיל עם כלי נגינה, כיון שהוא אינו אבל, והשמחה תלויה בו, ששמח שזכה בנו להגיע למצוות, ונפטר מעונשו, וגם האם יכולה לשמוח עמהם. ושוב ראיתי למר חביבי הרב המובהק החיד"א שהתיר כיוצא בזה. ע"כ. וכוונתו למה שהבאנו מדברי החיד"א לעיל. והנה בדברי החיד"א מבואר שגם אם אבי הבן בתוך י"ב חודש, רשאי להביא כלי נגינה, כיון שיום טוב שלו הוא. וכיון שמדמה הרב זרע אמת את שמחת בר המצוה לברית מילה, אם כן הוא הדין שגם אם אבי בר המצוה בתוך י"ב חודש, כיון שיום טוב שלו הוא, רשאי להביא כלי נגינה, ולא רק אם האמא בתוך י"ב חודש. (עיין חזו"ע אבלות ב עמוד שלח)

השתתפות בחגיגת בר מצוה

מותר לאבל להשתתף בסעודת בר מצוה שנעשית ללא כלי נגינה, כדין כל סעודת מצוה שמותר לאבל להשתתף, כמו ברית מילה, פדיון הבן, סיום מסכת וכדומה.

אף אם הוצרכו להקדים או לאחר את מסיבת הבר מצוה בכמה ימים, מכל מקום כיון שעיקר המסיבה היא לכבוד חתן הבר מצוה שנכנס לעול תורה

ומצוות, והוא דורש בדברי תורה, הרי זה נחשב סעודת מצוה ששמחים ומודים להשם יתברך שהגיע בנם לעול תורה ומצוות, ורשאי האבל להשתתף שם. (מהרש"ל, מגן אברהם. שם ב עמודים שנא, שנד)

בני אשכנז

יש מבני אשכנז הנוהגים שלא להשתתף בשום סעודת מצוה אף ללא כלי שיר, ואפילו לא בברית מילה. ויש הנוהגים להשתתף בכל סעודות מצוה כנ"ל. על כן, איש מבני אשכנז הרוצה להקל בזה, רשאי, וכל שכן כאשר יש צורך בדבר.

אף לבני אשכנז, מן הדין מותר להשתתף בסעודות מצוה שאין בהן כלי נגינה, אלא שכתב הרמ"א שנהגו שלא להשתתף. אך יש שלא חששו כל כך למנהג, וכן נראה משו"ת שאילת יעב"ץ שפסק, שהאבל על שאר קרובים מותר להכנס בתוך שלושים לסעודת מילה ופדיון הבן, כיון שאין בהן שמחה, והוא פשוט. וכן דעת הדגול מרבבה. וכן נראה מהגאון בעל שואל ומשיב ושו"ת מטה לוי. ובפרט בענייני אבלות שהולכים אחר המיקל. (שם ב עמודים שנב, שנג, שנד)

איחול מזל טוב

חגיגת בר מצוה שיש בה כלי נגינה, מותר לאבל להיכנס שם בשעת הסעודה שלא מנגנים, כדי לברך את בעלי השמחה. (ילקוט יוסף - אבלות עמוד תקצג) ואף אם ישנה מוסיקת רקע שקטה, רשאי להיכנס שם כשלא מתכוון ליהנות.

חתן בר מצוה בתוך שנה

חתן בר מצוה שהוא בתוך שנים עשר חודש לפטירת אביו או אמו, ברור שמותר להביא שם כלי נגינה כדי לשמחו ביום שמחת לבו - יום הכנסו לחיוב תורה ומצוות מן התורה ככל איש מישראל, שאין לך יום טוב גדול מזה, ולא יצערו אותו ביום גדול זה.

פשוט וברור, וכפי שבארנו לעיל (עמוד 261) בדין קטן שהגדיל, שהרי הוא עצמו אינו נוהג שום אבלות כלל ועיקר, לא שבעה, ולא שלושים ולא י"ב חודש, כיון שבעת הקבורה, הוא היה קטן.

"סע לבר מצוה, כל המים האלה הם מדמעותיו של החתן היתום!"

מעשה שהוזמן הראשון לציון הגאון הרב מרדכי אליהו זצ"ל לשמחת בר מצוה של ילד יתום. הרב חפץ להגיע, אך הודיע שהדבר נבצר ממנו, כי באותו ערב עליו למסור שיעור גדול בכנס רבנים שיתקיים באחד המלונות שעל שפת ים המלח. ביום המיועד ירדו גשמי ברכה, בכמות כזו, שהציפה את כל הנחלים במדבר יהודה, והנחלים הציפו את הכבישים המוליכים למלונות שבים המלח.

הדרך למלון היתה חסומה, ורכבו של הרב נאלץ לסוב על עקבותיו לירושלים. בדרך פנה הרב אל הנהג: "סע לבר מצוה. כל המים האלה הם מדמעותיו של החתן

היתום!" הדברים הללו נשמעו קצת תמוהים לנהג המסור. הגעתו של הרב לשמחה, ריגשה והפתיעה את כולם. הרב דרש, שימח ובירך את החתן, ושהה באולם זמן ממושך, יותר מכפי הרגלו.

כשעזב הרב את האולם, יצא החתן היתום, מאושר, ללוות את הרב אל רכבו. בדרך סח החתן לנהגו של הרב: "אחרי שהרב הודיע כי לא יוכל להשתתף בשמחת בר המצוה שלי, בכיתי כל הלילה. אני כה שמח ונרגש מהברכה ומהכבוד שהנחיל לי כבוד הרב". והנהג נותר משתומם. (הספר הנפלא "מופת לשבת" עמוד 189)

"כִּי אִם צָעֹק יִצְעַק אֵלַי, שָׁמֹעַ אֶשְׁמַע צַעֲקָתוֹ"

כאשר הביאו אל הרב, חתן בר מצוה יתום להנחת תפילין, היה מושיב את הנער על ברכיו, והיה מספר לו שאף הוא התייתם בגיל צעיר מאוד, וידע שהקב"ה קרוב אל היתומים, כמו שנאמר (שמות כב כב): "כִּי אִם צָעֹק יִצְעַק אֵלַי, שָׁמֹעַ אֶשְׁמַע צַעֲקָתוֹ". והיה מתאר את הילדות שלו בעיר העתיקה בירושלים, איך היה מוכר תורמוסין כדי לפרנס את אמו האלמנה. "והנה, אתה רואה? הקדוש ברוך הוא מינה אותי להיות רב ראשי לישראל...".

"יש לי אב, ועוד איך יש לי אב – אבינו שבשמים!"

וסיפר, כי בהיותו נער צעיר, הגיע באחד הימים יהודי עשיר והחליט להעניק לכל ילד סכום נאה, והכריז בגאון, כי כל ילד שאין לו אבא - יקבל פי שניים. הילד מרדכי מנה את עצמו בין יתר הנערים. כשפנה אליו המלמד ואמר לו, שעליו להימנות עם הילדים שאין להם אב, השיבו הנער: "יש לי אב, ועוד איך יש לי אב - אבינו שבשמים!" ("מופת לשבת" עמוד 190)

השתתפות אחיו ואחיותיו

במקרה שאחיו ואחיותיו הגדולים של חתן בר המצוה בתוך שנים עשר חודש לפטירת אביהם, ברור ופשוט שמותר להם להשתתף בשמחת אחיהם בעת הדרשה ובעת הסעודה כשהתזמורת לא מנגנת. אלא שיש לדון אם להקל להם להשתתף גם בעת שהתזמורת מנגנת ממש, מאחר ואם לא ישתתפו, יגרם צער גדול לאחיהם חתן בר המצוה, שאחיו לא משתתפים עמו ביום שמחתו כיאות, וגדול קושי צערו של חתן יתום. וכל שכן שבמקרה זה שאין לו אב או אם, פעמים רבות שאחיו הם האחראים על האירוע שהכל יתנהל כשורה, ולקבל את האורחים המוזמנים. על כן, הנכון שישתדלו להתנהג כמלצרים לדאוג למי שאין לו מקום או למי שלא קיבל מנה, ולטפל בענייני האירוע שיתנהל כיאות.

כתבו התוספות, מה שאסרו לאבל ללכת לבית המשתה, דוקא בשמחת הרשות, אבל בשמחת מצוה כסעודת חתן וכלה, מותר. וכן דעת רבנו תם ורבנו יצחק. וכתב תלמיד רבנו יחיאל מִפָּרִישׁ להתיר אפילו בתוך שלושים על אביו ואמו. ואולם דעת הראב"ד, הנימוקי יוסף ורוב

הראשונים, להתיר לאבל להשתתף בשמחת חתן וכלה, דוקא כשהוא משיא יתום ויתומה, או עני ועניה לשם שמים, שאם לא יכנס שם "יתבטל המעשה", ולכן אף שהוא אבל על אב או אם, רשאי להשתתף שם. אבל בנישואי עשיר שהזמינו לסעודה "להתכבד" בו, אסור להיכנס שם. ובארו הפוסקים, שמה שכתב: "שאם לא יכנס שם **יתבטל** המעשה", אין הכוונה שיתבטלו הנישואין לגמרי באותה שעה, אלא שבהעדרו יהיה ביטול השמחה. ולכן מיעט רק את הקצה האחרון, שאם הזמינוהו כדי "להתכבד" בו, שאז אין השמחה תלויה בו, לא יכנס לשם. ולפי זה, אבי החתן או הכלה שהם המשתדלים בעד החתן והכלה בצרכי החופה ובכל העניינים, ברור שמותר להם להשתתף בשמחה אף כשהם אבלים על אב או אם, שהרי לא גרע ממה שהתיר הראב"ד לאבל בעל חסד שעוזר ליתומים ויתומות להינשא, שאם לא ישתתף שם, לא יתנהלו הדברים כהוגן, מבחינת האולם או התזמורת וכיוצא בזה. וכתב בשו"ת זרע אמת, מכיון שדעת רוב הפוסקים כהראב"ד, כך הלכה. ועוד, שהלכה כדברי המיקל באבל, ולא צריך להחמיר עד כדי כך גם במקרה זה.

ולבד מזה, יש כאן גם ספק ספיקא, שמא הלכה כדעת התוספות והרא"ש בשם רבנו יוסף הלוי ועוד, שבסעודת מצוה מותר אפילו לסתם אנשים שאינם קרובי משפחה להשתתף. ושמא כהראב"ד שאם יש לחוש שיגרם להם צער בהעדרו, מותר. **ובוודאי שאם ימנעו קרובי החתן והכלה להיכנס לסעודה, יהיה צער לחתן ולכלה.** וכמו שכתב המהרשד"ם, שלא הוצרך הראב"ד להתיר במשיא יתום ויתומה פן תמעט שמחתם, אלא מפני שהוא איש זר שאינו קרוב לחתן ולכלה, אבל הקרובים לחתן או לכלה, בוודאי שמותרים להיכנס לסעודה, **כי אין ספק שיש צער לחתן בהימנעם מלהיכנס.** וכמו שראינו לגבי סוכה, שהתירו לשושבינים לסעוד סעודת חתן חוץ לסוכה, אף שהיא מצות עשה של תורה, **וכל שכן לענין אבלות של י"ב חודש שהיא קל שבקלים, שיש להתיר כדי שלא יצטערו.** וכן כתב בשאילת יעב"ץ, שאין להחמיר אלא על אבלים שאין להם קורבה עם החתן והכלה, **אבל האב והאם של החתן או הכלה, או אחיהם ואחיותיהם שנעשו אבלים אפילו על אב ואם, וצריכים להיות שושבינים לקרוביהם ולשמחם, דבר פשוט בעיני שיש להתיר להם להשתתף בסעודת החתן והכלה, אפילו בתוך שלושים לאבלם.** עי"ש. (הובא בחזו"ע אבלות ב עמוד שלט)

והנה כל זה מדובר לענין השתתפות הקרובים בחתונת אחיהם או אחותם, אך יש לדון לגבי השתתפות בחגיגת בר מצוה של אח בתוך י"ב חודש. ולכאורה, הן אמת שאין מעלת חתן בר המצוה כחתן ממש הנושא אשה שדימוהו חז"ל למלך, מכל מקום בוודאי שמעלה גדולה יש ביום זה, וכמו שהבאנו לעיל (עמוד 245) מדברי הזוהר הקדוש, שרבי שמעון בר יוחאי הזמין את התנאים הקדושים לסעודה גדולה ביום בר המצוה של בנו רבי אלעזר, והיה בשמחה רבה ועצומה בגלל שביום זה ירדה נשמה קדושה עליונה לרבי אלעזר וכו'. עי"ש.

גם בזוהר חדש (בראשית כז ע"א) על הפסוק (שיר השירים ג יא): "בְּיוֹם חֲתֻנָּתוֹ וּבְיוֹם שִׂמְחַת לִבּוֹ", שואל מהו "חתונתו"? היינו יום שנעשה מוכשר לקיים את מצוות התורה, שהוא יום של שמחת הצדיקים. ואימתי היום הזה? **משלוש עשרה שנה והלאה. וביום ההוא חובה על הצדיקים לעשות שמחת לב, כיום שהולך לחופה.** עי"ש. ומפורש בזוהר שיום הבר מצוה הוא כמו יום החופה והחתונה. גם המגן אברהם כתב בשם ילקוט חדש, שמצוה לעשות סעודה ביום שנעשה בנו בר מצוה "כיום שנכנס לחופה". והמהרש"ל כתב, שאין לך סעודת מצוה גדולה מסעודת הבר מצוה. ואם כן יש מקום לומר, שהיות וחתן בר המצוה יצטער שאחיו ואחיותיו הגדולים לא ישתתפו עמו בשמחתו, יש להקל שישתתפו עמו, כדי שלא לגרום לו צער ועוגמת נפש גדולים עד מאוד.

גם אפשר שמאחר ועיקר דין אבלות בתוך שנים עשר חודש הוא מדין כיבוד אב ואם, שגם זה בכלל מה שאמרו חז"ל (מסכת קידושין לא ע"ב) "מכבדו בחייו מכבדו במותו", וכן מבואר בחכמת אדם (כלל קסח סעיף ו). עי"ש. והרי בודאי שרצונו וכבודו של אביהם של היתומים שנמצא בשמים, שעתה ישתתפו בניו עם אחיהם חתן בר המצוה וישמחו אותו. ודי לו בצערו שהוא יתום ואביו לא נמצא עמו בשמחתו ככל הנערים, והיאך יוסיפו לו צער על צערו שגם אחיו ואחיותיו לא ישתתפו עמו?! על כן, אדרבה, זהו מכבוד האב, שיהיה לו נחת רוח שבניו משמחים את בנו - אחיהם ביום גדול ונעלה זה, שהוא זקוק אליהם ביתר שאת ויתר עוז.

גם כמה פעמים מצאנו שהתירו חז"ל אפילו איסורי דרבנן ממש, כמו בהלכות שבת וכדומה, כשיש צער או כבוד הבריות, אם כן קל וחומר כאן בענין אבלות שהוא "קל בקלים", כלשון המהרשד"ם הנ"ל (לעיל ד"ה ולבד), שיש מקום להתיר להם להשתתף כדי שלא יצטער החתן היתום, חלילה. וכיוצא בזה מצאנו לגבי איסור ישיבה לאבל על גבי כסא, שהוא איסור גמור מן הדין, כמבואר באבל רבתי, וכן פסקו הרמב"ן בספרו תורת האדם, והטור ומרן בשלחן ערוך (יורה דעה סימן שמא ס"ה, וסימן שפז ס"א), שאסור לאבל לישב אפילו על מיטה כפויה אלא על גבי קרקע. ובכל זאת כתבו הפוסקים האחרונים שבמקום צער כגון לחולה או זקן, יש להקל לשבת על כסא. גם בענין חליצת כתף בלווייה, שזה מדין הגמרא, וכתב מרן בשלחן ערוך (סימן שמ סט"ז), שעל אביו ואמו, חייב לחלוץ כתף והולך כך לפני המיטה, עד שיקבר. ובכל זאת כתב בספר שבט יהודה (סימן שצ סעיף ה), שבמקומות אלו לא נהגו בחליצת כתף כלל, והטעם משום נזילות בימי הקור, שכל שיש צער, לא גזרו חכמים, ולא רצו לחלק בין חורף לקיץ. ומעין זה התיר גם מרן זצוק"ל (חזו"ע אבלות חלק ב עמוד קנח) לתלמיד יתום, שנמצא בתוך שלושים לפטירת אביו או אמו, שאפילו שכבר עשה בר מצוה, כיון שמן הסתם יש לו צער, אם לא ישתתף עם חבריו בטיול מטעם בית הספר, יש להקל לו להשתתף עמהם. עי"ש. וקל וחומר כאן, שמה ידמה ומה ישווה צער של מניעת השתתפות טיול עם חברים, לגודל צער בנפשו של היתום ביום חתונתו וביום שמחת לבו - יום הבר מצוה.

ואמנם יש מקום לחלק בין המקרים, כי בכל האופנים הנ"ל מקילים לאותו אדם עצמו שיש לו צער [לשבת על כסא, או לא לחלוץ כתף, או ליסוע לטיול], אבל כאן אנו רוצים לדון להקל לאחיו ולאחיותיו להשתתף בשמחת אחיהם היתום, כדי שהוא לא יהיה לו צער בנפשו, ומנין לנו להקל לאחד בשביל שלא יצטער האחר.

איך שיהיה, מאחר והצער של היתום במקרה כזה, הוא צער גדול מאוד אם לא ישתתפו עמו אחיו ואחיותיו, ובפרט אם חלילה תהיה לו גם בושה לשהות לבדו באולם בלי אחיו ואחיותיו, וגדול צער הבושה עד מאוד, כמו שכתבו התוספות במסכת שבת (נ ע"ב ד"ה בשביל צערו), שאין לך צער גדול מזה. עי"ש. לכן יש מקום עדיין להקל להם להשתתף. אלא שהנכון ביותר שישתדלו להתנהג כמלצרים, ולתת דעתם על האירוע שיתנהל כיאות, אם בנתינת מקומות לאנשים, ואם בניהול התזמורת ושאר העניינים שיהיו מסודרים על הצד הטוב ביותר. וכבר דרשו חז"ל (שבת קנא ע"ב) על הפסוק (דברים יג יח): "וְנָתַן לְךָ רַחֲמִים וְרִחַמְךָ וְהִרְבֶּךָ", כל המרחם על הבריות, מרחמים עליו מן השמים. וכן אמרו בתוספתא (בבא קמא פרק ט הלכה ל): "זה סימן יהיה בידך, כל זמן שאתה רחמן, הרחמן מרחם עליך". ואמרו חכמים (גיטין נט ע"ב): כל התורה כולה, מפני דרכי שלום היא, שנאמר (משלי ג יז): "דְּרָכֶיהָ דַרְכֵי נֹעַם, וְכָל נְתִיבֹתֶיהָ שָׁלוֹם".

תם ונשלם שבח לאל בורא עולם

דרשה א' לחתן בר מצוה

[מומלץ להדפיס את הדרשה לכל הנוכחים בשמחה, ובכך יקל עליהם להטות אוזן קשבת]

ברשות מורי ורבותי, והורי היקרים, קהל קדוש ונכבד. זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו. ברוך שהחייני וקיימני והגיעני לזמן הזה. בגיל וברעדה אפתח להשם, בהודאה ובתפילה. יום זה הוא יום גדול בחיי, יום בו אני נעשה גדול לכל דבר, להתחייב במצוות, להצטרף למניין, שכן משמש הוא עבורי מעבר וכניסה לעולמם של מבוגרים. עד עתה היו הורי אחראים למעשי, ומעתה ואילך אני אחראי למעשי. חובה גדולה מוטלת עלי, ואני תקוה שבעזרת השם אעמוד בה באומץ ובעוז.

ראשית, כולי הודאה לבורא עולם שזיכני והביאני עד הלום, להתחיל בקיום מצוותיו כמצווה ועושה. זמן רב יחלתי וציפיתי ליום זה, וברוך השם זכיתי להיכנס בשעריו. אומנם כניסה זו אינה קלה, מציבה היא בפני אתגרים לעלות מעלה מעלה במעלות המידות, היראה והתורה. על כן, כולי תפילה לבורא עולם שיתן לי את העוז והיכולת לצעוד בטוחות בדרך זו העולה בית אל. **ועתה ברשותכם, אומר כמה מילי דאורייתא מענייני דיומא.**

יש לדון, מה הדין בתינוק שנולד ב"בין השמשות", דהיינו בזמן שבין שקיעת החמה לצאת הכוכבים, שהוא ספק יום ספק לילה, וכגון שנולד לאחר שקיעת החמה של יום ג' באדר, ולפני צאת הכוכבים של ליל ד', האם מצטרף הוא למנין ביום ג' כדי לומר דברים שבקדושה, כמו קדיש, קדושה וברכו, ותפילת חזרה וכדומה.

והנה רבותינו הראשונים נחלקו, האם קטן מצטרף לעשרה או לא, ומרן השלחן ערוך בסימן נה סעיף ד הביא מחלוקת זו, וכתב: יש מתירים לומר דבר שבקדושה בתשעה וצירוף קטן שהוא יותר מבן שש ויודע למי מתפללים, ולא נראים דבריהם לגדולי הפוסקים. וכתב הרמ"א: מיהו יש נוהגים להקל בשעת הדחק. נמצא שבמקרה שלנו שנולד הקטן בבין השמשות, יש לנו ספק ספיקא לצרפו למנין לעשרה כבר מתחילת היום שלפניו, כי שמא בין השמשות הוא יום, וממילא מלאו לו כבר שלש עשרה שנה ויום אחד. ואפילו אם תאמר שבין השמשות הוא לילה, ונמצא שהוא נולד בליל ד' ועתה עדיין הוא קטן, שמא הלכה כדעת הראשונים שקטן מצטרף לעשרה.

ולבד מזה, יש לצרף עוד לספק ספיקא הנ"ל, כי הנה בגמרא מסכת שבת [דף לד ע"ב] מבואר שבין השמשות שלנו שהוא שלשת רבעי מיל - שזה שלוש עשרה וחצי דקות זמניות לאחר השקיעה, אינו אלא לדעת רבי יהודה, אבל לדעת רבי יוסי כל זמן זה, הוא יום גמור, ורק כחצי דקה לאחריו ישנו זמן קט כהרף עין, וכמו שפירש רש"י, שהוא כשיעור קריצת עין ברפיון ולא בחוזקה, ואז מגיע "צאת הכוכבים". נמצא שלדעת רבי יוסי, התינוק הזה נולד בזמן שהוא יום גמור. וכל שכן לפי מה שכתב המשנה ברורה בביאור הלכה סימן תטו סעיף ג, שמן הדין בוודאי שהלכה כרבי יוסי, וכמו שמפורש בגמרא ברכות [דף ב ע"ב] ובפסחים [דף ב ע"א] שעד צאת הכוכבים יום הוא,

רק שלגבי כניסת שבת אנחנו מחמירים כשיטת רבי יהודה לחשוש שהוא ספק לילה מפני חומרת השבת. וכל שכן אם נצרף גם את שיטת רבנו תם בפסחים [דף צד ע"א] ורוב ככל רבותינו הראשונים, שכל זמן זה הוא יום גמור עד קרוב לשעה לאחר השקיעה שלנו. נמצא שקטן זה שנולד בבין השמשות, יש מקום גדול לומר שנולד בזמן שהוא עדיין יום גמור, ונמצא שהוא נעשה גדול כבר בתחילת ליל ג', ומצטרף למניין.

עוד רגע אדבר, במה שפשט המנהג שלא אומרים וידוי ביום שנעשה הנער בר מצוה, אם כן מה הדין בקטן זה שנולד בבין השמשות, אימתי יש לפטור את הציבור מאמירת וידוי, האם ביום הראשון או ביום השני או בשני הימים?

והנה הטור בסימן קלא כתב בשם רב נטרונאי גאון, שאמירת הוידוי אינה אלא רשות. וכן כתב הריב"ש בשם רבי יצחק בן גיאת ורב שר שלום גאון, והוכיח כן מהגמרא בבבא מציעא [דף נט עמוד ב] ובמגילה [דף כב עמוד ב]. ועל פי זה כתב החיד"א, שאם יש ספק אם לומר וידוי או לא, יותר טוב שלא יאמרו, כי אין זה אלא רשות, ואם לא יאמרו, אין בכך כלום. וכיון שבמקרה שלנו, יש ספק באיזה יום הוא נעשה בר מצוה, יש להקל שלא לומר וידוי ותחנונים בשני הימים, כיון שאין זה אלא רשות, והלוא אפילו אם היה הוידוי מדרבנן ממש, הרי שספק דרבנן לקולא.

עוד יש לבאר בזה, לפי מה שנחלקו בגמרא פסחים [דף קח עמוד א] בענין ההסיבה בארבע כוסות בליל הסדר, אם חייבים להסב רק בשתי הכוסות הראשונות, או רק בשתי הכוסות האחרונות. ומסקנת הגמרא שמספק מסבים בכל ארבע הכוסות. והקשה הר"ן (שם כג ע"א ברי"ף), והרי בכל מקום אנחנו אומרים ספק דרבנן לקולא, ולמה החמירו כאן להסב בכל ארבע הכוסות? ויש שפירשו שכיון שאין בהסיבה טורח, לכך מסבים בכל ארבע הכוסות לרווחא דמילתא. והר"ן עצמו תירץ, שעל כרחך צריך להסב בכל הכוסות, כי אם נלך לקולא, אם כן מה ראית להקל בכוסות האלו יותר מבכוסות האלו. ואם תאמר שנקל ולא נסב בכל הכוסות כלל, נמצא שתעקר מצות הסיבה לגמרי בארבע כוסות.

ולפי זה כאן במקרה שלנו, הלוא לפי הטעם הראשון שמחמירים בהסיבה, כיון שההסיבה היא מעשה קל ואין בה טורח, הרי באמירת וידוי אי אפשר לומר שזה מעשה קל ואין בו טורח כל כך, לכן יש להקל שלא לומר. וגם לפי הטעם השני שמחמירים בהסיבה, כדי שלא תעקר מצות ההסיבה לגמרי, הרי כאן לא שייך טעם זה, כי רק במנין זה לא אומרים וידוי בשני הימים, לכן למעשה נראה שיש להקל שלא לומר וידוי בשני הימים.

בסיום דברי, הנני מודה להורי היקרים השם ישמרם ויחיים, אשר גידלוני וחינכוני על ברכי התורה והמצוות, ולכל האורחים היקרים שטרחו ובאו לשמחת בר המצוה, יהי רצון שהקדוש ברוך הוא ימלא כל משאלות ליבכם לטובה ולברכה, לששון ולשמחה, ותזכו לראות נחת מכל יוצאי חלציהם עוסקים בתורה ובמצוות וביראת שמים טהורה, לאורך ימים ושנים טובים בבריאות איתנה ונהורא מעליא, אמן.

כצאתי את הקודש, אפרוש את כפי אל אל יושב בשמים, אנא חוס וחמול על עמך בית ישראל, ותזכנו במהרה לראות בביאת הגואל, יחד עם בנין אריאל, ארמון על משפטו יכון, במהרה בימינו, אמן ואמן.

דרשה ב' לחתן בר מצוה

ברשות מורי ורבותי, והורי היקרים, קהל קדוש ונכבד. זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו. ברוך שהחייני וקיימני והגיעני לזמן הזה. בגיל וברעדה אפתח להשם, בהודאה ובתפילה. יום זה הוא יום גדול בחיי, יום בו אני נעשה גדול לכל דבר, להתחייב במצוות, להצטרף למניין, שכן משמש הוא עבורי מעבר וכניסה לעולמם של מבוגרים. עד עתה היו הורי אחראים למעשי, ומעתה ואילך אני אחראי למעשי. חובה גדולה מוטלת עלי, ואני תקוה שבעזרת השם אעמוד בה באומץ ובעוז.

ראשית, כולי הודאה לבורא עולם שזיכני והביאני עד הלום, להתחיל בקיום מצוותיו כמצווה ועושה. זמן רב יחלתי וציפיתי ליום זה, וברוך השם זכיתי להיכנס בשעריו. אומנם כניסה זו אינה קלה, מציבה היא בפני אתגרים לעלות מעלה מעלה במעלות המידות, היראה והתורה. על כן, כולי תפילה לבורא עולם שיתן לי את העוז והיכולת לצעוד בטוחות בדרך זו העולה בית אל.

המצוה הראשונה, בה אני מתחיל את חיי החדשים היא מצות התפילין. לא לחינם בחר בורא עולם במצוה זו, אשר יש בה הרבה עומק והרבה מן הסמל. תפילה של יד באה להורות לאדם לשעבד את כוחותיו הפיזיים לבורא עולם, כי יש להשתמש בכוחות הגופניים אך ורק לעשיית מצוות ומעשים טובים, ותפילה של ראש תכליתה ללמדנו לשעבד את כוחות החשיבה הקשורים במוח, אשר יש להשתדל לחשוב אך ורק מחשבות טובות, שתולכנה אותנו למעשים טובים, כמאמר דוד המלך בתהילים: "חִשַּׁבְתִּי דְרָכָי וָאָשִׁיבָה רַגְלַי אֶל עֵדֹתֶיךָ".

וזאת עלינו לדעת כי דרכו של נער יהודי אינה כדרך בן נכר המתבגר. נער יהודי משמש חוליה בשרשרת מפוארת של עמינו עם ישראל, המאיר נתיבות עולם. במוסריותו משמש עמינו אור לעמים, ובלימוד התורה הוא מהווה קיום לעולם כולו. אי לכך, זאת זכות עבורי להיות שותף לקבלת מסר זה ולהעברתו הלאה. ואשתדל בעזרת השם יתברך למצות את כל יכולתי בהליכה בדרך השם, ובשמירת מצוותיו. כמאמר נעים זמירות ישראל: "הַדְרִיכֵנִי בִּנְתִיב מִצְוֹתֶיךָ כִּי בוֹ חָפָצְתִּי".

בסיום דברי, הנני מודה להורי היקרים השם ישמרם ויחיים, אשר גידלוני וחינכוני על ברכי התורה והמצוות, ולכל האורחים היקרים שטרחו ובאו לשמחת בר המצוה, יהי רצון שהקב"ה ימלא כל משאלות ליבכם לטובה ולברכה, לששון ולשמחה, ותזכו לראות נחת מכל יוצאי חלציהם עוסקים בתורה ובמצוות וביראת שמים טהורה, לאורך ימים ושנים טובים בבריאות איתנה ונהורא מעליא, אמן.

דרשה ג' לחתן בר מצוה

ברשות מורי ורבותי, והורי היקרים, קהל קדוש ונכבד. זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו. ברוך שהחייני וקיימני והגיעני לזמן הזה. זמן רב יחלתי וציפיתי ליום זה, להתחיל בקיום המצוות כמצווה ועושה. וברוך השם זכיתי להיכנס בשעריו. כולי תפילה לבורא עולם שיתן לי את העוז והיכולת לצעוד בטוחות במסילה העולה בית אל. **ועתה הרשו נא לי לומר לפניכם, כמה מילי דאורייתא מענייני דיומא.**

אמרו חז"ל במסכת אבות דרבי נתן (פרק טז): שלוש עשרה שנה גדול יצר הרע מיצר הטוב. ממעי אמו של אדם, יצר הרע גדל ובא עמו. ואילו יצר הטוב מגיע אליו רק בגיל שלוש עשרה. ורמזו זאת בפסוק: "וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם אֶחָד", מתחילה "וַיְהִי עֶרֶב", הוא היצר הרע שכולו חושך שמקדים לבוא כבר ביציאתו מרחם אמו, ואחר כך "וַיְהִי בֹקֶר", הוא היצר הטוב שכולו אור, ואימתי הוא מגיע? "יוֹם אֶחָד", אח"ד בגימטריא שלש עשרה, דהיינו כשנעשה בן שלוש עשרה שנה ויום אחד.

וכן אמר שלמה (קהלת ד יג): "טוֹב יֶלֶד מִסְּכֵן וְחָכָם מִמֶּלֶךְ זָקֵן וּכְסִיל". ובארו במדרש, "טוֹב יֶלֶד מִסְּכֵן וְחָכָם" - זה יצר הטוב. ולמה נקרא שמו "ילד"? כי אין מזדווג לו לאדם אלא מבן שלוש עשרה. ולמה נקרא שמו "מסכן"? שאין הכל שומעים לו. ולמה נקרא שמו "חכם"? שהוא מלמד את הבריות לדרך ישרה. "מִמֶּלֶךְ זָקֵן וּכְסִיל" - זה יצר הרע. ולמה קורא אותו "מלך"? שהכל שומעים לו. ולמה קורא אותו "זקן"? לפי שהוא מזדווג לאדם מילדותו ועד זקנותו, שנאמר: "כִּי יֵצֶר לֵב הָאָדָם רַע מִנְּעֻרָיו", משעה שניעור ממעי אמו. ולמה קורא אותו "כסיל"? לפי שהוא מלמד את הבריות לדרך רעה.

וכן אמרו בגמרא מסכת סנהדרין [דף צא עמוד ב]: אמר לו אנטונינוס לרבי, מאימתי יצר הרע שולט באדם, משעת יצירתו במעי אמו או משעת יציאתו לאויר העולם? אמר לו רבי: משעת יצירתו במעי אמו. אמר לו אנטונינוס: אם כן הוא, שהיצר הרע נמצא באדם כבר ממעי אמו, הלוא היה זה בועט באמו ויוצא! אלא ודאי שרק בעת יציאתו לאויר העולם שולט בו היצר הרע. אמר רבי: דבר זה לִמְדַנִּי אנטונינוס, ומקרא מסייעו, שנאמר: "לַפֶּתַח חַטָּאת רֹבֵץ", שבשעת יציאתו, רובץ החטאת הוא היצר הרע.

ואמנם יש לשאול, הלוא מובא במדרש (פרשת תולדות פרשה סג סימן ו) שכאשר רבקה אמנו היתה מעוברת, כשהיתה עוברת על בתי עבודת כוכבים, עשו היה מפרכס לצאת, ועליו נאמר (תהלים נח ד): "זֹרוּ רְשָׁעִים מֵרָחֶם". משמע שיצר הרע בא לאדם כבר בעודו בבטן אמו. גם בגמרא מסכת יומא [דף פב עמוד א], הובא מעשה באשה מעוברת שהריחה ריח של תבשיל ביום הכיפורים, ולחשו לה באוזנה שיום כיפור היום, אך העובר עדיין לא נרגע, והתירו לה לאכול. קרא עליו רבי חנינא את הפסוק הנ"ל: "זֹרוּ רְשָׁעִים מֵרָחֶם, תָּעוּ מִבֶּטֶן דֹּבְרֵי כָזָב, כְּמוֹ פֶתֶן חֵרֵשׁ יַאטֵם אָזְנוֹ, אֲשֶׁר לֹא יִשְׁמַע לְקוֹל מְלַחֲשִׁים", שלוחשים לו והוא כאילו אינו שומע. ובסוף נעשה רשע וקראו לו "שבתאי אוצר פירות", שהיה אוצר את התבואה שלו עד שיגמרו כולם למכור את התבואה שלהם,

ואז היה מוציא את שלו לשוק, ומפקיע מחירים. ומבואר מכל זה שיצר הרע מגיע לאדם בעודו במעי אמו, ואילו למעלה אמרנו שהוא מגיע רק בצאתו ממעי אמו.

ובאמת שרבי יהודה החסיד בספר חסידים (סימן תתשלז) שואל שאלה זו, ומיישב על פי מה שאמרו בגמרא מסכת חגיגה [דף יג עמוד ב] שאותם תתקע"ד [974] דורות שנגזר עליהם להבראות קודם בריאת העולם, ולא נבראו, שתלם הקדוש ברוך הוא בכל דור דור, והם עזי פנים שבדור. ואותם רשעים מקבלים מבטן אמם את היצר הרע. מעתה מובנת התנהגותם הקלוקלת של עשו הרשע ושבתאי אוצר פירות בעודם בבטן אמם.

לאור האמור, מדוקדק לשון הפסוק: "לַפֶּתַח חַטָּאת רֹבֵץ", "חטאת" הוא לשון כשלון ושגגה, והיינו שכל באי עולם מקבלים בפתח - בצאתם מרחם אימם, יצר הרע שהוא בגדר "חטאת", שמתחילה אינו חזק כל כך. אבל אותם עזי פנים ורשעים גמורים, כבר בעודם בבטן אמם מקבלים יצר הרע חזק עד מאוד.

ומהר"ם בן חביב בספרו תוספת יום הכיפורים (יומא פג ע"א) כתב ליישב, שלעולם בעוד העובר בבטן אמו כבר יש בו יצר הרע, אבל לא ניתן לו רשות לשלוט בו לגמרי עד שעת יציאתו לעולם. והדבר מדוייק בדברי אנטונינוס ששאל את רבי, מאימתי "שולט" יצר הרע באדם, ולא שאל מאימתי "נמצא" יצר הרע באדם. לכן, עשו ושבתאי אוצר פירות שהיו כל כך רשעים, רשעותם באה לידי ביטוי עוד בהיותם בבטן אמם.

ולהבדיל בין הטמא לטהור, עדיין יש לשאול ממה שאמרו במדרש שכאשר היתה רבקה אמנו עוברת על פתחי בתי מדרשות, היה יעקב מפרכס לצאת, ומבואר שהיה בו יצר הטוב עוד ממעי אמו. והרי לעיל ראינו שיצר הטוב מגיע לאדם רק בגיל שלש עשרה?

כמו כן יש לשאול, מהגמרא ביומא הנ"ל שמסופר שם שאשה אחרת הריחה ריח תבשיל ביום כיפור, ושאלו את רבנו הקדוש, ואמר להם שילחשו לה באוזן שיום כיפור היום, ולחשו לה ונרגעה. קרא עליו רבנו הקדוש את הפסוק (ירמיה א ה): "בְּטֶרֶם אֶצָּרְךָ בַבֶּטֶן יְדַעְתִּיךָ, וּבְטֶרֶם תֵּצֵא מֵרֶחֶם הִקְדַּשְׁתִּיךָ". ואותו עובר יצא רבי יוחנן. גם בתלמוד ירושלמי (יומא פ"ח ה"ד) הובא מעשה דומה עם רבי טרפון, וקרא עליו את הפסוק (תהלים כב יא): "מִבֶּטֶן אִמִּי אֵלִי אָתָּה". ומבואר שהיה להם יצר הטוב עוד ממעי אמם.

ויש ליישב על פי הגמרא במסכת נדה [דף ל עמוד ב] אמר רבי שמלאי, בשעה שהולד במעי אמו, נר דלוק לו על ראשו וצופה ומביט מסוף העולם ועד סופו, ומלמדים אותו כל התורה כולה. וכיון שבא לאויר העולם - בא מלאך וסוטרו על פיו, ומשכחו כל התורה כולה, שנאמר: "לַפֶּתַח חַטָּאת רֹבֵץ". ומכאן למדו בפסקי תוספות (נדרים אות סב), שיצר הטוב ניתן לאדם כבר במעי אמו, שהרי יש לו מלאך המלמדו את כל התורה, ורק בשעת הלידה נכנס בו היצר הרע, ואז משתלט על היצר הטוב ומגרשו עד גיל שלש עשרה שנה, שאז שוב נכנס בו יצר הטוב. וביצר הטוב הזה רצה יעקב לצאת לבתי מדרשות, ובו נרגע רבי יוחנן בבטן אמו ביום הכיפורים. **בסיום דברי** וכו'.

פיוטים לבר מצוה

יוֹמָא טָבָא לְרַבָּנָן

[א] יוֹמָא טָבָא לְרַבָּנָן. מִצְוַת תְּפִלִּין כְּתִקְּנָן. כִּי הַבֵּן י״ג זָכָה לְמִנְיָן. בְּצֵל אֵל שַׁדַּי יִתְלוֹנָן.

[ב] שִׂמְחָה לְאִישׁ בַּתְּפִלִּין. בַּקֹּדֶשׁ אוֹתוֹ מַעֲלִין. בִּזְכוּתוֹ יִשְׂרָאֵל נִגְאָלִין. וְיֵשְׁבוּ בִּנְוֵה שָׁאֲנָן.

[ג] עֶלְיוֹן אֵל נוֹרָא וְאָיֹם. לְיֵשַׁע יָהּ דְּרֹשׁ פִּדְיוֹם. לִישׁוּעָתְךָ מְצַפִּים יוֹם יוֹם. בִּמְהֵרָה חִישׁ תִּפְרְקִינָן.

[ד] יָהּ לְךָ תָּבוֹא שַׁוְעָתִי. וְשִׁירָתִי וּתְהִלָּתִי. וְתִשְׁלַח הַגּוֹאֵל לִקְרָאתִי. מִזִּיו אוֹרְךָ תַּנְהִיר לָן.

[ה] חָזָק הַלְלוּהוּ בְּקָדְשׁוֹ. וְהָדוּר נָאֶה בִּלְבוּשׁוֹ. וְגַם תְּפִילִין בְּרֹאשׁוֹ. הָאֵל מֶלֶךְ צוּר נֶאֱמָן.

שֵׁם יָהּ עָלֶיךָ

שֵׁם יָהּ עָלֶיךָ בַּר מִצְוָה. יוֹסֵף צַדִּיק חָתָן מִצְוָה. יַצְלִיחֵהוּ, כְּבֶן דָּוִד, יוֹסֵף בֶּן חַיִּים אֲהוּבִי. שֵׁם יָהּ עָלֶיךָ, שֵׁם יָהּ עָלֶיךָ, שֵׁם יָהּ עָלֶיךָ – בַּר מִצְוָה.

בְּסִימָן טוֹב וּבְשִׂמְחָה. וַחֲבִיבָה הִיא בִּזְמַנָּהּ. שֶׁפִּיךָ יָפִיק אוֹר חָכְמָה. וְהֶגְיוֹן לִבְּךָ תּוֹרָה. שֵׁם יָהּ עָלֶיךָ...

שְׁנוֹת חַיִּים עַל רֹאשְׁךָ. בִּרְכוֹת יִשְׂרָאֵל עָלֶיךָ. וְלִתְפִלִּין עַל יָדְךָ. יִזְכּוּ הוֹרֶיךָ לְחֻפָּתְךָ. שֵׁם יָהּ עָלֶיךָ...

יָהּ לְחָתָן הָדוּר

יָהּ לְחָתָן הָדוּר. עִם בַּר מִצְוָה. נְהַלְלָה נְהַלְלָה.

חַי וְנִשָּׂא הִגְלוּ נָרִימָה. עַל רֹאשׁ נְעַטֵּר בְּתִפְאָרָה. וּבִזְרוֹעַ יַד הַכֹּהָה. תְּפִילִין נִקְשַׁר בְּאַהֲבָה. וְאָז נָשִׁיר וּנְהַלְלָה – נְהַלְלָה נְהַלְלָה. יָהּ לְחָתָן הָדוּר...

הוֹד וְהָדָר וּגְדֻלָּה בְּךָ נָטַע יָהּ. אַתָּה עֻזְרָה לְשֵׁם וּתְהִלָּה. בֶּן אַבְרָהָם לְךָ יוֹחִילָה. כִּי בְךָ נִבְטַח וְנָגִילָה. תּוֹרַת אֵל עָלָיו מְגִנָּה. יִרְאַת ה׳ רֵאשִׁית חָכְמָה. נְהַלְלָה נְהַלְלָה. יָהּ לְחָתָן הָדוּר...

חֲזַק נָא אֵל חַי בְּנֵי דָת. וְחוּסָה נָא עַל עַם אֲהוּבָךְ. כִּי זֶה כַּמָּה נִכְסֹף נִכְסָף. לִרְאוֹת בְּתִפְאֶרֶת עֻזָּךְ. שְׁלַח תִּשְׁבִּי נָא בִּמְהֵרָה, שִׂפָּתֵינוּ אָז תְּרַנֵּנָה. בְּגִילָה וּבְשִׂמְחָה אֶשְׁכּוֹנָה. עִם בֵּית שָׂשׂוֹן הַצְלִיחָה נָא. נְהַלְלָה נְהַלְלָה. יָהּ לְחָתָן הָדוּר...

ברכת המזון

אֲבָרְכָה אֶת יְהוָה בְּכָל עֵת תָּמִיד תְּהִלָּתוֹ בְּפִי: סוֹף דָּבָר הַכֹּל נִשְׁמָע אֶת הָאֱלֹהִים יְרָא וְאֶת מִצְוֹתָיו שְׁמֹר כִּי זֶה כָּל הָאָדָם: תְּהִלַּת יְהוָה יְדַבֵּר פִּי וִיבָרֵךְ כָּל בָּשָׂר שֵׁם קָדְשׁוֹ לְעוֹלָם וָעֶד: וַאֲנַחְנוּ נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם הַלְלוּיָהּ: וַיְדַבֵּר אֵלַי זֶה הַשֻּׁלְחָן אֲשֶׁר לִפְנֵי יְהוָה:

המזמן: הַב לָן וְנִבְרִיךְ לְמַלְכָּא עִלָּאָה קַדִּישָׁא: עונים: שָׁמַיִם: המזמן: בִּרְשׁוּת מַלְכָּא עִלָּאָה קַדִּישָׁא [בשבת: וּבִרְשׁוּת שַׁבָּת מַלְכְּתָא. ביום טוב: וּבִרְשׁוּת יוֹמָא טָבָא אוּשְׁפִּיזָא קַדִּישָׁא] וּבִרְשׁוּתְכֶם, נְבָרֵךְ [בעשרה ויותר: אֱלֹהֵינוּ] שֶׁאָכַלְנוּ מִשֶּׁלּוֹ:

המסובים עונים: בָּרוּךְ [בעשרה ויותר: אֱלֹהֵינוּ] שֶׁאָכַלְנוּ מִשֶּׁלּוֹ וּבְטוּבוֹ חָיִינוּ: המזמן חוזר: בָּרוּךְ [אֱלֹהֵינוּ] שֶׁאָכַלְנוּ מִשֶּׁלּוֹ וּבְטוּבוֹ חָיִינוּ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, הָאֵל הַזָּן אוֹתָנוּ וְאֶת הָעוֹלָם כֻּלּוֹ בְּטוּבוֹ, בְּחֵן בְּחֶסֶד בְּרַיזַח וּבְרַחֲמִים רַבִּים, נוֹתֵן לֶחֶם לְכָל בָּשָׂר. כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וּבְטוּבוֹ הַגָּדוֹל, תָּמִיד לֹא חָסַר לָנוּ, וְאַל יֶחְסַר לָנוּ מָזוֹן תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד. כִּי הוּא אֵל זָן וּמְפַרְנֵס לַכֹּל, וְשֵׁלְחָנוֹ עָרוּךְ לַכֹּל, וְהִתְקִין מִחְיָה וּמָזוֹן לְכָל בְּרִיּוֹתָיו אֲשֶׁר בָּרָא בְּרַחֲמָיו וּבְרוֹב חֲסָדָיו, כָּאָמוּר פּוֹתֵחַ אֶת יָדֶךָ, וּמַשְׂבִּיעַ לְכָל חַי רָצוֹן: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, הַזָּן אֶת הַכֹּל:

נוֹדֶה לְךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ, עַל שֶׁהִנְחַלְתָּ לַאֲבוֹתֵינוּ, אֶרֶץ חֶמְדָּה טוֹבָה וּרְחָבָה, בְּרִית וְתוֹרָה, חַיִּים וּמָזוֹן. עַל שֶׁהוֹצֵאתָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם, וּפְדִיתָנוּ מִבֵּית עֲבָדִים. וְעַל בְּרִיתְךָ שֶׁחָתַמְתָּ בִּבְשָׂרֵנוּ, וְעַל תּוֹרָתְךָ שֶׁלִּמַּדְתָּנוּ, וְעַל חֻקֵּי רְצוֹנֶךָ שֶׁהוֹדַעְתָּנוּ, וְעַל חַיִּים וּמָזוֹן שֶׁאַתָּה זָן וּמְפַרְנֵס אוֹתָנוּ:

בחנוכה ופורים אומרים:

וְעַל הַנִּסִּים וְעַל הַפֻּרְקָן וְעַל הַגְּבוּרוֹת וְעַל הַתְּשׁוּעוֹת וְעַל הַנִּפְלָאוֹת וְעַל הַנֶּחָמוֹת שֶׁעָשִׂיתָ לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה.

בחנוכה אומרים: בִּימֵי מַתִּתְיָה בֶן יוֹחָנָן כֹּהֵן גָּדוֹל חַשְׁמוֹנַאי וּבָנָיו, כְּשֶׁעָמְדָה מַלְכוּת יָוָן הָרְשָׁעָה עַל עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל, לְשַׁכְּחָם תּוֹרָתְךָ וּלְהַעֲבִירָם מֵחֻקֵּי רְצוֹנֶךָ, וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים עָמַדְתָּ לָהֶם בְּעֵת צָרָתָם, רַבְתָּ אֶת רִיבָם, דַּנְתָּ אֶת דִּינָם, נָקַמְתָּ אֶת נִקְמָתָם, מָסַרְתָּ גִבּוֹרִים בְּיַד חַלָּשִׁים, וְרַבִּים בְּיַד מְעַטִּים, וּטְמֵאִים בְּיַד טְהוֹרִים, וּרְשָׁעִים בְּיַד צַדִּיקִים, וְזֵדִים בְּיַד עוֹסְקֵי תּוֹרָתֶךָ, לְךָ עָשִׂיתָ שֵׁם גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ בְּעוֹלָמֶךָ, וּלְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל עָשִׂיתָ תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה וּפֻרְקָן כְּהַיּוֹם הַזֶּה. וְאַחַר כֵּן בָּאוּ בָנֶיךָ לְדְבִיר בֵּיתֶךָ, וּפִנּוּ אֶת הֵיכָלֶךָ, וְטִהֲרוּ אֶת מִקְדָּשֶׁךָ, וְהִדְלִיקוּ נֵרוֹת בְּחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ, וְקָבְעוּ שְׁמוֹנַת יְמֵי חֲנֻכָּה אֵלּוּ בְּהַלֵּל וּבְהוֹדָאָה, וְעָשִׂיתָ עִמָּהֶם נִסִּים וְנִפְלָאוֹת, וְנוֹדֶה לִשְׁמְךָ הַגָּדוֹל סֶלָה:

בפורים אומרים: בִּימֵי מָרְדְּכַי וְאֶסְתֵּר בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה, כְּשֶׁעָמַד עֲלֵיהֶם הָמָן הָרָשָׁע, בִּקֵּשׁ לְהַשְׁמִיד לַהֲרוֹג וּלְאַבֵּד אֶת כָּל הַיְּהוּדִים מִנַּעַר וְעַד זָקֵן טַף וְנָשִׁים בְּיוֹם אֶחָד, בִּשְׁלֹשָׁה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ שְׁנֵים עָשָׂר הוּא חֹדֶשׁ אֲדָר, וּשְׁלָלָם לָבוֹז. וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים הֵפַרְתָּ אֶת עֲצָתוֹ וְקִלְקַלְתָּ אֶת מַחֲשַׁבְתּוֹ, וַהֲשֵׁבוֹתָ לוֹ גְּמוּלוֹ בְּרֹאשׁוֹ, וְתָלוּ אוֹתוֹ וְאֶת בָּנָיו עַל הָעֵץ, וְעָשִׂיתָ עִמָּהֶם נִסִּים וְנִפְלָאוֹת, וְנוֹדֶה לִשְׁמְךָ הַגָּדוֹל סֶלָה:

וְעַל הַכֹּל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אֶת שְׁמְךָ, כָּאָמוּר וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ, וּבֵרַכְתָּ אֶת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ, עַל הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר נָתַן לָךְ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, עַל הָאָרֶץ וְעַל הַמָּזוֹן:

רַחֵם יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ וְעַל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ, וְעַל יְרוּשָׁלַיִם עִירֶךָ, וְעַל הַר צִיּוֹן מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ, וְעַל הֵיכָלְךָ, וְעַל מְעוֹנְךָ, וְעַל דְּבִירְךָ, וְעַל הַבַּיִת הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ שֶׁנִּקְרָא שִׁמְךָ עָלָיו. אָבִינוּ רְעֵנוּ זוּנֵנוּ פַּרְנְסֵנוּ כַּלְכְּלֵנוּ, הַרְוִיחֵנוּ הַרְוַח לָנוּ מְהֵרָה מִכָּל צָרוֹתֵינוּ, וְנָא אַל תַּצְרִיכֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ, לִידֵי מַתְּנוֹת בָּשָׂר וָדָם, וְלֹא לִידֵי הַלְוָאָתָם, אֶלָּא לְיָדְךָ הַמְּלֵאָה וְהָרְחָבָה, הָעֲשִׁירָה וְהַפְּתוּחָה. יְהִי רָצוֹן שֶׁלֹּא נֵבוֹשׁ בָּעוֹלָם הַזֶּה, וְלֹא נִכָּלֵם לְעוֹלָם הַבָּא, וּמַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ תַּחֲזִירֶנָּה לִמְקוֹמָהּ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ:

בשבת: רְצֵה וְהַחֲלִיצֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ, וּבְמִצְוַת יוֹם הַשְּׁבִיעִי הַשַּׁבָּת הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ הַזֶּה, כִּי יוֹם זֶה גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ הוּא מִלְּפָנֶיךָ, נִשְׁבּוֹת בּוֹ וְנָנוּחַ בּוֹ וְנִתְעַנֵּג בּוֹ כְּמִצְוַת חֲקֵי רְצוֹנֶךָ, וְאַל תְּהִי צָרָה וְיָגוֹן בְּיוֹם מְנוּחָתֵנוּ, וְהַרְאֵנוּ בְּנֶחָמַת צִיּוֹן בְּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ. כִּי אַתָּה הוּא בַּעַל הַנֶּחָמוֹת, וַהֲגַם שֶׁאָכַלְנוּ וְשָׂתִינוּ חָרְבַּן בֵּיתְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ לֹא שָׁכַחְנוּ, אַל תִּשְׁכָּחֵנוּ לָנֶצַח, וְאַל תִּזְנַחֵנוּ לָעַד, כִּי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה:

בראש חודש, ביום טוב ובחול המועד: אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, יַעֲלֶה וְיָבֹא, יַגִּיעַ יֵרָאֶה וְיֵרָצֶה, יִשָּׁמַע יִפָּקֵד וְיִזָּכֵר, זִכְרוֹנֵנוּ וְזִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ, זִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִירֶךָ, וְזִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן דָּוִד עַבְדֶּךָ, וְזִכְרוֹן כָּל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ, לִפְלֵטָה, לְטוֹבָה, לְחֵן, לְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם בְּיוֹם:

בראש חודש: **רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ** הַזֶּה. בפסח: חַג הַמַּצּוֹת הַזֶּה, בְּיוֹם [טוֹב] מִקְרָא קֹדֶשׁ הַזֶּה. בשבועות: חַג הַשָּׁבוּעוֹת הַזֶּה, בְּיוֹם טוֹב מִקְרָא קֹדֶשׁ הַזֶּה. בראש השנה: הַזִּכָּרוֹן הַזֶּה, בְּיוֹם טוֹב מִקְרָא קֹדֶשׁ הַזֶּה. בסוכות: חַג הַסֻּכּוֹת הַזֶּה, בְּיוֹם [טוֹב] מִקְרָא קֹדֶשׁ הַזֶּה. בשמיני עצרת: שְׁמִינִי חַג עֲצֶרֶת הַזֶּה, בְּיוֹם טוֹב מִקְרָא קֹדֶשׁ הַזֶּה.

לְרַחֵם בּוֹ עָלֵינוּ וּלְהוֹשִׁיעֵנוּ, זָכְרֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה, וּפָקְדֵנוּ בּוֹ לִבְרָכָה, וְהוֹשִׁיעֵנוּ בּוֹ לְחַיִּים טוֹבִים, בִּדְבַר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים, חוּס וְחָנֵּנוּ וַחֲמֹל וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ, כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ, כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה:

וְתִבְנֶה יְרוּשָׁלַיִם עִירֶךָ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ, בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, בּוֹנֵה יְרוּשָׁלָיִם, ואומר בלחש: אָמֵן:

בשבת אם שכח לומר "רצה והחליצנו" ונזכר לפני שהתחיל ברכת "הטוב והמטיב" יאמר:
בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, שֶׁנָּתַן שַׁבָּתוֹת לְמַנּוּחָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲבָה, לְאוֹת וְלִבְרִית. בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, מְקַדֵּשׁ הַשַׁّבָּת:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, לָעַד, הָאֵל אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ אַדִּירֵנוּ. בּוֹרְאֵנוּ. גּוֹאֲלֵנוּ. קְדוֹשֵׁנוּ. קְדוֹשׁ יַעֲקֹב. רוֹעֵנוּ רוֹעֵה יִשְׂרָאֵל. הַמֶּלֶךְ הַטּוֹב וְהַמֵּטִיב לַכֹּל. שֶׁבְּכָל יוֹם וָיוֹם הוּא הֵטִיב לָנוּ. הוּא מֵטִיב לָנוּ. הוּא יֵיטִיב לָנוּ. הוּא גְמָלָנוּ. הוּא גּוֹמְלֵנוּ. הוּא יִגְמְלֵנוּ לָעַד חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים וְרֶוַח וְהַצָּלָה וְכָל טוֹב:

הָרַחֲמָן הוּא יִשְׁתַּבַּח עַל כִּסֵּא כְבוֹדוֹ: הָרַחֲמָן הוּא יִשְׁתַּבַּח בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ: הָרַחֲמָן הוּא יִשְׁתַּבַּח בָּנוּ לְדוֹר דּוֹרִים: הָרַחֲמָן הוּא קָרֵן לְעַמּוֹ יָרִים: הָרַחֲמָן הוּא יִתְפָּאַר בָּנוּ לָנֶצַח נְצָחִים: הָרַחֲמָן הוּא יְפַרְנְסֵנוּ בְּכָבוֹד וְלֹא בְּבִזּוּי, בְּהֶתֵּר וְלֹא בְּאִסּוּר, בְּנַחַת וְלֹא בְּצַעַר: הָרַחֲמָן הוּא יִתֵּן שָׁלוֹם

בֵּינֵינוּ: הָרַחֲמָן הוּא יִשְׁלַח בְּרָכָה רְוָחָה וְהַצְלָחָה בְּכָל מַעֲשֵׂה יָדֵינוּ: הָרַחֲמָן הוּא יַצְלִיחַ אֶת דְּרָכֵינוּ: הָרַחֲמָן הוּא יִשְׁבּוֹר עֹל גָּלוּת מְהֵרָה מֵעַל צַוָּארֵנוּ: הָרַחֲמָן הוּא יוֹלִיכֵנוּ מְהֵרָה קוֹמְמִיּוּת לְאַרְצֵנוּ: הָרַחֲמָן הוּא יִרְפָּאֵנוּ רְפוּאָה שְׁלֵמָה רְפוּאַת הַנֶּפֶשׁ וּרְפוּאַת הַגּוּף: הָרַחֲמָן הוּא יִפְתַּח לָנוּ אֶת יָדוֹ הָרְחָבָה: הָרַחֲמָן הוּא יְבָרֵךְ כָּל אֶחָד וְאֶחָד מִמֶּנּוּ בִּשְׁמוֹ הַגָּדוֹל. כְּמוֹ שֶׁנִּתְבָּרְכוּ אֲבוֹתֵינוּ אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב בַּכֹּל מִכֹּל כֹּל. כֵּן יְבָרֵךְ אוֹתָנוּ יַחַד בְּרָכָה שְׁלֵמָה. וְכֵן יְהִי רָצוֹן וְנֹאמַר אָמֵן: הָרַחֲמָן הוּא יִפְרוֹשׁ עָלֵינוּ סֻכַּת שְׁלוֹמוֹ:

בשבת: הָרַחֲמָן הוּא יַנְחִילֵנוּ עוֹלָם שֶׁכֻּלּוֹ שַׁבָּת וּמְנוּחָה לְחַיֵּי הָעוֹלָמִים.
בראש חודש: הָרַחֲמָן הוּא יְחַדֵּשׁ עָלֵינוּ אֶת הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לְטוֹבָה וְלִבְרָכָה.
בראש השנה: הָרַחֲמָן הוּא יְחַדֵּשׁ עָלֵינוּ אֶת הַשָּׁנָה הַזֹּאת לְטוֹבָה וְלִבְרָכָה.
בסוכות: הָרַחֲמָן הוּא יְזַכֵּנוּ לֵישֵׁב בְּסֻכַּת עוֹרוֹ שֶׁל לִוְיָתָן. הָרַחֲמָן הוּא יַשְׁפִּיעַ עָלֵינוּ שֶׁפַע קְדֻשָּׁה וְטָהֳרָה
מִשֶּׁבְּעָה אַשְׁפִּיזִין עִלָּאִין קַדִּישִׁין, זְכוּתָם תֵּהֵא מָגֵן וְצִנָּה עָלֵינוּ. הָרַחֲמָן הוּא יָקִים לָנוּ אֶת סֻכַּת דָּוִד הַנּוֹפֶלֶת.
במועדים: הָרַחֲמָן הוּא יַגִּיעֵנוּ לְמוֹעֲדִים וְלִרְגָלִים אֲחֵרִים הַבָּאִים לִקְרָאתֵנוּ לְשָׁלוֹם.
ביום טוב: הָרַחֲמָן הוּא יַנְחִילֵנוּ יוֹם שֶׁכֻּלּוֹ טוֹב.

הָרַחֲמָן הוּא יַעַשׂ תּוֹרָתוֹ וְאַהֲבָתוֹ בְּלִבֵּנוּ. וְתִהְיֶה יִרְאָתוֹ עַל פָּנֵינוּ לְבִלְתִּי נֶחֱטָא. וְיִהְיוּ כָּל מַעֲשֵׂינוּ לְשֵׁם שָׁמָיִם:

ברכת האורח: הָרַחֲמָן הוּא יְבָרֵךְ אֶת הַשֻּׁלְחָן הַזֶּה שֶׁאָכַלְנוּ עָלָיו, וִיסַדֵּר בּוֹ כָּל מַעֲדַנֵּי עוֹלָם, וְיִהְיֶה כְּשֻׁלְחָנוֹ שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ. כָּל רָעֵב מִמֶּנּוּ יֹאכַל, וְכָל צָמֵא מִמֶּנּוּ יִשְׁתֶּה, וְאַל יֶחְסַר מִמֶּנּוּ כָּל טוֹב לָעַד וּלְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים, אָמֵן. הָרַחֲמָן הוּא יְבָרֵךְ אֶת בַּעַל הַבַּיִת הַזֶּה וּבַעַל הַסְּעֻדָּה הַזֹּאת, הוּא וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ וְכָל אֲשֶׁר לוֹ, בְּבָנִים שֶׁיִּחְיוּ וּבְנִכְסִים שֶׁיִּרְבּוּ. בָּרוּךְ יְהוָה חִילוֹ וּפֹעַל יָדָיו תִּרְצֶה, וְיִהְיוּ נִכְסָיו וּנְכָסֵינוּ מֻצְלָחִים וּקְרוֹבִים לָעִיר, וְאַל יִדָּבֵק לְפָנָיו וְלֹא לְפָנֵינוּ שׁוּם דְּבַר חֵטְא וְהִרְהוּר עָוֹן, שָׂשׂ וְשָׂמֵחַ כָּל הַיָּמִים בְּעֹשֶׁר וְכָבוֹד מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם, לֹא יָבוֹשׁ בְּעוֹלָם הַזֶּה וְלֹא יִכָּלֵם לָעוֹלָם הַבָּא, אָמֵן כֵּן יְהִי רָצוֹן.

בסעודת בר מצוה: הָרַחֲמָן הוּא יְבָרֵךְ אֶת חָתָן הַבָּר מִצְוָה, שֶׁיִּזְכֶּה לַעֲלוֹת מַעְלָה מַעְלָה בְּמַעֲלוֹת הַתּוֹרָה, בְּמִדּוֹת טוֹבוֹת וּבְיִרְאַת שָׁמַיִם טְהוֹרָה, וְהָיָה שְׁמוֹ כְּשֵׁם הַגְּדוֹלִים אֲשֶׁר בָּאָרֶץ לְגָאוֹן וּלְתִפְאֶרֶת עַם יִשְׂרָאֵל, אָמֵן. הָרַחֲמָן הוּא יְבָרֵךְ אֶת כָּל הַמְסֻבִּים בִּסְעוּדָה זוֹ, וִימַלֵּא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כָּל מִשְׁאֲלוֹת לִבֵּנוּ לְטוֹבָה וְלִבְרָכָה, לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה לַעֲבוֹדָתוֹ יִתְבָּרָךְ, אָמֵן.

הָרַחֲמָן הוּא יְחַיֵּינוּ וִיזַכֵּנוּ וִיקָרְבֵנוּ לִימוֹת הַמָּשִׁיחַ וּלְבִנְיַן בֵּית הַמִּקְדָּשׁ וּלְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא.

מַגְדִּיל (ביום שמתפללים מוסף יאמר: מִגְדּוֹל) יְשׁוּעוֹת מַלְכּוֹ. וְעֹשֶׂה חֶסֶד לִמְשִׁיחוֹ לְדָוִד וּלְזַרְעוֹ עַד עוֹלָם: כְּפִירִים רָשׁוּ וְרָעֵבוּ. וְדוֹרְשֵׁי יְהוָה לֹא יַחְסְרוּ כָל טוֹב: נַעַר הָיִיתִי גַּם זָקַנְתִּי וְלֹא רָאִיתִי צַדִּיק נֶעֱזָב. וְזַרְעוֹ מְבַקֵּשׁ לָחֶם: כָּל הַיּוֹם חוֹנֵן וּמַלְוֶה וְזַרְעוֹ לִבְרָכָה: מַה שֶּׁאָכַלְנוּ יִהְיֶה לְשָׂבְעָה. וּמַה שֶּׁשָּׁתִינוּ יִהְיֶה לִרְפוּאָה. וּמַה שֶּׁהוֹתַרְנוּ יִהְיֶה לִבְרָכָה. כִּדְכְתִיב וַיִּתֵּן לִפְנֵיהֶם וַיֹּאכְלוּ וַיּוֹתְרוּ כִּדְבַר יְהוָה: בְּרוּכִים אַתֶּם לַיהוָה. עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: בָּרוּךְ הַגֶּבֶר אֲשֶׁר יִבְטַח בַּיהוָה. וְהָיָה יְהוָה מִבְטַחוֹ: יְהוָה עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן. יְהוָה יְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ בַּשָּׁלוֹם: עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו הוּא בְּרַחֲמָיו יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן:

נקודות מכירה לרכישת החוברות:

אופקים: 054-8433308
אור יהודה: 054-8438347
אור עקיבא: 0547-878874
אילת: 052-5257266
אלעד: *054-8422891 *03-5233303
אריאל: 052-3066012
אשדוד: *052-7667048 *054-8447156
אשקלון: 052-7689873, 08-6722103
באר שבע: *054-8447230 * 054-8499378
* 054-8508067
בית שאן: 052-7183329
בית שמש: 0528-985558, 02-9995076
ביתר עילית: *02-5807463 (A)
*02-5802398 (B)
בני ברק: *0504-174567 [18:00-20:00] * 052-7616868
*054-8494964, 054-8517294
*054-8438347 *052-7646027 [פרדס כץ]
בת ים: *054-2491168 *054-5847762
גדרה: 054-7429955
גן יבנה: 052-4315009, 052-5454211
דימונה: 054-8427237
הרצליה: 052-8046337
זכרון יעקב: 052-7129661
חדרה: 052-7117668
חולון: *054-8499504 *0507-849649
חיפה: *052-7657756 *052-7636768
חצור: 054-8462601
חריש: 052-7161207
חשמונאים: 058-7737616
טבריה: *0508-361166 *054-8482638
* 052-9256124
טירת הכרמל: 0522-753310
יבנה: *052-7129739 *08-6757677
יד בנימין: 052-5277260
יהוד: 053-4158435, 052-7010722.
יקנעם: 054-3320744
ירוחם: 052-7115988
ירושלים: *0502290082 שמואל הנביא
*0548573908 רמות * 054-8417188 רמת שלמה
* 058-3251274, 052-7176887 הר שמואל - רמות
*052-7114363 בית וגן *02-5827008 סנהדריה
*058-6680000, 02-6542292 הר נוף *0583217945 ג. שאול
* 054-6726721 הר חומה *0506-518504 ארמון הנציב
*0545-810328 גילה *077-3396020 ק. יובל
*052-7141907 פסגת זאב *053-2476758 גבעת מרדכי
כוכב יעקב: 054-2561977
כפר סבא: 050-4143094
כרמיאל: 052-5705148
לוד: 0504-107540
מבשרת ציון: 052-6111881
מגדל העמק: 0506-830791
מודיעין: 058-3278597, 08-9725742
מצפה רמון: 052-4619144
נהריה: 053-4322936
נוף הגליל: 054-8461451
נתיבות: 077-5504905, 05271-53938
נתניה: *052-6473598 *0527-632800
*052-8281272
עכו: 055-6700579. 052-4317340
עפולה: 054-5288797
עתלית: 054-8590068, 0546-303926
פתח תקוה: *054-3346241, 054-8439076
*0527603435
צפת: 0504-121786
קיסריה: 052-7644622
קריות: 0504-102069, 04-8492473
קרית אתא: 054-2399998
קרית גת: 052-4830879 *0533-126950
קרית מלאכי: * 052-4315009, 052-5454211
*052-7150358
קרית ספר: 0504-172416
קרית שמונה: 05271-92976
ראש העין: *0545-250370 *054-2260186
ראשל"ץ: *0503332293. *055-6771727
*0533-000093. *05484-98449
רחובות: *052-7153567 *054-7429955
*052-6575529
רעננה: 054-7444103
רכסים: * 054-8408840, 077-3005038.
*052-7644622
רמלה: * 052-7101791
שדרות: 053-3131382
תל אביב: *052-7101791

ניתן להזמין משלוח עד הבית בעלות 60 ₪ במייל:
6410995@okmail.co.il